Ghiță Ionescu

COMUNISMUL ÎN ROMÂNIA

LITERA

România nu a fost o ţară liberă şi suverană decât în timpul Regatului Român. Aducându-l pe Carol I ca Rege, România şi-a afirmat existenţa istorică deplină. Izgonindu-l pe Mihai I, agenţii sovietici au făcut din România o periferie rusească.

GHIŢĂ IONESCU

Ghiţă Ionescu

COMUNISMUL ÎN ROMÂNIA

Traducere din limba engleză
de
ION STANCIU

Editura LITERA
Bucureşti, 1994

Coperta de Tudor Jebeleanu

ISBN 973-43-0173-X

Această carte a apărut
cu sprijinul FUNDAȚIEI SOROS

Nota autorului

Aş dori, mai întâi, să-mi exprim mulţumirile faţă de Institutul Regal pentru Probleme Internaţionale care, în 1955, prin directorul lui de atunci, onorabilul C.M. Woodhouse, mi-a făcut invitaţia de a cerceta şi de a scrie studiul care a constituit prima schiţă a acestei cărţi.

Am avut şansa că am putut beneficia de sfatul unor eminenţi savanţi care au avut amabilitatea de a-mi citi întreg manuscrisul sau numai o parte a lui, făcând observaţii şi sugestii dintre cele mai utile. Au citit diferitele versiuni ale manuscrisului şi m-au ajutat constant – subliniind erorile de datare şi de interpretare – profesorul Hugh Seton-Watson, de la Universitatea din Londra, dr. G.H. Bolsover, Director al Şcolii de Studii Slave şi Est Europene de la Universitatea din Londra, dl. John Campbell, Directorul Departamentului de Studii Politice al Consiliului pentru Relaţii Externe. Erorile care mai rămân în carte cad, prin urmare, pe seama propriei mele răspunderi.

Rămân profund îndatorat, pentru orientare şi pentru sfaturile de care am avut atâta nevoie la începutul muncii mele, domnului F.W. Deakin, director al Colegiului Sf. Anton, de la Oxford, profesorilor Philip Mosely şi Henry Roberts, de la Universitatea Columbia, profesorului Leonard Schapiro, de la Şcoala de Economie din Londra, cărora le-am supus spre examinare manuscrisul în primele sale versiuni, mai nefinisate. La fel, domnilor C. Vişoianu şi Al. Cretzianu ca şi doctorului

Sabin Manuilă, care m-au ajutat foarte mult cu comentariile lor asupra primei forme a introducerii şi părţii întâia.

Mulţumirile mele se adresează de asemenea domnişoarei Hermia Oliver, de la Chatham House, a cărei editare îngrijită, ca şi revizuire şi observaţii au contribuit mult la elaborarea textului în versiunea finală, precum şi domnului J.F. Brown, care în stadiul iniţial a verificat stilul şi mi-a permis să consult cercetarea sa cu privire la România împreună cu studiile aflate la postul de radio Europa Liberă, atunci când am lucrat la capitolele 12 şi 13 ale cărţii de faţă.

Totodată, îmi face plăcere să mulţumesc personalului bibliotecii şi colecţiei de periodice de la Chatham House, ca şi de la bibliotecile Consiliului pentru Relaţii Externe din New York, Centrului de Documentare de la Paris, de la Transport House din Londra, de la Institutul de Istorie Socială din Haga, de la Biblioteca Publică din New York şi de la Biblioteca de Stat din München pentru ajutorul pe care mi l-a dat în găsirea unor materiale de primă mână, necesare unei lucrări care, din multe puncte de vedere, a trebuit să înceapă, sub raportul cercetării, de la zero.

Mulţumesc domnişoarei Geraldine Sheehan, doamnelor Rozeta Metes şi Malila Szabados care au contribuit în diferite faze ale lucrării cu operaţiunile de dactilografiere şi corectare a diferitelor părţi ale cărţii.

Îi dedic această carte soţiei mele, fără de care ea nu ar fi fost dactilografiată sau nici măcar scrisă ori elaborată.

G.I.

Prefață la ediția română

I

Când în vara lui 1968, Oxford University Press, editorii acestei cărți pentru Anglia și America, m-au rugat să scriu o prefață pentru o nouă ediție, întrucât prima fusese complet epuizată, le-am răspuns că deși nu vedeam nici o piedică la republicarea cărții, aș prefera să mai aștept, pentru o nouă reconsiderare a situației din România. (Între timp un alt editor american a acceptat să republice cartea fără o nouă prefață.) Motivul refuzului meu din vara lui 1968, care urmase ceea ce se numise atunci „primăvara cehoslovacă" era tocmai faptul cu adevărat nou și surprinzător că atunci când Moscova, în august 1968, a dat ordin sateliților săi est-europeni să trimită, fie chiar simbolic, trupe de-ale lor să însoțească intervenția armatei sovietice în Cehoslovacia, singurul satelit care a refuzat să fie complice la această crimă a fost Republica Populară Română a lui Ceaușescu.

Mărturisesc că acesta a fost și singurul moment în existența acelei Republici, când am avut o îndoială și o simpatie pentru disprețuitul regim. Urmarea imediată (distribuirea de arme populației sau înștiințarea americană că dacă, cum era foarte probabil, comuniștii unguri, bulgari și, desigur, sovietici, ar întrebuința pretextul pentru a interveni și în Iugoslavia și în România, Statele Unite vor reacționa militar) mi-a întărit nedumerirea momentană. Cu atât mai nedumerită ar fi fost deci și prefața nouă la o carte a cărei afirmație de bază era că regimul

comunist din România era numai şi nu putea să fie decât o ocupaţie sovietică deghizată. De altfel cartea se oprea la venirea lui Ceauşescu la putere.

Comunismul „naţional" al lui Ceauşescu nu-mi inspirase până în 1968 nici o încredere. Era un joc îndemânatic (şi într-adevăr foarte bine remunerat cu cecuri occidentale) prin care, în sfera externă, noul „căpitan" al unui regim mai mult fascist decât comunist, dădea impresia, prin mici obrăznicii faţă de URSS la Naţiunile Unite şi în alte împrejurări internaţionale, că se opune voinţei „blocului sovietic". Pe de altă parte se crea senzaţia că se oferă Occidentului servicii diplomatice încă şi mai bine plătite de Occident, pentru luări de contact, dintre care cel mai important a fost contactul dintre Kissinger, secretarul de stat american şi China comunistă. Desigur, jocul comunismului naţional nu fusese inventat de Ceauşescu: inventatorul şi marele maestru era Tito. Dar în Iugoslavia (unde ţineam cursuri libere la Universităţile federaţiei, o probă mică dar foarte semnificativă a deosebirii dintre cele două regimuri) comunismul naţional se manifesta la început şi pe planul intern: era o democratizare în mers. Pământul ţăranilor nu fusese „colectivizat", presa dădea informaţii libere şi îndestulătoare, filmele, piesele şi cărţile occidentale erau traduse sau importate, oamenii erau liberi să-şi exprime părerile şi să călătorească în străinătate. În parlamentul tripartit camera socio-economică (sindicatele, întreprinderile etc.) era la început cea mai importantă (declinul regimului a început când camera naţionalităţilor a căpătat o importanţă mai mare, fiecare parte fiind condusă de partidul comunist local - rezultatul dezbinării naţionaliste fiind tragedia de astăzi în defuncta Iugoslavie). Era deci un început de democratizare reală, care înspăimânta pe adevăraţii sateliţi. Dimpotrivă, în România, Ceauşescu, favoritul samsar internaţional, se apropia mai curând, ideologiceşte, de China care îi reproşa lui Hruşciov şi lui Brejnev de a fi prea „moi" şi de a trăda marxism-leninismul şi, mai ales, stalinismul.

Totuşi. în 1968 adevăratul curaj al guvernului român de a refuza. singur în tot blocul sovietic, să participe la intervenţia în Cehoslovacia (şi într-adevăr colaborarea făcută atunci între Iugoslavia, România şi Cehoslovacia nu putea să nu evoce vechea Mică Înţelegere – şi Antonescu refuzase ordinul lui Hitler de a ataca cu el Iugoslavia) era prima împrejurare în care Ceauşescu îşi punea în cumpănă poziţia ideologică. Asociindu-se făţiş cu Iugoslavia. acuzată de „Bloc" de o democratizare burgheză, în apărarea Cehoslovaciei unde încă şi mai vădit accentul reformei era politic – înlăturarea dictaturii partidului comunist – Ceauşescu, pentru un moment cel puţin, ar fi putut să ezite. Prin noua sa atitudine el ar fi putut. ar fi trebuit să întrevadă consecinţele acţiunii sale externe pe planul intern. naţional.

Acesta nu ar fi putut fi decât începutul democratizării interne. chiar dacă, mai devreme sau mai târziu. această reformă internă va fi dus şi la abdicarea lui, cum a dus în URSS la cea a lui Gorbaciov. Dacă Ceauşescu ar fi fost nu numai un om de stat român. dar cel puţin un român normal. el ar fi luat această cale ca urmare logică a actului său de curaj.

Dimpotrivă. la câtva timp după aceea. Ceauşescu nu numai că nu a luat calea democratizării. dar. din motive încă incomplet desluşite, s-a străduit să-şi închidă legăturile cu Occidentul.

Ce s-a întâmplat după aceea este prea bine ştiut şi într-adevăr cititorii din ţară ştiu mai bine decât mine ce s-a întâmplat. Totuşi, ce s-a întâmplat, adică satrapia dementă a lui Ceauşescu rămâne de neînţeles pentru cei care n-au fost în ţară. atât de înfricoşătoare sunt amănuntele. De asemenea. în general. concluzia cărţii mele din 1964 rămâne valabilă şi după asasinarea lui Ceauşescu: de la Petru Groza la Ion Iliescu. România a fost condusă de agenţii Moscovei, indiferent de ceea ce i s-a întâmplat Moscovei între timp. Năravul este acelaşi şi legăturile subterane continuă subteran.

II

Ce s-a întâmplat şi de ce s-a întâmplat în istoria României este, în linii mari, foarte simplu. În general, România, ca toate, dar mai mult decât toate celelalte ţări ale Europei de Răsărit, este situată în calea invaziilor venind din Eurasia, aşa cum în vechile veacuri – „the dark ages" – era toată Europa. Din veacul al 16-lea încoace Occidentul Europei s-a apărat de aceste invazii. Dar în veacul al 20-lea împrejurările au îngăduit ca istoria Europei să se reîntoarcă la „dark ages". Adusă în Europa de Germania hitleristă, cu care îşi împărţise Polonia, Eurasia comunistă a înaintat până când Hitler a atacat-o, forţând-o astfel să se asocieze puterilor anti-fasciste, Anglia şi America, ajungând până în centrul Europei. Ocuparea Berlinului în veacul al 20-lea însemna din nou o înaintare a barbarilor, încă mai pătrunzătoare. În această înaintare, toată Europa de Răsărit a fost înghiţită de valurile roşii ale Armatei Roşii. Hotărâtoarea acţiune a Regelui Mihai I al României de a se alătura aliaţilor împotriva lui Hitler, deşi însemnată din punct de vedere strategic (a scurtat al doilea război mondial cu mai mult de un an), din punct de vedere istoric a fost înecată în puhoiul armatelor sovietice, inundând jumătate din Europa.

Reconstituirea evenimentelor de orice fel este întotdeauna suficient de nesigură. Când şi cum a început boala, acuma fatală, dar despre care doctorii spun că a avut o lungă evoluţie neobservată? O alunecare pe scări a unui copil reapare la omul matur ca o surprinzătoare schilodire. Detectivii regăsesc cu greu cauzele, motivele şi primele simptome ale criminalităţii făptuitorului acum arestat. Istoricii, ei înşişi sunt încă mai perplecşi când caută să izoleze un singur eveniment sau o singură împrejurare ca iniţiala cauză a desfăşurărilor unei crize, unui război sau chiar a unei epoci („periodizare"): când a început Renaş-

terea, cum s-a dezlănțuit primul război mondial, rana de la piciorul lui Carol al 12-lea înainte de bătălia de la Poltava și criza de rinichi a lui Napoleon înainte de cea de la Waterloo (două bătălii care au influențat istoria), pot fi întrebări la care este tot atât de greu de răspuns.

La întrebarea: „cum a căzut România în infernul dominației ruso-sovietice" sunt două răspunsuri. Unul este vădit: din cauza situației ei geo-politice. Nu păzești poarta Europei spre Eurasia fără riscul permanent al invaziei de către aceasta din urmă – mai ales când și-a și instalat în țara ta capcanele marxist-leniniste de spionaj și „agitprop". Era sută la sută sigur că dacă politica „conținerii" (containment policy) a Occidentului nu va funcționa decât în Occidentul Europei, România va fi prima victimă.

Al doilea răspuns se adresează unei întrebări mai precise: de ce conținerea a fost restrânsă numai la Centrul Europei? Aici cartea mea a adoptat tehnica de detectare istorică și a dat răspunsul: din cauza conferinței de la Teheran din 27 noiembrie-3 decembrie 1943.

Scrisă încă în 1960-1963, cartea precum și cercetările mele documentare nu au putut beneficia de toată evidența publicată și de arhivele deschise de atunci. În special rolul lui Churchill a fost scos în evidență prin publicarea documentelor britanice și americane, în care se vede foarte clar cum îl încuraja pe Stalin să ia România, dacă nu se amestecă în Grecia. Oricare i-ar fi fost sentimentele, determinarea lui Churchill în a asigura și pe urmă a consolida târgul, este mult prea clară pentru a-i găsi alibiuri. Iar în ce privește conferința de la Yalta, detestată de francezi pentru că nu fuseseră invitați, în loc de a fi denunțată ca „pactul trădării", prin care i s-a dat mână liberă URSS-ului în Europa de Răsărit, ea trebuie să fie văzută mai curând ca o îmbunătățire în drept (dar ce drept cunoștea Stalin?) a situației de fapt ca o consecință a războiului și a hotărârilor strategice luate în cursul lui.

La conferința de la Teheran. dintre Roosevelt, Churchill și Stalin, s-a luat hotărârea ca ofensiva anglo-americană să se concentreze pe un singur masiv atac în Normandia – înaintând de acolo împotriva armatelor hitleriste până se va întâlni cu ofensiva sovietică venind dinspre Răsărit, „undeva în Europa", cum se spunea atunci. Au fost încurcături: generalul american Patton care eliberase Praga a trebuit să-și retragă trupele pentru a lăsa armatelor sovietice dreptul de a se pretinde eliberatoarele Cehoslovaciei („drept" întrebuințat de tancurile sovietice cu prisosință în 1968). Iar occidentalii au refuzat cu dârză politețe insistențele Moscovei de a colabora militar și în Italia. Dar încurcăturile acestea nu mai aveau importanță generală.

Ce s-a discutat la Teheran era o problemă militară și, ca atare, de rezolvat de către militari – indiferent de posibilele consecințe politice de care ei, militarii, nu erau răspunzători. Șefii de stat major britanici propuseseră de mult ca ofensiva occidentală să se facă pe două fronturi: unul în Normandia și al doilea. mai mic, în Balcani, prin Iugoslavia. și mai departe și cu posibila intrare în acțiune a Turciei, astfel colaborând cu înaintarea trupelor sovietice încă de la intrarea lor în Europa de Răsărit.

Șefii de stat major americani. luând în considerare nevoia de a da o lovitură de grație de la început armatelor hitleriste și-au exprimat teama că dirijarea resurselor între două fronturi va slăbi efortul major. Diferența de vederi a continuat și în timpul conferinței de la Teheran unde trebuia să se ia o hotărâre definitivă. și a fost supusă analizei celor trei oameni de stat. Părerea de aparență militară a lui Stalin că numai două fronturi erau suficiente și că frontul balcanic ar fi o risipă de energie a triumfat asupra părerii de aparență militară a britanicilor, în favoarea a două fronturi și jumătate. Războiul și mijloacele lui fiind prin chiar natura lor intrinsecă deosebit de lipsite de nuanțe – ce soartă putea să mai aibă România într-o asemenea strategie?

Aici se vede importanța intervenției Regelui Mihai I de a se alătura aliaților, astfel recucerind cel puțin Transilvania dată Ungariei prin „dictatul lui Hitler". Și aici istoricul se poate întreba dacă Churchill, oferind atât de cinic și hotărât România lui Stalin în schimbul neintervenției sovietice în Grecia, nu se făcea de fapt că îi oferă lui Stalin cu oarecare șiretenie cinică ceea ce Stalin dobândise în orice caz prin hotărârea de a se elibera Europa numai cu două fronturi. Căci era evident că pe unde vor fi trecut armatele sovietice venind din Răsărit, ele vor instala proconsulate sovietice, numite mai metaforic: guverne comuniste. În schimb, Churchill obținea prin stratagema aceasta indiferența lui Stalin față de Grecia.

Ghinionul românilor, norocul grecilor la ruleta istoriei.

III

Într-adevăr, nimic nu poate descrie mai bine natura, ceea ce francezii numesc la raison d'être, a partidului comunist român decât numele conducătorilor săi (secretari generali și membri ai politbiroului), în opoziție clandestină după reorganizarea lui de Comintern la al cincilea Congres din 1930: Boris Ștefanov, Foriș, Chișinevschi, Bela Brainer, Vasile Luca (pseudonim) Moghioroș, Kroșnef, Bodnarciuc (Bodnăraș), Fazekaș și, bineînțeles, Ana Pauker-Rabinovici.

Mulți dintre ei au apărut în 1944 ca lideri ai partidului.

Că nici unul dintre ei nu era român băștinaș nu era surprinzător: la înființarea partidului poruncile direct iredentiste pe care i le dăduse „Internaționala" din Moscova dezgustaseră chiar și pe muncitorii sau pe intelectualii romani care ar fi avut un temperament mai revoluționar. În plus, după reorganizarea „Internaționalei" din 1930, situația se înrăutățise încă și mai mult pentru puținii membri români: ei trebuiau, ca toți membrii

tuturor partidelor comuniste din lume, să jure că își vor trăda țara pentru „adevărata" patrie: URSS.

Reorganizarea din 1930 fusese poruncită de Comintern pentru ca, pe de o parte, partidul să se alinieze lozincii „bolșevizării" – datoria supremă a oricărui comunist și partid comunist este să apere Uniunea Sovietică mai mult decât propria sa țară – iar pe de alta, să pună ordine în adunătura fracționistă a partidului de până atunci. Între 1921 și 1930 partidul era sub conducerea oarecum simbolică a lui Cristian Rakovsky, un intelectual bulgar-român care, datorită calităților sale personale dar și prieteniei cu Leon Troțki, avea, până la excluderea lui Troțki, o mare influență în Comintern. Astfel, sub oblăduirea lui, partidul fondat în 1923 era o adunătură pestriță de troțkiști-rakoviști, printre care doi intelectuali, Alexandru Dobrogeanu Gherea și Marcel Pauker dominând publicațiile partidului, un grup de muncitori români fără influență, și grupurile iredentiste maghiare, bulgare și rusești foarte puternice în sânul minorităților respective cărora le promiteau eliberarea de sub români. Congresul din 1930 a eliminat și pe urmă executat pe troțkiști. (Rakovsky însuși murise în Siberia), a recunoscut iredentismele dar supunându-le și pe ele la regula supremă a apărării Rusiei Sovietice pe deasupra patriei lor, și a întărit grupul muncitorilor, mai ușor de agitat din cauza crizei economice mondiale. Adevărata conducere rămânea, și avea să rămână în mâinile grupului ruso-evreiesc din Basarabia. Ca atare, Partidul Comunist Român era menit să rămână lipsit de popularitate – antipatia și frica de URSS, și de Rusia în general, fiind acute în România.

În vremuri normale partidul comunist pretins român ar fi rămas o excentricitate disprețuită.

Dar vremurile nu mai erau normale după 1933. Un vânt foarte fierbinte de nebunie sufla asupra Europei de când, din centrul ei, monstruosul Hitler îi zguduia temeiurile civilizației

şi zvârlea toate guvernele şi popoarele în cea mai mare panică a istoriei moderne. Panica era cea mai mare din istoria modernă pentru că fascismul şi nazismul (care din punct de vedere structural politic copiaseră direct instituţiile terorismului de stat ale marxism-leninismului: partidul unic dictatorial, catehismul ideologic, teroarea ca mijloc de guvernare şi, pe deasupra tuturor, statul totalitar supunând societatea) veneau din sânul Europei, din cele două culturi de frunte: italiană şi germană. Pe când primitivismul brutal al bolşevismului sovietic putea să fie considerat, în parte, ca o continuare specifică a despotismului ţarist dintr-o ţară eurasiatică ce nu cunoscuse constituţionalismul politic şi pluralismul societal – în Italia şi Germania asemenea măsuri negau şi distrugeau veacuri de înălţare de filozofie politică şi de cultură civică. Iar a doua deosebire era că pe când marxism-leninismul îşi ascundea adevăratele scopuri sub lozinci de înfrăţire universală, fascismul şi mai ales hitlerismul, mai ales, îşi declarau fără ştiinţă motivul şi impulsul principal al acţiunii lor, care era URA, ura faţă de străini şi în cazul hitlerismului mai ales, ura împotriva evreilor, îşi proclamau ţelurile de dominare asupra popoarelor lor şi de exterminare a altor popoare, în special cel evreiesc, şi îşi recunoşteau ca ţintă supremă RĂZBOIUL. La început revoluţia rusă fusese făcută dintr-un motiv contrariu: al păcii, negat şi batjocorit după aceea de imperialismul sovietic.

Dar ceea ce era mai înspăimântător în apariţia doctrinelor acestea sălbatice era dublul efect pe care îl aveau în vechiul continent al civilizaţiei. Pe de o parte era frica guvernelor democratice de a se împotrivi lui Hitler. Pe când guvernele francez, englez şi american bâjbâiau la început, tot nădăjduind că se vor putea înţelege cu noii dictatori, numai puţini oameni de stat denunţau primejdia războiului, inevitabil în cazul în care se va da timp dictatorilor să-şi încheie pregătirile. Românul Titulescu era una din puţinele voci. Dar pe de altă parte încă şi mai înfri-

coşătoare era propagarea atât de rapidă în rândurile tineretului civilizaţiei europene a acestor idei de URĂ. În fiecare zi. ca în „Rinocerii" lui Eugen Ionescu. alţi tineri se trezeau cu pielea verde şi în fiecare zi. între anii 1930 şi 1940 apăreau (unele direct finanţate de la Berlin) mişcări politice. mai ales de tineri cărturari, adoptând în totul doctrina şi tehnica UREI la care se adăuga, şi cu câtă râvnă! – microbul antisemitismului.

În România, din nenorocire, terenul era extrem de prielnic pentru o rapidă dezvoltare a unui hitlerism băştinaş. Trei elemente se combinau. Unul era un antisemitism destul de răspândit, deşi latent, în naţionalismul românesc. Altul era, ca o urmare a primului, existenţa autohtonă a unor vechi mişcări antisemite (A.C. Cuza). Acestea aveau să fie însufleţite în cele din urmă de o mişcare mistico-teroristă care după diferite nume tranzitorii. se stabilise la cel de „Garda de fier", cunoscută şi sub numele de legionari. Al treilea element era corupţia şi dezordinea corupătoare şi brutală ale regimului regelui Carol al II-lea, mult agravată de la asasinarea Primului Ministru I. G. Duca de către „Garda de fier".

În asemenea condiţii, fecundându-se una pe alta, nu era surprinzător ca hitlerismul românesc să se dezvolte atât de repede. Ceea ce era mai surprinzător şi mult mai mâhnitor era propăşirea înflăcărată a unei asemenea ideologii în tineretul intelectual român, de la studenţi, la foarte promiţătorii tineri cărturari şi scriitori. majoritatea noii elite intelectuale.

Dar între timp, în asemenea condiţii ceva se schimbase şi în atitudinea Rusiei Sovietice şi în cea a slugilor ei din România. Profitând de nedumeririle şi de laşităţile guvernelor europene, de la cele ale lui Daladier şi Chamberlain, până la cele ale colonelului Beck şi al lui Carol al II-lea, Rusia Sovietică (negându-şi propriile ei câmpuri de concentrare, temniţe şi executări în masă, denunţate la vreme de faimoasele „Întoarceri din Rusia" ale lui Panait Istrati şi André Gide) se proclamase conducă-

toarea mişcării antifasciste din lume. Cu aparatul ei de propagandă şi cu agenţiile partidelor comuniste din lumea întreagă. mişcarea mondială comunistă se pretindea a fi adversarul cel mai direct şi cel mai hotărât al hitlerismului. În fiecare ţară europeană. toţi oamenii ale căror conştiinţe. creştine sau umaniste. zvâcneau şi sângerau. auzind crescândele urlete de ură ale „rinocerilor" europeni. toţi antifaşciştii spontani priveau acum cu o nouă înţelegere Rusia Sovietică, pe plan internaţional; şi pe comunişti, pe plan naţional.

La Liga Naţiunilor, agonizantă, Nicolae Titulescu găsea în sovieticul Litvinov un aliat în lupta împotriva fascismului.

În opiniile publice europeană şi americană antifascismul era o nouă credinţă, reunind din nou pe creştini şi pe evrei. pe muncitori şi pe intelectuali. neclintiţi în voinţa lor de a vedea Dreptatea triumfând. André Malraux în Franţa dădea tot sprijinul mişcării antifasciste condusă de comunişti. fără a fi un comunist. În România. Lucreţiu Pătrăşcanu. un intelectual comunist cu îndoieli fireşti despre stalinism, nu avea nici o îndoială în lupta antifascistă.

Astfel Partidul Comunist Român a avut un moment în care s-a bucurat de mai puţină antipatie populară în această mare luptă mondială. mai ales că între timp mişcarea legionară. al cărui „căpitan" fusese ucis din ordinul regelui Carol al II-lea şi care venise la putere pentru scurtă vreme în asociaţie cu mareşalul Antonescu. întrebuinţase acea scurtă vreme pentru a-şi demonstra psiho-patologia sângeroasă. Cu cât mai oribile crimele lor (Iorga, Madgearu, pogromurile în masă). cu atât mai naturală era simpatia pentru adevăraţii antifaşciştii!

Dar în ziua de 21 August 1941, marea putere antifascistă Rusia Sovietică semna un pact de alianţă cu Germania hitleristă, al cărui principal rezultat fusese ocuparea Poloniei de către cei doi aliaţi, urmată şi de ocuparea Basarabiei. Masca fusese aruncată. Mai mult şi înainte de a fi antifascistă, Rusia

Sovietică era o putere totalitară. Ea se regăsea astfel mult mai aproape de cealaltă putere totalitară, Germania hitleristă. Totalitarismul se afirma în plină lumină. Partidele comuniste care recunoscuseră dinainte suprema lor obligaţie faţă de prima lor „patrie", Uniunea Sovietică, treceau, fără nici o ezitare morală, în câmpul totalitarismului, denunţând democraţiile corupte şi exprimându-şi dorinţa ca acestea să fie în curând învinse de cele două puteri totalitare şi de sateliţii lor.

În schimb antifascismul, astfel curăţit, se transforma, cu aceeaşi credinţă neprihănită, în antitotalitarism.

IV

Cartea mea îşi declara datele: 1944-1962. În aceşti 18 ani este cuprinsă prima fază a aşa-zisului „Comunism" în aşa-zisa „România", curând devenită RPR. Această fază a fost aceea a **Distrugerii.** *Conducătorii partidului din faza aceasta, din nefericire toţi cu nume străine, sau ascunzându-le sub pseudonime româneşti, nu aveau decât o singură misiune: să distrugă tot ce fusese România.*

Astfel, după o scurtă şi dureroasă agonie, ei au distrus monarhia alungând pe Regele Mihai I. Aceasta era o dublă eroare. Era o eroare personală. Regele Mihai I, opus lor prin credinţa lui creştină, prin înţelepciunea sa formată într-o copilărie dramatică, prin omenia sa adevărat românească (numai limba română are un substantiv descriind atitudinea morală firească a omului), şi prin patriotismul lui de adevărat om de stat, câştigase recunoaşterea românilor dar şi admiraţia lumii întregi prin actul său din 23 August 1944. El nu reprezenta numai chezăşia statului român istoric, dar era omul de stat de care ţara avea, şi are nevoie. Izgonindu-l, echipa de mercenari la putere au pierdut ultima legătură cu poporul român şi cu lumea civilizată. Căci detronarea Regelui era şi o imensă eroare istorică. România nu a fost o ţară liberă şi suverană decât în timpul Regatului

Român. Aducându-l pe Carol I ca Rege, România şi-a afirmat existenţa istorică deplină. Izgonindu-l pe Mihai I, agenţii sovietici au făcut din România o periferie rusească.

În acelaşi timp, mercenarii sovietici, urmând prin aceasta acţiunea celor hitlerişti dar desăvârşind-o în proporţii extraordinare, au distrus – prin ucidere – elita politică şi culturală a României.

Legionarii asasinaseră individual pe unii dintre cei mai luminaţi oameni de frunte ai României. Comuniştii au făcut aceasta pe plan general şi în mod sistematic: au umplut temniţele de moarte cu toţi oamenii politici, înalţii funcţionari şi, mai ales, intelectualii români şi pe urmă, pentru că nu aveau destule temniţe au inventat „Canalul" unde era mai uşor de înecat toată gloria spiritului românesc. 10 ani, care trebuiau să fie continuaţi în faza ceauşistă cu mijloace şi scopuri încă mai sistematice de asemenea distrugere organizată au dus la stârpirea culturii române prin cei ucişi şi au produs frica, la grande peur, a celor născuţi mai târziu şi care a explicat atât de trista tăcere şi imobilitate a intelectualilor români – spre deosebire de cei polonezi, maghiari sau cehoslovaci. Căci între timp mercenarii îşi aduseseră şi echipele lor de profesori care trebuiau să-i înveţe pe români cum să renege România. Profesorul Leonte Răutu, profesorul Mihai Roller, profesorul A. Buican, profesorul Silviu Brucan şi, de sus de la Moscova, Ana Pauker aveau sarcina de a reinventa istoria României şi a culturii ei, şi de a o împinge în minţile tinerilor români. Un abis de tăcere se crea astfel între învăţători şi cei care refuzau să fie învăţaţi.

Mercenarii sovietici au distrus şi economia română, destul de zdruncinată şi de hitlerişti înainte, prin întreruperea completă a legăturilor comerciale şi economice cu Occidentul, prin colectivizarea agriculturii, care a dus la rezultate dezastruoase economice şi sociale, şi, mai ales, prin despăgubirea directă a Uniunii Sovietice pentru pierderile sale de război prin instalarea, ca

niște pompe, a SOVROM-urilor, așa-zise „societăți" sovieto-române prin care ceea ce mai rămânea din biata economie română era trimis în Uniunea Sovietică imediat și sub control militar.

Cartea descrie toate aceste forme de distrugere în amănunt ale fazei întâi, direct mercenară, a așa-zisului comunism în așa-zisa Republică Populară Română (care, ca să parafrazăm pe Voltaire în alt context, nu era nici republică, nici populară, nici română). Dar cartea se deschide și asupra celei de a doua faze a partidului, încă mai abuzivă și mai costisitoare.

Într-adevăr, unul din motivele succesului cărții în Anglia și America consta în faptul că anunța dinainte probabila succesiune a lui Ceaușescu după ce Gheorghiu-Dej va fi murit. Congresul al XX-lea al Partidului Comunist Sovietic răsturnase în rândurile partidelor comuniste fosta domnie atotputernică a acelui partid asupra mișcării mondiale. După Iugoslavia de mult eliminată, și după revoluția ungară din 1956 de mult înecată în sânge, autoritatea morală a PCUS-ului a fost fatal zdruncinată. Discursul, sau mai curând spovedania lui Hrușciov la acel Congres însemna începutul sfârșitului acelui partid și prin aceasta a marxism-leninismului în lume.

În România, crimele în toate direcțiile ale guvernului de mercenari sovietici ofereau opoziției din partid un prilej inegalabil de acțiune. Desigur că opoziția trebuia să aibă un caracter mai național – ca cel puțin noii conducători să-și poarte numele românești și nu pseudonime sau nume străine; în al doilea rând, partidul trebuia să aibă un caracter mai muncitoresc dacă vroia să se cheme partidul muncitoresc român, cu alți oameni în locul tuturor acelor comuniști de profesie, lucrând numai pentru și fiind plătiți de Moscova, din guvernul primei faze. Și în sfârșit, noua mișcare comunistă trebuia să dea impresia că va vedea situația din punct de vedere național – că, mai ales din punct de vedere economic, va avea un plan românesc. Într-o altă carte a

*mea, **The Break-up of the Soviet Empire in Eastern Europe**, un titlu oarecum profetic: „Prăbuşirea imperiului sovietic în Europa de Răsărit" (Penguin, 1965) am descris mai în amănunt cum Gheorghiu-Dej (şi desigur Ceauşescu, care era mentorul limitatului Dej) a refuzat în februarie 1963, planul lui Hruşciov de a reînvia COMECON-ul (CAER-ul) într-o formă strictă în care România, ca o economie secundară, trebuia să renunţe la propriul său plan (megalomaniac) de industrializare autonomă. În 17 iulie 1963 Hruşciov îşi retrăgea planul şi guvernul comunist din Bucureşti anunţa desăvârşirea planului său economic care, fiind cu totul nechibzuit, trebuia să conducă la mizeria de astăzi a României. După cum nechibzuirea politică a lui Ceauşescu, mai stalinist decât Hruşciov, Brejnev şi Gorbaciov, trebuia să ducă la propria lui demenţă şi executare.*

Dar cu aceasta începe o altă poveste. Cartea se încheie aici – numai prezicând.

*Prezicând mai ales continuarea **fricii**, care într-adevăr de atunci s-a întins cu atât mai mult cu cât s-a întins teroarea. Frica intelectualilor români era desigur justificată de regimul neronian al lui Ceauşescu. Dar Roosevelt a avut o dată o formulă extrem de justă când a spus că frica de frică este la rădăcina fricii. Admiţând că regimul comunist în România – astăzi într-un **glasnost** de suprafaţă şi cu un Parlament – are darul asupririi; şi al supunerii; şi admiţând, pe de altă parte, că Occidentul, el însuşi acum profund tulburat de problema transnaţionalizării şi globalizării, arată mai mult interes celor trei ţări din Europa de Răsărit care s-au ilustrat prin revoluţiile lor antisovietice, decât României, totuşi tăcerea nu este un răspuns. Răbdarea este legea istoriei române – dar ea a fost întotdeauna întreruptă la timp de voinţa de afirmare politică.*

Manchester, 3 aprilie 1994

Ghiţă IONESCU

Introducere

O ISTORIE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Partidul Comunist Român înainte de al V-lea Congres, 1917 – 1932

Potrivit istoriei comuniste oficiale[1], Partidul Comunist Român a fost creat la 13 mai 1921 şi, după câţiva ani de activitate intermitentă, a căpătat în cele din urmă consistenţă datorită celui de al V-lea Congres, din 1932. Continuitatea lui poate fi urmărită începând cu această dată. O activitate specific comunistă a început în România imediat după revoluţia bolşevică şi a devenit sesizabilă ca atare după crearea Internaţionalei a III-a, la 4 martie 1919. Până în 1921 comuniştii au operat în grupuri în interiorul micului dar tot mai activului Partid Social-Democrat, un partid pe care ei au încercat fără succes să-l domine.

Mişcarea social democrată fusese întemeiată în 1893 în Vechiul Regat al României, urmărind îndeaproape ridicarea unei restrânse clase muncitoare, care apăruse chiar mai devreme în regiunile mai rapid industrializate ale Transilvaniei şi Bucovinei, pe atunci provincii ale monarhiei austro-ungare.

În Transilvania, Asociaţia Generală a Muncitorilor pentru Educaţie publicase încă din 1866 literatură sindicalistă în şase limbi, inclusiv în română.[2] În 1880 s-au creat „cercurile muncitoreşti". Aceste cercuri şi-au ţinut primul lor congres general la 31 martie 1893, când s-a decis crearea unui Partid Social-Democrat al Muncitorilor din România.

În constituirea noului partid, rolul principal l-au avut două grupuri de tineri intelectuali. Unul era inspirat mai ales de ideile socialiste din Franţa, celălalt, de cele din Rusia. Din 1893 până la sfârşitul secolului a dominat primul grup. Cei mai cunoscuţi dintre intelectualii cu păreri

---

[1] Vezi bibliografia noastră, la p. 397.

[2] Prima organizaţie muncitorească din România a fost **Casa de Asigurare şi ajutor reciproc a tipografilor**, constituită la 24 august 1858.

de inspirație franceză erau Iosif Nădejde, V. G. Morțun, frații Radovici și G. Diamandi. Ei erau numiți și „generoșii", provenind cu toții din familii ale clasei mijlocii sau ale aristocrației. Alături de alții, ei susțineau că România se afla într-o fază incipientă a revoluției industriale și erau convinși de puterea inevitabil superioară pe care aceasta o va conferi muncitorimii. Instrumentele progresului social politic al muncitorilor urmau să fie organizațiile clasei muncitoare, începând de la „frățiile" utopic-idealiste și mai romanticele falanstere de tip Fourier până la deplin constituitele uniuni și sindicate, care tocmai se întemeiau, deși încă pe o scară redusă. Acest grup se bucura de un anumit sprijin din partea muncitorilor români, care susțineau metodele lor „economice", socotindu-le cele mai bune mijloace de organizare și protecție împotriva presiunii venind din partea funcționărimii și a burgheziei.

Însă „generoșii" au ajuns să fie deziluzionați de neputința lor de a aplica teoria marxistă în practica românească, mai ales în cadrul structurii agrare a țării. Mulți dintre ei s-au alăturat, de aceea, la începutul secolului XX, Partidului Liberal[3]. Conducerea a fost atunci preluată și deținută până la sfârșitul primului război mondial de către al doilea grup, în frunte cu Cristian Rakovsky și Constantin Dobrogeanu-Gherea. Rakovsky[4] a fost probabil cel mai strălucit și mai cosmopolit dintre toate personalitățile comuniste din Balcani. Născut în 1873, bulgar din Dobrogea, el și familia lui se mutaseră în România pe când avea

[3] Vezi, mai jos, la p. 61. Prima scindare s-a produs în 1899, când V.G Morțun a părăsit Partidul Socialist, justificându-și decizia cu considerații de acest fel. Vezi, de asemenea, Documente din Arhiva V.G. Morțun, 1907-1918, în "Studii", nr. 3, 1957. M. Roller, istoricul oficial al P.C.R., a încercat să arate, în Clasa muncitoare și 1907 ("Analele" nr. 2, martie-aprilie 1957) că până și Partidul Socialist, aflat sub influența lui Rakovsky, s-a arătat indiferent la răscoala țăranilor din 1907 și că numai o fracțiune condusă de M.G. Bujor a fost în mod deschis de partea țăranilor. Pe de altă parte, Trotki, într-un portret pe care-l făcea lui Gherea în "Naşe Slova", la 7 iunie 1915 spunea că Gherea și Rakovsky au început să organizeze un nou Partid Social Democrat Român după revoluția rusă din 1905.

[4] Vezi mai multe în legătură cu Rakovsky la J.A. Rothschild, Rakovsky (St. Antony's College, Oxford, februarie, 1955); C.N. Clark, Bessarabia, Russia, and Romania, N.Y. 1927; C.T. Petrescu, Socialismul în România, București, 1946 și L. Fischer, Men and politics, N.Y., 1941. Zubcu Codreanu, Zamfir Arbore și doctorul Russell (care era posesor al unui pașaport american) erau și ei tineri revoluționari ruși care veniseră să se așeze în România.

vârsta de trei ani. Educat la Geneva, Berlin şi Montpellier, fusese atras de marxism încă de la o vârstă fragedă şi devenise activ în cercurile socialiste atât din România cât şi din Bulgaria. În 1893 el reprezentase Partidul Social-Democrat Bulgar la Congresul Internaţionalei Socialiste de la Zürich şi, cinci ani mai târziu, devenise doctor militar în armata română. În 1900 plecase în Rusia dar a fost curând expulzat. În 1905 devenise editorul ziarului social democrat „România muncitoare", iar în 1907 reprezentase partidul sociaştilor români la Conferinţa Socialistă Internaţională de la Stuttgart.

Datorită atitudinii sale faţă de răscoala ţărănească din acelaşi an i se refuzase permisiunea de a reintra în România fiind etichetat drept „străin indezirabil". Totuşi, în 1913, prietenul său Troţki îl descria încă drept „liderul şi organizatorul muncitorilor români" şi aşa a rămas până în 1917.

Dobrogeanu-Gherea era rus de origine evreiască, pe adevăratul lui nume Cass sau Katz[5]. Se născuse în 1855 în târgul Slavianka din districtul Ekaterinoslav, studiase la Harkov, dar, din cauza activităţilor sale revoluţionare în cercurile studenţeşti, fusese obligat să părăsească Rusia. Ajunsese la Iaşi, capitala Moldovei, în martie 1875. Ca principal teoretician al partidului, Dobrogeanu-Gherea a încercat să găsească o legătură directă între structura agrară a României şi nevoia de socialism, aplicând teoria menşevică şi propunând teoria ad-hoc a „neo-iobăgiei".[6] El a pus accentul pe deosebirile dintre ţara „legală" şi cea „reală", dintre setul de legi şi instituţii cu care clasele conducătoare au dotat România şi nivelul de trai scăzut şi puţina libertate politică existente.

El susţinea, chiar înainte de reforma agrară din 1919, că numai distribuirea de pământ nu va fi suficientă, dacă, totodată, ţăranii nu vor primi capital şi credit pentru a-şi munci pământul eficient. Româ-

---

[5] În Marea Enciclopedie Rusească volumele 21-22, 1906-1907, numele lui este înregistrat ca Michael Nikitivich Katz. El însuşi, într-o scrisoare către istoricul Iorga, din 9 ianuarie 1892, prezentându-şi un curriculum vitae, îşi dădea numele de Constantin Cass. Două studii mai complete asupra tinereţii lui Dobrogeanu-Gherea au fost recent publicate în România, şi anume I. Vitner, C.D. Gherea, în "Viaţa Românească" nr. 11 şi 12, din noiembrie şi decembrie 1956 şi C.D. Gherea, în "Studii", nr. 3, 1957.

[6] Vezi Neo-Iobăgia, Bucureşti, 1908. O altă importantă lucrare a lui Dobrogeanu-Gherea este aceea intitulată Studii critice, Bucureşti, 1921, în 2 volume.

nia, argumenta Gherea, avea mai întâi nevoie de o revoluție burghezo-democratică, în urma căreia, producându-se mai mult capital și asigurându-se o mai rapidă industrializare, vor fi create condițiile prin care țara se va pregăti ea însăși pentru socialism.

În principal, sub conducerea acestor doi oameni, Partidul Social Democrat a continuat să activeze atât în timpul cât și după perioada războiului mondial. Anii războiului au confruntat partidul, ca de altfel toate partidele socialiste, cu mari probleme ideologice și de disciplină internă. El a fost reprezentat la conferința de la Zimmerwald, din septembrie 1917, însă acolo n-a sprijinit tezele lui Lenin.[7] Mai mult chiar, ziarele socialiste „Lupta" și „Socialismul"[8] au arătat mai multă simpatie aliaților decât Puterilor centrale. Totuși, Rakovsky și Dobrogeanu-Gherea au scris articole îndreptate împotriva Imperiului țarist pe care l-au descris ca pe un vecin prădalnic, sursă tradițională a primejdiei. În articolele lor, situația Basarabiei a fost menționată în mod repetat, ca o imagine a ceea ce i s-ar putea întâmpla și României dacă ar avea nefericirea să ajungă vreodată sub ocupație rusească[9].

Intrarea României în război la 27 august 1916 a fost întâmpinată în întreaga țară printr-un entuziasm general. Atitudinea oarecum echivocă a conducerii partidului a produs o puternică reacție din partea membrilor lui de rând. De asemeni s-a manifestat o considerabilă presiune din partea secțiilor românești ale ramurii transilvănene din Partidul Social Democrat Maghiar și ale secțiunii bucovinene a Partidului Social Democrat Austriac. Aceste secțiuni au cedat în fața puternicului sentiment popular al românilor din regiunile respective în favoarea

---

[7] Delegați au fost Rakovsky și Alexandru Constantinescu. Rakovsky a fost de asemenea liderul secțiunii „Zimmerwaldiene" a Partidului Socialist Român. Broșura sa, Socialiștii și războiul, (București, 1915), și articolul lui din „Lupta" sunt puternic pacifiste.

[8] O colecție incompletă a acestor două ziare socialiste din perioada primului război mondial poate fi consultată la Institutul de Istorie Socială din Amsterdam.

[9] Rakovsky observa că în timp ce socialiștii francezi dădeau asigurări că aliații, inclusiv Rusia, luptau pentru principiul naționalităților, socialiștii din Europa răsăriteană, din imediata apropiere a Imperiului Moscovit aveau toate motivele de a se îndoi de aceasta ("Lupta", 2 ianuarie 1915). El remarca de asemenea, în "Lupta zilnică" din 16 mai 1915, că în afară de Banat și Nordul Bucovinei, Rusia dorea să controleze un teritoriu prin care ar putea lega Banatul de Nordul Bucovinei, ceea ce însemna înecarea României în elementul slav, echivalând cu dispariția ei ca stat independent.

reunirii cu Vechiul Regat. Mai mult, o dată cu revoluția din februarie condusă de Kerensky, rațiunile ideologice ale opoziției pentru o alianță cu Rusia păreau a fi dispărut. În cele din urmă, susținerea războiului a devenit mai acceptabilă și datorită proclamației regelui Ferdinand, din aprilie 1917. Regele a promis soldaților, ca „fii de țărani" ce erau, că va fi înfăptuită reforma agrară, iar pământul va fi redistribuit. Aceasta a dat guvernului Brătianu o oarecare bază populară și o alură progresistă.

Chestiunea atitudinii ce urma să se adopte față de război în sine nu era singura care a frământat partidul în anii 1916-1918. El era chinuit și de considerabile dificultăți interne. Ținerea noului Congres și alegerea unui nou Comitet Central fuseseră îndelung amânate, lucruri frecvent cerute de membrii partidului. Însă cei care rămăseseră din Comitetul Central și Secretarul lui General, Ilie Moscovici, declarau că acest lucru era imposibil în împrejurările date, când comunicațiile erau întrerupte, iar restricțiile polițienești fuseseră atât de mult intensificate, încât o mare parte dintre lideri, printre care și Rakovsky, erau arestați. Anii războiului aduseseră o considerabilă și influentă creștere partidului, în principal ca urmare a adoptării unei poziții comune cu secțiunile transilvăneană și bucovineană ale partidelor din Ungaria și Austria. Însă sporirea rândurilor partidului adusese cu sine și o creștere a facționalismului. Acesta a devenit evident mai ales la sfârșitul războiului. Unele dintre noile secțiuni erau cuprinse de ceea ce elementul „maximalist" considera a fi „reformism" și s-a produs o crescândă înstrăinare între aceste secțiuni și acelea care considerau că singura sursă de inspirație posibilă era revoluția bolșevică.[10]

---

[10] În istoria comunismului românesc această fază este descrisă ca un recul pe calea înaintării ideilor revoluționare proveuind din Rusia. Astfel, „organizarea oficială a Partidului Socialist la sfârșitul anului 1918, în condițiile avântului revoluționar, a adus o mare afluență de mase înspre partid. Dar în același timp și-au intensificat activitatea curentele oportuniste existente înainte de război. Curentul oportunist a fost întărit și de reformiști înveterați ca Grigorovici Fluieraș, Jumanca etc. Astfel, s-a cristalizat în mișcarea muncitorească gruparea reformistă oportunistă" (M. Roller, Avântul revoluționar al maselor populare în anii 1917-1921, "Analele", nr. 6, noiembrie-decembrie 1957).

Revoluţia din februarie a produs o prăbuşire completă a armatelor ruseşti de pe frontul român. În timpul celor nouă luni dintre cele două revoluţii din Rusia, colaborarea dintre guvernul rus şi cel român a fost destul de cordială. O parte din banii şi rezervele de aur româneşti a fost transferată la Moscova şi unele unităţi administrative, militare şi chiar industriale au fost evacuate la Odessa.[11]

Social-democraţii români credeau în ideea că sfârşitul ţarilor însemna şi sfârşitul ambiţiilor imperiale ruseşti. Ei mai susţineau că revoluţia democratică din Rusia va avea efecte şi asupra situaţiei interne din România. Declaraţia cea mai categorică a acestei noi orientări politice s-a făcut la 16 aprilie 1917, când la Iaşi a avut loc o mare demonstraţie cu ocazia funeraliilor unuia dintre liderii socialişti, Otoi Călin. Mihai Bujor, un fost avocat devenit mai târziu unul din ofiţerii aflaţi în fruntea batalionului revoluţionar român din Rusia, a cerut ca revoluţia burghezo-democratică din Rusia să fie extinsă şi în România[12] . La 1 mai 1917 au avut loc alte manifestaţii, iar demonstranţii au luat cu asalt puşcăriile, eliberându-l şi pe Rakovsky, care a fugit la Odessa. Incidente similare au avut loc la Galaţi, Tecuci şi în alte oraşe din România neocupată.

În iunie 1917, la Odessa, Rakovsky, Bujor, Zadik, Gheorghe Stroici[13] şi alţii care fugiseră acolo de teama încarcerării la Iaşi, au creat un Comitet de Acţiune Social Democrat Român. De la început, acest comitet a fost în strâns contact cu ruşii şi nu s-a bucurat de încrederea majorităţii social-democraţilor români care îl acuzau de a fi fost dominat de ruşi. Partidul Social-Democrat Român a dezavuat public Comitetul la 8 iunie, arătând că „activitatea lui nu este în acord cu politica trecută şi prezentă a social-democraţiei româneşti"; în aceiaşi termeni erau denunţate şi grupurile „ilegale" ale Comitetului. Aceste grupuri erau mici celule recrutate în grabă, servind în primul rând la distribuirea pamfletelor şi manifestelor ziarului „Lupta", care s-a publicat mai târziu la Odessa.[14]

---

11 V. Liveanu, **Influenţa Revoluţiei ruse din februarie 1917 în România**, „Studii", nr. 1, ian.–febr. 1956, p. 15-44.

12 Ibidem

13 Vezi p. 396.

14 V. Liveanu, în „Studii", ian.-febr. 1956.

Şi totuşi, aceste pamflete şi manifeste nu erau toate revoluţionare, în sensul bolşevic al cuvântului. Un astfel de manifest, publicat în iulie, respingea ideea unei insurecţii armate şi susţinea că revoluţia burghezo-democratică era scopul final al mişcării. El sublinia de asemenea, importanţa pe care o avea pentru poporul român realizarea unităţii naţionale şi teritoriale.[15] La 10 octombrie 1917 „Lupta" menţiona însă că revoluţia rusă din februarie a schimbat scopul războiului şi a transformat un război imperialist într-unul drept. Aceste opinii şi altele asemănătoare reflectau părerile şi interpretările diferite care dominau încă, în acel moment, mişcarea revoluţionară rusă.

Odată însă cu Revoluţia din octombrie, oscilaţiile printre membrii grupului de la Odessa au încetat, cel puţin în privinţa atitudinii faţă de război şi faţă de Basarabia. În primul rând, imediat după revoluţie, Rakovsky a fost numit guvernator al Odessei, la recomandarea lui Troţki, intrând astfel în serviciul Uniunii Sovietice.[16] Ca unul dintre liderii Federaţiei Revoluţionare Balcanice dinainte de război, Rakovsky denunţase adesea, în cadrul Internaţionalei Socialiste, primejdia imperialismului rus. Acum însă, el îşi schimbase complet poziţia şi va milita în continuare pentru încorporarea Basarabiei, la nevoie, chiar cu forţa, în noua Uniune Sovietică.

În ianuarie 1918, la iniţiativa nou formatului Comitet Revoluţionar Român, s-a creat un batalion revoluţionar român, cu sediul la Odessa, sub comanda lui Bujor şi Vasile Popovici; s-a creat şi o unitate navală, condusă de Stroici. În primăvara aceluiaşi an, a apărut şi prima culegere de broşuri şi publicaţii scoase de un grup autointitulat „Grupul român al Partidului Comunist".[17] Colecţia fusese scoasă sub îngrijirea „Bibliotecii Revoluţionare din Moscova". Mai târziu a apărut şi o altă colecţie intitulată „Biblioteca Comunistă", de această dată publicată

---

[15] Un manifest al Comitetului din vara lui 1917 sublinia pe bună dreptate nevoia revoluţiei burghezo-democratice de a proclama faptul că "răsturnarea ţarismului rus este primul pas pe care trebuie să-l facem către reformarea României, pentru apărarea ei teritorială, pentru reîntregirea ei, pentru progresul ei democratic". Manifestul accentua că „transformarea democratică era necesară pentru apărarea teritorială şi reîntregirea ţării" (Ibidem, p. 27).

[16] Fischer, Men and Politics, conţine multe detalii cu privire la faza finală a activităţii lui Rakovsky în Rusia Sovietică în vremea epurării troţkiste.

[17] Unele exemplare ale acestei colecţii pot fi consultate şi la Biblioteca Centrului Francez de Cercetare şi Documentare, din Paris.

de „Comitetul Comunist Revoluționar Român". În această colecție erau publicate Constituția Sovietică, discursurile lui Lenin și Trotki din 1918 și o analiză a situației politice, de Rakovsky. O broșură, cu titlul **Cartea sclavilor**, de A. Costin, era scrisă într-un limbaj împrumutat exclusiv din vocabularul popular religios, cu scopul vizibil de a se adresa țăranilor. Era o incitare la revoltă. Jumătate din cărțile următoare din această colecție erau publicate în litere chirilice, deși limba folosită era cea română.[18] Mai târziu, în special după revoluția comunistă din 1919 din Ungaria, textele au ajuns să fie în cea mai mare parte traduceri ale manifestelor și articolelor lui Bela Kun.[19] Localizările și referințele românești priveau în mare parte Transilvania. Rakovsky a luat parte activă la preamărirea revoluției lui Bela Kun[20], îndemnându-i pe revoluționarii români să constituie o punte între Ungaria și Rusia. De altfel, un delegat al Batalionului revoluționar român din Odessa a fost prezent la fondarea, la 26 decembrie 1918, a „Grupului comunist român" de la Budapesta, care a conținut la început un „Grup maghiaro-român", format din prizonieri de război transilvăneni care se unificaseră în Siberia, la 24 martie 1918.[21]

Batalionul român din Odessa a fost cel mai activ în perioada ce a premers Brest-Litovsk-ul, pe vremea când armata revoluționară a lui Trotki se pregătea să reziste germanilor. Mai târziu, el a fost trimis în Crimeea, unde s-a și dezmembrat în condiții ce par să fi fost neplăcute pentru toți cei ce-l conduseseră și care au preferat sau au fost forțați să revină în România. (În legătură cu acest fapt este semnificativ că nici unul dintre membrii grupului de la Odessa n-a fost impus sau propus de ruși în 1920, pentru a face parte din conducerea noului Partid Comunist Român.) Odată întorși, doi dintre vechii lideri, Suroici și Bujor, au făcut parte din lotul celor care au fost arestați și judecați

---

[18] Același procedeu se folosește acum și la cărțile și publicațiile ce apar în Republica Sovietică Moldovenească, ce cuprinde Basarabia.

[19] **Cine va plăti războiul?**, de Bela Kun, a fost prima broșură din seria Bibliotecii Revoluționare publicată în 1918 în românește la Moscova.

[20] V.A. Varga, **Din istoricul solidarității revoluționare a maselor populare române și maghiare**, în "Anale", nr. 3, mai-iunie 1957, p. 149-157. În manifestele grupărilor comuniste, soldaților li se cerea să refuze să ia parte la campania militară de zdrobire a revoluției din Ungaria. Vezi **P.M.R. Documente**, vol. I, p. 117-188.

[21] Vezi **Amintiri ale foștilor voluntari**, în "Lupta de clasă" mai 1951.

pentru trădare. Bujor a fost condamnat în ianuarie 1920 la muncă grea pe viață, fiind celebrat mai târziu în manifestele socialiste și comuniste. El a fost însă eliberat printr-o amnistie din 1934, încercând apoi să împace Partidul Socialist cu cel Comunist, fără a adera la nici unul din ele. După venirea comuniștilor la putere, el a fost tratat cu veneraţie și a deținut diferite posturi de onoare.

Din punct de vedere politic, activitatea de la Odessa a devenit cu timpul tot mai confuză; rămân imposibil de lămurit unele dintre evenimentele care au avut loc acolo. Cei ce publicau textele românești, care din august 1919 au inclus și noul ziar oficial „Scânteia",[22] erau acum descriși drept „Secția românească a Partidului Comunist Rus". Potrivit lui Deutsch,[23] care-și bazează cercetarea în primul rând pe documente aflate la Moscova, originea acestei secții trebuie căutată în secțiile de străini sau grupurile formate de timpuriu la Moscova, în martie-aprilie 1918, din prizonierii de război cehi, români și maghiari. Deutsch susține că secțiunea românească fusese creată la Moscova de către soldații români și funcționarii publici care fuseseră reținuți acolo prin forța împrejurărilor. Lor li s-a adăugat un grup de soldați transilvăneni de origine română, prizonieri de război din armata austro-ungară. Acest din urmă grup se situa „mult mai la stânga" decât cel românesc și prefera să se considere o unitate sindicală românească. Sub influența transilvănenilor s-a format Partidul Român Revoluționar Țărănesc, care a editat la Moscova un ziar în românește, intitulat „Foaia țăranului". Totuși, o parte a comitetului de conducere al acestui partid țărănesc a cerut Comitetului Central al Partidului Bolșevic Rus, la 13 aprilie 1918, să fie recunoscută ca grupare românească a acestui partid. În iulie 1918, o delegație a Comitetului Militar al Batalionului revoluționar a sosit la Moscova venind de la Odessa; „Pravda" din 6 august 1918 menționa sosirea acestei delegații, iar Comitetul Revoluționar era descris ca „Organ suprem al mișcării revoluționare românești". Deci, în acel moment existau trei grupuri care cuprindeau sau contestau conducerea comunismului românesc: grupul de la Moscova, Comitetul de la Odessa, și așa numitul „grup maximalist" din România. Cel din urmă reprezenta aripa de extremă stângă a Partidului

---

[22] Trei numere săptămânale au apărut, toate, la Odessa, ultimul la 17 august 1919.

[23] Despre activitatea unor grupuri revoluționare românești pe teritoriul Rusiei Sovietice, 1918-1921, în "Anale", nr. 5, septembrie-octombrie 1957.

Social Democrat Român. La 14 octombrie 1918, la Moscova, s-a întrunit o conferință a reprezentanților acestor trei grupări, maximaliștii fiind reprezentați de Alexandru Constantinescu,[24] unul dintre pionierii socialismului românesc. Conferința a decis intensificarea publicării literaturii revoluționare în România și să unifice propaganda comunistă românească din Rusia.

„Organizatoric – spune Deutsch – conferința a avut ca rezultat fuzionarea grupei române a partidului comunist bolșevic din Rusia cu Comitetul comunist revoluționar român. Aceasta reprezenta simbolic unirea mișcării revoluționare din România cu cea din Transilvania. Concentrarea preocupării românilor din Rusia pentru unirea Transilvaniei cu România însemna, în același timp, lupta pentru crearea unui partid comunist, capabil să conducă masele la răsturnarea regimului capitalist din România..."[25]

În spatele acestei explicații se poate detecta faptul că, după sosirea lui Rakovsky de la Odessa la Moscova, se convocase o conferință a românilor și că Rakovsky, informat de Constantinescu și de alți emisari din România, convinsese Partidul Bolșevic Rus că toți comuniștii din Transilvania aveau să fie activi în viitorul Partid Comunist din România și că unirea Transilvaniei cu România era luată ca un fapt împlinit. Un comunicat dat la sfârșitul conferinței arăta că „prin fuziunea grupului Comunist Român cu grupul transilvănean și grupul basarabean într-o singură organizație, își începea existența secția română a Partidului Comunist Rus".[26] Era limpede că bolșevicii ruși doreau să unească noul grup român cu filialele fostului partid ungar și bulgar, care, de acum, erau active pe teritoriul României; de asemenea, există mărturii că fuziunea dintre aceste elemente extremiste și „români" s-a înfăptuit doar mult mai târziu. Pentru a înțelege acest lucru trebuie însă să ne întoarcem la activitatea grupurilor maximaliste ilegale din București, Iași și Moscova; și chiar lăsând deoparte activitățile comuniste românești de pe teritoriul rus, trebuie observat că la 22 martie 1920, adică cu un an înainte de formarea Partidului Comunist din România, se hotărâse refacerea grupărilor din străinătate ale Partidului

---

[24] Vezi pagina 390.

[25] În "Anale", septembrie-octombrie 1957.

[26] Citat de pe coperta celei de a 11-a broșuri din seria Bibliotecii Revoluționare, Republica Sovietică, cu o prefață de Lunacearsky. În această broșură editorii s-au intitulat ei înșiși pentru întâia oară "Editura grupului român al Partidului Comunist Rus".

Comunist (Bolşevic) Rus. Aceste „Birouri" continuaseră să activeze la Moscova de-a lungul întregii istorii antebelice a Partidului Comunist Român. Aceasta explică de ce, cum se va vedea, unele dintre personajele cele mai active, şi de fapt eminenţele cenuşii ale problemelor comunismului românesc, nu erau uneori nici măcar membri ai Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Aşa se explică de ce chiar mult mai târziu, în 1944, Ana Pauker putea să sfideze unele decizii ale Comitetului Central al Partidului Comunist Român, ea aflându-se la Moscova în calitate de lider al unui „birou românesc".[27] Această dualitate de puteri din cadrul activităţilor comuniste româneşti a fost de la început cea mai caracteristică trăsătură a acestora.

Comuniştii români şi Internaţionala a III-a

În cursul perioadei care corespunde evenimentelor pe care tocmai le-am relatat de la Odessa şi Moscova, cea mai importantă evoluţie din sânul Partidului Social-Democrat din ţară a fost adâncirea sciziunii dintre maximalişti şi restul partidului. Maximaliştii erau numiţi astfel pentru că, ideologic, ei susţineau instaurarea imediată a dictaturii proletariatului printr-o revoluţie ce urmărea să treacă în mâinile statului muncitorilor toate mijloacele de producţie. Poziţia lor era astfel identică cu aceea a bolşevicilor ruşi. Extremismul ideologic al acestei grupări corespundea tacticii extremiste propovăduite în lupta împotriva guvernărilor burgheze şi a războiului. Şi în această privinţă exista un puternic dezacord cu marea masă a socialiştilor. Maximaliştii erau în favoarea unei acţiuni imediate şi continue, indiferent de sacrificiile ce se cereau; majoritatea socialiştilor doreau să se pună la adăpost, pe ei şi pe muncitorii pe care-i reprezentau, de represaliile poliţiei şi ale armatei, care ar fi fost mult mai costisitoare în raport cu avantajele dobândite. Prin conducerea partidului, pe care îl controlau, ei susţineau astfel o politică precaută. Dar maximaliştii continuau în chip provocator să organizeze mici demonstraţii şi lovituri, conform principiului leninist după care, pentru a obţine controlul partidului, trebuiau să se afle într-o permanentă activitate. În speranţa de a realiza acest lucru, ei erau pregătiţi să riste oferind autorităţilor pretextul de a distruge întreaga mişcare.

---

[27] Vezi pagina 107.

Revoluţia din octombrie din Rusia i-a impulsionat pe maximalişti la acţiuni de şi mai mare anvergură. Din acel moment s-au intitulat ei înşişi comunişti şi au susţinut că, în calitate de „grupuri comuniste", deţineau conducerea partidului. Agitaţia lor a devenit primejdioasă după retragerea trupelor germane din Bucureşti, în noiembrie 1918, când, pentru un timp, guvernul român nu a dispus în oraş decât de un regiment din trupele sale. După ce şi-au asumat răspunderea unei greve a tipografilor şi a altor turburări, maximaliştii au organizat apoi o serioasă demonstraţie pe 13 decembrie, sub conducerea unui anume Constantin Ivănuş; în acea situaţie, trupele au tras în mulţime. Câţiva oameni au fost ucişi, iar alţii răniţi – printre ei aflându-se şi I. C. Frimu, muncitor localnic, unul din maximalişti. Incidentul, nesemnificativ în comparaţie cu ce se întâmpla în acelaşi timp în Bulgaria şi Croaţia, ca să nu mai spunem de Germania şi Austro-Ungaria, a reprezentat punctul culminant din ceea ce a constituit în cazul României, o „situaţie revoluţionară". Cu atât de puţine trupe la îndemână, Bucureştii ar fi fost aproape sigur la discreţia unei acţiuni hotărâte, bazate pe un sprijin masiv. Dar cei mai mulţi muncitori, deşi nu erau în nici un caz mulţumiţi de starea lor, erau împotriva unei revoluţii, iar social-democraţii nu aveau nici o intenţie revoluţionară. Într-adevăr, ei şi-au declinat orice responsabilitate pentru incidentul produs şi pentru greva care condusese la el.

Cineva totuşi a câştigat laurii celor petrecute: Ana Rabinovici, ce avea să devină faimoasă cu numele dobândit prin căsătorie, de Pauker.[28] Această extraordinară fiică a unui rabin din Moldova a luat parte activă la organizarea demonstraţiei. 30 de ani mai târziu, într-un studiu al său publicat la aniversarea partidului, se afirma că „numai comuniştii aveau tot meritul" pentru acea acţiune.

Formarea Cominternului, în martie 1919, a condus la exercitarea unei presiuni maxime din partea grupurilor comuniste. Ele cereau Partidului Social Democrat o afiliere imediată la Comintern şi declanşarea unei insurecţii în întreaga ţară. Ele mai cereau întrunirea într-un congres al Partidului Social Democrat. În mai 1919 s-a ţinut o conferinţă a acestui partid, la care s-a elaborat un nou program. Era vorba despre un document de compromis, reflectând disensiunile profunde existente în interiorul partidului, dar, în acelaşi timp, el conţinea o

[28] Vezi pagina 393.

revelatoare orientare spre vest, ceea ce indica o victorie a moderaților asupra extremiștilor.[29] Spiritul „generoșilor" rămânea încă activ în rândurile partidului; totuși s-a decis ca programul să fie trimis la Comintern, cu toate că nu se cerea afilierea și nici nu se promitea o schimbare a numelui partidului în „Comunist".[30]

Însă compromisul reflectat în acest program nu a fost suficient pentru a depăși sciziunea serioasă din partid; la această oră existau patru principale grupări: gruparea de extremă dreaptă, condusă de Dunăreanu, era în favoarea unei imediate alăturări la Internaționala a II-a. Când o moțiune în acest sens nu a obținut majoritatea necesară, Dunăreanu și mulți dintre liderii sindicaliști s-au retras din partid și mai târziu au creat un nou Partid Social-Democrat. Lor li s-au alăturat bucovinenii conduși de Grigorovici, precum și transilvănenii conduși de Jumanca. Aceste două secțiuni fuseseră o vreme în conflict cu partidul din Vechiul Regat din cauza a ceea ce ei acuzau a fi o prea tolerantă atitudine față de grupul comunist.

A doua grupare din partid poate fi descrisă ca fiind de centru. Ea era condusă de doi intelectuali teoreticieni, dr. Gellerter și Șerban Voinea[31], care combinau teoria socială a lui Dobrogeanu-Gherea despre neo-iobăgie cu ideile lui Kautsky despre metodele acțiunii deschise ale partidelor socialiste. Evoluând către stânga, cea de a treia

---

[29] Programul, publicat în „Socialismul" din 27 mai 1919, reprezenta „Declarația de principii" a Partidului Socialist Român din 9 decembrie 1918 (textul din Documente, vol. I), însă și mai occidentalizată. „Declarația de principii" se pronunța pentru o preluare a mijloacelor de producție de către clasa muncitoare și pentru pace; ea aducea cuvenitul omagiu revoluției ruse dar, cum afirmă un istoric comunist (Pompiliu Matei, **Chestiuni programatice ale mișcării muncitorești din România... 1918-1921**, „Studii" nr. 5, 1957), declarația „amintește în mare măsură programele vechilor partide socialiste din apus". Același autor subliniază că principala analiză politică se concentra asupra evoluțiilor din vest, spunându-se prea puțin despre impactul revoluției ruse.

[30] Dintr-o scrisoare din 10 decembrie 1920, trimisă de Comitetul Executiv al Partidului Socialist Român lui Zinoviev, președintele Internaționalei a III-a, publicată în „Kommunist International", nr. 16, 1921, împreună cu minutele ședințelor hotărâtoare din noiembrie 1920, la care fusese discutat de către Internațională „cazul românesc".

[31] Șerban Voinea era deja considerat, încă de pe atunci, unul dintre teoreticienii remarcabili ai mișcării socialiste din România, mai ales datorită lucrării sale asupra **Oligarhiei marxiste** (București, 1926).

grupare era condusă de doi muncitori, Alexandru Constantinescu şi Gheorghe Teodorescu, liderul sindicatelor bucureştene. Ambii rămăseseră în Bucureşti pe toată durata războiului şi a ocupaţiei, iar atitudinea lor în problema mijloacelor de dobândire a puterii era mai curând echivocă. Deoarece trecuseră prin experienţa acţiunii clandestine, ei nu vedeau în instituţiile parlamentare o precondiţie pentru victoria socialismului. Pe de altă parte, însă, nici unul dintre ei nu susţinea ideea revoluţici comuniste imediate. Diferenţa dintre acest grup şi extrema stângă a maximaliştilor era mai mult de accent decât de principiu; la conferinţa din octombrie 1918 de la Moscova, Constantinescu condusese de fapt delegaţia maximalistă.

Maximaliştii înşişi, care formau al patrulea grup, erau acum conduşi de Alexandru Dobrogeanu-Gherea,[32] fiul lui Constantin, şi de Boris Ştefanov,[33] care, ca şi Rakovsky, era bulgar din Dobrogea.

Acestui grup i s-a alăturat un număr considerabil de intelectuali, printre ei figurând şi tânărul Lucreţiu Pătrăşcanu;[34] mulţi dintre aceştia, ca Marcel Pauker[35] şi viitoarea lui soţie, Ana Rabinovici, erau de origine evreiască. Secretariatul partidului, aflat în mâinile unui triumvirat format din Ilie Moscovici[36], Gheorghe Cristescu-Plăpumaru[37] şi Constantin Popovici[38] încerca să păstreze un fel de unitate, menţinându-se pe cât era posibil la distanţă de toate controversele.

---

[32] Vezi p. 391.

[33] Vezi p. 395.

[34] Vezi p. 393.

[35] Vezi p. 394.

[36] Moscovici, fiul cultivat al unui rabin, a figurat ca Secretar General al Partidului Socialist din vremea războiului până prin anii 30, a avut întreaga sa viaţă reputaţia unei atitudini ortodoxe doctrinare şi neclintite, deşi îi lipseau atât originalitatea intelectuală cât şi curajul politic. Expresia ideologiei sale o găsim în „Lupta de clasă şi transformarea socială", Institutul de Ştiinţe Sociale, Doctrinele partidelor politice (1928).

[37] Muncitor, prieten al lui Al. Constantinescu dar mult mai tânăr decât el, acest personaj pitoresc a fost primul Secretar General al Partidului Comunist. Vezi mai departe p. 46.

[38] Secretar al Comitetului general al Uniunii Sindicatelor. Ceilalţi lideri ai grupurilor, potrivit istoriografiei comuniste, erau Constantin Ivănuş, Pavel Tcacenco, P. Becheanu (în Bucureşti), Leonte Filipescu şi alţii. Însă în discursul său la cea de a 30-a aniversare a partidului, Gheorghiu-Dej a spus că grupurile erau conduse de către „tovarăşii Ana Pauker şi Vasile Luca, precum şi de neuitaţii luptători..." dar apoi a dat doar numele celor care muriseră: Tcacenco, Ivănuş, Leonte Filipescu (după „Lupta de clasă", mai-iunie 1951). Apoi numele lui Luca şi al Anei Pauker au fost înlăturate.

Însă rapiditatea destăşurării evenimentelor a făcut să iasă la lumină şi mai clar scindările interne. Atitudinea neintervenţionistă adoptată de social-democraţii transilvăneni faţă de rolul jucat de armata română în zdrobirea revoluţiei lui Bela Kun a înfuriat Internaţionala, care ordonase partidului să-l sprijine pe Bela Kun şi să saboteze acţiunea guvernului român. Acest eşec al social-democraţilor români s-a soldat pentru ei cu o serioasă compromitere. Ca urmare, în interiorul Internaţionalei, partidele comuniste maghiar şi bulgar au declanşat o campanie împotriva României şi a clasei ei muncitoare, care a continuat mulţi ani. În campania electorală din mai 1919, când puternicele organizaţii social-democrate din Bucovina şi Transilvania au încheiat un pact cu Partidul Poporului al generalului Averescu, acuzaţiile au sporit. Imputarea era, în acest caz, că Averescu se aflase la comanda armatei române la sfârşitul războiului. Aceste „devieri social-patriotice" au servit ca pretext pentru grupurile comuniste, care cereau ca linia ideologică să fie înăsprită. Partidul Social-Democrat a fost invitat să trimită la Internaţională o delegaţie, pentru a discuta viitoarea colaborare. În noua lor publicaţie, „Lupta de clasă", care a apărut prima dată la 4 iulie 1920, aceste grupuri comuniste îndemnau permanent ca partidul să urmărească „afilierea cu Moscova".[39]

Între timp, ele au continuat şi tactica agitaţiilor violente care au culminat cu încercarea de grevă generală din octombrie 1920. Condusă de Ştefanov, ea a eşuat după o săptămână soldându-se însă cu pierderea unor vieţi omeneşti şi cu o serioasă activitate represivă din partea guvernului.[40] La 8 decembrie 1920, a urmat un act de terorism deschis: la clădirea Senatului s-a produs o explozie, în urma căreia mai multe persoane au fost ucise. Un asemenea act disperat a condus la dure represalii din partea autorităţilor, iar opinia publică a fost serios ofensată de cele întâmplate. De asemenea, a avut serioase repercusiuni înlăuntrul partidului.[41] Chiar înaintea acţiunii teroriste, chemarea la grevă generală a fost un motiv suficient pentru ca multe

---

[39] P.M.R., **Documente**, vol. I. „Lupta de clasă" a fost publicată de secţia din Bucureşti a Partidului Socialist, care la 25 ianuarie 1920 ceruse deja afilierea la Internaţionala a III-a.

[40] Autori comunişti ca Roller şi Pompiliu Matei nu ascund faptul că această grevă, deşi un eşec, a ajutat la cristalizarea deosebirilor de opinii dintre socialişti şi comunişti, propulsându-i pe ultimii în poziţiile cheie din aparatul partidului.

[41] Vezi relatarea în **Socialismul în România**, de Petrescu.

din organizațiile din Transilvania, Bucovina și Vechiul Regat să se separe și să constituie un nou Partid Social-Democrat.

Cam în momentul acestei serioase rupturi, o delegație a celor rămași în vechiul Partid Social-Democrat purta negocieri oficiale cu Internaționala a III-a. Ea era compusă din șase membri, patru din partidul din Vechiul Regat – Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Constantin Popovici, Gh. Cristescu și D. Fabian, editorul „Socialismului" – și doi din Transilvania – E. Rozvany și I. Fluieraș, ultimul lider sindicalist de dreapta. Cu toții au fost primiți pentru prima dată, la 11 noiembrie 1920,[42] la o sesiune publică a Cominternului. Cu acel prilej Buharin le-a pus cinci întrebări: era adevărat că încheiaseră anumite înțelegeri cu Averescu? Ce făcuse partidul pentru a se opune regimului burghez? Ce puteau arăta că făcuseră în sprijinul Republicii Sovietice Ungare? De ce nu se numesc ei înșiși Partid Comunist și de ce n-au ținut încă un congres? Răspunsurile delegației au fost apologetice. Se recunoștea greșeala de a fi crezut că Averescu ar putea fi un democrat. Membrii delegației s-au apărat însă cu o oarecare demnitate în privința reproșului adus că nu au acționat suficient în rândurile nesocialiștilor și ale poporului cu vederi pro-occidentale.

Li s-a cerut să înainteze în scris răspunsurile, astfel încât să poată fi discutate la următoarea întâlnire.

Aceasta a avut loc la 24 noiembrie.[43] Buharin l-a acuzat atunci pe Fluieraș, aflat în delegația română, că fusese nu numai un colaborator al lui Averescu, ci și membru al delegației române la conferința de pace de la Versailles. Zinoviev, care prezida întâlnirea, l-a exclus apoi, făcând și câteva remarci insultătoare la adresa lui. Din partea delegației române, Fabian a formulat scuze pentru includerea lui Fluieraș în delegație. Dar adevăratul motiv al excluderii lui Fluieraș era că el fusese cel mai sincer membru al acestei foarte încăpățânate delegații pe care rușii se deciseseră să o îngenuncheze de la început. Că nu au reușit să facă acest lucru în întregime, o dovedește conținutul unei scrisori de răspuns scrisă de Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat, datată 10 decembrie 1920.[44]

Această scrisoare, redactată la Moscova – probabil de către Cristescu, Popovici și Rozvany – admitea dorința de colaborare cu Inter-

---

[42] „Kommunistische international" (ediția germană), nr. 16, 1921.

[43] Ibidem

[44] Ibidem

naţionala şi relua unele din scuzele deja exprimate în şedinţa publică. Dar ca replica Internaţionalei în mai multe privinţe. Autorii o criticau pentru faptul că programul partidului nu fusese citit cu destulă atenţie. Zinoviev luase în derâdere pretinsele preocupări ale socialiştilor români de a asigura la sate moaşe experimentate pentru a face faţă înaltei rate a mortalităţii infantile. Scrisoarea îi reamintea lui Zinoviev că aceasta nu era o preocupare, ci un aspect incidental, care fusese menţionat împreună cu alte probleme importante, mergând de la proprietatea asupra mijloacelor de producţie, până la instaurarea statului muncitorilor şi ţăranilor. Autorii scrisorii considerau drept o calomnie cuvintele zeflemitoare conform cărora partidul lor „iubea acum Rusia, mai mult fiindcă dăduse Transilvania înapoi românilor, decât fiindcă dăduse lumii revoluţia care va elibera întreaga omenire".[45] Cât priveşte iminenţa revoluţiei în România, ei apreciau că recenta experienţă din Ungaria demonstra cât de prematură era această idee. În sfârşit, ei mai declarau că era neadevărat să se spună că masele doreau ca socialiştii să se afilieze la Internaţională. „Masele" de români erau complet indiferente la această problemă. Ei, socialiştii, fuseseră de fapt cei care se străduiseră, cu mari dificultăţi, să trezească interesul maselor nerevoluţionare faţă de ideologia comunistă.

Procesele verbale revizuite ale reuniunii Internaţionalei[46] începeau cu un preambul echivoc, în care se arăta că „în ce-i privea pe membrii delegaţiei socialiştilor români, care abia astăzi s-au întors dintr-o călătorie de studii din regiunea Donului, de lângă Moscova," ei putuseră doar acum să înainteze răspunsurile la întrebările lui Buharin, întrebări al căror număr sporise la şase. Aceste pretinse răspunsuri ale delegaţiei române erau auto-acuzaţii, de o manieră devenită familiară în vremea din urmă tuturor partidelor comuniste.

Astfel, la întrebarea de ce partidul se mai numea încă socialist şi nu comunist, delegaţia română admitea, chipurile, că aceasta se datora conducerii Partidului Social-Democrat Român, care, spre deosebire de membrii de rând şi întreaga clasă muncitoare, nu erau comunişti. La întrebarea de ce tovarăşii din Transilvania colaboraseră cu guvernul român de ocupaţie al acelei provincii, răspunsul consemnat a se fi dat era că liderii partidului din Transilvania considerau că anexarea Transilvaniei de către guvernul burghez român fusese o „eliberare

45 Ibidem
46 Ibidem

de sub jug străin". În sfârşit, ultima întrebare suplimentară, şi anume de ce delegaţia nu spusese mai de mult Internaţionalei despre conflictul din interiorul partidului, răspunsul era că grupurile comuniste conduse de Boris Ştefanov, Fabian şi Dobrogeanu-Gherea reprezentau adevăratul partid şi ei erau acum pe cale de a fi recunoscuţi ca atare.[47]

Este foarte puţin probabil că aceste răspunsuri au avut acordul întregii delegaţii. Probabil că Gherea şi Fabian au consimţit să le contrasemneze. Ei s-au angajat, se pare, în numele grupurilor comuniste să obţină afilierea întregului Partid Social-Democrat la Internaţionala a III-a şi aderarea la o disciplină veritabil comunistă, iar în acest sens se ţinuseră de promisiune în toate privinţele. Ei fuseseră primiţi de Lenin personal, la 15 decembrie.

Organizarea „grupurilor"

În ianuarie 1921, delegaţia a revenit acasă. În februarie, cu ocazia unui Consiliu general, sciziunea partidului a fost oficializată.[48] S-a căzut de acord ca un nou congres să se ţină în mai. Între timp, grupurile comuniste s-au străduit intens să ajungă la o înţelegere între ele şi să alcătuiască o formaţie închegată, care, la viitorul congres să poată atrage majoritatea spre Internaţionala a III-a. La Iaşi, între 3 şi 6 martie, într-o casă de pe strada Sărărie s-a organizat o conferinţă secretă a acestor grupuri.[49] Potrivit procesului verbal oficial, publicat mai târziu, „au luat parte reprezentanţii Partidului Comunist şi delegaţii din Moldova, Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi Banat", ca şi ai Partidului Comunist din Basarabia.[50] Absenţa „ardelenilor", deşi se semnalase unirea lor cu alte formaţiuni din Odessa şi cu toate că grupul de la Budapesta revenise, cum se afirma, în 1919 în Transilvania,[51] se datora faptului că în vreme ce iredentiştii maghiari provenind din toate clasele sociale refuzau să se alăture unui partid românesc, majoritatea muncitorilor industriali din Transilvania rămăseseră loiali Partidului Social-Democrat, căruia îi aparţinuseră şi înainte de război.

---

[47] Ibidem

[48] S. Davicu, Conferinţa de la Iaşi a grupurilor comuniste din România, martie 1921, „Analele", nr. 3, mai-iunie 1956, p. 140-146.

[49] Ibidem

[50] Ibidem

[51] Varga, în "Analele" din mai-iunie, 1957.

Alte două grupuri separate s-au alăturat mai târziu. Unul a fost cel al bucovinenilor, care, din nou, ca şi în cazul transilvănenilor cuprindea un mare procent de elemente neromâneşti, îndeosebi ucraineni. Însă şi în situaţia aceasta marea majoritate a muncitorilor a preferat să rămână cu Grigorovici şi social-democraţii lui. Altă grupare a fost Organizaţia Evreilor Comunişti. Această grupare de vorbitori de idiş nu avea legături cu tânăra intelectualitate a partidului, care de asemenea era, în mare măsură, evreiască dar care nu dădea atenţie diferenţelor de religie şi de neam.

A fost evident de la început că detaşamentul de încredere şi de comandă al viitorului Partid Comunist Român avea să fie cel basarabean. La conferinţa grupurilor ce se ţinuse la Iaşi s-a subliniat că „prin revoluţionarismul, intransigenţa, disciplina şi sacrificiile lor, comuniştii din Basarabia au fost daţi «... drept pildă întregii muncitorimi din România»".[52] De asemenea, Partidul Comunist din Basarabia, care dusese întotdeauna o existenţă ilegală, îşi menţinuse totuşi cu fermitate „linia generală de conduită", ce urma să servească de exemplu tuturor organizaţiilor comuniste din România. Potrivit istoriilor timpurii ale partidului, nici organizaţiile comuniste nici cele socialiste din Basarabia nu fuseseră niciodată afiliate Partidului Social-Democrat Român.

Prin urmare, grupul basarabean, întrucât avea cele mai multe legături îndeosebi organizatorice şi financiare, cu partidul bolşevic din Rusia, a dobândit de la început o influenţă preponderentă. Politica de „auto-determinare până la despărţire", care mai târziu a devenit una din principalele cauze ale nepopularităţii partidului, a fost insistent impusă de puternica componentă basarabeană. Când aceste grupări comuniste au fuzionat, s-a ales un Comitet Central care a condus segmentele încă slab sudate, în încercările lor de preluare a Partidului Social-Democrat la viitorul congres.

Congresul de constituire, 1921 şi 1922

Congresul a fost deschis la 8 mai 1921, într-o casă din apropierea clădirilor Parlamentului, în dealul Spirei.[53] Desfăşurarea a fost tipică pentru condiţiile în care Partidul Social-Democrat a trebuit să-şi ducă

[52] Davicu, ibidem, mai-iunie 1956.

[53] PMR, Documente, vol. I.

activitatea. Presiunea combinată a „grupurilor" comuniste şi cea a poliţiei, venind din afară ca şi dinăuntru, au contribuit la crearea unei confuzii favorabile elementelor comuniste. În timpul primelor zile de Congres, între 9 şi 10 mai, cei mai mulţi dintre delegaţi au arătat o reţinere crescândă faţă de ideea transformării într-un „Partid Comunist". Provocatorii poliţiei însă şi-au unit forţele cu cele ale liderilor grupurilor pentru a tranşa problema. Potrivit lui C. Titel Petrescu, trei dintre cei mai fervenţi sprijinitori ai afilierii erau agenţi ai poliţiei, şi anume Rusu, Gheorghian şi L. Neagu, care sperau să provoace o schismă şi să justifice arestările avute în vedere. La 12 mai, poliţia s-a decis să acţioneze din afară. Oamenii ei au pus capăt Congresului şi i-au arestat pe cei care votaseră pentru afiliere. Au fost arestaţi şi unii care, precum Stoiculescu, au declarat mai târziu la proces (cunoscut ca „procesul din Dealul Spirei") că ei nu cunoscuseră şi nici nu recunoscuseră tezele Internaţionalei a III-a, sau ca Ilie Moscovici, secretarul partidului, care se opusese cu dârzenie rezoluţiei.[54] Astfel, confuzia produsă de arestările în masă din 12 mai au venit în sprijinul acelor comunişti care scăpaseră poliţiei. La 13 mai, aceştia s-au întâlnit în ascuns şi, socotind că afilierea avusese deja loc, au transmis, în numele întregului partid, un mesaj de solidaritate cu Internaţionala a III-a. Partidul era descris ca „socialist-comunist". Nu fusese ales un Comitet Central. Pentru că liderii mai cunoscuţi ai partidului şi ai sindicatelor erau arestaţi, conducerea fusese luată de două grupuri eterogene. Unul, format din iredentiştii fanatici din provincii, provenind din rândul minorităţilor naţionale, care vedeau în violenţa revoluţionară a comunismului un pretext pentru terorism, iar altul al intelectualilor tineri din Bucureşti şi Vechiul Regat, conduşi de Marcel Pauker, care datorită controlului ce-l exercitau asupra organizaţiilor şi publicaţiilor partidului au preluat conducerea. Această situaţie avea să aibă un efect de lungă durată asupra evoluţiei noului partid.

Cel de-al doilea Congres, sau mai curând o continuare a primului, s-a ţinut în secret la Ploieşti, în octombrie 1921. El a început ca o conferinţă care, pe parcursul dezbaterilor, s-a transformat într-un Congres. Participanţii s-au declarat constituiţi în „Partidul Comunist din România, secţiune a Internaţionalei Comuniste".[55]

---

[54] Petrescu, **Socialismul în România**.

[55] P.M.R. **Documente**, vol. I; vezi, de asemenea, A.I. Loghin, **Asupra importanţei celui de al doilea Congres al P.C.R.**, în „Analele", nr. 3, mai-iunie 1957 şi Matei, în „Studii", nr. 5, 1957. Ambii autori recunosc că, deşi

Statutul, considerat încă provizoriu, era similar acelui al Internaţionalei a III-a. Deşi el nu a fost niciodată publicat împreună cu celelalte documente şi rezoluţii, se ştie că a fost similar celui readoptat în 1924 şi a rămas neschimbat până în 1948. El sublinia necesitatea unei organizări clandestine şi desfăşurarea activităţii mai curând pe baza „celulelor de fabrică şi de muncă", decât pe acţiunea de stradă şi pe zone. Aceste două prevederi, împreună cu nepopulara politică de „auto-determinare", adoptate vrând-nevrând de către noul partid, nu s-au bucurat niciodată de o aprobare fără rezerve şi au constituit, de fapt, cauza unor continue şi mereu mai adânci fricţiuni cu Internaţionala. Curând partidul a fost împins de către autorităţi într-o situaţie de completă ilegalitate, dar, în 1921, mai ales elementul „românesc" considera că era mult mai bine să se desfăşoare o acţiune propagandistică mai deschisă. În această privinţă, atât aripa „muncitorească", condusă de Constantinescu şi mai târziu de către Cristescu, cât şi intelectualii conduşi de Marcel Pauker şi Dobrogeanu-Gherea erau de acord, însă aripile regionale ale partidului, sub influenţa basarabenilor, au impus doctrina acţiunii ilegale. Ei recomandau ca toţi membrii partidului să se alăture sindicatelor şi să încerce să le câştige de partea lor din interior. Perspectiva preluării puterii în sindicate părea, totuşi, foarte îndepărtată. La Congresul sindicatelor, ţinut puţin mai înainte la Sibiu, comuniştii înregistraseră tocmai o serioasă înfrângere şi ea îi determinase pe acei membri ai partidului care aveau legătură cu munca sindicală să tragă concluzia că o concentrare asupra acţiunii prin „celule de fabrică şi de muncă" oferea puţine şanse de succes, având în vedere că social-democraţii controlau majoritatea structurilor muncitoreşti organizate.

La acest Congres din octombrie s-a ales şi un Comitet Central unificat. Printre membrii lui se numărau A. Constantinescu, Gh. Cristescu, Gh. Marinescu, A. Dobrogeanu-Gherea, Marcel Pauker, G. M. Vasilescu Vasea, Boris Ştefanov, Moise Kahana, D. Fabian, Ana Pauker, Bela Brainer şi alţii din Vechiul Regat. Din partea organizaţiilor regionale se numărau Tcacenco şi Petre Borilă[56] din Basarabia,

---

cel de al doilea Congres a fost important prin aceea că a adoptat unele prevederi statutare „provizorii", în special aceea cu privire la titulatura de „Partid Comunist, secţiune a Internaţionalei Comuniste", (de fapt ceea ce Moscova dorea mai presus de toate), programul comunist în aspectele lui fundamentale nu a fost adoptat, îndeosebi în privinţa politicii agrare.

[56] Vezi pagina 389.

Elek Koblos şi Berger din Transilvania, B. Donchev şi Colev din Dobrogea, dintre cei mai reprezentativi.[57] De asemenea, s-a constituit o comisie unică pentru presă şi carte, cu misiunea de a se îngriji ca publicaţiile partidului scoase în româneşte să cuprindă acelaşi material şi să urmeze aceeaşi linie cu publicaţiile ruseşti, ucrainene, cu cele în germană şi idiş. Comisia mai trebuia să aibă grijă şi de intelectualii „sectari" şi dezertori de la linie, din Bucureşti.

Pentru a asigura unitatea partidului ca organizaţie, a fost ales un nou secretar general în persoana lui A. Constantinescu. Câteva luni mai târziu el a fost arestat, iar secretar general a devenit Cristescu. Acest demagog plin de pitoresc, care întotdeauna purta un papion roşu şi care era poreclit „Plăpumaru", după meseria ce o avea, nu era desigur omul în stare să imprime partidului linia dură pe care o cereau basarabenii. Mijlocul lui preferat de acţiune politică era tribuna improvizată; abordarea de către el a muncii clandestine era „moderată", iar faţă de „auto-determinare" era rezervat. În privinţa legăturilor cu prietenii lui, muncitorii, el era foarte sceptic.[58] Lozovski declara la Internaţionala Comunistă din 1926 că, după cum spusese deschis Cristescu, „majoritatea proletariatului românesc stătea deoparte datorită laşităţii şi indiferenţei sale".[59] Dar faptul că atât Constantinescu cât mai ales Cristescu erau printre cei care nu se bucurau de încrederea ruşilor dar fuseseră totuşi aleşi, arată că într-un partid chiar aşa artificial cum era cel al comuniştilor români, influenţa Internaţionalei era încă slabă şi că pentru a menţine un astfel de partid în stare de funcţiune în România, se făcuseră compromisuri.

---

[57] Nu există mărturii privind modul în care erau distribuite răspunderile şi cine forma Biroul Politic. „Sindicatele ţăranilor" basarabeni, ucraineni şi bulgari acţionau deja la sate cu un program puternic iredentist. Membrii C.C. ai partidului le conduceau, precum Tcacenco şi Borilă în Basarabia, Doncev în Dobrogea. Totuşi aceste „sindicate" nu erau răspunzătoare în faţa liderilor P.C.R.

[58] Loghin („Analele" din mai-iunie 1957) arată clar că cea mai mare greşeală a celui de al II-lea Congres fusese menţinerea „moderatului" Cristescu în fruntea partidului. Vezi şi N. Goldberger, Lupta Partidului Comunist din România, publicată în 1952.

[59] „Inprecorr", martie 1926. Este drept că numărul membrilor de partid scăzuse considerabil. În aprilie 1924, de pildă, Comsomolul avea numai 17 cercuri cu 1500 de membri, din care 7 grupări cu 79 de membri în întreaga Românie (P.M.R., Documente, vol. I).

În privința intelectualilor „sectari" din București, aceștia au continuat nu numai să conducă publicațiile oficiale ale partidului, ci să și pună sub semnul întrebării validitatea noilor puncte de vedere ale Internaționalei în problemele românești.La dezbaterile celui de-al IV-lea Congres Mondial al Internaționalei Comuniste a luat parte Marcel Pauker. Acolo, el s-a opus părerilor politice ale lui Varga privind problema agrară în sud-estul Europei, dar mai ales, s-a opus părerilor referitoare la România.[60]

Cel de-al III-lea Congres

Al treilea Congres al Partidului Comunist Român, care s-a ținut la mijlocul lui septembrie 1924, s-a aflat sub influența a trei factori: Stalin preluase deja controlul în Internaționala, care își ținuse ultimul ei Congres, al V-lea, în iunie; insurecția comuniștilor bulgari din septembrie 1923, sfârșise cu un eșec, iar Partidul Comunist Român însuși fusese scos în afara legii de către guvernul de la București, situație care nu fusese deloc pe placul membrilor de rând ai partidului. Toate aceste trei evenimente și-au pus amprenta asupra noii structuri a partidului creat la Congres.

Interzicerea partidului fusese în parte rezultatul unui incident diplomatic. Negocierile pentru reluarea relațiilor diplomatice, pe care reprezentanții guvernului român le inițiaseră la Viena, în martie 1924, cu reprezentanții sovietici sfârșiseră printr-un eșec în legătură cu problema Basarabiei. Această problemă era singura moștenire postbelică de pe urma întregirii României care nu fusese rezolvată prin tratatele de pace. La 25 octombrie 1917, un „Comitet Militar" Moldovenesc proclamase autonomia istorică și politică a Basarabiei, anexată de către Rusia țaristă în 1812. Mai târziu, la 9 aprilie 1918, Consiliul Național nou format votase cu o majoritate zdrobitoare în favoarea unirii Basarabiei cu România. Această decizie fusese recunoscută internațional prin tratatul de la Paris, din 28 octombrie 1920, tratat semnat de către Franța, Anglia, Italia și Japonia, deși ultima nu îl ratificase. Noul stat al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste făcuse în schimb un caz special din nerecunoașterea alipirii Basarabiei la România.[61] Acest refuz nu a însemnat totuși că Uniunea Sovietică nu s-a

[60] „Inprecorr", 24 noiembrie 1922, Raport la al IV-lea Congres Mondial.

[61] La 1 mai 1919 guvernul sovietic dăduse guvernului român un ultimatum semnat de Cicerin, Comisarul Poporului pentru Afaceri Externe, și

arătat uneori dispusă să dea asigurări asupra obiectivelor ei imediate cu privire la această regiune. Chiar înainte de negocierile delegaților români și sovietici la Viena, în 1924, Rakovsky îi mărturisise lui Louis Fischer că „Litvinov ar fi fost de acord să recunoască de jure suveranitatea României asupra Basarabiei dar că el, Rakovsky, sprijinit de Stalin și Cicerin, ar fi preferat să mențină Basarabia ca o iredentă sovietică.[62] Această linie dură a fost cea care s-a impus, iar delegația sovietică la Viena a refuzat să sprijine orice formulă care ar fi putut fi interpretată ca o recunoaștere a drepturilor României asupra Basarabiei. Presa și organizațiile de masă ale Partidului Comunist din România primeau în consecință instrucțiuni de a deschide o campanie deosebit de stridentă în favoarea punctului de vedere sovietic, iar mânia pe care o astfel de campanie a trezit-o în rândurile opiniei publice românești i-a picat bine guvernului liberal, care avea astfel pretextul pe care-l căuta de mult pentru a interzice partidul. Evenimentul s-a produs la 11 aprilie 1924.

Întețirea conflictului legat de Basarabia a determinat însă și o acțiune mai puternică din partea Rusiei. În vara lui 1924 a fost proclamată dincolo de Nistru o „Republică Moldovenească". În septembrie, în satele locuite de populația rusească din Basarabia, au fost provocate de către comuniști agitații iredentiste, iar Ministerul Român de Interne, cu G. Tătărescu ca sub-secretar, s-a decis să folosească trupele, ceea ce a avut urmări tragice în satul Tatar-Bunar. Revolta de la Tatar-Bunar, care apoi s-a întins și în alte sate ale Basarabiei, implicând vreo 4.000 de persoane, a fost mai târziu prezentată de Partidul Comunist ca o nouă revoluție țărănească și ca momentul întemeierii unei Republici Moldovenești în Basarabia.[63] În realitate, a fost un episod

---

Rakovsky, Președintele Consiliului Comisarilor Poporului și Comisarul Poporului al R.S. Ucraineană, cerând ca trupele române să fie retrase din Basarabia. Ultimatumul expira în 48 de ore și a expirat fără ca guvernul sovietic să facă nici o altă mișcare. Dimpotrivă, la 13 august 1921, guvernul sovietic a trimis, sub aceleași semnături, o altă notă adresată guvernului român prin care îl asigura pe acesta din urmă de intențiile pașnice ale Rusiei și ale Ucrainei Sovietice, declarând totodată că se dăduseră ordine trupelor ruseți de pe Nistru să evite orice acțiune ce s-ar fi putut înfățișa ca o agresiune (**Soviet Russia**, publicată în 1921, de către Legația Sovietică din Washington).

[62] **Men & Politics**, p. 134-135.

[63] Este vorba de R.S. Autonomă Moldovenească, care a devenit parte a R.S.S. Moldovenească doar la 2 august 1940, după cucerirea de către

iredentist local, provocat de Uniunea Țăranilor Revoluționari din Basarabia, care era noul nucleu al aripii Partidului Comunist Basarabean.[64] Pe de altă parte, revolta i-a oferit lui Tătărescu ocazia de a provoca murdare incidente antisemite. În același timp, revolta a dat primul prilej comuniștilor români pentru a acționa în mod concertat în străinătate. Acțiunea a fost condusă de Dobrogeanu-Gherea. „Procesul țăranilor" a fost pe larg relatat în paginile presei comuniste mondiale, iar scriitorul francez Barbusse a luat parte la lucrările acestui proces.

În aceste condiții. Congresul, anunțat public pentru februarie 1924, s-a ținut abia la jumătatea lunii septembrie, în clandestinitate. Cominternul și-a trimis un reprezentant, iar din partea Federației Balcanice au luat parte doi reprezentanți. Dimitrov și Kolarov. Congresul a reafirmat că partidul trebuia să păstreze în esență un caracter ilegal. Faptul că guvernul român interzisese între timp partidul a fost citat de Internaționala comunistă ca o dovadă că ea avusese întotdeauna dreptate să sublinieze importanța vitală a organizării în clandestinitate.

Pentru a dobândi o putere suplimentară se impunea, totodată, o campanie intensă de recrutare în mijlocul clasei muncitoare. În această privință însă, liderii au trebuit să admită că muncitorii români arătau o tot mai mică dorință de a se alătura sau chiar de a colabora cu Partidul Comunist Român. În sfera sindicatelor, atrăgeau ei atenția. Congresul ținut la Cluj în septembrie 1923 se încheiase cu încă o victorie a social-democraților, victorie care marcase sfârșitul oricărei speranțe a comuniștilor de a câștiga marea masă a muncitorimii organizate, care fie rămăsese loială Partidului Social-Democrat ori celui Național Țărănesc, fie prefera să rămână, sub raport politic, independentă sau apatică. Internaționala dăduse însă instrucțiuni partidului, în noiembrie 1923, la puțin timp după înfrângerea de la Cluj, să înceapă crearea de sindicate revoluționare, așa-numitele sindicate „unitare". În această direcție nu se făcuse însă nici un progres până în 1924; la Congres, acest eșec a provocat comentariul năucitor al reprezentantului Comin-

U.R.S.S. a Basarabiei și nordului Bucovinei, în urma ultimatumului din 27 iulie 1940. Scopul proclamării Republicii Moldovenești din 1924 a fost, prin urmare, tot iredentist.

[64] Singurul comunist cunoscut a fi luat parte la revoltă este P. Borilă, care era în momentul când s-au scris aceste lucruri Președinte adjunct al Consiliului de Miniștri și membru al Biroului Politic. Pavel Tcacenco, care a murit în 1927, pare să fi ocupat de asemenea un loc important în acțiune.

termului comentariu după care Partidul Comunist Român nu este încă un adevărat partid comunist, cu o clară ideologie comunistă, cu o strictă disciplină proletară şi cu legături adânci cu masa clasei muncitoare.[65]

În problemele sociale, Congresul a recomandat acţiunea în rândul ţărănimii. Sub raport politic el a insistat asupra unei strânse colaborări cu aripa stângă a Partidului Naţional Ţărănesc şi pentru crearea unui „Bloc Muncitoresc-Ţărănesc", ca o organizaţie de front şi electorală.

În sfârşit, în chestiunea naţională Congresul a insistat din nou asupra faptului că partidul trebuia să convingă masele că „este în interesul vital al biruinţei revoluţiei şi al atingerii adevăratei neatârnări a României ca sforţările naţionalităţilor asuprite să se sprijine pe baza principiului dreptului de auto-determinare a naţiunilor la deslipirea completă de statul existent".[66] Era o altă victorie a iredentiştilor şi, de fapt, un ecou al uneia din rezoluţiile celui de-al V-lea Congres al Cominternului, care avusese loc în acelaşi an. Acest Congres considerase că era „esenţial să se intensifice activitatea comunistă în mijlocul populaţiei maghiare din teritoriile anexate Cehoslovaciei, României şi Iugoslaviei şi că partidele comuniste din aceste ţări vor lansa lozinca autodeterminării până la separarea de statele care le anexaseră".[67] Congresul aprobase de asemenea lozincile pe care le lansase Partidul Comunist Român privind separarea Bucovinei şi Dobrogei de România.

De acest moment trebuie legat şi faptul că aripa transilvăneană, care până atunci refuzase colaborarea, a intrat în partid. Tot atunci s-a înregistrat şi începutul activităţii Organizaţiilor Revoluţionare Basarabeană, Bucovineană şi Dobrogeană, care aveau să acţioneze ca grupări revoluţionare iredentiste. Cea din Dobrogea fusese creată în 1925 de un grup de bulgari, printre care Colev şi Dimitri Kroşnev. Kroşnev avea să fie cel care în 1935 a devenit editorul ziarului ilegal „Scânteia", continuând astfel tradiţia lui Rakovsky şi a celorlalţi bulgari din Partidul Comunist Român.[68]

Congresul PCR a înlăturat Comitetul Central existent şi a denunţat prezenţa în partid atât a „devierilor oportuniste de extremă dreaptă",

---

[65] P.M.B., Documente, vol. II.

[66] Ibidem

[67] Rezoluţia a 5-a a Congresului Mondial, „Communist International", decembrie 1924-ianuarie 1925.

[68] Pentru biografia lui Kroşnev vezi „Scânteia" din 16 octombrie 1956.

cât şi a „tendinţelor lichidaţionist-intelectuale de extremă stângă". Sub raportul persoanelor vizate. extrema dreaptă însemna Cristescu şi Boris Ştefanov[69], iar extrema stângă, condusă de Dobrogeanu-Gherea şi Marcel Pauker, era, pe moment, doar mustrată. Dar Internaţionala începuse deja să pregătească acţiunea împotriva acestora din urmă, socotiţi „troţkişti", datorită asocierii lor cu Rakovsky şi aderării lor la ideile lui. Noul Secretar General a fost găsit în persoana lui Elek Koblos, considerat corespunzător din două motive: era maghiar şi muncitor. Tâmplar de meserie. El a reprezentat Partidul Comunist Român la congresele Internaţionalei timp de patru ani sub numele de Bădulescu. Ana Pauker era amanta lui Koblos şi se presupune că i-a acordat acestuia mult ajutor şi sprijin. Kereszi-Crişan era unul dintre Secretarii Politici ai partidului, sub numele de Alexandru Georgescu.

Congresul al IV-lea

Nepopularitatea şi lipsa de forţă a PCR erau atât de mari, încât situaţia lui se deteriora continuu, iar Internaţionala şi-a dat curând seama că trebuia să intervină din nou, de această dată mai deschis şi mai viguros.

„Bolşevizarea" partidului a fost decretată de către Comitetul Central şi Comisia de Control în iunie 1925, dar nici aceasta nu a produs un efect perceptibil. Potrivit unui raport publicat de cele două foruri în decembrie 1925 [70], constituirea celulelor de fabrică şi a sindicatelor fracţioniste nu înregistraseră nici un progres; atât liderii cât şi membrii de rând sufereau de „iluzii legaliste" şi practicau doar un fel de mişcare subversivă „de duminică". Mai mult, ei arătau o regretabilă tendinţă de a confunda Blocul Muncitoresc Ţărănesc, platforma electorală legală stabilită în 1925, cu partidul însuşi. Raportul respingea apărarea liderilor după care partidul nu avea destulă tărie pentru a

---

[69] La sesiunea plenarei din 28 noiembrie-5 decembrie 1961. Gh. Stoica l-a nominalizat pe Boris Ştefanov ca persoana răspunzătoare în cel mai înalt grad de „linia defetistă" a celui de al III-lea şi al IV-lea Congres. Stoica a spus că inspirat de teoria lui Dobrogeanu-Gherea despre „neo-iobăgie", Ştefanov promova o linie conform căreia PCR ar fi trebuit să urmeze o conduită „paralelă şi simultană" cu aceea a altor partide româneşti şi să nu încerce să rezolve problemele sociale, economice şi politice, încă nematurizate, prin metode insurecţionare.

[70] Pentru "Bolşevizarea" P.C.R., vezi P.M.R., Documente, Vol. II.

întreprinde acțiunile subversive ce i se trasau și nega că încercările făcute în direcția celor mai elementare acțiuni ilegale, precum distribuirea de manifeste clandestine fuseseră invariabil urmate de represalii dezastruoase.[71] În 1926 numărul organizațiilor regionale ale partidului se redusese la jumătate față de numărul celor existente în 1924, ca urmare a dispoziției date chiar de către Comitetul Central și Comisia de Control.

În 1926, în textul rezoluțiilor ei, Internaționala a încercat deci din nou să tragă cele mai severe concluzii. „Partidul – se arăta – nu va face nici un pas înainte dacă nu va reuși într-un viitor apropiat să-și elaboreze o ideologie comunistă și să-și însușească tactica bolșevică". Se formulau din nou acuzații privind existența devierilor de stânga, care amenințau să izoleze partidul de mase, și a devierilor încă și mai primejdioase de dreapta. Ceea ce-i lipsea partidului era disciplina personală, dar multe dintre aceste slăbiciuni și devieri aveau să dispară curând.[72] Totuși, Internaționala ezita să acționeze în mod drastic împotriva liderilor. Existau, se pare, două motive pentru aceasta. Unul era instabilitatea din însuși partidul de la Moscova, datorită opoziției trotkiste. Această instabilitate trebuie să-i fi trezit lui Stalin dorința de a nu ofensa celelalte partide. Eliminarea lui Rakovsky din partidul rusesc în noiembrie 1927 trebuie să fi stârnit o neliniște deosebită privind reacția partidului din România, iar declarația din 23 noiembrie 1927 a lui Koblos de solidaritate cu conducerea stalinistă, a fost prin urmare foarte binevenită.[73] Al doilea motiv, încă și mai presant, a fost că liderii Internaționalei înșiși și-au dat seama că partidul din România nu era în situația de a rezista unei epurări drastice a conducerii.

---

[71] Și totuși, o asemenea acțiune fusese urmată la 10 decembrie 1925 de 800 de arestări, inclusiv a multor din membrii C.C. Astfel, „Unul dintre motivele enumerate de curentul lichidaționist este afirmarea faptului că partidul fiind în ilegalitate nu poate fi un partid de masă, că organizația ilegală a partidului nostru devine o sectă romantică, ruptă de mase". De asemenea, unii membri credeau că s-a pus în primejdie legalitatea partidului lansându-se lozinca „prea radicală" a auto-determinării (Raport la ședința plenară a CC, decembrie, P.M.R., Documente, vol. II).

[72] Ibidem

[73] Koblos insista asupra necesității unei campanii speciale împotriva acțiunilor lui Rakovsky. „Comuniștii români, se afirma, vor trebui să demaște cu atât mai energic activitatea lui Rakovsky cu cât el a fost atât de popular în România". A urmat apoi, la 1 decembrie, declarația Federației Balcanice după care partidele comuniste român, bulgar și iugoslav nu aveau nici un fel de simpatii trotkiste („Inprecorr", ianuarie 1928).

Totuşi, în momentul în care s-a ţinut cel de al IV-lea Congres, în septembrie 1928, era evident că din nou va trebui schimbată conducerea. Koblos şi Comitetul Central săvârşiseră ceea ce atunci, în ochii Cominternului, constituia un păcat capital. Congresul[74] a recunoscut că în acest sens partidul făcuse o mare greşeală ideologică în privinţa lozincii auto-determinării până la despărţire. Comitetul Central şi „renegatul" Secretar General permiseseră ca lozinca să fie înlocuită cu sloganul lui Rothermere privind o republică federativă a muncitorilor şi ţăranilor din România, pe teritoriul Transilvaniei, al Bucovinei şi al Dobrogei. Cu alte cuvinte Koblos şi prietenii lui maghiari încercaseră să servească interesele guvernului ungar de la Budapesta şi nu pe acelea ale Internaţionalei. Alte rezoluţii veneau să recunoască din nou, în mod deschis, situaţia gravă a partidului.[75] Partidul „trece printr-o criză acută de conducere", iar greşelile acesteia „au dus partidul odată cu descompunerea conducerii, la refuzul membrilor izolaţi ai partidului de a continua munca activă, ... la intrigi, calomnierea unor tovarăşi şi fracţionism".

La încheierea Congresului, liderii aripii de dreapta, Koblos, Berger şi Koloman Muller au fost excluşi, iar aripa de stânga, Dobrogeanu-Gherea şi Boris Ştefanov au fost din nou doar admonestaţi. De fapt, cu toate că Internaţionala, în bună măsură prin Marcel Pauker, reuşise să manipuleze ca de obicei Congresul, ea nu a fost în stare să aducă noi lideri pentru partid. Grupul eterogen şi artificial din fruntea lui se sfărâmase în tot mai multe fracţiuni animate de antipatii şi aversiuni personale. Venind din afară cu un grup puternic, Marcel Pauker, sub numele lui clandestin „Luximin", pretindea că reprezenta partidul. Principalii lui asociaţi erau Dobrogeanu-Gherea, Vasile Luca,[76] şi Boris Ştefanov. Astfel, ca urmare a deciziilor celui de al IV-lea Congres, două principale fracţiuni, Luximin şi Barbu[77], ambele pretinzând a reprezenta Comitetul Central, au început să se lupte între ele. Această situaţie a întreţinut o totală confuzie, paralizând orice acti-

---

74 Rezoluţia celui de al IV-lea Congres (PMR, Documente, vol. II).

75 Ibidem. Implicaţia era aceea că guvernele burgheze ale Ungariei şi Bulgariei foloseau PCR pentru promovarea politicii lor antiromâneşti, în legătură cu care s-ar putea aduce unele dovezi.

76 Vezi pagina 392.

77 Printe acuzaţiile publicate în 1956 împotriva lui Vasile Luca era şi aceea că în 1929-1930 Luca primise ordine şi ajutor financiar de la Siguranţă, pentru a întreţine „clica de trădători a lui Marcel Pauker, fostul inamic al mişcării comuniste şi agentul lui Troţki" (Rezoluţii).

vitate pentru încă doi ani. În 1930 Internaționala a recurs încă o dată la o intervenție, cea mai drastică de această dată, iar pentru 1932 a fost convocat un nou Congres, al V-lea.

Fundalul crizei mondiale, 1929-1933

În vreme ce minusculul Partid Comunist din România era sfâșiat de disensiuni interne, lumea în întregul ei era zguduită de o criză care avea să ofere mișcărilor extremiste de dreapta și de stânga cea mai mare ocazie pe care o avuseseră de la sfârșitul războiului. În multe privințe, țările agrare ale Europei răsăritene au fost mai grav afectate de criza economiei mondiale decât alte părți ale lumii. Ele au fost afectate mai întâi ca producătoare agricole, întrucât exporturile lor s-au împuținat, parte datorită creșterii importurilor occidentale din Canada și alte țări extra-europene, parte datorită „dumping-ului" sovietic. Dar criza a produs pretutindeni o prăbușire catastrofală a prețurilor agricole. Recoltele nevândute s-au stricat pe câmpuri, iar încercările diferitelor guverne de a-i ajuta pe producători cu achiziții de stat, împrumuturi sau ipoteci au condus repede la impas datorită situației financiare precare. În același timp, din aceleași rațiuni, s-a produs o mare discrepanță între prețurile produselor agricole și ale celor industriale, „foarfeca" prețurilor devenind din nou o realitate amenințătoare.

Țările Europei răsăritene au suferit de asemenea o lovitură prin stoparea bruscă a fluxului de capital industrial și financiar provenind din Europa vestică. Prăbușirea băncii Kredit Anstalt din Viena, în mai 1931, prin care cea mai mare parte a creditului și capitalului european era canalizat spre teritoriile fostei Austro-Ungarii, a tras după sine o întreagă serie de bănci importante din toate aceste state. Ca rezultat, creditul, mai ales cel agricol, a trebuit să fie restrâns încă și mai mult, iar investițiile agricole au încetat și ele aproape complet.

Mai mult chiar, atunci când Marea Britanie a abandonat standardul aur, septembrie 1931, în Europa centrală și de est a apărut o tendință spre autarhie și protecționism. A început astfel faza naționalismului economic care avea să contribuie atât de mult la răspândirea naționalismului politic

În România, criza a lovit o structură economică deja slăbită. Discrepanța dintre nivelul de la oraș și cel de la sat era în bună măsură datorată modului în care se ajunsese la capitalism în România. Chiar și

în 1929, România nu era o țară pe de-a întregul capitalistă. Caracterizarea lui Madgearu, din 1940,[78] după care România era un stat capitalist cu o structură economică țărănească era cea mai potrivită. Ceea ce voia să spună această caracterizare era că, în ciuda industrializării rapide ce avusese loc între 1919 și 1939, producția agricolă era încă de departe cel mai important factor în economie și aceasta era izbitor de evident chiar și în investiții, care erau mai mult decât duble în agricultură, decât în comerț și industrie împreună.[79] Dar structura agriculturii se schimbase vizibil după reforma agrară. În loc de neo-iobăgia descrisă de Dobrogeanu-Gherea, agricultura românească era acum dominată de milioane de proprietăți țărănești individuale care nu foloseau munca angajată. Ele erau lucrate de proprietar și familia lui care formau, ca să-l parafrazăm din nou pe Madgearu, un sistem economic specific, în care categoriile clasice ale capitalismului, salariu, profit și rentă erau cu totul absente.

Însă reforma agrară crease și propriile ei probleme. Marea majoritate a loturilor de pământ de sub 3 ha. nu-i putea hrăni pe proprietari și pe familiile lor, care erau forțate să muncească și pe moșiile mai mari; chiar și țăranii cu situația cea mai prosperă nu aveau mașini, tractoare, pluguri, unelte și îngrășăminte. Aceasta era fără îndoială una dintre cauzele majore pentru care producția agricolă pe cap de locuitor din România era printre cele mai mici din Europa.

Instrumentele agricole moderne nu puteau fi cumpărate, fiindcă prețurile plătite țăranilor pentru produsele lor erau prea scăzute iar capitalul agricol și chiar creditele disponibile lipseau. Pentru a combate această situație rurală nesatisfăcătoare, creșterea industriei românești ar fi trebuit să realizeze două lucruri: să asigure pentru producătorii agricoli mărfuri mai ieftine și mai multe și să absoarbă mare parte din surplusul de brațe de muncă de la țară. Densitatea populației agricole din România era în 1930 una dintre cele mai mari din Europa: 94,3 locuitori la km pătrat de teren arabil, în comparație cu 37,5 în Danemarca, de exemplu.[80]

---

[78] **În a sa Evoluție a economiei românești.** Vezi mai jos pagina 59 și pagina 91, nota 59, asupra personalității politice a lui Madgearu.

[79] Valoarea investițiilor în tehnica agricolă în România era de 1000 lei la hectar, în Bulgaria de 2000 lei, în Germania de 15000 lei, iar în Elveția de 42000 lei (Ibidem, p. 69).

[80] E.W. Moor, **Economic Demography of Eastern Europe** (1945).

Însă industrializarea înfăptuită înaintea primului război mondial nu fusese doar neadecvată, ci şi prost orientată. La început, capitalul fusese de origine străină şi prin urmare se îndreptase mai întâi către acele industrii în stare să producă cele mai bune mărfuri pentru export, precum petrolul, cheresteaua, morile de făină şi fabricile de zahăr.[81] Până în 1916 capitalul românesc reprezentase chiar mai puţin de 1/6 din totalul investiţiilor industriale şi în acest mic procent capitalul de stat deţinea partea cea mai mare, datorită naţionalizării, aflată în rapidă expansiune. În industria petrolieră partea deţinută de capitalul românesc a rămas, chiar şi până la izbucnirea celui de al doilea război mondial, numai de 27% din total.[82] Astfel venitul naţional nu creştea proporţional cu volumul exporturilor. În schimb, industrializarea contribuia la distrugerea meşteşugurilor şi industriilor locale, care nu puteau face faţă competiţiei zdrobitoare a produselor manufacturate ori importate; în acest fel producătorii agricoli nu erau ajutaţi cât ar fi fost necesar. Industrializarea nu producea abundenţă de mărfuri mai ieftine de care ei aveau nevoie şi nici nu absorbea destul de mulţi dintre muncitorii agricoli fără lucru.[83]

După primul război mondial, industrializarea a fost plasată într-o situaţie mai bună. Noile provincii din vest erau bogate în resurse minerale şi erau mai puternic industrializate decât Vechiul Regat. Totuşi, chiar şi după încorporarea acestor provincii, muncitorimea nu reprezenta decât 10% din totalul populaţiei României. Cea de a doua evoluţie postbelică favorabilă a fost consolidarea capitalului financiar românesc.[84] Capitalul occidental era acum mai puţin dispus să vină în noile ţări din Europa răsăriteană decât fusese înaintea primului război mondial. În sfârşit, afirmarea ţărănimii, devenită ea însăşi proprietară de pământ, a atras atenţia producătorilor industriali şi investitorilor financiari către această nouă, firească şi permanentă piaţă. În 1929, când preţurile produselor agricole erau încă ridicate, „foarfeca" dintre preţurile agricole şi cele industriale începuse treptat să se închidă. Politica economică a Partidului Naţional Ţărănesc era preocupată de a realiza orientarea industriei către produsele de consum şi maşini

---

[81] N.P. Arcadian, **Industrializarea României** (1936), care oferă şi cea mai bună prezentare cu privire la industrializarea României.

[82] N.C. Jordan, **The Romanian Oil Industry** (1955), p. 11.

[83] Vezi Arcadian.

[84] RIIA, **South-Eastern Europe** (1939).

agricole.[85] Stabilizarea monedei a fost făcută în februarie 1929,[86] cu ajutorul împrumuturilor franceze. În politica liberalilor se spera o schimbare în comerțul exterior, în politica fiscală și de credit; se spera în încurajarea cât mai puternică a producătorilor agricoli și a cumpărătorilor. Această tendință era evidentă nu numai în România, ci aproape în toate țările Europei răsăritene.

Faptul că aceste țări au înțeles cât de multe au ele în comun s-a dovedit în anii 20 prin două acțiuni paralele. Prima acțiune a constat în gruparea în Internaționala Verde,[87] care reunea toate partidele agrare din regiune în scopul realizării colaborării și integrării regionaliste: cea de a doua a constat în unitatea arătată de guvernele Europei răsăritene la Liga Națiunilor, insistând asupra unui plan european prin care occidentul și răsăritul Europei ar fi putut modela la nivelul continentului o unitate economică de sine stătătoare. Către sfârșitul anilor 20 se părea că un anume succes s-ar fi putut realiza în cazul celui de al doilea efort. Planul Briand, cel mai bine pus la punct dintre diferitele proiecte de acest gen, a dobândit prioritate în cadrul discuțiilor purtate la Ligă, spre marea nemulțumire însă a Uniunii Sovietice și a partidelor comuniste satelite ale acesteia, care l-au denunțat ca pe încă o încercare a puterilor imperialiste de a o încercui.

Astfel, în momentul când criza mondială tocmai se declanșa, se părea că România înțelesese semnificația și cauzele multora dintre slăbiciunile ei economice și injustițiilor ei sociale, tatonând terenul soluționării lor. Partidul Țărănesc apărea drept mișcarea politică cea mai aptă de a le rezolva.

Guvernarea Național Țărănească

Venirea la putere în 1928 a partidului de opoziție Național Țărănesc ar fi putut însemna începutul soluționării reajustării structurale, sociale și economice a României.

---

[85] Madgearu, **Romania's New Economic Policy** (1930).

[86] Reforma monetară avusese loc la 8 februarie 1929, leul fiind stabilizat la 10 mg aur.

[87] Vezi Biroul Internațional Agrar, **La politique étrangère et l'organisation internationale des agriculteurs**, (Praga, 1925); W.B. Bizzel, **The Green Rising** (New York, 1962). Pentru temeiurile doctrinale ale Internaționalei Verzi, vezi D. Mitrany, **Marx against the Peasant** (1951).

Partidul Național Țărănesc fusese format prin unirea Partidului Țărănesc, din Muntenia, Moldova și Basarabia, cu Partidul Național din Transilvania. De fapt, ele colaboraseră mai întâi în guvernul din septembrie 1919, ca două partide deosebite și nu pe de-a-ntregul fuzionate. Primul apăruse în Vechiul Regat la sfârșitul războiului, după reforma agrară, iar programul lui se bazase în mare măsură pe doctrina avansată de basarabeanul G. Stere, român care, ca și rusul Dobrogeanu-Gherea, ajunsese în România după ce suferise în închisorile țariste. Doctrina lui Stere, așa cum fusese expusă între 1905 și 1912 în paginile „Vieții Românești", reprezenta un populism (Narodnicism) adaptat la condițiile din România.[88] Ea accentua importanța primordială a populației și producției rurale, denunțând industrializarea „parazitară" promovată sub influența capitalului străin, orientată în primul rând către exporturi și care producea mărfuri mai scumpe decât cele ce s-ar fi putut importa, nefiind astfel de nici un folos marii majorități a populației, adică țărănimii. Stere a susținut de asemenea o integrare treptată a vieții rurale printr-o concentrare asupra nevoilor economice și culturale ale satului și prin crearea unui sistem democratic original.

Când Basarabia s-a alipit României, Stere, deși nu se bucura de simpatie în ochii românilor pentru că sprijinise ideea războiului alături de germani, a devenit totuși liderul firesc al Partidului Țărănesc din această provincie.[89] Basarabenii au înțeles și s-au convins de motivația acțiunii lui Stere: fusese datoria sa patriotică, ca reprezentant al poporului oprimat de către Rusia, să i se opună acesteia până când ea le va garanta libertatea. Ca urmare, forța electorală a partidului a sporit. În Vechiul Regat, partidul a fost organizat de Ion Mihalache. Țăran învățător, cu o contribuție nesemnificativă la dezvoltarea doctrinei, Mihalache insista asupra importanței cooperației rurale ca mijloc de creștere a producției agricole într-o țară subdezvoltată.[90] Teore-

[88] Seria de studii **Social democratism sau poporanism**, din „Viața românească" din 1907 și 1908 constituie principala sursă privind doctrina sa. Programul de început al Partidului Țărănesc, intitulat **Proectul de program al partidului țărănesc din România** (1921) conține multe din pozițiile lui Stere.

[89] El nu făcuse parte din administrația lui Marghiloman, dar, prin ziarul său „Lumina", apărut la București, în 1916, denunțase primejdiile luptei alături de Rusia, pe care el o privea ca pe principala putere expansionistă din Europa Răsăriteană.

[90] Doctrina țărănească a lui Mihalache este cel mai bine formulată în **Noul regim agrar** (1925).

ticianul mişcării era Virgil Madgearu, economist, devenit purtătorul de cuvânt şi organizatorul Partidului Naţional Ţărănesc în materie economică, financiară, politică şi teorie socială.

Partidul Ţărănesc era dezavantajat, sub aspect politic, de legile electorale, de metodele practicate şi de faptul că exista numai în trei dintre provinciile ţării. Dar prin unirea sa, în octombrie 1926, cu Partidul Naţional, descendentul direct al majorităţii parlamentare româneşti din Imperiul austro-ungar, el s-a transformat într-o adevărată putere politică.

Partidul Naţional nu era, precum Partidul Ţărănesc, un partid de clasă şi, în realitate, nu era interesat de ideologie de dragul ideologiei. Principala sa teorie de inspiraţie politică era de caracter naţional. Personalitatea sa cea mai remarcabilă, Iuliu Maniu, era călăuzit de necesitatea unei consolidări a uniunii Transilvaniei cu România şi de convingerile sale religioase, fiind greco-catolic. Născut în 1873 într-un oraş puternic clerical, Blaj, Maniu studiase dreptul la Universitatea din Viena şi, cu toate că în 1918 era încă tânăr, el ajunsese a fi socotit, mai mult decât oricare alt lider transilvănean, înfăptuitorul unirii acestei provincii cu Vechiul Regat. Ca şi alţi transilvăneni, Maniu reunea deopotrivă tăria de caracter cu pragmatismul; el avea tendinţa să nu se încreadă în strălucirea intelectuală considerând veritabilele practici de zi cu zi ale democraţiei mai valoroase decât reformele moderne atotcuprinzătoare de pe hârtie.

Partidul Naţional era de asemenea conştient de discrepanţele dintre promisiunile administraţiei centralizatoare din Bucureşti şi realizările sale. El promova adoptarea imediată a unei legi de descentralizare. Dar, cu toate că nu era preocupat de lupta de clasă fiind format din elemente sociale diferite, partidul recunoştea întâietatea clasei ţărăneşti în România. Pe această bază s-a putut el uni cu Partidul Ţărănesc şi, în vreme ce ultimul dorea stabilirea unei democraţii originale, pentru ca ţărănimea, în calitatea ei de clasă socială, să-şi asume puterea, Partidul Naţional accepta ascensiunea la putere a clasei ţărăneşti printr-un sistem integral democratic, ceea ce reprezenta în vederile lui obiectivul ultim şi esenţial.[91]

---

[91] Partidul Naţional Ţărănesc, **Principiile, programul şi statutele** (1926). O nouă lege administrativă, care prevedea descentralizarea, a fost votată în 1926.

În urma schimbărilor provocate de reforma agrară şi a rezultatului războiului, Partidul Conservator aproape că dispăruse. Puterea clasei moşiereşti, care constituia majoritatea lui, dispăruse odată cu exproprierea marilor moşii. De asemenea, tradiţionala orientare a partidului spre Germania, opusă ataşamentului Liberal faţă de Franţa, devenise un handicap în plus pentru conservatori după victoria aliaţilor.[92] Ca urmare, mai exista doar un fragment al partidului sub conducerea lui A. Marghiloman.[93] Marghiloman se aflase în fruntea administraţiei româneşti care rămăsese la Bucureşti după ocuparea acestuia de către germani, în 1916. Alţi foşti conservatori se raliaseră după război în jurul generalului Averescu, care contribuise la suprimarea revoltei ţăranilor din 1907, dar care, la sfârşitul războiului, devenise o figură populară datorită campaniei sale victorioase împotriva armatei germane. Partidul lui, „Partidul Poporului", venise la putere în 1919, conducând ţara până în 1921; în această perioadă Take Ionescu, avocat şi diplomat francofil, colaborase cu Beneş la crearea Micii Înţelegeri. Acelaşi partid mai fusese la putere şi în 1926-1927. Cele două foste aripi ale Partidului Conservator erau într-o aprigă opoziţie privind politica externă, economică şi socială. Marghiloman era, în principiu, împotriva legilor de reformă agrară propuse de Brătianu şi de administraţia lui în 1919. Averescu, pe de altă parte, trecuse legea în forma finală, în 1920, ceea ce reprezenta un compromis între preten-

[92] Cele mai remarcabile personalităţi ale acestui partid, criticul literar Titu Maiorescu şi moşierul P.P. Carp, erau, ambii, educaţi în Germania şi dobândiseră un mare respect pentru profunzimea culturii germane. În politică, la fel ca şi în problemele economice şi sociale, cele două şcoli de gândire, cea „germană" şi cea „franceză" erau aproape într-un conflict psihologic. Francofilii, care reprezentau marea majoritate, considerau că legăturile de origine şi istorice ale poporului român cu Franţa justificau influenţa ei covârşitoare asupra destinului contemporan al României. Germanofilii propovăduiau „realismul", opus „idealismului superficial" al celorlalţi. Ei arătau că exista un interes economic reciproc între Germania industrială şi România agricolă, că interesul politic al României vis-à-vis de Rusia putea fi mai bine garantat printr-o alianţă cu Germania; că România, dată fiind nevoia ei de tehnicieni, ar fi putut trimite studenţi la şcolile inginereşti şi universităţile germane mai curând decât la şcolile franţuzeşti de drept şi literatură.

[93] Marghiloman, **Note politice** (1931).

țiile Partidului Țărănesc și reformele inițiale propuse de Brătianu.[94] Țăria guvernului Averescu stătea în grupul de oameni capabili pe care il adunase în jurul lui. Cel mai notabil dintre sprijinitorii săi, în afară de Take Ionescu, era tânărul Nicolae Titulescu, care a fost ministrul lui de finanțe între 1920 și 1921 și ministru de externe între 1926-1927. Mai târziu, din noul său post de ministru al României la Londra, Titulescu s-a făcut remarcat pe scena internațională în apărarea reformei agrare românești împotriva moșierilor maghiari, în fața Ligii Națiunilor. După căderea lui Averescu în 1927, partidul acestuia s-a dezintegrat.

Partidul Liberal guvernase regatul României în timpul războiului și, în afara scurtelor perioade din 1919 și 1920-1921, până în 1926. Liberalii erau prin urmare răspunzători pentru cele mai importante decizii de politică internă și externă ce s-au luat în această perioadă, iar influența lui Brătianu asupra Regelui Ferdinand era de așa natură, încât, chiar în timpul în care el se afla în opoziție parlamentară, el rămânea principalul consilier personal al monarhului. Progresul neîntrerupt pe care-l realizase și succesul crescând pe care-l înregistrase în timpul acestor ani au ajuns să creeze renumele acestui partid și implicit, al familiei Brătianu. Ion I. C. Brătianu, ultimul din familie, fusese primul ministru sub care se luase hotărârea de a se da votul universal și a se înfăptui reforma agrară (pe care el o susținuse încă din 1913). Acestea îi fuseseră impuse de un grup de tineri progresiști din jurul său, unii dintre ei foști „generoși" socialiști, ca V. G. Morțun, Diamandi și frații Radovici. Totuși, țăranii nu și-au arătat recunoștința, și nu au sprijinit Partidul Liberal. El era sprijinit în primul rând de către clasele de mijloc, care formau veriga cea mai slabă în structura socială a României și care, în consecință, nu erau în stare să dobândească majoritatea voturilor pentru partidul lor preferat. Afectate de dezvoltarea economică rapidă a țării și de apariția unei generații „noi" și mai nerăbdătoare, chiar și clasele de mijloc se separaseră rapid în straturi superioare și de jos, ale căror atitudini, moduri de viață și tendințe politice erau chiar și mai antagonice.[95]

---

[94] Pentru o istorie a reformei agrare în România și a diferitelor ei faze vezi Mitrany, **The Land and the Peasant in Romania** (1930).

[95] Asupra procesului separării straturilor "burgheziei" vezi de asemenea Ștefan Zeletin, **Burghezia română, originea și rolul ei istoric** (1928).

De pildă, intelectualii, care de la întemeierea Regatului României fuseseră întotdeauna atraşi de punctele progresiste din programul partidului, priveau acum către alte partide. Partidul devenise tot mai mult formaţiunea băncilor, industriilor şi întreprinderilor comerciale sub control românesc, opuse celor sub controlul capitalului străin.

Totuşi, Partidul Liberal se bucura de o experienţă care inspira încredere, iar Ionel Brătianu personal avea prestigiul datorat unui prim ministru de mare succes. Atunci când în ultimii săi ani a fost confruntat cu presiunea noului electorat, constituit din ţăranii şi cetăţenii noilor provincii (pe care el şi partidul lui îi ajutase să se elibereze), situaţia i se părea acestuia drept o dovadă de ingratitudine a istoriei, în faţa căreia era hotărât să nu se încline. El şi partidul său au devenit tot mai autoritari. Ionel Brătianu a murit în 1927, lăsând ca succesor la conducerea partidului pe fratele său, Vintilă,[96] om de mare integritate, dar lipsit de orice flexibilitate. Continuatorul său a fost I. G. Duca, scriitor şi politician de talent, cu o structură mentală melancolică şi ezitantă.[97]

Deşi naţionalismul era, cu excepţia Social-Democraţilor, numitorul comun al partidelor politice din România, partidele ce afişau un program naţionalist exclusiv aveau, în anii 20, o mică pondere electorală. Unul dintre acestea era Partidul Naţional Democratic, care respingea influenţa puterilor străine şi denunţa mercantilismul politicii externe şi economice promovate de liberali. Acest partid se baza în principal pe un grup de profesori şi intelectuali, dominat de figura istoricului N. Iorga. Ca lider ideolog şi istoric, Iorga era faimos încă dinaintea primului război mondial, atât în România, cât şi în străinătate. În timpul războiului, el fusese unul dintre cei care crezuseră cel mai ardent în victoria finală asupra germanilor. Totuşi, ca politician el era lipsit de calităţi. Ideile sale aveau multe părţi comune cu fascismul, deşi el însuşi, prin educaţie şi temperament, nu se simţea deloc atras de brutalitatea dictatorială a regimurilor fasciste.[98]

---

[96] A fost cel mai de seamă susţinător al naţionalismului economic integral. Servise ca ministru de finanţe în guvernele liberale de după război.

[97] Studiul său asupra liberalismului (Institutul Social Român, Doctrinele partidelor politice, 1928) rămâne una dintre cele mai bune lucrări privind politica generală a Partidului Liberal.

[98] J.C. Campbell, N. Iorga, în "Slavonic & East European Review", noiembrie 1947.

Alt partid naţionalist era Liga Apărării Naţional Creştine, întemeiat de A. C. Cuza, profesor şi economist din Moldova[99] . El propovăduia un antisemitism fără concesii, atribuind evreilor toate relele care copleşeau lumea. Deşi se opunea rebeliunii ca metodă politică, Cuza nu a fost împotrivă în a-i încuraja pe tinerii lui susţinători la huliganism şi violenţă. În 1927, Liga sa s-a scindat în două grupări irecon-ciliabil opuse una alteia; atunci Corneliu Zelea Codreanu[1], personalitatea cea mai charismatică dintre tinerii susţinători ai lui A. C. Cuza, aflat la numai 28 de ani, a găsit momentul propice să formeze un al treilea partid de extremă dreapta. Codreanu l-a numit Liga Arhanghelului Mihail şi, la 24 iulie 1927, i-a invitat pe toţi cei în stare „să creadă fără să pună condiţii" să i se alăture. Codreanu era fiul unor bucovineni, mama de origine germană, iar tatăl de origine poloneză. Încă de timpuriu Codreanu fusese înflăcărat de simţământul unei misiuni de „a salva" România şi Creştinătatea de ororile revoluţiei comuniste, conduse de evreimea mondială. El atribuia succesul comuniştilor metodelor lor teroriste şi noii lor concepţii de „acţiune directă". În consecinţă, considera că aceleaşi metode ar trebui folosite împotriva lor, dacă nu de către autorităţi, atunci de către elemcntele „patriotice".

Prima acţiune a lui Codreanu a avut loc în 1924, când l-a omorât pe prefectul de laşi. Într-o atmosferă de triumf, a fost achitat de crima sa în acelaşi an, an în care mişcările iredentiste armate ale comuniştilor din Basarabia şi Dobrogea au aprins în mod deosebit pasiunile naţionaliste în România. Reputaţia sa a crescut şi mai mult mai ales în rândul tineretului român, iar în sinea sa această acţiune a trezit un complex de „pedeapsă şi căinţă", pe care el a încercat mai târziu să-l prezinte ca pe o filozofie de viaţă. Tinerii care „credeau necondiţionat" şi se înregimentau sub steagul său erau, în cea mai mare parte, muncitori calificaţi, studenţi rataţi, şi diferiţi diletanţi transformaţi în politici zeloşi.

„Liga" şi Partidul Comunist, cele două extreme în opoziţie, aveau în comun două elemente. Primul era hotărârea lor de a pune mâna pe

---

[99] Influenţa sa asupra studenţilor români a fost foarte puternică, dar susţinătorii lui în ţară erau puţini. Cuvântările lui în parlament şi conferinţele lui la universitate contrastau ciudat cu doctrina şi metodele sale politice primitive. El era un savant de formaţie germană.

[1] Autor al textului **Pentru legionari** (1937), tradus în germană (Eiserne Garde) şi apărut în 1939, la Berlin.

putere prin orice mijloace şi de a institui un regim de teroare. Cel de-al doilea era dezacordul lor cu politica externă a României, care era bazată pe teama de Rusia comunistă şi, mai târziu, de Germania nazistă, la care se adăuga dorinţa de asigurare împotriva oricărui revizionism potenţial din partea Ungariei ori Bulgariei. „Mica Înţelegere" realizată în 1921 între România, Cehoslovacia şi Iugoslavia, alianţa din 1920 cu Franţa, aliat tradiţional, alianţa cu Polonia şi diplomaţia românească la Geneva erau, în principal, destinate să protejeze ţara de eventualele violări ale teritoriului ei.

Mai şiret decât naţional-ţărăniştii

Estompată de către criza mondială, guvernarea Partidului Naţional Ţărănesc a dovedit o slăbiciune crescândă. Problemele sociale şi economice pe care ea promisese să le rezolve ajunseseră atât de grave ca urmare a situaţiei internaţionale, încât deveniseră aproape insolubile. Economia ţărănească intrase în cercul vicios al producţiilor nevândute şi al lipsei de credit; statul era obligat să crească impozitele pentru a putea să cumpere cel puţin unele din produsele agricole, şi să reducă veniturile şi salariile pentru a declara un moratoriu al datoriilor, creând astfel un alt cerc vicios. Muncitorii industriali, prost plătiţi, aveau şi ei motive să se plângă. Către sfârşitul lui 1929 deja avuseseră loc numeroase greve printre minerii de la Lupeni, care se soldaseră cu ciocniri între muncitori şi poliţie şi cu vărsări de sânge.[2] Dar, de vreme ce răspunsul la criza financiară era reducerea veniturilor, nemulţumirea nu putea fi stopată. Ea a făcut să crească mişcarea sindicală, în special printre ceferişti.

Nemulţumirea nu s-a limitat doar la muncitori. Mulţi intelectuali şi studenţi s-au trezit şomeri. Ei aşteptaseră mult de la promisiunile guvernării naţional-ţărăniste în privinţa investiţiilor în domeniul cultural şi social în care talentul lor s-ar fi putut dezvolta. În amărăciunea

[2] Greva a început în august 1929 printre minerii din Valea Jiului, iar guvernul naţional-ţărănesc a trebuit să folosească forţa pentru a-i împiedica pe muncitori să pună mâna pe centrala electrică de la Lupeni. Câţiva grevişti au fost ucişi. Aceasta n-a fost o acţiune condusă exclusiv de către comunişti. Lipsa unei iniţiative comuniste în acest caz a fost dovedită de rezoluţia Internaţionalei din august 1930: „Comitetul Partidului i-a împiedicat pe muncitorii întregii regiuni miniere să se alăture muncitorilor grevişti din Lupeni, argumentând că acţiunea din Lupeni fusese instigată de provocatori" („Inprecorr", 18 septembrie 1930).

lor, ei s-au orientat, ca urmare, către soluțiile extremiste, mulți dintre ei înclinând către o administrare a treburilor publice vag naționalistă, autoritară.

Aceste probleme erau destul de dificile pentru guvernarea național țărănească care se vedea astfel confruntată cu ele. Însă lovitura cea mai serioasă ce a primit-o guvernarea național-țărănească dar și democrația parlamentară din România, a fost reîntoarcerea prințului Carol.[3] În 1926 Carol renunțase la dreptul său la tron și, un an mai târziu, după moartea Regelui Ferdinand, fiul lui Carol, Mihai, fusese proclamat Rege, iar un consiliu de regență a fost desemnat pentru exercitarea prerogativelor sale. Carol părăsise țara împreună cu amanta lui, Magda Lupescu, și promisese că nu avea să se mai întoarcă niciodată. Datorită lipsei sale de seriozitate, extravaganței și poftei sale de putere, el era nepotrivit rolului de monarh constituțional. Totuși, după moartea tatălui său și mai cu seamă după moartea primului ministru liberal Ionel Brătianu, Carol ceruse permisiunea de a se reîntoarce. Printre membrii Partidului Țărănesc, mai ales printre cei mai tineri, care se opuneau lui Brătianu și metodelor lui autoritare, simpatia pentru Carol era mare. Mulți național-țărăniști credeau că el va fi regele „lor", tot așa cum după părerea lor Ferdinand fusese regele liberalilor, și că aceasta va constitui un capital politic durabil, în ciuda faptului că deja în Iugoslavia și Bulgaria monarhii instituiseră, la vremea respectivă, dictaturi în mare parte îndreptate împotriva partidelor agrariene.

Carol s-a întors, cu permisiunea lui Maniu, la 6 iunie 1930 și după o lovitură de stat, ce n-a fost dificilă, s-a proclamat rege, la 8 iunie. Maniu, care în principiu sprijinise revenirea lui Carol, descoperind că regele continua legătura sa cu Magda Lupescu, a demisionat la 1 octombrie 1930.

Imediat după preluarea puterii, Carol a arătat o tendință evidentă de a trata problemele naționale ale țării doar prin prisma a ceea ce corespundea propriilor sale interese și aducea beneficii propriei sale persoane. El a început să acționeze contra partidelor politice atât prin subminarea lor din interior, cât și prin atacuri mai directe. Folosind considerabila forță a personalității sale ca și excepționala sa aptitudine naturală în materie de intrigă, el a atras în cercul persoanelor apropiate pe mulți dintre tinerii liberali și național-țărăniști. Din afară, metoda de atac împotriva partidelor democratice a fost aceea de încurajare a

[3] H. Bolitho, **Romania under King Carol** (1938) și A.L. Easterman, **King Carol, Hitler and Lupescu** (1940), ambele lucrări fiind biografii „autorizate".

naţionalismului extremist şi a grupărilor antisemite, printre care şi grupul ce se înfiripa în jurul lui Codreanu. Discursurile regelui ajunseseră şi ele să exprime tot mai mult tendinţele quasi-fasciste şi corporatiste. În sfârşit, el îi încuraja pe cei din afara partidelor să ajungă la putere, aşa încât, după demisia lui Maniu şi obţinerea împrumutului extern de către guvernarea naţional ţărănistă condusă de Mironescu[4], în aprilie 1931 Carol a reuşit să formeze un guvern de „coaliţie" în frunte cu istoricul N. Iorga.

Iorga era de fapt la putere atunci când, în aprilie 1931, s-au ţinut alegeri. Acestea au fost flagrant măsluite şi i-au permis lui Iorga să obţină o majoritate pe care, în ciuda alianţei sale cu liberalii, niciodată n-ar fi reuşit să o obţină, în alt fel. Alegerile din 1931 au fost o lovitură ireparabilă dată adevăratului constituţionalism, care începuse să câştige teren în România datorită mai ales influenţei, insistenţei şi pildei Partidului Naţional Ţărănesc. Aceste alegeri au fost martorele ridicării partidelor extremiste la rangul de forţe naţionale. Partidul Naţional Democrat a reuşit surprinzător de bine în Basarabia şi în alte regiuni agrare ale ţării. „Blocul Muncitoresc Ţărănesc", în spatele căruia se ascundeau, după ilegalizarea lor din 1924, comuniştii, a câştigat voturi în regiunile industriale ale Transilvaniei şi Bucovinei. Au fost aleşi, de fapt, 5 deputaţi comunişti, dar alegerea lor a fost imediat invalidată. Unul dintre aceştia era tânărul avocat Lucreţiu Pătrăşcanu, fost asociat al tânărului Dobrogeanu-Gherea, al lui Marcel Pauker, şi unul dintre puţinii intelectuali din partid.

Partidul Comunist însuşi suferise, pe fundalul acestor evenimente turbulente din România, schimbări substanţiale, care aveau să aibă un efect profund asupra viitorului său. Erau schimbări care impun să stăruim asupra lor.

Raportul Varga asupra României

Noul organ al celei de a III-a Internaţionale, „International Press Correspondence" („Inprecorr") a publicat, la 26 februarie 1929, un raport asupra „problemelor economice ale noii Românii", raport întocmit de către ecomonistul maghiar Eugen Varga.[5] Acesta a fost urmat

4) Profesor universitar aparţinând categoriei de savanţi români care, deşi nu erau activi în politică, ţineau de anumite partide ca specialişti sau personalităţi culturale.

5) „Inprecorr", 26 februarie 1929.

de chiar rezoluția Internaționalei asupra României, publicată în august 1930. Cele două documente, publicate într-un moment când Stalin reformula politica Internaționalei, erau deosebit de semnificative. Ele au condus la totala reorganizare a Partidului Comunist din România la cel de al V-lea Congres al acestuia, din ianuarie 1932.

Varga arăta că „industria românească s-a dezvoltat, dar progresul realizat nu este mare și nu schimbă deloc caracterul țării de stat agrar". Existau indiciile unei „viguroase industrializări" care condusese la lărgirea bazei sociale și economice a țării. Prin urmare, „în loc de a rezerva exploatarea clasei muncitoare, a țăranilor săraci, a muncitorilor, țăranilor mijlocași și micii burghezii pentru un grup restrâns aparținând burgheziei naționale, pe calea sistemului bancar cămătăresc, ca și în folosul burgheziei din noile provincii, partidul aflat acum la putere va permite unei categorii mult mai largi a burgheziei de la orașe și sate să se bucure de beneficiile unei astfel de exploatări".

Acceptarea capitalului străin pe picior de egalitate cu capitalul local însemna pentru burghezia mijlocie și mică o „alinare a cămătăriei practicate până acum de clica bancară românească", în timp ce, pentru categoria țăranilor mai bogați ea însemna mărfuri industriale mai ieftine și o desfacere mai bună a produselor lor pe piața internă și externă. Din punct de vedere internațional, ar fi totuși greșit să se considere România drept o țară semi-colonială. Ca orice altă țară debitoare, „ea este într-o anumită măsură dependentă de creditorii ei, însă poziția de țară debitoare poate fi cu greu comparată cu aceea de țară semi-colonială." În sfârșit, concluzia precizează: „faptul că România este o importantă verigă a sistemului imperialist va trebui să se demonstreze în chip izbitor prin inevitabila ciocnire dintre lumea capitalistă și Uniunea Sovietică".

Această concluzie politică a fost prin urmare subliniată într-un raport politic al Internaționalei, despre România, susținut de T. Marin.[6] Marin argumenta că era cea mai mare, dacă nu singura, datorie a partidului ca de acum înainte să aibă grijă ca imperialiștii să nu poată folosi România ca bază strategică împotriva Uniunii Sovietice, ci să urmărească să o transforme într-o prietenă permanentă a Uniunii Sovietice. Aceasta va depinde în ultimă instanță de „însuși nivelul luptei revoluționare a maselor sub conducerea Partidului Comunist".

---

[6] **The role of Romania in Intervention against the USSR**, „Communist International", 15 mai 1931.

La 18 septembrie 1930 Secretariatul Politic al Internaţionalei Comuniste a publicat o rezoluţie asupra „luptei fracţioniste fără de principii şi asupra refacerii Partidului Comunist din România". Ea arăta că în partidul din România a izbucnit o „criminală luptă fracţionistă fără de principii" Aceasta a condus la scindarea conducerii partidului şi apoi a unui număr de organizaţii ale partidului. Într-un moment de o importanţă crucială, se arăta mai departe, întreaga activitate a partidului a fost paralizată. Doar cu ajutorul Internaţionalei ar fi fost posibilă organizarea unui comitet provizoriu al partidului pentru a restaura unitatea partidului şi pentru a relua activitatea în mijlocul maselor.

Izbucnirea luptei fracţioniste – continua rezoluţia – nu fusese precedată de nici un fel de deosebiri de vederi asupra unor principii politice în Comitetul Central. Chiar membrii acestuia aflaseră mai târziu de lupta respectivă Partidul dobândise unele succese organizatorice după cel de al IV-lea Congres, dar acestea nu corespundeau câtuşi de puţin posibilităţilor obiective existente pentru întărirea partidului şi extinderea activităţii sale de mase. Asemenea posibilităţi fuseseră oferite de intensificarea crizei politice şi economice ca şi de mişcările neorganizate ale muncitorilor şi ţăranilor, care adesea au luat forme revoluţionare, asemănătoare nemulţumirii crescânde a „maselor truditoare ale naţionalităţilor oprimate"[7] .

În cele mai importante regiuni industriale şi în marile fabrici din Vechiul Regat şi Transilvania (în Bucureşti, Valea Prahovei, Timişoara, Reşiţa) organizaţiile partidului, îndeosebi celulele de fabrici din sindicate, erau, în cel mai bun caz, slabe. Mai mult chiar, în cele mai importante regiuni agricole, cu excepţia Basarabiei, abia dacă existau organizaţii ale partidului, chiar acolo unde partidul avea o anumită influenţă printre muncitorii agricoli şi ţăranii semi-proletarizaţi, de exemplu în Bihor, pe Valea Mureşului, în Bucovina şi Dobrogea.

Ca rezultat al metodelor „sectar birocratice" – arăta rezoluţia – Comitetul Central ajunsese a fi nu numai izolat de marea masă a proletariatului şi de masele ţărăneşti, dar chiar şi de membrii de partid.

[7] „Inprecorr", 18 septembrie 1930; „Lupta de clasă", mai-iunie 1957 .

forma caracteristică de conducere consta în expedierea de directive şi circulare, fără nici o legătură cu problemele vitale ale maselor de muncitori şi ţărani. Consecinţa acestei situaţii era nu numai faptul că partidul era nepregătit pentru lupta de masă, ci şi incapacitatea sa de a se plasa în fruntea luptelor politice declanşate spontan ca acelea de la Lupeni, Buhuşi sau a mişcărilor ţărăneşti din Basarabia sau a acţiunilor răniţilor de război şi altele.

Aceasta a fost poate cea mai puternică acuzaţie adusă de Comintern partidului din România, Comintern care, cum s-a văzut, oricum nu se remarca prin bunăvoinţă faţă de comuniştii români. Era de asemenea un semn că Internaţionala, prin Stalin, avea cu adevărat de gând să se pună pe treabă. Nevoia unei reorganizări radicale a partidului după orientările staliniste era accentuată de faptul că comuniştii români luptau „într-unul dintre cele mai importante avanposturi ale Cominternului şi ale revoluţiei proleture internaţionale". Ei „luptau într-o ţară de care imperialismul internaţional intenţiona să se servească ca de o avangardă în viitorul război împotriva Uniunii Sovietice".

Acţionând prin „basarabenii" loiali, Internaţionala a lovit atât în dreapta cât şi în stânga partidului, lipsit de coerenţă. Printre stângiştii înlăturaţi imediat au fost Dobrogeanu-Gherea şi Marcel Pauker. Cei doi aveau să se întâlnească din nou, în 1934, la Moscova, când ambii aveau să cadă victime ale epurării troţkiştilor. Astfel s-a pus capăt dominaţiei vechiului grup intelectual din partid. La dreapta, Internaţionala a sfărâmat influenţa „transilvănenilor". „Naţionaliştii" maghiari Koblos şi Berger au fost eliminaţi. Vasile Luca a fost de asemenea retrogradat.

În sfârşit, Internaţionala a convocat pentru ianuarie 1932 un nou Congres al Partidului Comunist din România. Acesta a fost Congresul care, potrivit actualei istoriografii comuniste româneşti, a creat principalele temelii ideologice, politice şi organizatorice ale partidului şi a constituit punctul de plecare al adevăratului Partid Comunist din România. El a mustrat atât „elementele aripii de dreapta oportuniste" pentru menţinerea teoriei lui Dobrogeanu-Gherea privind „neo-iobăgia", după care România era confruntată cu o revoluţie burghezo-democratică, cât şi „teoria sectară de stânga", care susţinea că era iminentă o revoluţie proletară. El a avansat teoria leninistă privind poziţia istorică a României, care, în elementele ei cele mai de seamă, reprezintă teoria aplicata şi ulterior. Conform acestei teorii, România

era pregătită pentru o revoluție burghezo-democratică, care însă va fi înfăptuită de proletariat în alianță cu țărănimea.[8]

În domeniul politic, Congresul atrăgea atenția asupra experienței valului revoluționar provocat de deteriorarea condițiilor economice. El însărcina partidul să preia conducerea în exploatarea acestei situații favorabile, fără a eșua din nou, cum făcuse între 1929 și 1932. Congresul admitea, cu candoare, că acțiunile muncitorești se dezvoltaseră spontan, nesusținute și neconduse de către comuniști. (Cea mai remarcabilă din seria demonstrațiilor muncitorești, aceea a minerilor de la Lupeni, de la 5 august 1929, era descrisă de Vasile Luca, care ar fi trebuit să răspundă de acțiune, ca o „provocare polițienească", părere condamnată mai târziu de către partid și Internațională.)[9] Partidul eșuase, de asemenea, atât în ghidarea cât și în extinderea acțiunilor muncitorești din Arad, București, Reșița și Buhuși. Congresul

[8] PMR, Documente, vol. II și PCR Documente. Asupra discuțiilor din interiorul Cominternului privind problema agrară și raporturile dintre țărani și partid vezi Mitrany, Marx against peasants, cap. 12. Asupra teoriei posibilității desfășurării în România a unei revoluții conduse de muncitori în alianță cu țărănimea vezi N. Petrovici, Despre problema caracterului și perspectivei revoluției în România, reieșind în literatura de partid (până la Congresul al V-lea PCR), „Anale", nr. 1, ianuarie-februarie 1958, care dă o amplă relatare privind lupta dintre susținătorii lui Dobrogeanu-Gherea, care pretindeau că țărănimea ar fi trebuit mai întâi emancipată și scoasă din condițiile sociale și economice înapoiate în care era ținută, și leniniști, care credeau că după primul război mondial situația era coaptă pentru o revoluție burghezo-democratică condusă de către muncitori și țărani, revoluție care va fi mai târziu transformată într-o revoluție proletară, socialistă.

[9] În aprilie 1930 Sindicatele Unitare (comuniste) și-au ținut Congresul General pentru a dezbate problema modului în care se puteau trage toate foloasele de pe urma creșterii nemulțumirii muncitorilor și chestiunea impulsionării „unificării", sub conducere comunistă, a sindicatelor muncitorești. Din partea partidului, răspundea de Congres Vasile Luca, ce tocmai fusese ales în C.C. (V. Luca, Uber den Congress der Einheits Gewrkschaften in Temesvar [1952] și P.M.R. Vasile Luca [1951]; vezi de asemenea Istoria RPR). Când poliția a încercat să închidă Congresul, membrii lui, după moartea unui muncitor, s-au baricadat în clădirea sindicatului, unde au fost arestați în urma unui asediu. Sindicatele unitare au fost apoi dizolvate. Principalele sindicate nu au luat parte la această acțiune. În cuvântarea sa la cea de a 30-a aniversare a partidului Dej spunea că Congresul sindicatelor unitare ținut la Timișoara în 1929 fusese cel ce chemase masele proletare la luptă și că prin vocea lui Vasile Luca partidul apelase la muncitori să organizeze o largă acțiune de masă. Această recunoaștere contrastează puternic cu afirmația de mai târziu că în 1929 Luca condusese o luptă fracționistă și fusese un defetist trădător („Scânteia", 3 iunie 1952).

stabilea rolul comuniştilor care vor trebui să preia orientarea unor astfel de evenimente şi să câştige de partea lor clasa muncitoare, care era încă sub conducerea „social-fasciştilor". Mai presus de toate, partidul trebuia să acumuleze capital politic şi să folosească nemulţumirea socială şi politică, în sensul că orice acţiune a partidului, orice conflict economic, acţiune a şomerilor ori a ţăranilor împotriva regimului trebuia legată direct de lupta împotriva războiului.

Cel de al V-lea Congres a instituit şi o nouă conducere. Printre cei care preluau acum destinele partidului erau Boris Ştefanov, care tocmai fusese eliberat din închisoare, Foriş, arestat curând după aceea, Koffler, Iosif Chişinevschi[10], Pătrăşcanu, Luca, Bela Brainer şi Iosif Rangheţ.[11] Un nou grup pentru agitaţie şi propagandă, format din Mihai Roller, Leonte Răutu[12] şi A. Buican a primit însărcinarea „îndoctrinării staliniste" a partidului şi a intelectualităţii, totodată însă apărea şi un nou grup de lideri tineri, între care Nicolae Ceauşescu[13], Miron Constantinescu[14], Alexandru Bârlădeanu, Constanţa Crăciun, Sorin Toma. S-au alăturat mai apoi conducerii şi Constantin Pârvulescu[15], care fusese în închisoare în timpul Congresului, şi Ana Pauker, care revenea în ţară în 1934, după 6 ani de şedere în Rusia. În 1935 li s-a mai adăugat şi Kroşnev.

Nu la mult timp după cel de al V-lea Congres, partidul a avut ocazia de a acţiona pe baza aprigelor îndemnuri, pe care le primise, pentru a activa în sfera industriei.

Efectele crizei produseseră o considerabilă nemulţumire în sfera activităţii industriale din România şi muncitorii prezentau revendicări foarte firești. Exista o considerabilă înverşunare în rândul muncitorilor feroviari, care, fiind categorisiţi ca slujitori publici, nu aveau dreptul de a face grevă pentru îmbunătăţirea condiţiei lor materiale. Pe acest fundal a început să atragă atenţia asupra sa, ca militant comunist, un tânăr electrician ceferist cu numele de Gheorghe Gheorghiu. El a ajuns a fi remarcat nu numai de către muncitorii ceferişti, ci şi de administraţia feroviară. Gheorghiu luase parte, ca reprezentant al comuniştilor de la Galaţi, la conferinţa naţională a ceferiştilor ce se ţinuse în martie

10 Vezi p 390.
11 Vezi p. 395.
12 Vezi la p. 395.
13 Vezi la p. 390.
14 Vezi p. 390.
15 Vezi p. 393.

1931 în acest oraş. Curând după aceea, autorităţile feroviare l-au transferat în localitatea transilvăneană Dej. El a adăugat numele acestui oraş la mai prozaicul său prenume de Gheorghiu şi a devenit Gheorghe Gheorghiu Dej[16], iar nu peste mult timp avea să fie proiectat pe scena evenimentelor naţionale şi chiar internaţionale.

La cea de a doua conferinţă naţională a ceferiştilor din martie 1932, la numai două luni după cel de al V-lea Congres, Dej a fost ales Secretar General al Comitetului Naţional de Acţiune al Tuturor Ceferiştilor. Agitaţia printre ceferişti a continuat, cum de altfel a continuat să crească şi nemulţumirea în rândurile clasei muncitoare în general. Această nemulţumire a condus la chemarea la grevă generală de pe 2 februarie 1933. Metoda lui Carol al II-lea de a trata astfel de situaţii era folosirea unei demonstraţii de forţă, iar guvernul său, un guvern Naţional-Ţărănesc constituit în ciuda refuzului lui Maniu de a participa la constituirea lui, a proclamat starea de urgenţă. La 4 februarie, Dej a fost arestat, iar în ziua următoare muncitorii conduşi de comunişti au luat cu asalt atelierele feroviare de la Griviţa, o suburbie muncitorească a Bucureştilor. La 16 februarie a fost chemată armata şi mai mulţi muncitori, inclusiv câţiva comunişti, au fost ucişi. A fost un incident deplorabil, care a fost imediat exploatat de către presa comunistă din străinătate. Aşa s-a creat legenda Griviţei, foarte utilă Partidului Comunist.[17] Dej a devenit un erou comunist, deşi nu el a fost cel care a acţionat ca agitator în faza finală a incidentului, deoarece fusese arestat cu două săptămâni mai înainte. Cel care a condus asaltul asupra atelierelor fusese un alt ceferist, Constantin Doncea, iar alţi muncitori comunişti, ca Ilie Pintilie [18], Chivu Stoica[19], Gheorghe Vasilichi şi Dumitru Popescu, jucaseră de asemenea un rol important în desfăşurarea evenimentelor. Însă lui Dej şi, într-o măsură mai mică, lui Pintilie le-a revenit gloria.[20] Dej însuşi nu

---

16 Vezi p. 391.

17 PCR, Documente; Chivu Stoica, Eroicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933 (1953); vezi şi „Analele" nr. 1, ianuarie-februarie 1958.

18 Vezi p. 394.

19 Vezi p. 396.

20 Totuşi tactica utilizată de PCR trebuie să fi fost criticată în anumite sfere ale Internaţionalei de vreme ce într-un articol din „Inprecor" (nr. 68-69, 1933) se arăta că „trebuie să criticăm teoria potrivit căreia grevele, urmate de ocuparea fabricilor, sunt forme de luptă inferioare. Este evident că astfel de

era așa de popular printre prietenii lui ceferiști precum erau Doncea și Vasilichi, dar el s-a bucurat mai mult de favorurile conducătorilor partidului, datorită atitudinii sale mai supuse față de aceștia. Dej a fost creația Griviței, iar reputația sa a supraviețuit celor 12 ani de temniță, fiind eliberat din închisoare în 1944.

Fascismul și antifascismul în România, 1933-1939

Venirea lui Hitler la putere în Germania, în ianuarie 1933, avea să aibă un efect decisiv asupra situației politice interne și externe a României. Sub raport intern, venirea lui a condus inexorabil la polarizarea forțelor politice. În politica externă ea a condus la încleștarea forțelor care i se opuneau categoric cu cele care, din diferite motive, recomandau o alianță sau o asociere cu Hitler. Fascismul și antifascismul, în interior și în afara țării, erau tema anilor 30. În această dilemă România era, desigur, departe de a fi singură.

Românul care, din chiar ziua în care naziștii au ajuns la putere, și-a concentrat toate energiile și atenția pentru ca România și Europa să opună rezistență lui Hitler a fost Nicolae Titulescu.[21] El s-a aflat la cârma politicii externe românești timp de peste 4 ani, din aprilie 1932 până în august 1936. Fusese mai înainte ministru de externe în 1927 și 1928 și apoi ministru al României la Londra și Președinte al Ligii Națiunilor doi ani consecutiv – singurul reprezentant care avusese vreodată onoarea de a fi reales în acea funcție. În 1932 însă, Titulescu și-a întrerupt cariera diplomatică, demisionând de la postul său din Londra în semn de protest față de încercările stângace ale guvernului român de a relua relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică[22], fără a se asigura mai întâi că Rusia se angaja să recunoască statutul Basarabiei. O integrare preliminară a Rusiei sovietice în politica

---

greve... precum greva ceferiștilor din România nu sunt o formă inferioară ci o formă mai ascuțită a luptei greviste".

[21] El își exprimase foarte clar părerile într-un discurs ținut la deschiderea conferinței Înțelegerii Balcanice, de la 11 iunie 1936: „Nu vom renunța niciodată în favoarea niciuneia și nici chiar în favoarea tuturor marilor puteri împreună la principiul egalității statelor, adică la dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră și de a nu primi niciodată o hotărâre care să ne privească la care noi nu am fi consimțit" (Titulescu, *Discursuri*, iunie 1936).

[22] Vaida-Voevod dăduse, de fapt, instrucțiuni ministrului României la Varșovia să intre în discuții cu reprezentanții sovietici cu privire la un pact de

defensivă europeană, în cazul că ofertelor ei de cooperare avea să li se dea crezare, era socotită necesară de către Titulescu, nu numai pentru valoarea ei în sine, ci şi ca o consolidare a unui viitor front împotriva unui eventual agresor. El era convins că acest agresor avea să fie Germania nazistă.

Hitler venise la putere la 30 ianuarie 1933. La 15 februarie cei trei miniştri de externe ai Micii Înţelegeri, Titulescu, Beneş şi Jevtic au întărit acest instrument diplomatic. Ei l-au transformat într-un instrument de cooperare pe o bază permanentă, cu un Consiliu Permanent al miniştrilor lor de externe şi au căzut de acord asupra necesităţii coordonării mai strânse a politicii lor externe şi de comerţ, coordonare care ar fi putut evolua spre o formă mai largă de asociere federativă.[23] Într-adevăr, atât Titulescu cât şi Beneş erau animaţi de convingerea că asocierea statelor mici ar putea ţine în frâu politica de mare putere care fusese răspunzătoare pentru instabilitatea din Europa de centru şi est. Titulescu s-a angajat, de unul singur, în opera de creare a Înţelegerii Balcanice.

Împreună cu Beneş avea să joace un rol major, în iunie 1933, în combaterea propunerii Pactului celor 4, propunere avansată de către Italia fascistă. Mussolini încercase să determine Franţa şi Anglia să se alăture Italiei şi Germaniei în cadrul unui pact destinat să înlocuiască multe dintre atribuţiile pactului Ligii Naţiunilor printr-un directorat al marilor puteri. Opoziţia Micii Înţelegeri şi a Poloniei au pus însă capăt acestei prime încercări de a înlocui pactul Ligii. Ca urmare, din textul final al Pactului celor 4, semnat în iunie 1933, au fost eliminate toate prevederile şi obiectivele anti-Ligă.

La 3 iulie 1933 a intervenit semnarea de către Rusia sovietică a unei convenţii pentru definirea agresorului, alături de 7 dintre vecinii ei: Afganistanul, Estonia, Letonia, Persia, Polonia, România şi Turcia.[24] În ziua următoare, la 4 iulie, Titulescu a sfătuit Rusia să sem-

---

neagresiune româno-sovietic, similar celui semnat cu Polonia la 1 ianuarie 1932. Părerile categorice ale lui Titulescu în această problemă au fost exprimate într-un articol, intitulat **România şi Basarabia**, publicat în "Nineteenth Century", din iunie 1924 (p. 791-803). Rakovsky, numit în 1925 ministru al Uniunii Sovietice la Paris, a răspuns articolului lui Titulescu cu broşura **Roumanie et Bessarabie**, apărută la Paris în 1925.

[23] **Pactul de organizare**, din 15 februarie 1993 (vezi RIIA, **Survey**, 1933, p. 203-205).

[24] Vezi p. 78.

neze o convenție de același gen și cu Mica Înțelegere, deși două dintre statele ei, Cehoslovacia și Iugoslavia, nu aveau granițe comune cu Rusia. Rețeaua de garanții pe care Titulescu o avea în vedere concorda în întregime cu Pactul Ligii Națiunilor. Spiritul Pactului era invocat de România și în noile ei relații cu Moscova.

După retragerea Germaniei de la Conferința de dezarmare, la 14 octombrie, și de la Liga Națiunilor, la 21 octombrie 1933, pregătirile lui Titulescu pentru crearea Înțelegerii Balcanice au fost grăbite. La 12 octombrie el a vizitat Sofia, unde a fost confruntat cu refuzul definitiv al Bulgariei de a se alătura acestei organizații, destinate să ia locul ineficientelor Conferințe Balcanice. Bulgaria, și ea membră a acestor conferințe, a fost determinată să renunțe la pretențiile ei teritoriale față de România, pretenții care erau încă și mai mari față de Iugoslavia și Grecia. Soluția care rămânea era aceea a unui pact între Turcia, Iugoslavia, Grecia și România, pentru înlesnirea unei apărări comune în caz de agresiune împotriva uneia dintre ele. Înțelegerea Balcanică, semnată în cele din urmă la 9 februarie 1934, la Ankara, nu s-a ridicat totuși la înălțimea speranțelor inițiale.[25] Prin protocoalele secrete anexe, Grecia preciza că nu va acționa în comun cu celelalte trei state în eventualitatea unui conflict cu Italia, iar Turcia se excludea explicit de la orice amestec în eventualitatea unui conflict între România și Rusia Sovietică. Prin urmare, singurul angajament mutual rămânea acela în cazul unei agresiuni din direcția Bulgariei.

Fascismul în România

Acțiunea defensivă a lui Titulescu împotriva Germaniei a fost repede contracarată de către infiltrarea României, din interior, cu coloana a cincea germană. Primele eșaloane în Europa de sud-est ale acestei structuri, asemănătoare unei caracatițe, existau deja în România și și-au făcut simțită prezența în industrie, presă, în viața politică dar și în alte domenii. Complicitatea dintre ele și Garda de Fier era în mod evident doar o chestiune de timp.

---

[25] RIIA, **Survey**, 1934, p. 508 și următoarele; vezi de asemenea A. J. Kerner și H.N. Howard, **The Balkan Conferences and the Balkan Entente, 1930-1935** (Berkeley, 1936).

Interzisă în 1931 de către guvernul Iorga, Legiunea Arhanghelului Mihail fusese reorganizată sub numele de Garda de Fier şi, din punct de vedere politic, făcuse progrese. Dar dacă nu ar fi avut loc venirea lui Hitler la putere, Garda ar fi rămas probabil pentru totdeauna în viaţa politică românească un grup de extremişti, oscilând indecis între tendinţele religioase şi teroriste ale membrilor ei.

Sicherheitsdienst-ul lui Hitler, care devenise imediat activ în răsăritul Europei, a detectat repede posibilităţile latente ale confuzei mişcări legionare.[26] Unul dintre primele sfaturi pe care Garda l-a primit de la nazişti a fost să-şi îndrepte atenţia către muncitorime. Primele luni ale lui 1933 au coincis şi cu perioada celei mai mari nemulţumiri muncitoreşti. Guvernul naţional-ţărănist al lui Vaida-Voevod, care tratase revendicările muncitorilor cu o superficialitate evident inspirată de Carol şi consilierii lui militari, n-a făcut decât să exacerbeze aceste nemulţumiri. Mulţi dintre tinerii muncitori au început, prin urmare, să caute soluţii mai extremiste decât cele pe care le ofereau partidele democratice, preferând însă, credinţe politice care ofensau mai puţin sentimentele lor naţionale decât o făcea comunismul.

Garda de Fier a putut astfel începe recrutarea unui număr surprinzător mai mare de muncitori, în paralel cu numărul crescând de membri provenind din alte categorii sociale. Simultan ea a atins, cu o evidentă înlesnire financiară, un ritm remarcabil în organizarea cadrelor sale, transformându-se într-un partid revoluţionar cu o înfăţişare modernă. Duca, şeful Partidului Liberal, a fost chemat de către rege să alcătuiască guvernul după ce Vaida a căzut de la putere la 14 noiembrie 1933. Lui i-a impus Titulescu drept condiţie a rămânerii sale în guvern să ia măsuri drastice împotriva Gărzii de Fier. Duca a dizolvat-o, înainte de alegeri. Trei săptămâni după alegerile care l-au adus la putere, Duca avea să fie însă asasinat, la 30 decembrie 1933, de către trei tineri macedoneni, membri ai Gărzii.

Această crimă a avut multe consecinţe, printre care şi aceea a scindării Partidului Liberal, în care aripa pro-carlistă, condusă de Tătărescu, care a ajuns prim ministru, a dobândit preponderenţa asupra constituţionaliştilor conduşi de C. Brătianu, al treilea şi ultimul dintre

---

[26] Vezi, printre alte lucrări, pe aceea a lui Walter Hagen, Die geheime Front (Viena, 1950), cu o relatare interesantă a acţiunii cu însărcinări speciale a Sicherheitsdienst în România.

fraţii Brătianu.[27] Partidele democratice erau astfel prinse ca într-un cleşte între acţiunea lui Carol, descrisă mai sus, şi aceea a Gărzii, care tocmai avusese loc. În ciuda faptului că amanta sa era evreică. Regele Carol a încurajat Garda până în momentul când ea s-a întors împotriva lui. Astfel, în timpul arestării şi judecării asasinilor lui Duca, Codreanu, care fusese desemnat ca autor moral al crimei, şi-a găsit refugiu în casa lui Cernovodeanu, vărul Margăi Lupescu.

Antifascismul

Această situaţie a dat naştere în România unei mişcări antifasciste spontane. Profesori, oameni de ştiinţă, scriitori, avocaţi, studenţi şi muncitori au format grupuri active, adversare ale creşterii tendinţelor fasciste. Aceste grupuri întâmpinau totuşi mari dificultăţi în calea acţiunii lor, fiindcă erau suspectate de a fi inspirate de comunişti. Politica lui Carol a fost de a le persecuta pornind de la prezumţia că erau nu numai infiltrate, ci conduse chiar de către comunişti. Era un pretext convenabil, fiindcă antifascismul era una dintre lozincile cele mai populare ale comuniştilor. Această campanie i se încredinţase Anei Pauker, care se întorsese de la Moscova în 1934, şi lui Kroşnev, care din 1935 era secretar cu agitaţia şi propaganda şi editorul ziarului ilegal „Scânteia". Ca şi în cazul mişcărilor şi grevelor muncitoreşti, Partidul Comunist pretindea că are monopolul antifascismului[28] . El abuza de buna credinţă a antifasciştilor veritabili, provenind din rândul democraţilor, prin tehnici care începând de atunci au devenit obişnuite. Adevăraţii democraţi erau îndemnaţi să semneze manifeste iniţiate de comunişti, în timp ce scriitorilor şi jurnaliştilor li se cerea să contribuie cu articole la publicaţii efemere iar avocaţilor să apere

[27] C.I.C. Brătianu, cunoscut drept Dinu, se ţinuse în afara politicii câtă vreme trăiseră cei doi fraţi ai săi. Când el a intrat în politică, preluând conducerea partidului, într-un moment în care acesta era ameninţat atât din interior cât şi din afară, el era deja un om foarte înaintat în vârstă. S-a purtat însă cu mare demnitate şi integritate, chiar dacă fără vigoarea necesară şi fără imaginaţie. A murit într-o închisoare comunistă.

[28] P. Constantinescu-Iaşi, **Organizaţiile de masă legale conduse de Partidul Comunist din România** (1952), reprezintă o relatare tipic distorsionată despre influenţa PCR-ului asupra mişcării antifasciste din România. Un articol din numărul aniversar al „Luptei de clasă", din aprilie 1961, de Ileana Vrancea, încearcă chiar să arate cum PCR-ul a influenţat din interior critica literară din România între 1930 şi 1940.

comuniști cunoscuți în procesele ce deveniseră tot mai frecvente. Cele mai importante dintre aceste procese fuseseră cele ale ceferiștilor, după Griviţa, şi procesul comun al lui Constantinescu şi Ilie Cristea, ca şi cel al Anei Pauker. Ea fusese arestată, împreună cu Alexandru Moghioroş,[29] Liuba Chişinevschi, Alexandru Drăghici[30] şi alţii la 4 iulie 1935. Potrivit biografiei sale oficiale[31], în cercurile Internaţionalei se decisese ca procesul Anei Pauker să devină o importantă manifestare antifascistă. El a avut loc la Craiova, la 5 iunie 1936, deoarece guvernul a socotit că Bucureştiul era un loc prea exploziv pentru o astfel de manifestare. În acest fel i s-a dat Anei Pauker posibilitatea, pe care de mult o aştepta, de a dobândi o publicitate internaţională. A fost condamnată la 10 ani închisoare.

Însă acţiunea antifascistă românească cea mai substanţială a fost totuşi cea desfăşurată cu o perseverenţă crescândă de către Titulescu, în sferele diplomatice. La 9 iunie 1934 România a restabilit relaţiile diplomatice cu Uniunea Sovietică. Acest lucru s-a făcut fără soluţionarea formală a problemei Basarabiei, pe care Titulescu o avusese în vedere. Dar pe de o parte consultările în această chesiune au fost reluate, intermitent, între el şi Litvinov, pe măsură ce încrederea lor reciprocă a crescut, iar către 1936, când Carol l-a demis pe Titulescu, acesta din urmă iniţiase deja cu Litvinov un pact prin care Uniunea Sovietică recunoştea dreptul României asupra Basarabiei.[32] Pe de altă parte, aceste iniţiative bilaterale fuseseră precedate de semnarea, la 3 iulie 1933, a Convenţiei pentru Definirea Agresorului, încheiată între Uniunea Sovietică şi cei mai mulţi dintre vecinii ei asiatici şi europeni, printre care şi România.[33] Textul Convenţiei preciza că invadarea teritoriului era un act de agresiune, iar într-un raport anexă se arăta clar că prin „teritoriu" se înţelegea teritoriul asupra căruia un stat îşi exercita de facto autoritatea sa.

---

29 Vezi p. 393.

30 Vezi p. 391.

31 PMR, Ana Pauker, (1951).

32 Vezi C. Radu, La Bessarabie (1944), p. 42-43. Proiectul aprobat la 21 iulie atât de către Litvinov cât şi de Titulescu menţiona la articolul 3 că trupele ruseşti nu vor trece niciodată Nistrul fără consimţământul formal al guvernului român şi se vor retrage (art. 4) când li se va cere acest lucru de către guvernul român

33 La 4 iulie ea a fost semnată şi de către Mica Înţelegere, în nume comun, ceea ce reprezenta o formalitate semnificativă.

Reluarea relaţiilor diplomatice a fost urmată imediat de către intrarea Rusiei în Liga Naţiunilor, ce a avut loc la 18 septembrie 1934. Titulescu şi Beneş au fost foarte activi în realizarea acestei convenţii. Ei considerau că se întărea astfel Liga şi, în acelaşi timp, aceasta şi Pactul Ligii deveneau cele mai adecvate elemente tampon între Uniunea Sovietică şi vecinii ei. Beneş şi Titulescu au făcut de asemenea cele mai mari eforturi personale pentru a grăbi definitivarea pactului de asistenţă mutuală dintre Uniunea Sovietică şi Franţa, încheiat la 2 mai 1935, şi dintre Uniunea Sovietică şi Cehoslovacia, încheiat la 16 mai. Rolul pe care România ar fi fost chemată să-l joace în cazul ultimului tratat era foarte important, căci dacă Polonia refuza trupelor sovietice permisiunea de a trece peste teritoriul ei pentru a veni în ajutorul Cehoslovaciei, avea România să acorde ea această înlesnire? Era o problemă care n-a putut fi rezolvată atât de repede pe cât ar fi dorit-o Titulescu[34], din cauza opoziţiei pe care a întâmpinat-o în această chestiune atât în ţară cât şi din partea Regelui.

Carol şi extremiştii

Ostilitatea lui Carol faţă de Titulescu a crescut şi teama de a nu-şi da prea repede cărţile pe faţă l-a împiedicat pe monarh să-l demită încă din timpul conflictului italo-etiopian, din cauza atitudinii hotărât antiitaliene adoptate atunci de România la Ligă. România se opusese într-adevăr prompt agresiunii italiene, atitudine care i-ar fi putut cauza un considerabil sacrificiu economic, căci Italia era un important client al petrolului românesc. Cuvântările şi intervenţiile personale ale lui Titulescu în timpul acelei crize de la Ligă, i-au adus duşmănia acerbă a lui Mussolini. Un an mai târziu, atitudinea lui faţă de militarizarea zonei rhenane de către Germania şi apelurile lui ca Liga să acţioneze împotriva a ceea ce reprezenta clar o încălcare a ordinii stabilite la Versailles l-au transformat pe Titulescu într-un adversar deschis al Reichului. Garda de Fier, denumită „Partidul Totul pentru Ţară", titulatură

[34] Mai târziu el avea să fie în chip deosebit atacat pentru rolul ce-l jucase în definitivarea pactelor franco-sovietic şi ceho-sovietic. România ar fi trebuit în consecinţă să permită trupelor sovietice tranzitul pe teritoriul ei, pentru sprijinirea Cehoslovaciei. Vezi în legătură cu aceasta E. L. Woodward şi R. Butler, Documents on British Foreign Policy, seria a 3-a, vol. VI, şi Georges Bonnet, Défence de la paix, (Geneva, 1946), vol. I.

luată după ce fusese interzisă din cauza asasinării lui Duca, declara acum că, în numai 24 de ore după venirea sa la putere, va semna o alianță cu Germania nazistă și Italia fascistă. Ea îl denunța de asemenea pe Titulescu drept cel dintâi adversar al intereselor românești. Carol, care gândea că încă va putea colabora cu Garda și care socotea politica lui Titulescu mult prea „idealistă", l-a demis pe acesta la 29 august 1936.[35] Tot atunci însă războiul civil din Spania a dat prilejul partidelor extremiste din România de a se manifesta direct pe un câmp de luptă, chiar dacă el era mai depărtat. Partidul Comunist din România a recrutat 600 de voluntari și a condus regimente, companii și baterii ale Brigăzii Internaționale. Între cei care au luat parte la aceste operațiuni s-au numărat Petre Borilă, L. Răutu, Gheorghe Stoica, Stelian Moraru, G. Vasilichi, A. Buican și G. Katowsky (Valter Roman).[36]

Deși nu a trimis nici un contingent lui Franco, Garda de Fier a trimis câțiva dintre liderii ei să lupte individual. La 31 ianuarie, în lupta de la Majadajonda, doi dintre ei au fost omorâți. Erau Ion Mota, cel dintâi locotenent al lui Codreanu care, cu toate că era fanatic, era și cel mai vizionar și mai puțin violent dintre liderii Gărzii, și Vasile Marin, un intelectual. Aducerea corpurilor lor și funeraliile ce li s-au făcut au oferit Gărzii cea mai spectaculoasă ocazie de afișare publică. Din acel moment, rândurile ei au fost asaltate de noi contingente ale tineretului, atrase de ideea de a sluji o cauză și de a se „angaja" ei înșiși. Ca în toate mișcările totalitariste, printre membrii de rând erau mulți inocenți în căutarea altruismului.

În toamna lui 1937, primul ministru Tătărescu, confruntat cu noi alegeri, era încrezător că le va câștiga ușor, fiindcă popularitatea Par-

[35] Titulescu a murit în martie 1941 în sudul Franței. El și-a dedicat anii 1937-1939 acțiunii de a atrage atenția democrațiilor occidentale asupra inevitabilității unei apropieri sovieto-naziste. Vezi, în această privință, conferințele sale în Camera Comunelor.

[36] La Plenara C.C. din 28 noiembrie-5 decembrie 1961 mulți vorbitori, în special Borilă și Valter Roman, au insistat pe larg asupra persecuției la care au fost supuși mai târziu voluntarii comuniști români trimiși în Spania de către Ana Pauker și Vasile Luca. Ei au spus că urmând linia Stalin-Rakosi, Pauker și Luca vedeau în toți foștii voluntari în Spania „potențiali Rajk-și" și îi tratau drept suspecți și spioni. Ei l-au lăudat pe Dej pentru că-i protejase când fuseseră utacați, salvându-le de fapt viețile. Ei au ajuns astfel încă odată să se afirme ca un „grup", legat nu numai prin experiențele trecutului ci și prin vederile lor comune.

tidului Naţional Ţărănesc era ameninţată de formidabilul rival electoral reprezentat de Garda de Fier; mai credea de asemenea, că influenţa personală a regelui fiind de partea guvernului va înclina balanţa în favoarea sa. Tătărescu s-a înşelat în ambele privinţe. Garda de Fier şi Naţional Ţărăniştii au făcut în noiembrie 1937 un pact prin care acceptau să nu se atace unii pe alţii în timpul alegerilor. Pactul s-a aplicat peste tot cu o singură excepţie, şi anume, în circumscripţia în care candida, din partea naţional-ţărăniştilor, Titulescu, circumscripţie în care Garda de Fier i s-a opus cu înverşunare.[37] Indiferent cât de controversată ar fi putut fi această înţelegere, ea s-a dovedit în realitate prea puternică chiar şi pentru metodele electorale ale lui Tătărescu. Guvernul a fost înfrânt în decembrie 1937. Acestea aveau să fie şi ultimele alegeri parlamentare din România, încă destul de libere pentru a produce înfrângerea guvernului aflat la putere.

În aceste împrejurări, Partidul Comunist a dovedit încă odată cât de nepregătit era chiar şi pentru îndeplinirea celor mai elementare misiuni politice. Influenţa lui era abia perceptibilă şi, atunci când ea exista totuşi, chiar în cadrul propriei sale organizaţii de front, în Blocul Muncitoresc Ţărănesc, mai târziu numit Uniunea Democratică, deciziile ce se luau erau în ultimă instanţă catastrofale. Aşa de pildă, în timpul alegerilor, urmând aceeaşi politică de front popular, comuniştii au încercat să asocieze Uniunea lor Democratică cu Partidul Naţional Ţărănesc. Dar fiindcă naţional-ţărăniştii făcuseră un pact cu Garda de Fier, liderii comunişti s-au divizat în două tabere: „revoluţionarii", care erau în favoarea unei acţiuni împreună cu naţional-ţărăniştii, şi basarabenii, alături de alţii care se opuneau acestei idei, nu atât dintr-un dezacord cu colaborarea în indiferent ce împrejurare cu fasciştii, cât din recomandarea inspirată că unii dintre miniştrii şi oficialii Regelui Carol ar putea fi de folos diplomaţilor sovietici. A învins prima orientare, dar ea a fost mai târziu criticată.[38]

---

[37] La 29 noiembrie 1937 Codreanu a făcut presei o declaraţie în care arăta: „Eu sunt împotriva marilor democraţii occidentale. Sunt împotriva Înţelegerii Balcanice. N-am nici un fel de respect pentru Liga Naţiunilor. Sunt pentru o politică externă care ne va lega de Roma şi Berlin" (A. Hillgruber, **Hitler, Konig Carol und Marschall Antonescu**, 1954). Acest istoric german a avut acces la documentele germane şi, de asemenea, a fost ajutat în cercetarea sa de explicaţiile şi detaliile pe care i le-a furnizat Dr. Fabricius.

[38] O referire voalată cu privire la acest moment există în lucrarea lui Pătrăşcanu, **Sub trei dictaturi**, Bucureşti 1936, p. 115, unde se spune că

Abia au ajuns a fi cunoscute rezultatele alegerilor şi Carol a şi dizolvat parlamentul nou ales, iar la 7 decembrie 1937 a instituit un guvern personal, bazat pe partidul netotalitarist şi antisemit al lui Octavian Goga şi A. C. Cuza, cu Goga ca prim ministru şi generalul Ion Antonescu la apărare. Însă, în ciuda speranţei lor de a dobândi o anumită popularitate, cu câteva legi uşor antisemite şi cu ajutorul acordat de ambasadorul Germaniei, Wilhelm Fabricius, a devenit foarte curând clar că guvernul Goga nu se putea menţine. La 10 februarie 1938 el a demisionat. Carol, obsedat acum de ideea de a deveni liderul mişcării naţionaliste şi al tineretului, a anunţat la 27 februarie că vechea constituţie era suspendată. Acesta a fost începutul dictaturii sale, bazată pe un fel de doctrină regalist-corporatistă.[39] Speranţa că propria sa mişcare va prelua cea mai mare parte a susţinătorilor Gărzii de Fier nu s-a împlinit. Codreanu s-a hotărât să lanseze o campanie activă de terorism şi propagandă împotriva Regelui. Succesele lui Hitler pe teren diplomatic, îndeosebi după Anschluss-ul de la 13 martie 1938, făceau ca Garda de Fier să fie şi mai decisă să ia puterea.

Conflictul dintre Carol şi Codreanu a evoluat rapid; după o nouă explozie de terorism, Carol l-a arestat pe Codreanu, la 15 aprilie, sub acuzaţia de instigare la acte criminale. La 27 mai 1938 el a fost condamnat la 10 ani muncă silnică.

În noiembrie următor, Carol a pus la cale o călătorie oficială în Europa, inaugurând astfel diplomaţia sa personală, bazată pe neutralitate. Deşi arăta că avea convingerea că Anglia şi Franţa vor învinge Germania, el socotea că datoria lui era de a ţine România departe de conflict. A vizitat Parisul şi Londra şi şi-a sfârşit turneul printr-o vizită

„hotărârea luată de conducerea de atunci a partidului comunist a fost de a se da, totuşi, sprijin atât în campania electorală cât şi în alegeri Partidului Naţional Ţărănesc. Ceea ce a constituit o greşeală cu grave urmări". Iar Constantinescu-Iaşi adaugă că fruntaşii Uniunii Democratice nu au sesizat destul de bine „trădarea" lui Maniu şi „au subestimat primejdia Gărzii de Fier" împotriva căreia ar fi trebuit să-şi concentreze toate forţele (Organizaţiile... legale).

[39] Vezi, de exemplu, Mihai Fărcăşanu, Monarhia socială (1938), o lucrare inspirată de ideea unei concepţii moderne a conducerii active de către rege. Însă, principala sursă a acestor concepţii corporatiste trebuie căutată în lucrările şi influenţa avută asupra lui Carol de filozoful şi economistul corporatist Mihail Manoilescu.

surprinzător de reuşită la Hitler. Acestuia din urmă Carol i-a promis o dezvoltare a colaborării economice, dar a evocat în acelaşi timp interesul primordial al României în Transilvania şi a discutat problema importanţei strategice a Ucrainei sub-carpatice, ca o posibilă verigă directă de legătură, teritorială şi militară, cu Germania.[40]

La întoarcerea Regelui, Codreanu şi alţi lideri ai Gărzii de Fier au fost împuşcaţi; versiunea oficială era că acest lucru se întâmplase în cursul unei încercări de evadare, la 30 noiembrie. Credinţa generală era însă că, după discuţiile sale cu Hitler, Carol se simţise destul de puternic pentru a-l lichida pe Codreanu. Dar Regele s-a înşelat. Moartea lui Codreanu a stârnit o furtună fără precedent între al treilea Reich şi administraţia Carol. Chiar relaţiile diplomatice s-ar fi aflat în primejdie, dacă guvernul român nu ar fi arătat mai multă maleabilitate în negocierile pentru un tratat economic româno-german, de care germanii se arătau foarte interesaţi.[41]

Efectele dictaturii lui Carol

Pe planul politicii interne, dizolvarea partidelor politice a afectat mult mai mult pe cele democratice decât pe cele totalitare. Partidele Naţional Ţărănesc, Naţional Liberal şi Social-Democrat erau practic neajutorate, dar schimbarea produsă era în avantajul partidelor totalitare.

Asasinarea lui Codreanu nu a adus cu sine şi dizolvarea Gărzii de Fier, aşa cum se aşteptase Carol; starea de dezorganizare şi de confuzie în care avea să se găsească după aceea mişcarea se va datora nu

---

[40] „Regele României a subliniat că România doreşte relaţii bune cu toate puterile, însă dorea în chip deosebit să menţină şi să consolideze bunele relaţii care există astăzi cu Reich-ul German": din memorandumul ministrului de externe asupra „Conversaţiei Führerului şi Regelui României în prezenţa Ministrului de Externe al Reichului", Berchtesgarden, 14 noiembrie 1938, d. Ger. FP, seria D, vol. V, doc. 254.

[41] „La 5 decembrie Wiehl a telegrafiat lui Clodius (Director adjunct al Departamentului Economic şi negociatorul economic al Reich-ului în România şi sud-estul Europei) că va încheia negocierile economice de la Bucureşti cât mai curând posibil de vreme ce nu mai era de dorit ca ei [românii – n.n.] să fie tulburaţi cu încă o demonstraţie de nemulţumire din partea Germaniei, aşa cum se plănuise. Adică să se returneze României unele ordine şi decoraţii ce fuseseră date fruntaşilor germani" (Ibidem, p. 349).

numai „ilegalității" în care ea se afla cel puțin din 1934, ci și datorită însăși naturii ei. Compusă dintr-un solid nucleu terorist și insurecțional și din membri de rând amorfi și naivi, celor dintâi le-a venit ușor să acționeze în condițiile de violență create, având argumentul persecuției la care Carol supusese Garda. Opinia publică la rândul ei avea prea puțin de ales în situația unui duel în care justiția era, de ambele părți, inexistentă.

Aceasta a fost, într-adevăr, o perioadă în care o neutralitate de scurtă durată a adus o prosperitate precară straturilor superioare din societatea românească. Comerțul exterior a fost caracterizat de o competiție activă a Germaniei cu Anglia și Franța[42]. În același timp, industriile încurajate dar neviabile, aflate sub presiunea nevoilor de reînarmare, au determinat statul să cumpere de la ele produse scumpe și nenecesare. Malaxa și alte întreprinderi, care luaseră avânt tocmai datorită acestor condiții artificiale și care erau și ei clienții favoriți ai industriilor germane, au fost principalii beneficiari ai acestor comenzi.[43]

Ar fi fost de așteptat ca unui Partid Comunist să-i priască o astfel de situație, dar din nou comuniștii români s-au arătat a fi slab pregătiți. Conducătorii erau divizați în chestiunea dacă partidul ar fi trebuit să denunțe gruparea regelui ca instrument de teroare și dictatură ori să o infiltreze din interior, ca să exercite presiuni asupra politicii sale externe, încurajând-o să se opună Reich-ului și să încline către Moscova. Aceasta din urmă era cea mai nerealistă atitudine; ea a condus numai la încurajarea membrilor oportuniști ai partidului și a simpatizanților dispuși la un joc dublu, beneficiind din abundență de pe urma pozițiilor oferite lor de Carol – de la posturi ministeriale până la poziții de conducere la ziarele partidului său, rămânând în același timp

---

[42] Valoarea totală a volumului comerțului extern românesc a atins în 1937 un nivel record de 31.568.357.000 lei, cu o balanță favorabilă României de 11.283.609.000 lei. În 1938 ea a scăzut la 21.532.580.000 lei și, respectiv, 2.754.750.000 lei (**Bréviaire statistique de la Roumanie**, 1940, p. 188).

[43] Dr. Fabricius telegrafia la 7 octombrie 1938 ministrului german de externe arătându-i că aflase confidențial că la București Consiliul de Miniștri ținuse cu patru zile mai înainte o întrunire pentru a discuta extinderea relațiilor economice cu Germania. Urmare a unui raport primit de la Malaxa, acesta fusese autorizat să comunice cu firma Junkers privind extinderea fabricii de avioane de la Brașov (D. Ger. FP, ser. D., vol. V, nr. 231).

pe listele Partidului Comunist. Mai târziu, o astfel de comportare a fost sever criticată şi socotită ca oportunistă de către Comitetul Central reorganizat[44] .

Doi miniştri

Poziţia de „neutralitate" adoptată de Carol a fost pentru germani doar o sursă de iritare. Ei doreau să-l înlocuiască, dar Fabricius, ambasadorul Germaniei, căuta încă un candidat potrivit sau cel puţin unul care să aibă suficientă influenţă asupra lui Carol. Garda şi liderii ei păreau prea nepricepuţi pentru acest manipulator de calibru. Fabricius şi-a pus ochii pe Antonescu, dar, pentru moment, s-a mulţumit să obţină cât mai multe avantaje de la „neutralismul" lui Carol. Această politică de „neutralitate" a fost practicată de către toate guvernele lui Carol, care erau departe de a se remarca prin calitatea membrilor lor; totuşi, doi dintre ei s-au afirmat în această perioadă, dovedind o abilitate şi o tărie care depăşeau cu mult pe aceea a colegilor lor. Cel dintâi era Armand Călinescu, care funcţionase în diferite guverne ca ministru de interne şi ministru al apărării, iar între februarie 1938 şi septembrie 1939 ca prim ministru. Al doilea era Grigore Gafencu, care a activat ca ministru de externe între decembrie 1938 şi mai 1940.[45] Ambii erau foşti naţional ţărănişti care părăsiseră partidul din dorinţa arzătoare de a acţiona „din interior", ceea ce opoziţia de lungă perspectivă a lui Maniu nu le putea oferi. Dublul obiectiv vizat de Călinescu era întărirea armatei şi eliminarea Gărzii, aspecte esenţiale dacă se avea în vedere rezistenţa la planul Germaniei de acaparare a ţării. Om dârz şi hotărât, Călinescu personal nu a fost niciodată popular,

[44] „ În 1938-1939 Vasile Luca a contribuit la dezvoltarea şi aplicarea liniei greşite a intrării elementelor democratice în organizaţia monarho-fascistă a Frontului Renaşterii Naţionale" (Docs. Concerning Right-Wing Deviations in the RWP, 1952). „Partidul nostru a comis în această perioadă câteva greşeli mari, al căror autor a fost trădătorul Foriş, care se afla pe atunci în conducerea partidului. Astfel, partidul a dat cuvânt de ordine elementelor democratice care-l urmau să participe la simulacrul de alegeri organizat de dictatura regală şi a lansat lozinca concentrării forţelor democratice înăuntrul şi în afara Frontului Renaşterii Naţionale" (Gheorghiu-Dej, raport la cea de a 30-a aniversare a partidului, „Lupta de clasă", mai-iunie 1951).

[45] Personalitatea lui Gafencu este bine cunoscută prin cele două excelente cărţi ale sale, Prelude to the Russian Campaign (1945) şi Last Days of Europe (1947).

din cauza duritǎţii cu care acţiona şi, întrucâtva datorită înfăţişării sale puţin atrăgătoare, ce i-o dădea monoclul negru pe care-l folosea pentru a-şi ascunde lipsa vederii la unul dintre ochi. El a fost cel care, la începutul dictaturii regale,[46] i-a insuflat lui Carol curajul şi energia care-i lipseau. Călinescu a fost asasinat de o formaţie a Gărzii la 21 septembrie 1939, ca represalii tardive la asasinarea lui Codreanu. Această crimă a fost cea care l-a propulsat pe Horia Sima[47] în prim plan, în urma preluării conducerii Gărzii, după Codreanu. Moartea lui Călinescu a demonstrat că el era demn de aceasta.

Gafencu era arhitectul „neutralităţii". Formula sa era „garantaţi de Londra, înarmaţi de Berlin"; pentru o scurtă perioadă, la începutul lui 1938, se părea că ea dădea roade. Cu o abilitate demnă de invidiat, acest politician talentat şi cu o prezenţă plăcută a realizat înţelegerea economică cu Germania (Acordul Wolthat)[48] şi a obţinut garanţiile Angliei şi Franţei, la 13 aprilie 1939. Satisfacţia a fost însă de scurtă durată. Gafencu trebuie să-şi fi dat seama că Acordul Wolthat nu era altceva decât începutul încorporării României în Lebensraum-ul celui de al 3-lea Reich. Cât priveşte garanţiile anglo-franceze, acestea erau doar un gest nostalgic. Odată cu dominarea completă a Europei de centru şi de sud-est de către Germania şi Italia, garanţiile erau un bluff diplomatic, uşor de retras şi de trecut cu vederea.

Război în Europa

Pactul sovieto-german din 23 august 1939 a spulberat construcţia ingenioasă a „neutralităţii", realizată de liderii Poloniei, României şi Iugoslaviei. O cheie pentru viitoarele intenţii ale Moscovei şi Berlinului privind România ar fi putut-o oferi atitudinea de atunci a Partidului

---

[46] Carl Clodius raporta la 13 decembrie 1938 că omorârea lui Codreanu şi a celorlalţi schimbase considerabil situaţia, iar înverşunarea Gărzii de Fier era extraordinară. „Dacă Regele nu va cădea victimă a unui asasinat, el va izbuti probabil să fie destul de puternic să se menţină la putere cu ajutorul fracţiunii loiale a armatei şi al aparatului de securitate al statului, sub conducerea brutalului ministru de interne, Armand Călinescu" (D Ger. FP, seria D, vol. V, nr. 264).

[47] Fost învăţător de ţară în Transilvania, cunoscut pentru fanatismul său. În 1951 a apărut la Paris o carte sub semnătura sa, intitulată Destinéé du nationalisme.

[48] Denumit astfel după negociatorul german, Helmuth Wolthat (textul în D. Ger. FP, seria D, vol. VI, p. 91).

Comunist din România. El nu s-a mulţumit doar ca imediat să coplesească cu acuzaţii Anglia şi Franţa, considerate „puteri imperialiste care poartă război împotriva dorinţelor şi intereselor maselor muncitoare", aşa cum au făcut toate celelalte partide comuniste, ci, în iarna lui 1939 Boris Ştefanov a scris un articol în „Communist International" din decembrie, insistând asupra faptului că interesul României stătea doar într-o alianţă directă cu Uniunea Sovietică şi în atacarea Angliei şi Franţei. El a comandat comuniştilor români să revină la intransigenţa politică „de auto-determinare" a primilor ani de după război, mai ales cu privire la Basarabia. Guvernul sovietic s-a văzut totuşi nevoit să nege că articolul lui Ştefanov reprezenta părerile lui.[49]

Primele câteva luni de război au dat României un oarecare răgaz şi păreau chiar să justifice politica ei de neutralitate, proclamată oficial la 6 septembrie. Odată cu căderea Franţei însă, această neutralitate s-a sfârşit, încheindu-se totodată şi acea perioadă a istoriei României în care ea s-a bucurat de deplină integritate teritorială şi naţională.

Colaborarea cu Germania, 1940 – 1943

În speranţa că Reich-ul va apăra România împotriva Uniunii Sovietice, la 24 mai 1940 Carol a încheiat cu Hitler un pact petrolier, cu tot ceea ce reprezenta el în privinţa implicaţiilor politice şi militare. În guvernul remaniat, Ion Gigurtu, un industriaş cunoscut drept un activ simpatizant al Germaniei, a luat locul lui Gafencu.

La 26 iunie 1940, guvernul sovietic a prezentat românilor un ultimatum de 24 de ore, cerându-le cedarea Basarabiei.[50] El se baza pe articolul 3 al protocolului adiţional secret al Pactului sovieto-nazist de la 23 august 1939, care preciza că „În privinţa Europei de sud-est, partea sovietică atrage atenţia asupra interesului său în Basarabia. Partea germană îşi declară totalul ei dezinteres privind aceste regiuni".[51] Germanii şi-au ţinut cu loialitate cuvântul. Când Gigurtu i-a cerut părerea, Ribbentrop i-a dat „sfatul rece" de a ceda. Turcia n-a putut ac-

[49] Deşi guvernul sovietic a negat public faptul că Ştefanov a exprimat părerile guvernului sovietic, articolul oferea unele dovezi că în acel moment interesul Rusiei în România nu se limita doar la Basarabia (H.L. Roberts, Rumania, 1951).

[50] A. Cretzianu, The Soviet Ultimatum to Rumania, 26 June 1940, JCE Aff. ianuarie 1950, ca şi lucrarea sa Lost Opportunity (1957), p. 41-58.

[51] U.S: Department of State, Nazi-soviet Relations, 1939-1941, ed. R.J. Sontag şi J.S. Beddie (Washington, 1948), p. 78.

ţiona şi în orice caz clauza pe care ea o introdusese în Pactul Balcanic făcea de neconceput o asemenea acţiune, astfel încât, la 27 iunie 1940, România a cedat ultimatumului, iar Basarabia a fost evacuată în mai puţin de o săptămână.

Carol, având un nou cabinet în întregime pro-german, condus de Gigurtu, cu Manoilescu la externe, a cerut acum germanilor garanţii pentru viitor.[52] Dar dezmembrarea nu era încheiată, iar germanii, cu cinism, l-au făcut pe Rege să accepte, forţându-l astfel să suporte oprobiul pe care-l aduseseră cu sine „ajustările" teritoriale. Prietenii Germaniei, precum Generalul Antonescu şi Garda de Fier, erau sfătuiţi discret să nu accepte oferta lui Carol de a intra în guvern. La 15 iulie Hitler i-a cerut lui Carol să negocieze şi cu guvernul maghiar pe baza pretenţiilor teritoriale ale acestuia faţă de România. (Puţin mai înainte germanii impuseseră negocieri cu Sofia, care au condus la cedarea sudului Dobrogei. Aceasta a avut totuşi loc în cadrul unui aranjament diplomatic, care includea şi un transfer de populaţie).[53] Negocierile cu Ungaria au atins un impas total şi Hitler a intervenit spre a le „arbitra". La 30 august, Ribbentrop şi Ciano, acţionând la Viena ca mediatori, au impus României cedarea Transilvaniei de Nord.[54] Guvernul englez, aflat în război cu Germania şi Italia, a declarat imediat că nu va recunoaşte această decizie.[55]

În chiar dimineaţa semnării Diktatului de la Viena, guvernul sovietic şi-a exprimat şi el, printr-un comunicat Tass, nemulţumirea că nu a fost consultat într-o problemă în care, după propria-i interpretare a Pactului sovieto-nazist, era interesat. România a fost de asemenea avertizată, iar Partidul Comunist a adoptat de această dată o atitudine foarte diferită de aceea luată în privinţa Basarabiei.

---

[52] Mihail Manoilescu, economist şi corporatist (vezi p. 82 nota 39) îşi găsise în sfârşit un debuşeu pentru ambiţiile politice devenind unul dintre principalii intermediari ai germanilor pe lângă Regele Carol.

[53] Tratatul a fost semnat la Craiova, la 7 septembrie 1940.

[54] Vezi Romania (New York), februarie, martie şi mai 1956, o serie de 3 articole asupra Diktatului De la Viena, bazate pe documente româneşti nepublicate ca şi pe documentele oficiale publicate până atunci. Vezi, de asemenea, E. Ciurea, L'effondrement des frontières roumaines en 1940, „R. d'hist. de la 2ème guerre mondiale", nr. 20, 1955.

[55] Urmare a unei declaraţii făcute de primul ministru W. Churchill în Camera Comunelor şi a Lordului Halifax în Camera Lorzilor. Această declaraţie a fost repetată de ministrul de externe Antony Eden la 5 mai 1942.

Într-o broşură intitulată Punctul nostru de vedere, publicată la 3 septembrie 1940, Partidul Comunist Român declara că „prin sentinţa imperialismului germano-italian de la Viena, imperialismul român n-a cedat Ungariei doar un teritoriu de aproape 45.000 km pătraţi, ci a supus jugului străin peste 1 milion de muncitori şi ţărani români".[56]

La 2 septembrie, sub pretextul că mişcările militare şi diplomatice înfăptuite de Rusia după şi în legătură cu Diktatul de la Viena ar prevesti o acţiune împotriva României, Hitler a acordat, în sfârşit, garanţiile, trimiţând o misiune germană, cu trupe, tancuri, artilerie antiaeriană şi instructori, pentru protejarea regiunii petrolifere şi pentru a asigura antrenamentul militar necesar Armatei Române. Carol a acceptat garanţiile, dar, acum, ele nu mai aveau nici o valoare. Opinia publică, atât cât se putea face auzită, abia dacă a reacţionat atunci când a aflat că Antonescu, căruia Regele îi ceruse să formeze un nou guvern, l-a forţat să abdice. Aceasta era condiţia cu care Garda de Fier a fost de acord să participe la guvernare împreună cu Antonescu.

Carol a părăsit România în grabă, luând-o cu el pe Marga Lupescu şi câţiva dintre membrii camarilei, ca şi o parte din imensa sa avere. El a fost urmat la tron, în acest moment de cea mai mare gravitate, de fiul său, Mihai, modest, curajos şi cu un puternic sentiment al datoriei.

Preluarea puterii de către Antonescu

Noul guvern reprezenta o asociere a Generalului Antonescu cu Garda de Fier, sub conducerea lui Horia Sima. Sima însuşi era Vice-Preşedinte al guvernului, iar Garda deţinea, printre alte ministere cheie, şi pe acelea de interne şi externe. Garda dorea să aboleasca monarhia, dar Antonescu a realizat un compromis, printr-un decret din 5 septembrie 1940, prin care se stabilea că „Regele dăduse puteri absolute" Primului Ministru. La 6 septembrie, noul rege s-a găsit în prezenţa unui guvern în faţa căruia era clar că el trebuia să reprezinte doar un simbol şi să nu ia deloc parte activă la conducerea statului. Din acel moment, Regele Mihai s-a retras într-o izolare tăcută, dar în mesajele sale radiofonice din ajunul Anului Nou, el lăsa ţării impresia, an de an, că urmărea cu atenţie situaţia. Mai târziu, în timpul războiului, el n-a sprijinit niciodată acţiunea de dincolo de Nistru şi, la sfârşitul războiului, a ajuns inspiratorul şi conducătorul tuturor celor care începeau să aducă România alături de Aliaţi.

---

[56] PMR, Documente.

Generalul Ion Antonescu[57] era un militar de carieră, în viaţa publică fiind om integru şi cu principii. În vârstă de 68 de ani când a ajuns la putere, acest descendent al unei familii de militari îşi dobândise faima de foarte tânăr. Ca şef al Biroului de Operaţiuni al Statului Major în timpul primului război mondial, fusese autorul celor mai multe dintre planurile după care Armata română rezistase trupelor germane în 1917. După război deţinuse timp de mai mulţi ani postul de ataşat militar la Londra, unde dobândise o admiraţie profundă pentru Marea Britanie. Din 1934 până în martie 1938 fusese ministru de război, dar o ceartă cu Carol îl făcuse să demisioneze. După aceea luase parte şi mai activ la viaţa publică. În această perioadă stabilise contacte cu Garda de Fier, care-l curta şi care curând a descoperit că şi el împărtăşea căutările ei pentru o soluţie absolutistă în domeniul politic, bazată pe autoritate şi naţionalism.

La venirea sa la putere, Antonescu îşi asumase în mod deliberat responsabilităţi mai mari decât avea nevoie. Nici unul din actele sale, nici chiar declaraţia de război, n-au fost contrasemnate de şeful constituţional al statului sau de către parlament. Erau acte personale şi angajau mai puţin statul decât dacă el ar fi insistat asupra menţinerii aparenţei legalităţii constituţionale. El îi semăna lui Petain în aceea că era un soldat ambiţios, încrezător, că ajunsese la putere pentru a curăţa arena politică de corupţie şi pentru a stabili o nouă ordine politică. La fel ca şi Petain, el a considerat poate că acţiona ca un tampon între puterea străină şi propria sa ţară. Spre deosebire de Petain, totuşi, găsea destulă putere în sine însuşi şi în încrederea pe care socotea că poporul i-o acorda pentru a acţiona de o manieră decisivă împotriva fasciştilor şi pentru a-i înlătura de la guvernare.

Conflictul dintre Antonescu şi Garda de Fier s-a intensificat curând. În noiembrie 1940 era clar că gardiştii erau adânc nemulţumiţi de turnura luată şi de profunzimea revoluţiei lor şi erau mânioşi descoperind că Generalul, în loc de a fi marioneta pe care o crezuseră, intenţiona să le strice socotelile. Ieşind din închisoare, ei erau dispuşi la violenţă.

---

[57] Vezi Gh. Barbul, **Memorial Antonescu** (1950), o apărare sentimentală venind din partea unui fost membru al personalului lui Antonescu; H. Lauen, **Marschal Antonescu** (Essen, 1943), o biografie a unui oficial german al timpului. Hillgruber este cel mai bun ghid pentru documentele germane cu privire la Antonescu şi relaţiile lui cu germanii, mai ales cu Hitler.

La 21 noiembrie 1940 Antonescu s-a dus la Berlin să semneze Pactul Tripartit, la care Ungaria aderase cu o zi mai înainte. Dorința sa de a semna se datora în principal faptului că el credea că, după căderea Franței, Germania reprezenta „vestul" de care România trebuia în mod necesar să fie legată, dacă dorea să nu fie înghițită de Rusia. Prima sa întâlnire cu Hitler a fost un succes. Prin francheța pe care Antonescu a adoptat-o în problema Transilvaniei, în legătură cu care l-a avertizat pe Führer că românii nu o vor ceda niciodată, ca și prin hotărârea arătată, el l-a impresionat pe Hitler ca un om pe care se putea baza.

La numai două zile după întoarcerea sa în țară, la 27-28 noiembrie, o formațiune specială a Gărzii de Fier i-a asasinat în celulele lor pe toți foștii miniștri și oficiali ai lui Carol care urmau a fi judecați pentru participare la uciderea lui Codreanu.[58] Apoi, în delir, au continuat vânătoarea de personalități antigermane vizându-l pe istoricul Nicolae Iorga și pe economistul Virgil Madgearu.[59]

Mustrările și represaliile ar fi fost evident inutile, mai mult chiar, era clar că Garda de Fier, cu ajutorul Gestapo-ului și al naziștilor, pregătea o tentativă directă la adresa puterii. Anunțul că Reich-ul era pe punctul de a trimite un nou ambasador, pentru a-l schimba pe abilul și bătrânul diplomat Fabricius cu un SA-Obergruppenführer, Manfred von Killinger, a fost interpretată ca un semn că România era pe punctul de a fi **Gleichschaltung**.

Dar Hitler se decisese deja asupra invadării Rusiei. El avea nevoie de România ca bază și sursă de petrol. Dorea prin urmare stabilitate. La 12 ianuarie 1941 Antonescu a fost invitat în Germania însoțit și de Horia Sima. Sima a refuzat invitația și, pe 14 ianuarie, Antonescu a plecat singur. El i-a spus lui Hitler că dacă va fi război cu Rusia, România va participa. În același timp, el preciza că în România situația era pe cale de a scăpa de sub control. Garda de Fier, infiltrată de agenți comuniști, crea o situație de confuzie și era evident că intenționa un război civil. Fără a se angaja personal prea mult, Hitler i-a spus că sosirea noului său ambasador nu semnifica nici o schimbare în politica sa față de România.

---

[58] Vezi **Pe marginea prăpastiei** (București, 1941), o colecție de documente publicate de guvernul român privind atrocitățile comise de rebeli.

[59] Ambii au fost împușcați de echipe de foști studenți în care ei au avut încredere atunci când au fost invitați să ia parte la o întâlnire.

La 20 ianuarie 1941, conflictul a izbucnit din nou; grupurile de insurgenţi ale Gărzii au ocupat diferite clădiri guvernamentale. În acelaşi timp, detaşamente răzleţe omorau sute de evrei, devastau Bucureştii şi comiteau atrocităţi până atunci necunoscute în istoria României. Timp de două sau trei zile a fost ca şi cum oraşul ar fi căzut pe mâna lor şi ei erau pe cale de a dobândi victoria.[60] Totuşi când armata, credincioasă lui Antonescu, a intrat în acţiune, rezultatul a devenit clar. La 23 ianuarie, trupele lui Antonescu au trecut la contra-atac. Mai mult chiar, pe 24 ianuarie s-a aflat că Hitler se pronunţase în favoarea lui Antonescu. Tancurile germane au intrat în Bucureşti, iar Garda a fost dizolvată prin ordin. Mulţi dintre cei care luaseră parte la jefuirea oraşului au fost arestaţi şi judecaţi, dar liderii, inclusiv Sima, au fost luaţi de Gestapo şi duşi în Germania unde au fost internaţi în lagăr. Ei au rămas acolo, ca o armă permanentă în mâinile naziştilor, armă cu care îl ameninţau pe Antonescu atunci când ajungea să se împotrivească unora din cererile lor.[61]

La 27 ianuarie 1941, Antonescu a reorganizat guvernul, numind numai ofiţeri ai armatei şi tehnicieni. La 15 februarie a abolit „Statul naţional-legionar", titulatură folosită de Garda de Fier. El a anunţat totuşi că politica internă va continua să fie una de „naţionalism activ", iar politica sa externă de deplină colaborare cu Reich-ul. Cu toate acestea, a survenit curând un moment când, în martie-aprilie 1941, Antonescu a refuzat pentru prima dată o neaşteptată cerere a germanilor. A fost o urmare la lovitura de stat iugoslavă din 27 martie 1941, atunci când germanii s-au hotărât să invadeze, să ocupe şi să dezmembreze Iugoslavia. Ei câştigaseră deja, după sinuciderea lui Teleki, sprijinul guvernului ungar şi într-o măsură mai mică pe cel al bulgarilor. Germanii se aşteptau ca guvernul român, membru al Pactului tripartit şi aliat militar, să coopereze şi el. În schimb, răspunsul lui Antonescu, la 5 aprilie, când ambasadorul german l-a vizitat personal, a fost că Iugoslavia menţinuse întotdeauna relaţii prieteneşti cu România şi că cele două ţări nu aveau pretenţii teritoriale una de la cealaltă. Prin urmare, România nu avea să se alăture atacului. În schimb, ea avea să-şi deplaseze trupele pe frontieră pentru a descuraja

[60] Pe marginile prăpastiei.

[61] Cele mai bune relatări despre şederea Gărzii de Fier în Germania sunt cele ale lui Hagen (Geheime Front) şi Ştefan Palaghiţă, Garda de Fier, spre reînvierea României, (Buenos Aires, 1951).

armatele maghiare care, intrând în Banatul iugoslav, ar fi putut pătrunde în partea românească a acelei provincii. Acest episod a dat maghiarilor şi Gărzii de Fier prilejul de a denunţa trădarea lui Antonescu, ceea ce pentru o vreme a umbrit relaţiile lui cu Hitler. Erau însă în joc mari obligaţii militare şi economice, iar episodul iugoslav s-a dovedit într-adevăr a fi doar o neprevăzută amânare a pregătirilor lui Hitler de război împotriva Uniunii Sovietice, război în care el ştia că se putea baza pe România.

Războiul

„Războiul sfânt" alături de Reich pentru redobândirea Basarabiei şi nordului Bucovinei a fost proclamat de guvernul român la 22 iunie 1941. Regele a auzit de el de la radio şi din ziare. La fel şi poporul, care, aprobând acţiunea de recucerire a teritoriilor pierdute, avea mari nelinişti în privinţa duratei războiului şi a angajamentelor luate de Antonescu.

Mihai Antonescu[62], numit Vice-Premier, a rămas să conducă guvernul. Cât despre Partidul Comunist, acesta a scos un manifest denunţând crima fasciştilor români şi germani împotriva Uniunii Sovietice iubitoare de pace.[63] Dar chiar Maniu, care întrevăzuse clar dezastrul potenţial al unei „cruciade" scăpate de sub control şi care credea cu tărie în victoria finală a Angliei, considerase neînţelept să reţină poporul român de la o acţiune ce, limitată doar la teritoriul românesc, era atât justificată cât şi populară.[64]

La 18 iulie, Basarabia şi nordul Bucovinei erau reocupate. Însă, în loc de a ordona imediat o oprire, aşa cum cereau Regele, Maniu şi Brătianu, Antonescu a mers mai departe. El s-a lăsat dus de propriul său succes militar şi de victoriile câştigate de armata pe care o comanda. Mai credea de asemenea că Ungaria, care luase şi ea parte la ope-

---

[62] Fără a fi în vreun fel rudă cu Mareşalul, tânăr şi ambiţios profesor de drept internaţional, Mihai Antonescu l-a slujit pe liderul său cu mare devoţiune şi zel, cel puţin până în 1942. Vezi a sa **Im Dienst des Vaterlands** (1952) şi R. Bova Scoppa, **Colloqui con due dittatori** (1949). Acest ambasador italian s-a bucurat de încrederea lui Mihai Antonescu.

[63] PMR, **Documente.**

[64] Pentru întreagă această fază vezi M.M. Roy, **Roumania: Nazi Satellite; a Study of the Politics and Propaganda of the Antonescu Regime, September 6, 1940-August 23, 1944** (Harvard, 1948), o teză de doctorat foarte detaliată.

raţiunile militare împotriva Rusiei, va transforma această participare într-o contralovitură politică în chestiunea Transilvaniei. În esenţă, el mai ştia că dacă Germania era înfrântă, acţiunea României în Basarabia ar fi fost de puţin folos. Antonescu credea că mai bine să contribuie la efortul general şi astfel să îndrepte întreaga operaţiune de pe frontul de răsărit către un sfârşit victorios.

La 27 iulie 1941, întâlnindu-l pe Hitler la comandamentul său, Antonescu s-a angajat să ajute Wehrmacht-ul în teritoriul dintre Nistru şi Nipru cu 15 divizii româneşti. La 14 august Hitler a cerut trupelor române să treacă şi Nistrul iar Antonescu, şovăind, a fost de acord.

Armatele române au început apoi să fie copleşite de dezastru. Operaţiunile de la Odessa au fost cu mult mai grele decât fusese anticipat. Oraşul a fost capturat la 16 octombrie, dar nu mai înainte ca românii să piardă 70.000 de oameni, faţă de un total de 117.000 germani pierduţi pe întreg frontul. La 30 noiembrie 1941 Anglia s-a adresat cu note de protest, folosind un limbaj dur, atât României cât şi Ungariei. României i s-a cerut să înceteze ostilităţile împotriva Uniunii Sovietice şi să-şi retragă trupele înapoia Nistrului până la data de 5 decembrie. Antonescu a refuzat. La 7 decembrie guvernul englez a declarat război României. La 12 decembrie România şi Ungaria au declarat război Statelor Unite. Imediat, Maniu şi Brătianu au înaintat un protest energic, arătând că România nu avea nici un interes în acele teritorii îndepărtate şi că trupele române ar trebui rechemate în spatele Nistrului. Ei subliniau, logic, faptul că dacă Antonescu socotea că doar câteva divizii româneşti erau aşa de vital necesare unei victorii finale germane, asta însemna că el nu credea că în realitate Germania putea înfrânge Rusia. În această situaţie era chiar imperativ ca trupele să nu mai lupte dincolo de Nistru. În acelaşi timp, Partidul Comunist Român a făcut cunoscut un program de colaborare cu partidele democratice, însă insista că Basarabia şi nordul Bucovinei ar fi trebuit de asemenea să fie evacuate de către trupele române.

Iarna lui 1941 a fost martora sfârşitului speranţelor lui Antonescu într-o victorie uşoară şi totală. Contribuţia României la război a fost prin urmare limitată la 6 divizii, cea mai mare parte angajate în operaţiunile din Crimeea.

La începutul lui 1942, Hitler avea nevoie de cât mai multe divizii satelite. El a făcut un apel presant atât către guvernul ungar cât şi către cel român, exact când problema Transilvaniei se ridicase din nou între cele două ţări. La 8 ianuarie, Ribbentrop îi asigurase pe maghiari că în ce privea Reich-ul, Diktatul de la Viena era valabil. Aceasta l-a determinat pe Antonescu să-l informeze pe Hitler că „toţi soldaţii români de pe frontul de est l-au întrebat când va fi posibil ca ei să lupte în sfârşit pentru Transilvania".[65] În februarie, când Hitler a venit cu noua sa propunere de a se da forţelor româneşti mai multe responsabilităţi şi autonomie în viitoarea campanie, Antonescu i-a explicat că el lupta în răsărit cu speranţa că acest lucru va aduce de asemenea ţării sale şi teritoriul pierdut în vest. Hitler nu i-a respins interpretarea, dar, pur şi simplu, a refuzat să se angajeze.

Totuşi ambiguitatea lui Hitler părea să-l încurajeze pe Antonescu şi el a cedat cererilor germane. A fost de acord ca Transilvania să fie pusă sub administraţie românească, însă a rezistat sugestiei ca ea să fie anexată României. El a decis de asemenea să permită armatei române să ia parte la marea ofensivă pe care Hitler o pregătea împotriva Rusiei în vara ce urma, a doua în cursul războiului. Acestea au fost cele mai grave două greşeli ale sale. Le-a făcut în ciuda opoziţiei Regelui, care în mesajul său de Anul Nou 1942 mulţumise, în mod semnificativ, armatei pentru „a ne fi redat Basarabia şi Bucovina, restaurând astfel frontierele noastre din răsărit". Le-a făcut şi în ciuda protestelor lui Maniu şi Brătianu; la frecventele memorii şi proteste ale acestora el răspundea la 29 octombrie 1942, cu 175 de pagini de invective şi autoglorificare.

În privinţa Transnistriei, pe baza unei înţelegeri semnate la 19 august 1941, întreg acest teritoriu, corespunzând vechii Podolii, situat între Nistru şi Bug, împreună cu zona din jurul Odessei şi o frontieră de nord nedelimitată, a fost trecut sub administraţie românească. Însă, cum afirma Alexander Dallin, care a studiat pe larg administraţia românească din această regiune, „nici o menţiune nu s-a făcut despre anexarea sau încorporarea acestei provincii la România... Hitler îl va

[65] Hillgruber, p. 146.

îndemna de câteva ori pe Antonescu să anexeze Transnistria, Antonescu va amâna, temându-se că germanii încercau să-l ademenească spre est".[66] Practic, guvernarea acestui teritoriu măsurând cam 10.000 de mile pătrate, a fost total independentă de aceea a României. La 17 octombrie 1942 a fost creat un guvernământ transnistrean, la Tiraspol, care a fost capitala lui până în decembrie 1942, când ea a fost mutată la Odessa. A fost o administrație de ocupație foarte mult comparabilă în acest sens cu administrația germană a Ucrainei.

În campania de vară 1942, armatele a 3-a și a 4-a române, ca și Divizia I-a de tancuri română au fost angajate în înaintarea către Stalingrad. La 19 noiembrie însă, atunci când armata sovietică a pornit marea ei ofensivă de despresurare a Stalingradului, s-a văzut clar că trupele române nu aveau destul sprijin aerian și blindat. Singurele lor tancuri proveneau din cele capturate, franțuzești și rusești. Promisiunea lui Hitler de a asigura „gruparea" Stalingrad cu un număr corespunzător de avioane și tancuri nu a fost niciodată împlinită. Împreună cu Armata a 4-a germană, la Stalingrad a fost încercuită și o divizie românească. În dezastrul care a urmat, pierderile românilor, în morți, răniți și prizonieri, au fost considerabile. Înfrângerea a condus la o retragere, iar retragerea la derută. Transnistria a fost repede evacuată și împreună cu ea chiar nordul Moldovei și Basarabia. Războiul s-a soldat astfel cu un final dezastruos pentru România.

[66] Odessa, 1941-1944; a Case Study of Soviet Territory under Foreign Rule (Santa Monica, Calif., Rand Corp., 1957).

Partea I

INSTALAREA CONTROLULUI SOVIETIC ASUPRA ROMÂNIEI, 1944 – 1947

1

De la Teheran la lovitura de stat de la 23 august 1944

Conferința de la Teheran, care s-a ținut între 27 noiembrie și 3 decembrie 1943, i-a reunit pentru prima dată pe Churchill, Roosevelt și Stalin. Era cea dintâi dintre întâlnirile la care urmau să se ia decizii privind atât strategia de terminare a războiului cât și aceea relativă la viitoarea ordine mondială. S-au luat de asemenea hotărâri cu privire la planul de acțiune militară pentru faza finală a războiului.

Istoricii și politicienii au avut păreri deosebite, uneori aprinse, asupra problemei dacă la Teheran planul lui Churchill sau cel al Statului Major Britanic, de deschidere al unui al doilea front în Balcani, a fost respins de americani și de ruși. Acest plan prevedea declanșarea unui atac pe două direcții, chiar înainte de lansarea Operațiunii Overlord, prin Iugoslavia, peste Dunăre, către Ungaria și România și, dacă Turcia intra în război, prin strâmtori către Bulgaria și România.

În lumina unor documente recent publicate privind conferința, ca și a amintirilor lui Churchill,[1] istoria acestui proiect, ce nu s-a bucurat decât de o viață scurtă, pare să fi fost următoarea: în pregătirea confe-

[1] Pentru Conferința de la Teheran vezi mai ales U.S. Department of State, The Conferences at Cairo and Teheran, 1943 (1961), care conține toate documentele relevante; W.S. Churchill, The Second World War, v: Closing the Ring, în care înțelegerea militară este de asemenea reprodusă în totalitatea sa. Pentru conferințele din timpul războiului vezi și RIIA, America, Britain and Russia, de W. M. McNeill (1953). Pentru semnificațiile mai adânci ale schimbărilor ce s-au produs în atitudinile Angliei și Americii față de Europa de centru și răsărit în timpul războiului și după aceea vezi P. Mosely, Hope and Failures: America Policy towards East-Central Europe, 1941-1947, în „Review of Politics", octombrie 1955. Vezi și bibliografia, p. 402.

rinței, Șefii Statelor Majore American și Britanic au întocmit planuri separate cu privire la faza finală a războiului. Șefii de Stat Major americani, într-o declarație de politică strategică a U.S. în regiunea Balcanilor și Mediteranei răsăritene,[2] considerau că operațiunile din zona Balcanic-egeeană trebuiau să fie limitate la aprovizionarea gherilelor din Balcani prin transporturi aeriene și pe mare, la acțiuni minore ale forțelor de comando și la bombardarea obiectivelor strategice vitale. Ei căzuseră de acord că era de dorit ca Turcia să fie atrasă în război în acel moment, dar acest lucru trebuia realizat fără a reorienta resurse care ar fi prejudiciat alte acțiuni. La 15 noiembrie 1942, când șefii de state majore au supus aceste păreri atenției lui Roosevelt, el le-a aprobat, adăugând că documentul trebuia trimis britanicilor.[3] În timpul conferinței, Roosevelt și-a susținut poziția în legătură cu aceste păreri.

Gândirea fundamentală a strategilor americani, după care concentrarea masivă și decisivă ar fi trebuit să se realizeze într-o singură regiune, a avut influență la conferință, deși documentele dovedesc că Churchill și Sir Alan Brooke au argumentat cu tenacitate că anumite forțe aliate, ce aveau să fie ținute în rezervă până la lansarea Overlord-ului, trebuiau să fie folosite pentru operațiuni în Balcani. Momentul crucial al discuțiilor a fost atins la prima ședință plenară de la 28 noiembrie. Primul ministru britanic este citat a fi spus că intrarea în război a Turciei va avea neîndoielnic efect și asupra României, de unde se primiseră deja propuneri de pace, ca și asupra Ungariei, ceea ce ar putea foarte bine declanșa o prăbușire în rândul statelor satelite ale Axei. El a întrebat în ce măsură vreuna din operațiunile posibile din Mediterană ar prezenta suficient interes pentru sovietici pentru a justifica o amânare de două sau trei luni în lansarea Overlord-ului. În acel moment, Roosevelt a spus că el „se gândise la o posibilă operațiune în capul Adriaticii pentru a face jocțiunea cu partizanii conduși de Tito și de a acționa spre nord, în direcția României, în legătură cu înaintarea sovietică din direcția Odessei."[4] Stalin, după mai multe întrebări privind detaliile, a răspuns că după părerea sa avea îndoieli relativ la înțelepciunea propunerii de a risipi forțele aliate în diferitele operațiuni menționate, precum cele din Turcia, Adriatica și sudul Franței. El a spus că socotea că ar fi fost mai bine să se considere Overlord-ul drept baza tuturor operațiunilor din 1944. Discuțiile în

[2] U.S. Department of State, Teheran..., doc. cc 5405, 18 noiembrie 1948.
[3] Ibidem, p. 195.
[4] Ibidem, p. 493.

jurul acestor chestiuni au continuat în următoarele zile, dar şi-au găsit în final „expresia militară" în înţelegerea militară de la 1 decembrie 1943, prin care cei trei lideri conveneau că (1) partizanii din Iugoslavia trebuiau sprijiniţi prin aprovizionare şi operaţiuni de comando; (2) că din punct de vedere militar era preferabil ca Turcia să intre în război; (3) că dacă Turcia avea să se afle în stare de război cu Germania, iar ca urmare Bulgaria îi declara război ori o ataca, Uniunea Sovietică va intra imediat în război cu Bulgaria; (4) că operaţiunea Overlord va fi lansată în cursul lunii mai 1944 şi că forţele sovietice vor lansa în jurul aceleiaşi date o ofensivă; şi că (5) statele majore militare ale celor trei puteri vor ţine o strânsă legătură între ele cu privire la apropiatele operaţiuni din Europa.[5] (A doua conferinţa de la Cairo, din 2-7 decembrie 1943, a constatat eliminarea posibilităţii ca Turcia să intre în război.)

Acest plan de acţiune militar, aşa cum a fost el formulat în cele din urmă, implica împărţirea teatrului de luptă european în două zone de operaţiuni distincte, una a armatelor anglo-americane în vest şi una a armatelor sovietice în răsăritul Europei. El implica de asemenea sfârşitul oricărei posibilităţi ca aliaţii occidentali să deschidă un al doilea front în Balcani, în cooperare cu Rusia. La Teheran, ei s-au angajat numai în privinţa principalelor operaţiuni din Europa de vest.

A considera acest memorabil episod drept punctul de origine al istoriei României sub comunism nu înseamnă că între cele două evenimente există o relaţie directă cauză-efect, cum ar fi, de pildă, între Conferinţa de la Teheran şi debarcarea din Normandia, ori între lovitura de teatru a lui Vîşinschi, din martie 1945, şi trecerea directă a României sub dominaţia sovietică. Însă cu toate acestea, cine citeşte acordul militar de la Teheran observă că aceste calcule militare constituiau începutul unui lanţ de evenimente care curând au condus la alte uneltiri sovietice. Orice încercări ulterioare Teheranului de a corecta sau modifica statutul quasi-ocupaţie pe care l-au creat în înaintarea lor armatele sovietice, atunci când au invadat Europa răsăriteană, s-au dovedit fără rezultat. Dar luate împreună cu mult mai importantele declaraţii politice ale celor trei puteri de la Teheran, se poate remarca faptul că puterile occidentale au privit măsurile militare doar ca expediente pentru a încheia războiul. Doar mai târziu avea să fie creată „o nouă ordine mondială", cu colaborarea Rusiei sovietice, în cadrul viitoarelor Naţiuni Unite.

---

[5] Ibidem, p. 651.

Imediat după Teheran, rușii au început pregătirile pentru cucerirea României care, împreună cu Polonia, era primul dintre statele est europene ce urma să se afle în fața armatelor lor, care înaintau. În noiembrie 1943 trupele ruseşti au trecut Niprul inferior şi s-au apropiat foarte mult de Nistru. La Conferința miniștrilor de externe ținută la Moscova în octombrie trecut se decisese că toate „sondajele" de „capitulare necondiționată" venind din partea aliaților Germaniei, indiferent căreia dintre cele trei guverne aveau să le fie adresate, trebuiau luate în considerație de către toate trei împreună. Desigur, acest lucru reprezenta un avantaj pentru Rusia. Emisarii români, bulgari, maghiari încercaseră în repetate rânduri în 1943, cu o insistență crescândă, să contacteze guvernele occidentale, în special pe cel britanic, pentru a negocia acorduri prin care țările lor să se poată preda forțelor anglo-americane.

Imediat după Conferința miniștrilor de externe, Partidul Comunist Român a propus şi el partidelor democratice un plan de acțiune comună. Pentru comuniști era acum mai mult ca oricând necesar să se grăbească cu un asemenea plan, fiindcă simțiseră că la Teheran se hotărâse ca în faza finală a războiului, Europa răsăriteană să ajungă până la urmă sub controlul armatei sovietice.

Operațiunile pe trei direcții, ianuarie – mai 1944

Guvernul rus a permis să fie deschise două canale diplomatice cu românii. La 4 ianuarie 1944, F. Nanu, ministrul României la Stockholm, a avut cea dintâi dintre întâlnirile sale cu Valentin Semenov, însărcinatul cu afaceri sovietic în Suedia.[6] Aceste discuții au avut loc din inițiativă sovietică şi au continuat până la lovitura de stat de la 23 august, mai întâi cu Semenov şi apoi cu doamna Kollontai, ambasadoarca sovietică la Stockholm, care avea instrucțiuni să afle ce va oferi Antonescu diferit de ceea ce propuseseră reprezentanții opoziției la Cairo. Dacă Antonescu ar fi fost de acord să-şi întoarcă armatele împotriva germanilor, el ar fi asigurat rușilor două înlesniri: mai întâi armatele ar fi primit imediat ordinul efectiv de încetare a focului direct de la comandantul lor militar şi, în al doilea rând, s-ar fi evitat

6 Vezi F. Nanu, The first Soviet Double-Cross, „JCF Aff." XX/3 (1953). Este o relatare la prima mână a negocierilor ce au avut loc între ianuarie şi iulie 1944.

orice complicaţii politice cu partidele democratice care, desigur, ar fi venit la negocieri cu rezerve şi condiţii politice şi constituţionale.O dictatură militară ar fi fost mult mai uşor de substituit cu una comunistă, fără intervenţia acestor partide şi a electoratului.Faptul că, cel puţin după Teheran, existau două abordări în rândul comuniştilor români şi a oficialilor ruşi cu privire la care era cea mai avantajoasă cale de a scoate România din război, este confirmat cu autoritate în raportul delegaţiei Partidului Muncitoresc Român la cel de al XXII-lea Congres Sovietic, raport prezentat de Gheorghiu Dej la plenara Comitetului Central din 30 noiembrie-5 decembrie 1961.[7] El a afirmat că Ana Pauker şi Vasile Luca, revenind în septembrie 1944 în România din Uniunea Sovietică, "unde fuseseră în emigraţie", au criticat planul care condusese la retragerea României din război la 23 august 1944, în special faptul că Partidul Comunist îşi alăturase forţele partidelor democratice în acest scop.

Ei pretindeau că ar fi fost mai bine dacă răsturnarea dictaturii ar fi fost lăsată doar pe seama armatei sovietice, fiindcă aceasta ar fi făcut posibilă preluarea imediată a puterii de către clasa muncitoare, fără a mai trece prin faza cooperării cu partidele burgheze.

Prin urmare, discuţiile de la Stockholm au progresat încet. Nanu, după ce şi-a informat guvernul, a primit de la Mihai Antonescu instrucţiuni în sensul că ar trebui să ţină deschis canalul diplomatic şi, în acelaşi timp, să se reţină de la avansarea oricăror oferte concrete sau sugestii. Ruşii au menţinut acest contact fără insistenţe deosebite.

Al doilea contact la Cairo a fost făcut oficial. El a fost totuşi precedat de negocieri la Ankara. Acolo, Alexandru Cretzianu, în aparenţă ministru în Turcia, dar în realitate emisar al partidelor de opoziţie, sugerase că aliaţii ar trebui să primească la Londra o delegaţie a opoziţiei.[8] Totuşi, la 1 februarie 1944 i s-a spus că Înaltul Comandament Aliat ar fi de acord să primească pe purtătorul de cuvânt al opoziţiei din România nu la Londra, ci la Cairo. Prinţul Barbu Ştirbei, unchiul său, fost prim ministru, a fost cel dintâi emisar de acest fel care a ajuns la Cairo.

El a început discuţiile la 17 mai, cu Lord Moyne, din partea Angliei, MacVeagh şi Novikov, care reprezentau în Egipt America şi

---

[7] „Scânteia", 7 decembrie 1961: „Agerpres Information Bulletin", 10 decembrie 1961.

[8] Vezi Cretzianu, **Lost Opportunity**, p. 125.

respectiv Uniunea Sovietică. Aceasta ar fi trebuit să devină principala linie de contact şi în fapt singura prin care discuţiile aveau să conducă la acţiune. La 1 iunie 1944 opoziţia formase un Bloc Democratic, compus din Naţional Ţărănişti, Liberali şi Social-Democraţi. Însă chiar înainte de aceasta, Regele Mihai devenise factorul decisiv în negocierile respective. Prin Niculescu-Buzeşti, un tânăr şi curajos funcţionar al Ministerului de Externe, regele primise toate informaţiile disponibile privind cursul evenimentelor diplomatice. Prin Aldea, C. Niculescu[9] şi mulţi alţi generali, el era într-un strâns contact cu armata; tot lui îi transmiteau părerile lor asupra contactelor şi negocierilor cu aliaţii ca şi asupra celor întreprinse cu Partidul Comunist, şi Iuliu Maniu şi alţi lideri ai opoziţiei. Atât opoziţia democratică cât şi regele erau preocupaţi de a apăra teritoriul României de orice formă de ocupaţie sovietică. O astfel de preocupare era tot mai întemeiată. Noua ofensivă sovietică începuse la 4 martie 1944, străbătuse repede Ucraina şi forţase armatele române să se retragă în spatele Nistrului, pe noile poziţii pregătite la Iaşi.

La 22 martie, Antonescu se dusese să-l vadă pe Hitler, luându-l cu el şi pe Mihai Antonescu, care cu o zi înainte întrebase prin Cretzianu ce opinie aveau aliaţii despre „apărarea teritoriului României împotriva înaintării sovietice".[10] Răspunsul Comandantului britanic din Orientul Mijlociu, generalul Maitland-Wilson, nu-i parvenise însă lui Antonescu înaintea întrevederii sale cu Hitler.[11] El a discutat cu Hitler reorganizarea frontului şi a cerut ca trupele române încercuite în Crimeea să fie salvate, iar armatele române să fie masate în Moldova şi Basarabia. S-a căzut de acord asupra unei divizări a teritoriului României, la nord şi sud de linia Ploieşti-Bucureşti, nordul fiind dat ca zonă de operaţiuni nou constituitelor trupe ale Heeresgruppe Südukraine.[12]

---

[9] Generalul C. Niculescu, comandant al Bucureştiului, era cel mai viteaz şi mai lucid din grupul generalilor care şi-au dat seama că Antonescu îi conducea către un dezastru final. Ca şi generalul Aldea el a fost arestat la începutul lui 1945 de către comunişti şi nu s-a mai auzit niciodată de el, spre deosebire de mulţi generali pro germani, care au fost folosiţi după aceea de comunişti ca principali exponenţi în „reorganizarea" armatei române.

[10] Cretzianu, Lost Opportunity, p. 129.

[11] „1. N-ar trebui în nici un caz să-l vizitaţi pe Hitler... 2. Ar trebui să capitulaţi imediat în faţa celor 3 mari puteri şi trupele române să nu opună nici o rezistenţă ruşilor" (Ibidem, p. 130).

[12] H. Friessner (Verratene Schlachter, 1955) este cel care poate descrie cel mai bine această fază a războiului, de vreme ce era nou numitul comandant al reorganizatului Heeresgruppe.

La întoarcerea sa, la 29 martie, Antonescu a primit încă un mesaj de la Maitland-Wilson, informându-l că guvernul sovietic era gata să stabilească contactul cu el şi arătând că dacă el dorea să ajungă la o înţelegere cu ei, ar trebui să ordone trupelor sale să se predea comandamentului rus care-l va ajuta apoi să-şi reorganizeze propria-i apărare împotriva germanilor. Acest mesaj a rămas fără răspuns din partea lui Antonescu. Pe moment, ofensiva sovietică se oprise şi ea de-a lungul noilor poziţii.

În acelaşi moment, aliaţii se hotărâseră să ia în consideraţie sugestiile opoziţiei. Cretzianu îi transmitea la 2 aprilie lui Maniu un mesaj al Comandamentului Aliat din Mediterana care arăta că „dacă răsturnaţi regimul Mareşalului Antonescu, fiindcă s-a hotărât să nu o rupă cu germanii, guvernul sovietic este acum dispus să-şi arate bunăvoinţa de a trata cu dumneavoastră."[13] Mesajul continua să arate că trupele române ar trebui să lupte numai împotriva germanilor, indiferent câte trupe sovietice se aflau la faţa locului, şi că aliaţii vor realiza puternice atacuri aeriene asupra unor ţinte ce urmau a-i fi sugerate. De asemenea, la 2 aprilie Molotov a făcut o declaraţie oficială la o conferinţă de presă la Moscova în care, reafirmând drepturile Uniunii Sovietice asupra Basarabiei şi Bucovinei de Nord, preciza totuşi că „Guvernul sovietic nu urmăreşte scopul dobândirii vreunei părţi din teritoriul românesc ori schimbării ordinii sociale existente în România. El declară de asemenea că intrarea trupelor sovietice în România este doar consecinţa necesităţilor militare şi a continuării rezistenţei forţelor inamice."[14] Novikov, care declarase categoric la 5 aprilie că „atâta vreme cât armatele germane luptau în România... un armistiţiu este impracticabil," a înmânat, la insistenţele lui Ştirbei, la 12 aprilie, un text conţinând „condiţii minime ale celor trei aliaţi privind un armistiţiu cu România".[15] Acestea repetau cererile iniţiale de încetare a luptelor şi acceptarea anexării Basarabiei, însă adăugau cereri de reparaţii şi de eliberare a tuturor prizonierilor de război aliaţi. Guvernul sovietic promitea reînapoierea întregii Transilvanii sau a celei mai mari părţi a ei. Trebuie menţionat de asemenea că la 5 aprilie, englezii şi americanii au început marea serie de bombardamente asupra terenurilor petrolifere şi rafinăriilor româneşti.

---

[13] Cretzianu, Lost Opportunity, p.130.

[14] Ibidem, citată la p. 136.

[15] Ibidem, p. 137-138.

Acestea au atins punctul culminant cu bombardamentul masiv de la 5 mai 1944, care a redus producţia de petrol a României la jumătate.[16] Ea a constituit de asemenea o lovitură pentru Antonescu, fiindcă el pretinsese întotdeauna că dovada că aliaţii doreau ca România să continue a se apăra împotriva ruşilor era faptul că ei nu bombardaseră niciodată terenurile petrolifere. Şi totuşi nu acesta era tipul de ajutor pe care Maniu şi emisarii lui îl aşteptau. Ei se gândiseră la obţinerea unor garanţii mai precise în eventualitatea în care Rusia nu-şi onora angajamentele luate. Maniu a cerut ca toate cele trei puteri să facă publică hotărârea lor de a se abţine de a se amesteca în România, inclusiv în Nordul Transilvaniei, atunci când ea avea să fie eliberată. El le mai cerea să-şi facă simţită prezenţa în România prin nişte trupe simbolice engleze şi americane, de pildă câteva divizii aeropurtate. În mesajul său din 7 aprilie, cerea ca „aceasta să nu fie interpretată ca o discriminare între puterile aliate" şi explica că faptul se datora situaţiei geografice şi militare care, în circumstanţele existente, făcea extrem de importantă operaţiunea Comandamentului din Orientul Mijlociu în România.

Maniu a trimis apoi la Cairo, la 27 mai, un al doilea emisar, pe Constantin Vişoianu, fost ministru al României şi reprezentant la Liga Naţiunilor, unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai lui Titulescu. Vişoianu a luat cu sine un plan militar detaliat privind o acţiune aeropurtată a trupelor aliate. El a explicat de asemenea reprezentanţilor aliaţi dificultăţile tehnice şi politice ale unei ruperi de germani fără a avea ajutorul aliaţilor. Vişoianu a cerut şi condiţii de armistiţiu mai bune. La 1 iunie Guvernul sovietic a refuzat să continue discuţiile dacă Maniu nu acceptă propunerile deja avansate. Maniu a răspuns la 10 iunie, acceptând propunerile, dar în cadrul detaliilor tehnice, transmise 10 zile mai târziu printr-un curier, el insista asupra necesităţii ca cele trei divizii aeropurtate aliate să fie trimise în România. Însă acest mesaj, ca şi toate celelalte care au urmat, au rămas fără răspuns din partea aliaţilor, adică din partea ruşilor, care deveniseră acum partenerul hotărâtor în negocieri.

Între timp, Partidul Comunist începuse şi el să se mişte. Cei mai cunoscuţi lideri ai lui erau împărţiţi în două grupuri. Unul era cel

---

[16] Feld Mareşalul german Keitel a numit acest bombardament o catastrofă (Hillgruber, p. 189).

închis în România: Gheoghiu-Dej, Gheorghe Apostol,[17] Chivu Stoica, I. Chişinevschi, Miron Constantinescu, Moghioroş şi Ceauşescu. Celălalt grup era cel constituit din Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu[18] Constantin Pârvulescu, Boris Ştefanov, Buican, Gheorghe Stoica, Pintilie Bodnarenko, Borilă, Dumitru Coliu[19] şi Emil Bodnăraş,[20] care se aflau în Uniunea Sovietică.

Potrivit revelaţiilor făcute la şedinţa Comitetului Central din noiembrie-decembrie 1961,[21] Ana Pauker, care ajunsese în Rusia în 1940, ca rezultat al unui schimb de prizonieri politici dintre URSS şi România, a creat acolo împreună cu Vasile Luca un „birou extern" al reprezentanţilor Partidului Comunist Român, iar ea şi asociaţii ei se considerau „conducătorii" partidului. Cea mai importantă dintre acţiunile lor a fost organizarea, după 1943, a diviziei de prizonieri români „Tudor Vladimirescu", care avea să revină în România luptând alături de diviziile sovietice. Însă, potrivit dezvăluirilor din decembrie 1961, Pauker şi Luca doriseră ca trupele româneşti din Rusia să fie pregătite doar ca forţe de poliţie. Această acuzaţie poate fi luată în consideraţie în legătură cu cea deja menţionată, după care ei au încercat să determine guvernul sovietic, prin Molotov, să nu accepte retragerea de bună voie a României din război, ci să permită Armatei sovietice să ocupe ţara şi apoi să instaleze guvernul comunist sprijinit de armata şi de forţele de securitate româneşti pregătite în Rusia.

În vreme ce grupul din închisoare şi aripa de la Moscova nu erau încă în stare să acţioneze, Foriş, Koffler, Rangheţ şi Pătrăşcanu constituiau principalele personaje ce formau în această perioadă un secretariat activ al partidului. Ei nu organizaseră nici un sabotaj ori vreo acţiune de partizani, iar reţeaua lor subterană era slabă şi ineficace. Dar înregistraseră totuşi unele succese politice.

În Transilvania, Foriş reuşise să consolideze controlul partidului asupra organizaţiei partidului maghiar pro-comunist MADOSZ şi asupra Frontului Plugarilor, condus de Petre Groza.[22] În Vechiul Regat, Pătrăşcanu se angajase în negocieri cu grupările opoziţiei

---

17 Vezi p. 389.
18 Vezi p. 391.
19 Vezi p. 390.
20 Vezi p. 389.
21 Vezi cuvântarea lui Coliu, în „Scânteia", 19 decembrie 1961.
22 Vezi p. 392.

democratice şi înregistrase de asemenea unele succese printre intelectuali. În rândul celor din urmă constituise un grup de profesori universitari şi conferenţiari care mai târziu aveau să scrie o scrisoare deschisă către Antonescu, cerându-i să pună capăt războiului.[23]

Pe de altă parte, NKVD-ul l-a trimis în România pe Emil Bodnăraş, cu misiunea de a revitaliza partidul, de a lua contact cu generalii şi ofiţerii români şi pentru a intensifica legăturile cu opoziţia democratică. Împreună cu Ion Gheorghe Maurer[24] şi Ranghet, el a intrat în contact cu Dej şi cu alţi lideri comunişti din închisoare. Acest lucru s-a făcut prin diferite subterfugii, cel mai obişnuit dintre ele fiind acela al ţinerii unor întâlniri în saloanele spitalelor din interiorul lagărelor.[25] Dej şi tovarăşii lui din închisoare au cerut ca Foriş, care era Secretarul General şi pe care ei îl denunţaseră drept agent provocator, să fie înlăturat de la conducere. Acuzaţiile aduse lui Foriş au fost făcute publice, cu deosebită vigoare, de către Dej în 1951. Însă la şedinţa plenară a Comitetului Central din noiembrie-decembrie 1961 toţi principalii vorbitori aveau să se refere la trădarea lui Foriş din timpul războiului. Potrivit acestora, el era agent al poliţiei din 1939, când fusese eliberat din închisoare în baza unei înţelegeri de a lupta împotriva Gărzii de Fier. Începând de atunci el încercase permanent să dizolve partidul, să-i denunţe poliţiei pe cei mai activi membri ai acestuia şi să-i determine pe alţii să nu întreprindă nici o acţiune.[26]

---

23. Printre cei mai cunoscuţi profesori care au semnat în mai multe rânduri asemenea documente erau Parhon, Traian Săvulescu, Mihail Ralea, N. Bagdazar, C. Balmuş, Andrei Oţetea, C. Stoilov şi A. Profiri.

24 Vezi p. 392.

25 În discursul său de la plenara CC din noiembrie1961 Maurer a relatat cum, pe vremea când era deţinut în lagărul de la Târgu Jiu, „din cauza activităţilor trădătoare ale lui Pătrăşcanu", a fost martorul sosirii lui Dej şi Stoica în lagăr, în 1943, şi cum a servit mai târziu drept emisar al lui Dej pe lângă cei din afara lagărului.

26. „În aceste împrejurări, când reveneau partidului nostru sarcini de răspundere istorică, duşmanul de clasă reuşeşte să dea grele şi dureroase lovituri partidului, cu ajutorul unor elemente trădătoare, contrarevoluţionare, în cap cu Foriş, aflate în fruntea partidului. Aceşti agenţi imperialişti provoacă arestarea tovarăşilor Teohari Georgescu şi I. Chişinevschi, membri ai secretariatului Comitetului Central al partidului. Trădătorii desfăşoară o acţiune perfidă şi criminală de descompunere şi lichidare a organizaţiilor de partid, predau în mâinile Siguranţei şi Gestapoului cadrele de bază ale partidului şi denunţă acţiunile de sabotaj şi de partizani organizate de comunişti" (Cuvântarea lui Dej la cea de a 30-a aniversare a partidului; în „Lupta de clasă", mai iunie 1951).

Acest gen de acuzaţii publice practicate după război conveneau partidului, care trebuia să găsească unele justificări, chiar una ruşinoasă ca aceasta, pentru a scuza totala lui inactivitate din timpul războiului. În ce măsură exista sau nu un adevăr în aceste acuzaţii împotriva lui Foriş, probabil nu se va cunoaşte niciodată; el rămâne o figură enigmatică, ca şi sfârşitul lui neştiut, căci potrivit unor martori a fost răpit în Bucureşti, în 1944, şi de atunci nu s-a mai auzit despre el nimic.

Ceea ce se ştie, totuşi, potrivit istoriei comuniste româneşti, este că la 4 aprilie 1944, Bodnăraş, Dej, Ranghel, Stoica, Constantin Pârvulescu şi alţii au ţinut o şedinţă la un spital de închisoare în timpul căreia s-a decis demiterea lui Foriş ca trădător; Dej a fost recunoscut drept noul lider al partidului şi s-a decis asupra măsurilor ce trebuiau luate pentru activitatea partidului în faza finală a războiului. S-a format un nou secretariat provizoriu, cu Pârvulescu, Bodnăraş şi Ranghel, având misiunea de a organiza unele activităţi de partizani şi militare înainte de sosirea Armatei sovietice. Chiar şi aşa, cu toată această intensificare, activitatea Partidului Comunist Român a rămas mult în urma aceleia desfăşurate de alte partide comuniste din Europa răsăriteană în timpul şi la sfârşitul războiului.[27]

---

[27] În aprilie 1944 un grup de partizani era, se spune, activ în regiunile de nord ale Moldovei (Dorohoi, Botoşani, Iaşi) şi în Bucovina. Este totuşi uşor de remarcat că acesta acţiona pe linia frontului deja deschis de ruşi. După numele râului, acest grup se numea „Prut". Un alt grup, numit „Carpaţi" opera, între lunile iunie-august 1944 pe calea ferată dintre Ploieşti şi Făgăraş, un sector important pentru toate transporturile dintre Germania şi România. O treime dintre membrii acestui grup, care număra probabil 25-30 de persoane, o formau membrii de partid care luptaseră în Spania şi două treimi dezertorii români, probabil elemente înaintate ale diviziei Tudor Vladimirescu care se crease în Rusia şi care venea odată cu trupele sovietice. Însă o acţiune masivă a jandarmeriei române a pus capăt activităţilor grupului „Carpaţi" angrenat în deraieri şi aruncarea în aer a trenurilor cu petrol şi armament german, la 26 iulie 1944 (vezi M. Roller, Despre acţiunea grupului de partizani „Carpaţi" în lunile iunie-august 1944, în „Anale", mai-iunie 1957). O altă realizare a fost crearea unui „comitet militar revoluţionar" în noaptea de 13-14 iunie 1944, format din membri ai partidului şi reprezentanţi ai unor unităţi ale armatei române, ai cărei conducători, ca de pildă generalul C. Niculescu, comandantul trupelor din Bucureşti, au extins acţiunea de cooperare cu comuniştii, acceptată ca bază teoretică de partidele democratice, şi la discutarea planurilor practice. În această sferă, activ era Bodnăraş. În sfârşit, au fost constituite unităţile de cetăţeni ale „Gărzilor patriotice".

„Biroul P. C. Român" al Anei Pauker şi Vasile Luca din Uniunea Sovietică n-a fost, după toate aparenţele, consultat în legătură cu aceste schimbări, fiindcă atunci când ei s-au întors în ţară se susţine că ei au pus sub semnul întrebării procedura „demiterii conducerii alese", iar Pauker a regretat înlăturarea lui Foriş.[28]

Linii de demarcaţie, 18 mai – 23 august 1944

Unul din motivele negocierilor dintre opoziţia română şi aliaţi trebuie căutat în negocierile asupra României, constituind o parte a strategiei lui Churchill pentru contraatacarea sferei de influenţă ruseşti în Europa prin influenţa britanică în Grecia şi Iugoslavia. Ca parte a acestui plan, la 18 mai Gromyko a răspuns favorabil sugestiei lui Eden „ca URSS-ul să privească temporar problemele româneşti ca fiind, în principal, de competenţa sa, lăsându-ni-le nouă, în acelaşi timp, pe cele ale Greciei".[29] Această propunere a fost ocazionată îndeosebi de preocuparea pentru soarta Greciei. Revolta marinarilor comunişti greci din aprilie, la Alexandria, unde acţionau sub steag britanic, produsese o considerabilă îngrijorare şi confirmase informaţiile anterioare transmise de misiunea engleză din Grecia cu privire la tăria şi intenţiile partizanilor comunişti din acea ţară. Englezii nu-şi puteau permite în nici un caz să vadă cum Grecia, care deţinea o poziţie cheie în Mediterană, avea să fie transformată într-o bază comunistă; „căderea României în sfera armatelor ruseşti" o puteau accepta de vreme ce ruşii trecuseră Prutul la 29 martie. Astfel, la 30 mai Churchill a dat pentru prima dată instrucţiuni Lordului Halifax să abordeze această problemă cu Cordell Hull, menţionând în această fază doar Grecia şi România, iar la 31 mai a trimis o telegramă personală lui Roosevelt.

Departamentul de Stat american s-a opus unei asemenea propuneri care „putea să pară în favoarea creării sau acceptării ideii sferelor de influenţă".[30], dar după ce s-au schimbat şi alte mesaje, în care Churchill a dat asigurări că Anglia „a urmat cât mai mult posibil exemplul Statelor Unite în America de Sud", şi a promis că orice aranjament va fi doar provizoriu, la 11 iunie Roosevelt a răspuns sugerând, în

[28] Vezi cuvântările lui Ceauşescu şi Chivu Stoica la plenara CC din 28 noiembrie 1961.

[29] Churchill, vol. 6, p. 64.

[30] Ibidem, p. 65.

schimb, stabilirea unui „mecanism consultativ pentru eliminarea neînțelegerilor și stăvilirea tendinței spre crearea de sfere exclusive".[31] Însă, la 31 iulie el a capitulat în fața rugăminții lui Churchill de a li se conferi o perioadă de trei luni de încercare aranjamentelor cu condiția de a se specifica în mod clar că prin aceasta „nu stabilim nici un fel de sfere de influență postbelice". Acest lucru s-a comunicat rușilor la 19 iunie, iar la 15 iulie s-a primit și acordul Departamentului de Stat, dar cu clauza adițională că interesele americane în Balcani nu vor fi afectate în nici un fel de înțelegerea respectivă, care era astfel lipsită în mare parte de valoarea ei. „Suntem prin urmare lipsiți de posibilitatea de a ajunge la vreun aranjament definitiv privind împărțirea responsabilităților în peninsula Balcanică... am renunțat la eforturile de a realiza o înțelegere majoră până când aveam să-l întâlnesc pe Stalin două luni mai târziu. Dar multe aveau să se întâmple până atunci pe frontul de est", conchide Churchill.[32]

Într-adevăr, suspendarea negocierilor de la Cairo a fost dovada clară a unei schimbări de atitudine din partea rușilor. Pe întreg parcursul lunilor iunie, iulie și august ei s-au străduit să provoace, dacă era posibil, capitularea directă a României în fața Uniunii Sovietice. De aici intensificarea discuțiilor cu Antonescu, via Stockholm, unde doamna Kollontai, la 2 iunie a făcut o ofertă preliminară de armistițiu;[33] la fel și pregătirile pentru o mare ofensivă de vară, cu intenția de a pune mâna pe terenurile petrolifere din România. Dar acțiunea românilor de la 23 august, când Regele Mihai, sfătuit de Maniu, a decis să scoată România din război, a condus la stoparea acestor evoluții.

Lovitura de stat de la 23 august 1944

Hotărârea de a-l răsturna pe Antonescu s-a luat repede, din rațiuni militare ca și diplomatice. La 20 august rușii au început marea lor ofensivă de vară. Apărarea organizată de Heeresgruppe Südkraine, incluzând și 21 de divizii românești, sătulă de ordinele germane, s-a prăbușit imediat.[34] În câteva zile, un grup de armată condus de mare-

[31] Ibidem, p. 66.

[32] Ibidem, p. 71.

[33] Nano, în „JCE AFF.", XII (1953).

[34] Vezi Friessner Hillgruber (p. 259) dispune de asemenea de o bună hartă a operațiunilor de pe acest front dintre 19 și 27 august.

şalul Tolbukhin, care a atacat cu baza de plecare de la Tiraspol, a intrat adânc în sud-vest; un alt grup, sub comanda lui Malinovsky, înaintând din direcţia masivului muntos din nord, a ocupat Iaşii la 23 august. Antonescu ştia că acesta era sfârşitul. El avusese ultima lui întrevedere, de trei ore, cu Hitler la 5 august,[35] imediat după ce Turcia rupsese relaţiile diplomatice cu Reich-ul, lucru pe care Antonescu îl considera de o mare semnificaţie. La întrebările febrile şi mânioase ale lui Hitler privitoare la intenţiile României, Antonescu replicase cu propriile lui întrebări: a) privind planurile militare ale Germaniei în eventualitatea prăbuşirii frontului în Moldova; b) privind posibilităţile de care dispunea Luftwaffe de a apăra România împotriva atacurilor aeriene aliate; şi c) relativ la noile măsuri luate de Germania împotriva unei debarcări pe coasta Mării Negre, care acum era potenţial oferită aliaţilor prin gestul Turciei. Întrebările au rămas fără răspuns. La 22 august Antonescu a revenit de la comandamentul său stabilit la Slănic la Bucureşti, cu hotărârea de a cere un armistiţiu pe linia celor sugerate de dna.Kollontai. El a cerut o audienţă la Rege, pentru a-l informa de acest lucru. Împreună cu Mihai Antonescu a fost primit la rege la 23 august la orele patru.[36] El a declarat că intenţia lui era să ceară armistiţiu, dar că, în acelaşi timp, îi va informa despre el pe germani. Regele, care fusese sfătuit de Maniu să acţioneze cât mai repede posibil şi care informase deja la Cairo că intenţiona să acţioneze la 26 august, şi-a dat seama că acţiunea lui Antonescu însemna pur şi simplu o altă amânare şi o altă complicaţie. Ea permitea fie ruşilor să înainteze şi mai mult în urmărirea inamicului, fie îi determina pe germani să ocupe ţara imediat. Regele a luat rapid o decizie. A trecut într-o cameră alăturată şi a dat ordine apropiaţilor săi să-l aresteze pe Antonescu. Regele a format un guvern cu colaboratorii săi din lunile anterioare, sub comanda generalului Sănătescu, cu generalul Aldea ca ministru de interne, cu Niculescu-Buzeşti ca ministru de externe şi

---

[35] El fusese însoţit de Mihai Antonescu şi generalul Steflea, Şeful Statului Major. Întâlnirea a avut loc la Rastenberg, unde staţiona trenul lui Hitler. Hillgruber (p. 209-210) oferă o bună relatare cu privire la această conversaţie.

[36] A.G. Lee, Crown against Sickle, (1949) este bine informată asupra detaliilor acţiunii regelui, bazându-se pe unele documente personale ale Reginei Elena a României, mama regelui.

reprezentanții celor patru partide: Maniu, Brătianu, Titel Petrescu și Pătrășcanu, miniștrii fără portofoliu. Pătrășcanu mai era și ministru de justiție.[37]

Apoi Regele s-a adresat prin radio națiunii, anunțând că „din acest moment toate luptele și actele de ostilitate încetează". El a transmis un mesaj la Istambul printr-un ofițer britanic, Lt-colonelul A. G. G. de Chastelaine, care cu opt luni mai înainte fusese parașutat în România și imediat arestat, cerând ca trei brigăzi aeropurtate britanice să fie trimise lângă București.[38] Apoi Regele s-a pregătit pentru ce avea să urmeze.

Nici măcar o singură mișcare de protest sau de rezistență nu s-a înregistrat împotriva acțiunii lui Mihai, nici pe front și nici în spatele frontului. Când primele tancuri sovietice au intrat în București la 31 august, ele au fost primite de cetățeni cu calm, cu toate că cetele de comuniști adunate în grabă în „Formațiunile patriotice" le-au aclamat.

Interpretarea sovietică oficială a loviturii de stat a variat.[39] La 26 august 1944 Pravda a afirmat că „ruptura României cu Axa este importantă nu numai pentru poporul român", ci și pentru că întregul sistem defensiv german din Balcani s-a prăbușit. Și totuși, după aceea, chiar până în 1961, istoricii sovietici au ignorat lovitura de stat. Lucrările sovietice mai recente de istorie cu privire la război conțin o versiune revizuită, în care acțiunea românească nu trece neobservată, dar meritul ei este pus pe seama comuniștilor și a lui Gheorghiu-Dej. Mai târziu, la 23 august 1946, „Scânteia" descria evenimentele petrecute cu doi ani înainte spunând că „evoluția situației politice din țară și audiența secretă a tovarășului Lucrețiu Pătrășcanu la Majestatea Sa Regele au creat condiții politice favorabile". Pe de altă parte, conducerea Partidului Muncitoresc reproșa lui Pătrășcanu mai târziu că în

---

[37] Acesta a fost primul minister „operativ" primit de un comunist. Insistențele comuniștilor de a obține astfel de posturi imediat erau caracteristice.

[38] Au fost atunci capturați 3 ofițeri britanici: de Chastelaine, Ivor Porter și Nicholas Metzianu.

[39] Vezi, pentru prima dintre versiuni, URSS, **The Great Patriotic War of the Soviet Union**; **The Great Soviet Encyclopaedia** (1949); V.B. Ushakov, **Foreign Policy of Hitlerite Germany**, (Moscova, 1961). Pentru noua versiune vezi URSS, **The Great War of the URSS for the Defence of the Fatherland** (Moscow, 1962), vol. IV, cap. 9.

timpul prezenței sale la Moscova, în septembrie 1944 împreună cu delegația română, la discuțiile pentru condițiile de armistițiu, ținuse o conferință de presă în timpul căreia declarase că 23 august constituise o acțiune a regelui, „fără măcar să pomenească despre lupta eroică a partidului nostru".[40] Această versiune **ex post facto** a fost chiar și mai mult dramatizată ca urmare a „dezvăluirilor" făcute de Dej și vorbitorii ce i-au urmat la plenara Comitetului Central din noiembrie-decembrie 1961. Ele aveau drept scop să arate cum grupul lui Dej avusese de luptat cu grupul Anei Pauker în privința acestei chestiuni. Era semnificativ, spunea Dej, că „Ana Pauker se bucura de o mare încredere și simpatie tocmai printre elementele dogmatice, anti-partinice demascate de PCUS după Congresul al XX-lea și îndeosebi din partea lui Molotov". Cu totul rupți de realitățile din țară, „Pauker și Luca au fost surprinși de forța și activitatea Partidului, sub a cărui conducere poporul obținuse victoria istorică în insurecția armată începută la 23 august 1944... (Ei) au privit-o dimpotrivă cu nemulțumire și dezaprobare. Pauker și Luca susțineau că a fost o mare greșeală înfăptuirea actului istoric de la 23 August, care a dus la răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și la alăturarea armatei române la forțele armate ale Uniunii Sovietice în lupta împotriva Hitlerismului."[41] Borilă a spus același lucru, adăugând că Pauker și Luca pretindeau că greșeala fusese din plin folosită de burghezie.[42]

Lovitura de Stat de la 23 august a fost în realitate înfăptuită prin acțiunea Regelui Mihai și a opoziției democratice, având menirea de a salva integritatea teritorială și politică a țării și de a-i pune pe ruși în prezența unui fait accompli privind independența României, care-și asuma propria ei participare la efortul aliat final împotriva lui Hitler.

În istoria celui de al doilea război mondial, armistițiul românesc a fost semnificativ prin aceea că a permis armatelor rusești să ajungă la granițele Bulgariei, Iugoslavici și Ungariei în cursul unei singure săptămâni. Din acel moment, germanii au fost constrânși să poarte un război dificil de retragere. Profesorul Hugh Seton-Watson spune:

---

[40] Cuvântarea lui Valter Roman la reuniunea CC din 28 noiembrie 1961 („Scânteia", 12 decembrie 1961).

[41] Ibidem, 7 decembrie 1961.

[42] Ibidem, 12 decembrie 1961.

„Dacă nu s-ar fi produs armistițiul românesc, pierderile armatelor occidentale în Franța ar fi fost mai mari, ca și acelea ale populației civile din Marea Britanie și Olanda, de pe urma bombelor V. Pentru întreaga Europă ca și pentru România, înfrângerea finală a Germaniei s-ar fi soldat cu distrugeri mai mari și ar fi creat un resentiment mai puternic decât cel care a rezultat astfel".[43]

[43] „La Nation roumaine", august 1953.

2

Stabilirea zonelor de influenţă, august – octombrie 1944

La 23 august 1944 armata română a fost simultan atacată atât de trupele germane cât şi de cele sovietice.

La Bucureşti, generalul german Alfred Gerstenberg, Comandant al Luftwaffe în România, a primit ordinul de a „zdrobi puciul". El a atacat oraşul din aer cu Stukas-urile, alegându-şi drept ţinte palatul regal şi clădirile ministeriale. În ziua următoare, radioul german a anunţat că Horia Sima formase un guvern naţional care va continua lupta României de partea Germaniei.[1]

Ordinul dat de Hitler însemna că puţinele elemente ale armatei germane rămase pe teritoriul României (cea mai mare parte fuseseră deplasate în primăvară dincolo de Carpaţi şi în Polonia) au fost fie decimate, fie luate prizoniere de către ruşi. La Bucureşti, ambasada germană a fost înconjurată de o mulţime furioasă, iar Von Killinger, ambasadorul, şi secretarul lui s-au sinucis.

După trei zile, atacul german asupra Bucureştiului s-a soldat cu un eşec, dar faptul că el avusese loc a grăbit declaraţia de război la adresa Germaniei, care s-a produs la 26 august. Acest lucru a arătat clar că România era gata să îndeplinească condiţiile de armistiţiu aşa cum se

---

[1] Vezi Palaghiţă, pentru versiunea Gărzii de Fier asupra episodului. Autorul descrie cum echipe ale Gărzii de Fier din diferite lagăre de concentrare au fost aduse la Viena şi ţinute într-o completă ignoranţă cu privire la „misiunea" lor. Vezi şi Ion Gheorghe, Rumaniens weg zur satellitenstaat (1952).

căzuse de acord la 12 iulie 1944. La 27 august, Molotov i-a informat pe ambasadorul britanic de la Moscova, Sir Archibald Clark-Kerr şi pe ambasadorul american, Averell Harriman, asupra disponibilităţii guvernului sovietic de a intra în discuţii finale pentru încheierea armistiţiului cu România. Ştirbei şi Vişoianu au părăsit Cairo şi o delegaţie de şase inşi, condusă de Pătrăşcanu şi incluzând pe G. Popp, I. Christu, fost trimis cu afaceri la Sofia, ca şi pe generalul Dămăceanu, a fost trimisă de la Bucureşti la Moscova, unde armistiţiul s-a semnat, în cele din urmă, la 12 septembrie.

Comportarea iniţială a Rusiei Sovietice

Între timp însă armata română a fost fără întrerupere atacată şi dezarmată de către trupele sovietice pe întreg frontul din Moldova. Ascultând de rege, ofiţerii şi soldaţii nu au opus nici o rezistenţă din momentul încetării focului şi, cu puţine excepţii, în ciuda provocărilor adesea intolerabile, ei au fost cooperanţi. Într-adevăr, disciplina dovedită în acele momente de armata română şi de popor, uniţi sub comanda regelui, a fost ireproşabilă.[2] Comportarea armatei lui Malinovsky, atât faţă de armata cât şi faţă de populaţia românească în cursul intervalului care a premers armistiţiul, a fost deliberat diferită de aceea a armatei lui Tolbukhin în Bulgaria, în circumstanţe ce erau similare.[3]

Că această comportare a fost deliberată a fost un lucru confirmat de acţiunile sovietice ulterioare. În primul moment poate părea neimportant, dar acest lucru are cel puţin o semnificaţie simbolică, şi anume aceea că, deşi convenţia de armistiţiu a recunoscut formal că România s-a desprins de Reich la 23 august 1944, la ora 4 după amiaza, tratatul de pace de la 10 februarie consemna că România „luase parte activă la războiul împotriva Germaniei" după încheierea armistiţiului de la 12 septembrie 1944. Motivul pentru această neconcordanţă poate fi aflat numai în refuzul guvernului sovietic de a da

---

[2] Istoricii români contemporani sunt de acord în această privinţă. Vezi Din contribuţia armatei române alături de glorioasa armată sovietică la războiul antihitlerist, în „Anale" nr. 3, iulie-august, 1957.

[3] Autorul însuşi traversând Bulgaria cu automobilul pe drumul întoarcerii din Turcia în România a fost frapat de deosebirea din comportarea celor două armate. „Ocuparea", în cazul Bulgariei, a fost strâns ţinută sub control iar trupele şi ofiţerii au oferit puţine motive de reproşuri. În România, dimpotrivă, armata lui Malinovsky s-a purtat asemeni unor hoarde de năvălitori.

seama de cei 130.000 de prizonieri luaţi de ruşi în timpul acestui interval de confuzie şi de enormele capturi de război pe care unităţile sovietice au pus mâna în România fără a întâmpina vreo rezistenţă. Acestea au constat în întreaga flotă de război şi cea mai mare parte a marinei comerciale române, mari cantităţi de echipament pentru industria petrolieră, reprezentând o dată şi jumătate importurile anuale ale României de dinainte de război, jumătate din materialul rulant al căilor ferate şi toate camioanele. Potrivit unor date mai recente, prada totală însuşită între 23 august şi 12 septembrie se pare că a atins 2000 de milioane de dolari americani.[4]

O altă acţiune întreprinsă de guvernul sovietic a implicat o operaţiune mai lentă şi mai învăluită. Aceasta a fost calea prin care şi-a selecţionat „colaboratorii" în ţara cvasi-ocupată. De la început, autorităţile sovietice au arătat clar că numai totala subordonare a intereselor şi simţămintelor românilor faţă de URSS putea fi considerată „colaborare", indiferent cât de jignitoare ar fi fost cerinţele unei asemenea colaborări. Ruşii nu şi-au ascuns opinia că, deocamdată, ţara trebuie ţinută într-o stare de dependenţă administrativă şi de subordonare economică, ca fost stat inamic care provocase mult rău Uniunii Sovietice. Reprezentanţii lor militari au insistat asupra faptului că pe ei nu-i interesa politica şi că nu luau în seamă agitaţiile Partidului Comunist din România. Ei pretindeau bunuri şi servicii şi şi-au ales personalul dintre oamenii aprobaţi de NKVD, indiferent de afilierea lor politică dinaintea războiului. Aşa au recrutat primul lor apparat, o grupare extrem de pestriţă compusă în multe cazuri din oameni cu cel mai dubios trecut politic şi personal.

Trebuie făcută totuşi o distincţie între acele părţi ale ţării aflate sub suveranitate românească şi acelea considerate încă drept „zone de operaţiuni militare". În acele regiuni ale ţării unde armata sovietică a ajuns în cursul a ceea ce se considerau a fi operaţiuni militare, precum în Moldova, în unele părţi ale Transilvaniei, Dobrogei şi Banatului, ea a numit, pe cât posibil, primari, consilieri şi autorităţi locale dintre cei aleşi de ea.[5] În acelaşi timp, reprezentanţi ai Partidului Comunist,

[4] R.L. Wolff, The Balkans in our time, (1956), p. 345.

[5] Vezi T. Caraciuc, Unele aspecte ale luptei P.C.R. pentru făurirea unui nou aparat de stat în ţara noastră, „Analele" nr. 6, noiembrie-decembrie 1957. Autorul menţionează ca tranziţia a fost realizată de comitetele de „ţărani" constituite de partid, care a ales noii primari şi prefecţi. Totuşi el recunoaşte că primele asemenea comitete au apărut în nordul Moldovei, o regiune

care-şi sporise în grabă numărul membrilor, şi mai ales din rândul „formaţiunilor patriotice de luptă"[6] atunci când ele erau disponibile, au constituit, ori de câte ori au putut-o face, filiale locale ale poliţiei secrete, a căror îndatorire era să descopere „sabotorii" şi „spionii", furnizând totodată armatei sovietice forţa umană, alimentele şi alte produse de care ea avea nevoie.

Armistiţiul, 12 septembrie 1944

Convenţia de armistiţiu s-a semnat la 12 septembrie 1944. Negocierile au durat trei zile. Molotov le-a condus cu încăpăţânarea-i dură care avea să devină legendară în cursul altor conferinţe internaţionale şi mai importante. Cei doi ambasadori occidentali, Sir Archibald Clark-Kerr şi Averell Harriman, s-au rezumat la rolul de observatori tăcuţi, preocupaţi mai presus de toate de a evita orice întrevederi private cu delegaţia română.

Aceasta din urmă a încercat să definească mai exact unele din obligaţiile politice şi economice avute în vedere pentru ţara pe care o reprezentau. Ruşii însă au ţinut să sublinieze cât mai clar posibil că delegaţia românească se afla acolo pentru a semna textul gata pregătit şi nu pentru a-l discuta. Pătrăşcanu a împărtăşit multe din neliniştile

---

separată de restul ţării de linia frontului şi aflată sub controlul armatei sovietice timp de 5 luni (p. 55) şi că "un mare număr al noilor prefecţi au funcţionat fără aprobarea guvernului central" (p. 59). Primul comitet "cetăţenesc" şi miliţia au apărut de asemenea în nordul Moldovei, unde autorităţile locale fuseseră evacuate înaintea sosirii armatei sovietice (p. 60-61). În nordul Transilvaniei problema aparatului de stat a fost legată de lupta pentru eliberarea acestei provincii de către armatele sovietice şi române, care au lichidat fostul aparat de stat (p. 62).

6 Imediat după 23 august 1944 "formaţiile de luptă patriotice", organizate ca grupări înarmate, au fost în cele mai multe cazuri limitate totuşi ca număr, marea lor majoritate fiind formate din detaşamentele de "ilegalişti" şi foşti partizani. Ele au avut mai curând caracterul unor unităţi de auto-apărare. Prin presiunea lor asupra guvernului, partidele istorice au încercat să obţină subordonarea gărzilor patriotice "aparatului de stat reacţionar". La şedinţa Consiliului de Miniştri din 17 septembrie 1944 Iuliu Maniu, Aldea şi Buzeşti au cerut ca gărzile patriotice să predea organelor Ministerului de Interne o listă cu numele şi adresele membrilor organizaţiei, ca ei să dezarmeze şi să-şi subordoneze activitatea jandarmeriei şi poliţiei, acţionând numai la ordinele acesteia din urmă (Gh. Tutiu şi E. Cimponeriu, în "Analele", nr. 3, martie-aprilie 1953).

colegilor lui în legătură cu şansele unei colaborări veritabile, dacă atitudinea rușilor era de la început așa de intransigentă. Însă evident că cea mai mare neliniște a sa provenea din altă situație și era sporită de alte perspective. El a mărturisit cel puțin unuia din membrii delegației că România cădea exclusiv în orbita Rusiei și că rușii erau hotărâți să aducă la putere cât mai repede posibil elementele „dure" ale Partidului Comunist. Nervozitatea lui ca și lipsa sa de comunicare cu conducerea partidului în timpul șederii la Moscova se pot de asemenea desprinde din declarațiile pe care le-a făcut corespondenților de presă din capitala Uniunii Sovietice.

Convenția, așa cum avea ea să arate în cele din urmă, a fost după aceea folosită ca model și pentru celelalte convenții din armistițiu cu ceilalți foști sateliți ai Germaniei, Bulgaria și Ungaria.[7] Ea impunea condiții militare numai României deși se presupunea că ea ar fi trebuit să marcheze începutul colaborării militare a României cu aliații. Și, cu toate că această convenție a fost semnată de reprezentanții tuturor celor trei puteri, ea dirija toate despăgubirile ce trebuiau plătite și toate serviciile ce trebuiau prestate de către țară, spre Uniunea Sovietică.

Clauzele teritoriale recunoșteau anexarea de către sovietici a Basarabiei și Bucovinei de nord, anulând în același timp stăpânirea Ungariei asupra Transilvaniei de nord, conferită la Viena.

Clauzele politice stabileau o colaborare directă între Înaltul Comandament Sovietic și Comisia Română de armistițiu, creată ad hoc pentru a reprezenta statul român în tranzacțiile sale cu aliații. Ele dădeau de asemenea Înaltului Comandament Sovietic dreptul de a cenzura ziarele și publicațiile apărute în România sau importate din afară. Clauzele militare stabileau metodele de control ale teritoriului și ale resurselor României de către armata sovietică, cristalizând astfel într-un text oficial situația de facto creată de prezența acestei armate în țară. Ele reorganizau și colaborarea militară împotriva Germaniei și ai aliaților acesteia. (După 23 august 16 divizii românești luptaseră cot la

[7] Cea cu Bulgaria a fost amânată până la 28 octombrie 1944 din cauza problemelor teritoriale și financiare pe care Bulgaria a trebuit să le rezolve cu Grecia și Iugoslavia.Cea cu Ungaria, amânată din cauza operațiunilor militare, a fost semnată la 20 ianuarie 1945. Pentru România, convenția a fost semnată de Pătrășcanu, generalul Dămăceanu, Știrbei, și G. Popp. Vezi textul la Ciurea, **Le traité de paix avec la Roumanie**, (1954), textul românesc fiind publicat la București în 1944.

cot cu armata sovietică. În Ungaria şi Cehoslovacia, unde ele fuseseră bine primite, eliberaseră multe sate şi oraşe, luând mai mult de 100.000 de prizonieri. Trupele române angajate în luptă pierduseră aproape 170.000 oameni.[8] Contribuţia militară a României n-a fost egalată de către nici una din ţările care s-au alăturat aliaţilor în ultima fază a războiului. Sub raportul pierderilor suferite în acţiune în această scurtă dar violentă campanie, România se plasează a patra, după Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite.)

Principalele clauze economice impuneau României obligaţia de a plăti întreţinerea trupelor de ocupaţie sovietice şi de a le asigura folosirea diferitelor întreprinderi industriale, de transport şi a unor servicii; se impunea şi obligaţia de a plăti Uniunii Sovietice într-o perioadă de 6 ani o despăgubire de 300 milioane dolari în produse (produse petroliere, cherestea, cereale etc.) pentru pierderile cauzate sovieticilor prin operaţiunile şi ocupaţia militară; se mai preciza obligaţia de a se restitui toate bunurile luate din teritoriul sovietic în timpul războiului. Baza pentru reglementarea despăgubirilor (anexa la articolul 11) a fost dolarul american cotat la data semnării convenţiei (35 dolari = 1 uncie aur) însă preţurile la livrări erau fixate de ruşi după preţurile mondiale din 1938, care erau considerabil mai scăzute decât cele din 1944. De exemplu, cantităţile de petrol ce trebuiau livrate erau de fapt duble, fiindcă preţul pe tonă crescuse de la 15 dolari în 1938 la 30 de dolari în 1945. O estimare mai detaliată a costului ce a rezultat pentru România în urma calculării plăţilor pe această bază a fost făcută de Willard Thorp, membru al delegaţiei americane la Conferinţa de pace de la Paris, în cadrul comisiei economice pentru Finlanda şi Balcani, în septembrie 1946. Potrivit acestei estimări, adevăratul cost al despăgubirii de 300 milioane dolari era, în 1946, cu 50% mai mare[9], cost care a crescut pe măsură ce moneda românească s-a depreciat.

---

[8] Această cifră este confirmată în Din contribuţia armatei române..., „Analele", nr. 4, iulie-august 1957, unde se arată că trupele române au fost active în eliberarea Clujului, Oradiei Mari, a Bratislavei. Se menţionează de asemenea că în cursul a 260 de zile de lupte, unităţile româneşti au parcurs, de pe Mureş până în Boemia o distanţă de 1000 de km.

[9] Vezi pp. 167-168.

„România: 90%"

La începutul lui octombrie 1944, Churchill şi Eden s-au dus la Moscova pentru o nouă serie de discuţii cu ruşii privind războiul. Pentru mulţi istorici ai sud-estului european, această întâlnire a devenit punctul de început al unei noi faze în istoria acestei regiuni.

Ce s-a întâmplat a fost în detaliu relatat de Winston Churchill. În volumul al 6-lea al memoriilor sale, intitulat Triumf şi tragedie, el îşi aminteşte cum, datorită neliniştii sale cu privire la situaţia din Grecia, i-a sugerat lui Stalin lărgirea şi chiar întărirea înţelegerii asupra sferelor de influenţă din iunie 1944. Nimeni nu poate descrie mai bine decât însuşi Sir Winston noul angajament la care s-a ajuns cu Stalin:

„Momentul era propice pentru a face afacerea, aşa că am spus «hai să reglementăm afacerile noastre din Balcani. Armatele dumneavoastră sunt în România şi Bulgaria. Noi avem acolo interese, misiuni şi agenţi. Hai să nu intrăm în conflict pentru mărunţişuri. În ce priveşte Anglia şi Rusia, ce aţi zice să aveţi 90% preponderenţă în România, iar noi 90%, să zicem, în Grecia şi să convenim la 50% şi 50% în privinţa Iugoslaviei?» În timp ce acest lucru se traducea, am scris pe o jumătate de coală de hârtie:

România:
Rusia 90%
Ceilalţi 10%
Grecia:
Marea Britanie (în înţelegere cu SUA) ... 90%
Rusia 10%
Iugoslavia 50-50%
Ungaria 50-50%
Bulgaria:
Rusia 75%
Ceilalţi 25%

I-am întins această hârtie peste masă lui Stalin care auzise între timp traducerea. A urmat o mică pauză.

Apoi el şi-a luat creionul albastru şi a făcut un mare semn de bifare pe ea, după care ne-a dat-o înapoi. Totul se aranjase doar în timpul cerut de redactarea notiţei".[10]

În cazul României, efectul imediat al acestui aranjament s-a tradus într-un control din partea armatei sovietice mai dur şi mai strict decât fusese până atunci. La Bucureşti a fost imediat trimis un reprezentant politic, I. V. Pavlov, mai târziu ambasador la Paris, care a arătat clar că toate „contradicţiile" inerente existente în politica şi situaţia instituţiilor României vor trebui rezolvate în curând.

[10] Churchill, vol. 6, p. 198.

3

Rusia refuză un *modus vivendi*, august 1944 – martie 1945

Din ziua în care Regele Mihai l-a înlăturat pe Antonescu şi până în aceea în care i-a fost impus de către Rusia sovietică guvernul Groza, în România au funcţionat trei guverne. Toate au încercat să rezolve problema unei veritabile colaborări între o Românie independentă şi Uniunea Sovietică. Primele două s-au aflat sub preşedenţia generalului Sănătescu, al treilea sub aceea a generalului Rădescu. Nici unul din ele nu a izbutit, din cauza refuzurilor directe sau indirecte ale Rusiei sovietice de a coopera cu vreun alt guvern decât unul controlat de comunişti.

Primul guvern Sănătescu, 23 august – 22 noiembrie 1944

Primul guvern al generalului Sănătescu a restabilit imediat situaţia din 1923, care fusese suspendată de Regele Carol în 1938. Principalele preocupări ale acestui cabinet au fost de a cădea la o înţelegere şi de a găsi un modus vivendi cu noua putere dominantă în Europa răsăriteană.

Aceasta a fost cea mai dificilă misiune, întrucât, la început, nu existau contacte oficiale de nici un fel între autorităţile române şi trupele sovietice care debuşau în ţară. Contactele oficiale n-au existat nici după ce convenţia de armistiţiu instituise procedura contactelor dintre Înaltul Comandament Sovietic şi Comisia Română de Armistiţiu. Aceste contacte n-au început să funcţioneze decât la sfârşitul lui

octombrie şi au fost permanent ignorate şi nerespectate de ruşi. Sănătescu, un ofiţer de cavalerie loial şi distins, n-a putut face faţă acestei aproape imposibile misiuni ce-i revenea, după cum nici echipa sa ministerială nu a fost, în aceste împrejurări, în stare nici să reuşească şi nici să coopereze în soluţionarea problemelor. Ţara purta un război şi totuşi se afla sub ocupaţie, era răspunzătoare pentru o serie de livrări şi în acelaşi timp liniile ei interne de comunicare îi erau tăiate; propria ei administraţie era iremediabil dezorganizată şi cu toate acestea era supusă presiunii unei administraţii străine care se amesteca constant în treburile ţării.

Numai doi dintre membrii primului guvern Sănătescu s-au distins în chip deosebit. Ei erau cei mai tineri şi aveau în vedere obiective opuse: Lucreţiu Pătrăşcanu şi Grigore Niculescu-Buzeşti.

Pătrăşcanu, ca reprezentant al Partidului Comunist în guvern şi ca ministru de justiţie, era cu atenţie urmărit atât de comunişti, cât şi de Moscova. Sub această presiune şi în această subordine, nerăbdarea şi neliniştea lui l-au determinat să întreprindă câţiva paşi pripiţi şi irevocabili. El a încercat, de pildă, să se ralieze la o mişcare populară pe care să o folosească împotriva liderilor comunişti auto-aleşi la 4 aprilie 1944. Lozinca ce s-a strigat la mitingurile organizate de comunişti în lunile septembrie şi octombrie 1944 a fost: Pătrăşcanu la putere.[1] Pătrăşcanu credea că va putea fi ajutat în planurile lui de prietenul lui, Vasilichi, care era rivalul lui Dej, cu pretenţia de a fi liderul muncitorilor comunişti. Vasilichi era foarte popular printre ceferişti, dar, petrecându-şi anii războiului în Franţa, s-a întors în România prea târziu pentru a forma împreună cu Pătrăşcanu o grupare în stare să se opună cu succes grupării Dej-Bodnăraş. Pătrăşcanu era probabil inspirat în încercarea lui de a întreprinde această acţiune politică de un mic grup de intelectuali revoluţionari veritabili, cei mai mulţi dintre ei tineri şi de origine evreiască, care, ca şi el, erau deja scârbiţi de uşurinţa cu care oportuniştii, pretinşii politicieni şi intelectuali dobândeau toate drepturile în Partidul Comunist, sub noua conducere.

Niculescu-Buzeşti, tânărul diplomat de carieră care peste noapte fusese promovat de la poziţia de consilier al Ministerului de Externe la aceea de Ministru al Afacerilor Externe, era, ca şi Pătrăşcanu, înconjurat de un mic grup de prieteni tineri şi activi. Erau mai ales tineri

[1] Îndeosebi la marea adunare populară ţinută la 8 octombrie 1944 pe Anef, marele stadion al Bucureştiului.

diplomaţi cu care el cooperase în contactarea aliaţilor în ultimii doi ani de război şi tot asemeni lui Pătrăşcanu, Niculescu-Buzeşti simţea că trebuie să acţioneze rapid. Ca ministru de externe în acele săptămâni de haos în care relaţiile diplomatice cu marile puteri nu fuseseră încă restaurate, iar comunicaţiile cu exteriorul erau tăiate, el a trebuit să facă mai puţin decât îi pretindea nerăbdarea sa. Era convins, de asemenea, ca a rezista atacului comunist din interiorul ţării era o sarcină mai urgentă chiar, în acel moment, decât de a stârni interesul puterilor prietene din afară. Prin urmare, el şi-a dedicat toate puterile revitalizării Partidului Naţional Ţărănesc, al cărui membru era, dar care i se părea şi forţa politică şi socială ce s-ar fi putut opune subversiunii. Deşi handicapat de o boală fatală,[2] Niculescu-Buzeşti dorea să-l ajute pe bătrânul Maniu în această formidabilă misiune pe care presentimentele sale îi spuneau că trebuie să o îndeplinească cât mai repede cu putinţă.

Hotărârea lui Maniu de a nu lua frâiele guvernului din august, când întreaga ţară s-ar fi putut aştepta din partea lui la o îndrumare, poate fi mai bine înţeleasă în lumina a ceea ce s-a întâmplat după aceea, decât în acel moment. Maniu acceptase, în numele partidului său, şi cu C. Brătianu şi Titel Petrescu, în numele partidelor Liberal şi Socialist, postul de ministru fără portofoliu într-un guvern interimar, până la alegeri. El insistase ca voinţa poporului să fie liber exprimată după atâţia ani de dictatură, iar obiectivul principal al Partidului Naţional Ţărănesc era ca alegerile să se ţină imediat. Însă comuniştii şi ruşii se opuneau acestui lucru.

Astfel, cu toate că Maniu îi sfătuise pe membrii partidului său să accepte posturi în guvernul interimar, el însuşi nu dorise să primească întreaga responsabilitate a guvernului mai înainte ca norul întunecat al intenţiilor sovietice să se împrăştie, şi mai înainte ca el să aibă satisfacţia ca România să se bucure de deplină suveranitate şi de o eficientă libertate pentru a-şi pune ordine în propriile ei treburi. Din nou el prefera să rămână în aşteptare, moderând şi reorganizând partidul, poate pentru încă o retranşare în opoziţie, mai curând decât să se lase antrenat, încet şi inevitabil, în mlaştina compromisului şi „colaborării", în sensul pétain-ist al cuvântului.

---

[2] Avea leucemie, de care avea să moară în 1949 la New York.

În descrierea climatului politic şi moral din România în 1944 o comparaţie cu Vichy-ul şi atmosfera din Franţa din timpul anilor ocupaţiei germane nu este deloc lipsită de relevanţă. Ca şi în prima fază a regimului de la Vichy, la rănile ocupaţiei se adăugau insultele pretenţiilor ideologice şi doctrinare. Inconvenientele şi umilirile ocupaţiei erau prezentate de comunişti şi prietenii lor ca o „revoluţie naţională îndelung aşteptată de popor". E drept, poporul român aştepta de mult răsturnarea regimului de dictatură, atât dinainte cât şi din timpul războiului, dar el tânjea după reforme democratice, foarte diferite de acelea propovăduite de echipele sosite de la Moscova.

Mai există şi o a doua analogie. Posibilităţile de a ajunge, pe o scurtătură, la favoruri şi privilegii prin „colaborare" politică, deschise celor câţiva domnici să accepte această infamie, au creat, ca şi în prima fază a regimului de la Vichy, un mare clivaj moral în societatea românească. Mulţi oameni, obosiţi de război, dictaturi şi amestecul politicii în viaţa lor particulară, aşteptau o pace dreaptă şi un început dacă nu uşor, cel puţin nou. Speranţele şi neliniştea erau aproape egal cumpănite în mintea acestui popor simplu, din care două treimi o constituiau ţăranii. Ei nu erau însă pregătiţi să dovedească mare răbdare şi încredere.

Sub supravegherea Anei Pauker în special, comuniştii se străduiau din răsputeri să realizeze propria lor „campanie de recrutare". Sute şi mii de indivizi au primit, în iarna lui 1944, carnete de membri ai Partidului Comunist sau de simpatizanţi ai acestuia. Erau muncitori agricoli de la ţară aflaţi în situaţia de şomeri, şi, în număr mare, membri ai minorităţilor naţionale nemulţumite. (Legăturile oficiale dintre PCR şi secţiunile transilvănene ale partidului maghiar au fost reluate încă din octombrie 1944, adică cu aproape şase luni înaintea reintegrării administrative a Transilvaniei de nord. Astfel, la 22 octombrie 1944 a apărut un comunicat în presa locală de la Cluj anunţând că organizaţia comunistă din Transilvania de nord îşi reînnoise legăturile cu organizaţia centrală a Partidului Comunist Român, legături care fuseseră întrerupte după Diktatul de la Viena. Organizaţia maghiară cedase cadrele şi membrii ei celei româneşti.)[3] Existau de asemenea nume-

[3] M. Deheleanu şi N. Kohn, Lupta muncitorilor fabricii Unirea, Cluj,... „Analele", martie-aprilie 1958.

roase contingente de foşti prizonieri de război, reîntorşi din Rusia, deja îndoctrinaţi sau dornici din alte motive să colaboreze; lor li se mai adăugau, în sfârşit, şi alte organizaţii şi grupări ale Gărzii de Fier şi alte partide fasciste sau semi-fasciste.

Istoria acestei campanii de recrutare a fost descrisă cu multe amănunte după căderea Anei Pauker şi a constituit, într-adevăr, una din principalele acuzaţii ce i s-au adus. Ana Pauker a fost făcută responsabilă pentru că a impus o politică de recrutare imorală, fără nici o distincţie, acceptând „pe oricine de pe stradă" care ar fi vrut să se alăture rândurilor excesiv de subţiri ale membrilor partidului.[4] Ea a fost acuzată mai ales de a fi acceptat în mod deliberat în partid nu numai pe membrii Gărzii de Fier, care încercau cu disperare să se salveze, ci chiar întregi organizaţii ale acesteia. La plenara Comitetului Central din decembrie-ianuarie 1961, Drăghici a menţionat existenţa unei înţelegeri formale între Teohari Georgescu, care acţiona în numele Anei Pauker, şi Nicolae Petrescu, unul din liderii Gărzii de Fier, prin care acesta din urmă a adus în partid un important grup de membri ai organizaţiei fasciste.[5]

Avantajele intrării în partid erau evidente: posturi cu salarii bune şi toate celelalte profituri care decurgeau din acestea într-o ţară aflată în împrejurări grele. Mai mult chiar, recrutarea se făcea cu un dublu scop: acela de a spori rândurile partidului, şi de a găsi oamenii care să facă treburile pe care comuniştii aveau nevoie să le facă în această fază a pătrunderii lor în aparatul de stat. Multe dintre aceste slujbe erau de informatori şi de „duri".

Comuniştii mai erau implicaţi şi în recrutări mai specializate. Atăseseră foarte de curând pe unii membri ai păturilor superioare ale societăţii bucureştene. Acestea includeau generali şi ofiţeri de comandă care purtau responsabilităţi grele pentru unele acţiuni de război întreprinse în Basarabia, Transilvania şi Ucraina, unii mitropoliţi ortodocşi, căpetenii ale poliţiei antonesciene şi, îndeosebi, ale poliţiei secrete şi informaţiilor,[6] scriitori, jurnalişti şi profesori universitari

---

[4] Vezi discursurile lui Dej şi Coliu la plenara CC din noiembrie-decembrie 1961, în „Scânteia" din 7 şi 10 decembrie 1961.

[5] Ibidem, 15 decembrie 1961.

[6] Eugen Cristescu, şeful poliţiei secrete sub Antonescu, a depus mărturie la proces împotriva acestuia şi se spune că s-a pus imediat în slujba lui Bodnăraş.

care se aflaseră pe lista de corespondenți, dacă nu în relații chiar mai strânse, cu Ambasada germană; mai erau atrași afaceriști, bancheri și mari industriași, încrezători că-și puteau cumpăra locul în viitoarea dictatură, așa cum făcuseră și în cele precedente. În sfârșit, mai erau și acei politicieni care, după ce serviseră în diferite posturi superioare în dictaturile precedente, își ofereau serviciile încă uneia. La nivelele inferioare și în provincii era reprodus același model cu aceleași categorii de oameni, care, probabil inspirați și de exemplul ori sfatul analogilor lor din capitală, ieșeau înviorați din birourile de recrutare ale comuniștilor și NKVD-ului.

La extrema cealaltă se aflau cei care, fie din cauza vechilor lor asocieri politice sau, pur și simplu, din cauza dezgustului față de comportarea comuniștilor și a trupelor sovietice în România, nu vedeau nici un motiv să creadă că lucrurile s-ar fi putut vreodată schimba, cât timp țara rămânea în puterea rușilor. Aceste elemente vorbeau deschis de „rezistență". Într-adevăr, din toamna anului 1944 circula în București zvonul că în munți se organizau grupări de rezistență.

În hotărârea lor de a pune mâna pe putere, comuniștii au folosit patru principale organizații de „Front": Uniunea patrioților, o grupare indefinită, formată din liberali și țărăniști care ieșiseră din partidele lor în timpul dictaturilor lui Carol și Antonescu; Frontul Plugarilor, condus de Groza, care avea o anume pondere locală în Hunedoara și în câteva regiuni ale Transilvaniei; Apărarea Patriotică, care strânsese bani pentru soldații răniți și comanda o miliție proprie, agenții săi storcând mari contribuții de la toți cei care puteau plăti; și Societatea pentru prietenie cu Uniunea Sovietică.

În octombrie 1944, comuniștii s-au dovedit în stare să pună la cale și o ruptură în grupările opoziției democratice, în momentul în care Național Țărăniștii și Național Liberalii au fost excluși din Frontul Național Democratic (FND). Acesta era format din comuniști și social democrați, împreună cu Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor și sindicatele unite (în care Dej și Apostol erau cei mai activi). Toate aceste „partide", cu excepția Social-Democraților, resimțeau o mare lipsă de membri, iar comuniștii au aranjat ca unii dintre membrii pe care ei îi recrutaseră în mare grabă (dintre care mulți erau stânjenitori) să fie distribuiți în aceste grupări și, în același timp, au continuat să-i infiltreze, pe scară mare, pe Social-Democrați.

Platforma politică a Frontului Naţional Democrat consta dintr-o reformă agrară, susţinerea contribuţiei la efortul de război, urmând să aibă ca rezultat redobândirea Transilvaniei de Nord, încurajarea controlului muncitoresc, înlăturarea criminalilor de război şi a fasciştilor din administraţie, democratizarea armatei etc. Platforma din octombrie 1944 chema de asemenea la naţionalizarea comerţului şi industriei, dar acestea au fost abandonate mai târziu.

Al doilea guvern Sănătescu, 4 noiembrie – 2 decembrie 1944

La 2 noiembrie, Sănătescu a demisionat, iar la sfatul liderilor partidelor democratice, Regele i-a cerut să formeze un nou guvern, cu acelaşi profil interimar, până când se puteau ţine alegeri. Remanierea devenise necesară din mai multe motive. Reluarea unor relaţii la nivel de „reprezentanţi politici" cu puterile aliate şi alte ţări occidentale crease posibilităţi preliminare pentru o activitate diplomatică. Niculescu-Buzeşti demisionase din postul său în favoarea lui Vişoianu, care moştenea mantia lui Titulescu. Buzeşti însuşi s-a angajat mai profund în politica internă şi în misiunea mai îndrăzneaţă de a pregăti Partidul Naţional Ţărănesc pentru alegeri. Într-adevăr, şi acesta era un alt motiv al remanierii, agitaţia comunistă luase o asemenea proporţie în ţară, încât doar ţinerea rapidă a alegerilor mai putea elimina ameninţarea unei insurecţii pe care comuniştii evident o pregăteau. N. Penescu, un naţional ţărănist, a fost numit ministru de interne, controlând astfel poliţia, jandarmeria rurală şi desemnarea prefecţilor şi primarilor. Comuniştii nu numai că au rămas implantaţi în guvern, ci chiar au cerut mai multe departamente, pe care le-au primit – cele mai importante sub raport politic fiind Ministerul Transporturilor, care i-a revenit lui Gheorghiu-Dej, în vreme ce Groza a devenit vice-premier. Dar aceasta nu a redus câtuşi de puţin agitaţia comuniştilor împotriva guvernului, agitaţie care era tot mai mult încurajată de autorităţile ruseşti. Acest lucru era şi rezultatul luptei interne din partid. „Moscoviţii" reproşau încă acelora care în perioada aprilie-august 1944 luaseră hotărâri la Bucureşti că fuseseră mult prea conciliatori, periclitând astfel şansa unei mai uşoare preluări a puterii.

În discursul său cu prilejul celei de a 30-a aniversări a partidului, în mai 1951, discurs publicat în toate ziarele oficiale, (într-un moment ce coincidea cu apogeul luptei dintre aripile Pauker şi Dej ale

partidului) Vasile Luca spunea că rămânea încă a se descoperi cum a fost posibil ca, deşi acţiunea fusese organizată de partid în vreme ce armata sovietică înainta ca un tăvălug către Bucureşti, să fie acceptată formarea unui guvern para-militar, fără o largă participare a conducerii Partidului Comunist din România.

Agitaţia se concentra acum asupra muncitorilor şi ţăranilor. În fabrici şi în zonele industriale, agitatorii sperau să organizeze nuclee de „responsabili" care să supravegheze ca „totul să ia calea frontului şi a victoriei". Acesta era sloganul momentului şi el implica ideea că contribuţia României la războiul împotriva lui Hitler era sabotată de către elementele burgheziei reacţionare, de conducătorii departamentelor guvernamentale, de funcţionari şi directori. O asemenea viziune revenea tot mai frecvent şi în reproşurile adresate de ruşi guvernului şi autorităţilor române.

Comuniştii şi-au întărit însă controlul direct asupra producţiei prin crearea comitetelor „muncitoreşti" de producţie.[7] Ei pretindeau conducătorilor fabricilor şi uzinelor să treacă puterea de control şi decizie acestor comitete, formate în acest scop şi aflate de obicei sub direcţia unor persoane necunoscute chiar şi muncitorilor. Ele trebuiau să raporteze toate cazurile de deturnare a materiilor prime şi de încetinire a producţiei.

O altă mutare destinată să provoace neîncredere între conducere şi muncitori a fost cererea avansată de sindicatele comuniste ca imediat să se semneze contracte colective de muncă în toate fabricile. Comuniştii au mai cerut de asemenea ca muncitorilor să li se asigure mărfurile de consum prin cooperative create în fabrici, deşi astfel de mărfuri nu mai erau disponibile într-o ţară secătuită timp de trei luni de trupele ruseşti. Ei au instituit şi „comisiile de epurare" în cadrul sindicatelor, făcând discriminare între muncitorii cu un trecut socotit de ei bun sau rău. În sfârşit, comuniştii doreau ca muncitorii să coopereze şi la „brigăzile economice împotriva speculei". Toate acestea erau modalităţi de tulburare a producţiei industriale şi de stânjenire a angajaţilor.

La ţară, propaganda s-a desfăşurat prin „Comitetele ţărăneşti" care, pretinzând că-i ajutau pe ţărani la cultivarea pământului moşie-

[7] Ervin Hutira, Despre controlul muncitoresc în România (1944-1948), în „Studii", nr. 3, 1957, p. 47.

rilor care lipseau sau îl neglijau, îi incitau în realitate să scape de stăpâni şi să-şi împartă pământul între ei. Conducătorii comitetelor îi asigurau pe ţărani că în primăvară avea să se facă o nouă şi totală distribuire a pământului, îi îndemnau să anticipeze acest lucru şi să-şi ia „drepturile" mai înainte ca guvernele reacţionare să-i poată opri. „Comitetele ţărăneşti" au avut însă mult mai puţin succes decât s-au putut aştepta în chip firesc comuniştii. Singurele locuri în care ţăranii li s-au alăturat la muncile agricole au fost pe moşiile ce fuseseră abandonate de proprietarii lor, adică şvabii şi saşii care părăsiseră ţara odată cu retragerea armatelor naziste şi care stăpâniseră mari moşii în Transilvania şi Banat.[8]

Comuniştii nu aveau nici un sprijin cu adevărat popular, în schimb Partidul Naţional Ţărănesc, deşi lipsit de puternicele sale filiale din Nordul Transilvaniei şi rupt de contactele sale din întreaga Transilvanie din cauza prezenţei liniei frontului sovietic, evidenţia o remarcabilă renaştere şi încă odată se afirma drept cel mai popular partid.[9] Ţăranii se raliau în jurul lui, în ciuda agitaţiei comuniste desfăşurate în rândurile lor în legătură cu „reforma agrară". Se înregistrau de asemenea şi surprinzător de numeroase cereri de intrare în partid din rândul muncitorilor de la oraş, care deja se arătau suspicioşi faţă de intenţiile activiştilor din fabrici şi ale agitatorilor desemnaţi de comunişti. (În februarie 1945 Naţional Ţărăniştii au primit majoritatea voturilor la fabricile Malaxa din Bucureşti.) Apariţia unei tinere generaţii de intelectuali şi studenţi, dornici să reia practicile democratice normale, a sporit rândurile Partidului Naţional Ţărănesc. Liberalii au arătat de asemenea indicii conform cărora erau populari în rândul tinerilor, iar Social-Democraţii grupaţi în jurul lui Titel Petrescu au înregistrat un veritabil progres în rândurile electoratului industrial. Pretutindeni se produsese o mare reînviere a interesului politic.

---

[8] Vezi Din lupta pentru încheganea alianţei clasei muncitoreşti cu ţărănimea (1955). Vezi şi Germany Fed. R. Dokumentation der Vertreibung der deutschen aus Ost-Mitteleuropa. III: Das Schicksal der Deutschen in Rumanien (1957) pentru problemele privitoare la moşiile germanilor.

[9] „În această etapă a revoluţiei populare cel mai mare pericol pentru revoluţie îl reprezenta Partidul Naţional Ţărănesc, care se bucura încă de influenţă în rândurile unei părţi a ţărănimii" (Boris Bălteanu, Lupta PMR pentru instaurarea regimului democrat-popular, 23 August 1944 - 6 martie 1945, „Analele", iulie-august 1957).

Alegerile ajunseseră a fi privite de către toate cele trei partide democratice drept singura soluţie. Numai comuniştii li se opuneau, demonstrând în acest fel temerile lor. Valul se întorcea evident împotriva lor. Într-adevăr, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu insistau asupra faptului că misiunea lor de a dobândi puterea ar fi devenit şi mai dificilă din momentul în care instituţiile politice tradiţionale ar fi început să funcţioneze din nou.

Dar ruşii nu erau încă pregătiţi să asigure mijloacele pe care o astfel de „revoluţie" le presupunea şi nici nu erau interesaţi în altceva decât în instalarea agenţilor lor în fotoliile puterii. Chiar şi pentru această acţiune limitată ei aveau nevoie de un timp ceva mai lung. (Vîşinski vizitase Bucureştiul la mijlocul lunii noiembrie şi îşi exprimase public satisfacţia în legătură cu modul în care mergeau lucrurile.)[10]

Între timp, ei încurajau şi consiliau „agitaţia revoluţionară crescândă" dirijată în special împotriva ministerului cheie, cel de interne.

Erau organizate „demonstraţii spontane" pentru a striga „Jos Penescu". La una dintre acestea, la sfârşitul lui noiembrie, au fost aduse de către Penescu trupele şi câţiva muncitori au fost, se spune, ucişi. Sănătescu, complet covârşit de evenimente, a demisionat, nu fără reticenţe. Regele l-a desemnat imediat pe generalul Rădescu (fost şef de stat major) pentru formarea unui nou cabinet, la 2 decembrie 1944. Rădescu avea reputaţia de om energic, ceea ce-i lipsise lui Sănătescu, fiind, de asemenea, cunoscut personal de mai mulţi dintre liderii comunişti din vremea în care fuseseră împreună internaţi în lagărul de concentrare în care Antonescu îl trimisese pentru că ar fi scris o scrisoare răspicată ambasadorului german.

Guvernul Rădescu, decembrie 1944 – martie 1945

Imediat după numirea sa, sub presiunea ruşilor, Rădescu a făcut totuşi o importantă concesie comuniştilor. El n-a mai numit la Ministerul de Interne nici un liberal, nici ţărănist nici socialist, în locul rămas liber după Penescu, care devenise principalul obiect al animozităţii comuniştilor. El a plasat acest departament, cel mai râvnit

---

[10] El luase parte la o recepţie oficială la Bucureşti, la 14 noiembrie, şi toastase în „sănătatea noului guvern democratic al României care intră astfel în marea familie a ţărilor democratice ale lumii".

dintre toate, „deasupra partidelor politice", păstrându-l pentru sine. Însă, în acelaşi timp, l-a numit pe comunistul Teohari Georgescu, membru al Comitetului Central al PC, în postul de sub-secretar. Această numire a fost folosită de comunişti pentru a introduce în poliţie şi în forţele de securitate cât mai mulţi dintre agenţii pregătiţi în „gărzile patriotice" de către Bodnăraş şi consilierii sovietici ai NKVD-ului în cursul ultimelor trei luni.[11] Situaţia respectivă a permis partidului să se apropie şi mai mult de pârghiile puterii.

Una din cele mai mari dificultăţi ale guvernului Rădescu era aceea că nu avea nici o autoritate în Moldova şi Nordul Transilvaniei, unde, cum am văzut, ruşii instalaseră proprii lor oameni în poziţiile de conducere. În ianuarie 1945, Gheorghiu-Dej a vizitat Moscova şi a primit se pare ordine în sensul de a impune programul Frontului Naţional Democratic. La 27 ianuarie 1945, conducerea stângii a cerut formarea unui nou guvern, declarându-l pe Rădescu reacţionar şi anunţând că numai FND se bucura de încrederea naţiunii şi numai el putea obţine retrocedarea Transilvaniei de Nord. Stânga mai cerea o reformă agrară imediată, iar prin controlul exercitat asupra sindicatelor de tipografi a împiedicat publicarea ziarelor liberale şi ţărăniste.

Între timp, Vişoianu şi personalul Ministerului de Externe depuneau mari eforturi pentru a convinge misiunea rusă de dezastruoasele consecinţe politice şi economice ale agitaţiei comuniste. Ei căutau de asemenea să explice noilor misiuni sosite, engleză şi americană, complexitatea, dilemele şi primejdiile situaţiei create în săptămânile anterioare de ofensiva comunistă. Ambele misiuni arătau simpatie şi înţelegere, însă erau neajutorate în faţa indiferenţei cu care rapoartele lor erau primite în Anglia sau America. Curând toate încercările membrilor comisiilor au devenit şi mai lipsite de speranţe, ca urmare a conferinţei internaţionale convocate pentru a pecetlui dominaţia sovietică asupra ţării. Este vorba despre conferinţa de la Yalta.

---

[11] „Gărzile patriotice" reprezentau de fapt celulele de recrutare a personalului care avea să devină miliţia de mai târziu. La 15 ianuarie 1945, Rădescu a cerut ca gărzile să fie dizolvate, dar Teohari Georgescu a refuzat. Istoricii comunişti au recunoscut că „forţele democratice conduse de P.C. au folosit în mare măsură poziţiile cucerite în aparatul central. Subsecretari de stat sau alţi funcţionari superiori reprezentanţi ai forţelor democratice au acţionat pentru eliminarea elementelor reacţionare fascist legionare din aparatul de stat şi promovarea în muncă a elementelor cinstite devotate intereselor maselor poporului. Reprezentanţii forţelor populare în guvernul Rădescu au folosit poziţia lor în guvern pentru demascarea activităţii reacţionare a vechiului aparat de stat" (Caraciuc, în „Analele", noiembrie decembrie 1957).

Conferința de la Yalta

Conferința ținută la Yalta între 4-12 februarie 1945, unde au fost tratate toate marile probleme ale încheierii războiului, s-a ocupat și de unele chestiuni legate de începutul păcii. Cu privire la Europa răsăriteană, cu excepția Poloniei, care era mai mult un caz special, sentimentele exprimate au fost favorabile și destul de lăudabile. Dar ele au fost atât de vagi, încât erau evident capabile de mai multe interpretări. Uniunea Sovietică, ca putere aflată la fața locului, a avut multă grijă să impună propria sa interpretare.

Astfel, declarația asupra Europei eliberate angaja cele trei puteri și guvernul provizoriu al Franței să acționeze împreună pentru stabilirea libertății în țările eliberate:

„Stabilirea ordinii în Europa și reconstruirea vieții economice naționale trebuie să se înfăptuiască prin procese care vor permite popoarelor să distrugă ultimele vestigii ale nazismului și fascismului și să creeze instituții democratice liber alese. Aceasta este o promisiune a Cartei Atlanticului – dreptul tuturor popoarelor de a decide forma de guvernare în care vor să trăiască – să restituie drepturile suveranității și auto-guvernării acelor popoare care au fost lipsite cu forța de ele." [12]

În contextul situației din România din acel moment, declarația părea să asigure un răspuns perfect la problemele ei. Într-adevăr, citită de români în România, ea suna ca și cum rușii adoptaseră o atitudine mai rezonabilă. Declarația părea să consacre sfârșitul abuzurilor și șantajului comunist. Mai mult chiar, când s-a făcut legătura dintre acest text și știrile despre eliminarea comuniștilor greci de pe scena politică după înfrângerea lor de la începutul lui 1945, de către englezi, poporul român a crezut cu naivitate că „vestul"redobândise inițiativa și avea intenția de a restabili pacea cu ajutorul dreptății.[13]

Lovitura de stat a lui Vîșinski

Într-adevăr, la numai două săptămâni după Yalta, la București au fost puse în aplicare ordinele pentru acțiunea finală a FND.

---

[12] US Department of State, **The conferences of Malta and Yalta, 1945** (1955) p. 98-99.

[13] Vezi R. Markham, **Rumania under the Soviet Yoke** (1949).

La 24 februarie 1945, Frontul Național Democratic a organizat o mare demonstrație în Piața Palatului din fața Ministerului de Interne.[14] Mulțimea a înaintat apoi în direcția clădirii ministerului, iar Rădescu, care se afla în clădire, a cerut armatei să împrăștie demonstrația. Trupele au acționat în acest sens cu fermitate, dovedind odată în plus loialitatea lor față de guvern și capacitatea lor de a stăpâni orice situație în care nu era implicată și armata sovietică, dar în timpul demonstrației s-au tras totuși focuri dintr-o direcție necunoscută; gloanțele extrase din corpul victimelor nu erau de tipul celor folosite de armata română. Vărsarea de sânge a dat comuniștilor ocazia pe care tocmai o așteptau. Rădescu, pierzându-și calmul, s-a adresat prin radio națiunii pentru a dezavua ofensa ce i se aducea, fiind numit criminal, iar în cursul cuvântării sale el i-a categorisit pe Ana Pauker și Vasile Luca drept „hiene" și „străini fără Dumnezeu și fără țară". Comuniștii au cerut arestarea lui Rădescu, fiind hotărâți să încheie socotelile cu el. Rădescu a obținut însă azil la misiunea britanică după aproape o săptămână de haos.

În această conjunctură, la 27 februarie Vîșinski a sosit la București și a insistat, în cursul unei întrevederi agitate cu Regele, ca Rădescu să fie demis și să fie instalat un guvern al Frontului Național Democratic sub conducerea lui Groza. În ziua următoare, deoarece Regele temporiza, Vîșinski i-a înmânat un ultimatum de două ore, insistând ca Groza să fie numit, ca singură alegere acceptabilă pentru Uniunea Sovietică; altfel, România ar putea înceta să existe ca stat suveran. În același timp, Comandamentul Sovietic din România a primit ordin să îndepărteze trupele române din București, trupe care ar fi putut oferi Regelui modalitatea de a rezista în fața ultimatumului. Trupele române au fost duse spre front, în vreme ce capitala și palatul au fost înconjurate de trupe sovietice. Înțelepciunea, recomandată și de reprezentanții americani și englezi, ca și speranța permanentă că guvernele american și englez vor corecta mai târziu o astfel de intervenție flagrantă a Uniunii Sovietice, au prevalat. Astfel încât, la 6 martie 1945 Regele a cedat pe moment cererii care i se făcuse în chip atât de extraordinar. Într-adevăr, nici un reprezentant al vreunei puteri străine nu îndrăznise vreodată să se poarte în acest fel de când România devenise suverană, în 1877.

---

[14] Vezi, pentru o izbutită prezentare, Wolff, p. 282.

4

Regimul „democrat-popular", martie 1945 – decembrie 1946

„Dualitatea puterii"

Istoricii comuniști și teoreticienii științei politice comuniste susțin că venirea la putere a guvernului Groza, la 6 martie 1945, a însemnat instalarea la putere a unui regim „democrat-popular". Aceasta ar fi, la rândul ei, cea dintâi fază a revoluției populare din România, a doua fiind cea a dictaturii proletariatului, începând din 31 decembrie 1947.

În termenii filozofiei politice marxiste, faza ce a durat din 1945 până în 1949 este descrisă ca o „dualitate a puterii". În cursul acestei faze, protejate în mod corespunzător împotriva intervenției străine de către armata sovietică, formele vechiului stat au fost menținute, dar ele au fost umplute, din interior, cu un nou conținut revoluționar, ceea ce a făcut posibilă „schimbarea calitativă" și trecerea de la această primă etapă provizorie spre cea de a doua, care a fost „stadiul dictaturii proletariatului și al construirii socialismului"[1]. Această schimbare, potrivit istoricilor comuniști, s-a produs la 30 decembrie 1947 când monarhia a căzut și a fost proclamată republica. Mai mult chiar, Vasile Luca a declarat el însuși că data de 6 martie 1945 a fost de departe mai importantă decât 23 august 1944.

Acești istorici n-au făcut până în 1959 nici o încercare de a ascunde rolul jucat de armata sovietică în instalarea unui astfel de regim. Într-adevăr, rolul jucat de armata sovietică, începînd din 1948, în instaurarea și consolidarea democrațiilor populare a fost extrem de important în definirea constituțională a tuturor acestor state, cu excepția doar a Iugoslaviei. Cronicarii oficiali ai desfășurării evenimentelor din România arată că, înainte chiar de venirea la putere a guvernului

[1] Bălteanu, în „Studii", nr. 2 și 4, 1957.

Groza, prezența unităților armatei sovietice în România a constituit factorul decisiv care a provocat eșecul comploturilor burgheziei și moșierilor din România, ce erau sprijiniți de imperialiștii occidentali.

Faptul că Uniunea Sovietică obținuse mână liberă, în relațiile ei cu Statele Unite și Marea Britanie în momentul în care sosise momentul potrivit unei acțiuni în România, este de asemenea recunoscut de acești istorici. Astfel:

> „Au existat oare în acel moment în România condițiile pentru luarea revoluționară a puterii de către forțele democratice în frunte cu Partidul Comunist? Analiza situației concrete care se formase dă un răspuns pozitiv la această întrebare.
>
> În primul rând se creaseră condiții externe deosebit de prielnice pentru o înfrângere decisivă a regimului reacționar din România. Armata sovietică repurta mereu victorii noi și strălucite împotriva armatelor fasciste germane, fapt care avea repercursiuni favorabile pentru lupta forțelor democratice din lumea întreagă. Zdrobind armatele hitleriste în Ungaria, Cehoslovacia și Polonia, trupele sovietice pășiseră pe teritoriul Germaniei pregătindu-se să înfrângă definitiv hitlerismul. Succesele uriașe ale Uniunii Sovietice au silit cercurile imperialiste ale SUA și ale Angliei să renunțe la acțiunile dușmănoase fățișe împotriva URSS și să devină mai rezervate în amestecul lor în treburile interne ale țărilor ce fuseseră eliberate de armatele sovietice".[2]

Mai mult, în România existau deja staționate trupe sovietice, iar prezența lor reprezenta „garanția faptului că poporul român poate fi liniștit". „Sub conducerea P. C., în condițiile prezenței în țară a armatei sovietice", a fost posibil să se obțină instaurarea regimului democrat popular.[3]

Importanța acestei prime faze a procesului revoluționar unic și continuu din România este definită drept consistând în aceea că au fost înfăptuite sarcinile democratice ale revoluției, în vreme ce a doua fază, cea socialistă, a realizat pe de o parte subminarea și abolirea vechilor

---

[2] Ibidem

[3] Ibidem

instituţii ale statului român şi, pe de alta, „detaşarea României din punct de vedere extern din lagărul statelor imperialiste". Acestea s-au putut face cu ajutorul perioadei de „dualitate a puterii" în care unele instituţii ale statului vechi, monarhia mai ales, au fost încă respectate.

Motivul pentru care această fază a „dualităţii puterii" n-a putut fi ocolită şi nici chiar scurtată stă în faptul că nici situaţia internaţională şi, cu atât mai puţin, cea internă nu permitea să se facă mai mult decât se făcuse deja la 6 martie 1945. Astfel:

„Partidul Comunist trebuia însă să ţină seama de faptul că în conştiinţa unei părţi a maselor populare nu erau încă dezrădăcinate iluziile în ceea ce priveşte democratismul partidelor burghezo-moşiereşti. O parte din masele de ţărani nu era încă convinsă de faptul că Naţional Ţărăniştii sunt duşmanii ţărănimii".[4]

Aceasta explică şi de unde a provenit nevoia de coaliţie cu anumite partide burgheze şi personalităţi politice. Pentru a realiza această coaliţie, anumite puncte importante ale platformei, precum naţionalizarea industriei, au trebuit abandonate.

Într-adevăr, guvernul Groza, format sub supravegherea personală a lui Vîşinski, a inclus, până la sfârşitul lui 1947 şi „o parte a burgheziei". Aceasta a fost reprezentată de aripa Tătărescu a Partidului Liberal, care avea patru portofolii, inclusiv Ministerul de Externe şi vicepreşedenţia, deţinute de către Tătărescu însuşi. Guvernul mai includea şi trei naţional-ţărănişti renegaţi. Toţi aceştia erau însă discreditaţi politic, ca şi Tătărescu însuşi. Nici un politician respectabil n-a acceptat să dea mâna cu un astfel de regim, iar oamenii erau dezorientaţi şi abătuţi.

După 1959, istoricii comunişti au minimalizat totuşi rolul jucat de armata sovietică şi au prezentat „dualitatea puterii" ca pe un plan plin de perspicacitate al Partidului Comunist care a permis o tranziţie lentă între momentul luării puterii şi revoluţia finală.

Primul act al lui Groza

Groza, cu cinismul lui jovial, nu s-a simţit descurajat de tăcerea ţării, tăcere pe care el o instalase pentru a putea conduce; el nu s-a simţit descurajat nici de nemulţumirea unor comunişti doctrinari,

---

[4] Ibidem

printre care şi Pătrăşcanu. Ştiind, cum spunea el, că „pisica este în sac", era acum fericit că se instalase în vechea clădire a preşedenţiei. În aceeaşi clădire, dar într-o cameră mai retrasă, se instalase şi Bodnăraş. El şi Ilie Bodnarenko răspundeau de întreaga securitate şi de operaţiunile militare, fiind principalii oameni de legătură ai ruşilor şi ai echipei lor de consilieri ce lucrau în problemele româneşti.[5] Gheorghiu-Dej era ministru al Comunicaţiilor şi mai apoi al Problemelor Economice. Sarcina lor imediată era acum „lichidarea forţelor ostile" şi instaurarea unui regim de teroare. Această misiune le-a fost facilitată de comuniştii care răspundeau de armată şi de ministerele de interne (Georgescu) şi justiţie (Pătrăşcanu). Întreaga operaţie mergea foarte bine. Chiar puţinii arestaţi şi deţinuţi ai primelor luni de guvernare au fost făcuţi „dispăruţi". În această perioadă au dispărut, fie din închisorile în care erau încarceraţi, fie de la locuinţele lor, duşmanii partidului, precum Foriş, „criminalii de război", ca Eugen Cristescu, fostul şef al poliţiei secrete, şi expertul german în chestiunile economice ale sud-estului Europei, Clodius. Centrele secrete de anchetare şi reeducare lucrau din plin în toate colţurile Bucureştiului şi în alte oraşe.[6] Curând s-a răspândit zvonul că Antonescu a fost readus din Rusia şi era anchetat în vederea judecării.

Publicul avea alte subiecte de conversaţie. La 9 martie, trei zile după ce noul guvern fusese instalat, s-a anunţat cu mare vâlvă că Nordul Transilvaniei a fost retrocedat României. Era doar un gest formal, fiindcă trupele sovietice păstrau controlul complet asupra adminis-

---

[5] Nu exista practic nici o diferenţă serioasă între statutul de fapt al unora dintre foştii consilieri sovietici, care acum deveniseră miniştri români, şi acela al experţilor sovietici trimişi mai pe urmă în calitate de înalţi consilieri ai P.C. şi ai guvernului. Mulţi dintre comuniştii români erau cetăţeni sovietici şi ofiţeri ai forţelor sovietice, precum Ana Pauker, Vasile Luca, Bodnarenko şi probabil şi Bodnăraş.

[6] În multe cazuri aceste centre erau doar halte în drum spre Lublianka sau alte închisori ruseşti, unde anchetarea dura luni sau uneori ani. Persoanele astfel „deplasate", ori nu se mai întorceau niciodată, ori erau aduse pentru a fi judecate şi condamnate, ori erau, pur şi simplu, readuse la locurile iniţiale de detenţie şi apoi eliberate cu condiţia unei totale tăceri asupra celor petrecute. „În timpul nopţii de 5-6 martie formaţiuni de unităţi de luptă au arestat cele mai primejdioase elemente din poliţie. Imediat după 6 martie, mulţi membri ai formaţiunilor au fost transformaţi în ofiţeri de poliţie sau conducători locali ai securităţii" (Tutiu şi Cimponeriu, în „Analele", nr. 3, martie-aprilie 1958).

traţiei şi comunicaţiilor din această regiune. Însă, din punct de vedere juridic, gestul arăta că ruşii respectau convenţia de armistiţiu, ca şi cum ar fi fost un tratat. Retrocedarea punea puterile occidentale – Statele Unite mai ales, care insistau încă asupra unei soluţii mai rafinate, în această problemă spinoasă – în faţa unui fapt împlinit, iar ele rămăseseră datoare din punct de vedere românesc.

Reforma agrară

La 23 martie 1945, prin publicarea unui decret de reformă agrară, s-a făcut o altă încercare de a atrage noi aliaţi din rândul populaţiei rurale, de partea guvernului. El expropria toate proprietăţile agricole ale tuturor celor care colaboraseră cu Germania, ale „criminalilor de război" şi ale celor care deţineau mai mult de 10 ha, dar nu le lucraseră singuri în ultimii şapte ani. Se expropriau de asemenea toate proprietăţile cu o suprafaţă de peste 50 de hectare. Din acest moment proprietăţile particulare se limitau la maximum 50 de ha. Această confiscare a condus la exproprierea a 143.319 proprietăţi particulare totalizând 1.143.911 ha. Un total de 1.057.674 ha au fost distribuite la 796.129 beneficiari care au primit în medie un lot de 1,3 ha.[7] În reforma agrară din 1919 – 1921 se distribuiseră 4.312.920 ha la 1.036.367 ţărani, fiecăruia revenindu-i aproximativ 4 hectare.[8]

Comuniştii trezeau ţăranilor foamea de pământ care mai târziu îi va determina să se opună şi mai tare colectivizării. Sperau că din cei 700.000 de ţărani dotaţi cu pământ unii vor vota cu comuniştii şi chiar vor intra în partid. În această direcţie ei urmau planurile Moscovei privind fazele obligatorii ale revoluţiei în toate ţările. Faptul că o asemenea sincronizare forţată a operaţiunii de distribuire a pământului trebuia să se petreacă la un interval stabilit după luarea puterii, indica existenţa unui plan unitar pentru întreaga regiune. Lucrul pare adevărat chiar dacă textele legilor din Polonia şi Ungaria, unde substan-

---

[7] Cifrele „oficiale", dar ele nu sunt în chip necesar şi demne de încredere. Vezi, de pildă, U.N. Economic Bulletin of Europe, noiembrie 1961.

[8] În legătură cu principala reformă agrară din 1919 – 1921, vezi Mitrany, Land and Peasant in Romania; N. Cornăţeanu, La réforme en Roumanie et des conséquences, Bucureşti, 1937 şi Roberts, Rumania, care cu toate oferă o serioasă examinare recapitulativă a tuturor aspectelor reformei şi o discuţie asupra deosebirilor dintre ea şi reforma comunistă din 1945.

țiale reforme agrare nu avuseseră loc mai înainte, se deosebeau în detaliu de cele pregătite pentru România și Bulgaria, unde ele nu mai erau necesare. Acest plan a fost după toate probabilitățile un proiect al Cominternului, reînnoit în cursul războiului.

Așa cum s-au petrecut lucrurile, reforma agrară din România a creat un număr și mai mare de loturi neproductive economic, de sub 3 hectare. Unul din efectele târzii ale principalei reforme agrare din 1919 – 1921 s-a dovedit a fi acela că proprietățile sub 5 ha nu puteau hrăni nici chiar familiile care le lucrau. Ca urmare, avusese loc o regrupare firească a proprietății agrare, numărul loturilor între 5 – 10 și 10 – 50 ha crescuse, în vreme ce loturile sub 5 ha se vindeau.[9] Noua reformă pur și simplu tulbura și mai mult situația, potrivit procentajului următor, în raport cu totalul suprafeței arabile:

Proprietăți	1927	1941	1948
sub 5 ha	47,29	33,3	57,7
5 – 10 ha	18,77	26,0	23,0
10 – 50 ha	16,26	21,4	16,3
Peste 50 ha	17,68	19,3	3,0

Sursa: pentru 1927 vezi Mitrany, 1941: Recensământul agricol al României din 1941; date provizorii 1945; 1948: Recensământul agricol din R.P.R., 1948.

Mai mult chiar, din loturile de pământ de sub 5 ha., cele având mai puțin de 3 ha reprezentau marea majoritate sau, în cuvintele folosite în recensământul din 1943, „mai mult de jumătate din exploatările agricole din România".

Penetrația economică

La 8 mai 1945, scurt timp după anunțarea reformei agrare, la Moscova s-a semnat un aranjament economic. El se deosebea de aranjamentele comerciale de mai înainte – primul fusese semnat la 16 ianuarie 1945. Acest ultim aranjament era pe termen lung și includea patru protocoale separate, dintre care cel mai surprinzător și ingenios, din punct de vedere sovietic, era ultimul. El stabilea în România un

[9] Asupra acestui fenomen vezi M. Gormsen, Short Introduction to Principal Structural Problems of Agriculture in Romania (1945), cea mai lucidă examinare a productivității în raport cu mărimea proprietății.

număr de societăţi comune, Sovromurile. Erau companii mixte sovieto-române, la care fiecare parte ar fi trebuit să aibă o contribuţie egală. Exista câte un Sovrom în toate ramurile principale de producţie, potrivit unui plan care a devenit vizibil la doi ani de la semnarea aranjamentului. Cele mai importante pentru economia sovietică au început să funcţioneze chiar din momentul semnării tratatului: Sovrompetrol, la 7 iulie, Sovromtransport la 19 iulie, Sovromlemn la 14 august, urmate la intervale mai lungi de Sovromgaz, Sovromasigurare, Sovromchim şi Sovromcuarţ, pentru exploatarea uraniului, care nu a fost menţionat niciodată până când ruşii nu l-au înapoiat românilor, ultimul dintre toate.

Aceste companii au fost instrumentele prin care timp de mai mulţi ani guvernul sovietic nu numai că a controlat. ci chiar a luat în stăpânire şi a exploatat direct toate sursele de venit ale României. Ele semnificau hotărârea Rusiei Sovietice de a menţine, indiferent cât de „prietenos" ar fi putut fi guvernul existent, o zonă sovietică liberă în chiar interiorul veniturilor şi economiei naţionale româneşti şi, în acest fel, un drept de extrateritorialitate de care putea beneficia numai ocupantul pe seama ocupatului. Într-adevăr, atât de extra-teritorial era dreptul de proprietate al statului sovietic în aceste companii mixte, încât, atunci când comuniştii au adoptat legea de naţionalizare a proprietăţii private, în 1947, partea guvernului sovietic din aceste companii a fost exceptată de la expropriere.

În principiu, aceste companii ar fi trebuit să fie constituite cu contribuţiile egale ale celor doi parteneri.

În practică însă, partea română a constat în fabrici, ateliere, terenuri sau resurse naturale, împreună cu capitalul necesar, tehnic şi financiar, în timp ce ruşii, în afara părţii lor constând în proprietăţile germane şi italiene, au contribuit în cea mai mare parte cu instalaţiile şi echipamentul pe care Armata Roşie le luase în 1944. Directorii şi administratorii erau ruşi. Aceste companii erau exceptate de la taxe, iar produsele lor erau trimise direct în Rusia. (Principalele conducte lucrau deja la toată capacitatea pentru pomparea petrolului românesc spre porturile ruseşti.) Partea României din profituri, care ar fi trebuit să fie apreciabilă, se scădea direct din plăţile de armistiţiu. Cu alte cuvinte, „ruşii mai întâi jefuiau şi apoi penetrau şi puneau stăpânire pe economia românească".[10]

[10] Wolff, p. 346.

Această exploatare a fost atât de şocantă, încât, curând, situaţia a devenit binecunoscută, indiferent de cât de mult au încercat presa şi radioul comunist român să dea o altă interpretare acestui fapt.

Procesul lui Antonescu, mai 1946

În mai 1946, guvernul Groza s-a decis să-i aducă pe Antoneşti în faţa tribunalului.[11] Poate că guvernul a socotit că, făcând publice toate greşelile şi crimele comise în timpul dictaturii lui Antonescu, îşi va spori propria popularitate. Era adevărat că naţiunea dezaprobase acţiunea lui Antonescu şi îl făcuse pe bună dreptate responsabil pentru războiul de dincolo de Nistru şi de tragediile care urmaseră. Este de asemenea adevărat că, într-o Românie liberă şi democratică, el ar fi trebuit să răspundă pentru deciziile luate fără a consulta voinţa poporului. Dar în mai 1946 era deja prea târziu pentru comunişti să încerce a apărea într-o lumină mai bună decât Mareşalul Antonescu. Chiar atunci, guvernul Groza şi comuniştii români se arătau a fi ei înşişi mai servili faţă de Moscova decât fusese vreodată Antonescu faţă de Berlin.

Reabilitarea parţială a lui Antonescu începuse şi ca urmare a revelaţiilor făcute de martorii germani asupra atitudinii lui împotriva cererilor militare, politice şi economice ale lui Hitler.[12] Respectul faţă de el a crescut în timpul procesului în cursul căruia el a arătat, după mai multe luni de anchetare în închisorile ruseşti şi româneşti, o seninătate de-a dreptul uimitoare. În contrast cu Mihai Antonescu, care evident cedase în faţa presiunii, el era calm, mai coerent decât fusese în ultimii ani de putere şi, adesea, convingător. În contrast cu unii dintre foştii lui subordonaţi, el a susţinut cu tărie că politica sa fusese să apere România împotriva Rusiei Sovietice, pe care continua să o descrie ca principalul inamic al ţării. Nu a acuzat pe nimeni, nu a

---

[11] Ei au fost luaţi imediat după arestarea lor la palat, pe 23 august, de Bodnăraş şi gărzile patriotice, fiind ţinuţi în secret în România şi Rusia. Mărturia lui Ion Antonescu a fost folosită de procurorul sovietic la tribunalul de la Nürnberg.

[12] Acestea au fost confirmate mai târziu de toţi martorii germani principali ai discuţiilor dintre Hitler şi Antonescu (vezi Schmidt, Paul Otto, interpret), de toate minutele oficiale ale conversaţiilor şi în sfârşit de remarcile spontane ale lui Hitler asupra lui Antonescu, în ale sale Tischgespräche.

arătat ranchiună Regelui sau lui Maniu. Ultimul, fiind martor la proces, s-a îndreptat către boxa acuzaţilor şi i-a strâns mâna, înainte de a părăsi sala. Mareşalul Antonescu a fost condamnat la moarte la 17 mai şi a arătat în faţa plutonului de execuţie demnitate şi curaj.

Suveran într-o ţară nesuverană,
august 1945 – octombrie 1946

Înaintea instalării guvernului Groza, încercările de a relua relaţiile diplomatice dintre marile puteri şi România fuseseră ignorate de Rusia Sovietică. Însă acum, când era la putere un guvern pe placul Rusiei, Moscova a început să-şi îndemne aliaţii să-l recunoască cât mai repede posibil. Era pe cale să se facă încă un pas spre consolidarea regimului comunist, aşa că un nou episod al jocului puterii trebuia să aibă loc.[13]

În 1945, curând după instaurarea preşedintelui Truman, Departamentul de Stat a reluat consultările cu Foreign Office-ul britanic asupra problemei atitudinii ce trebuia adoptată faţă de comportarea ruşilor, atât în România după lovitura de stat a lui Vîşinski cât şi în Bulgaria. Indignarea publică era reală, iar faptul că Stalin preferase să nesocotească atât de flagrant intenţiile celor trei puteri, aşa cum fuseseră ele exprimate la Yalta, constituia evident un motiv de modificare a simpatiei omului de pe stradă. Yalta a dobândit foarte curând un rău renume, în special în Statele Unite, unde se exercita o puternică presiune asupra preşedintelui pentru a-l face să adopte o atitudine fermă împotriva ruşilor.

La Conferinţa de la Potsdam, ţinută între 17 iulie şi 2 august 1945, delegaţia americană a pus la dispoziţia tuturor delegaţilor un memorandum care, luând drept bază declaraţia de la Yalta asupra Europei eliberate, sublinia cât de diferită era acum situaţia creată României şi Bulgariei şi a cerut schimbări în guvernele ambelor ţări. Delegaţia sovietică a răspuns solicitând ca toate cele trei puteri să recunoască de acum înainte noul guvern legal al României. Ei au subliniat că în 1944 reprezentanţilor ruşi nu li se acordaseră mai multe drepturi în Italia decât celor americani şi englezi în România. Ei au amintit şi acţiunea

---

[13] Vezi pentru această etapă diplomatică deosebită Wolff, p. 284-287 şi D. Bălteanu, Eşecul încercărilor monarhiei de a răsturna regimul popular democratic, în „Studii", nr. 6, 1957

britanicilor în Grecia. Conferința a continuat încercând interpretarea unor expresii ca „alegeri libere", „autorități guvernamentale larg reprezentative", „elemente democratice" și așa mai departe, expresii existente în declarația de la Yalta, cu scopul de a decide cum puteau ele fi aplicate în România și Bulgaria; dar discuțiile s-au împotmolit curând în amănunte nesemnificative. În momentul final, cele două puncte de vedere erau abil combinate. Se arăta că Consiliului Miniștrilor de Externe i se ceruse să pregătească tratatele de pace cu cele patru state fost inamice (Bulgaria, Finlanda, România și Ungaria), dar se preciza că tratatele de pace vor fi încheiate odată cu „recunoașterea guvernelor democratice".[14]

Dar cât de mare era deosebirea dintre punctele de vedere ale marilor puteri avea să se vadă în atitudinea lor imediat, după conferință. La 9 august, Președintele Truman, vorbind poporului american spunea: „La Yalta s-a căzut de acord, vă amintiți, ca cele trei guverne să-și asume responsabilitatea comună de a ajuta la restabilirea în țările eliberate și satelite ale Europei a guvernelor larg reprezentative formate din elementele democratice ale populației. Această responsabilitate este încă valabilă. Cu toții recunoaștem că este o responsabilitate comună a celor trei guverne. Ea a fost reafirmată în Declarația de la Berlin în privința României, Ungariei și Bulgariei. Aceste națiuni nu vor fi sfere de influență ale nici unei singure mari puteri".[15]

La 20 august, Ernest Bevin, nou numitul Secretar pentru Afaceri Externe al Angliei, a făcut o declarație similară, spunând că „guvernele care au fost instalate (în Bulgaria, România, Ungaria) nu reprezintă, în viziunea noastră, majoritatea poporului".[16] Însă guvernul Groza a fost totuși recunoscut la 20 august de Moscova.

Tânărul rege român a fost cel care, acum, s-a decis să acționeze. La 21 august, la aproape 12 luni după ce el declarase încheierea ostilităților cu aliații, Regele Mihai l-a convocat pe Groza și i-a cerut să demisioneze, astfel încât să poată fi format un alt guvern, care să poată fi acceptat de către toate cele trei puteri învingătoare. După o scurtă consultare cu ambasadorul sovietic, Groza a revenit cu un refuz des-

---

[14] U.S. Department of State, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), (1960), vol. II, documentul 1383, p. 1492.

[15] N. Ausubal, ed. Voices of History, 1945-1946, (N.Y. 1946), p. 428.

[16] H.C. Deb, vol. 413, col. 291.

chis. Replica Regelui la această atitudine neconstituțională și fără precedent a fost refuzul său de a semna orice lege, măsuri și decrete ale cabinetului sau de a primi pe oricare dintre membrii acestuia. El s-a adresat personal aliaților, obținând de la guvernul american o contestare clar formulată a „caracterului democratic și reprezentativ al guvernului Groza". Aceeași atitudine a fost susținută de Byrnes și Bevin la Conferința de la Londra a celor trei miniștri de externe (11 – 13 septembrie) la care, drept răspuns la afirmația lui Molotov că regimul din România era deopotrivă liber și reprezentativ, cei doi miniștri occidentali au reafirmat decizia guvernelor lor de a nu-l recunoaște. Mai mult, ca urmare a controversei cu Molotov, Byrnes a hotărât să trimită în România un jurnalist american independent, pe Mark Ethridge, pentru a raporta asupra situației.[17] În România, criza internă ajunsese în punctul culminant.

Administrația, deja slăbită și boicotată de popor, s-a blocat atunci când Regele s-a decis să nu-i mai contrasemneze actele și măsurile. Guvernul se putea baza pe divizia Tudor Vladimirescu, adusă repede de pe front înaintea oricărui alt regiment și folosită de Bodnăraș ca forță înarmată de securitate. În caz de război civil, guvernul se baza pe armata sovietică. Simțul necesității și al exasperării îi punea pe români în mișcare, deși ei nu erau siguri în favoarea cui va lucra timpul. Partidele democratice, în special P. N. Ț., ai cărui membri erau pe față arestați și persecutați la sate, s-au agățat de speranța alegerilor ce ar fi urmat să se țină cât mai curând posibil. Însă asemenea speranțe erau deja legate de „factori externi superiori", care-i vor ajuta pe Rege și popor să-și apere drepturile. Creșterea numărului celor care ascultau posturile de radio occidentale s-a produs exact în această perioadă de așteptare febrilă, ascultători care au depășit probabil numărul celor din timpul războiului, fiindcă ascultarea a devenit nu numai cea mai rapidă sursă de informații, ci și una de speranțe.

Serviciile române ale BBC-ului și Vocii Americii au devenit autorități în materie de informație, menționate în orice conversație.

---

[17] „Raportul misiunii Ethridge a fost foarte critic la adresa politicii sovietice în Balcani și publicarea lui, așa cum se stabilise inițial, ar fi fost un fel de șoc pentru părerea ce precumpănea în rândurile opiniei publice americane, care era însă optimistă privind perspectivele cooperării cu Uniunea Sovietică" (C.E. Black, Negotiating with Russian, citat de Cretzianu în Lost Opportunity, p. 160. Raportul n-a fost prin urmare niciodată publicat).

Misiunile americană şi britanică de la Bucureşti au putut într-adevăr să încerce, aşa cum o făcuseră mereu în perioada aceea, să rămână cât mai departe de cele ce se petreceau, pentru a nu-i irita pe ruşi, sau să le dea românilor vreun motiv să creadă că în spatele faţadei diplomatice exista vreo intenţie sau vreo posibilitate măcar de a ajuta opoziţia. Expresia „americanii şi englezii" însemna mult mai mult, în acest context, decât orice ar fi spus misiunile sau radioul.

Prima conferinţă naţională a partidului comunist

În acest timp comuniştii luau măsuri pentru a constitui un partid organizat şi disciplinat. Prima conferinţă naţională a partidului a fost convocată la 16 octombrie 1945, pentru a discuta situaţia creată de creşterea uriaşă, fără discernământ, a campaniei de recrutare, şi pentru a modela partidul pe o linie ortodoxă. La Conferinţă a fost ales un Comitet Central şi a fost creat un Birou Politic. Primul era compus din Gh. Apostol, Emil Bodnăraş, Constantin Câmpeanu, Nicolae Ceauşescu, Iosif Chişinevschi, Miron Constantinescu, Dumitru Coliu, Constanţa Crăciun, Teohari Georgescu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Vasile Luca, Vasile Mârza, Alexandru Moghioroş, Andrei Neagu, Constantin Pârvulescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Andrei Pătraşcu, Ana Pauker, Emil şi Ilie Popa, Iosif Rangheţ, Leontin Silaghi, Chivu Stoica, Elena Tudorache, Vasile Vaida, Gheorghe Vasilichi. Mulţi comunişti erau încă în aşteptarea întoarcerii de la Moscova a altor „şefi", în special a fantomaticului Boris Ştefanov.

Biroul Politic al C.C. era compus din Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Luca, Georgescu, Stoica, Vasilichi şi Miron Constantinescu; primii patru erau şi secretari ai C.C., iar Gheorghiu-Dej, Secretar General. La Conferinţă, Dej a citit raportul general, iar Ana Pauker a prezentat statutul. Astfel, cei patru care aveau să conducă împreună până în mai 1952, au luat frâiele în mâinile lor de la început, iar omului care s-a înfăţişat drept alegerea definitivă a Moscovei, i s-a încredinţat principalul post. Însă, în 1961, el preciza că la început şi el fusese lipsit de o adevărată putere, până în 1952, când partidul i-a eliminat pe ceilalţi trei secretari, care, pretindea el, au condus constant peste capul lui, la ordinele Moscovei. Dej şi alţi vorbitori la plenara C.C. din noiembrie 1961 au afirmat că până în 1952, nici Secretariatul, nici Biroul Politic şi nici chiar Comitetul Central nu au putut să-şi facă munca lor, de

pildă C.C. şi Secretariatul au ţinut doar o şedinţă în 1947. Mai mult, Ceauşescu a pus şi mai clar în lumină poziţia lui Dej, arătând că de la început Vasile Luca ceruse ca, în timp ce Gheorghiu-Dej ar fi trebuit să fie „faţada" Secretariatului General, Ana Pauker ar fi trebuit să fie „adevăratul" Secretar General, iar Ana Pauker însăşi i-a repartizat lui Dej sarcina de a se concentra asupra problemelor guvernării, în timp ce ea îşi concentra atenţia asupra muncii de partid.[18]

Faptul că Pătrăşcanu nu a fost ales în Biroul Politic arată că, imediat după formarea noului partid, el nu a mai avut nici o putere reală. El îi avea alături pe cei mai mulţi dintre intelectuali şi mai ales pe cei recrutaţi recent, căci, cu talentul lui oratoric şi ideile sale mai generoase, putea să-i inspire pe unii dintre aceşti tineri. Însă, ca intelectual cu o viziune de o considerabilă deschidere, el era suspect în ochii celorlalţi lideri. Un loc în Comitetul Central şi postul său din guvern, de ministru de justiţie, chiar depăşeau, poate, limitele până la care liderii partidului erau gata să meargă. În alte privinţe, Comitetul Central din 1945 reprezenta destul de bine toate grupările interne existente în partid în timpul războiului, cu excepţia lui Foriş.

Conferinţa a făcut cunoscut şi faptul că partidul număra acum aproape 800.000 de membri – o creştere spectaculoasă de la cei cam 1.000 de la sfârşitul războiului. Ana Pauker care împreună cu Miron Constantinescu răspunseseră de recrutarea în intervalul octombrie 1944 – octombrie 1945, şi care evident au înregistrat un succes, au fost mai târziu acuzaţi de neortodoxie şi lipsă de discernământ. Într-adevăr, la a doua plenară a C.C. care a avut loc în iunie 1948, recrutarea rapidă făcută în 1945 a fost condamnată în principala rezoluţie care specifica: „elemente străine de clasa muncitoare strecurate în rândurile noastre, elemente care au activat în mişcarea legionară, diferiţi afacerişti şi carierişti, oameni cu o atitudine necorespunzătoare moralei proletare nu au ce căuta în partid". Mai mult chiar, după căderea Anei Pauker, la 14 decembrie 1952, „Scânteia" sintetiza această perioadă arătând că partidului i se făcuse mult rău de către elementele antileniniste introduse de către Ana Pauker, după ieşirea lui din ilegalitate, prin politica ei de a deschide larg porţile partidului oricui. Această acuzaţie a fost repetată la Congresul al II-lea al P.M.R., dar şi mai amplu la plenara C.C. din noiembrie 1961.

[18] „Scânteia", 13 decembrie 1961.

Am descris deja primele categorii de membri de partid. Lor trebuie să le adăugăm aproximativ 100.000 de țărani care au primit cametul odată cu pământul, în 1945; apoi unii muncitori, și unii tineri intelectuali. Însă majoritatea membrilor proveneau dintre cei care, făcând parte din categoriile menționate mai sus, s-au alăturat partidului înainte sau după luarea puterii, pentru a obține sau a-și păstra locurile de muncă, aflate acum la discreția guvernului. Acest lucru a avut desigur de la început un efect asupra calității noilor comuniști. Marea majoritate erau oportuniști, transformați în oficiali, docili și indiferenți, și în cea mai mare parte incompetenți. O categorie mai bună calitativ avea să se adauge în următorii 4-5 ani, fiind formată din tineri care înregistraseră un anume succes în înfăptuirea diferitelor aspecte ale planurilor economice. Educația lor politică rămânea precară. Din ordinul conducerii, ei au făcut în acest sens cursurile de opt săptămâni în anii 1945-1946. Prima „Universitate Comunistă", Școala de Partid Ștefan Gheorghiu, s-a deschis în februarie 1946, dar apoi a fost suspendată, în februarie următor, preferându-se pregătirea alegerilor din noiembrie 1946.

Afluxul ce a avut loc imediat după război a fost prin urmare masiv dar de slabă calitate. În rezoluția plenarei lărgite a C.C. din august 1958 se aprecia că organele de partid și organizațiile nu și-au amintit principiul leninist după care, atunci când Partidul Comunist este un partid deja instaurat la putere, carieriștii din toate clasele, mai ales din clasa de mijloc, se grăbesc către el doar din pur oportunism.

Un alt prilej de a mări în interior avantajul comuniștilor a fost oferit de ziua de naștere a Regelui, la 8 noiembrie 1945, când mii de oameni, acționând la îndemnul comunicat din om în om și lansat de studenți, s-au adunat la palat pentru a-l saluta. Comuniștii au trimis agenți provocatori încărcați în camioane cu scopul de a se amesteca în mulțime, lucru care a provocat acte de violență; camioanele au fost răsturnate și li s-a dat foc. Poliția și regimentul Tudor Vladimirescu au fost trimise în Piața Palatului, unde s-a deschis focul împotriva demonstranților. S-au făcut numeroase arestări, s-au înregistrat 15 morți și cel puțin 100 de răniți. În noaptea și în ziua următoare miliția a pătruns în multe case și a arestat lideri și membri ai partidelor democratice, sub pretextul că ajutaseră „rebeliunea". Ca urmare a acestui nou val de persecuții ce a început astfel la 8 noiembrie, mulți tineri s-au decis să se ascundă, trecând dintr-o locuință în alta sau plecând în

munți, unde începuseră deja să se formeze grupuri de „rezistență" disperată, create din tineri studenți și ofițeri.

La Conferința de la Moscova din decembrie 1945, pe baza raportului Ethridge, după care guvernele din România și Bulgaria erau autoritare, deoarece din ele erau excluse elementele democratice, Statele Unite au propus ca guvernul Groza să fie reorganizat și să se includă în el membri ai partidelor de opoziție. S-a mai cerut ca acest guvern să treacă la respectarea „libertăților fundamentale" și să se țină alegeri libere cât mai curând posibil. Stalin a făcut o concesie limitată față de cererile americanilor, semnând înțelegerea de la 26 decembrie 1945, prin care cele trei guverne aliate recomandau ca guvernul Groza să includă câte un membru al partidelor Național Țărănesc și Național Liberal. O comisie aliată trebuia să certifice că acești doi membri reprezentau grupări care nu erau incluse în prezentul guvern. Guvernul astfel reorganizat trebuia să dea asigurări privind libertățile fundamentale și că aveau să se țină alegeri libere în care toate partidele vor avea drept de participare, după ce guvernul avea să primească recunoașterea oficială anglo-americană. În măsura în care acest nou aranjament era în mod tragic asemănător celui din care comuniștii făcuseră deja o farsă în Polonia, și în care el nu era bazat pe nici o altă asigurare și garanție din partea puterilor occidentale, românii au înțeles imediat ce reprezenta el. Vîșinski, Harriman și Clark-Kerr au sosit de la Moscova la București la 31 decembrie 1945, pentru a aplica prevederile înțelegerii, întâlnindu-l pe Rege care acum își relua îndatoririle. Harriman și Clark-Kerr s-au văzut apoi și cu reprezentanții partidelor din opoziție, care le-au cerut anumite garanții înaintea alegerii celor ce aveau să intre în guvern; ei au refuzat să-și implice reprezentanții prin acceptarea de responsabilități în acțiunea unui cabinet în care nu li se dădeau decât posturi minore. Au fost sfătuiți însă să accepte asigurările prevăzute de înțelegere și apoi i-au numit pe Mihalache și Brătianu. Guvernul Groza a respins însă aceste numiri și, în cele din urmă, au fost incluși în cabinet Emil Hațieganu și Mihail Romniceanu, pentru a reprezenta P.N.Ț. și P.N.L.

Înțelegerea de la Moscova a reprezentat o victorie sovietică, fiindcă cei doi reprezentanți ai opoziției erau covârșiți ca număr într-un guvern în care nu aveau nici un portofoliu; mai mult, recunoașterea guvernului român trebuia să preceadă alegerile, astfel că aliații

occidentului nu puteau exercita nici o presiune în încercarea de a se asigura că alegerile erau libere.

Regele era însă pregătit pentru un asediu oricât de lung, într-o țară în care, deși autoritatea sa fusese grav subminată, credea că este de datoria lui să rămână.

Puterea reală și puterea legală, 1946

Guvernele Statelor Unite și Angliei au recunoscut guvernul Groza în februarie 1946, cu condiția subliniată în înțelegerea de la Moscova. Însă, în primăvara acelui an, era clar că rușii nu vor permite ca Groza să respecte asigurările date în legătură cu ținerea de alegeri libere. Încercările liderilor P.N.Ț. de a ține întruniri politice au fost zădărnicite și s-au luat măsuri de a împrăștia întrunirile partidelor istorice, și de a împiedica propaganda pe care ele și-o făceau. Guvernul a făcut chiar o încercare organizată de a obține sprijinul altor partide politice și, în acest scop, a avut un considerabil succes la congresul Partidului Social-Democrat din 10 mai 1946, când marea majoritate a delegaților au votat o unire cu comuniștii, scindând astfel partidul.

Colaborarea dintre socialiști și comuniști fusese în grabă instituită în mai 1944, într-un cadru vag, numit Frontul Unic Muncitoresc. Această colaborare convinsese totuși pe membrii de rând socialiști și pe liderii lor veritabili, C. Titel Petrescu, Ilie Dumitriu, Ilie Mirescu, A. Dimitriu și, pentru un timp, Șerban Voinea, că a continua astfel, în condițiile date, ar fi însemnat anihilarea partidului și absorbția lui de către partenerul comunist, mai dinamic și mai primejdios. Însă, atât conducerea cât și membrii partidului socialist fuseseră continuu infiltrați cu comuniști și, în vreme ce sentimentele partidului în ansamblu rămăseseră neschimbate, mijloacele de a le exprima fuseseră cu succes suprimate. După instalarea guvernului Groza, pentru prima dată Titel Petrescu ajunsese în situația de a se vedea pierzând majoritatea voturilor în Comitetul Executiv al partidului. Propunerea sa ca socialiștii care acceptaseră portofolii în guvern să demisioneze a fost respinsă, iar Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec, cei mai importanți dintre acești miniștri și lideri ai aripii colaboraționiste, au câștigat prima lor victorie. La conferința partidului din 1 decembrie 1945, Petrescu a înregistrat însă din nou o victorie, atunci când propunerea comuniștilor de a merge pe liste comune cu socialiștii a fost respinsă.

Dar din acel moment, în fabrici şi ateliere, reprezentanţii sindicali, maiştrii ca şi inginerii care răspundeau de personal au început să facă deosebiri între muncitori, atunci când solicitau raţii, carnete de identitate sau de muncă, în funcţie de cum se declarau a fi, socialişti de-ai lui Titel Petrescu sau de-ai lui Rădăceanu. Sprijinitorii lui Petrescu au decis să permită muncitorilor să se declare cum le era convenabil comuniştilor, astfel încât să nu fie persecutaţi, deşi înţelegerea ce s-a făcut a fost ca ei să voteze la alegeri cu Petrescu. Cu toate că pe ansamblu muncitorii au rămas loiali şi şi-au ţinut angajamentul la alegerile din noiembrie 1946, subţierea rândurilor partidului socialist a creat o confuzie în avantajul comuniştilor.

În eşaloanele mai înalte, confuzia era şi mai mare. Acolo, criptocomuniştii au pus mâna pe adevărata conducere a partidului. Mai mult de jumătate din membrii Comitetului Central şi al celui Executiv erau în 1946, în secret, membri ai Partidului Comunist. Printre ei se aflau şi trei membri de frunte ai Secretariatului: Teohari Iordăchescu, Barbu Solomon şi Mihai Leven. Secretariatul s-a îngrijit de organizarea congresului de la 10 martie 1946, la care invitaţiile şi acreditările au fost refuzate sau acordate potrivit afilierii politice a participanţilor. Raportorul oficial al congresului, Ştefan Voinea s-a opus alianţei cu comuniştii, dar comuniştii şi sprijinitorii social-democraţi ai acestora nu au lăsat nimic la întâmplare. Tudor Ionescu socotit întotdeauna ca fiind unul din subordonaţii cei mai fideli ai lui Petrescu, a mituit şi a redactat scrisori false ce se pretindeau a fi fost trimise de Maniu şi Brătianu lui Titel Petrescu. Ca urmare, congresul s-a sfârşit printr-o ruptură în partid, Petrescu şi unii membri ai aripii de dreapta părăsind congresul şi alăturându-se altor partide ale opoziţiei ce formau blocul partidelor democrate, format la 17 mai 1946.

Între timp, guvernele englez şi american au continuat să încerce a exercita presiuni pentru aplicarea înţelegerii de la Moscova. Deşi cele mai multe din notele lor erau ignorate, ele au avut totuşi unele efecte, fiindcă la 14 iulie Regele a semnat legea electorală care prevedea o legislativă unicamerală şi garantarea dreptului de vot femeilor, votul fiind refuzat însă fasciştilor, celor din Garda de Fier şi celor care luptaseră împotriva „aliaţilor". Alegerile s-au ţinut conform celor anunţate în noiembrie, însă toţi martorii oculari, corespondenţi sau reprezentanţi diplomatici ai celor două puteri, ce aveau datoria să raporteze asupra respectării libertăţii electorale, au fost unanim de acord că

împrejurările în care ele s-au petrecut au întrecut chiar cele mai întunecate previziuni. O descriere exactă, dintr-o carte recent apărută, conține următoarele precizări:

„Comuniștii nu aveau însă, în mod evident, nici o intenție de a respecta aranjamentul de la Moscova. Deși partidele Țărănesc și Liberal au primit permisiunea de a-și tipări ziarele, distribuirea lor a fost sabotată. Bătăușii au invadat întrunirile opoziției politice și îi băteau pe participanți; arestările s-a înmulțit, protestele Statelor Unite și Angliei au fost ignorate, pur și simplu. Guvernul nu a putut ține nici măcar alegeri falsificate până când nu a intimidat și sfărâmat cât mai mult opoziția.

Legea electorală asigura toate avantajele comuniștilor. Centrele electorale au fost așezate în fabrici și cazărmi, unde agenții F.N.D. au putut exercita o presiune directă asupra muncitorilor și soldaților. Listele electorale au fost întocmite în grabă, astfel încât nu s-a putut face nici un control al erorilor. Femeilor li s-a acordat dreptul la vot pentru prima dată, iar fasciștilor, membrilor Gărzii de Fier și celor care din propria lor voință luptaseră împotriva „aliaților" li s-a luat dreptul de vot... În ajunul alegerilor, aliații occidentali au protestat încă odată împotriva acestor practici, însă guvernul Groza a respins aceste proteste, de vreme ce URSS nu li se alăturase, adăugând că Statele Unite și Anglia se făceau vinovate de un nejustificat amestec în treburile interne ale României. La 19 noiembrie 1946, poporul român s-a prezentat la vot în niște alegeri în care toate mijloacele de furt, violență și lipsă de scrupule ce s-au folosit vreodată în Balcani au fost utilizate din plin." [19]

Rezultatele: blocul partidelor democrate 347, Național Țărăniștii 33 și Liberalii 3, ceea ce reprezenta o concluzie previzibilă. Romniceanu și Hațieganu au demisionat din partidul formal acum în întregime de F.N.D., și noua Adunare s-a reunit pentru prima dată la 1 decembrie 1946.

Ce i-a determinat pe comuniștii români și pe sovietici să procedeze astfel în cursul alegerilor din 1946 din România, de vreme ce în 1945 în Ungaria ei au permis oamenilor să voteze mai mult sau mai puțin liber, ceea ce a dat rezultate în care comuniștii s-au aflat în minoritate, iar Micii Proprietari, echivalentul Național Țărăniștilor au reușit să

---

[19] Wolff, op. cit., p. 287-288.

obţină majoritatea? Unul dintre răspunsuri se află exact în acest rezultat. Ruşii au văzut rezultatul unor alegeri relativ libere în Ungaria. Acolo comuniştii îi asiguraseră că au şanse bune de succes la urne, în alianţă cu socialiştii, cu o majoritate suficientă pentru a face faţă problemelor unui guvern de coaliţie. Dar văzându-i pe comunişti atât de categoric înfrânţi în Ungaria de către ţărani, ruşii n-au mai vrut să-şi asume un risc similar în România.

Amărăciunea, neliniştea şi mânia erau fără precedent în România. Din nou oamenii şi-au pus nădejdile în Rege, care, erau siguri, va refuza deschiderea parlamentului. Când el a făcut însă acest lucru, acţiunea sa a fost şi mai puţin bine privită decât de obicei şi s-au auzit critici de la cei ai căror rude şi prieteni erau deja în închisori, lagăre de concentrare sau ascunşi. Într-adevăr, după alegeri şi după consolidarea comuniştilor la putere, persecuţiile au luat forma unei terori organizate care a luat amploare. Se auzea acum că zeci de mii de oameni „dispăreau", mare parte din ei în lagăre şi temniţe, unii se ascundeau în munţi, unde se instituiseră puncte de întâlnire iar alţii plecau în străinătate. Era normal ca mulţi să se gândească la organizarea unor activităţi româneşti peste graniţă. Maniu însuşi a refuzat să părăsească ţara, dar Vişoianu şi Buzeşti, sfătuiţi de el, au izbutit să fugă din ţară în decembrie 1946. Mihalache şi alţi membri ai P.N.Ţ. au fost urmăriţi şi arestaţi în cursul unei încercări de a părăsi ţara.

5

1947: Ultimul an al Regatului Român

Pacea, 10 februarie 1947

Ultimul an al Regatului României a început cu semnarea la 10 februarie 1947 a tratatului de pace. El fusese îndelung aşteptat, dar din motive diferite, atât de către popor cât şi de către guvern. Poporul trăia încă iluzia că ar mai exista cumva posibilitatea ca România să se reintegreze într-o lume pe care el o credea liberă şi dreaptă. Guvernul Groza, dimpotrivă, ştia că dacă Uniunea Sovietică permisese ca tratatele de pace cu ţările satelite să se încheie, însemna că ea era sigură că le putea folosi în scopuri diplomatice şi politice. Tratatele sporeau avantajele economice şi militare pe care Uniunea Sovietică le obţinuse prin armistiţiu încă de la sfârşitul războiului.

Că timpul lucrase în favoarea Rusiei se poate vedea şi din istoria semnării tratatelor. La Conferinţa de la Potsdam, din iulie – august 1945, delegaţia americană fusese aceea care ridicase problema încheierii mai rapide a tratatelor şi care insistase asupra pregătirii lor urgente de către Consiliul Miniştrilor de Externe. Deşi relaţiile dintre puterile occidentale şi Rusia erau pe atunci încordate, tocmai din cauza controverselor asupra Europei de est şi Germaniei, se spera încă în faptul că o rapidă încheiere a tratatelor de pace ar fi uşurat presiunea economică sovietică. Dar deja la Conferinţa Miniştrilor de Externe din septembrie 1945, cu toate că situaţia din Europa estică, în special din România şi Bulgaria, devenise principala cauză a dezacordului, ea reprezenta doar unul din aspectele conflictului ce lua amploare între foştii aliaţi din vremea războiului. Când, la 29 iulie 1946, ei s-au în

tâlnit la Paris, ca să discute tratatele de pace, situaţia se deteriorase grav. Era în joc întreaga problemă a relaţiilor dintre Uniunea Sovietică şi vest, iar situaţia din răsăritul Europei devenise pur şi simplu doar un sector al acestui front ce cuprindea întreaga lume.

La Conferinţa de pace au participat 22 de naţiuni [1] : Statele Unite, Franţa, Anglia, Uniunea Sovietică şi China, ca membri ai recent lărgitului Consiliu al Miniştrilor de Externe, şi Australia, Belgia, Bielorusia, Brazilia, Canada, Etiopia, Grecia, India, Norvegia, Noua Zeelandă, Olanda, Polonia, Cehoslovacia, Ucraina, Uniunea Sud-Africană, Iugoslavia, ca ţări care contribuiseră mai mult la războiul împotriva lui Hitler.

Delegaţia română era condusă de Gheorghe Tătărescu, vice-premier şi ministru de externe. Pătrăşcanu, încă ministru de justiţie, era şi el membru al delegaţiei, care mai cuprindea un număr surprinzător de mare de experţi diplomatici şi economici ai vechiului regim. Acest lucru reflecta jalnica lipsă de specialişti a partidului în acea perioadă, însă în acelaşi timp, compoziţia delegaţiei fusese cu grijă întocmită de guvernul Groza pentru a încerca să convingă delegaţiile occidentale şi guvernele lor că delegaţia României nu era doar un exponent al Moscovei. În cursul întâlnirilor pe coridoarele Palatului Luxemburg a fost activă şi o delegaţie neoficială a exilaţilor români.

Ei au ridicat unele chestiuni speciale şi au distribuit diferite memorii, care erau necesare deoarece delegaţia guvernamentală română nu putea lupta pentru interesele ţării în nici o chestiune care venea în conflict cu interesele Uniunii Sovietice. Clauzele economice ofereau un exemplu al acestei contradicţii. Nu numai exilaţii români, ci şi delegaţia americană susţinea, împotriva vederilor delegaţiei oficiale române, că „reparaţiile" plătite Uniunii Sovietice depăşeau cu mult suma specificată în tratat şi recunoscută de guvernul României.

Proiectul tratatului cu România a fost mai întâi discutat la 13 august 1946, când Tătărescu a prezentat observaţiile guvernului din Bucureşti. Pledoaria caldă făcută de Jan Masaryk în favoarea României, în care el a reamintit loialitatea şi prietenia ei constantă faţă de Cehoslovacia, ca şi rolul esenţial jucat de trupele româneşti în eliberarea finală a ţării sale de Hitler, a făcut o impresie puternică.

---

[1] Asupra acesteia şi a multor altor aspecte tratate în acest capitol vezi Ciurea, Traité de Paix, şi J.C. Campbell, The European Territorial Settlement, „Foreign Affairs", octombrie 1947, p. 196-218.

Atunci când s-a discutat, la 10 octombrie, pentru a doua oară tratatul românesc, chestiunea liberei navigaţii pe Dunăre a produs o flagrantă deosebire de vederi între delegaţii anglo-americani şi cei sovieto-iugoslavi. Acesta părea să fie cel mai dificil obstacol în calea încheierii tratatului. Problema a fost amânată. Consiliul Miniştrilor de Externe a abordat-o din nou la întâlnirea lui de la New York, din noiembrie 1946, când s-a convenit ca o Conferinţă a Dunării să fie organizată la şase luni după încheierea tratatelor de pace, pentru a discuta separat această problemă. S-a înlăturat astfel blocajul din negocierile care progresau, dar s-a ajuns apoi la dezastruoasa Conferinţă de la Belgrad şi celelalte care au reglementat regimul Dunării în concordanţă cu dorinţele comuniştilor.[2] Tratatul de pace privitor la România a fost semnat la 10 februarie 1947, în cursul unei şedinţe oficiale la Paris.

Textul tratatului[3] era în esenţă similar cu cele privind Italia, Finlanda, Ungaria şi Bulgaria, discutate şi semnate în cursul aceleiaşi şedinţe. Totuşi, semnatarii au făcut propriile lor precizări, nu întotdeauna explicabile. De pildă, se înscrisese în preambul că „România a luat parte activă la războiul împotriva Germaniei" şi totuşi, cum s-a văzut, în ciuda faptului că România suferise pierderi mai grele în războiul împotriva Germaniei şi Ungariei decât orice altă ţară în afara Rusiei Sovietice, Statelor Unite şi Angliei, mai mari decât cele ale Italiei, semnatarii au acceptat să o considere pe aceasta din urmă ţară „cobeligerantă" dar au refuzat aceeaşi calitate României.

Problemele frontierelor au fost rezolvate în chip original. Astfel, se arăta, în articolul 1, că frontierele României vor rămâne cele de la 1 ianuarie 1941, cu excepţia hotarului cu Ungaria, care conform articolului 2, urma să se restabilească după cum fusese la 1 ianuarie 1938. Acelaşi articol mai repeta prevederea deja înscrisă în convenţia de armistiţiu, prin care se declara nul şi neavenit dictatul de la Viena din 30 august 1940. Prevederea aceasta îşi avea originea într-o declaraţie a guvernului britanic – care pe vremea dictatului de la Viena era singurul în război cu Italia şi Germania – prin care schimbările teritoriale făcute sub presiune nu vor fi recunoscute de către el la sfârşitul războiului. Mai târziu, când Statele Unite au intrat în război, Depar-

[2] Ibidem

[3] World Peace Foundation, European Peace Treaties after World War II, 1954, p. 298-321.

tamentul de Stat, la 27 iulie 1942, a făcut o declarație similară, iar primul răspuns al Rusiei Sovietice la intenția României de retragere din război, la 2 aprilie 1944, a fost că Transilvania de Nord, ori mare parte a ei, va fi retrocedată acesteia.

Aceasta a fost, de fapt, realizată prin tratatul de pace, cu o ușoară deosebire marcată de delegația americană; ea a exprimat poziția că s-ar putea găsi o soluție ce ar fi mai satisfăcătoare maghiarilor,[4] cu modificări comparativ reduse ale hotarului antebelic. Delegația română a argumentat, în legătură cu chestiunea respectivă, accentuând că un asemenea lucru ar implica recunoașterea faptului că actele lui Hitler și Mussolini, din momentul dominării lor asupra Europei, inspirate de doctrina Noii Ordini, ar fi putut produce efecte durabile și folositoare. Ironia consta însă în faptul că atunci când s-a pus problema frontierei româno-ruse, stabilite prin ultimatumul sovietic, pe care Germania nazistă și Italia fascistă l-au sprijinit și la care au avut o contribuție, nu numai Rusia Sovietică, ci și delegația oficială română au găsit că lucrurile ar trebui să rămână așa cum fuseseră la 1 ianuarie 1941. Această atitudine a delegației române a fost condamnată de observatorii străini. „Din hărțile etnice antebelice pe care România le-a înaintat pentru a dovedi caracterul românesc al Transilvaniei, aceste provincii pierdute fuseseră cu grijă eliminate, ca nu cumva cineva să-și amintească de caracterul românesc al celei mai mari părți a Basarabiei, devenită acum R. S. S. Moldovenească".[5]

Clauza politică din articolul 3. era, după toate probabilitățile, o nouă asigurare că, odată recunoscut pe deplin și dobândind statut internațional, noul guvern al României nu-și va utiliza puterile pentru a iniția persecutarea și discriminarea administrativă în Transilvania. România se angaja să întreprindă toate măsurile necesare pentru a asigura tuturor cetățenilor ei, fără deosebire, exercițiul deplin al drep-

---

[4] „Fără a pretinde susținerea unei soluții fundamentale în problema Transilvaniei, Statele Unite socoteau că atribuirea către Ungaria a unor orașe și regiuni masiv populate de maghiari ar putea oferi baza unor relații mai bune între cele două țări". La Londra, în septembrie 1945, Byrnes sugerase că această posibilitate să fie studiată, însă „nici sovieticii, nici englezii nu au arătat nici un entuziasm. Ultimii simțeau că o schimbare de frontieră ar fi exasperat doar România, fără a satisface cu adevărat Ungaria, și ar face mai mult rău decât bine poziției Angliei în Europa răsăriteană" (Campbell, în „Foreign Affairs", octombrie 1947, p. 212).

[5] Ibidem, p. 210.

turilor omului şi libertăţilor fundamentale, inclusiv libertatea de opinie, de informare şi presă, de credinţă şi a întâlnirilor publice. Acest lucru, pus în legătură cu clauzele ce priveau dreptul celor trei puteri de a supraveghea aplicarea tratatului (articolele 37 şi 38) a condus mai târziu, atunci când teroarea comunistă a lovit oamenii, la protestele lipsite de eficacitate din 2 aprilie 1949, făcute de guvernele Statelor Unite şi Angliei.[6]

Clauzele militare ale tratatului de pace limitau forţele armate ale României astfel: pentru forţele terestre la 120.000 de oameni, inclusiv trupele pentru paza frontierelor, pentru flotă la 5.000 de oameni şi 15.000 t., iar pentru forţele aeriene la 8.000 de oameni şi 150 avioane, dintre care cele de luptă doar 100. Clauzele interziceau posesia, fabricarea şi experimentarea bombei atomice, a rachetelor şi submarinelor, dar din nou, în 1950–1951, când s-a trecut la politica stalinistă de reînarmare rapidă în toată Europa răsăriteană, se cunoştea deja că România depăşise aceste limite. La 4 februarie 1953, Foreign Office-ul estima că forţele României erau de 250.000 de oameni, în afara forţelor de securitate.

O altă prevedere militară care potenţial era foarte semnificativă, era cea inclusă sub titlul „Retragerea forţelor aliate". (Art. 21)

Prin această prevedere, toate forţele armate aliate, inclusiv cele ale Uniunii Sovietice, urmau să fie retrase din România la 90 de zile după intrarea în vigoare a tratatului, cu excepţia acelor forţe armate sovietice de care Rusia „poate avea nevoie pentru menţinerea liniilor de comunicaţie ale Armatei Sovietice cu zona sovietică de ocupaţie din Austria". Aceeaşi clauză era inserată şi în tratatul cu Ungaria.

Clauzele economice reluau, mai mult sau mai puţin, dispoziţiile convenţiei de armistiţiu, dar în momentul semnării tratatului de pace, ele fuseseră deja în chip revoltător încălcate, cel puţin în două aspecte majore. Ele priveau valoarea totală a reparaţiilor şi compensaţiilor pe care România avea să le plătească Rusiei Sovietice şi renunţarea convenită la Conferinţa de la Potsdam de către guvernele Angliei şi S.U.A. la orice pretenţii asupra proprietăţilor italiene şi germane din România în favoarea sovieticilor, drepturi care mai târziu au constituit baza principală a companiilor mixte româno-sovietice, cunoscute sub numele de Sovromuri.

---

[6] Vezi p. 227.

În ciuda acestor inadvertenţe, tratatul ar fi putut fi socotit, în împrejurări mai normale, ca un document ce-şi atinsese scopul lui evident, şi anume, a readuce România în familia naţiunilor europene. Însă Europa era ameninţată de o permanentă divizare, iar România şi Europa răsăriteană fuseseră preluate de către o altă putere, preocupată cum să le exploateze. Astfel, în vreme ce tratatul anula, fără îndoială, schimbările nefireşti, impuse de Hitler, el nu prevedea nici un mijloc de apărare împotriva politicii de subminare a imperialismului sovietic.

Instaurarea terorii de stat

Începând din mai 1947, relatările cu privire la arestările în masă ale oponenţilor regimului au început să curgă, pe măsură ce guvernul Groza, cu sprijinul sovieticilor, a trecut la anihilarea opoziţiei. În iunie a început atacul la adresa P.N.Ţ.-ului, culminând cu arestarea la 15 iunie a lui Maniu, a lui Mihalache, apoi a lui Penescu, Carandino şi a altor sprijinitori ai lor care încercaseră să scape, cu aprobarea lui Maniu, utilizând un avion plătit, de pe aeroportul de la Tămădău. Persecutarea P.N.Ţ. coincidea mai mult sau mai puţin cu aceea a celorlalte partide ţărăneşti din blocul sovietic. În Bulgaria, agrarienii lui Petcov au fost aduşi în faţa tribunalului în iulie 1947, micii proprietari din Ungaria au început a fi persecutaţi după alegerile din august 1947, eliminându-se orice simulacru de legalitate, ca şi în Polonia, de unde Mikolajczyk şi alţi lideri au fugit în octombrie 1947.

Este evident că a fost avută în vedere o sincronizare a acestei politici, având ca scop sfărâmarea celei mai puternice rezistenţe faţă de comunişti – cea a ţăranilor.

Persecutarea liderilor Partidului Ţărănesc a fost însoţită de o teroare deschisă. Numărul „dispariţiilor" de la începutul lui 1947 nu va putea niciodată fi socotit, însă se crede că în 1946 – 1947 au fost executaţi cam 60.000 de oameni. Teroarea i-a lovit egal pe tineri şi bătrâni, dar, firește, a avut un impact mai mare asupra celor tineri, căci ea a influenţat direct modul lor de a gândi şi de a reacţiona. Ea i-a transformat în indivizi tăcuţi, închişi, reţinuţi, de nepătruns nu numai pentru vizitatorii străini, ci şi pentru profesorii şi părinţii lor, pentru prietenii şi adversarii lor. Procentajul persoanelor arestate în Ungaria, Polonia şi România între 1947 şi 1956 a fost cel mai redus în rândul celor de sub 18 ani. Asta, în parte fiindcă acest grup, spre deosebire de

cei cu „origine socială nesănătoasă", nu avea un trecut ce le putea fi imputat şi în parte deoarece categoria lor era mai atentă şi mai bine pregătită să mintă, să păcălească şi, în sfârşit, să evite prinderea în neîntreruptul joc de-a şoarecele şi pisica pe care l-au înţeles cu exactitate ca fiind relaţia dintre individ şi maşinăria statului totalitar.

Partidul Naţional Ţărănesc şi Naţional Liberal au fost dizolvate prin decret în august 1947. Sediile au fost ocupate, ziarele interzise. Membrii Partidului Ţărănesc aflaţi la ţară au avut mai puţin de suferit, rămânând împrăştiaţi prin sate şi cătune, tăcuţi dar activi. Opoziţia lor a ieşit la lumină mai târziu, în cursul luptei economice şi sociale pe care comuniştii au purtat-o cu ţărănimea română. Fiindcă tocmai în acest domeniu se constată principala diferenţă politică dintre ţărănimea Europei răsăritene şi cea rusă. Cea dintâi şi-a ridicat, chiar şi numai pentru un scurt interval de timp în perioada interbelică, propriile ei partide şi guverne, ceea ce le-a dat simţul autonomiei politice, pe care ţăranul rus nu l-a avut niciodată, ca şi ideea clară a relaţiilor lui politice, sociale şi economice cu statul.

Suporterii Partidului Liberal, clasa de mijloc, niciodată prea numeroasă, s-au dizolvat social şi economic mai rapid decât ţărănimea. Totuşi, o parte avea să supravieţuiască deghizată în mijlocul intelectualităţii reformate. Doar Partidul Social-Democrat a continuat să mai existe timp de un an, numai pentru că Partidul Comunist avea nevoie de el pentru „fuziunea" în monoliticul Partid Muncitoresc, pe care-l pregătea.

Faţă de această sistematică opresiune nu a existat nici o posibilitate reală de rezistenţă organizată. Au existat însă multe grupuri de partizani formate din rândul fugarilor din munţi. În 1946-1947 au existat chiar dovezi că ele încercau să se unească sub un nume comun, sumanele negre. Ele erau constituite în cea mai mare parte din elemente izolate şi intransigente ale Gărzii de Fier, (care refuzaseră ori nu izbutiseră să părăsească ţara cu trupele germane sau să se alăture comuniştilor), din tineri ofiţeri, preoţi şi funcţionari (epuraţi sau care refuzau compromisul), din studenţi şi elevi, din foste cadre ale partidelor, proscrise nominal după alegeri. Însă aceste grupuri erau mai mult defensive decât ofensive, punându-şi speranţele într-o acţiune din afară. Momentul în care au ajuns să poarte o luptă mai intensă a fost iarna lui 1949-1950, când i-au ajutat pe ţăranii baricadaţi în sate împotriva autorităţilor, şi mai târziu a trupelor care au fost trimise să

aplice colectivizarea. Împreună cu procesele „chiaburilor" şi „sabotorilor", guvernul a avut atunci de organizat şi procese ale „rezistenţei", pentru cei care luptaseră în acest fel.

În ce priveşte reprezentanţii României Libere din străinătate, la începutul lui 1946 singura acţiune a fost aceea a diplomaţilor, activi mai întâi în timpul Conferinţei de pace. Sute de români, îndeosebi membrii ai clasei înstărite de mijloc părăseau România clandestin, „ajutaţi" de sovietici sau oficiali comunişti români care, dacă li se plătea destul, îi transportau prin România, Ungaria şi Austria până în zona de ocupaţie occidentală. Aceşti „emigraţi" aveau o dorinţă firească „de a ajuta ţara" alăturându-se altora sau formând o mişcare naţională în exil. Sosirea lui Rădescu, Vişoianu şi Buzeşti a dat o mai mare greutate politică exilaţilor, iar sosirea Regelui la începutul lui 1948 a dat un nou impuls unor asemenea preocupări.[7]

Procesul lui Maniu

La 30 octombrie 1947 Iuliu Maniu, Ion Mihalache şi alte 17 persoane au fost aduse în faţa justiţiei.[8] Acest proces trebuia să fie, din punctul de vedere al organizatorilor comunişti, marea despărţire a apelor. Şi totuşi, în cursul procesului, spre deosebire de cel al lui Petkov de la Sofia, doar doi dintre martorii apărării au venit cu acuzaţii false împotriva lor, iar declaraţiile făcute nu au reprezentat deloc retractări politice.

Eşecul înregistrat astfel cu procesul comunist din România nu a fost unul accidental. În ansamblu, în toate ţările Europei răsăritene, comuniştii au fost la fel de preocupaţi de organizarea de „procese educative", în sensul că acuzaţiile procurorilor şi mai ales mărturisirile acuzaţilor ar fi putut fi luate drept lecţii folositoare poporului. Acest gen de spectacole orchestrate nu au avut totuşi loc în România. Nici unul din liderii comunişti de seamă care au fost epuraţi din România –

---

[7] Gafencu şi Cretzianu erau deja acolo, unul sosit din Elveţia şi celălalt din Turcia. Vişoianu şi Buzeşti au sosit mai târziu. În 1948 s-a creat Comitetul Naţional Român, al cărui prim preşedinte a fost Rădescu, succedat în 1949 de Vişoianu.

[8] Referinţele din acest capitol provin în cea mai mare parte de la proces aşa cum a fost el publicat în presă, mai ales în „Universul" şi din publicaţia apărută în R.P.R. sub titlul : **Trial of the Former National Peasant Party Leaders, Maniu, Mihalache, Penescu, Niculescu-Buzeşti and others.**

Foriş, Pătrăşcanu, Koffler, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Chişinevschi, ori Miron Constantinescu, – nu au fost judecaţi în public. Este probabil că între 1946 şi 1950 comuniştii români au intuit bine că nici o subtilitate ideologică şi nici psihologică a vreunei auto-mărturisite acuzaţii anti-comuniste nu putea produce nici mânia şi nici curiozitatea masei poporului, care răspundea cu un solid front de indiferenţă ostilă la tot felul de variaţiuni pe teme comuniste.

În procesul Maniu-Mihalache, Partidul Comunist nici nu s-a pronunţat direct, printr-un acuzator public, aşa cum o făcuse, de pildă, în „tribunalele populare". Tribunalul utilizat a fost cel militar, perpetuând astfel metoda represiunii politice folosite de Carol şi Antonescu împotriva căreia Partidul Naţional Ţărănesc protestase întotdeauna. Colonelul Petrescu, preşedintele acestui tribunal a fost procuror în procesul Anei Pauker, în 1936, şi tot el prezidase, sub Antonescu, procese în Basarabia şi Transnistria. O altă ironie era aceea că ministrul justiţiei era Pătrăşcanu, care făcuse mai mult decât oricare altul în privinţa dobândirii sprijinului avocaţilor şi intelectualilor din P.N.Ţ. pentru apărarea comuniştilor în faţa tribunalelor militare înainte de război. Pătrăşcanu fusese de asemenea alături de Maniu în acţiunea de pregătire a armistiţiului şi în primul guvern postbelic.

Între tribunal şi acuzaţi nu a fost posibil nici un fel de dialog. Dimpotrivă. Procesul a ajuns să aibă o ciudată claritate a sensului ce-l avea, căci nici una din părţi nu şi-a ascuns nici sentimentele ce le încerca şi nici părerile. Spre deosebire de cardinalul Mindszendy, de pildă, care a mărturisit şi mai târziu a retractat cele spuse şi care s-a aflat sub un vizibil stres moral şi fizic, Maniu şi-a expus clar şi calm propriile-i păreri şi şi-a recunoscut acţiunile. Toţi acuzaţii, cu excepţia a doi dintre ei, au făcut la fel.

Procuratura i-a acuzat că erau constituiţi în trei „cercuri" concentrice implicate în acelaşi proces, care complotaseră împreună împotriva securităţii statului. Unul era cel al partidelor democrate sau mai curând cel al Partidului Naţional Ţărănesc, reprezentat, în chip tragic, de nu mai puţin de doi dintre liderii şi fondatorii lui. Maniu şi susţinătorii lui conspiraseră cu doi ofiţeri de informaţii americani în organizarea unei insurecţii şi pregătirea unor baze aeriene americane în România. Al doilea „cerc" era cel al „rezistenţei din străinătate". Vişoianu, Buzeşti, Cretzianu şi Gafencu începuseră să denunţe noul guvern român peste hotare, creaseră organizaţii ale exilaţilor utilizând

anumite fonduri transferate de Vişoianu când fusese ministru de externe, ceruseră guvernelor şi instituţiilor străine ajutor şi se aflau în contact cu liderii P.N.Ţ.

Al treilea „cerc" era cel al „funcţionarilor răzvrătiţi", reprezentaţi la proces printr-un mic grup de tineri diplomaţi de carieră conduşi de Victor Rădulescu-Pogoneanu. Ministerul de Externe, care întotdeauna avusese în România renumele unui corp de elită, îşi dobândise această reputaţie prin eleganţa şi eficienţa cu care-l ajutase pe Rege şi pe Maniu în negocierile cu aliaţii şi pentru armistiţiu.[9] Acest grup era astfel descris ca un cerc de complotişti care menţinuseră legături cu foştii lor şefi aflţi în străinătate, cu Maniu şi cu liderii partidelor democrate, ca şi cu reprezentanţii guvernelor englez şi american.

Mai mulţi dintre acuzaţi, îndeosebi Maniu şi Pogoneanu, pretinşii capi ai celor două „cercuri din interior", s-au apărat ei înşişi cu multă vigoare. Dezbaterea a revenit mereu la una şi aceeaşi chestiune: legalitatea acţiunilor lor, sau, cu alte cuvinte, legalitatea restricţiilor pe care guvernul le impusese asupra funcţionării normale a activităţilor politice în ţară. Deci, fusese Maniu autorizat sau chiar ajutat de prietenii săi în plănuitul zbor în străinătate? Da, fusese. De ce? Fiindcă el crezuse că, de vreme ce libera opoziţie şi critica legală erau împiedicate în ţară, vocea poporului român trebuia auzită de democraţiile occidentale care erau încă răspunzătoare de situaţia din ţară. De ce atunci nu plecase şi el? Fiindcă el socotise că locul lui era alături de poporul din care făcea parte. A intenţionat deci să declanşeze o luptă în ţară împotriva guvernului? El avea de gând să-şi continue lupta pentru garantarea de alegeri libere, pentru o veritabilă libertate politică, de restaurare a drepturilor elementare ale omului. Prin ce mijloace? Prin toate mijloacele disponibile. Includeau acestea complotul cu reprezentanţii guvernelor străine aşa cum se afirma că o făcuse în timpul convorbirilor şi contactelor avute cu oficialii americani şi britanici? Răspunsul a fost că discutarea situaţiei internaţionale şi interne cu reprezentanţii diplomatici era una din îndatoririle obişnuite ale omului politic în orice ţară. Menţinuse contacte cu foştii miniştri de externe aflaţi acum în străinătate? Da, ei îl informaseră de utilitatea activităţii lor şi îl sfătuiseră ori de câte ori fusese posibil. Folosiseră canale ile-

[9] Întreg Ministerul de Externe fusese epurat în martie 1946, când 105 miniştri, consilieri şi secretari fuseseră demişi.

gale pentru corespondența secretă oficialii ministerului de externe acuzați odată cu el? Da, fusese necesar să procedeze astfel deoarece canalele poștale obișnuite le erau blocate. Recunoscuse Pogoneanu că fusese în contact cu trădătorii din străinătate? Da, Pogoneanu recunoscuse acest lucru, dar dorise să explice că aceia nu erau trădători, ci patrioți, pe care-i saluta, din boxă. De ce nu plecase nici el? Fiindcă socotise că sănătatea sa ar fi putut constitui o povară pentru ceilalți (Pogoneanu era imobilizat ca urmare a unui atac de scleroză a coloanei vertebrale) și fiindcă dorise ca oameni mai bine calificați ca el, Vișoianu de exemplu, să meargă în străinătate și să lupte pentru țară.

Din asemenea dialoguri a constat, în principal, procesul. El a contribuit mult la creșterea reputației lui Maniu și a creat-o pe cea a lui Pogoneanu.

Maniu și Mihalache au fost condamnați la închisoare pe viață, ceilalți la muncă grea și la recluziune pe termene mergând de la închisoare pe 5 ani până la închisoare pe viață.

Maniu a părăsit sala tribunalului la fel de stăpân pe sine și curtenitor așa cum fusese întreaga sa viață. La fel se comportase și pe durata procesului. Avea 74 de ani. A fost ultima oară când a fost văzut în public. În octombrie 1956 s-a anunțat că murise în temniță în 1952.[10] Informații foarte puține și puțin demne de încredere străbătuseră în afară în timpul celor 5 ani în care fusese încă în viață. Dar toate aveau în comun descrierea lui ca fiind o ființă împăcată, întărită de o adâncă credință religioasă și cu conștiința faptului că împărtășea suferința poporului pe care îl slujise cu atâta credință.

O țară falimentară

Instaurarea terorii de stat a fost curând însoțită și de un faliment economic, care începuse încă din 1945.[11] În vara lui 1947, haosul economic atinsese un nivel fără precedent în istoria Regatului Român. Foametea și nevoile elementare se făceau resimțite în multe domenii. Sosiseră din exterior, mai ales din Statele Unite, transporturi cu ali-

[10] Dintr-un interviu dat lui Jack Raymond, de la „New York Times", de Gheorghe Tătărescu, fost prim ministru liberal, la 14 octombrie 1955.

[11] Vezi, The Economic Field and Financial Policy, în Cretzianu, Captive Romania, 1956.

mente. Inflația, care lovise deja plăpândul leu românesc, a crescut după o spirală înspăimântătoare, ajungându-se ca lira sterlină, care la sfârșitul lui 1945 valora deja 30.000 lei, în vara lui 1947 să poată fi obținută doar cu suma de 1 milion de lei. În acel moment România amintea mai mult de panica foametei și inflației din Germania și Ungaria din 1919, situații fără precedent în propria ei istorie.

Patru erau cauzele principale care stăteau la baza acestor fenomene; doar una din ele ar fi fost suficientă pentru a pune în primejdie structura economică a unei țări mici ca România. Combinația lor însă s-a dovedit aproape dezastruoasă. Una din cauze decurgea din însăși situația creată de război. Economia fusese greu încercată de colaborarea cu al 3-lea Reich de-a lungul războiului, deși după 1942 Antonescu reușise să stopeze creșterea neîncetată a cererilor Germaniei.[12] Comparativ, războiul alături de aliați fusese cu mult mai costisitor atât în oameni cât și în bani. Nici o țară nu ar fi putut susține două asemenea eforturi militare succesive fără a arăta semne serioase de oboseală.

A doua cauză și de departe cea mai importantă era presiunea exercitată asupra economiei românești de Rusia Sovietică, prin obligațiile convenției de armistițiu, prin jaful întreprins de Armata Roșie în cursul anilor de colaborare militară și în următorii doi ani. Cum s-a văzut, prin condițiile convenției de armistițiu, confirmate de tratatul de pace, România trebuia să plătească URSS-ului (1) un total de 300 milioane $ în produse, sub formă de despăgubire pentru pierderile sovieticilor de pe urma operațiunilor militare și a ocupației; (2) cheltuielile trupelor de ocupație sovietice, sporite prin prelungirea ocupației militare sovietice după încetarea operațiunilor militare și (3) restituirea tuturor bunurilor luate de pe teritoriul sovietic în timpul războiului. Dar fiindcă valoarea de la punctul 1 fusese stabilită în dolari 1944, la prețurile mondiale din 1938, datoria reală a României a fost estimată în septembrie 1946 de către Willard Thorp cam cu 50% în plus față de totalul de 300 milioane dolari. Astfel, cele 700 milioane $ plătiți de România în 1946 echivalau cu aproximativ 100 milioane la cursul curent al dolarului, iar cele 230 milioane ce mai rămâneau de plătit ar fi urmat să reprezinte 350 milioane dolari. Estimarea lui Thorp privind prețul întreținerii ocupației sovietice din septembrie 1946 era cam de

[12] Vezi Hillgruber, p. 200-208, asupra fazei finale a relațiilor economice româno-germane.

325 milioane dolari; din restituiri se adaugă aproximativ 175 milioane dolari, din prevalări în produse şi servicii aproximativ 425 milioane, din mai multe plăţi de mai mică amploare 25 milioane dolari, astfel că în 1946 totalul plăţilor României se ridica în realitate la aproximativ 1.050 milioane dolari la valoarea curentă.[13]

Acest total nu cuprindea prada directă de război făcută de armata sovietică. Mai mult chiar, din 1945 diferitele Sovromuri secătuiseră şi ele bogăţiile şi resursele ţării.

A treia din cauze era dezorganizarea deliberată de către comunişti a producţiei. De la sfârşitul lui mai 1944 până în primăvara lui 1947, avuseseră loc neîntrerupte „agitaţii" politice. Avuseseră loc numeroase arestări la sate şi oraşe, devastări de fabrici şi ateliere, inclusiv ridicarea instalaţiilor tehnice, iar la ţară a utilajelor agricole. La uzina Malaxa, în 1946, Gheorghiu-Dej şi Apostol au venit înarmaţi cu pistoale automate pentru a împrăştia o adunare la care muncitorii votaseră pentru naţional-ţărănişti. Pentru toate acestea răspunzător era Partidul Comunist. S-au mai adăugat, în cele din urmă, şi doi ani de secetă – în 1946 şi 1947 –, secetă dintre cele mai mari cunoscute vreodată în România.

În vreme ce la sfârşitul lui 1938 circulaţia monetară totală fusese de 34,9 miliarde lei, în iunie 1944 ea a fost de 211,8 miliarde iar la 14 august 1947 de 48,451 miliarde. Dacă în august 1944 indicele nivelului de trai era de 944 (1939 = 100), în aprilie 1947 acelaşi indice era de 440.869 iar în iulie 1947 de 525.688.[14] Producţia industrială totală scăzuse cu 1/3 faţă de cea din 1944, iar producţia de petrol era de 3,8 milioane t., faţă de 8,7 milioane t. în 1936. Producţia agricolă ajunsese la mai puţin de jumătate din aceea a anilor 1934-1938. În 1945-1946 cheltuielile bugetare fuseseră de 6 şi respectiv de 10 ori mai mari decât veniturile. Orice guvern, în orice ţară, ar fi fost obligat să ia măsuri imediate, dar guvernul Groza părea să fie mulţumit de pregătirile ce le făcea pentru adoptarea reformei monetare, condusă şi personal supravegheată de Eugen Varga.

---

[13] Remarcile lui Willard Thorp, reprezentantul Statelor Unite la întâlnirea Comisiei Economice privind Finlanda şi Balcanii, după Paris Conference, US Delegation USD (P.C.) (P.R.) – 24, 23 septembrie 1946, citat de Ciurea, p. 126-127.

[14] Cretzianu, Captive Romania, p. 103.

Reforma monetară a fost înfăptuită de Varga la 15 august 1947, după ce a fost pregătită în secret, timp îndelungat. Statul își plătise întreaga datorie publică cu tone de monedă de hârtie pe care el însuși o tipărise. Cumpărase apoi întreaga recoltă de cereale a anului, confiscase întregul stoc de mărfuri din magazine, ateliere și fabrici, plătindu-le și pe ele cu bani gheață, și, în sfârșit, dăduse afară o treime din toți angajații de stat și particulari, plătindu-le ce le datora cu același fel de bani. Apoi, la 15 august, s-a anunțat reforma, o reformă asemănătoare celor din Uniunea Sovietică, sub raportul metodelor discriminatorii folosite și a scopurilor ei finale. Muncitorii și țăranii obțineau o rată de schimb privilegiată, iar restul populației una puternic defavorizantă. Noul leu valora 6,60 mg. aur, cu o paritate, față de dolar, de 150 la 1. Instituțiile comuniste, băncile și reprezentanții sovietici au fost printre puținii care și-au schimbat tot disponibilul, căci din totalul monedei în circulație, de 48.500 milioane lei, numai 27.500 milioane au fost schimbate în cele trei zile cât au fost permise în acest scop. Cele cel puțin 21 miliarde lei rămase reprezentau „confiscarea" de tip sovietic operată de stat.

Ca și în cazul celorlalți sateliți, avantajele economice pe care planul Marshall, oferit la 15 iunie 1947, erau și pentru România evidente. Însă după respingerea ajutorului Marshall de către Uniunea Sovietică pe motiv că el ar fi constituit un „amestec" al Statelor Unite în afacerile interne ale țărilor în discuție, țările satelite nu au mai avut de ales. Dintre cele 22 de state invitate de guvernele englez și francez la conferința Planului Marshall, care începea la Paris la 12 iulie, 8 nu au luat parte: Finlanda, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, România, Bulgaria și Albania. Guvernele polonez și cehoslovac au arătat că doriseră să participe la plan și în iunie 1947, în România, Tătărescu a publicat un memoriu care critica guvernul și politica lui economică. Dar aceasta era perioada în care politica sovietică se cristaliza într-un tipar antioccidental.

Negativismul intern și extern, toamna lui 1947

De acum guvernul Groza era la putere de mai bine de doi ani. Așa de prost era bilanțul și așa de unanimă nemulțumirea tuturor segmentelor populației în acel moment, chiar înaintea iernii lui 1947, încât se

naşte firesc întrebarea cum se făcea că Partidul Comunist Român era mai disprețuit de poporul pe care-l supusese decât erau celelalte partide comuniste ale Europei răsăritene, de către popoarele lor.

Devenise de fapt clar în acea perioadă liderilor partidelor comuniste europene cu mult mai puternice, că în curând vor avea de ales între păstrarea măcar în parte a popularității pe care ele, spre deosebire de P.C.R., o dobândiseră în timpul războiului şi loialitatea lor față de Rusia lui Stalin. Alegerea între aceste alternative trebuia făcută de către aceste partide rapid. Partidul Comunist Iugoslav optase în 1948 pentru ruptura cu Rusia, cel cehoslovac pentru ruptura cu libertatea şi democrația. Dar comuniştii români, care nu aveau nici un capital politic, ştiau bine că veniseră la putere şi erau menținuți la putere de armata sovietică. Acest partid era în realitate cea mai tipică expresie a noii formule pe care Stalin o introdusese în toate democrațiile Europei răsăritene, care nu prezenta nici o alegere sau vreo alternativă din capul locului. Un astfel de partid şi nu cel iugoslav răspundea mai bine dorințelor lui Stalin.

Deşi conştienți de nepopularitatea lor şi greutățile ce le stăteau înainte, comuniştii s-au străduit prea puțin să obțină bunăvoința poporului cu o politică mai blândă. Poate numai Pătrăşcanu a venit cu nişte „teze" în care se poate remarca o atitudine mai blândă față de popor. El recomanda, se pare, o acțiune pozitivă şi constructivă în colaborare cu partidele democratice, dar în 1946 Gheorghiu-Dej tratase deja cu duritate, în raportul lui către C.C., devierile lui Pătrăşcanu. Ceilalți, adevărații conducători ai partidului, erau unanimi în părerea lor că timpul pentru o guvernare constructivă nu sosise încă. Ei socoteau că Partidul Comunist se afla încă într-o administrație de tranziție, în care, deşi dețineau fotoliile puterii, nu le aveau încă pe toate, mai ales pe cel suprem, din punct de vedere oficial. Potrivit diagnosticului lor, se aflau încă într-o situație de „dualitate a puterii". Ei au decis în consecință că vor trebui să continue subminarea structurii oficiale a statului şi societății, ca să dobândească puterea până la capăt, totală.

În calitatea lui de ministru al economiei naționale, cel care răspundea de promptitudinea livrărilor către Rusia ca şi de inventarierea resurselor naturale şi a bogățiilor țării, în vederea viitoarei naționalizări, era Gheorghe Gheorghiu-Dej. Faptul că Teohari Georgescu, un alt secretar al partidului, era ministru de interne, avea desigur o semni-

ficație mai mare și mai vizibilă. El era cel care trebuia să răspundă în fața partidului pentru instaurarea oprimării necesare și pentru netezirea căii către următorii pași revoluționari.

Cea mai semnificativă dintre toate atitudinile politice era totuși reținerea arătată de ceilalți doi secretari ai partidului, Ana Pauker și Vasile Luca, precum și de acei lideri care cu toate că nu erau în Secretariat și în unele cazuri nici chiar pe lista Biroului Politic în 1945, răspundeau de cele mai speciale misiuni ale partidului. Ei erau Bodnăraș, Pârvulescu, Borilă, Chișinevschi și Dumitru Coliu. Evident, ei au refuzat să-și asume responsabilități ministeriale. Dacă aripa importantă a partidului, inspirată de Moscova, ar fi dorit să guverneze, dacă ea ar fi simțit că avea cu adevărat puterea, chiar și într-un cabinet de coaliție, atunci Pauker, Luca și Bodnăraș ar fi fost delegați sau chiar impuși la guvernare în locul lui Pătrășcanu, de pildă. În loc de aceasta, în vreme ce echipa guvernamentală provizorie câștiga doar timp și curăța calea, partidul își concentra încă puterile în vederea eliminării cât mai rapid posibil a „dualității puterii".

În timpul procesului lui Maniu, s-a făcut un protest împotriva lui Tătărescu pe motivul că Ministerul Afacerilor Externe și serviciul diplomatic adăposteau pe mulți din oportuniștii regimului. Poziția lui Tătărescu s-a înrăutățitt și mai mult după circulația dată memoriului său din iunie 1947, care critica aspru guvernul. În septembrie 1947 el a fost constrâns să demită mai multe sute de persoane din serviciul Ministerului de Externe iar la 7 noiembrie el și alți membri liberali din cabinet au fost înlăturați din posturi, fiind înlocuiți cu Ana Pauker, ca ministru de externe, Vasile Luca, la Ministerul de Finanțe, în timp ce Bodnăraș devenea ministru de război.

Ana Pauker cu Gheorghiu-Dej și Chișinevschi luaseră parte, între timp, la conferința ținută la 22-23 septembrie, la care se crease Cominform-ul. Acest eveniment a marcat demarajul lent al coordonării active cu blocul sovietic.[15] Cu Luca, Bodnăraș și Pauker în guvern, partidul s-a angajat la ceea ce ei socoteau că va fi instaurarea dictaturii proletariatului.

[15] Aceasta este ceea ce Hugh Seton-Watson în **The East European Revolution** descrie ca faza coaliției veritabile, spre deosebire de aceea a falsei coaliții, de pildă în Cehoslovacia. În România totuși, din cauza condițiilor locale, coaliția a fost de la început falsă și nu a avut nici o șansă să devină veritabilă. Singura deosebire a marcat-o acceptarea de către comuniști a Regelui.

Crearea Cominform-ului a dat semnalul unei noi campanii de violenţă comunistă în Europa occidentală, cu scopul de a distruge economia ţărilor care aveau să beneficieze de avantajele Planului Marshall. Fenomenul a avut loc în acelaşi timp cu instituirea unei izolări impenetrabile a democraţiilor populare ale Europei răsăritene de restul continentului.

Menţinerea Regatului României în inima orbitei sovietice era o anomalie chiar şi în 1945. Public, comuniştilor putea să nu le pese de „anacronism", dar pentru ei aceasta era încă o faţetă foarte importantă a „dualităţii puterii". Regele Mihai fusese desigur criticat de anticomunişti o vreme, mai ales de când deschisese parlamentul, după procesul lui Maniu şi Mihalache, şi îi acceptase pe Pauker, Bodnăraş şi Vasile Luca drept miniştri ai săi, în vreme ce zeci de mii de familii erau prădate şi prost tratate de către autorităţile comuniste, dar oamenii aveau încă încredere în el. Se ştia că Regele făcea tot ce-i stătea în putere să facă.

La 12 noiembrie 1947 Regele a plecat la Londra pentru a lua parte la căsătoria principesei Elisabeta. El a fost surprins de faptul că guvernul comunist n-a luat nici o măsură pentru a-l împiedica să plece. Guvernul comunist avea să fie şi el surprins când, la 21 decembrie Regele împreună cu Regina Mamă s-au reîntors în România. Speranţa lor, potrivit celor spuse de Groza la ultima sa audienţă regală, că el va renunţa la tron, nu se materializase. În timpul şederii în străinătate Regele Mihai se logodise cu Principesa Ana de Bourbon Parma, dar aceasta nu-i diminuase hotărârea de a rămâne în mijlocul poporului său până la capăt. Problema mariajului regal fusese deja, de altfel, foarte brutal abordată de guvernul comunist, care declarase deschis că „România nu şi-o putea permite".

La nouă zile după revenirea Regelui, Groza şi Gheorghiu-Dej i-au cerut monarhului să se întoarcă de la locuinţa sa din Sinaia la Bucureşti, pentru unele chestiuni urgente. Regele a sosit în capitală la 30 decembrie, şi i-a primit pe cei doi în audienţă în prezenţa Reginei Mame. Ei i-au cerut să abdice. Groza, cu obişnuita lui vulgaritate, i-a înfăţişat acest lucru ca pe o afacere convenabilă, pe care el, un intermediar onest, o înlesnea. Dej a evocat cu fanatism viitorul poporului

român şi a mai mărturisit că Regele avea o „influenţă tulburătoare" şi că atâta vreme cât va rămâne în România „vor fi întotdeauna necazuri". Dej a reamintit dovezi din procesul Maniu, care puteau fi utilizate ca să se creeze impresia că Regele complota cu americanii şi englezii.[16] Ambii i-au prezentat un document de abdicare gata pregătit, pe care Regele urma să-l semneze pe loc.Când el a refuzat, cei doi i-au dat o jumătate de oră să reflecteze. Între timp, Regele a aflat că telefoanele palatului fuseseră tăiate şi că palatul însuşi fusese înconjurat de trupe loiale comuniştilor. Când s-a întors în sala de audienţe, Regele a refuzat din nou să semneze. Groza i-a spus atunci că guvernul va acţiona. „Va curge sânge, va fi probabil război civil, însă responsabilitatea vă va reveni".[17] În cele din urmă Regele a semnat. În aceeaşi zi guvernul anunţa crearea Republicii Populare Române şi a trecut la pregătirea unei noi constituţii.

Se încheia astfel domnia unui tânăr care de două ori fusese rege al României şi totuşi, în afara celor câteva luni ale intervalului dintre 23 august 1944, când condusese acţiunea de scoatere a României din război şi de sub dominaţia nazistă, şi 6 martie 1946, când a văzut România căzând sub dominaţia sovietică, nu avusese niciodată ocazia de a fi un monarh constituţional, modern şi devotat al poporului român, popor care-l cunoştea că aşa era.

Astfel lua sfârşit Regatul României, ai cărui 70 de ani de existenţă coinciseseră cu perioada deplinei suveranităţi a ţării.

---

[16] A. Gould Lee, Crown against Sickle, p. 167.

[17] Ibidem, p. 173.

Partea a II-a

STATUL TOTALITAR, IANUARIE 1948 - FEBRUARIE 1956

1

Ultimele retuşuri ale planului

Republica fusese proclamată, şi profesorul I. C. Parhon fusese numit conducătorul noului stat. Parhon era un distins endocrinolog care, în perioada antifascismului, fusese unul dintre sprijinitorii de frunte ai Partidului Comunist şi care, în timpul războiului, se făcuse util acestuia prin semnarea unor scrisori şi manifeste de inspiraţie comunistă, convingând pe alţi oameni de ştiinţă şi profesori să facă acelaşi lucru.

Ce fel de republică urma să fie? Cu greu ar fi putut vreun român să răspundă la această întrebare în ianuarie 1948. Astăzi se cunoaşte faptul că Partidul Comunist Român era divizat între soluţii variate. La cele două extreme se aflau, pe de o parte, grupul lui Gheorghiu-Dej, care susţinea ideea continuării a ceva situat între un stat comunist şi unul parlamentar, eventual legat cu celelalte state est-europene într-o federaţie, ce urma să se extindă de la Baltică la Mediterană. De cealaltă parte se afla Luca şi grupul său, care sugerau că Republica Populară Română ar trebui să fie o republică sovietică, unul din statele federale ale Uniunii Sovietice. Mulţi oameni din România şi din vest se temeau că ultima soluţie, cea finală sau absolută, era iminentă[1], însă ea a fost înlăturată. Totuşi, coordonarea cu Uniunea Sovietică era aproape deplină.

---

[1] „New York Times", 10 mai şi 2 iulie şi „The Times" 13 august 1948, preluând o dezmințire oficială din partea Ambasadei de la Londra a R.P.R. asupra acestui subiect.

În ianuarie, Petru Groza, în calitate de prim-ministru, Ana Pauker, ca ministru de externe, Gheorghiu-Dej, ca ministrul industriei şi Vasile Luca, în calitate de ministru al finanţelor s-au dus la Moscova în fruntea unei mari delegaţii compusă din experţi şi specialişti. La 4 februarie 1948, Groza din partea R.P.R şi Molotov din partea Uniunii Sovietice au semnat un tratat de prietenie, cooperare şi asistenţă mutuală între cele două ţări. Era primul tratat de acest fel semnat cu unul din statele care duseseră războiul împotriva Uniunii Sovietice; a urmat Ungaria la 18 februarie şi Bulgaria la 18 martie. Tratatul cu Cehoslovacia fusese semnat al 12 dec. 1943, iar cele cu Iugoslavia şi cu Polonia la 12 şi, respectiv, 21 aprilie 1945.

Toate cele 6 tratate aveau la bază ideea unei apărări comune împotriva Germaniei.[2] Însă aceasta era mai degrabă o problemă de interpretare, conform momentului politic şi împrejurărilor în care fuseseră semnate fiecare dintre tratate. Lăsând deoparte tratatul cehoslovaco-sovietic, care se asemăna cu cel anglo-sovietic din 1942 şi care, astfel, reprezenta o alianţă pe perioada războiului, celelalte patru erau aproape identice, cu câteva diferenţe minore între cele două tratate semnate în 1945 şi cele trei din 1948. Însă „Germania" avea un înţeles diferit în fiecare dintre ele. Când semnatarii au căzut de acord în 1948 „să întreprindă toate acţiunile comune ce stăteau în puterea lor pentru a înlătura orice ameninţare a unei noi agresiuni din partea Germaniei sau orice altă putere care ar putea fi asociată Germaniei, direct sau în orice alt fel" (Art.1), această afirmaţie, aşa cum însuşi Molotov a spus-o, „devine în mod special importantă mai ales acum, când aţâţătorii la un nou război, aflaţi în tabăra imperialistă, se străduiesc să înjghebeze blocuri militare şi politice împotriva statelor democratice".[3] Tratatele erau în cea mai mare parte orientate împotriva puterilor occidentale, [4] inclusiv a viitoarei Germanii de Vest, şi urmăreau

[2] Art. 1, Tratatul Sovieto-Român (U.N. Treaty Series, vol. 48, 1950).

[3] „Moscow News", 7 feb. 1948.

[4] „Pravda" a legat semnarea tratatului sovieto-român de „o acuzaţie după care imperialiştii americani transformau Germania de Vest într-o bază pentru operaţii militare" („Christian Science Monitor", 7 feb. 1948).

întărirea militară şi diplomatică a blocului sovietic european în care Cominform-ul, deja angajat într-o ofensivă puternică, urma să fie gardianul politic.

Dar uniformitatea tratamentului impus astfel de către Uniunea Sovietică tuturor ţărilor est-europene sub directul său control devine şi mai evidentă când se compară textul tratatelor cu acela semnat între Uniunea Sovietică şi Finlanda, la 6 aprilie 1948.[5] Aici, problema suveranităţii partenerului mai mic, după ce fusese aprig dezbătută, se rezolvase în final în favoarea sa. Finlanda se angaja doar „să-şi ducă la îndeplinire datoria sa de stat suveran" şi „să-şi îndrepte toate forţele aflate la dispoziţia sa înspre apărarea integrităţii teritoriale proprii... cu ajutorul, dacă era necesar, al Uniunii Sovietice sau împreună cu Uniunea Sovietică" (Art.1). De asemenea, Finlanda a cerut şi a obţinut organizarea unor consultări între cele două părţi asupra problemei dacă şi când era vorba de „o ameninţare cu agresiunea militară de felul celei la care se referea Art.1". Stalin însuşi a ţinut un discurs cu ocazia semnării, în care spunea:

„Poporul sovietic consideră că fiecare naţiune – fie ea mare sau mică are particularităţile sale, natura sa specifică, aparţinând numai sieşi şi lipsind altor naţiuni. Aceste trăsături particulare formează contribuţia pe care fiecare naţiune o aduce la tezaurul comun al culturii mondiale, pe care îl sporeşte şi îmbogăţeşte. În acest sens toate naţiunile – mari şi mici – se află pe o poziţie similară, şi fiecare naţiune este egală tuturor celorlalte".[6]

Nici una din aceste afirmaţii clare de suveranitate nu se vor afla în tratatele semnate cu ţările aflate sub control comunist direct sau în discursurile conducătorilor sovietici ţinute cu ocazia semnării lor. Aceste ţări s-au angajat pur şi simplu să acţioneze împreună cu Uniunea Sovietică oricând şi împotriva oricărui agresor[7] şi au fost tratate de către Uniunea Sovietică drept nişte subordonaţi din punct de vedere diplomatic şi militar.

---

[5] U.N. Treaty Series, vol. 48, pp. 149-61.

[6] „Soviet News", 14 apr. 1948.

[7] Exista, de asemenea, o diferenţă de durată: tratatul sovieto-român era semnat pentru o perioadă de 20 de ani, iar cel fino-sovietic pentru o perioadă de 10 ani, cu o prelungire automată de 5 ani şi, respectiv, 1 an.

La patru zile după prima şedinţă (la Varşovia) a Cominform-ului, Comitetul Central al Partidului Social-Democrat Român şi Biroul Politic al Partidului Comunist au dat un comunicat comun, în care îşi exprimau dorinţa de a colabora sub forma unui Partid Muncitoresc Român. Acestei fuziuni îi rezistaseră Petrescu şi susţinătorii săi din Partidul Social-Democrat independent, însă ea a avut sprijinul ultimului Congres al Partidului Social-Democrat oficial, de pe 5 octombrie 1947, la care au participat delegaţiile socialiştilor de peste hotare, precum şi un impunător grup al Partidului Comunist Român, condus de Dej, Ana Pauker, Vasilichi şi alţii, printre care se afla, desigur, şi Groza. Rezoluţia asupra fuziunii a fost adoptată cu aclamaţii. La acea vreme, în conformitate cu datele oferite de Barbu Solomon în discursul său la Congres şi publicate în „Scânteia", Partidul Social-Democrat număra 560.201 de membri, dintre care 155.303 erau muncitori, 30.346 meşteşugari, 45.097 funcţionari publici, 17.083 alţi funcţionari, 13.903 muncitori calificaţi, 8.663 lucrători în comerţ, 253.803 ţărani şi 46.003 alte meserii. La aceştia trebuie adăugaţi alţi 193.011 membri din organizaţiile de tineret şi de femei.

Raportul menţiona, de asemenea, faptul că printre membri se aflau 19.457 profesori de ţară, 2.940 profesori de liceu şi 34 profesori universitari.

La 13 nov. 1947 Comitetul Central al Partidului Social-Democrat a adoptat principiul necesităţii unirii celor două partide şi noul Partid Muncitoresc Român a ţinut primul său Congres la 21-23 feb. 1948. Rezoluţia finală[8] a acestui congres anunţa că partidul îşi baza activitatea pe „învăţăturile lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin" şi pe reforme care urmăreau stabilirea unui regim popular democratic. Ea mai anunţa că se va întocmi o nouă constituţie, care va reflecta schimbările petrecute în structura socială şi economică a statului, inclusiv crearea consiliilor populare, reorganizarea justiţiei, educaţiei, culturii şi cultelor şi măsurile economice menite să transforme România într-o ţară industrial-agrară dezvoltată. Clasa muncitoare era înfăţişată drept conducătoare a noii societăţi şi P. M. R. ca avangarda şi călăuza mun-

[8] Rezoluţia din 23 feb. 1948, în Rezoluţii, vol. I.

citorilor. În politica externă, rezoluția sublinia atașamentul României la tabăra anti-imperialistă condusă de Uniunea Sovietică și importanța tratatului sovieto-român.

Un nou Comitet Central, condus de Dej, Luca, Pauker, avea printre membrii săi permanenți pe: Augustin Alexa, G. Apostol, E. Bodnăraș, Petre Borilă, Pintilie Bodnarenko, I. și Liuba Chișinevschi, Miron Constantinescu, Constanța Crăciun, I. Vinte, Dumitru Coliu, Mihai Dalea,[9] A. Drăghici, Gh. Florescu, Tudor Iordăchescu, Mișa Leven, C-tin Mateescu, Mihai Moraru, Ion Pas, Emil Popa, Iosif Rangheț, Leonte Răutu, Leontin Sălăjan[10] (Silaghi), Lotar și Eugenia Rădăceanu, Nicolae Radavonici, Avram Șerban, Barbu Solomon, William Suder, Chivu Stoica, Zaharia Tănase, Olimpia Tenescu, Vasile Vaida, Gheorghe Vasilichi și Ștefan Voitec.

Întreaga listă era o cuprinzătoare trecere în revistă a personalităților partidului de dinainte de apariția noii generații. Secretariatul nou ales era din nou în mâinile celor patru de la început, cu Lotar Rădăceanu în funcție de al cincilea secretar pentru o scurtă perioadă. Gheorghiu-Dej a rămas Secretar General, deși nu se afla încă pe o poziție de pe care să-și afirme supremația asupra celorlalți trei. Apostol, alături de Chivu Stoica, situat pe poziția a doua, răspundea de sindicate. Chișinevschi era sprijinit de Răutu la Agitație și Propagandă (o direcție care urma să devină în mod neprevăzut mai importantă prin transferul ziarului editat de Cominform și al sediului său la București). Moghioroș controla biroul organizatoric, Vasilichi problemele tineretului; Rangheț (care a murit curând după aceea) cadrele; Vasile Vaida deținea controlul asupra comisiei țărănești; Constanța Crăciun, asupra comisiei de femei; Pintilie Bodnarenko se ocupa de administrație, iar Pârvulescu de comisia de control. Comuniștii răspundeau în totalitate de ministerele de interne, justiție, afaceri externe, apărare, economie și finanțe, și astfel controlau întreg mecanismul statului.

Congresul a schimbat, de asemenea, vechiul Front Național Democratic într-un Front Popular Democratic, care includea Partidul Muncitoresc Român, Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular (inițial Uniunea Patrioților) și Uniunea Maghiarilor (MADOSZ),[11]

[9] Vezi p. 391.

[10] Vezi p. 395.

[11] Partidul Național Popular s-a desființat în 1949; Frontul Plugarilor și Uniunea Maghiarilor au devenit organizații de tip frontist.

care, asemenea Confederației Sindicatelor, Uniunii Tineretului Muncitor și Uniunii Femeilor Democrate, erau organizații de tip frontist. La 28 martie Frontul Popular Democratic obținea 92% din voturile în alegerile pentru o nouă adunare, care urma să voteze constituția, iar guvernul obținea 405 din cele 414 locuri.

A fost Pătrășcanu un potențial Tito ?

Unul dintre punctele centrale ale Congresului P.M.R. din februarie 1948 l-a constituit atacul public lansat împotriva lui Pătrășcanu, în prezența acestuia. Faptul a avut ca efect imediat excluderea sa din noul Comitet Central. În cele din urmă, atacul a condus la căderea sa în dizgrație și la excluderea sa în 1954, după un proces cu ușile închise. Cât de mult, totuși, poate fi considerat cazul său drept o epurare a unui „pre-Titoist", adică o victimă a unei epurări anti-Tito chiar înainte de excomunicarea lui Tito însuși, este încă o problemă controversată.

Omul ales pentru a-l denunța la 22 februarie a fost Georgescu, o pretinsă victimă a relațiilor lui Pătrășcanu și Foriș cu Siguranța, pe perioada războiului. Georgescu a spus la Congres, așezat alături de victima sa tăcută și aparent indiferentă, că Pătrășcanu „căzuse sub influența burgheziei", „devenise un exponent al ideologiei burgheze" și „supraestimase în mod constant și intenționat forțele inamicului", că aparține clasei dușmane și „este probabil ajutat de puterile occidentale imperialiste".[12]

În rezoluția adoptată la Ședința plenarei Comitetului Central din 10-11 iunie 1948, aceste acuzații erau și mai clar subliniate. Se afirma că :

„Un exemplu tipic de renunțare la politica luptei de clasă împotriva exploatatorilor și de propovăduire a colaborării cu clasele exploatatoare îl reprezintă poziția politică a lui Pătrășcanu. Cu câteva săptămâni înainte de 6 martie 1945, acesta, în totală contradicție cu linia partidului, relua lozinca conlucrării «cu întreaga burghezie sau cu părți însemnate ale ei.» În anul 1946, el apăra teza alianței cu «întreaga» țărănime, deci și cu elemente exploatatoare, dușmane ale țărănimii muncitoare. Falsificând istoria luptei eroice a muncitorimii din

[12] Rezoluții, vol. I.

România şi a partidului ei, scriind în mod calomnios despre «lipsa de influenţă şi neputinţa de influenţare din partea proletariatului», despre «activitatea sporadică, lipsită de continuitate şi de profunzime» a partidului, Pătrăşcanu căuta să nege rolul conducător al proletariatului şi să atribuie acest rol burgheziei. În activitatea sa practică, Pătrăşcanu ducea o politică de împăciuire faţă de exponenţii reacţiunii burghezo-moşiereşti, în plină luptă a partidului împotriva reacţiunii. Pătrăşcanu a mers pe linia politicii naţionalist-şovine. În domeniul economiei el a preconizat, în cor cu burghezia, politica libertăţii comerţului iar după reforma monetară, a cerut ca statul să arunce pe piaţă monede de aur, ceea ce ar fi dus la căderea înapoi în haosul inflaţiei, şi la întărirea poziţiilor economice ale capitaliştilor. În felul acesta Pătrăşcanu a devenit purtător al ideologiei şi intereselor burgheziei în rândurile partidului nostru. Partidul a respins cu hotărâre teoriile contrarevoluţionare ale lui Pătrăşcanu inspirate din ideologia şi interesele duşmanului de clasă. Trebuie considerat ca o greşeală că aceste «teorii» nu au fost îndeajuns şi la timp demascate"[13].

Aceste critici la adresa activităţii şi gândirii politice ale lui Pătrăşcanu de la trecerea în legalitate a Partidului Comunist erau de fapt nişte jumătăţi de adevăruri denaturate. (Acuzaţiile nemiloase de colaborare cu poliţia şi acţiuni de trădare în asociere cu Foriş înainte şi în timpul războiului au fost publicate doar pe scurt înaintea sumarului său „proces" din 1954.) Totuşi, unele dintre acuzaţii erau adevărate şi, în orice caz, în favoarea lui.

În situaţia existentă imediat după război, politica sa ar fi putut oferi partidului ceva mai multă popularitate şi s-ar fi dovedit, aproape sigur, mai solidă sub raport economic faţă de politica de partid oficială. Însă văzute din punctul de vedere al unor oameni ca Vasile Luca, care era evident în fruntea atacului împotriva lui Pătrăşcanu, tezele acestuia aveau un iz demodat, de dinainte de al V-lea Congres (1932). În circumstanţele modificărilor vaste petrecute în 1948, ele li se păreau nu numai depăşite, ci şi evident trădătoare.

Astfel, acuzaţia de a fi „resuscitat" lozinca colaborării cu întreaga burghezie sau cu părţi importante ale ei putea însemna două lucruri. Unul era că exact înaintea loviturii de stat a lui Vîşinski, Pătrăşcanu pledase pentru continuarea unei politici de colaborare cu naţional-

[13] Ibidem

țărăniștii dacă aceștia își schimbau conducerea – o atitudine similară celei luate de partid față de social-democrați. El avea multe motive pentru această atitudine. Își dăduse seama, cel puțin de la reorganizarea Secretariatului și Biroului Politic, din mai 1944 și octombrie 1945, că se afla acum pe drumul spre eliminarea sa din conducerea partidului. Însă, într-o coaliție cu național-țărăniștii el s-ar fi putut considera un lider natural. S-ar fi ridicat astfel ca un lider național, impus partidului de către mase și de circumstanțe. Un astfel de plan putea și părea realizabil unor politicieni democrați aflați în conflict cu niște partide democratice, în țări libere; însă el avea puține șanse într-o țară ocupată, cu un partid monolitic, care nu avea nici un fel de viață proprie, cu excepția celei împrumutate de partidul rus. Era și foarte târziu atunci pentru un astfel de joc, deoarece pentru P.C.R. și sprijinitorii săi ruși, scopul era de a controla țara. Astfel, diferența dintre poziția lui Tito și cea a lui Pătrășcanu între 1945 și 1948 poate fi redusă la această dublă distincție: în vreme ce primul controla partidul care controla țara, ultimul ieșea din partidul care abia atunci încerca, prin intervenție sovietică, să ajungă la sursele puterii. Celălalt sens al expresiei „a resuscita", în contextul rezoluției Comitetului Central, se făcea ecoul unei mai vechi dușmănii dintre Pătrășcanu și partid. Acuzația că el deseori calomniase neputința proletariatului și activitatea superficială și sporadică a partidului, care redase burgheziei rolul conducător, evoca schisma ideologică de dinainte de 1932 din interiorul partidului, care se produsese între aripa vechiului Regat – intelectuali și muncitori – și aripa basarabeană, care împreună cu grupările muncitorești, urmau să preia controlul partidului la Congresul al V-lea. Și în această privință sunt foarte puține puncte comune cu politica revoluționară deschisă a lui Tito.

Însă în două privințe de natură ideologică au existat anumite analogii între acuzațiile aduse lui Pătrășcanu și cele pe care Comitetul Central sovietic le aducea în același timp lui Tito. Când rezoluția română sublinia că Pătrășcanu a dorit în 1945 să colaboreze cu „întreaga țărănime, deci și cu elementele exploatatoare dușmane ale țărănimii muncitoare", era vorba de o acuzație aproape identică aceleia îndreptate împotriva Partidului Comunist Iugoslav, că apreciase țărănimea mai presus de clasa muncitoare și că nu izbutise să realizeze distincția dintre chiaburi și ceilalți țărani. Nu trebuie scăpat din vedere nici faptul că în vreme ce Partidul Muncitoresc Român se pregătea să formu-

teze noua „democrație populară", care aducea cu sine naționalizarea, industrializarea și colectivizarea pe scară largă, Pătrășcanu, plictisit de minciunile gratuite în care partidul se încurcase deja, a apelat la mai mult realism. I se părea a fi nerealist să învrăjbești părți tot mai mari din populație, să distrugi și mai mult economia de dragul „progreselor ideologice" înregistrate pe hârtie. Mai ales în ce-i privea pe țărani avea toate motivele să privească cu scepticism planul colectivizării lor forțate.

Altă analogie poate fi găsită în aluzia făcută la orientarea sa înspre o „politică naționalist-șovină". În contextul anului 1948, faptul putea să sune similar cu pretinsa atitudine anti-rusească a lui Tito, Kostov, Rajk și Gomulka. De fapt, această acuzație se referea la atitudinea sa anti-maghiară din perioada 1944-1947 (anul tratatului de pace) în problema Transilvaniei. În altă secțiune a rezoluției din iunie 1948, care trata separat problema naționalităților din R.P.R., se menționa din nou că „lupta împotriva atitudinii anti-marxiste, naționalist-șovine a lui Pătrășcanu a contribuit la înfrățirea poporului român cu naționalitățile conlocuitoare". În iulie 1946 Gheorghiu-Dej tratase deja această deviere a lui Pătrășcanu în raportul său către Comitetul Central asupra „poziției R.P.R. față de tendințele șoviniste și revizioniste". De aici sugestia din rezoluția din 1948 că fusese necesară o perioadă atât de lungă pentru condamnarea teoriilor sale.

În final, trebuie examinată problema dacă Pătrășcanu a fost implicat la sfârșitul lui 1947 și începutul lui 1948 în discuții diplomatice și contacte cu comuniștii din sud-estul Europei care urmăreau să formeze o federație balcanică. Acest episod diplomatic a zdruncinat încrederea partidului comunist rus în anumiți lideri est-europeni.[14] El a accentuat probabil neîncrederea lor față de Tito și a grăbit hotărârea finală de a exclude Iugoslavia din Cominform.

După un atac violent în „Pravda" din 28 ianuarie, Dimitrov a fost obligat să-și retragă declarația sa extrem de optimistă referitoare la o viitoare federație balcanică, declarație făcută la 17 ianuarie 1948 la București. Curând după aceea, deja suferind, a fost convocat la Moscova, unde a murit. Întregul incident e posibil să se fi răsfrânt de asemenea asupra lui Pătrășcanu. Tito fusese în București între 17-20

[14] Vezi The Evolution of the Cominform, 1947-50, „World Today", mai, 1950.

dec. 1947, pentru a semna tratatul româno-iugoslav. Rămâne necunoscut faptul dacă rușii aveau informații despre unele noi planuri referitoare la o federație balcanică, făcute de Tito și Pătrășcanu. Singurul fapt cert este că presa iugoslavă și partidul au păstrat tăcere asupra procesului lui Pătrășcanu. Numai la apogeul atacurilor sale permanente împotriva partidelor comuniste aflate sub dominația sovietică, „Borba" a publicat, la 4 martie 1950,[15] un articol informând că Pătrășcanu urma să fie judecat în curând împreună cu unii cetățeni iugoslavi, pentru conspirație pro-Tito.

Când Pătrășcanu a fost judecat, între 6 și 14 aprilie 1954, co-acuzații săi erau un grup eterogen de prieteni personali, printre care se numărau de la fostul mareșal al Palatului, Ion Mocsony-Stircea, până la Lena Constante, artistă,[16] iar capetele de acuzare formulate erau de a fi condus un grup de spioni și complotiști care aveau legături ce conduceau la „trădătorii" Foriș și Koffler. Curtea militară era prezidată de Colonelul Ilie Moisescu. Pătrășcanu și Remus Koffler au fost condamnați la moarte, H. Silber, A. Ștefănescu și E. Calmanovici au primit pedepse pe viață; Mocsony-Stircea și H. Torosian au fost condamnați la 15 ani de muncă silnică, H. Brauner și Lena Constante la 12 ani iar ceilalți la pedepse mai ușoare.[17]

---

[15] „New York Times", 5 martie 1950.

[16] Unele legături de prietenie personală existaseră între anumiți acuzați: de exemplu, între Pătrășcanu și soția sa și Belu Silber, un tipic filozof-economist est-european de origine evreiască care, atras în Partidul Comunist încă de la sfârșitul anilor 20, a reacționat cu violență împotriva disciplinei și platitudinii sale; Harry Brauner era un strălucit muzician și folclorist; prietena lui de-o viață, Lena Constante, o vestită pictoriță de icoane bizantine și biserici; E. Calmanovici, un inginer de succes și constructor în căutare de companie intelectuală și H. Torosian, un om de afaceri armean, pe vremuri consul comunist la Paris, unde a dobândit un mare hotel, iar Koffler era cel mai bun prieten al lui Foriș în C.C. în perioada războiului. Însă acesta nu era un grup politic.

[17] Conform relatării unui martor ocular, publicată în „Vocea Libertății" (Atena) în mai 1958, unii comuniști au fost instruiți să facă niște acuzații anume la proces. De exemplu, unul din martori era Ecaterina Borilă (soția membrului actual în Biroul Politic), care a depus mărturie că Pătrășcanu făcuse unele declarații din care reieșea că el complota să ia puterea și să-i elimine pe ceilalți din C.C. și că, de asemenea, emisese declarații cu caracter naționalist. Alt martor era Ilka Wassermann, director la Cartea Rusă, care a spus că Pătrășcanu avea legături cu agenți imperialiști, că era naționalist și antisemit și fost agent al Siguranței. Cu toate că nu exista nimic concret care să sprijine aceste calomnii, Ecaterina Borilă a fost considerată una din figurile

Prima constituţie a R. P. R., aprilie 1948

Odată „aleasă" la 3 martie, Adunarea Naţională s-a întrunit la 6 martie. La 8 aprilie, ea a început să discute proiectul de constituţie; acesta fusese publicat la 6 martie şi aprobat în unanimitate la 13 aprilie.[18] Motivele care i-au determinat pe comunişti la o adoptare rapidă erau evidente. „Dualitatea puterii" se sfârşise. Forma statului fusese modificată în întregime şi cu violenţă şi fostele instituţii fundamentale distruse; diferite „structuri, supra – şi infrastructuri" pretindeau a se forma acum în spatele acestor schimbări. Alături de Cehoslovacia, România era ultima ţară din blocul comunist fără o constituţie de tip sovietic. Asta nu înseamnă că toate constituţiile celor şase sateliţi erau total aliniate celei a URSS-ului. Constituţiile Poloniei şi Cehoslovaciei nu se bazau pe principiul „guvernării prin Adunare"; în ambele, preşedintele republicii avea prerogative politice proprii. În afară de acestea, fiecare din cele şase constituţii difereau de cea a URSS-ului prin faptul că nu recunoşteau oficial rolul conducător al Partidului Comunist. De asemenea, nici nu extindeau principiul naţionalizării principalelor mijloace de producţie asupra tuturor sectoarelor şi ramurilor economiei lor. Proprietatea particulară era încă acceptată. Însă ele erau toate republici; se bazau toate pe principiile constituţionale comuniste, ale suveranităţii naţionale întrupată în Consiliile Populare, ale neseparării puterilor în stat.

---

principale ale acuzării. Alt martor era Gheorghe Tătărescu, care urma să demonstreze că, în timpul şederii sale la Paris, acuzatul avusese legături cu guvernele occidentale în scopul aducerii României pe orbita vestului; însă când Tătărescu abia începuse să vorbească, Pătrăşcanu s-a ridicat furios exclamând: „Astfel de pleavă a istoriei este adusă la acest proces pentru a depune mărturie împotriva mea, care sunt un comunist. Dacă un astfel de individ trebuie să demonstreze că nu sunt comunist, faptul în sine este doar o dovadă a nivelului scăzut al P.C.R. care are nevoie de astfel de elemente, precum şi evidenţa unei totale lipse de dovezi în acest proces odios, de vreme ce a fost necesar să se apeleze la acest soi de martori". Pătrăşcanu l-a întrerupt şi contrazis pe Tătărescu de atât de multe ori, încât, în cele din urmă, acuzarea a renunţat la acest martor.

[18] Text din A.J. Peaslee, ed., Constitutions Of Nations (1950, vol. III, p. 37). Vezi despre constituţie A. Gyorgy, Governments of Danubian Europe (New York, 1949); H.G. Fabre, Théorie des démocraties populaires (1950).

În 1948, constituţia R.P.R. a ajuns dintr-o dată pe cea mai avansată poziţie deţinută în această direcţie de vreo democraţie populară. Asemenea constituţiilor Iugoslaviei, Albaniei, Bulgariei şi Poloniei, ea adopta de la început principiul că „întreaga putere în stat provine de la popor şi aparţine poporului", prin Marea Adunare Naţională şi, mai jos, prin consiliile populare (soviete). Acestea nu fuseseră create[19] încă, însă erau descrise în detaliu ca fiind „organele reprezentative ale maselor în administraţia locală". Ele urmau să „se bazeze pe iniţiativa şi participarea largă a maselor populare" şi puterea de bază stătea în ele. Marea Adunare Naţională era „organul suprem al autorităţii de stat". Ea emitea legi, declara război şi încheia pace. Prezidiul şi Consiliul de Miniştri erau responsabili numai în faţa Marii Adunări Naţionale. Prezidiul, compus dintr-un preşedinte şi trei vice-preşedinţi, un secretar şi 14 membri, era ales pentru o perioadă de 4 ani. Consiliul de Miniştri era organul suprem executiv şi administrativ, însă nu şi un organ al autorităţii de stat.

Drepturile civile erau garantate cu generozitate, însă permiteau interpretări restrictive îngrijorătoare. Art.32 va servi ca exemplu: „Cetăţenii au drept de asociere şi organizare, dacă scopurile urmărite nu sunt îndreptate împotriva ordinii democratice stabilite prin Constituţie". Acest lucru, într-un stat poliţienesc, era suficient. Într-adevăr, această parte a constituţiei era lipsită de sens în condiţiile unor persecuţii sociale şi politice intense, efectuate în scopul „ascuţirii luptei de clasă", aşa cum se hotărâse în rezoluţiile şi indicaţiile partidului.

Articolele 5-15 se refereau la structura economică şi socială a statului. Se recunoştea proprietatea privată asupra pământului şi a instituţiilor industriale şi comerciale (articolele 5-6, 8-9, 11, 13-14), însă art. 11 avea în vedere posibilitatea naţionalizării mijloacelor particulare din sfera producţiei industriale, a băncilor şi a companiilor de asigurări „dacă interesul general o cere". Asemenea afirmaţii aliniau constituţia la cea sovietică, în care puterile economice ale statului erau printre prevederile cele mai importante.

În general, această primă constituţie a marcat faptul că România se afla în stadiul de tranziţie de la capitalism spre socialism. Pentru comunişti, o constituţie este în orice caz doar expresia unui anumit

19. Legea asupra Consiliilor Populare a fost adoptată abia la 15 ianuarie 1949, şi primele comitete provizorii ale Consiliilor Populare au fost constituite la 18 aprilie în câteva oraşe şi sate vezi p. 201.

moment al luptei de clasă din societatea revoluţionară. Însă în România cele două elemente fundamentale ale structurii economice şi politice a unei societăţi comuniste, naţionalizarea mijloacelor de producţie şi dominaţia sovietelor, au trebuit să fie puse în aplicare după ce constituţia le anunţase. Fără ele, şi fără toate celelalte modificări şi celelalte măsuri care le-au urmat, nu putea exista un control complet al statului asupra producţiei şi a tuturor celorlalte activităţi, aşa cum se cerea într-o societate marxistă. Problema, pentru comuniştii români, nu era dacă ei doreau sau nu să obţină un statut superior în ierarhia statelor şi societăţilor comuniste. Problema lor era dacă puteau să realizeze chiar şi cele două obiective de bază, fiindcă ambele, o economie general planificată şi instaurarea sovietelor prezentau dificultăţi foarte serioase.

Totuşi, în vreme ce se stabilea în scris că România urma să fie o altă democraţie populară, sensul acestui termen se modificase deja în teoria politică rusească. În lumina luptei politice cu Iugoslavia, conceptul de democraţie populară a suferit o revizuire fundamentală. Astfel, pentru R.P.R. se produsese o dublă rămânere în urmă, de vreme ce era deja întârziată în raport cu cerinţele proprii constituţiei. De aceea, această constituţie va dura numai patru ani.

Supunerea faţă de Uniunea Sovietică

Disputa dintre Cominform şi Iugoslavia a dus la adăugirea grăbită a încă unui criteriu esenţial pentru o democraţie populară: o asigurare expresă de supunere faţă de Uniunea Sovietică. Din acest punct de vedere, este folositor să se compare două definiţii ale democraţiei populare date de Gheorghe Dimitrov, liderul comunist bulgar şi conducătorul Comintern-ului, mai întâi în 1946, înainte de referendumul asupra abolirii monarhiei (citată de Cervenkov la prima întâlnire a Cominform-ului în septembrie 1947) şi apoi în decembrie 1948, la al V-lea Congres al Partidului Comunist Bulgar.

Prima sună astfel:

„Bulgaria nu va fi o republică sovietică, ea va fi o republică populară în care rolul conducător va fi jucat de covârşitoarea majoritate a poporului... {Ea} va fi o republică populară în care proprietatea privată, obţinută prin muncă, va fi protejată de către autorităţile de stat... dar în care marii proprietăţi private capitaliste profitoare nu-i va fi

permis să condamne clasa muncitoare la foame şi sărăcie ...{Ea} nu va lăsa nici o poartă deschisă pentru întoarcerea spre trecutul ruşinos – monarhismul, fascismul şi şovinismul Bulgariei Mari... Bulgaria va fi un... stat liber şi independent, cu propria sa suveranitate naţională şi statală" [20]

Aceasta era imaginea cvasi-dictaturii proletariatului într-un stat naţional total independent, în versiunea anilor 1945-1948.

A doua imagine, formulată doi ani mai târziu şi la şase luni de la sciziunea dintre Iugoslavia şi Cominform, prevedea:

„Democraţia populară şi statul democrat popular... au fost posibile... ca rezultat al victoriei istorice a Uniunii Sovietice în al 2-lea Război Mondial şi al luptei maselor sub conducerea clasei muncitoare pentru libertate naţională şi independenţă. Statul democrat popular reprezintă regimul celor care trudesc - a covârşitoarei majorităţi a poporului, sub conducerea clasei muncitoare... Statul democrat popular este un stat aflat într-o perioadă de tranziţie, menit să asigure dezvoltarea ţării pe drumul socialismului... {El} este construit în cooperare şi prietenie cu Uniunea Sovietică, ţara socialismului... {El} aparţine lagărului democratic anti-imperialist. În condiţiile prăbuşirii militare a statelor fasciste agresoare... a întăririi fără egal a puterii Uniunii Sovietice şi a existenţei unei strânse cooperări cu U.R.S.S. şi noile democraţii, ţara noastră şi celelalte noi democraţii au fost capabile să realizeze trecerea de la capitalism la socialism, fără instaurarea unui sistem sovietic, prin sistemul democraţiei populare, cu condiţia ca acest sistem să fie consolidat şi dezvoltat şi să se bazeze pe sprijinul Uniunii Sovietice şi al noilor democraţii" [21]

Cele două puncte frapante în compararea acestor două definiţii sunt, în primul rând, accentuarea în 1948 pe dictatura proletariatului şi în al doilea rând marele accent pus acum pe recunoaşterea dreptului Rusiei de a ghida democraţiile populare, propria sa creaţie. Noua teză sovietică, aşa cum era ea rezumată în ziarul Cominform-ului era că „atitudinea faţă de Uniunea Sovietică reprezintă cheia adevăratului internaţionalism proletar pentru toţi comuniştii. Naţionalismul este astăzi principalul pericol în calea construcţiei cu succes a noului sistem statal". [22] În cele din urmă, aceste două puncte unite erau expri-

[20] „Cominform Journal", 15 dec. 1947.

[21] Ibidem, 1 ian. 1949.

[22] Citat în The Evolution of Cominform, „World Today", mai 1950.

mate astfel: „Forța noastră, forța partidului nostru și a clasei muncitoare a fost multiplicată de faptul că Uniunea Sovietică și armata sovietică au fost mereu acolo pentru a ne sprijini cu prezența lor... Mulțumită faptului că ne putem baza pe Uniunea Sovietică și că astfel am fost scutiți de un război civil, funcția principală a dictaturii proletariatului nostru este sarcina construcției economice și culturale".[23]

Astfel, Partidul Muncitoresc Român învățase foarte curând după abrogarea primei constituții că se aștepta din partea lui să îndeplinească dubla „sarcină dialectică" de a instaura un stat comunist, care pe de o parte să aibă structura politică și economică a unicului patron organizator și controlor al societății. iar pe de cealaltă parte, să plătească tributul politic și financiar datorat puterii suzerane prin al cărei ajutor acest stat luase ființă.

[23] Citat ibidem, p. 146 și 150.

2

Ridicarea eşafodajului, 1948-1950

Naţionalizarea industriei, iunie 1948

La 22 iunie 1948, Marea Adunare Naţională a votat legea naţionalizării întreprinderilor industriale, de asigurări, miniere şi de transport.

În România pre-comunistă, multe din serviciile publice şi întreprinderi fuseseră de la început fie naţionalizate, fie de stat. Căile ferate, serviciul poştal şi telefonic, tutunul şi alte monopoluri erau toate în proprietatea statului sau controlate direct de el. Mai existau şi o tipografie de stat, păduri de stat, pescării de stat. Statul avea importante participări şi drepturi de control în concernele industriei grele, angajate în producţia de armament şi industria aviatică. Sectorul economic care era astfel deţinut şi controlat de stat era relativ mare şi corespundea nevoilor crescânde de intervenţie prin stat şi prin capitalul de stat, în măsura în care ţara trebuia să progreseze în industrializarea resurselor ei mai rapid decât o putea face cu mijloacele capitalului particular intern sau străin.

Pentru comunişti, industrializarea ansamblului industriei fusese punctul central al programului lor antebelic, punct pe care îl împărtăşeau cu Social-Democraţii, celălalt partid marxist. După război, din motive tactice, comuniştii au insistat mai puţin asupra acestui obiectiv. În timp ce la Conferinţa Naţională din 1945 el fusese subliniat cu vigoare[1], în platforma din 1946 el a fost eliminat. Dar cu toate

[1] „Toată capacitatea industrială a ţării, a statului şi particulară trebuie să formeze un tot organic" (Gheorghiu-Dej, Articole şi cuvântări, 1951)

că acest obiectiv a fost lăsat în umbră ca cerință publică, temelia controlului prin stat fusese așezată prin acțiunea direct revoluționară la nivel local sau prin măsurile guvernamentale pregătitoare.

În multe județe, Partidul Comunist izbutise să constituie comisii economice active ale consiliilor sindicale și ale cooperației muncitorești, cu misiunea de refacere a întreprinderilor distruse de bombardamente sau abandonate de proprietarii lor. Administrația întreprinderilor astfel reconstruite era în întregime în mâinile muncitorilor[2]. Măsurile pregătitoare ale guvernului începuseră în decembrie 1945, când Ministerul Industriei căzuse în mâinile comuniștilor, și mai ales din iulie 1947, când se crease o comisie ministerială pentru refacere economică. Între aceste două date s-au luat o serie de măsuri cu intenția finală de naționalizare totală a industriei. Cele mai importante două astfel de măsuri au fost naționalizarea Băncii Naționale a României, printr-o lege din 28 decembrie 1946, care instituia controlul direct și proprietatea statului asupra tuturor instituțiilor naționale de credit[3], și publicarea „recensământului" concentrărilor de întreprinderi industriale, comerciale și de transport particulare, din 13 octombrie 1947, măsură care oferea un inventar cât mai complet în vederea viitoarelor confiscări.

Legea din 1948 a expropriat cinci principale categorii de întreprinderi industriale: cele de importanță economică națională, care includeau petrolul, textilele, lemnul și căile ferate; cele de importanță regională, producătoarele de mărfuri de larg consum și industrie alimentară; toate întreprinderile metalurgice cu peste 100 de muncitori; toate întreprinderile cu o capacitate de peste 10-50 C.P., potrivit profilului industrial și practic toate băncile, întreprinderile comerciale și companiile de asigurări. Erau de asemenea afectate și acele fabrici și uzine expres menționate în titlul legii, pe o listă de 687 întreprinderi, listă care relua în multe privințe categoriile de întreprinderi definite ca atare. Participările și drepturile deținute anterior de proprietarii particulari erau trecute statului, dar noul proprietar refuza să recunoască datoriile și împrumuturile neplătite ale întreprinderilor confiscate. Legea prevedea compensarea proprietarilor și acționarilor, constituin-

---

[2] Vezi, de pildă, S. Kovacs și F. Grun, **Lupta organizațiilor locale de partid pentru naționalizarea întreprinderilor industriale din județul Mureș**, în „Analele", nr. 3, mai-iunie 1957.

[3] Banca Sovieto-Română era exceptată.

du-se un organism, sub autoritatea Ministerului de Justiţie, care ar fi trebuit să emită obligaţiuni, însă toate aceste stipulaţii erau lipsite de orice valoare, fiindcă guvernul n-a respectat legea.

În mare, au fost naţionalizate 1.060 astfel de întreprinderi până în 1950, adică 90% din totalul producţiei industriale, dar cu toate că se luaseră măsuri îndelung pregătite, preluarea de fapt s-a făcut foarte ineficient. Legea însăşi, de pildă, acoperea orice emisiune, precizând că întreprinderile astfel desemnate vor fi preluate de reprezentanţii statului, chiar în condiţiile când erau necesare alte corective, chiar „dacă numele şi adresele lor erau în parte imprecise şi dacă ele fuseseră schimbate". Această clauză în alb a devenit o sursă majoră de plângeri şi imputări. Cu toate că oamenii de afaceri şi marii industriaşi erau pe deplin conştienţi că mai devreme sau mai târziu ghilotina avea să cadă, guvernul păstrase secretul asupra deciziei de naţionalizare până în ultima clipă, pentru a-i împiedica pe proprietari şi directori să saboteze fabricile sau să-şi însuşească fondurile. Aceasta a sporit confuzia. Micii întreprinzători mai ales au fost luaţi prin surpriză. În unele judeţe, partidul crease „comitete de naţionalizare", membrilor acestora comunicându-li-se abia de la 10 iunie scopul pentru care fuseseră convocaţi.

În aceleaşi judeţe, mulţi din noii directori erau recrutaţi dintre muncitori, membri în acelaşi timp ai comitetelor de naţionalizare. Ei au fost de la început confruntaţi cu misiunea imposibilă de a „produce imediat", deşi nu deţineau nici un fel de cunoştinţe prealabile de conducere, lipsindu-le şi materiile prime sau aprovizionarea cu produsele necesare. Însă, în general, prevederile legii, după care „naţionalizarea industriilor va fi administrată de acele ministere în a căror sferă ele operează" sau de către „autorităţile comunale locale" însemna practic numirea imediată a foştilor ingineri ai statului sau a funcţionarilor publici, în marea lor majoritate nemembri de partid dar „reeducaţi" în grabă.

Centralizarea a fost de la început excesivă, iar lealitatea şi competenţa noii echipe numite de ministere erau foarte îndoielnice.

Pentru doctrinarii partidului, atât comunişti cât şi socialişti, actul de la 11 iunie 1948 a reprezentat principala acţiune revoluţionară şi a fost prin urmare înfăţişată ca adevăratul punct dialectic, „pragul" la care coloana vertebrală a vechii societăţi a fost ruptă. Hotărârea care a anunţat-o a subliniat că naţionalizarea va lichida contradicţia creată de

faptul că „clasa muncitoare" își asumase deja controlul puterii politice a țării dar nu deținea și controlul economiei. Această acțiune avea să grăbească înaintarea către socialism, întărind astfel independența politică și economică a țării și punând capăt capitalismului de stat[4]. Ea va lichida profitul capitalist și va pune astfel la dispoziția țării mai multe bogății și resurse. Însă, mai presus de toate, ea va înlătura ultimul obstacol din calea viitoarei planificări economice, singura care putea conduce la progresul economic, la lichidarea subdezvoltării și înapoierii economice. Se susținea că odată cu naționalizarea terenul era pregătit în vederea noii politici economice comuniste.

Unul dintre marile argumente în favoarea industrializării a fost că ea punea capăt exploatării străine. Dar legea naționalizării lăsa o portiță pentru cea mai arogantă exploatare străină. Ea excepta de la expropriere „capitalul acelor întreprinderi ce au fost acordate unui stat membru al ONU, ca rezultat al aplicării tratatului de pace ori a reparațiilor de război". Această prevedere avea să facă foarte curând din guvernul sovietic singurul mare proprietar de capital industrial din R.P.R. S-a realizat acest lucru prin cunoscutele Sovromuri. În momentul naționalizării acționau deja patru asemenea Sovromuri: Sovrompetrol, Sovromtransport, Sovromlemn și Sovrombank.

---

[4] Istorici economici comuniști pentru care naționalizarea din iunie 1948 a reprezentat momentul împlinirii revoluționare și începutul căii socialiste au adăugat recent o nouă interpretare, care merită atenție. Conform acesteia, industrializarea a marcat sfârșitul „capitalismului de stat" (Simion Pop, **Capitalismul de stat în România în perioada regimului democrat-popular**", în „Probleme economice" nr. 1, 1958). Potrivit acestei teorii, capitalismul de stat înflorise în perioada cuprinsă între luarea puterii în martie 1946 și naționalizarea din 1948, prin capitalism de stat înțelegându-se toate măsurile de ajustare și control luate de Departamentul Economic în perioada respectivă. Conform acestei interpretări, după naționalizare capitalismul de stat a mai existat doar în agricultură, adică prin contractarea și cumpărarea de către stat de la proprietari și țărani. Expresia exista în terminologia comunistă anterioară, dar fusese utilizată doar pentru a descrie sectorul economiei deținut de stat într-o țară necomunistă. ("În economia noastră coexistă mica producție de mărfuri, sectorul capitalismului privat, sectorul capitalismului de stat și elemente socialiste în diversele compartimente ale economiei", Gheorghe Gheorghiu-Dej, Raport politic la C.C. la Congresul P.M.R., februarie 1948, în **Articole și Cuvântări**.) 10 ani mai târziu, înțelesul acestor afirmații a fost schimbat pentru a include în formulă tranzacțiile dintre statul socialist și elementele capitaliste.

Între naţionalizare şi începutul primului plan economic de un an s-au creat alte şase sovromuri: pentru gaze naturale, asigurări, industria chimică, industria metalurgică şi tractoare. Toate se bucurau de privilegiile extra-teritorialităţii, scutirea de cheltuieli de timbru şi de taxe şi toate aveau directori şi controlori sovietici, înainte şi după naţionalizare. Veniturile şi capitalurile erau neatinse de nici un fel de restricţii naţionale sau economice şi, chiar mai mult, în cazul industriei petroliere s-a creat prin naţionalizare o relaţie ciudată între sovromul semi-capitalist şi restul industriei. În locul tuturor companiilor petroliere expropriate se creaseră acum două mari întreprinderi de stat, „Moldova" şi „Muntenia". Ele aveau să producă 66% din petrolul ţării şi ar fi fost firesc ca noul guvern al R.P.R. să acorde avantaje acestor noi întreprinderi de stat. Dimpotrivă însă, ele erau supuse fără milă concurenţei Sovrompetrolului şi ca urmare cele două întreprinderi au trebuit să fie lichidate la 1 septembrie 1950, fiind după aceea absorbite de Sovrompetrol [5].

Începutul planificării de stat, iulie 1948

Prima măsură în direcţia construirii eşafodajului pe care noua structură trebuia să se bazeze a fost decretul din 18 iulie 1948, care instituia Comisia de Stat a Planificării. Misiunea ei era să supună rapoarte guvernului asupra situaţiei economice generale, subliniind existenţa oricăror discrepanţe în producţie, să elaboreze planul general al economiei naţionale şi să înfăptuiască planificarea economică. Ea cuprindea şase departamente: planificare, coordonare plan, controlul executării planului, cercetare şi statistică, contabilitate, relaţii cu presa şi publicul. Comisii de planificare similare apăruseră în aceeaşi perioadă în Bulgaria şi Ungaria. Într-adevăr, crearea în tot blocul sovietic a acestor comisii anunţa formarea, în ianuarie 1949, a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) care urma să fie o comisie economică generală pentru toate ţările Cominform-ului, cu excepţia Uniunii Sovietice, care îşi păstra hegemonia. În România, primul preşedinte al Comisiei de Stat a Planificării a fost Gheorghiu-Dej însuşi, care era şi Prim Secretar al partidului şi Ministru al Economiei naţio-

[5] C.N. Jordan, The Romanian Oil Industry, 1955.

nale[6]. Vasile Luca, Ministrul de Finanţe, era unul dintre cei mai influenţi membri ai comisiei.

S-a aflat mai târziu că şi aici cei doi adversari s-au înfruntat constant, Luca sabotând, se spune, toate planurile importante, prin refuzarea ajutorului financiar necesar îndeplinirii lor[7]. Dej a renunţat la acest post la 23 aprilie 1949, când el a fost încredinţat lui Miron Constantinescu, cel mai tânăr membru al Biroului Politic.

Constantinescu a văzut în aceasta o ocazie de a-şi pune în practică conceptul lui doctrinar cu privire la stat. El a dobândit repede un ascendent în toate activităţile de stat prin controlul şi influenţa lui din Comisia pentru Planificare, pe care a încadrat-o cu specialişti şi tehnicieni. Şi mai mult, Comisia Planificării urma să aibă propriile ei servicii în interiorul tuturor organelor centrale, ca şi în unele organe locale mai importante, pentru a urmări dacă planificarea era aplicată, iar planurile înfăptuite. Acest lucru a condus la crearea unei noi reţele administrative, deja subordonate presiunii eşaloanelor partidului. Când în 1957 Miron Constantinescu a fost înlăturat din toate posturile, una dintre acuzaţiile formulate împotriva lui a fost că dirijarea de către el a Comisiei de Stat a Planificării fusese nerealistă, bazată pe mijloace violente de atingere a obiectivelor şi pe rezultate statistice false, menite să mascheze eşecurile[8].

Dar exact în aceasta consta marea problemă a noului regim în 1948-1949, în faptul că trebuia realizată demararea economiei planificate şi transformarea statului totalitar în unicul patron, conform definiţiei leniniste a dictaturii proletariatului. Problema era unde să se găsească capitalul necesar investiţiilor, vastele disponibilităţi de materii prime pentru industrializare şi, cel mai presant, personalul tehnic şi de conducere pentru toate posturile de care depindea funcţionarea întregii maşini economice a statului. Alte state satelite ale Uniunii Sovietice începuseră să se confrunte cu această problemă mai devreme decât R.P.R., Polonia încă din 1946, iar Cehoslovacia, Bulgaria şi Ungaria din 1947, astfel că toate celelalte democraţii populare aveau deja o anumită experienţă în planificare. Chiar dacă primele lor planuri de 2, 3 ani erau denumite de „reconstrucţie" şi nu exprimau pe deplin ideea

---

[6] Vezi discursul lui Gaston Marin, la şedinţa C.C. din noiembrie 1961, în „Scânteia" din 12 decembrie 1961.

[7] Ibidem

[8] Ibidem

eliminării subdezvoltării prin industrializare rapidă, mecanismul în sine şi personalul mai specializat de care ele aveau nevoie operau deja înainte de intrarea în acţiune a principalelor planuri de industrializare. În R.P.R., cel dintâi plan economic, de un an, avea să înceapă abia în 1949 şi doar ca o timidă repetiţie. El suferea de o mărturisită lipsă de experţi, tehnicieni şi directori ca şi de mână de muncă necesară pentru a declanşa o industrializare pe scară largă.

În rezoluţia Comitetului Central care prezenta naţionalizarea, conducerea partidului arătase că este conştientă de problema mâinii de lucru. S-a cerut organizaţiilor de partid să asigure „o cât mai bună mobilizare a clasei muncitoare pentru îndeplinirea noilor sarcini mari ce stau în faţa ei în domeniul ridicării economiei naţionale"[9] . Partidul le îndemna să se concentreze în special în domeniul creşterii cadrelor pentru posturile economice de conducere, în cel al ajutorului ce trebuia dat noilor directori în reorganizarea întreprinderilor naţionalizate, ca şi în direcţia pregătirii tehnicienilor şi muncitorilor în vederea creării industriei.

În ce privea crearea de cadre, s-a decis adoptarea celor trei modalităţi deja experimentate în U.R.S.S. în 1928-1929, dar şi în celelalte democraţii populare în timpul planurilor de reconstrucţie din 1948-1949 şi anume: a) să se atribuie muncitorilor un rol direct în conducerea statului; b) transformarea muncitorilor, prin educaţie, în intelectuali; şi c) folosirea reeducării specialiştilor preluaţi din fostul regim[10] . Aceste trei metode de a produce tehnicieni erau singurele rapide şi la îndemâna partidului şi guvernului. Pregătirea tehnică şi educaţia tinerei generaţii necesitau evident mai mult timp. Primele şcoli şi cursuri tehnice s-au creat abia în 1949, în speranţa că ele vor încadra cu specialişti unele din posturile prevăzute în planul cincinal stabilit a fi inaugurat în 1951[11] .

---

9. Rezoluţii, vol. I.

10 I. Lorinez, Rolul experienţei sovietice în făurirea aparatului de stat de tip nou în R.P.R., „Justiţia nouă", nr. 5, noiembrie 1954, p. 597-609.

11 În Uniunea Sovietică, asemenea „posturi de răspundere" existaseră desigur în trecut, fiindcă, atât codul civil cât şi cel penal, se referă la ele sub numele de dolzhonostnoie listo, iar ele încă există probabil. Deşi unii autori occidentali care s-au ocupat de tema structurii de stat sovietice (mai ales savantul american J. Barrington Moor) au tratat pe larg această instituţie, până acum nici o asemenea listă sovietică de posturi nu a ieşit la lumină. Este foarte probabil că lista românească pe care o reproducem să fie ori o traducere, ori o adaptare a originalului sovietic, nepublicat până în prezent (vezi G. Ionescu, în Cretzianu, ed., Captive Romania).

Însă era imposibil să se producă atât de rapid marele număr de cadre necesare chiar şi pentru primul plan de un an. Totuşi, lista posturilor de răspundere, aşa cum a fost ea inclusă în decizia din 17 ianuarie 1953 arăta astfel:

a) conducerile instituţiilor, ale organizaţiilor economice de stat şi cooperatiste, în întreprinderi;
b) directorii generali, directorii şi conducerile departamentelor independente ale ministerelor, instituţiilor şi întreprinderilor, din cooperative, organizaţiile publice şi funcţiile similare lor;
c) directorii tehnici şi inginerii şefi;
d) contabili şefi şi principali;
e) şefii locurilor de muncă ori ai secţiilor de producţie;
f) judecători, procurori şi arbitrii de stat;
g) conducătorii şi cei răspunzători de administraţie în instituţiile ştiinţifice, educaţionale, literare şi artistice;
h) inspectori cu competenţă naţională şi regională ataşaţi unităţilor precizate la pragraful a) de mai sus;
i) delegaţii regionali ai Colectării Produselor Agricole;
j) şefii departamentelor de pe lângă comitetele executive ale consiliilor populare regionale, orăşeneşti şi judeţene;
k) consilierii juridici ai ministerelor şi ai altor agenţii centrale ale administraţiei de stat şi şefii departamentelor juridice;
l) redactorii şefi, redactorii adjuncţi şi redactorii şefi de departamente;
m) secretarii generali ai birourilor de presă;
n) şefii unităţilor medicale;
o) administratorii farmaciilor;
p) angajaţii aleşi, care exercită funcţii plătite de organizaţiile care i-au ales;
q) secretarii din birourile miniştrilor şi miniştrilor adjuncţi;
r) şefii de gări ai principalelor staţii de cale ferată;
s) comandanţii de vase din marina comercială;
t) şefii, administratorii şi conducătorii secţiunilor economice, departamentelor şi unităţilor similare, ai cantinelor, atelierelor şi tuturor celorlalte subunităţi organizate pe principiul conducerii independente chiar dacă nu sunt în realitate organisme integrate;
u) şefii magazinelor de stat, ai întreprinderilor comerciale cooperatiste;

v) şefii secţiilor de securitate şi brigăzilor de pompieri;
w) deputaţii sau înlocuitorii legali ai persoanelor care au obligaţiile enumerate mai sus.[12]

Aceste posturi acopereau atât poziţiile social-economice solicitate de planuri, cât şi pe cele politico-administrative necesare în consiliile populare. Crearea lor nu mai putea fi amânată şi a fost de fapt anunţată doar cu 15 zile după lansarea primului plan de 1 an. Totalul numărului celor necesari pentru această dublă operaţiune nu poate fi încă apreciat cu precizie, dar singura cale de a o face ar fi să se înmulţească cel puţin unele din cele 24 de categorii cu zecile de mii de unităţi centrale şi locale ce necesitau asemenea specialişti în întreaga ţară. Cum au fost asigurate cu personal toate aceste posturi în primul an este greu de imaginat. Potrivit unei afirmaţii mai târzii (1950) a partidului, „în posturile de răspundere ale aparatului de stat, procentajul muncitorilor a crescut de la 24,2 la 40%"[13]. Acest lucru ar confirma impresia că până la primul plan de un an, mai puţin de jumătate din posturile de conducere şi răspundere se aflau în mâinile muncitorilor aduşi fie direct din producţie la conducere, fie după o scurtă pregătire. Cealaltă parte, mai mare, a fost dată foştilor tehnicieni sau a fost lăsată neocupată. Aşa a fost iniţiat sistemul nomenclaturii, apoi el a rămas în funcţiune fără întrerupere, ca şi în Uniunea Sovietică. El asigura metoda cea mai eficientă de instaurare a controlului partidului asupra celor numiţi în tot felul de funcţii şi la toate nivelele.

Problema mâinii de lucru necesare şi îndeosebi a muncitorilor calificaţi a fost rezolvată, pentru perioada 1949-1951, în acelaşi mod ca şi aceea a „cadrelor", adică accentul a căzut asupra acelor muncitori deja folosiţi în industrie[14]. Până când s-au putut ridica noile contingente de muncitori calificaţi, din şcolile tehnice care abia începuseră să funcţioneze, productivitatea şi disciplina acelor muncitori deja angajaţi în industrie a trebuit sporită în virtutea faptului că în relaţiile lor cu „patronul" avusese loc o schimbare fundamentală. În această

[12] R.P.R., Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 139, 17 ianuarie 1953.

[13] Rezoluţia şedinţei plenare a C.C. a P.M.R. privind rezultatele verificării membrilor de partid, iulie 1950 (Rezoluţii, vol. I).

[14] „Pregătirea rapidă a zeci de mii de muncitori calificaţi este însoţită nu numai de pregătirea noului personal, ci şi de recalificarea vechilor muncitori" („Romanian News", 3 iunie 1953, citat de N. Spulber, The Economics of Communist Eastern Europe, 1957).

privință sindicatelor li s-a conferit o nouă misiune .Rezoluția plenarei Comitetului Central din 22-24 decembrie 1948 definea noul regim ca „o formă de dictatură a proletariatului", precizându-se că în cadrul acesteia, sindicatele „reprezentau masa proletariatului"[15] . Dar sarcina lor se schimbase. În întreprinderile de stat, care erau acum proprietatea comună a poporului muncitor, sindicatele erau chemate să asigure organizarea eforturilor clasei muncitoare pentru îndeplinirea planului. Ele trebuiau să lupte împotriva vechii atitudini a muncitorilor față de muncă, să contribuie la creșterea producției, la crearea și organizarea întrecerii socialiste în producție. Trebuiau să aibă grijă ca toate întreprinderile să adopte contractul colectiv de muncă prin care legături „mai bune" trebuiau create între interesul general al statului și acelea ale muncitorilor, care de atunci a devenit contractul general pentru toate întreprinderile naționalizate[16] . În același timp, sistemul de plată la bucată, mai ușor de controlat în cadrul normelor de producție, a înlocuit peste tot vechiul sistem. Li se cerea sindicatelor să controleze munca atât în lumina contractelor colective, cât și a normelor de producție.

Primul plan de un an a fost votat de Marea Adunare Națională la 27 decembrie 1948 și a intrat în funcțiune la 1 ianuarie 1949. Se cunosc puține lucruri despre prevederile lui inițiale. El era destinat să realizeze o creștere de 40% peste producția generală a anului 1948. Investițiile planificate în cadrul lui erau de 82.000 milioane lei. La 2 martie 1949 se crea Oficiul Forței de Muncă, care avea să coordoneze toate necesitățile de forță de muncă ale tuturor întreprinderilor, fabricilor, oficiilor care se preocupau de încadrarea cu personal a noilor sau vechilor posturi, dar și să-și pună ștampila lui obligatorie pe orice numire sau demitere a angajatului[17] .

Consiliile Populare și reorganizarea justiției

Contradicția dintre existența consiliilor populare în constituție și inexistența lor în cadrul de legi (ca să nu mai vorbim de existența lor de fapt), a fost rezolvată prin votarea legii Consiliilor Populare, din 15 ianuarie 1949. Legea evita cu grijă precizarea puterii acestor con-

[15] **Rezoluții**, vol. I.

[16] Ibidem, no. 31, rezoluțiile din 22-24 decembrie 1948.

[17] Decret asupra Oficiului Forței de Muncă, nr. 86, 5 martie 1949.

silii în cadrul statului. Se făcuse acest lucru prin cele două constituţii, cea care precedase legea şi cea care a urmat-o, în iulie 1952 [18]. În cea din urmă, ficţiunea era încă menţinută (art. 2), ficţiune conform căreia Consiliile Populare erau „baza politică a R.P.R.", însă în timp ce Marea Adunare Naţională era „cel mai înalt organ al puterii de stat" (art. 22), Consiliile Populare erau „organe ale puterii de stat în regiuni, raioane, oraşe şi localităţi rurale" (art. 51). Ele reprezentau astfel administraţia locală, în contrast cu administraţia centrală, căreia îi erau categoric subordonate. Conform articolului 66 al Legii Consiliilor Populare se proclama: „Marea Adunare Naţională, Prezidiul şi Consiliile Populare superioare exercită controlul asupra activităţii consiliilor subordonate. Guvernul, organismele competente ale administraţiei centrale şi Comitetul Executiv Superior exercită controlul asupra activităţii comitetelor executive subordonate".

Îndatoririle Consiliilor Populare erau de a aplica principiile ordinii socialiste în viaţa locală, de a mobiliza şi organiza participarea directă a maselor în administrarea propriilor ei interese, de a înfăptui planurile locale şi participarea la realizarea planului economic de stat, să întărească frăţia dintre muncitori, indiferent de neam, limbă şi religie, de a ridica nivelul cultural şi politic al maselor, de a proteja sănătatea publică; de a organiza aprovizionarea muncitorilor şi înlăturarea sabotajului şi speculei, de a promova egalitatea între bărbaţi şi femei, de a crea grădiniţe şi şcoli, de a supraveghea cetăţenii în îndeplinirea obligaţiilor lor legale. Potrivit articolului 19, aceste obligaţiuni intenţionat nespecificate urmau a fi înfăptuite prin îndrumarea şi controlul „activităţilor sociale, culturale şi economice ale instituţiilor... aflate în jurisdicţia Consiliilor Populare", care trebuiau să stabilească şi să înfăptuiască planurile şi bugetele locale, să examineze problemele de o natură generală şi aşa mai departe. În plus, diferite decrete şi legi speciale adăugau şi alte îndatoriri Consiliilor Populare. Aceste îndatoriri erau cuprinzătoare. Ele includeau organizarea de „secţii arhitecturale", intensificarea cultivării şi creşterea culturilor de bumbac, organizarea recensământului copiilor de vârstă între 1 şi 14 ani. transportarea produselor lemnoase, ţinerea registrelor agricole comunale, organizarea de cooperative de vânzare şi de asociaţii agricole, luarea de măsuri

[18] Vezi p. 248.

pentru a controla epidemiile porcine, organizarea pazei publice, supravegherea pieţelor şi târgurilor, asigurarea plăţilor către stat şi a taxelor locale şi aşa mai departe.

Consiliile Populare aveau în seamă toate manifestările şi campaniile naţionale în diferite scopuri. Toate acestea trebuiau făcute cu competenţă, cu personal puţin şi cu mijloace financiare mult prea reduse; în bugetul pe 1954, întreaga lor alocaţie era încă de vreo 5 milioane de lei, în comparaţie cu cele 32 de milioane încredinţate administraţiei centrale. Consiliile Populare regionale, urbane şi rurale erau constituite, în condiţiile legii, existând iniţial 16 regiuni, inclusiv oraşul Bucureşti. După diferite reorganizări administrative şi în urma constituţiei din 1952, se ajunsese la 18 regiuni. Membrii consiliilor erau aleşi de popor, însă iniţial, în 1949, ei fuseseră numiţi, în toate cazurile, de guvern şi au luat funcţiile în primire în luna iulie a aceluiaşi an. În septembrie 1950, s-a votat o lege care stabilea metodele de alegere, în octombrie vechile organizaţii de front au fost reînviate în vederea alegerilor, iar votarea, pe principiul listei unice, a avut loc la 3 decembrie. Decretul nr. 391 din 24 septembrie 1953 introducea restricţii suplimentare cu privire la cei aleşi prin vot pentru consilii, însă se ştia deja că listele trebuiau aprobate de Ministerul de Interne (Departamentul Securităţii Poporului) şi de către partid. Partidul controla şi numirea demnitarilor comitetelor executive, care conduceau consiliile – a preşedintelui, a vicepreşedinţilor în număr de la 1 la 3, a secretarului. De la început s-au depus mari eforturi pentru a da consiliilor o compoziţie preponderent muncitorească: 62 din preşedinţii Consiliilor Populare provizorii create în aprilie 1949 o constituiau muncitorii calificaţi, faţă de 4 intelectuali, iar în consiliile rurale s-a depus un efort similar pentru a include „ţărani muncitori". Din 1953 s-a pus un accent mai mare pe districtele mai mici – comunele – cărora li s-au atribuit proporţional mai mulţi reprezentanţi în consiliile regionale.

Însă Consiliile Populare din România, ca şi cele din Uniunea Sovietică, n-au avut niciodată putere de decizie sau de conducere în stat. Funcţiile lor au oscilat între a fi o instituţie reprezentativă, parte a organismului constituţional, şi o administraţie locală hărţuită, deborddată şi disprețuită. Şi totuşi simpla lor existenţă a modificat vechea

structură administrativă a României. Așa cum spunea Teohari Georgescu, în prezentarea legii de constituire a Consiliilor Populare, în acest mod „lua ființă un fel de dictatură a proletariatului".

Instituirea Consiliilor Populare a avut loc în paralel cu introducerea sistemului juridic modelat după cel din Uniunea Sovietică, ale cărui principale trăsături pot fi sintetizate prin aceea că se respinge separarea puterilor judecătorească și executivă; judecătorii sunt supuși politicii statului și partidului, instituind, de asemenea, tribunale militare și speciale pentru a judeca persoanele socotite primejdioase din punct de vedere social.

În România, pedeapsa cu moartea pentru trădare și sabotaj economic a fost introdusă la 12 ianuarie 1949, România fiind astfel prima țară a Europei răsăritene care a lărgit atât de mult sfera pedepsei capitale. O lege de organizare a justiției, din 2 aprilie același an, se baza pe principiul apărării structurii economice și sociale a statului și întăririi democrației populare. Ea prevedea „alegerea" de asesori populari, numiți de fapt de partid, de Consiliile Populare sau alte organizații de masă. Decretul nr. 187 din 1949 abolea codul penal din 1937 și prevedea printre altele pedepsirea „actelor considerate ca primejdioase pentru societate", chiar dacă ele „nu erau expres prevăzute în lege ca infracțiuni[19] . Prin decretul nr. 79 din 31 martie 1950, puterea judecătorească a fost în realitate colectivizată, practicarea particulară a avocaturii fiind desființată; s-a creat un sistem de cooperative de avocați cunoscute drept Notariat de Stat, ce-și împărțea taxele cu Ministerul de Justiție. Un decret lege special, din 12 august 1950, impunea pedeapsa cu moartea pentru delicte împotriva ordinii și libertății interne, împotriva independenței și suveranității naționale; el se aplica pentru neglijență în muncă, conducând la „dezastru public", furt și distrugere a echipamentului militar, complot împotriva statului, spionaj și sabotaj economic. Subordonarea organelor de justiție scopului unor obiective de stat ca acela al politicii de aplicare a planului de 5 ani a fost completată și elaborată în 1952[20] .

Multe forme instituționale ale vechiului stat român au fost rapid modificate pentru a fi modelate după standardele care se potriveau cu dictatura proletariatului. Educația, religia, administrația minorităților

---

[19] Free Europe Committee, **Penal Law and Justice in The Communist Regime of Romania**, New York, 1952.

[20] Vezi p. 250.

şi forţele de securitate au fost toate supuse unor adânci reforme în perioada august 1948 - martie 1949. În acelaşi timp, intelectualii au fost determinaţi să se conformeze liniei partidului.

Educaţia

Reforma educaţiei a avut drept principal scop schimbarea programei şcolare în cadrul sistemului şcolar existent. Decretul din 3 august 1948, care promova această reformă[21], păstra cele trei faze ale învăţământului românesc tradiţional – grădiniţa, şcoala elementară, medie şi secundară. Şcoala elementară trebuia să dureze 7 ani însă şcoala gratuită şi obligatorie era limitată la 4 ani. Această fază era legată de clasele elementare pentru analfabeţi de toate vârstele, care durau unul sau doi ani. În această direcţie, regimul comunist dorea să facă un efort special pentru a reduce analfabetismul în scopul „ridicării nivelului cultural al poporului". Şcoala medie dura 4 ani şi era împărţită în 4 tipuri: licee, şcoli pedagogice, şcoli tehnice şi şcoli profesionale. Şi în această privinţă, principala deosebire consta în numărul de unităţi prevăzute pentru fiecare categorie de şcoli şi în avantajul oferit elevilor în unele şcoli în comparaţie cu celelalte. Astfel, liceul, vechea temelie a educaţiei superioare din România, era considerat de către noua lege ca o şcoală teoretică, cu perspective inevitabil mai limitate pentru elevi, fiindcă educaţia tehnică era privită ca fiind de o mai mare valoare. Educaţia secundară cuprindea universităţile, politehnicile, institutele de învăţământ superior, acestea din urmă fiind create în diferite centre industriale, miniere şi agricole sau în alte localităţi.

Şcolile tehnice au luat un deosebit avânt. Regimul depindea de ele pentru un influx rapid de noi tehnicieni şi experţi în stare să facă faţă nevoilor planificării de stat. Dezamăgirea avea să survină totuşi destul de curând; la începutul lui 1953 întreg sistemul de pregătire tehnică accelerată a trebuit să-şi reducă ritmul şi să fie modificat. Însă în 1948 în aceste şcoli se puseseră cele mai mari speranţe. Ele s-au aflat sub supravegherea diferitelor ministere economice şi sociale care, în consultare cu Comisia de Stat pentru Planificare, decidea numărul de absolvenţi pe care ele trebuiau să-l dea. Era vorba de şcoli pentru dife-

[21] Legea pentru reforma educaţiei, 3 august 1948, publicată de „Jurnalul Oficial" din aceeaşi dată.

rite industrii, pentru agricultură, finanţe, administraţie, sănătate publică, arte, sporturi şi altele. Şcolile de meserii au căpătat şi ele un mare impuls, însă se deosebeau de acelea din România antebelică. Ele erau deschise tinerilor între 14 şi 16 ani care absolviseră deja şcolile obligatorii de 4 ani. În aceste şcoli profesionale se învăţau 2 sau 3 ani, aflându-se şi ele sub supravegherea directă a ministerelor economice sau sociale. În sfârşit, mai funcţionau şcoli pentru muncitorii necalificaţi, ce aveau o vârstă între 18 şi 25 de ani, care durau între 6 luni şi un an, având drept scop promovarea cursanţilor în categoria muncitorilor calificaţi.

În universităţi şi politehnici cursurile durau între 4 şi 6 ani, iar în institutele de învăţământ superior între 3 şi 4 ani. Şi în acest caz, ultimele se aflau sub supravegherea ministerelor economice şi sociale, ele ducând-o mai bine la început decât vechile universităţi aflate sub controlul tradiţional al Ministerului Educaţiei. Scopul lor era „să formeze specialişti necesari în producţia de stat", institutele fiind create pe profilul agricultură, industria petrolieră, forestieră, sănătate publică etc. S-au creat, de asemenea, facultăţi muncitoreşti, cu cursuri de 2 ani, ai căror absolvenţi puteau apoi să urmeze studii la universităţile şi institutele de învăţământ superior pe lângă care erau ataşate aceste facultăţi. Ele erau accesibile aproape exclusiv muncitorilor industriali şi agricoli, care obţinuseră deja un certificat şcolar de absolvire a unei şcoli de 4 ani şi care se remarcaseră în producţie.

Deosebirile bazate pe originea socială între candidaţii la studiile universitare erau mai puţin pronunţate. Potrivit unei decizii din 7 octombrie 1948 a Consiliului Inter-Universitar, candidaţii de orice origine socială puteau fi admişi la facultăţile practice (politehnică, medicină, textile) până la un procent de 70% din total. Însă 30% trebuiau recrutaţi exclusiv dintre fii de muncitori şi de ţărani posedând mai puţin de 3 ha de pământ, ca şi în funcţie de notele şcolare obţinute. În facultăţile teoretice, (arte, drept, economice) procentele respective trebuiau să fie de 80% şi 20%; fiilor de muncitori li se cereau certificate de la fabricile şi uzinele unde lucrau părinţii lor, fiilor de ţărani săraci de la autorităţile comunale, mai apoi de la Consiliile Populare.

Schimbarea esenţială din educaţie consta în înlocuirea predării obiective a diferitelor materii cu propaganda stalinistă şi îndoctrinarea. De la grădiniţă – spunea Gheorghiu-Dej, ministru al educaţiei pe atunci, când prezenta legea – copiii trebuie pregătiţi pentru viaţa în

colectiv[22] . În şcoli, predarea religiei fusese interzisă iar marxism-leninismul devenise obligatoriu în toate clasele. Limba rusă a fost introdusă ca materie obligatorie în clasa a 4-a. Manualele de gramatică, istorie şi ştiinţe au fost în grabă rescrise pentru a minimaliza şi distorsiona tradiţia românească, în vreme ce Uniunea Sovietică era ridicată pe un piedestal. Influenţa slavă era accentuată în toate domeniile culturii româneşti.

Intelectualii români

Intelectualii români, ca şi cei cehoslovaci, au arătat o atitudine mult mai pasivă sub comunism decât cei polonezi, maghiari sau chiar bulgari. În ce-i priveşte pe cei români, existau două principale motive pentru această atitudine. Cel dintâi era inexistenţa oricărei punţi sau chiar a oricărui contact pozitiv între marea majoritate a intelectualilor români şi regim. În general, intelectualii români, cei mai mulţi de orientare democratică sau cu o înclinaţie politică de dreapta, adoptaseră şi păstraseră după 1944 o atitudine fie de necooperare, fie de ostilitate deschisă faţă de guvern. La vremea aceea şi partidul, dominat de „grupul muncitorilor", a înfăptuit, cu o neîncredere şi suspiciune aproape obsesive, o politică deliberată de discriminare şi persecuţie împotriva intelectualilor. Al doilea motiv era că intelectualii de stânga – grupul academicienilor şi al puţinilor scriitori veterani care simpatizaseră sau sprijiniseră activ partidul – rămâneau, chiar dacă partidul îi încurajase, destul de puţin numeroşi pentru a acţiona ca un veritabil intermediar între restul intelectualilor şi regim, ca să nu mai vorbim între regim şi ţară. Aşa cum stăteau lucrurile, mulţi din aceşti simpatizanţi intelectuali au ajuns izolaţi după căderea lui Pătrăşcanu. În plus, înlăturarea Anei Pauker în 1952, cu inevitabilele ei conotaţii, au înstrăinat intelectualitatea evreiască de stânga, care avea şi ea de suferit de pe urma campaniei generale împotriva „sionismului".

În prejudecata lui împotriva intelectualilor, regimul a făcut totuşi o deosebire între intelectualitatea tehnică şi cea umanistă. Faţă de tehnocraţi, atitudinea partidului a fost foarte diferită. După primul plan economic din 1949 nevoia de specialişti a devenit tot mai acută. Prin urmare, după 1949, s-a ajuns la un armistiţiu parţial în persecutarea

[22] Citat de Ciurea, **Captive Romania**, p. 211.

foştilor arhitecţi burghezi, a inginerilor, oamenilor de ştiinţă, doctorilor şi diferiţilor specialişti tehnicieni. Unii dintre ei au fost scoşi din închisori, reabilitaţi în grabă şi li s-au dat repede posturi de răspundere. În acelaşi timp, după 1949 partidul a făcut tot posibilul pentru a pompa din recent createle universităţi tehnice noi contingente de tineri specialişti, formaţi direct pentru angajare imediată.

Totuşi, intelectualitatea umanistă nu a fost niciodată considerată de către conducere indispensabilă, mai ales de către Gheorghiu-Dej; chiar şi Ana Pauker ar fi fost mai înclinată să creadă că scriitorii şi artiştii sunt pentru un regim comunist mai mult un simbol sau o măsură a vitalităţii lui. Dej şi grupul lui de muncitori n-ar fi putut ajunge niciodată să gândească despre aceştia ca la altceva decît un lux pe care toate statele comuniste trebuiau, evident, să şi-l permită. Într-o dictatură a proletariatului artiştii de toate felurile se justificau doar în măsura în care cântau sau zugrăveau eforturile şi succesele clasei muncitoare. Principiile lui Dej, sub acest raport, erau respectate fără ascunzişuri şi cu încăpăţânare. Hotărârea lui de a-i face pe artişti să înţeleagă astfel lucrurile era neabătută. După ce a ajuns la conducere şi mai ales după 1956, el a participat personal, practic, la toate congresele scriitorilor şi a încercat cu tenacitate să-i convingă direct de principiul infailibilităţii orientării artistice a partidului şi a realismului socialist, riguros şi neînduplecat. Clasa muncitoare trebuia să inspire activitatea artiştilor şi nu invers.

Primele eşaloane ale secţiei de Agitaţie şi Propagandă a P.M.R. chemate să conducă şi să organizeze activităţile intelectualităţii creatoare au reprezentat, în anumite privinţe, în ultimii 15 ani, orientarea cea mai rea atât a grupurilor „moscovite" cât şi a celor „băştinaşe" din partid. De la „moscoviţi" ele au adoptat neîncrederea faţă de gândirea românească şi orientarea anti-occidentală; ei au dorit ca intelectualitatea să caute inspiraţie numai în izvoarele ruseşti, să admită influenţa dominantă a culturii ruseşti asupra trecutului şi pe aceea a culturii sovietice asupra prezentului. De la gruparea muncitorilor „băştinaşi" ei au preluat suspiciunea faţă de intelectualitate, care, ca grup social, era inevitabil marcată prin instinctivele ei tendinţe anarhice, ori de instinctele ei liberale mic-burgheze. Astfel echipa Chişinevschi, Răutu şi Roller, care a condus Agitaţia şi Propaganda în anii 1946-1953, a strivit fără milă orice formă de expresie creatoare care nu se conforma complet cadrului îngust impus de ei gândirii. Ei au înlăturat

din viaţa publică şi intelectuală practic pe toţi intelectualii cu reputaţie anticomunistă şi au avut grijă ca fiii şi fiicele acestora să ajungă şi ei victime ale regimului. Au transplantat mecanic realism-socialismul jdanovist, fără flexibilitate şi chiar fără imaginaţie, şi au cerut ca scriitorii şi artiştii ce le erau scribi să fie consideraţi exemple unice de urmat, pentru disciplina umilă şi riguroasă pe care o etalau.

Acei scriitori şi artişti care au consimţit să joace rolurile pe care Chişinevschi şi asociaţii lui le-au impus, au fost în cea mai mare parte lipsiţi de talent. Însă câţiva au avut calităţi deosebite, iar dintre ei numele lui Mihail Sadoveanu îţi vine imediat în minte. Sadoveanu avusese o binemeritată şi mare reputaţie datând din ultimul sfert de veac. Politic, se aflase întotdeauna în aripa stângă, deşi profitase din plin de pe urma tuturor regimurilor şi guvernelor anterioare din România. Când comuniştii au luat puterea, în chip surprinzător, a consimţit a fi desemnat de ei ca marea şi tradiţionala figură oficială a ideologiei şi literaturii realist socialiste din România şi, încă şi mai surprinzător, a acceptat ca opera să-i fie epurată de simţămintele puternic naţionaliste şi pe alocuri antiruseşti.

Cazul lui George Călinescu, cel mai important critic român, este în anumite privinţe asemănător. La fel este şi cel al unui grup de profesori universitari care, ca şi Sadoveanu, s-au strâns în jurul „Vieţii româneşti" şi au adus servicii prieteneşti partidului făcând opoziţie vechiului regim. Grupul era condus de Parhon, Stoilov, Traian Săvulescu, Iorgu Iordan şi George Oprescu, cărora, împreună cu mulţi dintre asistenţii şi studenţii lor, li s-au acordat mari onoruri, cu preţul urmăririi obediente a liniei partidului. Acelaşi lucru se poate spune şi despre un grup de artişti şi scriitori suprarealişti, care împreună cu suprarealiştii occidentali, al căror decan a fost un român, Tristan Tzara [23] , au intrat la sfârşitul deceniului al 4-lea în rândurile comuniştilor. (Tristan Tzara însuşi a fost membru al Partidului Comunist Francez). În România, liderii fireşti ai acestui grup au fost Geo Bogza, Aurel Baranga şi pictorul Jules Perahim; ei au fost bine priviţi de partid şi ei înşişi s-au declarat dornici de a-l sluji. Alţi scriitori care de asemenea serviseră vechiul regim, precum Victor Eftimiu, Zaharia Stancu, Maria Banuş, şi-au adăugat numele lor binecunoscute acestei liste. Mai exista şi un grup de artişti şi intelectuali care gravitau în

[23] Chiar pseudonimul lui literar se baza pe un joc de cuvinte din limba română: Trist în Ţară.

jurul lui Pătrăşcanu: Belu Silber, Lena Constante, Harry Brauner, Marcel Breslaşu, care erau printre cei mai străluciţi şi aveau să fie în curând îndepărtaţi.

Chiar oameni care serviseră de pe poziţii înalte în cursul dictaturii regale au fost preluaţi de noul regim cu condiţia să se încline. Partidul i-a angajat şi s-a folosit de ei din plin. Doi importanţi prozatori cu acelaşi patronimic, Cezar şi Camil Petrescu, au condus acest ciudat grup. Primul beneficiase de o mare reputaţie ca prozator, însă fusese întotdeauna asociat cu grupările politice şi ideologice de dreapta, şi fusese directorul ziarului partidului lui Carol al II-lea, într-o vreme când flatarea lui Hitler era nota dominantă a propagandei oficiale româneşti. Poeţi ca Cicerone Teodorescu, Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu şi mulţi alţii, de o mai mică reputaţie, au fost şi ei angajaţi în slujba partidului.

Mulţi dintre aceştia au aparţinut grupului scriitorilor mai vechi, cu reputaţie antebelică, care s-au arătat dornici de a sluji. Procedând astfel, chiar cei mai mari dintre ei şi-au întinat reputaţia profesională şi, cu toate că în unele cazuri, motivele care i-au determinat să o facă nu erau neapărat dezonorante, n-au mai realizat în domeniul culturii creatoare opere importante; ei au apucat să-i vadă pe mulţi din respectabilii lor colegi zăcând în închisori şi nu au reuşit să schimbe câtuşi de puţin atitudinea brutală a regimului care în esenţă îi disprețuia.

În afară de acest grup mai vechi exista şi o generaţie mai tânără, pe care Chişinevschi, Răutu şi Roller o cultivau şi de la care aveau mari speranţe. Acest grup nu a evoluat aşa cum se aştepta secţia de Agitaţie şi Propagandă şi nici nu a reprezentat ceea ce publicul, chiar noul public, al tinerilor muncitori, tehnicieni şi cadre administrative, ar fi dorit. În fruntea lui erau poeţii Mihai Beniuc, A.E. Baconski, N. Labiş, prozatorii Petru Dumitriu, Dan Deşliu, Eugen Barbu şi Marin Preda. Printre criticii literari figurau Ovid Crohmălniceanu, Paul Georgescu, Silviu Iosifescu, Ion Vinţe, iar printre dramaturgi Horia Lovinescu, Ana Novak şi Aurel Baranga[24].

Unii dintre aceşti scriitori nu erau lipsiţi de talent, dar au produs opere de o natură propagandistică de cea mai pură speţă, ridiculizând regimul precedent şi glorificând prezentul, denigrând capitalismul

[24] Vezi însăşi relatarea lui Petru Dumitriu, în „Ost-Europa", decembrie 1960.

occidental şi adulând răsăritul sovietic. (Trebuie menţionate aici lucrările deosebit de tendenţioase de falsificare a istoriei româneşti şi de înlocuire a standardelor istorice, a manualelor istorice cu o versiune istorică revizuită şi deterministă, în care factorul hotărâtor era întotdeauna Rusia.)[25] Însă chiar şi aşa, regimul nu era satisfăcut. Operele noilor scriitori, potrivit partidului, nu arătau destul interes realităţilor şi înfăptuirilor noului stat socialist. Partidul trebuia să facă neîntrerupt presiuni asupra lor în privinţa alegerii temelor, presiuni care erau mai mari decât se aşteptase partidul că ar fi trebuit folosite faţă de aceşti „fii ai revoluţiei". Ca şi cei mai în vârstă, tinerii scriitori prezentau manuscrise care fie că supuneau unor întrebări, în stil Mayakovskian, scopurile revoluţiei, fie că erau înclinaţi să aleagă o tematică care nu avea nimic de a face cu realităţile de fiecare zi ale vieţii româneşti; erau doar reconsiderări istorice sau digresiuni abstracte.

Lupta deosebită pe care partidul trebuise să o poarte cu vechii scriitori trebuia astfel continuată şi cu cei tineri. Era o problemă de eschivare. Scriitorii ar fi colaborat cu partidul, ar fi dat cărţi şi lucrări, ar fi urmat linia ideologică a partidului în adunările publice, în rezoluţii colective şi mesaje ori în articole individuale şi studii, dar lucrările lor, adică lucrările ce insistau că ar trebui să le scrie, dacă ele trebuiau să se vândă şi astfel să îndeplinească funcţiunea lor scriitoricească de a stabili un contact cu „masele", ei bine ele ar fi trebuit să aibă mai puţin de a face cu acest fel de „construire a socialismului". Rezoluţie după rezoluţie, din cele elaborate de P.M.R. şi de conducerea Uniunii Scriitorilor, ce era aleasă de partid, accentuau aproape cu disperare nevoia, obligaţiunea morală chiar, ca scriitorii să coboare „în viaţă", să vadă cu ochi noi şi să descrie cu un nou entuziasm realizările regimului comunist. Însă aşa cum o arătau textele rezoluţiilor, scriitorii nu izbuteau să o facă. Fie că se eschivau din nou, fie că, dacă

---

[25] O foarte convingătoare privire asupra acestui subiect o reprezintă lucrarea lui Michael Rura, **Reinterpretation of History as a Method of furthering Communism in Romania**, 1961. Ea tratează îndeosebi ceea ce se poate numi „perioada Roller", 1947-1954. În cursul acestor ani Roller a răspuns de revizuirea istoriografiei în general şi a manualelor de istorie în chip special. În 1948 el a publicat prima sa nouă **Istorie a României**, schimbată în 1952 în **Istorie a R.P.R.**, care a rămas, pentru câţiva ani, singura istorie autorizată. Acestea „în afara lipsei oricărei asemănări cu istoria, aşa cum era ea prezentată în manualele şcolare standard antebelice", sunt în mare parte compilaţii ale unor date tratate ideologic.

erau forțați să o facă, arătau o indiferență vizibilă față de realitate, lucru ușor de detectat din lipsa de naturalețe și din efectul plictisitor al operelor lor asupra cititorului.

În chip destul de ciudat, partidul întâmpina mai mari dificultăți în educarea grupului noilor scriitori decât în „reeducarea" celor vechi. Acești tineri erau înclinați să creadă în ideile socialismului, chiar dacă înțelegeau că realizarea lor în țările blocului sovietic și îndeosebi în R.P.R. era doar un exemplu deformat și probabil greșit, față de ceea ce ar fi trebuit ele să fie. Partidul încerca să smulgă de la ei lucrările pe care le dorea, dar printr-un amestec de critică și lingușire. Cea din urmă, lingușirea, a luat forma celui mai izbitor răsfăț. Scriitorilor li se acorda un tratament special și cele mai extravagante recompense financiare. Câștigurile scriitorilor români pe care regimul comunist îi publica erau considerabil mai mari decât acelea ale colegilor lor polonezi și chiar mai ridicate decât ale oricăror scriitori din democrațiile populare. Unii scriitori polonezi erau citați a fi spus unui grup de scriitori români că în vreme ce guvernul comunist din R.P.R. își hrănea mai bine scriitorii, comuniștii din Polonia le permiteau scriitorilor lor să latre pe gratis[26] . În ciuda acestui lucru totuși, atitudinea scriitorilor față de mentorii lor de la Agitație și Propagandă a rămas sceptică; găina n-a reușit să facă oul de aur.

Religia

La o zi după apariția decretului privind educația, din 4 august 1948, a fost publicat și un alt decret, cel asupra cultelor. Alegerea noului Patriarh al Bisericii Ortodoxe, Justinian Marina, ca membru al P.C.R. a avut loc la 24 mai 1948. Justinian avea 45 de ani și era pe atunci aproape cu totul necunoscut[27] . Prin noul decret, statul, care în România controlase întotdeauna, în anumite privințe, Biserica Ortodoxă (clerul era plătit, de pildă, de stat) prelua în întregime conducerea problemelor ecleziastice. Toate averile și fondurile aparținând bisericii erau naționalizate și, din acel moment, nevoia ei de sprijin

[26] Un scriitor român comunist care în 1960 a „ales libertatea" mi-a relatat această conversație cu un scriitor polonez la Varșovia.

[27] Ca preot de țară el îl ascunsese pe Dej, în august 1944, în casa sa, pentru câteva zile.

direct din partea statului a devenit mai acută ca oricând. Prin alegerea Patriarhului, a majorității membrilor Sfântului Sinod și a Consiliului Național al Bisericii, ca și a administrației patriarhale de către membrii Partidului Comunist și prin supunerea întregii organizații bisericești la un control financiar direct de către miniștrii comuniști, guvernul a preluat și transformat Biserica Ortodoxă într-o altă agenție a sa. Ca și în Uniunea Sovietică, biserica era surghiunită în statul comunist într-un fel de anexă.[28] Acest lucru nu însemna însă că întreaga Biserică Ortodoxă din România a fost coruptă. Cum se va vedea, preoții ortodocși au constituit una dintre cele mai numeroase categorii a deținuților politici sau a celor internați în lagărele de muncă. Nu însemna de asemenea nici că viața religioasă, spirituală, din România a fost distrusă sau că biserica a încetat a fi elementul central al acestei vieți. Însă ca operație politică realizată de comuniști în 1948, preluarea Bisericii Ortodoxe a fost un succes.

Cu Bisericile Romano-Catolică și Greco-Catolică din România problema controlului nu s-a rezolvat la fel de simplu; pentru aducerea la supunere a acestor instituții, care aveau legături strânse cu vestul, a trebuit folosită brutalitatea. Statutul Bisericii Catolice era reglementat de concordatul din 10 mai 1927, care recunoștea separația dintre biserică și stat. Acest statut a început a fi violent atacat de către presă și liderii P.M.R. în cursul primelor luni ale lui 1948, perioadă în care preoții catolici și înaltul cler au fost arestați în număr mare[29] . La 17 iulie 1948 guvernul a abrogat unilateral concordatul[30] . Școlile catolice au fost preluate de stat, preoții catolici au fost înlăturați și arestați. Un decret datat 18 septembrie 1948 a redus numărul scaunelor episcopale romano-catolice de la șase la două. Cei doi episcopi rămași în funcțiune au fost și ei arestați la 20 și 26 iunie 1946. O încercare a guvernului

---

[28] Clerul avea în fața lui exemplul preoțimii ortodoxe din Uniunea Sovietică, scria „Scânteia" din 22 februarie 1948.

[29] Într-o notă de protest din 2 octombrie 1948 adresată Ministerului Român de Externe, Nunțiul apostolic menționa că în multe cazuri preoții fuseseră aduși cu forța la prefecturile locale. În birourile „Siguranței" ei fuseseră intimidați, amenințați cu închisoarea și separarea de familiile lor, cu deportarea și chiar cu moartea. Cei care au rezistat actelor inițiale de violență au fost aruncați în celulele subterane, fiind rău tratați, supuși unor anchete epuizante și în final lăsați liberi doar dacă, zdrobiți de tratamentul inuman al călăilor lor, au acceptat să semneze.

[30] Decretul nr. 358 al Marii Adunări Naționale.

de a înlocui ierarhia catolică existentă cu una ataşată lui a întâmpinat însă o violentă reacţie din partea Vaticanului. Biserica Romano-Catolică a rămas de atunci într-o stare de totală opoziţie faţă de regim.

Biserica Greco-Catolică (Unită) a fost tratată, am putea spune, dacă astfel de comparaţii sunt relevante, mai curând în felul în care Partidul Social-Democrat a fost forţat să se „unească" cu Partidul Comunist. După o lungă campanie de false promisiuni şi invitaţii venite din partea Bisericii Ortodoxe, pentru a „reintra în sânul Bisericii Mamă", la Cluj a fost convocat la 1 octombrie 1948 un Congres destinat exact aceluiaşi scop. 38 de delegaţi şi 423 de preoţi au semnat cu acest prilej un act care confirma trecerea lor la ortodoxie. Ierarhia greco-catolică i-a excomunicat aproape imediat, iar guvernul a reacţionat prin arestarea unui mare număr de preoţi şi înlăturarea, la 8 noiembrie 1948, a tuturor celor 4 episcopi greco-catolici din scaunele lor episcopale. La 1 decembrie 1949 toate diocezele şi comunităţile religioase greco-catolice au fost desfiinţate, iar proprietăţile lor au fost preluate de stat, cu excepţia celor preluate de Biserica Ortodoxă.

Aceeaşi alegere, suprimarea sau colaborarea, a fost oferită simultan şi altor culte religioase existente în R.P.R.: protestanţi, mozaici, musulmani. Însă aceste culte erau constituite din grupuri naţionale deosebite, iar relaţiile lor cu noul stat din R.P.R. formau mai curând parte din politica acestuia din urmă faţă de minorităţi.

Minorităţile

În decembrie 1948 Biroul Politic al C.C. al P.M.R. a adoptat o rezoluţie privitoare la „problema naţională"[31] . Ea relua teza lui Stalin asupra egalităţii în diversitate între naţionalităţile eliberate de dominaţia de clasă; se mai cita şi un pasaj din cuvântarea lui ţinută cu ocazia semnării tratatului de prietenie sovieto-finlandez, la 6 aprilie 1948, în care Stalin vorbea de suveranităţi egale. Rezoluţia denunţa totodată „naţionalităţile clicii trădătoare din conducerea Partidului Comunist Iugoslav". Se amintea poziţia fermă adoptată de Partidul Comunist Român împotriva oprimării şi persecutării minorităţilor, ca şi eforturile lui după încheierea războiului pentru a stabili relaţii de

[31] Vezi Rezoluţii; American Jewish Committee, The Jewish in the Soviet Satellites, New York, 1953.

prietenie în cadrul noii Românii, între români şi celelalte popoare care locuiesc pe acelaşi teritoriu: ungurii, evreii, ruşii, germanii, ucrainenii, bulgarii, grecii, albanezii şi sârbii. Era încă odată condamnată atitudinea şovină a lui Pătrăşcanu faţă de anumite minorităţi; se atrăgea atenţia anumitor organizaţii de partid asupra faptului că existau încă numeroase dovezi că nu se depusese încă destul efort în lupta împotriva şovinismului, în special într-un moment în care duşmanul de clasă încerca să răspândească antisovietismul în ţară.

Aceasta nu însemna, continua rezoluţia, că Biroul Politic nu ştie de tendinţele şovine anti-româneşti ce existau în interiorul minorităţilor, pe de altă parte. În Uniunea Populară Maghiară, de exemplu, vechii lideri care fuseseră doar recent îndepărtaţi, se menţinuseră la cârmă mult prea îndelung câştigând chiar şi pe duşmanii de clasă cu ajutorul primejdioasei lozinci a „unităţii maghiare". Aceeaşi problemă se ivise şi printre germanii din Transilvania (saşii) şi Banat (şvabii) care, în ciuda marilor avantaje de care se bucurau din partea noului regim, rămâneau în continuare puternic ataşaţi atitudinii de „unitate germană", situaţie agravată chiar de faptul că tineretul era infectat de idei naziste. Chiar în interiorul populaţiilor ruse şi ucrainene din ţară, continua rezoluţia, „chiaburii" erau activi, aşa că trebuia ca să le fie oferită mai multă literatură în limba rusă. Minorităţile albaneză, bulgară, greacă şi sârbă aveau şi ele înclinaţii şovine. Sârbii erau în chip deosebit primejdioşi din cauza înstrăinării lui Tito de fraternitatea comunistă. Însă principalul ascuţiş al rezoluţiei era îndreptat împotriva sionismului, care reprezenta „o mişcare politică naţionalistă, reacţionară, a burgheziei evreieşti", care se străduia să izoleze populaţia evreiască muncitoare de poporul în mijlocul căruia trăia şi care încerca neîntrerupt să saboteze Comitetul Democratic Evreiesc.

Acest atac asupra sionismului coincidea cu politica antisionistă, antievreiască adoptată de Partidul Comunist Sovietic, începând din septembrie 1948, consecinţă şi a eliminării opoziţiei evreieşti din România, de altfel. Comitetul Democratic Evreiesc, care apăruse în iunie 1945, reprezenta o încercare de a-i reuni pe evrei într-un front comun; el se baza pe o alianţă a comunităţilor evreieşti, a social-democraţilor şi a altor tendinţe, opunându-se în primul rând Uniunii Evreilor Români şi Partidului Evreiesc. La o conferinţă ce s-a ţinut la Bucureşti, în decembrie 1947, Comitetul Democratic Evreiesc a cerut

eliminarea acestei opoziţii evreieşti, iar ca urmare, Partidul Evreiesc s-a autodizolvat, în aceeaşi lună, şi Uniunea Evreilor Români a fost dizolvată în noiembrie 1948.

Dar cum situaţia politică şi economică a comunităţii evreieşti s-a înrăutăţit, cererile de emigrare s-au înmulţit; în iunie 1947 existau un număr de 150.000 de evrei români înregistraţi în vederea emigrării în Palestina, faţă de numai 70.000 la sfârşitul lui 1944. Comitetul Democratic Evreiesc a declanşat atunci o campanie împotriva emigrărilor clandestine; cu cooperarea autorităţilor maghiare şi cehoslovace, emigranţii aceştia erau returnaţi României, unde erau arestaţi şi condamnaţi la închisoare. Din decembrie 1947 ei au început a fi lipsiţi de cetăţenie, iar bunurile lor erau confiscate. În 1949 liderii sionişti au fost închişi şi judecaţi, cu o mare publicitate, şi în aprilie acelaşi an, instituţiile de asistenţă socială ale comunităţii evreieşti au fost preluate de stat. Antisionismul a atins punctul culminant în toamna lui 1949, odată cu relatările privind judecarea lui Rajk şi a susţinătorilor lui evrei, iar în martie 1950 o nouă conferinţă a Comitetului Democratic a exclus din rândurile lui 6 lideri proeminenţi pentru a nu fi luptat cu suficientă energie împotriva sionismului.

Procedurile cultului mozaic au fost reglementate nu prin decretul asupra cultelor religioase din 1948, ci printr-un statut publicat în „Gazeta oficială" la 12 iulie 1949, conform căruia în fiecare oraş putea să existe doar o singură comunitate evreiască, fiecare aparţinând Federaţiei Comunităţilor Evreieşti. Un Consiliu Rabinic Suprem format din 12 persoane era numit de Ministerul Religiei la recomandarea Federaţiei. Unificarea diferitelor comunităţi s-a făcut în iulie 1949, iar Consiliul a fost numit, în septembrie 1949, atunci când Marele Rabin Moses Rosen a fost numit preşedinte al lui. Rosen, care ajutase Federaţia să urmeze linia partidului, a fost numit Mare Rabin după ce Marele Rabin Alexandru Şafran fugise în Elveţia, în decembrie 1947. La Conferinţa din 1950 a Comitetului Democratic, Moses Rosen a lărgit baza atacului împotriva sionismului, incluzând în denunţarea ce o făcea şi pe „aţâţători" de genul lui Morgenthau, Baruch şi Benjamin Cohn[32].

Aşteptatele persecuţii la adresa minorităţii sârbe au început să ia proporţii cu adevărat serioase abia în mai şi iunie 1951. 10.000 până la

32 **Rumania**, de N. Sylvain, în American Jewish Committee, **The Jewish Soviet Satellites**.

15.000 de sârbi din Banat, care locuiau pe malurile Dunării şi până la 50 de km. în interior au fost brutal „evacuaţi" şi deportaţi în câmpia Bărăganului. Măsura coincidea cu pregătirile militare active ce se întreprindeau în acel moment la frontiera româno-iugoslavă în vederea războiului rece purtat cu Tito. Un tratament similar a fost rezervat şi minorităţii turceşti din Dobrogea, rămăşiţele împrăştiate ale acesteia fiind evacuate din provincie în 1951 şi 1952, şi deportate în condiţii teribile.

Reorganizarea Uniunii Populare Maghiare a fost o chestiune foarte diferită şi în mare măsură o problemă politică. În acest caz, un nou şi tânăr grup al puternicei aripi maghiare din partid, cu solide legături în industrie, a preluat conducerea şi a influenţat în consecinţă decizia. Alexandru Moghioroş era în ascensiune pe seama lui Vasile Luca, care era deja suspectat de „şovinism maghiar". O nouă conducere a Uniunii a fost numită, iar ea s-a angajat să colaboreze cu noul stat. Ea era totuşi puternic favorabilă „descentralizării", care avea în cele din urmă să se realizeze prin constituirea Regiunii Autonome Maghiare, în 1952. Schimbările acestea nu au afectat substanţial relaţiile dintre stat şi Bisericile Reformată Calvină şi Unitariană, cu congregaţiile lor exclusiv maghiare, însă persecutarea Bisericii Catolice i-a lovit pe mulţi preoţi şi laici maghiari.

Poliţia şi forţele de securitate

În raport cu procesul instaurării dictaturii proletariatului, crearea miliţiei, la 22 ianuarie 1949, şi dizolvarea vechii poliţii rurale şi urbane au fost în avans. Încă din 1945 poliţia a fost în întregime dotată cu o nouă conducere, dar miliţia nu a fost încă creată cu toate că această instituţie era în funcţiune în aproape toate celelalte democraţii populare, fiind considerată „un simbol al dictaturii proletariatului". Ea trebuia să protejeze drepturile şi libertăţile poporului muncitor şi proprietatea de stat. Ea trebuia să emită şi să controleze buletinele de identitate şi cartelele tuturor persoanelor care locuiau în R.P.R. Ea însăşi o instituţie a Ministerului de Interne, miliţia avea atâtea filiale câte regiuni noi fuseseră create, inclusiv aceea a oraşului Bucureşti, divizată în 8 comandamente pentru fiecare din sectoarele lui. În mare, miliţia avea cam 40.000 de angajaţi.

În R.P.R. influenţa ei rămânea totuşi comparativ redusă faţă de aceea a forţelor de securitate[33]. Acestea din urmă numărau cam 166.000 de oameni care îndeplineau operaţiuni combinate de poliţie şi de armată. În personalul lor erau incluse elementele de şoc ale Gărzilor de Apărare Patriotică, constituite de Bodnăraş în intervalul aprilie-august 1944 şi apoi întărite permanent, şi Securitatea Populară (Direcţia Generală a Siguranţei Poporului), adevărata şi aproape omnipotenta poliţie secretă. Poliţia secretă era împărţită în 8 secţiuni: informaţii, operaţiuni, cercetare, contra-spionaj, descoperirea elementelor ostile, tehnică, cadre şi secretariat. Ea controla activităţile tuturor ministerelor ca şi pe acelea ale partidului. A jucat şi joacă încă un rol decisiv în stat în menţinerea controlului situaţiei de către regim şi în păstrarea puterii. Coordonarea forţelor de securitate cu cele ale armatei s-a realizat în 1948, când ultima a fost reorganizată ca „Armata Populară", aşa încât să corespundă nevoilor democraţiei populare. „Direcţia Politică Superioară a Armatei" a fost creată la 28 martie 1948.

Astfel, cadrul legal, politic şi cultural al dictaturii proletariatului a fost aproape în întregime completat.

Colectivizarea, martie 1949

În primele 5 zile ale lunii martie 1949 guvernul şi partidul au aprobat trei măsuri referitoare la agricultură. La 2 martie s-a aprobat ultima „reformă agrară", prin care statul expropria toate proprietăţile agricole mai mari de 50 de ha[34]. Victimele erau, în cea mai mare parte, veritabilii fermieri, cărora nu li se putuse reproşa „absenteismul moşieresc", iar multe din fermele lor erau în bună măsură mecanizate şi modernizate.

Proprietarii au fost izgoniţi şi deportaţi peste noapte, de către miliţie, spre destinaţii necunoscute. Casele le-au fost imediat ocupate. Scenele de groază au fost frecvente şi modul de a proceda a fost diferit de cel care a însoţit aplicarea reformei din 1945, când exproprierea nu a fost însoţită de persecutarea proprietarilor. Acum totuşi – şi aceasta era iarăşi o altă mare deosebire – nu s-a mai făcut nici o referire la împărţirea pământului celor care-l lucrau. De această dată, statul l-a luat în stăpânirea sa şi, fie că l-a dat direct acelor ferme de stat ce existau

33 Vezi H.S. Aronovici, National Security in Rumania, New York, 1965.

34 Legea din 2 martie 1949.

deja, fie a transformat cele mai bine echipate proprietăți în cooperative agricole. Aproape 1 milion de ha astfel însușite au ajuns să sporească suprafața „sectorului socialist din agricultură".

Apoi în cursul unei ședințe, care a durat două zile, Comitetul Central a hotărât în chestiunea fundamentală a „sarcinilor partidului în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii"[35].

Pornind de la aceste două acțiuni a urmat apoi constituirea fără nici o amânare, oriunde era posibil, a gospodăriilor colective. Către sfârșitul anului existau deja 56 de asemenea colective. Numărul lor creștea încet, dar abia în 1950 această acțiune avea să capete avânt.

Rezoluția C.C. din 3-5 martie 1949 a fost și rămâne încă textul de bază în problema colectivizării; ea este încă cea mai clară declarație asupra politicii agricole a comunismului român. Se aprecia, în ea, că soluționarea problemei țărănești era principala și cea mai dificilă sarcină cu care se confrunta dictatura proletariatului și construcția socialismului. Practic, acest lucru era logic, deoarece dacă avea să se înfăptuiască o anumită planificare, atunci chestiunea cuprinderii producției agricole în venitul național putea să se soluționeze doar prin creșterea sectorului socialist al agriculturii și orientarea lui, prin comerțul și finanțele socialiste, spre centrul de bază al executării planului. Mai mult, dacă urma să aibă loc un progres social într-o democrație populară, el ar fi trebuit să rezulte din reducerea sărăciei endemice de la țară.

Așa cum se arăta în rezoluție, partidul socotea că la țară existau cinci categorii agricole nesocialiste. Mai întâi era „proletariatul agricol", țăranii fără pământ, o masă de aproximativ 256.000 de familii, care lucrau pentru chiaburi. Situația lor era diferită de aceea a altor salariați agricoli, angajați la stat. Scopul lor și țelul noului stat era să absoarbă acest proletariat în brigăzile gospodăriilor colective.

Marea majoritate a proprietăților agricole se afla în mâinile țăranilor săraci, care formau a doua categorie. Cei mai mulți dintre ei posedau până la 3 ha de pământ, reprezentând 57% din suprafața tuturor proprietăților. Această afirmație din rezoluție era adevărată doar printr-o exagerată interpretare a statisticilor de bază publicate de comuniștii români în acel timp și de aceea trebuie privită cu rezerve. Astfel, categoriile, după mărime, ale proprietăților individuale arătau, în 1948, în felul următor:

---

[35] **Rezoluții**, vol. I.

Mărimea proprietății individuale	Procentajul din totalul suprafeței, în 1948	
Mai puțin de 1 hectar	7,1	
1-3 hectare	26,2	
3-5 hectare	24,4	
5-10 hectare	23,0	57,7
10-20 hectare	10,6	
20-50 hectare	5,7	33,6
Peste 50 hectare	3,0	
	100	

Sursa: „Probleme economice", septembrie-octombrie 1948.

Posesorii a mai puțin de 3 ha reprezentau exact puțin peste jumătate (33% față de 24%) față de cei ce stăpâneau între 3 și 5 ha. Rezoluția sublinia că toate aceste loturi erau neproductive și că în multe cazuri erau constituite din mai mult de 1 lot. Acești „țărani săraci" ar prefera deci, fără îndoială, o formă diferită de producție.

„Țăranii mijlocași", a treia categorie, erau, potrivit rezoluției, producătorii a două treimi din întreaga producție agricolă, reprezentând aproape 34% din numărul proprietăților (33,6%, constituită din categoria celor ce dețineau între 5 și 20 de hectare). Doar după 1947 se stabilise că „țăranii mijlocași" vor include și pe posesorii unor suprafețe între 10 și 20 hectare. După o primă evaluare, pe care în 1947 o mai susțineau încă unii lideri comuniști, la fel ca și unii socialiști, țăranii mijlocași nu puteau avea mai mult de 10 hectare. Astfel, în raportul său la Congresul social-democraților din 1947, Barbu Solomon susținuse că proletariatul agricol deținea până la 5 hectare, iar mijlocașii până la 10 hectare, sau în total 3.321.468 și, respectiv, 453.715 capi de familie[36] . Țăranii mijlocași, arăta rezoluția din 1949, erau principalii aliați de la țară ai clasei muncitoare. Ei trebuiau atrași în acțiunea de construire a socialismului, ceea ce era cât se poate de normal, deoarece cu cât gospodăriile erau mai întinse și bine echipate, cu atât mai ușor avea să se formeze în jurul lor cooperativele controlate de stat.

A patra categorie o formau chiaburii, care nu erau definiți în funcție de proprietatea asupra pământului, ci în funcție de faptul că foloseau în gospodăriile lor muncă plătită. A cincea categorie o formau rămășițele clasei moșierești, a căror proprietate tocmai fusese „lichidată complet de către stat".

[36] „Libertatea", 8 octombrie 1947.

În sectorul socialist, fermele de stat, datorită eliminării rămăşiţelor moşierimii, se extinseseră la 5.000.000 ha sau 43% din suprafaţa arabilă a ţării. Rezoluţia preciza că satul colectivizat trebuia reorganizat, pentru a juca un rol important în viitor. Staţiuni de maşini şi tractoare (S.M.T.-uri) trebuiau de asemenea organizate, conform rezoluţiei. Partidul repeta apoi principiul leninist fundamental, anume că, socialismul nu putea fi construit numai la oraş şi că el era intrinsec legat de transformarea socialistă a agriculturii. Se amintea dictonul lui Lenin după care proprietatea privată „produce capitalism şi burghezie permanent, spontan şi în proporţie de masă". Singurul răspuns la foamea de pământ a ţăranilor şi la necesitatea construirii socialismului era gospodăria colectivă şi în acest punct rezoluţia îi ataca pe iugoslavi pentru că ignorau legităţile fundamentale ale colectivizării.

Prin urmare, politica ce trebuia adoptată putea fi sintetizată de vechea lozincă: sprijinirea pe ţăranii săraci, întărirea aliantei cu ţărănimea mijlocaşă şi purtarea unui război fără cruţare cu chiaburii. In rezoluţie li se făceau reproşuri acelor membri de partid şi acelor organizaţii care îi confundaseră pe chiaburi cu ţăranii mijlocaşi; li se mai aduceau reproşuri celor care se opuseseră ţăranilor mijlocaşi, aruncându-i într-o situaţie de solidaritate necesară cu chiaburii. Împotriva chiaburilor erau decretate măsuri discriminatorii speciale. Ele erau aplicate în relaţiile lor cu ceilalţi ţărani, în politica fiscală, în stabilirea cotelor şi a facilităţilor de credit şi în interzicerea de a dobândi mai mult pământ. Ei trebuiau să fie îngrădiţi şi doar apoi lichidaţi.

Cooperarea era prezentată ca o instituţie necesară, de viitor, însă, în contextul dat, era evident că se avea în vedere doar cooperarea în comerţ şi distribuire, ca principală verigă între producătorii agricoli. Se făcea, de asemenea, o menţiune privind „asociaţiile în muncă" ţărăneşti, mai ales în scopul folosirii tractoarelor statului, utilitatea acestor asociaţii constând în special în faptul că ele realizau amalgamarea micilor petece neproductive de pământ. Fermele de stat urmau să progreseze prin mecanizare şi plecând de la experienţa agronomiei sovietice.

Mai presus de toate – continua rezoluţia – gospodăriile colective aveau să-şi pună amprenta asupra transformării socialiste a agriculturii. Imediat trebuia redactat un statut model pentru toate colectivele, care trebuia să includă principii după care chiaburilor nu li se permitea intrarea; foştii proprietari puteau să-şi păstreze un mic lot pe lângă casă iar produsele să se distribuie în mod egal. Statutul trebuia să fie

adoptat numai cu aprobarea sau dispoziţia Comitetului Central al Partidului şi a guvernului. Era datoria partidului să controleze şi să impulsioneze această acţiune în mod direct şi prin Consiliile Populare „care trebuie să aplice politica de clasă".

Comparat deci cu doctrina celui de al XV-lea congres al P.C.U.S. din 1927, care a devenit apoi baza colectivizării staliniste din 1929, politica agricolă din România (ca şi a altor ţări cominformiste est-europene) se deosebea prin aceea că nu proclama lichidarea chiaburilor, ci numai îngrădirea lor, şi nu îndemna la o colectivizare imediată şi totală, ci la una treptată şi bine pregătită. Dacă o comparăm cu politica lui Tito, de aceasta se deosebea prin respingerea categorică a ideii de a permite ţărănimii mijlocaşe (şi chiaburilor) să intre în cooperativele de producţie, păstrându-şi totuşi drepturile de proprietate asupra loturilor lor individuale de pământ sau asupra fermelor.

Industrializarea, decembrie 1950

Preşedintele Comisiei Planificării, Miron Constantinescu, sfătuit de o considerabilă echipă de economişti români, de experţi sovietici de la Gosplan şi de colegi est europeni din CAER, a izbutit să pregătească directivele primului plan cincinal la timp pentru a-l supune şedinţei Biroului Politic de la 13 aprilie 1950. Această şedinţă a elaborat principiile şi directivele planului pe 1951-1952. Directivele au devenit lege la 16 decembrie 1950, apoi au fost adoptate de Marea Adunare Naţională, cu numai două săptămâni înainte de a intra în vigoare. Acest neobişnuit de scurt interval de timp – directivele planului cincinal se publică cam cu 6-12 luni înainte de aplicarea lor – sugerează dificultăţile întâmpinate în elaborarea documentelor. Consultările cu fiecare întreprindere au fost reduse la minimum, iar datele statistice esenţiale au fost în multe cazuri bazate pe speranţe mai mult decât pe realităţi, „balanţele estimative"[37] au fost arbitrare iar multe din documentele însoţitoare erau incomplete[38] .

[37] Termen în care limbajul economic comunist descrie echilibrul dintre materiile prime, mâna de muncă şi investiţii pe de o parte şi distribuirea pe ramuri şi fabrici, pe de altă parte.

[38] Acestea sunt, sau ar trebui să fie: 1) statisticile globale; 2) programul de producţie; 3) programul dezvoltării tehnice; 4) programul de investiţii şi

A fost un plan foarte ambiţios şi rigid în concepţie[39] . Mai mult chiar, foarte curând a fost însoţit de lozinci suplimentare, care au durat peste doi ani, precum: „Să îndeplinim cincinalul în 4 ani".

Investiţiile în cursul celor 5 ani urmau să însumeze 1.330.000 milioane lei (calculate la preţurile din 1950; la rata oficială de schimb reprezentau echivalentul a 3.160 milioane lire sterline) şi trebuiau alocate astfel:

Industrie, din care	la sută	
Mijloace de producţie	51	
Petrol	9,7	
Gaze naturale	0,9	
Electricitate	11,0	
Cărbune	2,0	
Metal şi inginerie	12,9	
Altele	5,6	42,1
Mărfuri de consum	9,3	9,3
Agricultură şi forestieră	10,0	
Transport şi comunicaţii	16,2	
Construcţie, distribuţie, social, cultural, administraţie etc.	22,4	48,6
	100,0	100,0

Sursa, aceeaşi de la nota 39.

Industria constructoare de maşini, „pivotul dezvoltării industriale a economiei naţionale... care va produce echipamentul necesar industriilor petrolieră şi minieră, tractoare şi maşini agricole etc", s-a bucurat de o accentuare deosebită. Planul prevedea de asemenea pentru productivitatea muncii o creştere de 57%. Producţia planificată la principalele mărfuri era următoarea:

---

construcţii; 5) programul de creştere a nivelului de trai; 6) programul de salarii şi angajări; 7) costul planului de producţie; 8) programul financiar; 9) evaluările economiei naţionale; 10) planul în distribuire regională; 11) estimarea venitului şi cheltuielilor economiei socialiste; 12) normele de folosire a materiilor prime şi a combustibililor; 13) costul materialelor pentru produsele de bază; 14) planul comerţului exterior; asupra problemei planificării în Europa răsăriteană vezi Jan Marczewski, **Planification et croissance économique de democraties populaires**, 1956, şi capitolul trei la Spulber, el însuşi dator lui Marczewski pentru primele sale cercetări.

[39] **Law for the Five-Year Plan of Development of National Economy of the R.P.R. for years 1951-1955**, Bucureşti, 16 decembrie 1950.

Obiectivele producţiei principalelor produse, 1955

Petrol brut	10,0 milioane tone
Cărbune	8,5 milioane tone
Gaz natural	3,9 milioane tone
Ciment	2,9 milioane tone
Lemn	3,5 milioane tone
Curent electric	4,7 milioane kwh
Oţel	1.252 mii tone
Fontă	800 mii tone
Minereu de fier	740 mii tone
Laminate	828 mii tone

Accentul pus pe producţia de curent electric este un lucru obişnuit în planificarea comunistă. Până atunci, producţia curentului electric în România fusese mică. Creşterea planificată era bazată în parte pe dezvoltarea hidrocentralelor, în parte pe folosirea largă a lignitului. Obiectivul producţiei de ţiţei era „ambiţios şi optimist"[40], având în vedere declinul producţiei după anul de vârf 1936. În ciuda faptului că principalul scop al planului era să transforme România „într-o ţară cu o industrie socialistă dezvoltată şi cu o agricultură socialistă în principal mecanizată", obiectivul la tractoare era de numai 5.000 tractoare, la pluguri tractate 6,3 mii, la secerători legători 2,5 mii. Producţia de textile, în mp, trebuia să urce la 267 la ţesături din bumbac, 39 la cele de lână şi 42 la materiale din mătase; la încălţăminte obiectivul era de 20,7 milioane perechi[41].

S-a anunţat de asemenea că nivelul de trai al „maselor muncitoare" se va îmbunătăţi permanent, aşa încât, în 1955, avea să fie cu „80% mai ridicat decât în 1950". Atunci „economia naţională" va putea număra aproximativ 3 milioane muncitori, tehnicieni şi funcţionari, reprezentând o creştere de 38% faţă de 1950. Clasa muncitoare urma să sporească cu 570.000 persoane, bărbaţi şi femei.

În 1955 populaţia avea să primească, prin comerţul de stat şi cooperatist, 1.235.000 t. de pâine, 165.000 t. de zahăr, ca şi textilele şi încălţămintea specificată mai sus.

Planul românesc reprezenta, deci, încă un plan elementar de dezvoltare generală şi industrializare. Ca şi cele pe termen lung ale iugos-

[40] „Petroleum Press Service", aprilie 1951.

[41] „Vneshniaia torgovla", nr. 2, 1951.

lavilor, cehilor şi bulgarilor, el reproducea în esenţă planurile de industrializare antebelice sovietice, la o scară românească. El neglija complet însă faptul că diferitele planuri sovietice suferiseră ele însele multe eşecuri, în timp ce succesele lor se datorau în special enormelor resurse de pământ, materii prime şi mână de lucru pe care Rusia se putea baza. Planul românesc nici nu ţinea cont de faptul că minereul de fier necesar unei industrializări grele putea fi obţinut, în absenţa comerţului cu vestul şi mai recent cu Iugoslavia, doar din Uniunea Sovietică. Acesta era scump, atât din cauza distanţei cât şi din aceea a ratei nefavorabile a schimbului cu orice produse sovietice cumpărate de România în ruble. În sfârşit, dar nu în ultimul rând, planul a nesocotit problema echipamentului financiar şi tehnic al planului de investiţii şi contingentele de cadre tehnice şi de muncitori calificaţi necesare.

Principalul arhitect român al acestui plan, Miron Constantinescu, reprezenta o ciudată combinaţie a două tendinţe diferite şi opuse. Era un doctrinar rigid în planificare economică, urmând cu credinţă linia stalinistă de control absolut şi centralizare. Din punct de vedere naţional, totuşi, el era înclinat să se opună uriaşelor cereri economice sovietice faţă de România[42]. În acest sens el avea ceva în comun cu iugoslavii, a căror politică economică în sine o deplângea. Poziţia sa era prin urmare diametral opusă celei a principalului său adversar din partid, maghiarul Vasile Luca. Luca împărtăşea cu iugoslavii ideea unei abordări mai pragmatice şi mai realiste de conducere a economiei şi finanţelor ţării pentru atingerea unor obiective imediate, precum obţinerea alimentelor şi mărfurilor de consum pentru muncitori de la producătorul direct dar reticent, ţăranul. Însă Luca era un vechi comunist de tip cominternist, pentru care orice se făcea de către orice partid comunist era numai pentru gloria Uniunii Sovietice, toate acţiunile trebuind a fi subordonate scopurilor ultime ale acesteia.

Planul era legat, chiar înaintea aplicării sale, de alte două proiecte. Unul era un plan de 10 ani de electrificare a României[43]. Apărut cam

---

[42] El a semnat prima înţelegere de dizolvare a sovromurilor, la Moscova, în mai 1954, şi este socotit cel care a realizat această îmbunătăţire din relaţiile economice sovieto-române.

[43] 15 noiembrie 1950. Prevederile erau următoarele:

	1950	1960
Putere instalată	750.000 kw	2.600.000 kw
Putere disponibilă	600.000 kw	2.500.000 kw

la un an după legea Consiliilor Populare, acesta amintea în chip izbitor de principiul lui Lenin: „soviete plus electrificare egal Comunism". Deşi divizat în două planuri de 5 ani, aşa încât să poată fi repetat în prevederile planurilor generale, planul de electrificare avea să fie considerat o acţiune separată.

Un alt proiect, şi el timpuriu, a fost cel de construire a unui Canal Dunăre - Marea Neagră[44] . Decizia a aparţinut Biroului Politic, la 25 mai 1949, şi imediat a fost transformată în lege, deşi nu a fost nici măcar menţionată în primele două planuri anuale. În preambulul legii se specifica însă în chip special că proiectul fusese întreprins la iniţiativa CAER-ului. Anumiţi autori, ca Ion Marczewski de pildă, sunt înclinaţi să creadă că acest proiect făcea parte din unul mai amplu, de construrire a unui „Ruhr de Est", pentru care fierul şi cocsul sovietic erau indisponibile. Transportul ar fi fost asigurat pe un dublu canal, pe Marea Neagră – Dunăre şi pe Dunăre – Oder – Rhin[45] . Aceşti autori admit că proiectul primise imediat consimţământul şi sprijinul financiar al Uniunii Sovietice, sprijin de altfel refuzat principalelor proiecte româneşti incluse în planurile naţionale. Acest lucru pare să confirme cealaltă interpretare şi anume că un asemenea canal răspundea unor planuri militare urgente ale lui Stalin, foarte probabil de a putea trimite cât mai multe nave sovietice mici pe Dunăre în sus, în cazul unei agravări a relaţiilor occidentului cu sovieticii pe tema Iugoslaviei[46] .

În situaţia României, indiferent care ar fi putut fi scopurile ultime, economice sau strategice ale Canalului Dunăre – Marea Neagră, acest proiect s-a transformat repede într-o monstruoasă concentrare de lagăre de muncă forţată. Erau puse la muncă, ca şi în multe alte cazuri de „planuri de construcţie", toate categoriile de arestaţi şi deţinuţi, victime ale regimului. Erau incluşi aici membrii ai fostelor partide democrate, membrii ai clasei de mijloc, recalcitranţi din rândul intelectua-

din care:		
Termică	550.000 kw	1.665.000 kw
Hidraulică	50.000 kw	853.000 kw
Putere pe kmp	2,52 kw/kmp	10 kw/kmp
Putere pe cap de locuitor	37,5 kw/cap	150 kw/cap

[44] Decizia din 25 mai 1949 (Rezoluţii, vol. I).

[45] Planificarea.

[46] Abandonarea acestui proiect chiar la începutul erei „paşnice" Malenkov-Hruşciov pare să confirme şi ea această presupunere.

lităţii, „chiaburii", ţăranii deposedaţi de pământ, „sabotorii" sau muncitorii „leneşi", preoţii catolici şi ortodocşi, laici, lideri şi sionişti de rând, populaţie iugoslavă de pe malurile Dunării, ţărani saşi din Transilvania, turci din Dobrogea – toate aceste categorii fiind prinse sub incidenţa uneia sau alteia din legile dictaturii proletariatului şi, prin urmare, purtate fără încetare între închisori şi lagăre de muncă. Situaţia era similară cu aceea din Bulgaria şi Ungaria, unde, totuşi, cele mai obişnuite erau „deportările".

Protestele occidentale

Multe violări flagrante ale drepturilor omului petrecute în statele Europei răsăritene au stârnit proteste energice din partea guvernelor occidentale şi ale Naţiunilor Unite. La 20 aprilie 1949, Marea Britanie şi Statele Unite, în calitate de garanţi, ca şi Uniunea Sovietică, ai tratatelor de pace cu statele foste satelite ale Germaniei, au trimis note aspre de protest, redactate în termeni similari, guvernelor României, Ungariei şi Bulgariei. Notele aminteau lunga serie de violări a înţelegerilor privitoare la drepturile omului de către guvernele respective, care prin tratatele de pace se obligaseră să le respecte şi cărora li se cerea, în consecinţă, să înceteze imediat actele inumane care însoţeau „reformele" lor economice şi politice[47] .

La 11 iunie 1949 Moscova a informat guvernele englez şi american că acţiunea lor era considerată un amestec în treburile interne ale celor trei ţări. În septembrie acelaşi an, cele două guverne occidentale au cerut celei de a 4-a sesiuni a Adunării Generale a O.N.U. să abordeze această problemă. Adunarea a trecut cererea spre avizare Curţii Internaţionale de Justiţie care, la 30 martie 1950, a declarat că după părerea ei era vorba despre o încălcare a tratatelor de pace şi că guvernele preocupate de problemă ar trebui să numească o comisie pentru investigarea situaţiei. Cele trei guverne comuniste vizate au refuzat să facă acest lucru, iar la 3 noiembrie 1950 Adunarea Generală a adoptat

[47] „Dispreţul arătat de guvernul român faţă de drepturile şi libertăţile persoanelor aflate sub jurisdicţia lui... a devenit într-adevăr atât de notoriu încât se evocă condamnarea la tot pasul a oamenilor liberi" (Nota SUA: vezi **Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania**, Court of Justice, **Pleadings & C.**: Adrisory Opinions of March 30th and July 18th, 1956, p. 28).

o rezoluţie criticând aspru aceste guverne occidentale. Efectul practic era totuşi nul. Popoarelor României, Ungariei şi Bulgariei li s-a oferit prin posturile de radio occidentale o informare completă în legătură cu paşii întreprinşi de guvernele occidentale pentru a le menţine moralul. În România mişcarea de partizani s-a întărit, iar în unele locuri s-au stabilit legături spontane între ea şi rezistenţa opusă de ţărani în faţa colectivizării, aspect ce-l vom prezenta mai departe.

3

Apogeul stalinismului, 1950-1952

Anii 1950-1952 pot fi descrişi ca reprezentând culminaţia stalinismului; de asemenea, au fost anii în care în România, ca şi în celelalte ţări-satelit, sforţările economice şi politice ale guvernului au fost dintre cele mai mari. Primii miniştri şi colegii lor din aparatul de stat, care erau teoretic suverani, însă practic se aflau sub un strâns control al Uniunii Sovietice, au fost descrişi cu talent ca fiind „urâţi de popor, lipsiţi de încredere unul faţă de celălalt şi priviţi de Moscova ca oricând înlocuibili"[1] . De aici şi valul de modificări în cabinete, epurări şi demisii care a lovit toate ţările din Estul Europei. Înainte de a înfăţişa remanierile politice fundamentale petrecute în România, care au culminat în 1952 cu epurarea conducătorilor de la vârf, este necesar să oferim mai întâi o scurtă imagine de ansamblu a caracteristicilor care au făcut din regim obiectul aversiunii şi disprețului general, sentimente intensificate şi de drastice lipsuri economice[2] . Aceste caracteristici erau, mai presus de toate, mobilizarea şi controlul fără milă al muncii, în încercarea de a realiza programul de industrializare, aplicarea colectivizării în agricultură şi o marcată înrăutăţire a situaţiei economice, cauzată de politica impusă de Uniunea Sovietică.

Mobilizarea şi controlul muncii

Deşi un mare număr de muncitori industriali a fost absorbit de aparatul de stat, niciodată nu s-a produs cristalizarea voinţei de conducere, în industrie şi în alte domenii de producţie, a muncitorimii de către

[1] RIIA, Survey 1952, p. 165.

[2] Exacerbate de reforma monetară descrisă la pp. 235-236.

muncitori, atât prin sindicate cât şi prin comitete muncitoreşti. Controlul administraţiei le-a fost interzis de la început. Intelectualitatea tehnică, atât cea veche, cât şi cea nouă, şi mai ales partidul au avut grijă ca nici o opoziţie „muncitorească" să nu pună în pericol numirile în posturile-cheie din industrie a persoanelor preocupate de problemele imediate de producţie. Nu exista nici timp şi nici dispoziţie pentru grupurile de muncitori neinstruiţi.

În R.P.R., statutul şi condiţia muncitorilor erau hotărâte nu de către muncitorii înşişi, ci de două organizaţii, ambele creaţii şi slujitori ai noului stat. Una dintre ele era ineficienta Confederaţie Generală a Muncii, iar cealaltă Biroul Forţelor de Muncă, înfiinţat în martie 1949 şi preluat apoi de Biroul Central al Rezervelor de Muncă, instituit în mai 1951 şi care răspundea direct în faţa Consiliului de Miniştri.

Biroul Forţelor de Muncă, în colaborare cu Comisia Centrală de Planificare, întocmea listele cu locurile de muncă disponibile şi controla toate numirile şi posturile vacante din structura planului economic care afecta toate fabricile şi uzinele. Consiliul de Conducere al Rezervelor de Muncă distribuia toate rezervele umane de muncă disponibile, calificate sau nu în zonele urbane sau rurale, în concordanţă cu „cerinţele economiei naţionale", şi aproba recrutarea şi protejarea a 45.000 până la 55.000 de „tineri muncitori" anual, aşa cum fusese autorizat printr-un decret special din 8 mai 1951. Consiliile Populare locale aveau sarcina de a recruta tinerii în limita numărului solicitat pentru aceste rezerve.

Cel mai important dintre multele decrete care reglementau condiţia muncitorului era codul muncii din 8 iunie 1950. Menit a pune în practică planul cincinal, el reglementa înţelegerile şi angajările colective, normele, câştigurile şi salariile, orele de muncă şi de odihnă etc... Conform acestui cod, sarcina de bază a sindicatelor era aceea de a negocia contractele colective de muncă, care erau semnate de un oficial al sindicatului numit indirect de către partid şi de conducătorul întreprinderii (de obicei statul), contracte prin care muncitorii „îşi luau" obligaţia de a îndeplini şi depăşi normele de producţie. Contractele colective de muncă şi normele constituiau pivoţii întregului sistem de angajare[3] . În vreme ce se făcuse prevederea referitoare la discu-

[3] Art. 27 din codul muncii prevedea că ministerele respective, în înţelegere cu sindicatele respective, stabileau normele de muncă pentru toate ramurile, funcţiile şi specialităţile producţiei, fixând cantitatea şi calitatea

tarea înţelegerii de către muncitori şi comitetele sindicale ale întreprinderilor, scopul obişnuit al discuţiei era, de fapt, de a mări sarcina de producţie fixată de minister. Incapacitatea de a îndeplini obligaţiile astfel luate, era pedepsită conform codului penal din 1948 şi a amendamentelor sale de mai târziu, pe când o lege din 1948 impunea pedeapsa cu moartea pentru infracţiunile care puneau în pericol securitatea statului sau dezvoltarea economiei naţionale. Două alte decrete făceau şi mai completă dependenţa angajaţilor. Primul [4] afirma că toţi muncitorii trebuie să aibă cărţi de muncă vizate şi completate la zi de către întreprindere. Al doilea[5] interzicea lucrătorilor manuali, funcţionarilor şi tehnicienilor din agenţiile şi întreprinderile de stat, întreprinderile de construcţii şi organizaţiile de masă, să-şi părăsească locul de muncă fără aprobarea prealabilă a şefului lor şi să fie reangajată vreo persoană care nu fusese în prealabil eliberată legal din fostul său post. In acelaşi timp, absenteismul şi grevele (teoretic imposibile într-un sistem în care poporul era proprietarul întreprinderilor) erau de asemenea pasibile de pedeapsă conform codului penal.

Un mijloc important de a plăti un salariu minim l-a reprezentat extinderea sistemului de muncă cu bucata, care s-a dovedit a fi un mijloc eficace de creştere a normelor de producţie. El a fost consolidat prin mişcarea stahanovistă, care a câştigat teren după decretul din octombrie 1951, prin care stahanoviştii au început să devină o clasă privilegiată, şi prin folosirea „brigăzilor de voluntari" la muncı necalificate. Un decret din 1950 făcea dintr-o astfel de muncă un punct obligatoriu din curriculum-ul şcolar. Prin aceste mijloace şi prin „întrecerile sociale" statul-proprietar a putut să menţină salariile reale la un nivel foarte scăzut.

În plus, munca forţată a devenit tot mai mult una din trăsăturile regimului. Ea a fost introdusă de art. 111 din codul muncii, care afirma dreptul Consiliului de Miniştri de a apela la cetăţenii R.P.R. pentru a îndeplini anumite tipuri de servicii temporare. Curând, ea a dobândit caracterul unor enorme lagăre economice de pedepsire, în care erau trimişi pentru „reeducare" toţi cei învinuiţi de sabotaj, de neîndeplinirea deliberată a normelor de producţie sau de absenteism.

---

producţiei sau a operaţiilor pe care cei ce câştigau salarii şi prime erau obligaţi să le realizeze pe o perioadă definită, "în condiţii de muncă normale".

[4] Decretul nr. 41 din 31 mai 1950, pentru eliberarea de cărţi de muncă.

[5] Decretul nr. 207 din 13 noiembrie 1951.

Rândurile celor care efectuau muncă forţată au mai fost îngroşate şi de victimele deportărilor în masă efectuate pentru a reduce supraaglomerarea din oraşe, ivită ca rezultat al industrializării. Proiectul Canalului Dunăre – Marea Neagră a devenit notoriu în acest sens, ca şi lagărele de la Galaţi, Craiova, Vlahiţa şi Ialomiţa, de la şantierele instalaţiilor hidroelectrice de la Stejar-Bicaz. Se crede că populaţia permanentă a acestor lagăre a ajuns la 80.000 de persoane şi numai proiectul canalului, împărţit în 8 lagăre separate, a folosit 40.000 de prizonieri, la care s-au adăugat 20.000 de aşa-numiţi muncitori liberi. Acest sistem era recunoscut oficial în toate ţările satelit ca un mijloc de „construcţie a socialismului".

Colectivizarea forţată

Opoziţia profundă a ţăranilor faţă de politica de colectivizare poate fi cel mai bine apreciată ţinând seama de faptul că, în septembrie 1951, administraţia s-a văzut obligată să-şi modifice strategia. Nu mai târziu de luna martie a aceluiaşi an, partidul se lăuda încă cu succesele sale; se afirma atunci că în 1950 fuseseră înfiinţate 1029 de gospodării colective de către 65.974 de familii de ţărani săraci şi mijlocaşi şi că ele însumau 265.640 de hectare; numai în vara lui 1950 fuseseră înfiinţate 853 de astfel de gospodării. La acea vreme nu erau criticate metodele folosite pentru aceste realizări rapide, care reprezentau mai mult o problemă de autofelicitare. Responsabili cu agricultura în acea perioadă erau încă Ana Pauker în secretariat şi, într-o anumită măsură, ministrul de finanţe, Vasile Luca. Situaţia reală, din spatele faţadei, era aceea că la începutul lui 1950 existau doar 56 de gospodării colective; totalul din martie 1951 se realizase prin sfidarea directă a principiului liberului consimţământ al ţăranilor muncitori. Ruşilor li se înfăţişa astfel faţada unei colectivizări efective şi convingătoare, realizată într-un ritm comparabil cu cel din Bulgaria şi, mai recent, din Ungaria.

Mai târziu, Pauker, Luca şi Georgescu au fost traşi la răspundere pentru „combinarea unei devieri de dreapta cu o orientare de stânga aventuristă", prin „călcarea în picioare a principiului participării voluntare a ţăranilor la transformarea socialistă a agriculturii"[6]. În

[6] Raportul lui Dej la al II-lea Congres al P.M.R. din 23-28 dec. 1955 („Cominform Journal", 30 dec. 1955, p. 7).

iarna lui 1949 şi în cursul lui 1950, ţăranii s-au opus cu hotărâre echipelor de colectivizare trimise de la oraş pentru a-i expropria de pământurile lor şi a-i organiza în brigăzi. Miliţia şi chiar armata au fost trimise împotriva sătenilor. În unele regiuni au avut loc lungi asedii, şi cu ajutorul „unor grupe de partizani" ţăranii au dus bătălii grele împotriva forţelor guvernamentale. Regiunile Dolj, Argeş, Bihor, Bucureşti, Timişoara, Vlaşca, Hunedoara şi o parte a vestului Transilvaniei, populată de moţi, au fost scenele unor astfel de evenimente. În aceşti ani au avut loc multe procese sumare ale unor „chiaburi sabotori", unele terminându-se cu condamnări la moarte, care îi trimiteau deopotrivă pe ţărani cu nume româneşti, maghiare şi germane în faţa plutonului de execuţie. Una dintre dezvăluirile şocante făcută de Dej la plenara Comitetului Central din noiembrie-decembrie 1961 a fost aceea că, din nişte ordine pretinse a fi aparţinut Anei Pauker şi lui Teohari Georgescu, au fost efectuate pe tot cuprinsul ţării arestări în masă de ţărani „acuzaţi de nerespectarea obligaţiilor faţă de stat".

În numele luptei împotriva chiaburilor – spunea el – au fost trimişi în judecată mai mult de 80.000 de ţărani, majoritatea dintre ei fiind ţărani muncitori, şi mai mult de 30.000 din aceştia au fost judecaţi în public, ceea ce a provocat o mare îngrijorare printre masele de ţărani aduşi să participe la aceste înscenări infame[7].

Rezultatul a fost exproprierea pământurilor pentru înfiinţarea a mii de astfel de gospodării colective. Gospodăriile au fost concentrate cu precădere în patru regiuni, dintre care două aveau în comun faptul că aveau pe teritoriul lor mari unităţi ale armatei sovietice, destinate să controleze malurile Mării Negre sau ale Dunării, iar celelalte două se asemănau prin faptul că fuseseră în prealabil „curăţate" de un mare număr de foşti proprietari de pământ. Marile diferenţe de metodă în colectivizarea unei ţări mici, cultivată pe suprafeţe întinse şi cu o populaţie predominant agrară şi vastele spaţii ruseşti erau evidente. Nu exista nici un pământ „virgin" în care ţăranii să poată fi deportaţi, îndeplinindu-se astfel un dublu scop practic. Mai mult decât atât, echilibrul urmărit de Stalin, între progresul din colectivizare şi cel din mecanizare a fost neglijat în totalitate de staliniştii români. La începutul lui 1950 existau 102 Staţiuni de Maşini şi Tractoare (S.M.T.-uri) pentru 56 de gospodării colective; în 1951 erau 138 la 1027. De ase-

[7] Raportul lui Dej ("Scânteia" 7 dec. 1961; **Buletinul Informativ al Agerpres-ului** ["Agerpres Information Bulletine"], 10 dec. 1961).

menea, trebuie subliniat faptul că majoritatea familiilor care au alcătuit primele brigăzi nu avuseseră pământ sau erau țărani „săraci". Astfel, ei au adus în gospodării numai brațele de muncă și loturile lor neproductive și risipite. Toți acești factori s-au constituit într-un punct de plecare destul de nepromițător pentru gospodăriile colective, iar efectele generale imediate au fost lipsa de alimente și produse agricole atât pe piața internă cât și pentru comenzile de export ale rușilor.

De aici și modificarea politicii. În vara lui 1951 s-au dat ordine de încetare a colectivizării forțate. Prevederea că nu se va putea organiza nici o gospodărie colectivă fără aprobarea prealabilă a Consiliului de Miniștri însemna o reducere drastică a numărului lor. În cursul întregului an 1951 au mai fost înființate doar 62 de gospodării. S-a acordat o mai mare atenție mecanizării, s-a adăugat un număr de 5.000 de lucrători la numărul anual de 27.520 de persoane angajate de S.M.T.-uri. Activitatea stațiunilor s-a concentrat în exclusivitate asupra terenurilor din gospodăriile colective; prin 1952, jumătate din suprafața deservită de S.M.T.-uri aparținea acestora.

Ceea ce e și mai important este că rezoluția Comitetului Central din 18 septembrie 1951, în care se criticau „erorile" din politica de transformare socialistă a agriculturii, prevedea o renunțare la colectivizarea totală, prin sublinierea importanței întovărășirilor agricole, adică a unor asociații de producție întemeiate voluntar, și în care fiecare țăran își menținea proprietatea sa, dar muncea pentru un câștig comun. Noile asociații erau definite drept asociații agricole cunoscute în Uniunea Sovietică sub denumirea de Toz; ele erau caracterizate drept o formă inferioară a cooperativelor agricole de producție, în care pământul, vitele și mijloacele de producție nu erau colectivizate, ci rămâneau în proprietatea țăranilor asociați, în care țăranii asociați, înlăturând granițele dintre terenuri, își comasau parcelele în scopul creșterii producției agricole prin aplicarea mijloacelor agro-tehnice și folosirea tractoarelor și a mașinilor agricole, și în care țăranii asociați lucrau pământul în comun și rezolvau toate problemele administrative în comun.

Acesta reprezenta un pas neașteptat din partea unui regim care își exprimase convingerea în imposibilitatea „construirii socialismului la țară în același timp cu menținerea proprietății private". El a oferit o demonstrație izbitoare a eșecului colectivizării în forma sa sovietică.

La 18 martie 1952, când Luca şi Pauker se aflau deja în afara cercului conducerii, s-a hotărât introducerea unui sistem de cote agricole care să fie predate statului de către proprietarii de pământ agricol. Statul stabilea o gamă largă de cote prin care „toţi posesorii şi cultivatorii de pământ agricol erau obligaţi să predea statului produse agricole la preţuri stabilite". Erau incluse aici toate gospodăriile individuale şi colective cu excepţia celor de sub o jumătate de pogon. Au fost fixate cote obligatorii la hectar: pentru ţăranii „mijlocaşi" 300-350 kg la 1 hectar, pentru chiaburi între 500 şi 825 kg la hectar. Ele se ridicau la o taxă pe producţie cuprinsă între 20-60 procente din recolta la hectar. La acestea se adăugau şi taxele fiscale, fixate şi ele la un tarif social discriminatoriu, şi plăţile către SMT-uri, dacă şi când ajutorul lor era disponibil. Cotele chiaburilor puteau fi crescute cu 25%, în vreme ce acelea ale gospodăriilor colective aflate în primul lor an de activitate puteau fi reduse cu 25%. Acest sistem aparent mai ordonat de a obţine produse de la producători era destinat a înlocui sistemul dublu Pauker-Luca, de confiscare a recoltelor oricând era posibil. Sistemul cotelor obligatorii a rămas în vigoare până în 1955, când cotele au fost desfiinţate şi s-a introdus un sistem de „contractare şi achiziţie".

Reforma monetară din 1952

Deteriorarea situaţiei economice din România în perioada 1950-1952, menţionată la începutul acestui capitol, a fost cauzată în principal de combinarea programului de industrializare cu pretenţiile excesive ale sovieticilor şi în plus cu impunerea programului satelit de reînarmare, care a constituit riposta sovietică la semnarea Tratatului de constituire a Organizaţiei Tratatului Nord-Atlantic. Chiar şi în bugetele manipulate întocmite de guvernul R.P.R., cheltuielile de apărare reprezentau 17% în 1950, 20% în 1951 şi 17% în 1952 şi 1953. Mai mult, unul dintre motivele invocate pentru accentul pus pe industria grea în programul de industrializare l-a constituit necesitatea de a creşte producţia la armament. Un astfel de efort nu se putea face fără a solicita şi mai mult deja sărăcăcioasele şi secătuitele rezerve ale ţării şi a reduce şi mai mult posibilitatea de a „finanţa" proiectele civile ale planurilor de industrializare.

Lipsa cronică de bunuri industriale şi de consum a dus inevitabil la o nouă inflaţie, la creşterea preţurilor şi la tezaurizarea făcută de ţăranii care fuseseră oricum iritaţi de colectivizare.

O nouă scădere a nivelului mediu de trai al muncitorilor industriali era de asemenea inevitabilă. În aceste circumstanţe, administraţia a recurs pentru a doua oară la o reformă monetară. Efectele primei reforme monetare dispăruseră de mult. Preţurile la alimentele de bază erau de trei ori mai mari, în vreme ce salariile crescuseră nominal numai cu 50%. A doua reformă monetară, decretată la 28 ian. 1952, stabilea un nou leu, bazat pe rublă în loc de dolar, şi a cărui valoare externă era fixată la 2,80 lei la o rublă. Ratele interne de schimb de la leul vechi la cel nou variau: pentru întreprinderile de stat, sovromuri, gospodării colective şi alte categorii favorizate, rata era de 20 la 1; pentru depunerile particulare, de 50 la 1 pentru primii 1000 de lei, de 100 la 1 pentru următorii 2000 de lei şi de 200 la 1 pentru 3000 de lei sau mai mult. Pentru sume lichide rata era de 100 la 1 pentru prima mie de lei, 200 la 1 pentru a două mie şi 400 la 1 pentru tot ce depăşea această sumă. Decretele emise în acelaşi timp fixau salariile şi preţurile la a douăzecea parte din nivelul lor iniţial şi reduceau unele servicii poştale şi ale căilor ferate. În general vorbind, reforma monetară reducea puterea de cumpărare cu mai mult de două treimi, statul câştigând ceea ce populaţia pierdea, deşi, conform unei surse directe, corupţia de la nivelurile înalte făcea ca operaţiunile să fie mai puţin fructuoase decât cele ale reformei din 1947. Însă măsura a eşuat, nefăcând faţă întrutotul inflaţiei, deoarece ţăranii au reuşit încă o dată să acumuleze cantităţi substanţiale de bani lichizi, prin vânzările pe piaţa liberă, în vreme ce în acelaşi timp situaţia muncitorilor industriali s-a agravat considerabil. Nemulţumirea a izbucnit sub forma unor greve făţişe. Cu toate că, de fapt, reforma fusese pregătită de experţi sovietici, oficialităţile române în drept, adică ministrul de finanţe, Vasile Luca, a fost învinuit pentru eşecul ei ca şi pentru alte dificultăţi din economie. Nu doar el urma să fie singurul ţap ispăşitor; Moscova şi-a dat seama că ura faţă de tot ceea ce era în legătură cu stalinismul atinsese culmi periculoase.

Partidul înainte de epurare

Înainte ca lucrurile să ia o astfel de întorsătură, avusese loc o întreagă revizuire a maşinii de partid. Această „verificare" a membrilor partidului fusese efectuată în urma deciziei Comitetului Central din

noiembrie 1948, care urmărea să elimine elementele „carieriste şi oportuniste"; ele ameninţau cu sabotarea secţiunii proletare a partidului, ca rezultat al îngăduinţei maselor[8]. Investigaţia durase vreme de opt luni, din noiembrie 1948 şi până în mai 1950. Ea analizase temeinic fiecare organizaţie de bază, şi în total lucraseră 200.000 de investigatori, care, în rezoluţie aveau ciudata denumire de „activ din afara partidului"; acest „activ" însemna că, probabil, el includea membri ai securităţii politice, ai Ministerului de Justiţie şi mai ales ai forţelor armate. În fruntea lor, adică la nivelul Comitetului Central, munca acestor investigatori era coordonată şi controlată de un triumvirat format de Ranghel şi Moghioroş, conduşi de bătrânul câine de pază al partidului, austerul Constantin Pârvulescu, preşedintele Comisiei de Control a partidului.

Înainte de a discuta rezultatele acestei „verificări", este necesar să se spună cine forma partidul înainte ca aceia care erau „verificaţi" şi găsiţi vinovaţi să fie epuraţi.

Primul strat de membri, recrutaţi în 1945, era alcătuit din muncitorii neataşaţi altor partide, (cei care nu erau nici social-democraţi, nici naţional-ţărănişti) şi din unii muncitori dintre membrii mai tineri ai Gărzii de Fier. Ei au fost primiţi fără nici o dificultate şi le-au fost oferite de la început poziţii de răspundere în fabrici şi sindicate. O categorie de muncitori curtaţi asiduu de comunişti în acea perioadă erau servitorii care erau deosebit de utili, întrucât ei raportau despre casele în care lucrau. Recrutarea ţăranilor a fost destul de semnificativă: rară cât şi în mare parte clandestină. În satele în care au putut, comuniştii au încercat să formeze comitete de acţiune, în care patru sau cinci ţărani de încredere aveau să-i organizeze şi să-i incite pe ceilalţi înaintea anumitor evenimente, ca de exemplu reforma agrară.

La această categorie de membri privilegiaţi din punct de vedere social, în perioada 1946-1947 s-a adăugat întreaga masă din trupele diviziei Tudor Vladimirescu şi alte divizii. Aceste divizii fuseseră alcătuite la început în URSS, din prizonieri de război. Mai târziu, ele au fost sporite cu un nou număr de soldaţi din fostele regimente româneşti care luptaseră alături de diviziile sovietice împotriva germanilor şi cu grupe formate din personalul administrativ angajat de armata sovietică în provinciile României în care opera. La acea vreme, divi-

[8] Vezi articolul lui Dej, **For Purety of the Party Rewis**, „Cominform Journal", 23 iunie 1950.

ziile mai conţineau şi clerici şi personal didactic din întreprinderi de stat sau private, preluate atât de către comunişti, cât şi de armata sovietică în primii ani de ocupaţie.

După fuzionarea cu social-democraţii, dizidenţi în 1948, şi după crearea Partidului Muncitoresc Român, a apărut un al treilea val de membri. Rândurile partidului au crescut prin intrarea unei părţi a aripii de stânga a social-democraţilor, a membrilor altor organizaţii politice mai mici, care au fost înghiţite de comunişti, şi a unor membri fără partid din Confederaţia Generală a Muncii.

Al patrulea strat a fost alcătuit din aceia care fuseseră invitaţi din 1948 să se alăture noului partid, pe baza succesului lor în toate sectoarele recent instauratului aparat administrativ. Fără îndoială, ei formau un grup foarte eterogen. Totuşi, mulţi dintre ei erau tineri şi marea lor majoritate vedea în apartenenţa la partid un element esenţial al carierei lor. Muncitori calificaţi întorşi de la cursuri tehnice de doi ani, ţărani care intraseră în cooperative şi ferme de stat, studenţi din şcolile elementare sau din universităţi şi institute, nou-formatul personal administrativ al consiliilor populare, toţi aceştia s-au alăturat P.M.R. Lor li s-a acordat un rol special, fiind produsul educaţiei partidului. Oamenii mai vârstnici ai acestui ultim strat, care cunoscuseră şi alte dictaturi, considerau afilierea lor pur şi simplu ca pe o altă etapă a unui oportunism necesar. Cu cei mai tineri, situaţia era mai complicată. Educaţi în anii formării lor de către un stat comunist, ei nu erau conştienţi de existenţa altei vieţi politice în afară de aceasta. Însă, cu excepţia unei minorităţi care de la început a fost promovată în funcţii de activişti, organizatori şi secretari, membrii de rând făceau în general o muncă de ordin administrativ; campaniile agricole, îndeplinirea planurilor industriale, alegerile generale şi locale şi alte activităţi publice erau sarcinile lor principale. Aceste operaţiuni erau lansate prin rezoluţii entuziaste ale Comitetului Central şi guvernului, rezoluţii scrise ca nişte ordine de luptă, în care fiecare organizaţie îşi avea sarcina ei de îndeplinit.

Astfel, de la început partidul devenise, în esenţă, o maşină care supraveghea dificila muncă economică şi pe cea administrativă. Din punct de vedere politic, scopului său îi lipsea un sens coerent. Membrii de rând erau apatici şi nesinceri, iar cadrele erau sub nivelul sarcinilor lor. În cuvintele rezoluţiei din iulie 1950 asupra organizării

partidului ca rezultat al „verificării", s-a arătat „atitudinea nejustificată" a organelor de partid care, confruntate cu necesităţile crescânde ale aparatului de stat, nu au ţinut seama de necesitatea de a avea cadre de partid puternice, ceea ce cauzase o mare fluctuaţie a cadrelor[9] .

Că aceste cadre erau încă prost echipate şi de un nivel inferior chiar şi în 1950 se vede cel mai bine în faptul că din 1949 jumătate din membrii de partid trebuiau încă să urmeze unele forme intensive de învăţământ elementar.

S-a hotărât ca numărul membrilor partidului cărora să li se predea marxism-leninismul să fie de 323.862 în 1950/1951 faţă de 249.125 în 1949/1950[10] . Decizia prezenta probleme educative enorme. Dintre toţi aceştia, numai vreo 20.000 vor fi capabili să urmeze şcolile sau universităţile de partid deja înfiinţate: 250 de studenţi au fost înscrişi la şcoala de ştiinţe sociale A.A. Jdanov, 200 la Universitatea „Ştefan Gheorghiu"[11] , şi în jur de 1900 la universităţile serale de marxism-leninism din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Timişoara şi Târgu-Mureş. Restul, marea majoritate, au fost înscrişi în şcoli organizate în grabă, cu durata de şase luni, în cercuri de studii despre Partidul Comunist Sovietic şi la diferite cursuri serale în sate şi oraşe. Acei membri de par-

---

9 Rezoluţia şedinţei plenare a C.C. al P.M.R. cu privire la rezultatele verificării membrilor de partid şi la primirea noilor membri în partid, iulie 1950 (**Rezoluţii**, vol. I).

10 Hotărârea C.C. al P.M.R. asupra rezultatelor anului şcolar 1949-1950 şi a pregătirii anului şcolar 1950-1951 în învăţământul de partid (ibidem).

11 Şcoala A.A. Jdanov pregătea cadre ideologice şi politice, viitori profesori, consilieri politici şi editori de ziare. Universitatea „Ştefan Gheorghiu" pregătea cadrele de conducere pentru organizaţiile de partid şi „organizatorii, activiştii, secretarii şi personalul secţiei de agitaţie şi propagandă" (vezi articolul semnat de Chişinevschi în „Pravda", reprodus în „Scânteia" din 26 ian. 1952 şi ian. 1953, „Viitoarele cadre de intelectuali ai partidului"). Programa şcolară a primului an al şcolii A.A. Jdanov includea istoria Partidului Comunist al URSS, economie politică, dialectică şi materialism istoric, structura statului socialist şi a PMR, istoria României, limba rusă şi politică internaţională contemporană. În anul al doilea se adăuga la curs filozofia, începând cu Hegel. Selectarea studenţilor se baza pe regula că nici un candidat nu trebuia să fi avut vreo apartenenţă politică precedentă la PCR în timpul războiului – o referire în plus la perioada conducerii Foriş. Ambele şcoli erau şi sunt încă sub supravegherea organizaţiei de agitaţie şi propagandă şi a colegiului Comisiei de Control, care funcţionează împreună cu organizaţia din Bucureşti. În timpul epurării şi reorganizării partidului, ele au ajuns astfel sub conducerea lui Chişinevschi şi Pârvulescu.

tid desemnaţi pentru cursurile de zi au fost scutiţi de prezenţa la locul de muncă. Se poate vedea dintr-un astfel de sistem că puţini dintre ei au putut obţine o educaţie adevărată.

Problema educaţiei era legată de chestiunea încă nerezolvată a tineretului în general. De la sfârşitul lui 1948, conducerea de partid arătase o preocupare mare faţă de starea tineretului din partid[12]. Se considera că se făcuse o mare greşeală prin dizolvarea Uniunii Tineretului Comunist (UTC) pe motivul că era „prea îngustă" şi că era nevoie de o nouă organizaţie de tineret „fără caracter de clasă". De aceea, UTC-ul fusese înlocuit cu „Tineretul Progresist", bazat pe ideea, acum calificată ca fiind greşită, a „unităţii întregului tineret", fără deosebire de clasă. Rezultatul a fost o masă eterogenă şi fără vreun scop clar. El a contat ca încă o crimă care a căzut pe seama Anei Pauker, a lui Teohari Georgescu, Miron Constantinescu şi Pătrăşcanu. În 1946, se formase o Uniune a Tineretului Muncitor (UTM), simultan însă cu o Uniune a Tinerilor Ţărani, o Uniune a Studenţilor, o Uniune a Elevilor şi o Uniune a Tinerilor Maghiari, fiecare dintre acestea urmând trasee separate, deseori chiar foarte diferite. La plenara sa din decembrie 1948, Comitetul Central a dizolvat toate organizaţiile de tineret cu excepţia UTM-ului. Sarcina ideologică principală a UTM-ului era de a lupta împotriva „spiritului de avangardă al tineretului"[13].

De asemenea, partidul întâmpina mari dificultăţi cu munca organizatorică. Pe 23-24 ianuarie 1950, înainte ca rezultatele „verificării" să se facă publice, s-a hotărât să se înfiinţeze din nou un Birou Organizatoric[14]. Acesta a fost făcut responsabil cu supravegherea generală a muncii organizatorice şi lua decizii în numele Comitetului Central. El urma să modifice alcătuirea socială a partidului, care era prezentată din nou ca fiind sursa tuturor relelor. El urma să direcţioneze birocraţia şi să reducă rutina. Conform unei hotărâri, Comisia de Control a partidului urma să adopte o poziţie mai fermă şi să-i pedepsească pe cei care încălcau programul, statutul şi disciplina de partid. Agenţiile

[12] Rezoluţia plenarei CC al PMR din 22-24 dec. 1948 asupra activităţii partidului în rândurile tineretului (Rezoluţii, vol. I).

[13] „Într-o serie de organe ale Uniunii Tineretului Muncitor există încă tendinţe de dreapta" (rezoluţia din august 1953, ibidem, vol. II).

[14] Hotărârea plenarei C.C. al P.M.R. din 23-24 ian. 1950 asupra sarcinilor partidului în munca organizatorică (ibidem, vol. I).

Comisiei de Control erau organisme speciale ale partidului, care funcţionau pe orbita comitetelor regionale de partid. Comisia de Control urma să aibă atâtea secţii câte i-o cerea munca pe care o făcea. La cele trei colegii – administraţia, cadrele şi agitaţia şi propaganda – şi la cele patru comisii de bază – muncitori, ţărani, tineri şi femei – se vor adăuga cele care se vor ocupa de industrie, transporturi, comerţ, aprovizionarea cu materii prime şi altele. S-a hotărât din nou ca organele de conducere locale să fie organizate pe principiul teritorial, în timp ce în fabrici, instituţii, SMT-uri şi gospodării colective să fie create şi să funcţioneze organizaţii de bază. Ele urmau să aibă între 3 şi 300 de membri, iar sarcina lor principală era de a mobiliza muncitorii în scopul îndeplinirii planului.

Epurarea Anei Pauker şi a susţinătorilor ei

„Verificarea" s-a transformat într-o epurare care în final a eliminat din partid 112.000 „de elemente exploatatoare şi duşmănoase". Acest număr reprezenta mai mult de 20% din totalul membrilor de dinainte de „verificare". Nedoriţii exercitaseră o influenţă negativă asupra întregului partid, care s-a făcut simţită în munca tuturor organizaţiilor. Ei fuseseră acceptaţi fără discriminare, sau, mai degrabă, intraseră în rândurile partidului în 1945-1946. Conform rezoluţiei care anunţa rezultatele, jumătate dintre ei nici măcar nu permiseseră să fie investigaţi, deoarece nu doreau să li se cerceteze trecutul sau intraseră numai formal în partid. Aceştia erau în ansamblu „elemente străine de clasa muncitoare, oameni corupţi din punct de vedere moral, cariereşti, fascişti, naţionalişti, burghezi, exploatatori etc." [15]. Aşa cum se văzuse, lor le fusese oferită calitatea de membru al partidului de către Ana Pauker, atunci când fusese însărcinată cu recrutările imense şi rapide, în masă [16]. Mai târziu, în iulie 1957, când Miron Constantinescu a fost de asemenea eliminat, însă ca „stalinist", în maniera epurărilor din Rusia ale lui Malenkov şi Molotov, el a fost găsit vinovat de aceleaşi greşeli din 1945, când el şi Pauker primiseră în sarcină acea operaţiune.

Epurarea masivă şi în special implicarea Anei Pauker părea să indice că avea loc în conducerea partidului o luptă pentru putere. Alte

15 Dej, în Cominform Journal, 23 iun. 1950.

16 Vezi mai sus, p. 149.

epurări din rândul Comitetului Evreiesc Democrat şi mai ales investigarea problemelor Uniunii Evreieşti, pe care partidul şi justiţia o efectuaseră din 1949, au afectat pe rudele Anei Pauker. În acelaşi fel, o investigaţie făcută în Comitetul Ungar l-a afectat pe Vasile Luca. La 13 martie 1951 a fost făcut un nou pas în reorganizarea partidului.

Au fost ţinute alegeri ale organelor sale conducătoare în toată ţara şi la toate nivelurile. Operaţia s-a înfăptuit cu repeziciune. Sugerând că partidul trebuia „românizat" (antisemitismul se răspândea în toate partidele est-europene) şi pretinzând că cei mai buni candidaţi sunt „muncitorii care îşi demonstraseră deja natura caracterului lor în munci de răspundere", grupul lui Gheorghiu-Dej a reuşit să facă să fie aleşi în organele de partid muncitori, tehnicieni, intelectuali şi ofiţeri din armată, care lucraseră în aparatul de stat. Astfel, „rădăcinile" partidului Anei Pauker au fost smulse.

În mai 1951, a venit sărbătorirea celei de-a 30-a aniversări a partidului. Dej a lăudat de formă pe Ana Pauker şi pe Vasile Luca, când s-a referit la ei ca la singurii aflaţi încă în partid care fuseseră la conducere de la întemeierea acestuia, iar ei, în schimb, l-au recunoscut ca fiind singurul conducător. La fel a procedat întregul partid. Din acel moment, Dej a deţinut supremaţia pe care a început imediat să şi-o consolideze; în acţiunea sa a fost fără îndoială ajutat de faptul că el răspundea cerinţelor Moscovei, ca un incontestabil comunist ortodox, însă unul care avea reputaţia de a fi mai puţin nepopular decât aceia care urmau să fie făcuţi ţapi ispăşitori pentru eşecurile politice. Mai mult decât atât, Gheorghiu-Dej era român, în vreme ce Luca era de origine ungară, iar Pauker evreică.

În vreme ce gradul de responsabilitate ce poate fi atribuită presiunilor sovieticilor şi luptei interne pentru putere poate lăsa loc speculaţiilor, între lunile martie-iunie s-au petrecut schimbări fundamentale în conducerea română de partid şi s-a produs o reorganizare de amploare a guvernului şi partidului. Primul pas a fost făcut la şedinţa plenară a Comitetului Central la 29 feb.-1 martie 1952, când, după dezvăluirea unor grave „greşeli" şi „fraude" în aplicarea reformei monetare din ianuarie, comise de Ministerul de Finanţe şi Banca Naţională, ambele aflate sub controlul lui Vasile Luca, acesta a fost invitat să-şi ceară scuze. El a mărturisit marea greşeală pe care a făcut-o, descoperindu-şi prea târziu devierea spre o orientare de dreapta. La aceeaşi întrunire, s-a aflat că Ana Pauker şi Teohari Georgescu îl acoperiseră pe

Luca, adoptând o „linie conciliantă" şi s-a trimis membrilor de partid şi organizaţiilor o scrisoare informativă. Însă conform versiunii oficiale, după această întrunire Luca s-a răzvrătit împotriva deciziei luate în plen şi a avut discuţii separate cu Georgescu şi Pauker, în scopul de a întreprinde acţiuni concertate împotriva deciziei[17]. Atunci, la o întrunire ţinută la 13 martie de către o comisie înfiinţată de Comitetul Central pentru a trata cazul celor trei victime, Luca a retractat recunoaşterea greşelilor făcute şi a fost sprijinit de Georgescu şi Pauker. Explicaţia este, probabil, că în plenul Comitetului Central cei trei s-au gândit că vor putea scăpa cu o formulă de compromis, dar că mai târziu, văzând conţinutul exact al scrisorii către membrii şi organizaţiile de partid, şi-au dat seama că erau condamnaţi şi s-au hotărât să se pregătească de luptă. În aceeaşi lună, Luca şi asociaţii săi, adjunctul ministrului de finanţe şi preşedintele Băncii Naţionale, precum şi Georgescu (ministrul de interne) şi ministrul adjunct al comerţului exterior au fost demişi din funcţii. Într-o nouă plenară ţinută la 26-27 mai, Comitetul Central, luând în considerare faptul că Luca îşi retrăsese mărturisirea şi încălcase angajamentul de a urma cu fermitate linia partidului, încercând să atragă de partea lui alţi membri ai Comitetului Central, a hotărât în unanimitate să-l excludă din partid şi să-l trimită pentru examinare la Comisia de Control. El a fost acuzat că a sabotat direct reforma monetară, că a subminat dezvoltarea gospodăriilor individuale şi colective şi că a protejat comerţul capitalist. În acelaşi timp, Ana Pauker a fost criticată cu severitate şi i s-a refuzat realegerea în Biroul Politic şi Secretariat, deoarece „ajutase şi încurajase deviaţiile de dreapta ale lui Luca şi Georgescu"; însă, de vreme ce ea „îşi recunoscuse unele greşeli", pentru moment rămânea membru în Biroul Organizatoric şi îşi menţinea postul din guvern, de ministru de externe. „Atitudinea conciliantă" a lui Teohari Georgescu mascase „un spirit oportunist de dreapta" şi nu luase nici o măsură împotriva speculanţilor. Devierile celor trei au fost legate de faptul că trăiau „într-o mocirlă aristocratică", rupându-se de mase. Pauker se opusese mai demult colectivizării şi a favorizat gospodăriile particulare; toţi trei au contribuit la creşterea preţului vieţii de zi cu zi, iar în vremea reformei monetare ei „reduseseră salariile multor muncitori şi angajaţi" din pricina opoziţiei lor la acea măsură[18]. Raportul plenarei

[17] Scânteia, 3 iun. 1952.

[18] Ibid., 3 iun. 1952.

anunţa că Vasile Vaida, ministrul agriculturii şi Lotar Rădăceanu, ministrul muncii şi al asigurărilor sociale fuseseră demişi, ultimul fiind de asemenea înlăturat din rândul organelor de partid.

Epurarea radicală a fost însoţită de o reorganizare prin care Biroul Politic a fost redus de la 13 la 9 membri, Biroul Organizatoric de la 17 la 11, iar Secretariatul de la 7 la 5 membri. Noul Birou Politic (ales în acelaşi plen al Comitetului Central) era compus din Gh. Gheorghiu-Dej, A. Moghioroş, I. Chişinevschi, M. Constantinescu, G. Apostol, Chivu Stoica, E. Bodnăraş, P. Borilă şi C. Pârvulescu. Membrii supleanţi erau Dumitru Coliu, Nicolae Ceauşescu şi A. Drăghici. Noul Birou Organizatoric era compus din Moghioroş, Apostol, Borilă, Stoica, Pauker, Răutu, Florescu, S. Toma, I. Chişinevschi şi N. Ceauşescu. În Secretariat se aflau primii 5 membri de pe lista Biroului Politic. Moghioroş se ocupa de cadre, Chişinevschi de doctrină şi ideologie, Constantinescu de planificare şi Apostol de problemele referitoare la muncitori şi ţărani. Nici o altă listă a Comitetului Central nu s-a publicat.

Noua conducere de partid era cu siguranţă mult mai unită decât cea veche. Dej domina acum; fuseseră înlocuite trei personalităţi puternice. Însă conducerea era mult mai unită decât partidul în ansamblu. În noua şi marea castă conducătoare au crescut cu rapiditate şi în mod inevitabil multe interese până atunci obscure, fiecare din membri fiind angajat într-o luptă deschisă sau ascunsă pentru realizarea propriilor scopuri. Existau de asemenea grupuri care, ca să spunem aşa, se bucurau de privilegii „extra-teritoriale". Aceştia erau oamenii care lucrau pentru ruşi şi sovromuri, în Agenţiile de Comerţ sovietice sau chiar în forţele sovietice, a căror loialitate nu era faţă de regimul român, dar ale căror privilegii materiale le depăşeau deseori pe cele ale comuniştilor de frunte.

Unele dintre divergenţele existente în interiorul partidului s-au reflectat în noul Birou Politic, unde, în vreme ce Dej, Apostol şi Stoica reprezentau „grupul local", Moghioroş reprezenta aripa maghiară, Petre Borilă şi Chişinevschi pe cea basarabeană, pe când Bodnăraş rămânea reprezentantul forţelor armate şi serviciului de securitate, fiind încă agentul de încredere al Moscovei. Constantinescu opta pentru noua intelectualitate. Nu era o problemă faptul că aceşti oameni erau identificaţi cu diferite ideologii, nici că ei reprezentau nişte forţe centrifuge; însă ei simbolizau nişte interese care trebuiau luate în considerare.

La 2 iunie, Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost numit Preşedinte al Consiliului de Miniştri (premier). El a combinat această numire cu postul său de Secretar General, pe care îl deţinea de la conferinţa naţională din octombrie 1945. Era o onoare la care râvnise de multă vreme. Toţi cei cinci omologi ai săi, liderii de partid din democraţiile populare „loiale", erau de asemenea preşedinţi sau premieri; Gottwald şi Bierut erau conducători de stat în Republicile Polonă şi Cehoslovacă[19] ; Rakoţi în Ungaria, Cervenko în Bulgaria şi Hogea în Albania erau preşedinţi ai Consiliului de Miniştri. Deşi mai târziu, astfel s-a alăturat Dej companiei „micilor Stalini". La 29 iunie, el a revenit asupra demisiilor lui Luca, Pauker şi Georgescu, într-un discurs în care releva clar eşecul programului de industrializare. În acest context, Luca era învinuit de „întârzierea dezvoltării industriei grele" şi de blocarea investiţiilor de capital; „elemente duşmănoase" din aparatul financiar bancar şi din industria minieră se aflau în spatele neîndeplinirii planului pe anul 1951. Luca încurajase de asemenea pe chiaburi şi pe alţi capitalişti; „zeci de mii" de chiaburi au fost ascunşi sub statutul de ţărani mijlocaşi şi au fost chiar scutiţi de taxe; el fixase preţuri de speculă pe piaţa liberă şi încurajase comerţul şi profitul capitalist; în plus, el rezistase cu îndârjire reformei monetare. Pauker şi Georgescu urmaseră aceeaşi politică de opoziţie faţă de linia partidului, iar Pauker obstrucţionase achiziţionarea de către stat a produselor agricole, blocase organizarea mai multor gospodării, tolerase pătrunderea chiaburilor în gospodăriile colective etc... Georgescu îşi pierduse „spiritul militant şi de clasă", ceea ce făcuse posibile astfel de activităţi ale elementelor duşmănoase[20] . Cu toate că atacul asupra Anei Pauker putea fi doar cu greutate interpretat ca o manifestare de antisemitism, datorită ridicării lui Chişinevschi simultan cu prăbuşirea ei, ea a fost suspectată de a fi avut contacte cu „lumea din afară", adică cu serviciile secrete de informaţii din Israel, unde tatăl său a murit la 31 martie 1952. Funeraliile lui fuseseră amânate atât de mult, încât fiul său Solom (care într-un interviu în ziarul londonez Daily Herald din 2 noiembrie 1949 îşi denunţase sora de a-i fi persecutat pe evrei) s-a putut întoarce din România, unde fusese oaspetele surorii sale. Legătu-

---

[19] La 2 iunie, Petru Groza l-a înlocuit pe prof. Parhon în acest post de frunte din R.P.R.

[20] RIIA, Documente 1952, p. 267-269; Jurnalul Cominformului, 29 iunie 1952.

rile continue dintre membrii acestei ciudate familii i-au surprins pe mulţi observatori ai timpului. Zvonuri cum că Ana Pauker avea, de asemenea, depozite personale în băncile străine o făceau şi mai vulnerabilă.

Serviciile de securitate din România şi Uniunea Sovietică doreau să sublinieze „ambiguităţile" existente în comportamentul său. De aceea s-au putut aduce acuzaţii grave împotriva ei şi, la 5 iulie a fost eliminată din postul de ministru de externe, unde i-a urmat S. Bughici. Totuşi, abia la 12 septembrie a fost eliminată din ultimul post care-i rămăsese, acela de vice-premier al Consiliului de Miniştri. Însă Pauker nu a fost judecată în mod oficial, în vreme ce Luca a fost condamnat la moarte pe 10 octombrie 1954, deşi la recurs sentinţa i-a fost comutată în închisoare pe viaţă.

Versiunea lui Gheorghiu-Dej asupra acestui episod, aşa cum a fost ea oferită la plenara Comitetului Central din noiembrie-decembrie 1961, era că el a reprezentat un moment hotărâtor atât în propria-i carieră cât şi în evoluţia partidului. El a spus că Ana Pauker şi Luca, folosindu-se de poziţiile lor, au controlat partidul peste capetele celor din Biroul Politic şi din Comitetul Central şi chiar peste cel al Primului Secretar, care era dominat de ei. „Se poate afirma că în această perioadă din septembrie 1944 şi până la înlăturarea lor din mai 1952, normele leniniste au fost serios încălcate de conducerea partidului[21] . În vreme ce este adevărat că Dej şi grupul local şi-au întărit considerabil poziţia, şi din acel moment şi-au asumat controlul oficial al partidului, trebuie amintit şi faptul că această schimbare a fost posibilă datorită modificării poziţiei aripii basarabene. Borilă, Răutu, Coliu, vivacele Bodnarenco, Bodnăraş şi, la acea vreme, probabil chiar şi Chişinevschi, influenţaţi ca întotdeauna de ramura ucraineană a Partidului Comunist Rus, ramură care ea însăşi în ultimii ani ai lui Stalin a fost influenţată de Hruşciov, preferau să sprijine grupul cel mai „naţionalist" al partidului. Astfel, Dej schimba, de fapt, alianţa precedentă cu Pauker, Luca, Bodnarenko şi Bodnăraş cu o alianţă cu Borilă, Răutu, Bodnarenko şi Bodnăraş. Că această modificare nu a însemnat prea mult, din punctul de vedere al politicii de bază, sau mai ales din acel punct de vedere din care faptul putea fi considerat o

[21] Scânteia, 7 dec. 1961; Buletinul Informativ al Agerpres-ului, 10 dec. 1961.

„destalinizare", lucrul se poate foarte clar observa atât din situaţia din acel moment, cât, chiar mai bine, din situaţia de după moartea lui Stalin. În vremea epurării, este posibil ca Stalin să nu fi avut nici un motiv pentru care să i se opună, de vreme ce el a fost cel care l-a numit pe Dej Prim Secretar în 1944, iar felul în care sovieticii ţineau strâns în mâinile lor problemele României nu a fost periclitat de noua coaliţie. Într-adevăr, după moartea lui Stalin, partidul român a rămas unul din cele mai conservatoare şi mai reţinute în a se alătura destalinizării practicate de partidele rus, polonez, ungar şi chiar bulgar. Astfel, epurarea românească a intenţionat să facă partidul mai puţin nepopular printr-o schimbare a personalului său, fără vreo modificare substanţială a ideologiei sau metodelor. Afirmarea continuităţii sale a fost evidentă prin faptul că, exceptând pe cei trei principali protagonişti şi mai târziu pe Chişinevschi, eşalonul de la vârf al partidului a rămas neschimbat. Aspectul negativ al continuităţii s-a văzut prin decizia grăbită ca Pătrăşcanu, care se pretindea că fusese persecutat de Luca şi Pauker, să fie împuşcat în 1954 după un proces sumar; a fost dat astfel la o parte un om care s-ar fi putut gândi foarte serios la liberalizare şi destalinizare. O acţiune preventivă va urma să se întreprindă mai târziu împotriva lui Miron Constantinescu, alt intelectual român suspectat de liberalism.

Toate acestea fiind spuse, rămâne să observăm că, în pofida puterilor cumulate pe care Dej şi le asumase în vara lui 1952 deţinând ca Prim Secretar un control deplin asupra partidului, şi controlând, ca prim ministru toată administraţia, el a evitat cu dibăcie să cadă prea devreme în capcana de a se face cunoscut ca „micul Stalin ' al României (ca, de exemplu, colegul său bulgar, Cervenko).

Probabil că, pe de-o parte, aceasta nu-i stătea în fire; aborda problemele mai mult pe ocolite, avea o atitudine mai subtilă şi prefera să nu forţeze mâna celor cu care trata.

Însă, pe de altă parte, existau semne care îl avertizaseră deja deschis că era nevoie de precauţie. De la Moscova veneau zvonuri tot mai multe despre declinul lui Stalin. Moartea sa din 1953 trebuia să fie urmată de modificări de doctrină şi de politică efectuate de succesorii lui. Din ţările comuniste din estul Europei, inclusiv din România, veneau rapoarte frecvente despre nemulţumirile crescânde şi pericolele unei revolte deschise, care a izbucnit într-adevăr cu neaşteptată violenţă prin mişcarea din Germania răsăriteană de la 17 iunie 1953.

„Suprastructura statului"

Pe 8 iulie, la puţin mai mult de o lună după ce Gheorghiu-Dej a devenit prim-ministru, noul şi autenticul proiect de constituţie marxist-leninistă a fost publicat. Republica Populară Română fusese întotdeauna definită ca o democraţie populară. Ea a fost situată în categoria a 3-a (b) a celor patru forme de state de pe orbita comunistă, recunoscute şi descrise de teoreticienii doctrinei comuniste[22] . Acestea erau: 1) statul sovietic; 2) republicile sovietice socialiste din URSS; 3) republicile populare sau democraţiile populare, împărţite în: a) Republica Populară Chineză şi b) republicile populare mai mici, adică Polonia, România, Mongolia Exterioară etc; 4) republicile democratice cum ar fi Coreea de Nord, Germania răsăriteană, Vietnamul de Nord, părţi trunchiate din foste state unitare. Republica Populară Română, asemenea celorlalte din clasa sa, „realizase condiţiile unei dictaturi a proletariatului".

Care erau aceste condiţii şi cum se puneau ele în practică? În primii ani de existenţă ai R.P.R. ele au fost definite după cum urmează[23] : zdrobirea claselor exploatatoare, apărarea ţării împotriva agresiunii din afară şi construirea structurii economico-organizatorice şi cultural-educative a noii societăţi. Acestea erau funcţiunile caracteristice dictaturii proletariatului în prima etapă a existenţei sale.

Prima funcţiune a democraţiei populare era foarte importantă, deoarece în România existau încă rămăşiţe ale claselor exploatatoare distruse, mai ales la ţară. De asemenea, era importantă pentru că principalii organizatori ai conspiraţiilor împotriva R.P.R. se aflau în afara graniţelor ţării, în capitalele statelor imperialiste şi mai ales în Statele

---

22 Vezi mai ales art. lui Silviu Brucan în „Scânteia" din 25 mai 1954.

23 Doctrina statului comunist şi implicit a statelor popular democratice a variat în mod notabil de la moartea lui Stalin, împărţindu-se în diferite teorii naţionale: Polonia, Iugoslavia, România etc. În doctrina statului român, începând cu anul 1955 au existat interpretări controversate deşi au fost adesea numai schiţate. De aceea s-a preferat să se folosească aici versiunea perioadei staliniste formulată de un expert autorizat, L. Răutu, director adjunct al Secţiei de Agitaţie şi Propagandă a P.M.R. şi colaborator apropiat al „Jurnalului Cominformului" editată de Chişinevschi şi Judin când a fost publicată la Bucureşti. Textul lungului său studiu, **Statul democraţiei populare şi funcţiunile sale**, a apărut în „Scânteia" din 29 dec. 1951.

Unite. A doua funcțiune a statului, apărarea țării împotriva agresiunii, avea o valoare crucială în acel moment, când pregătirile de război ale imperialiștilor erau în creștere.

A treia funcțiune s-a ivit din dubla definiție dată de Stalin condițiilor dictaturii proletariatului, și anume: „de a folosi puterea de stat a proletariatului pentru a separa clasele muncitoare de burghezie" și „de-a folosi puterea de stat a proletariatului pentru organizarea socialismului, pentru abolirea claselor". În pofida existenței unui sector nesocialist considerabil în agricultură și comerț, viața economică în esența sa a fost direcționată prin planul economic de stat. Economia nu s-a mai dezvoltat la întâmplare, ci în conformitate cu politica partidului și guvernului. Funcțiile economic-organizatorică și culturală au reprezentat o trăsătură specifică dictaturii proletariatului. Statul capitalist nu ar fi putut niciodată să aibă astfel de funcții. Rolul statului definit în acest mod făcea imperativă pentru partid consolidarea lui. Partidul era baza vitală a regimului democrației populare.

Aceste principii au apărut drept noi prevederi în constituția aprobată în cele din urmă la 24 sept. 1952[24]

Primul paragraf al capitolului introductiv al noului document anunța că R.P.R. este „un stat al oamenilor muncii de la orașe și sate". Al doilea afirma că acest stat ia ființă „ca rezultat al victoriei istorice a Uniunii Sovietice asupra fascismului german și al eliberării României de către glorioasa Armată Sovietică". Supunerea față de Uniunea Sovietică exprimată în acest mod confirma într-un astfel de context abandonarea de facto a suveranității în mâinile unei puteri străine, ceea ce Iugoslavia refuzase. Articolul 86 definea principalele schimbări interne care avuseseră loc de la aprobarea constituției din 1948: „Partidul Muncitoresc Român este forța conducătoare a organizațiilor oamenilor muncii, precum și a organelor și instituțiilor de stat. Toate organizațiile oamenilor muncii din Republica Populară Română se raliază în jurul său".

Dictatura proletariatului a fost exprimată și mai complet în art. 2: „Baza puterii populare în R.P.R. este reprezentată de alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare". Sovietele sau Consiliile Populare, ca instrumentul principal al guvernării în această dictatură, erau recunoscute în art. 4 paragraful 2: „Consiliile Populare sunt baza politică a R.P.R.". În fine, modificările efectuate în structura economică și socială a țării de la naționalizare și alte măsuri erau exprimate în art. 5, care afirma că existau trei realități social-economice: cea socialistă, producția de mărfuri de mică anvergură și cea capitalistă privată.

[24] A.J. Peaslee (editor), **Constitutions of Nations**, a 2-a ediție (1956).

Ultima, conform articolului 11, cuprindea încă „proprietăţile chiaburilor, întreprinderile comerciale private şi întreprinderile industriale mici ne-naţionalizate".

Ca şi în constituţia din 1948, nu exista nici o separare a puterilor legislativă, executivă şi judecătorească în stat. Marea Adunare Naţională era expresia unică a voinţei poporului în toate manifestările sale.

O inovaţie adusă de constituţia din 1952, importată direct din legea sovietică, era *Procuratura*. Aceasta era învestită cu puterea supremă supervizantă, pentru a asigura respectarea legii de către ministere şi alte organe centrale, de către organele locale ale puterii de stat şi administraţie, precum şi de oficiali şi alţi cetăţeni. Ea era împărţită în două direcţii, avea în personal agenţi bine pregătiţi şi informatori şi era controlată îndeaproape de partid.

Constituţia anunţa, de asemenea, formarea unei Regiuni Autonome Maghiare, inclusă pe lista unităţilor adminiistrativ teritoriale, la articolul 18[25]. Articolul 19 descria această regiune ca fiind compusă din „teritoriul locuit de populaţia compactă de secui maghiari"[26]. Conform articolului 20, autonomia garantată noii regiuni era definită în limita în care legile R.P.R. şi hotărârile şi directivele organelor centrale de stat erau obligatorii pe teritoriul Regiunii Maghiare Autonome. Astfel, nu reprezenta nici o problemă faptul că suveranitatea era deteriorată sau regiunea urma să se transforme într-un soi de unitate sub-federală. Evoluţiile de mai târziu şi reformulările ulterioare ale legilor de bază au confirmat acest lucru.

Legea şi justiţia

Prevederile noii constituţii privind puterea judecătorească (cap. 6) au fost suplimentate printr-o nouă lege pentru organizarea justiţiei, din 2 iunie 1952, care fixa un sistem ierarhic cuprinzând o Curte Po-

---

[25] Au existat 18 regiuni stabilite printr-un decret din septembrie 1950: Arad, Baia Mare, Bârlad, Bucureşti, Cluj, Constanţa, Craiova, Galaţi, Hunedoara, Iaşi, Oradea, Piteşti, Ploieşti, Stalin (Braşov), Suceava, Timişoara şi Regiunea Autonomă Maghiară. În 1956, o nouă reformă le-a redus la 16, eliminând regiunile Arad şi Bârlad. Oraşul Bucureşti este considerat o regiune.

[26] În vremea recensământului din 21 februarie 1956, avea o populaţie de 731.361 de persoane, din care 567.509 erau maghiari şi 145.718 români („Anuarul statistic", 1957). Regiunea includea raioanele Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sângeorgiu de Pădure, Sfântu Gheorghe, Târgu Mureş, Târgu Secuiesc şi Topliţa. Târgu Mureş era capitala şi centrul administrativ.

pulară Supremă, curţi regionale şi curţi populare pentru regiuni, oraşe şi raioane. Curtea Supremă era aleasă de Marea Adunare Naţională pentru o perioadă de 5 ani, în vreme ce judecătorii de la curţile ierarhic inferioare erau numiţi de ministrul Justiţiei, „asesorii populari" fiind „aleşi", ca mai înainte. Articolul 64 din constituţie făcea referiri la crearea curţilor speciale, adică organizarea jurisdicţiilor speciale pentru cazurile civile de excepţie sau cele penale, cel mai larg folosite fiind curţile marţiale. Conform articolului 1 al legii din 2 iunie, scopul lor expres era de a apăra ordinea socială şi de stat a R.P.R., „de a lupta fără milă împotriva duşmanilor oamenilor muncii", precum şi de a întări disciplina şi capacitatea de luptă a forţelor armate ale R.P.R.[27] . Articolul 2 al aceleiaşi legi lăsa în mod explicit în sarcina justiţiei educarea şi propaganda; instanţele urmau să „îi educe pe cetăţenii R.P.R. în spiritul devotamentului faţă de patria natală, construirii socialismului, respectării exacte a legilor R.P.R., grijii speciale pentru proprietatea socialistă, disciplinei muncii" etc. De aici şi toate spectacolele atât de familiare ale proceselor publice, recunoaşterii vinovăţiei şi condamnările de o severitate prin care se intenţiona să se intimideze şi să se avertizeze oricine ar fi fost dispus să nu se conformeze regulilor.

[27] Citat de V. Veniamin, The Judiciary, în Cretzianu (editor), Captive Rumania, p. 303.

4

Nevoia de relaxare, martie 1953-februarie 1956

La moartea lui Stalin, întregul bloc sovietic, inclusiv Uniunea Sovietică, se zbătea în convulsiile unei crize economice evidente, rezultat al însăşi politicii staliniste. Această criză se caracteriza în toate ţările blocului, în principal prin lipsa acută de produse de bază, combinată frecvent cu o supraproducţie de mărfuri inutile. O asemenea criză agrava la rândul ei resentimentul faţă de dominaţia şi exploatarea sovietică într-o aşa măsură, încât el ameninţa cu subminarea întregului sistem. În întreaga primăvară şi vară a anului 1953, liderii ţărilor est-europene au recunoscut pe faţă dificultăţile ce le întâmpinau, iar declaraţiile lor similare, aproape identice în conţinut, demonstrau gravitatea reacţiilor. În timpul vieţii lui Stalin, astfel de critici erau calificate ca exemple de deviaţionism sau activitate contrarevoluţionară, însă, odată cu moartea lui Stalin, succesorii lui politici erau constrânşi să facă o schimbare şi chiar să recunoască erorile politice. Ca şi mai înainte, liderii politici de la Moscova au stabilit cursul tuturor statelor satelite, de unde şi afirmarea în întreg blocul a unei „noi politici economice" şi a accentului pus pe „mărfurile de consum" şi pe agricultură. „Consumatorilor", care erau în cea mai mare parte muncitorii şi intelectualitatea, aveau să li se dea o mai mare satisfacţie, în timp ce „mărfurile de consum", mergând de la alimente până la haine, urmau să se producă şi să se distribuie în cantităţi mai mari. Atenţia oficialilor se îndreptase acum în direcţia producătorilor de hrană şi materii prime destinate pieţei urbane, adică

inspre țărani. Astfel, problemele agriculturii au ajuns din nou în avanscenă, împreună cu problemele de fundal, ale ratei dezvoltării industrializării și șansele concentrării asupra industriei grele.

Către sfârșitul verii lui 1953 se realizează schimbări pretutindeni. Promisiunile făcute de Malenkov și Hrușciov după moartea lui Stalin au permis ca primele încercări de concesii să se facă de către guvernul est german, lucru care a condus la reacția violentă a populației, la 17 iunie 1953 și la autocritica pe care și-a făcut-o, în grabă, la 4 iulie, guvernul maghiar.

Aceste evoluții au fost imediat urmate de declarațiile lui Bierut, la 21 iulie, a lui Gheorghiu-Dej la 28 august, Vilem Siroky la 7 septembrie și a lui Valko Cervenkov la 9 septembrie 1953, toate dezvăluind greșelile cuprinse în planurile țările respective. Ele au culminat cu declarația lui Malenkov la 8 august și directivele lui Hrușciov cu privire la agricultură, declanșându-se astfel asaltul asupra politicii economice precedente.

Problema structurală a economiilor est-europene era încă, teoretic, conflictul dintre industrializare și producția agricolă, iar condițiile în care purtătorii lor de cuvânt și-au descris greutățile erau asemănătoare celor prezente în directivele sovietice cu privire la agricultură. Totuși, deosebirile dintre Rusia Sovietică și țările satelite erau mari. În general, aceste diferențe pot fi grupate în trei categorii. Prima categorie e aceea a deosebirilor de cauză. În timp ce amenințarea acestei noi politici economice în Rusia a avut loc în același timp cu schimbările din guvern și conducere, în țările satelite momentul a coincis și a fost anunțat de nemulțumirea populară și colapsul economic, fără să se producă nici o schimbare în conducere. A doua e aceea a deosebirilor de accent și de prezentare generală a problemei. Rușilor li se spunea că după și datorită unei faze îndelungi, care înregistrase succese în industrializare, se putea începe acum o nouă fază, în care s-ar fi satisfăcut, într-o anumită măsură, și nevoile agriculturii și industriei ușoare. Însă regimurile satelite trebuiau să admită eșecul planurilor lor industriale, pe care trebuiau să le reducă sau să le suprime, introducând imediat planurile de tranziție, cu caracter urgent. În al treilea rând, Rusia beneficiase de comerțul și schimburile economice care sărăciseră țările satelite. Această sărăcire fusese și mai mult agravată de intensa colaborare economico-militară din anii 1951-1953 care, așa cum s-a văzut, împovărase economiile țărilor respective cu sarcini

noi şi imposibil de îndeplinit, sarcini legate de pregătirile urgente de apărare şi reînarmare[1].

Înaintea morţii lui Stalin, în primăvara lui 1952, administraţiile est-europene au fost nevoite să tragă concluzia că aveau de a face cu opoziţia unei anumite părţi a populaţiei, pe care o priviseră ca principalul lor sprijin, aceea a muncitorilor ei industriali. Cercul vicios creat de normele de producţie imposibil de îndeplinit şi lipsa produselor de bază exasperase proletariatul. Însă, prin mai-iunie 1953, situaţia devenise de-a dreptul serioasă, culminând cu revoltele din 17 iunie din Berlinul de est, însoţite de un val de nemulţumiri în întreaga Germanie răsăriteană, în Cehoslovacia, Polonia şi, într-o măsură mai mică, în România şi Bulgaria. Noua politică economică, prin care se încerca îmbunătăţirea aprovizionării cu mărfuri a pieţelor interne prin stimularea ţăranilor şi comercianţilor a sfârşit printr-o acţiune ostilă a muncitorilor germani împotriva privilegiilor garantate altor segmente ale societăţii. Mecanismul economic s-a blocat, satele au refuzat să mai trimită hrană, iar muncitorii din fabrici au refuzat să mai lucreze până nu li se dădeau mărfuri şi alimente mai multe şi mai ieftine. Grevele au paralizat la rândul lor executarea planurilor. În sfârşit, când s-a făcut o nouă încercare de eliminare a tensiunii, cele două grupuri aparent ostile de producători, muncitorii agricoli şi industriali, s-au unit, şi pe 17 iunie, au ajuns la explozie.

Astfel, în intervalul iulie-septembrie 1953 reacţia partidelor comuniste est-europene a oferit un exemplu clar al asocierii celor două tendinţe deosebite într-o singură acţiune politică.

Ei au fost cuprinşi, de la colegii lor est-germani, de simţământul panicii şi al iminenţei propriului lor dezastru economic, însă l-au învesmântat în terminologia şi modul de gândire ce se discutase la Moscova şi care ieşise la iveală odată cu discursurile lui Malenkov şi Hruşciov.

„Noul Curs" sovietic, până la al XX-lea Congres al P.C.U.S.

Ceea ce s-a numit în Europa răsăriteană „Noul Curs" a fost pe scurt înfăţişat ca o perioadă de 2-3 ani, între moartea lui Stalin şi al II-lea Congres, când noii lideri sovietici, angajaţi în propria lor luptă

[1] Vezi E.C.E. **Economic Survey of Europe, 1954** (1955). Ana Pauker însăşi a declarat la 1 decembrie 1950: „Ne-am concentrat în primul rând asupra industriei grele fiindcă am dorit să întărim apărarea ţării".

internă pentru putere, au propovăduit o politică bazată pe principiile conducerii colective, pe un nivel mai înalt de trai pentru popor şi pe destinderea cu vestul.

Modul de înfăptuire a „Noului Curs" s-a deosebit mult în interiorul blocului. În Uniunea Sovietică s-au produs mari schimbări în politica socială, economică şi politică, multe din ele fiind persistente şi devenind probabil o componentă permanentă a societăţii sovietice.

În Polonia şi Ungaria „Noul Curs" a dat un uriaş impuls valului de nemulţumire care a condus apoi la revoluţie. În restul blocului, inclusiv în România, impactul a fost mai superficial. Schimbările au fost folositoare, însă multe din ele s-au dovedit a fi doar temporare iar, retrospectiv, unele s-au arătat a fi doar simple gesturi politice. În aceste ţări, „Noul Curs" n-a ajuns niciodată să ia caracterul unei dezbateri generale în domeniul problemelor economice, politice şi sociale. Regimurile de acolo au simţit noua adiere ce bătea dinspre Moscova, dar au arătat prudenţă faţă de ea, ştiind că dacă o lăsau să ia amploare, atunci va deveni un uragan. Într-adevăr, nu era intenţia liderilor sovietici să permită fiecărui guvern satelit să adapteze „Noul Curs" la propriile lui estimări privind nevoile economice şi sociale ale ţării respective. Amendamente, corecţii, concesii puteau fi desigur propuse şi acceptate, însă doar în măsura în care ele nu puneau în primejdie nici una din cele două legi fundamentale ale democraţiilor populare, aceea a înaintării socialismului şi cea a colaborării cu Uniunea Sovietică, singurul lor ghid ideologic şi politic.

Autocritica în România

După mai puţin de un an ca prim-ministru, Gheorghiu-Dej s-a decis să întreprindă reafirmarea acelei politici care implica o aspră critică a ceea ce se petrecuse până atunci. În România era o misiune puţin mai delicată decât, să spunem, în Rusia unde erorile trecutului puteau fi puse în seama lui Stalin, sau în Ungaria, unde Partidul Muncitorilor, prin Imre Nagy, îl criticase pe Rakosi, atât implicit, cât şi explicit, pentru greşelile conducerii. Gheorghiu-Dej avea misiunea de a critica partidul şi pe el însuşi. Acest lucru s-a produs la plenara lărgită a C.C. ţinută la 19-20 august 1953[2], care a publicat un comunicat informativ şi o rezoluţie generală, cu referiri mergând de la necesitatea stabilirii

[2] **Decizia plenarei lărgite a C.C. al P.M.R. din 19-20 august 1953, în Rezoluţii,** vol. II.

unei conduceri colective până la reorganizarea producţiei agricole. Apoi, la cea de a 9-a aniversare a eliberării, din 23 august 1953, Dej a sintetizat pentru poporul român descoperirile amare şi deciziile aspre luate la plenară, plasate între obişnuitele motive de bucurie pentru realizările regimului [3]. Criticarea politicii fundamentale privea îndeosebi dificultăţile întâmpinate în industrializare şi efectele lor asupra clasei muncitoare, lipsa progresului din partea partidului în stabilirea unor mai strânse legături cu poporul. Foarte probabil că trecutul era prea proaspăt pentru a-i face răspunzători pe cei trei lidei înlăturaţi, Pauker, Luca şi Teohari Georgescu pentru toate relele perioadei staliniste. Imediat după căderea lor, ei au fost pe larg şi în mod public criticaţi pentru influenţa lor scelerată asupra problemelor statului; acum Dej şi noii lideri ai partidului erau aparent mai reţinuţi în a face publică, chiar şi pentru membrii de partid, chestiunea privind modul cum fusese condus partidul însuşi din exterior, prin forţele securităţii controlate de Moscova sau cât fuseseră Primul Secretar şi Comitetul Central de liberi în luarea deciziilor, sau dacă în întreagă această perioadă ei fuseseră virtual prizonierii unui grup de „străini" sprijiniţi de Moscova. O dezvăluire totală asupra rolului grupării Anei Pauker avea să se facă doar după cel de al XXII-lea Congres al P.C.U.S.

Rezoluţia plenarei lărgite a C.C. din 19-20 august 1953, care pe de o parte mărturisea lipsurile în îndeplinirea programului de industrializare, recunoştea că, în primul rând rata industrializării, mai ales în sfera industriei grele, era „excesiv de accelerată". Mai mult, lozinca îndeplinirii planului de 5 ani în 4 ani fusese adoptată fără un studiu preliminar. Rezoluţia lega aceste eşecuri de o politică greşită a investiţiilor[4]. Volumul investiţiilor planificate pentru industria grea era excesiv în raport cu venitul naţional şi, prin urmare, aceasta punea o povară prea grea asupra economiei şi populaţiei. Rata dintre fondul de acumulare şi fondul de consum era de asemenea incorectă. Aceasta condusese la o creştere nesatisfăcătoare a nivelului de trai al poporului muncitor. Fabricile şi întreprinderile de care nu era nevoie fuseseră fi-

[3] RIIA, Documents, 1953, p. 190.

[4] 50% din cheltuielile din bugetul pe 1951 erau destinate finanţării economiei naţionale. Celelalte surse reprezentau rezervele statului şi Consiliului de Miniştri, depozitele bancare, împrumuturile publice sau, din această cauză, reformele monetare şi chiar fondurile iniţiale ale întreprinderilor.

nanțate la întâmplare, iar fondurile alocate agriculturii și nevoilor consumatorului fuseseră date cu zgârcenie. Aceste situații produseseră serioase neregularități în dezvoltarea industriei.

Politica de investiții, așa cum fusese ea prevăzută în plan, era acum considerată ca o greșeală atât în sine, cât și în special în raport cu economia la care fusese aplicată. Era de la început o greșeală alocarea doar a 10% din investiții pentru agricultură și industria forestieră, sector economic care utiliza mai mult de 2/3 din populația muncitoare și contribuia cu mai mult de jumătate la venitul național, în vreme ce se alocau 51,4% pentru industrie, inclusiv 42,1% pentru industria producătoare de mijloace de producție și 9,3% pentru industria de bunuri de consum. Rezultatul unei astfel de politici va fi acela că inevitabil noile industrii nu se vor dezvolta suficient, venitul național nu va indica o creștere adecvată, în vreme ce baza agricolă a țării va fi grav afectată.

Mai mult chiar, resursele financiare ale României și venitul ei național între 1950 și 1953 nu erau deloc favorabile unei creșteri masive a investițiilor pe o perioadă așa de lungă. În 1953 trei din principalele surse ale venitului național, în sensul economiei marxiste (cuprinzând aici doar bunurile și serviciile) arătau în R.P.R. în felul următor: investițiile 32%, consumul privat 52%, iar consumul public 16%. În perioada interbelică, în medie, investițiile reprezentaseră între 7 și 9%, iar consumul privat în general 70%. Aceste date pot fi confruntate cu cele publicate de Comisia Economică a ONU pentru Europa, care arată că pentru anul 1954 nivelul investițiilor propuse în România era cel mai ridicat dintre țările cu democrație populară, următoarea fiind, cu 27%, Cehoslovacia, iar cea mai de jos, cu 13%, Germania de est.

Recunoașterea faptului că venitul național fusese grav afectat în cursul celor 5 ani ai planului echivala cu recunoașterea, în termeni marxiști, a faptului că rata de investiții nu putuse fi menținută la ritmul stabilit. Nu există nici o dovadă că Uniunea Sovietică dăduse vreun sprijin substanțial în sensul investițiilor necesare conform planurilor. Investițiile ei în Sovromuri în intervalul 1946-1952 (care vor fi mai târziu discutate), erau în afara economiei controlate de stat. Astfel, sursele de investiții trebuiseră să fie găsite exclusiv în interior, în cea mai mare parte pe seama bugetului de cheltuieli al statului.

Operațiunea de finanțare a planului – aceasta însemnând alocarea marilor investiții cerute de noile construcții și fabrici și în același timp plata salariilor necesare forței de muncă și asigurarea pieții cu mărfuri

de consum şi alimente – ar fi trebuit să fie principala răspundere a lui Vasile Luca, pe durata planului. Cum s-a văzut, în ploaia de acuzaţii îndreptate împotriva lui în 1953, trei au fost principalele imputări care i s-au adus[5] . Prima fusese că subminase sectorul socialist al agriculturii şi în acelaşi timp nu realizase programul de colectare a produselor agricole pentru fondul central de stat. A doua era că nu izbutise să asigure fondurile necesare pentru o finanţare corespunzătoare a economiei naţionale, iar a treia că se opusese şi sabotase reforma monetară. Prima acuzaţie o vom analiza mai jos. Celelalte două cu greu pot fi atribuite cuiva anume. Ele au provenit din întreaga concepţie de politică economică. Problema era cum puteau fi acoperite cele trei principale şi diferite cheltuieli pe care statele satelite şi le asumaseră. Era vorba de cheltuielile bugetelor ordinare, acelea ale industrializării şi socializării ţării şi, în al treilea rând, de cele privind noile şi marile cheltuieli de apărare şi înarmare. Toate trebuiau satisfăcute pe seama veniturilor bugetare, din care în cazul României o jumătate erau însuşite de Rusia Sovietică[6] . Ce rămânea din ele intra, într-o formă sau alta, în contul reparaţiilor, în timp ce pierderile în comerţul exterior datorate faptului că el era în întregime controlat de Uniunea Sovietică, precum şi scurgerea de venit naţional produsă de Sovromuri erau principalele cauze răspunzătoare de serioasa reducere înregistrată de venitul naţional. Măsurile adoptate în cadrul reformei monetare şi scăderea acută a salariilor prin sistemul preţuri – muncă şi stahanovism nu erau, cum s-a văzut, destule pentru a asigura continuarea industrializării proiectate prin planul de 5 ani. O altă lovitură a survenit în 1952, când livrările de minereu de fier din Rusia au fost practic oprite. În 1950 România importase aproximativ 250.000 t. de minereu, cea mai mare parte de la Krivoi Rog, în 1951 vreo 300.000 t.[7] , dar în 1953, cu scăderea înregistrată în livrări, producţia de fontă s-a redus cam la 60% sub prevederile planului pe anul respectiv. Astfel, industria metalurgică, industrie cheie pentru industria grea prevăzută în

---

[5] Plenara C.C. al P.M.R. din 26-27 mai 1952, Rezoluţii, vol. II. Vezi şi Rumania în 1952, „World Today" iulie 1952, şi articolul din „Scânteia" din 3 iunie 1952.

[6] În ultimul dintre bugetele cu cifre exacte publicat în România, acela din 1947-1948, capitolul „obligaţii internaţionale" reprezenta 46,6% din totalul cheltuielilor. Întreaga coloană de cifre era constituită din diferitele sume de plată către Uniunea Sovietică.

[7] UN, Economic Bulletin for Europe, mai 1955.

plan, a stagnat în 1953. Acest lucru a afectat negativ şi legătura dintre partid şi muncitori, fiindcă lipsa progresului în industrializare producea şomaj.

Rezoluţia din 20 august critica aspru sindicatele fiindcă nu transmiseseră mai deschis dorinţele şi criticile muncitorilor; sindicatelor li se reproşa că nu funcţionează corespunzător în calitatea lor de „curele de transmisie". Rezoluţia critica la fel de sever partidul însuşi ca organism colectiv.

Eşecul partidului şi al organizaţiilor de front

Ca şi în cazul discursurilor altor lideri din ţările satelite care au recunoscut „greşeli" în conducerea partidului, critica comuniştilor români nu a lovit sistemul însuşi. Rezoluţia rusă, de pildă, se referea la „criminalul trădător Beria" ca la un agent al imperialismului occidental, dar nu se făcea nici o referire la abuzurile poliţiei secrete. Se sublinia că, în cele din urmă, partidul va controla administrarea forţelor armate şi de poliţie, dar acestea nu formau obiectul nici unei critici. Într-adevăr, reazemul regimului nu era partidul, ci poliţia secretă căreia întregul Birou Politic îi era mai îndatorat decât partidului. Slăbirea singurei componente solide a acestui întreg edificiu oricum şubred ar fi făcut ca regimul să-şi diminueze şi mai mult puterea.

Partidul a fost găsit vinovat că n-a avut capacitatea de a crea legături cu masele[8] . Partidul şi guvernul erau rupte de popor[9] , singura punte dintre ele fiind fluxul constant de ordine şi circulare birocratice elaborate de diferitele comandamente ale unei birocraţii fortificate pe poziţiile ei[10] . Toate secţiile şi organizaţiile de front ale partidului împărţeau responsabilitatea de a nu fi instaurat o disciplină de partid corespunzătoare şi îndeosebi de a nu fi creat legături cu masele. Din

[8] Decizia plenarei lărgite a C.C. P.M.R. privind orientarea muncii de partid şi de întărire a legăturilor partidului cu masele, 19-20 august 1953, (Rezoluţii, vol. II).

[9] „Slăbiciuni serioase" erau semnalate în activitatea organelor şi organizaţiilor de partid ca şi în aceea a organelor de stat privind „întărirea legăturii cu masele" (Ibidem).

[10] „Este necesar să se pună capăt neîntârziat tendinţei de înlocuire a muncii vii, de educare şi organizare a oamenilor în domeniul muncii prin metode birocratice în munca de partid (abuz de circulare, instrucţiuni, dispoziţii telefonice, excesul de şedinte etc)" (Ibidem).

capul locului însuşi aparatul Comitetului Central nu controlase în mod satisfăcător îndeplinirea deciziilor C.C. şi nu atrăsese atenţia Comitetului Central destul de repede asupra greşelilor comise în eşaloanele inferioare. Mai ales organizaţiile regionale arătaseră o tendinţă constantă de a înăbuşi şi de a ignora criticile şi opiniile exprimate de cadrele partidului. În organizaţia din Bucureşti acest lucru era destul de vizibil [11]. Primul Secretar al Biroului Comitetului Orăşenesc luase de unul singur toate deciziile şi nu consultase alţi membrii de partid. Criticarea în mod deosebit a Comitetului Central şi a organizaţiei de partid Bucureşti a îndreptat din nou atenţia în direcţia Anei Pauker. S-a amintit apoi că ea şi Vasile Luca ignoraseră Comitetul Central şi chiar Biroul Politic şi luaseră decizii de unii singuri, că Pauker controlase direct organizaţia din Bucureşti, care era de departe cea mai puternică şi mai importantă dintre toate. Bucureştiul nu era totuşi singurul oraş criticat în rezoluţie. Aradul şi Oradea, alte centre industriale, deşi urmau Bucureştiului sub raportul numărului de muncitori industriali, erau şi ele menţionate în acelaşi context.

Tot în acest context erau prevăzute în rezoluţii şi responsabilităţile ce reveneau sindicatelor, Uniunii Tineretului Muncitoresc, ca şi unor anumite ministere şi departamente. Sindicatele şi Consiliul lor General nu reuşiseră să se transforme într-o punte între muncitorii industriali şi conduceri, guvern şi partid. Organele sindicale, conduse de Consiliul lor Central, nu arătaseră destulă grijă faţă de muncitori şi faţă de nivelul lor de trai, nu-şi îndepliniseră misiunea de a veghea ca drepturile muncitorilor să fie respectate şi să fie aplicate codul muncii şi al contractelor colective. Atunci când sindicatele şi-au ridicat uneori vocea în favoarea muncitorilor „cerinţele lor au fost adesea respinse în mod abuziv de unele ministere şi direcţii de întreprinderi, fără ca măcar să analizeze posibilităţile de satisfacere a cerinţelor care sunt juste“[12]. Ministerele Agriculturii, al Gospodăriilor Colective, al Industriei Alimentare şi Industriei Uşoare erau în cel mai mare grad răspunzătoare în această privinţă; evident însă că aceste departamente erau şi cele mai vizate pentru lipsa de alimente şi mărfuri de consum de pe piaţă, în cadrul planului cincinal.

---

[11] Organizaţia de partid Bucureşti a ajuns a fi discutată nu pentru prima şi în nici un caz pentru ultima dată. Din cauza importanţei sale numerice şi politice, în 1956 se decisese ca ea să fie organizată separat, cu un număr de secţii asemănător celui al Comitetului Central, şi divizat în raioane teritoriale.

[12] Hotărârea din 19-20 august 1953 (Rezoluţii, vol. II).

În privința Uniunii Tineretului Muncitor, el arătase superficialitate în misiunea generală de educare a tineretului în spiritul unei corespunzătoare discipline bolșevice și nu păstrase un contact adecvat cu masa tinerilor muncitori și cu majoritatea studențimii. Dar ceea ce era mai rău era faptul că educația marxist-leninistă a cadrelor UTM era extrem de slabă și, în consecință, datorită lipsei de vigilență politică, ele permiseseră multor organe ale Uniunii Tineretului să se dedea la „manifestări stângiste". Nu era pentru prima dată și nici pentru ultima dată când „manifestări stângiste" fuseseră detectate de către partid în chiar ierarhia organizației de tineret, fiindcă o furtună avea să survină din rândurile tineretului, în momentul revoltelor din 1956 din Polonia și Ungaria.

Eșecul partidului și al organizațiilor lui a fost și mai mare la sate. Partidul își subestimase sarcina de a stimula legăturile cu masele de țărani muncitori. Nevoile și cererile justificate ale acestora fuseseră ignorate, nu se întreprinsese nici un efort pentru a exercita un control corespunzător asupra modului în care organele de stat aplicaseră politica de impuneri fiscale și colectare a produselor sau pentru a evita abuzurile făcute de stat în raporturile cu țăranii.

Sub aspect politic, partidul nu izbutise să „transforme" nou createle Consilii Populare în organizații de masă ale muncitorilor. Partidul uitase principiul leninist conform căruia numai întărind alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare se putea construi noua societate. În schimb, în multe cazuri țărănimea muncitoare fusese atât de serios iritată de partid și guvern, încât în cele din urmă acest lucru o „aruncase în brațele chiaburilor". Astfel, cele două clase principale ale dictaturii proletariatului ajunseseră a fi rău tratate și nemulțumite de partid. Se mai făcea o subliniere cu privire la faptul că organizațiile de partid ar trebui să facă un mai mare efort de atragere a intelectualilor. Partidul trebuia din nou reorganizat și adus pe calea cea bună.

Ținând cont de aceste lucruri s-a decis ca din acel moment toate comitetele regionale să țină conferințe la fiecare doi ani și să aleagă noi comitete, în vreme de conferințele raionale și orășenești trebuiau să fie convocate anual. În plus, Comitetul Central s-a hotărât să convoace un Congres al partidului în martie 1954[13].

---

[13] Aceasta era o condiție statutară; era de asemenea stabilit prin statut ca ținerea congresului să fie anunțată cu un an înainte. Însă în cele din urmă Congresul a fost amânat sine die, în 1954, și ținut abia la sfârșitul lui 1955 (vezi p. 274).

Congresul, care a fost de fapt amânat mereu, avea pe agenda lui printre alte puncte şi pe acela al adoptării unui nou statut. Biroul Organizatoric, care fusese reconstituit în 1951, a fost dizolvat[14]. Biroul Politic şi Secretariatul au trebuit să preia din nou funcţiile acestuia aşa cum se stabilise în 1951. Totodată s-a făcut un apel formal către toate organizaţiile şi eşaloanele partidului să respecte principiul conducerii colective. Comitetului Central şi organizaţiilor de bază li se reamintea importanţa menţinerii disciplinei, însă accentul care caracteriza întreaga rezoluţie era neliniştea cu privire la situaţia din partid şi la slăbiciunea lui structurală.

Referitor la acest lucru, punctul cel mai important al rezoluţiei era ordinul ca „în cel mai scurt timp posibil" să se organizeze un „activ de partid de 80.000-100.000 de tovarăşi", care urmau să fie recrutaţi dintre cei mai buni membri de partid din fabrici şi întreprinderi, din gospodăriile de stat şi colective, din organizaţiile de front. Activul trebuia să colaboreze cu organele de conducere ale partidului. Această instrucţiune a fost o surpriză chiar şi pentru cei mai sceptici observatori ai partidului. Era greu de crezut că un partid cu o masă de membri de 600.000 de oameni nu putea să dea 80.000 de „activişti" corespunzători; în fapt însă, lucrurile s-au petrecut întocmai; a trebuit să treacă mult timp până când partidul şi-a constituit propriul său Activ, credincios în întregime.

Aceste critici au fost însoţite şi de unele aprecieri pozitive şi de schimbări care pot fi înţelese cel mai bine în contextul relaţiilor cu Uniunea Sovietică, în raporturile cu muncitorii şi în cele cu ţărănimea.

Relaţiile cu Uniunea Sovietică

Uniunea Sovietică a făcut două importante concesii economice. Cea dintâi a fost dizolvarea Sovromurilor, iar a doua o relaxare, uşoară e drept, a strânsorii sovietice asupra comerţului exterior al ţării.

În cazul Sovromurilor, două aranjamente româno-sovietice, din 31 martie şi 18 septembrie 1954 (semnate din partea României de Miron Constantinescu), stabileau vânzarea sau transferarea părţilor sovietice în companiile mixte către România, exceptând pe cele din

14 Eliminarea Anei Pauker din acest organism nu a fost niciodată anunţată însă este foarte probabil că întreg Biroul Organizatoric a încetat să funcţioneze în chip firesc după ce ea şi Luca au fost înlăturaţi, în 1952.

Sovrompetrol şi Sovromcuarţ; România urma să facă plăţile în rate într-un număr de ani[15]. Înţelegeri similare s-au făcut şi cu alte ţări de democraţie populară, dar România şi Ungaria au ieşit cele mai câştigate dintre ele, în măsura în care societăţile mixte au fost, în cazul lor, cele mai numeroase. Cum remarcă Spulber, totuşi aceste două ţări au trebuit să răscumpere, cu sume neprecizate de bani, atât fostele proprietăţi germane, cât şi noile valori adăugate la capital[16] Celelalte două societăţi neafectate de această măsură au fost dizolvate în 1955 şi respectiv în noiembrie 1956, după ce, ca urmare a revoltei din Ungaria, sovieticii au anulat datoriile tuturor ţărilor foste inamice în război. Atunci s-a precizat că doar totalul fusese, în cazul României, de peste 700 milioane dolari.

Chestiunea comerţului exterior al României a fost pe larg tratată cu altă ocazie (vezi p. ... şi următoarele) astfel că aici este suficient să spunem că în 1953 valoarea importurilor României din ţările necomuniste crescuse la 57,5 milioane dolari faţă de numai 35,4 milioane în 1951. Cu toate că această valoare a scăzut întrucâtva în 1954, ea a continuat apoi să se menţină mult peste nivelul anului 1951.

O semnificaţie mai mare avea modificarea raporturilor diplomatice şi strategice dintre România şi Uniunea Sovietică. Asemenea modificări se operaseră şi în relaţiile Moscovei cu celelalte ţări de democraţie populară, ele fiind necesare ca urmare a schimbărilor ce se petrecuseră în situaţia internaţională. Aceste schimbări aveau să conducă la semnarea tratatului de pace cu Austria şi la apropierea dintre Moscova şi Belgrad, în 1955.

Tratatul de pace privitor la Austria s-a semnat la 15 mai 1955. El a marcat sfârşitul unor largi şi anevoioase negocieri şi a rămas singura reuşită europeană a „spiritului Genevei", chiar dacă în realitate el a precedat Conferinţa la vârf din iulie 1955. Conform acestui tratat, Austria se angaja să nu se alăture nici unei alianţe militare şi să nu permită crearea de baze militare de către nici o mare putere, pe teritoriul său. Rusia în schimb se angaja să evacueze zona ei de ocupaţie până la 31 decembrie 1955 cel târziu.

În orice caz, ultima dintre aceste prevederi era aceea care interesa cel mai mult şi privea Ungaria şi România. Dacă trupele sovietice

---

[15] „Soviet News", 29 septembrie 1954.

[16] Spulber, p. 204.

aveau să se retragă din Austria, trupele sovietice staţionate pe căile de comunicaţie şi aprovizionare ale acestui stat, ce treceau prin Ungaria şi România, nu ar mai fi fost necesare. Şi totuşi prezenţa trupelor sovietice în aceste două ţări oferea o garanţie împotriva nemulţumirii populaţiei locale. Prin urmare, Uniunea Sovietică trebuia să găsească alte modalităţi de „legalizare" a staţionării trupelor ei pe teritoriile străine. Acest lucru s-a avut în vedere când s-a creat Pactul de la Varşovia.

Uniunea Sovietică şi-a convocat sateliţii la Varşovia, la 11 mai 1955, în aparenţă pentru a da o replică creării Uniunii Europei Occidentale, în urma înţelegerilor de la Paris, din octombrie 1954. În măsura în care era vorba de o problemă de stat şi nu de una politică, la întâlnirea de la Varşovia au participat primii miniştri, miniştrii de externe şi de apărare. Tratatul de la Varşovia a fost semnat la 14 mai[17], articolul operativ fiind al 5-lea, prin care se notifica crearea unui „comandament unificat al forţelor armate". Mareşalul sovietic Koniev a fost numit comandantul şef al acestui comandament. Tratatul era suficient pentru a asigura continuitatea controlului sovietic asupra României şi Ungariei, fiindcă el oferea o bază legală pentru continuitatea staţionării trupelor în aceste ţări.

Astfel, pentru moment trupele sovietice rămâneau în România. Într-un interviu dat în august 1955[18] unui ziar occidental, Gheorghiu-Dej menţiona drept cauză existenţa NATO. El nu a menţionat desigur că în acel moment prezenţa trupelor sovietice era considerată încă, atât de el cât şi de către Moscova, un sprijin esenţial pentru regimul său sau faptul că din punct de vedere economic (zăcămintele de petrol şi uraniu) şi strategic România era considerată destul de importantă pentru a motiva prezenţa acestor trupe. Numărul exact al trupelor sovietice din România nu a fost niciodată mărturisit, dar în ţară nu au fost probabil niciodată mai mult de 100.000 de soldaţi sovietici, cea mai mare parte fiind staţionaţi în Moldova şi Bucovina de sud, Constanţa şi cotul Dunării, pe frontiera comună dintre România, Ungaria şi Iugoslavia. Forţa aeriană sovietică era, totuşi, o altă problemă; se

[17] R.I.I.A., Documents, 1955, p. 193.

[18] Textul a fost dat publicităţii la 12 august, de agenţia de ştiri oficială a R.P.R., Agerpres. El includea o scurtă introducere care preciza că urmare a retragerii trupelor sovietice din Austria, unele ziare occidentale au publicat ştiri conform cărora trupele sovietice staţionate în România vor fi retrase din România la 1 octombrie.

aprecia că în 1953 existau 4 divizii de avioane sovietice cu reacţie la Buzău, Janca, Craiova şi Arad, cu nu mai puţin de 86 aerodromuri. Conform condiţiilor Pactului de la Varşovia, aceste baze şi aerodromuri erau considerate parte a comandamentului unificat şi, prin urmare, aveau să rămână în România indiferent de împrejurări.

Având în vedere acest lucru, se pare că prezenţa forţelor sovietice era necesară în primul rând în scopuri psihologice. În 1958, la doi ani după ce furtuna produsă de revoluţia maghiară s-a domolit şi datorită nevoii de a face noi concesii statelor satelite, Moscova s-a decis să înlăture toate aceste forţe până dincolo de Prut, rămânând totuşi la o distanţă suficientă pentru a acţiona în orice colţ al României[19] .

Reorganizarea partidului

Creşterea autorităţii lui Hruşciov în Uniunea Sovietică în 1954 a fost însoţită de o reafirmare a rolului partidului în raport cu cel al guvernului, de o separare a funcţiilor lor, iar o separare similară a funcţiilor s-a produs şi în ţările satelite. În România, această separare s-a făcut la 19 aprilie 1954, la sesiunea plenară a Comitetului Central, când s-a hotărât desfiinţarea postului de Secretar General, înlocuit cu un Secretariat de patru persoane, condus de un Prim Secretar. Membrii secretariatului urmau să se ocupe numai de probleme ale partidului şi să nu deţină posturi în guvern. Gheorghe Apostol a fost ales Prim Secretar, demisionând din posturile de vice-premier şi ministru al agriculturii, în vreme de Gheorghiu-Dej a renunţat la postul de Secretar General. A fost desfiinţat, de asemenea, Biroul Organizatoric. În timp ce aceste schimbări urmau exact pe cele făcute şi în celelalte ţări ale blocului (de exemplu, în Polonia, Preşedintele Comitetului Central, Bierut, a renunţat la postul de premier, iar în Bulgaria Cervenkov la cel de Secretar General) trebuie observat că şedinţa Comitetului Central al P.M.R. a avut loc la numai cinci zile după condamnarea şi executarea lui Pătrăşcanu, la 14 aprilie. Astfel, principala posibilitate a unei veritabile opoziţii şi a manifestării unor opinii diferite în partid a fost eliminată cu brutalitate înainte de a avea loc orice „liberalizare". Următoarele date arată compoziţia Secretariatului înainte şi după schimbările din aprilie 1954:

[19] Vezi p. 325.

Înainte de 19 aprilie 1954	Între 19 aprilie 1954 și 5 octombrie 1955
Secretar General	Prim Secretar
Gheorghe Gheorghiu-Dej	Gheorghe Apostol
Secretariat	Secretari
Gheorghe Gheorghiu-Dej	Nicolae Ceaușescu
Iosif Chișinevschi	Mihai Dalea
Alexandru Moghioroș	Ianos Fazekaș[20]
Miron Constantinescu	
Gheorghe Apostol	

Biroul Politic a rămas neschimbat, adăugându-i-se însă noi membrii supleanți, N. Ceaușescu și A. Drăghici.

În timp ce era evident că Gheorghiu-Dej își menținea necontestata sa întâietate, totodată era clar că în culisele partidului se produseseră profunde tulburări, de vreme ce P.M.R. era singurul partid comunist est-european care până la sfârșitul lui 1954 nu ținuse încă un Congres în legătură cu „Noul Curs". După cum s-a văzut, al II-lea Congres al P.M.R. ar fi trebuit să aibă loc în martie 1954, dar el a fost mai întâi amânat până la sfârșitul lui octombrie, iar apoi la mijlocul lui octombrie împins în viitor, sub pretextul că organele partidului aveau nevoie să acorde toată atenția însămânțărilor de toamnă. În februarie 1955 încă nu se fixase nici o dată, deși conform statutului partidului, Congresul ar fi trebuit ținut în 1954. După părerea multor observatori, incapacitatea conducerii de a organiza Congresul ca și alte activități ale partidului, ca de pildă a unei campanii de liniștire a minorităților, indicau faptul că măsurile „Noului Curs" nu avuseseră succes și produseseră chiar noi frământări. Abia în septembrie 1955 s-a anunțat, în sfârșit, că în decembrie se va ține Congresul, adică aproape cu patru ani întârziere. În ajunul Congresului, la 5 octombrie, Gheorghiu-Dej și-a reluat postul de Prim Secretar, renunțând la cel de premier, deținut acum de Chivu Stoica, cel mai ardent susținător al lui.

Relațiile cu muncitorii

În perioada „Noului Curs" și înaintea celui de al II-lea Congres, regimul a trebuit să întreprindă unele măsuri în sfera indutriei, pentru a reduce tensiunile acumulate în perioada stalinistă.

[20] Vezi p. 391.

Mai întâi, s-a decis desființarea marilor și binecunoscutelor lagăre de muncă. O anumită reducere a numărului celor condamnați la muncă forțată s-a remarcat chiar din prima jumătate a anului 1953; în 1954 Canalul Dunăre - Marea Neagră a fost abandonat (probabil din cauza lipsei de interes a noului guvern sovietic față de acest proiect strategic stalinist); lagărele de muncă de acolo au fost închise, ca și alte câteva mari lagăre. Guvernul a continuat să folosească munca forțată, deși nu o mai făcea într-un mod sistematic și pe scară largă, ci mai curând sub pretextul „reeducării" în spiritul îndatoririlor civice.

De pildă, între 1955 și 1956 proiectul de folosire a trestiei din Delta Dunării a fost una din întreprinderile în care au fost trimise grupurile de „delincvenți" care trebuiau să-și execute prin muncă sentințele sau chiar fără a fi condamnați. Însă în întregul bloc comunist, din Rusia până în Cehoslovacia, activitățile bazate pe muncă forțată au fost substanțial reduse la începutul „Noului Curs"; uriașe lagăre de muncă au fost închise în toate țările acestui bloc.

Mai trebuia apoi făcut ceva pentru a reduce nemulțumirea crescândă a muncitorilor industriali și pentru a depăși starea de apatie din industrie. Absenteismul și migrația industrială crescuseră după 1951 și luaseră proporții enorme între 1954 și 1955. În 1954 doar absenteismul costase statul 9 milioane de zile de lucru [21]. Noile salarii decretate odată cu reforma monetară din ianuarie 1952 nu îmbunătățiseră situația. Rezultatele planului cincinal pe 1954 erau chiar mai nesatisfăcătoare decât cele pe anul anterior. Abia dacă vreo câteva ramuri ale industriei își atinseseră obiectivele fixate. Căile ferate și cooperativele meșteșugărești își depășiseră planurile, dar rezultatele în industria metalurgică și de mașini, petrol, energie electrică, de produse alimentare s-au situat toate sub sarcinile stabilite – cele mai dezamăgitoare fiind cele ale industriei de construcții, unde ele fuseseră îndeplinite numai în proporție de 87,3%.

La 24 noiembrie 1953 a intrat în funcțiune o nouă lege de salarizare, având ca obiectiv îmbunătățirea salariilor muncitorilor și

---

[21] Raport la al II-lea Congres, 1955 („Scânteia", 24 decembrie 1955). Din 9 milioane de zile pierdute, 7 milioane se datoraseră absențelor nemotivate, și 2,3 milioane celor motivate.

stimularea producţiei industriale[22]. Muncitorii din industriile uşoară, alimentară, textile, petrol primeau plăţi considerabil mai mari pe baza contractului de salarizare. Un sistem mult mai bine pus la punct stabilea plata în acord, combinat cu un sistem suplimentar de premiere pentru depăşirea normelor de producţie. Salariile muncitorilor în sistemul plăţii în acord erau cu 10-15% mai mari decât acelea ale muncitorilor plătiţi în regie, astfel de muncitori putând primi şi o primă pentru creşterea progresivă; prima se calcula în funcţie de cantitatea şi calitatea muncii prestate, peste norma de bază.

La 27 decembrie 1954[23], în cadrul unei alte acţiuni cu caracter concesiv, guvernul a anunţat abandonarea raţionalizării la principalele produse de consum şi desfiinţarea cartelelor. Aceasta s-a vrut desigur o acţiune populară. Însă în realitate, deşi preţurile la mărfuri au fost reduse, efectul general a fost acordul neoficial ca preţurile pieţii să crească peste preţurile raţionalizate.

Şi totuşi categoria faţă de care guvernul a arătat ceva mai mare preocupare a fost intelectualitatea tehnică, deşi noua lege a salariilor era menită să crească veniturile tuturor muncitorilor şi angajaţilor. În preambulul la acest decret se arăta că criteriile de bază aflate în vigoare din 1949, care-i divizau pe toţi muncitorii fără nici o discriminare în categorii generale de angajaţi, s-au dovedit a fi necorespunzătoare. Ele nu făcuseră o distincţie suficientă, în special între personalul de conducere şi cel tehnic, pentru care fuseseră instituite 15 categorii.

De asemenea nu se ţinuse cont de faptul că personalul de conducere şi tehnic era mai important pentru economia naţională atunci când lucra „în producţie", încurajându-se astfel „birocratizarea" acestui personal. Graniţa dintre personalul de conducere şi cel tehnic pe de o parte şi muncitorii manuali pe de alta, a fost astfel şi mai mult accentuată. Intelectualitatea urma să fie scoasă din categoriile generale de muncitori în care fusese încadrată până în acel moment. Articolul 7 anunţa că întregul sistem de plată a salariilor urma să fie schimbat

---

[22] Decizia Consiliului de Miniştri privind îmbunătăţirea sistemului de salarizare, încurajarea calificării muncitorilor şi creşterea productivităţii („Scânteia", 20 decembrie 1953).

[23] Hotărârea C.C. al P.M.R. şi a Consiliului de Miniştri cu privire la desfiinţarea sistemului de aprovizionare pe bază de raţii şi cartele ("Scânteia", 27 decembrie 1954).

privitor la cei din personalul de conducere, ingineri, tehnicieni, specialişti, contabili şi angajaţi administrativi inferiori. De acum înainte ei urmau a fi plătiţi potrivit funcţiilor pe care le exercitau în ierarhia aparatului de producţie. S-a anunţat mai târziu că salariul mediu lunar al unui specialist va fi de 800 lei, la care se adăugau alţi 500 lei pentru cei cu doctorate.

În plus, reducerile la impozitele pe venit decretate la 27 noiembrie 1953 constituiau şi ele alte concesii făcute intelectualilor şi funcţionarilor publici. Ele diminuau în mod vizibil impozitele pe salariile peste 500 lei, care erau din categoria celor mai mari la nivelul muncitorilor manuali. Pentru salariile de 150 lei lunar impozitul era de 7,6%, pentru cele de 250 lei şi mai mult plafonul impozitului era de 16%. În contrast cu salariile intelectualilor, cele ale muncitorilor manuali rămâneau la o medie de 350 lei lunar.

	1950	1953	1956
Total personal	809	1027,7	1101,1
Industria socialistă	743,9	918,3	972,1
Cooperativele din industria de stat	65,3	109,4	129,1
Total muncitori	625,3	847,6	916,8
Cooperativele din industria de stat	569,7	570,1	803,1
Persoanele angajate în sectorul particular	188,9	86,3	129,0

Sursa: „Anuarul Statistic", 1957.

Discrepanţa dintre tratamentul acordat intelectualităţii tehnice şi cel al muncitorilor industriali îşi avea o paralelă între cea oferită de creşterea numărului muncitorilor industriali şi acela al birocraţiei în anii planului cincinal, care în mai multe privinţe contribuise la modelarea structurii economice şi sociale a României sub regimul comunist. Cine caută să descopere numărul veritabililor „muncitori" în statisticile oficiale ale regimului pentru anii 1950-53 şi 1956, va afla cifrele prezente în tabelul de mai sus. Comparate cu cifra rotundă de 750.000 muncitori din industria României existenţi la 1936, creşterea absolută înregistrată în 1956 trebuia să fie de 200.000-250.000. Spre deosebire de aceasta, numărul personalului tehnic şi al birocraţilor crescuse mai

rapid. Din cifrele tabelului de mai sus se desprinde faptul că în 1956 revenea aproape un muncitor nemanual la fiecare patru muncitori din industrie, (respectiv 1.101.100 minus 917.000 muncitori: 184.000 muncitori nemanuali). Această umflare a aparatului administrativ este, desigur, o trăsătură caracteristică a economiilor comuniste, care stă la originea „noii clase". Faptul aduce prejudicii în special economiilor subdezvoltate, precum aceea a României, unde tendințele inerente către birocratizare au impus întotdeauna necesitatea combaterii ei. Această luptă nu a fost încă câștigată.

Relațiile cu țăranii

Renunțarea la colectivizarea totală, măsură pe care guvernul a fost forțat să o inițieze în septembrie 1951[24], s-a dovedit o mișcare înțeleaptă. Întovărășirile agricole au întâmpinat un răspuns mult mai puțin dârz din partea țăranilor decât temutele gospodării colective. Numărul lor a înregistrat o creștere puternică din 1952 până în 1958. Această evoluție a cunoscut o schimbare inversă în Rusia. Și acolo în primii ani ai „colectivizării voluntare" (1927-1930) întovărășirile fuseseră mult mai populare decât gospodăriile colective, dar din momentul în care Stalin a început acțiunea de adevărată colectivizare, întovărășirile au decăzut rapid, iar importanța lor pentru „sectorul socialist" a scăzut aproape la zero în numai trei ani[25]. În R.P.R., dimpotrivă, după trei ani de eforturi încordate de a iniția o colectivizare corespunzătoare sub raport doctrinar, Ana Pauker a fost criticată pentru amânarea înregistrată în organizarea „asocierii pentru lucrarea în comun a pământului, de tipul întovărășirii"[26].

Fără îndoială, comuniștii puteau prezenta această formă „inferioară" ca pe un prim pas, mai ușor, în procesul colectivizării. Începând cu 1951 presa de partid s-a umplut de argumente care demonstrau că toate cooperativele și asociațiile erau doar forme tranzitorii către faza finală a colhozurilor. Însă succesul crescând al întovără-

---

24. Vezi pp. 232-234.

25 Vezi N. Jasny, **The Soviet Agriculture of the USSR**, (Stanford U.P., 1950).

26 Discursul lui Moghioroș la Plenara C.C. din noiembrie-decembrie 1961.

şirilor bazate pe principiul proprietăţii asupra pământului a dat acestor argumente, în anii 1955-1958, caracterul unei previziuni îndepărtate. Dimpotrivă, ceea ce s-a întâmplat a fost că permiţându-li-se acestui tip de cooperative să existe şi încurajându-le să înflorească, comuniştii români au putut să se prezinte cu actualele statistici impresionante pentru progresele făcute în „sectorul socialist" al agriculturii. Considerând toate aceste forme de asociere ca forme socialiste, politica agrară a P.M.R. putea fi înfăţişată ca o neabătută înaintare către scopurile ce şi le fixase. Atunci când termenul „cooperativizare" l-a înlocuit pe cel de colectivizare, schimbarea unui fel de socializare a pământului cu alta, care mai înainte fusese condamnată pur şi simplu ca „generatoare de capitalism" a fost un timp susţinută. Acesta a fost succesul personal al lui Moghioroş care preluase responsabilitatea problemelor agricole în cadrul Biroului Politic[27].

La 5 septembrie 1953 a fost anunţată măsura de a se reduce impozitele producătorilor agricoli. Datoriile şi cotele nelivrate din anul precedent au fost anulate. Unele impozite şi cote de livrări la lapte, carne şi lână au fost reduse şi s-a instituit un nou sistem de vânzări, cu plăţi în avans, la animale vii, produse animaliere, materii prime industriale, fructe şi legume. De asemenea au fost reduse la jumătate taxele pe vânzarea produselor în surplus din gospodăria ţărănească (mărfuri care-i rămâneau ţăranului după livrarea cotelor datorate) cu condiţia ca aceste surplusuri să fie vândute statului.

Desigur că aceste concesii erau binevenite, dar ele se păstrau în cadrul sistemului care era cu totul nedorit. Este adevărat că cei mai mulţi dintre ţărani mai erau încă, în 1953 şi chiar în 1956, necolectivizaţi, însă teama de colectivizare era în sine o piedică în calea creşterii eforturilor lor. Prin urmare, efectul acestui lucru asupra producţiei a fost foarte dezamăgitor. Tabela de mai jos arată producţiile medii la hectar la principalele recolte:

---

[27] În cuvântarea sa la plenara C.C. al P.M.R. din noiembrie-decembrie 1961, Moghioroş a reamintit cum, cu toate că rezoluţia fundamentală din martie 1949 recomandase constituirea de asociaţii de tip întovărăşire, care aveau să facă mai uşor tranziţia spre gospodării colective, Ana Pauker amânase aplicare acestei recomandări, afirmând că dacă asemenea asociaţii se constituiau, ţăranii vor părăsi gospodăriile colective existente şi vor intra în întovărăşiri. A fost astfel nevoie ca „alţi tovarăşi" să rezolve această sarcină trasată de partid.

	1934	1948	1953	1954	1955	1956
Grâu	10,3	9,4	14,4	8,7	10,2	8,4
Porumb	10,4	6,2	11,2	15,0	18,0	11,0
Orz	9,4	7,6	12,2	38,7	10,6	7,9
Orez	25,6	14,4	27,2	32,3	18,6	21,8
In	20,6	17,1	11,1	11,6	18,2	17,5

Sursa: „Anuarul Statistic", 1957.

Se va observa că, în general, 1953 a fost un an bun pentru producția medie, în principal mulțumită vremii favorabile. Dar cu toate că aceste concesii, care au survenit târziu în cursului anului, nu au putut afecta efectiv rezultatele, faptul că, în martie, după moartea lui Stalin, aceste concesii pluteau în aer, se pare că a contat, în parte, pentru creșterile de producție.

În mii de tone, volumul total al producției pentru aceeași perioadă a fost următorul:

	1934-38	1948	1953	1954	1955	1956
Cereale	8.016	5.418	8.621	8.064	9.956	7.139
Grâu	2.630	2.397	3.964	2.140	3.006	2.436
Porumb	4.055	2.260	3.225	4.953	5.877	3.931
Orz	165	85	262	169	211	136
Orez	1	11	55	50	35	36

Sursa: „Anuarul Statistic" 1957.

Orice comparație cu perioada anterioară războiului este desigur neelocventă, din cauza pierderii, de către România, înainte și după război, a regiunilor ei cele mai fertile. Însă compararea recoltelor medii la hectar este încă valabilă, iar pe această bază mica gospodărie țărănească din anii antebelici, în sine departe de a fi eficientă, e un etalon ce arată o nouă situație foarte favorabilă.

Încetinirea colectivizării a fost dezvăluită de Gheorghiu-Dej la cel de al II-lea Congres al P.M.R. din decembrie 1955. Întregul sector socialist (ferme de stat, pământ de stat, gospodării colective și întovărășiri) acoperea doar 26,5% din pământul arabil al țării, care totaliza o suprafață de 9,7 milioane hectare. Din acest total cooperativele dețineau doar 8,3% din terenul arabil, iar fermele de stat și terenurile statului, (nucleul celor din urmă fiind constituit de pământurile fos-

fului domeniu regal), deţineau 13,7%. Acest progres lent, sau, cu alte cuvinte, prudenţa arătată de regim de a nu grăbi colectivizarea – ca, de pildă, în Bulgaria – era chiar şi mai izbitor reflectată, în raportul lui Dej, de cifrele indicând structura socială a zonelor rurale. După 10 ani de regim comunist, ea arăta în felul următor:

	Procentual
Membrii ai gospodăriilor colective	5,5
Membrii ai asociaţiilor agricole	5,8
Muncitori agricoli	sub 1,0
Ţărani cu gospodării mici	45,2
Ţărani cu gospodării mijlocii	40,5
Chiaburi	22,0

Sursa: „Scânteia" din 25 decembrie 1955.

În afară de semnificaţia lor politică, aceste cifre relevă şi importante tendinţe social-economice. Una din ele, demnă de remarcat, era subţierea drastică a rândurilor proletariatului agricol. Existau probabil trei motive principale ale acestei tendinţe. Mai întâi că ţăranii din brigăzile fermelor de stat şi muncitorii S.M.T.-urilor nu mai erau acum consideraţi ca ţărani fără pământ, ci „un nou detaşament al clasei muncitoare la sate". Al doilea, că proletariatul agricol îşi pierduse mulţi dintre membrii lui ca urmare a reformei agrare din 1945. Al treilea, că mulţi ţărani lipsiţi de pământ fuseseră absorbiţi în procesul industrializării.

Însă tendinţa cea mai semnificativă era creşterea numărului gospodăriilor de mărime mijlocie. În vreme ce procentul celor mici scăzuse de la 57% din terenul arabil în 1948, la 42,4% în 1955, gospodăriile mijlocii crescuseră de la 34 la 40% şi procentul continua să crească. Aceasta arată, după Gheorghiu-Dej, că ţărănimea mijlocaşă devenise tot mai mult pivotul satului; importanţa ei, ca producătoare de mărfuri agricole, crescuse[28] . Potrivit cifrelor publicate la sfârşitul lui 1956, gospodăriile mici şi mijlocii produceau încă, împreună, 75% din întreaga recoltă de cereale şi legume a ţării. După definiţia comunistă, o gospodărie mică este cea care deţine până la 5 ha de pământ, iar una mijlocie între 5 şi 20 ha.

[28] „Scânteia" 25 decembrie 1955; „Agerpres Information Bulletin", 10 ianuarie 1960.

Creşterea numărului gospodăriilor mijlocii continua un proces care începuse încă în anii dintre cele două războaie mondiale. Rămânea surprinzător faptul că ţăranul mijlocaş avea capacitatea de a-şi extinde proprietatea şi astfel de a-şi consolida poziţia sa socială şi economică la sate. Situaţia sugera că clasa ţărănească, în ciuda persecuţiilor, în ciuda cotelor obligatorii, a impozitelor exorbitante şi a preţurilor exagerate percepute pentru serviciile S.M.T.-urilor, fusese în stare să reziste colectivizării şi să-şi menţină poziţia sa tradiţională în economia ţării. Totuşi, confruntarea finală încă nu avusese loc.

Pentru moment, principalul obiectiv al politicii agricole era să se facă astfel încât, 60-70% din întreaga producţie agricolă să provină, spre sfârşitul celui de al doilea plan cincinal, din „sectorul socialist". Transformarea socialistă a agriculturii, spunea Gheorghiu-Dej în raportul lui, era „o necesitate obiectivă" pentru realizarea unei înalte producţii socialiste în economia naţională în ansamblu şi pentru „dezvoltarea armonioasă" a agriculturii. Sarcinile principale ale partidului în perioada planului erau să intensifice munca de constituire mai rapidă a noilor asociaţii agricole şi gospodării colective, dar pe baza „strictei aderări la principiul liberului consimţământ"; să întărească şi să dezvolte colectivele şi întovărăşirile existente, în vederea atragerii ţăranilor către intrarea în „forme mai înalte ale cooperativelor agricole de producţie"; să crească producţia şi productivitatea, extinzându-se aria cultivată şi reducându-se costurile producţiei [29].

Astfel, în anii de nemulţumire şi tensiune de după 1953, comuniştii români erau mai preocupaţi de producţie şi aprovizionarea oraşelor decât de aspectul ideologic al colectivizării.

Al II-lea Congres al P.M.R.

Al II-lea Congres, amânat de atâtea ori, a fost ţinut în cele din urmă între 23 şi 28 decembrie 1955 şi la el au participat delegaţi reprezentând un număr de 33 de partide comuniste[30]. Deliberările lui, de la un capăt la celălalt au avut loc într-o atmosferă de entuziasm forţat. Două veşti de ultimă clipă au bucurat totuşi membrii partidului.

---

[29] Ibidem.

[30] Delegaţia P.C.U.S. a fost condusă de Alexei Kirichenko, membru al Prezidium-ului şi Prim Secretar al C.C. al P.C. Ucrainean. A fost încă o ocazie care indica interesul special pe care ucrainenii îl arătau problemelor româneşti.

Cea mai importantă era vestea admiterii României la Naţiunile Unite[31], veste care a fost adusă la cunoştinţa presei cu câteva zile înaintea Congresului şi la care s-au făcut apoi referiri în principalele discursuri. A doua veste, mai puţin importantă, era cumpărarea de către guvernul român a Sovrompetrol-ului.

Agenda Congresului a inclus raportul Comitetului Central, ţinut de Gheorghiu-Dej[32], raportul Comisiei Centrale de Revizie, ţinut de N. Guină (membru al C.C. şi ambasador în Iugoslavia), raportul asupra directivelor celui de al doilea plan cincinal, ţinut de Chivu Stoica şi raportul asupra adoptării noului statut al partidului şi alegerii noii conduceri, ţinut de N. Ceauşescu.

Acesta din urmă a condus la alegerea unui nou Comitet Central format din 56 de membri şi 34 de supleanţi, unii dintre noii aleşi fiind prim secretari regionali de partid. Printre cei sacrificaţi se aflau desigur principalele victime ale epurării din 1952 şi Gheorghe Florescu, fost lider al tineretului şi unul dintre comuniştii români aflaţi în timpul războiului în Franţa; Ion Gheorghe Maurer a devenit preşedinte al Prezidium-ului şi mai târziu premier, iar Gheorghe Vasilichi (prieten al lui Pătrăşcanu printre muncitorii ceferişti, care şi el se aflase în Franţa în anii războiului) a fost coborât la rangul de supleant. Noii membri ai Biroului Politic erau aceiaşi ca şi mai înainte, adăugându-li-se însă alţi trei: P. Borilă, A. Drăghici şi N. Ceauşescu. Drăghici continua să fie şi ministru de interne, având sub controlul lui şi toate forţele de securitate, cu excepţia celor ce ţineau de armată. Ordinea priorităţii în noul Birou Politic diferea de cea din aprilie 1954, prin faptul că acum, Chivu Stoica urcase pe locul 2, urmat de Chişinevschi, Apostol, Moghioroş, Bodnăraş, Miron Constantinescu, Pârvulescu, Borilă, Drăghici şi Ceauşescu. Membrii supleanţi erau Dumitru Coliu, Leontin Sălăjan, Leonte Răutu şi Ştefan Voitec. Gheorghiu-Dej rămânea Prim Secretar, ceilalţi secretari fiind Chişinevschi, Ceauşescu, Ion Fazekaş şi I. Cozma. Comisia de Control era condusă de Pârvulescu, cu Liuba Chişinevschi şi Ion Vinţe ca vice-preşedinţi.

---

[31] Urmare a înţelegerii din 14 decembrie 1955, prin care 16 naţiuni au fost admise, între care şi ţările blocului comunist, cu toate că Bulgaria, Ungaria şi România fuseseră din 1950 „avute în vedere" de către Naţiunile Unite (vezi anterior p. 227). Italia, Spania şi Finlanda au reprezentat cele mai importante intrări obţinute de vest cu prilejul acestui „pachet" de admiteri.

[32] „Scânteia" şi „Agerpres Information Bulletin" din 10 ianuarie 1956.

Deşi Gheorghiu-Dej dovedise încă odată că deţinea un control ferm asupra rivalilor săi, secţiunea din raportul său la Congres privitoare la partid dezvăluia un indiciu suplimentar asupra întrebării privitoare la posibilitatea convocării mai devreme a Congresului. Declaraţia lui că „orice abatere de la linia partidului poartă în sine pericole pentru însăşi fiinţa partidului şi că lupta pentru puritatea rândurilor sale, pentru unitatea sa de monolit este o îndatorire supremă a tuturor membrilor" pare să atragă atenţia asupra luptei de culise din conducere, de după epurarea din 1952 şi asupra dificultăţilor întâmpinate în confruntarea cu susţinătorii lui Pauker, Luca şi Georgescu.

Aşa cum s-a văzut, la acest Congres Dej i-a atacat din nou pe cei trei foşti lideri pentru recrutările făcute fără discernământ în partid, pentru colectivizarea forţată, pentru încercarea de a împiedica partidul să-şi exercite controlul asupra acelor importante sectoare de stat care căzuseră în mâinile lor.

Raportul lui Dej mai conţinea şi date destul de complete cu privire la mărimea şi tăria partidului. El arăta că partidul număra 595.398 membri şi candidaţi, din care ultimii erau în număr de 56.583. Numărul total al membrilor era mai mic decât acela de la Congresul din 1948, iar motivele expuse pentru această situaţie erau epurarea din 1950 şi faptul că între 1948-1952 nu fuseseră admişi noi membri. După 1952, partidul constituise un număr de 8.000 noi organizaţii de bază. Cei mai numeroşi membri ai organizaţiilor de bază se aflau în rândul organizaţiilor „teritoriale" şi de „fabrici"; un mare număr dintre ei trebuie să-l fi format şi noii membri selecţionaţi din noul personal administrativ, tânăr. Se formase un total de 29.393 organizaţii „de bază" în fabrici, uzine şi unităţi agricole, ca şi în unităţile teritoriale; 76.000 de membri lucrau în birourile acestor organizaţii. Partidul avea 19 organizaţii regionale, 190 raionale şi 159 organizaţii orăşeneşti. În comitetele acestor organizaţii activau 11.000 de cadre. Se mai raporta de asemenea că sarcina trasată la plenara C.C. din 13 august 1953, şi anume, cea de a se crea un activ de partid de 80-100.000 de membri fusese îndeplinită, că activul lucra, incluzând noi membri devotaţi lui Dej.

Deşi în privinţa tăriei fiecărei organizaţii de partid şi a ordinii importanţei lor cifre complete nu erau date, se poate deduce din raportul Comisiei de Validare că organizaţia oraşului Bucureşti rămânea de departe cea mai puternică. Ea avea 115 delegaţi. Cum fiecare delegat la Congres reprezenta 700 de membri, oraşul Bucureşti trebuie să fi avut aproape 80.000 de membri de partid, urmat de organizaţiile regionale ale Ploieştiului, cu 76 de delegaţi (cam 50.000 de membri) şi Clujului, cu 64 delegaţi, adică 46.000 de membri.

Sigur că exista o mare deosebire între structura delegaţiilor şi aceea a partidului în general (delegatul trebuia să fi activat mai de mult timp în rândurile partidului) ; cifrele următoare din raportul Comisiei de Validare [33] aruncă o lumină indirectă şi asupra diferitelor componente sociale ale partidului. Astfel, 10% dintre delegaţi făceau parte din partid încă din zilele ilegalităţii, 40,51% din 1944-1945, 25,84% din 1946, 22,21% din 1947 şi numai 0,58% de după 1948.

Aceste cifre arătau că, în ciuda epurării, grupul membrilor recrutaţi de Ana Pauker şi Miron Constantinescu în anii 1945-1947 rămăsese de departe cel mai numeros, formând cam 88% din rândul celor din care se aleseseră delegaţii. Dar aşa cum s-a văzut, aceştia erau cei mai puţin demni de încredere; membrii de partid recrutaţi atunci reprezentau în principal, dacă nu exclusiv oportunişti de toate felurile, nerăbdători să obţină prin intrarea în partid fie o funcţie, fie o iertare pentru vreo implicare datând din vremea perioadei premarxiste.

Compoziţia după vârstă a delegaţilor era următoarea: 37,21% erau până în vârstă de 35 de ani, 17,31% între 36 şi 40 de ani, 33,08 între 41 şi 50 de ani şi 12,4% peste 50 de ani; 79,2% erau etnici români, iar restul erau „recrutaţi din rândul minorităţilor naţionale".

Compoziţia socială a partidului era de natură să-i îngrijoreze încă pe conducători. Sarcina trasată Comitetului Central în 1950, cea de a creşte numărul muncitorilor de la 37,2% la 60% nu fusese dusă la bun sfârşit. Procentajul muncitorilor la sfârşitul lui 1955 era doar de 42,61%, şi chiar printre candidaţi, luându-i în considerare şi pe cei calificaţi, muncitorii reprezentau un procent de numai 47,93%. Putea fi remarcat un anumit sentiment de nelinişte în apelul pe care-l făcea Gheorghiu-Dej atunci când insista din nou asupra faptului că trebuia să se asigure în partid o creştere a numărului muncitorilor, în special

[33] „Scânteia", 15 decembrie 1955.

din principalele industrii (care erau de fapt muncitori manuali), astfel încât elementul clasă muncitoare să poată deveni „elementul preponderent" în P.M.R.[34]. Distincția ce se făcea în acest fel între adevărații muncitori era relevantă aici. Potrivit cifrelor date la Congres, existau 2.600.000 „muncitori", însă ei includeau tehnicieni, muncitori agricoli și multe alte categorii definite, mai mult sau mai puțin, ca activând „în domeniul producției". Dată fiind această situație, însemna că 42,61% adică aproximativ 200.000 de bărbați și femei reprezentau mai puțin de 10% din cei pe care Apostol îi descria drept „muncitori".

Raportul privitor la învățământul și educația de partid se încheia și el cu obișnuitele cuvinte de insatisfacție. Din cuvântarea lui Răutu s-a putut afla că numai 65% din numărul total al membrilor și candidaților de partid trecuseră sau urmau să treacă prin diferite școli elementare și cursuri de partid. Mai mult de o treime din membri nu beneficiau de nici o formă de instruire sau școlarizare politică, ceea ce reflecta aceeași abordare pripită și fără de criterii în recrutarea membrilor, pentru care fusese criticată Ana Pauker. Singura deosebire era că, în vreme ce înainte de 1949 orice fel de membru era binevenit, după instaurarea „dictaturii proletariatului", accentul se punea pe atragerea în partid a acelor elemente care arătau eficacitate și îndemânare în producție, fie ea industrială sau agricolă, cu o preferință clară spre cea dintâi categorie. Însă, din punct de vedere ideologic, noua categorie era chiar mai slabă ca cea de mai înainte.

Această slăbiciune se datora în principal faptului că în realitate, partidul accentuase întotdeauna nevoia de capacitate practică în rezolvarea sarcinilor practice curente. Principalul reproș adus educației de partid nu era acela că membrii nu izbutiseră să asimileze o doză suficientă de marxism-leninism sau că dovediseră o insuficientă conștiință revoluționară, ci aceea că rămâneau mult în urmă cu problemele vieții de fiecare zi și în raport cu necesitățile activității practice de partid.

„Mai mult ca oricând este necesar să lichidăm caracterul școlăresc pe care-l are de multe ori propaganda noastră de partid. Propaganda de partid trebuie să fie indisolubil legată de practica construcției socialiste și, îndeosebi, de problemele concrete ale economiei... Lipsa principală ce se manifestă în conținutul propagandei de partid și a muncii ideologice în general, este dogmatismul, însușirea bucherească, necreatoare a învățării marxist-leniniste"[35].

---

[34] Ibidem.

[35] Raportul lui Dej, citat anterior.

O altă problemă îngrijorătoare era absența precumpănitoare a oricăror „curele de transmisie" eficace între partid și popor. Acest lucru provenea parțial din slăbiciunea dovedită în educația de orientare practică și parte din faptul că compoziția socială a partidului era categoric lipsită de o bază largă. Cea mai vizibilă lipsă de contact era la sate, unde țăranii particulari formau încă marea majoritate a populației. La orașe, contactul cu muncitorii industriali și tineretul era considerat a fi nesatisfăcător. Pentru această situație partidul acuza de slăbiciune munca sindicatelor și faptul că în activitatea în rândul tineretului partidul nu izbutise să pătrundă până la adevăratul nivel local, limitându-se doar la nivelul comitetelor regionale, raionale sau orășenești. Se admitea că partidul nu reușise să-și amintească faptul că ceea ce caracteriza tineretul era energia lui dinamică și nevoia de a servi o cauză. Propaganda orală și scrisă nu acordase destulă atenție „luptei împotriva influenței ideologice burgheze" și confuziei teoretice ce putea fi întâlnită în multe articole din ziare și periodice, în cărți și broșuri, în cursuri universitare și conferințe publice. Era clar că începând cu sfârșitul anului 1955, partidul devenise conștient de încăpățânarea cu care tineretul român rezista la învățământul și doctrina comunistă; tineretul continua să fie puternic atașat de valorile naționale și tradiționale, ceea ce producea un gol între el și încercările insuficient de clare și ezitante ale U.T.C.-ului de a crea unele legături cu masa tinerilor.

Acest lucru se adeverea și în privința Consiliilor Populare, cu deosebirea că acestea erau organisme mai recente și mai complexe decât sindicatele și UTC-ul. Și aici organele de partid nu izbutiseră să găsească modalitățile prin care consiliile puteau contribui la „unirea Partidului Muncitorilor cu masele de țărani și muncitori". Partidul se îngrijise aproape exclusiv doar de dominarea lor; el nu le dăduse nici măcar șansa de a acționa ca unități locale semi-independente; se observa că această atitudine nemulțumise consiliile, lipsindu-le de orice inițiativă, reducându-le responsabilitatea și împiedicându-le să-și joace rolul lor efectiv de organe de conducere administrativă. Dar nu exista la îndemână nici un remediu în fața acestor deficiențe, după cum lipsa de cadre și izolarea partidului în țară însemnau și ele că personalul de încredere al partidului trebuia să fie folosit și în funcțiile de stat. Confuzia creată la vârf, unde funcțiile din partid, guvern, armată și îndeosebi din securitate erau îndeplinite întotdeauna practic de aceiași oameni, se transmitea de sus până la eșaloanele cele mai de

jos. Şi aici sarcinile „concrete" erau aşa de urgente şi aşa de arzătoare încât oamenii care aveau de fapt puterea de decizie nu puteau să folosească timpul şi mijloacele de care dispuneau pentru a încerca să influenţeze fără a constrânge şi să dea sfaturi fără a depăşi competenţele. Lucrurile trebuiau făcute şi erau făcute fără mare greutate de către cei aleşi iniţial din raţiuni de securitate şi doritori să o facă.

Una dintre măsurile cele mai serioase luate în vederea reorganizării partidului la cel de al II-lea Congres a fost influxul puternic de oameni tineri, îndeosebi al noilor prim-secretari admişi în Comitetul Central, mult lărgit, sub raportul membrilor şi al supleanţilor lui. Erau tineri recrutaţi din producţie, trecuţi rapid prin şcolile de partid. Ei reprezentau noua categorie de lideri de partid, cu calificare în conducerea administrativă; începând din 1951, ei puteau fi întâlniţi la toate nivelele mecanismului de partid.

Alte acţiuni s-au reflectat în unele din amendamentele la statutul partidului. Un nou articol elibera Comitetul Central de obligaţia ţinerii Conferinţei Naţionale. Acest lucru spulbera, desigur, chiar şi iluzia democraţiei de partid. În acelaşi timp, noile reglementări stabileau clar că organizaţiile de partid nu aveau nici un drept de control asupra miniştrilor, asupra organismelor centrale şi de stat. Ele puteau doar să semnaleze observaţii şi nereguli. Însă principalul scop al amendamentelor era de a asigura o compoziţie socială mai bună în rândurile partidului. Pentru admiterea membrilor şi a candidaţilor s-au instituit perioade noi mai lungi, precum şi condiţii mai stricte. Cei sub 20 de ani nu puteau fi admişti drept candidaţi dacă nu erau membrii UTC; stagiul de candidatură era prelungit de la 6 luni la un an, 18 luni şi chiar 2 ani, corespunzător condiţiei sociale şi profesionale a candidatului. Numai într-un singur caz organizaţiile puteau să reducă durata candidaturii la cele 6 luni prevăzute până atunci, şi anume, în cazul muncitorilor industriali care activaseră în producţie cel puţin o perioadă de 5 ani. Această prevedere era grăitoare din două puncte de vedere; pe de o parte ea viza categoria celor care fuseseră activi în cadrul primului plan cincinal şi care-şi arătaseră zelul în acele împrejurări; pe de altă parte se punea în evidenţă faptul că această categorie arătase reţinere în faţa invitaţiei de a intra în partid.

Acestea erau deci principalele trăsături ale partidului aşa cum au fost ele dezvăluite de cel de al II-lea Congres. Partidul dobândise o anumită stabilitate la vârf, însă în ansamblu era încă departe de a fi

avangarda conştientă a socialismului. Cantitativ şi calitativ el lăsa încă mult de dorit. Baza lui populară era îngustă şi nu izbutea să influenţeze ţara în ansamblul ei, mai ales pe cei tineri. Sigur că puterea lui era fără rival. Dar slăbiciunea lui, şi mai evidentă, l-a făcut adesea să apeleze la un singur instrument politic: represiunea.

Situaţia industriei

La al II-lea Congres principalul raport economic a fost prezentat de Gheorghiu-Dej. S-a anunţat astfel că primul plan pe 5 ani fusese îndeplinit cu o lună mai înainte, sub raportul producţiei industriale.

Volumul producţiei industriale era de 2,9 ori mai mare decât cel din 1938 şi de 3,4 ori mai mare decât în 1944. Producţia de mijloace de producţie era în general de 3,9 ori mai mare decât aceea din 1949 iar aceea de bunuri de consum crescuse, faţă de 1944, de 2,9 ori.

Creşterile planificate şi realizate în producţia industrială, 1950-1955

(în tone şi procente)

Produsul	Planul	Realizat	
	Creşterea absolută		Procentul de creştere
Energie electrică în milioane kw/h	2,6	2,2	104
Cărbune	4,6	2,3	59
Ţiţei	5,0	5,5	110
Minereu de fier	0,4	0,2	53
Fontă	0,5	0,3	80
Oţel brut	0,7	0,2	38
Oţel laminat	0,4	0,1	24
Acid sulfuric	91	40	78
Ciment	1,8	1,0	56

Sursa: U.N. Economic Survey of Europe 1955, tabela 107.

Dej a recunoscut însă că planul nu fusese îndeplinit la întreaga gamă de produse industriale. Aceste neîndepliniri includeau oţelul, cărbunele, cimentul, celuloza, textilele, produsele din piele, zahărul, produsele lactate şi din peşte.

La investiţii, 67% din total fusese absorbit de industria petrolieră, de dezvoltarea energiei electrice, de industria constructoare de maşini şi chimică. Industriile energetică şi a carburanţilor singure absorbiseră 34% din totalul investiţiilor. Însă planul de investiţii însuşi nu fusese îndeplinit în întregime. O prezentare detaliată a investiţiilor planificate şi a celor realizate arată astfel:

Investiţiile capitale globale planificate şi realizate, 1951-1955
(în milioane lei la preţurile din 1950 şi valoarea dinaintea reformei monetare)

	Planul (publicat în 1950)	Realizare
Industria grea	586	695
Industria uşoară	124	93
Întreaga industrie	710	788
Agricultura	133	131
Transporturi şi comunicaţii	215	141
Comerţ	29	32
Construcţii de locuinţe	43	48
Şcoli, spitale, clădiri publice etc	163	120
Altele	37	
TOTAL	1.330	1.260

Sursa: U.N. Economic Survey of Europe, 1955, tabela 112.

Gheorghiu-Dej a raportat că în perioada aplicării planului fuseseră deschise peste 100 de noi fabrici şi alte întreprinderi. În 1955 existau în sectorul socialist al industriei un număr de 2.223 întreprinderi industriale, divizate, după cum urmează, potrivit sferei administrative de care ţineau şi procentajul cu care participau la producţia totală a industriei socialiste:

Ansamblul industriei socialiste

	Numărul	Procentajul din total
Industria de stat	1.598	93
Condusă la nivel naţional	(1.306)	(86)
Condusă la nivel local	(292)	(7)
Cooperativele	625	7
TOTAL	2.223	100

Sursa: Raportul lui Dej la al II-lea Congres.

Numărul muncitorilor din industriile de stat de subordonare națională crescuse de la 548.481 în 1950 la 700.522 în 1955. Existau 7 întreprinderi cu mai mult de 5000 de muncitori angajați, 13 cu între 3 și 5.000 de angajați și 116 cu între 1000 și 3000 de angajați. Este semnificativ faptul că numărul cel mai mare de muncitori erau angajați în industria construcțiilor și constructoare de mașini și anume 400.000 față de 175.000 în 1950. Alte industrii de bază, precum cele de combustibili, energie electrică, minerit, metalurgie, chimice și materiale de construcții, între altele, utilizau cea mai mare parte a forței de muncă rămase.

În ciuda eșecului multora dintre planurile industriale, se înregistrase totuși în industrie o considerabilă creștere cantitativă, mai ales în industria grea. Și totuși, întreaga producție industrială reprezenta doar 47,5% din venitul național, ceea ce era mult mai puțin decât în cazul Cehoslovaciei, Germaniei de est și chiar al Bulgariei. Comparația defavorabilă cu Bulgaria era cu atât mai izbitoare cu cât înainte de război situația fusese inversă. În sfârșit, venitul național fusese planificat a fi de 2,6 ori mai mare ca în 1950. Însă, chiar după o estimare mai favorabilă [36], el era doar de 1,87 ori mai mare, adică la numai 72% față de nivelul stabilit.

Se făcuse un evident progres, dar raportat la plan, rezultatele nu erau nici pe departe satisfăcătoare. Iar progresul nu se realizase într-un ritm susținut. El fusese rezultatul unei opinteli de ultimă oră în 1954, când planul fusese redus la durata lui inițială, de 5 ani în loc de 4. Întreaga planificare fusese mai cu grijă organizată și se ordonaseră masive importuri din cele mai necesare materii prime. Mulți tehnicieni fuseseră aduși special din Rusia Sovietică, forța de muncă fusese suplimentată prin utilizarea unora dintre prizonierii și deținuții din lagărele de muncă. Toți acești factori și-au spus cuvântul.

Al doilea plan cincinal, 1956-1960

Raportul asupra directivelor celui de al doilea plan cincinal, 1956-1960, a fost prezentat de Chivu Stoica, președintele Consiliului de Miniștri[37]. Directivele[38] reflectau noile tendințe economice care se dezvoltaseră după 1953, când Consiliul de Ajutor Economic Reciproc

[36] U.N. Economic Survey of Europe, 1955, tabela 113.

[37] „Agerpres Information Bulletin", 10 ianuarie 1956.

[38] Vezi „Probleme economice", nr. 1, ianuarie 1956.

(CAER) începuse să lucreze la armonizarea viitoarelor planuri economice pentru întreg estul Europei. României i-au fost rezervate sarcini speciale. În timp ce urma să se continue construirea bazei sale de industrie grea, ceea ce însemna un accent pe industriile construcției de mașini, metalurgică, minieră, combustibili și energie electrică, România trebuia să se concentreze mai ales pe extinderea industriei chimice, obținute din produsele secundare petroliere, ale industriei gazelor naturale și a celei bazate pe sare. Creșterea industriei chimice, datorită marilor investiții din industria petrolieră, condusese la o sporire a producției de țiței, ceea ce justifica așteptările României de „a avea o importantă industrie petro-chimică în câțiva ani". În această privință, directivele dădeau detalii. În 1960 producția de petrol avea să crească cu 28%, cea de gaz cu 26%, iar producția chimică în ansamblu avea să fie de 6 ori mai mare în 1960. Noile uzine de cauciuc sintetic, mase plastice, anvelope, îngrășăminte chimice și acid sulfuric urmau a fi construite și date în funcțiune cât mai rapid. Un proiect în întregime nou de dezvoltare a industriei de celuloză provenind din trestia și papura din Delta Dunării a fost și el schițat, urmând să producă anual 50.000 t de celuloză[39].

Producția de uraniu și a materialelor de construcții urmau și ele să se bucure de o atenție specială.

Însă, cu toate că planul era ambițios, menținându-se accentul pus pe „Sectorul A", de bază, al industriilor, ritmul planificat de dezvoltare era considerabil mai lent decât în primul plan cincinal. Pornind de la cifrele date de sursele oficiale românești, Națiunile Unite ne oferă următoarea comparație între producția industrială și venitul național planificate pentru anii 1950-1955 și 1955-1960.

[39] Aceasta a devenit una dintre trăsăturile cele mai comentate ale noului plan. Pe de o parte el a devenit sursa unor noi recrutări pentru muncă forțată, în 1957-1958, când toate „elementele indezirabile" au fost trimise acolo la muncă; pe de alta era unul dintre cele mai trâmbițate proiecte de colaborare locală ale CAER-ului, deoarece Polonia, Cehoslovacia și Germania de est contribuiau de asemenea la acesta. Vezi Communists Pool Resources for Big Cellulose Plant, „The Times", 28 mai 1958.

Venitul național			Producția industrială		
Procentajul de creștere de-a lungul intervalului		Procentajul declinului în rata de dezvoltare	Procentajul de creștere de-a lungul intervalului		Procentajul declinului în rata de dezvoltare
1950-1955			1950-1955		
1955-1960			1955-1960		
Realizare	Plan		Realizare	Plan	
93	50	46	116	60-65	44-48

Sursa: U.N. Economic Survey of Europe, 1956, tabela 3.

Aceste modificări în caracterul și evoluția planificării au fost fără îndoială o reflectare a modului de abordare de către sovietici a planificării economice realizate în țările blocului comunist prin intermediul CAER-ului. La al XX-lea Congres sovietic, Hrușciov însuși remarcase că nu toate țările socialiste trebuie să dezvolte deopotrivă toate industriile grele; mai târziu el a revenit cu detalii asupra observației sale, într-un interviu dat unui grup de jurnaliști maghiari în vizită în Uniunea Sovietică.

„Este imposibil, spunea Hrușciov, să dezvolți totul și pretutindeni, simultan. Din nefericire, am vorbit adesea în zadar. Ungurii, polonezii, românii și alții au încercat să construiască totul ei înșiși... Cu cât vom dezvolta mai curând și mai bine diviziunea între țările noastre, cu atât vor fi mai mari economiile realizate. Fiecare țară socialistă trebuie să izbutească să producă o mare parte din producția ei în cantități mari și la un preț scăzut"[40].

Pe hârtie, România putea încă să-și construiască propria ei industrie grea și să pună temeliile socialismului, însă în cadrul acesta general, ea urma să se specializeze evident în industriile petrolului, ale gazului metan, celulozei, lemnului și industriei chimice ca și în tipurile mai specializate de producție precum echipamentul, tractoarele și camioanele.

S-a pus un accent special și pe nevoia de o mai mare eficiență industrială, pe o creștere a productivității și o scădere a costurilor de producție. Directivele prevedeau că productivitatea trebuia să crească în 1960 cu cca 45-50% în industrie și 50-55% în construcții. Costurile

[40] Citat din „Napszabadsag", 21 iulie 1957; U.N. Economic Survey of Europe 1957, VI, p. 31, nr. 46.

urmau să scadă cu 15-20% în industrie pe ansamblu. Teoriei „salariului real" i s-a acordat o atenție chiar mai mare pentru a justifica înghețarea salariului nominal și recalcularea normelor de producție. Era o perspectivă deprimantă pentru populația muncitoare, perspectivă care nu era pusă în lumină de planurile privitoare la mărfurile de consum.

În această privință, noul plan indica faptul că promisiunile primilor ani ai „Noului Curs" erau din nou date uitării. Principalele alocări de investiții erau următoarele: 56% pentru industrie, din care numai 6% pentru producția bunurilor de consum; 2,5% pentru construcții, 12,5% pentru agricultură și industrie forestieră, iar 17,5% pentru activități sociale și culturale. Astfel, în vreme ce multe obiective industriale erau, conform standardelor anterioare, rezonabile, nu urma să aibă însă loc nici o încercare de a produce mai multe produse de consum sau să fie sporite salariile. Noul plan oferea de asemenea puțină speranță că micile avantaje pe care „Noul Curs" le acordase muncitorilor aveau să fie păstrate. De fapt, el îi punea în fața a două lozinci destul de îngrijorătoare, a creșterii productivității și a reducerii costurilor de producție. Nu exista prin urmare nici un motiv pentru muncitori să arate entuziasm în legătură cu cincinalul, iar anul 1956 a debutat pentru ei într-o stare de spirit de deosebită nemulțumire, de vreme ce planul părea să anuleze orice speranță de îmbunătățire reală pentru cel puțin alți 5 ani.

Dar același an a produs o schimbare radicală a situațiilor din întreaga Europă răsăriteană. Nemulțumirea era larg răspândită în toate țările blocului și, în chip ironic, briza care bătea de la Moscova a fost cea care a aprins flăcările. În februarie, la cel de al XX-lea Congres al P.C.U.S.-ului Hrușciov și-a ținut discursul său secret, de denunțare a lui Stalin. Deși el nu a fost niciodată publicat de sursele sovietice, substanța și spiritul lui și-au făcut simțite efectele de ridicare a supapei prin care a țâșnit mulțimea nemulțumirilor ce se acumulaseră. Revoltele de la Poznan au fost primul semn exploziv al nemulțumirilor muncitorești, însoțite de o serie întreagă de schimbări politice în mai multe țări socialiste, care au dat un impuls cererii irezistibile de schimbare. Ele au culminat cu „evenimentele" (cum au fost ele numite) din Polonia și Ungaria, din octombrie și noiembrie 1956.

Partea a III-a

ÎNTRE CONGRESELE XX ŞI XXII ALE P.C.U.S.-ului

1

După Congresul al XX-lea, 1956-1957

Efectul profund al discursului secret al lui Hruşciov, de denunţare a stalinismului, la al XX-lea Congres al P.C.U.S. din 1956, a făcut o impresie mai puternică asupra opiniei publice, decât raportul acestuia asupra activităţii partidului de la precedentul lui Congres, din 1952. Dintr-o perspectivă mai largă, confirmarea în acel raport a politicii ce era strâns legată de venirea lui Hruşciov la putere a fost mai însemnată în configurarea liniei politice a partidelor satelite, mai ales a politicii lor economice. În general, aceste direcţii politice au confirmat „Noul Curs" post-stalinist; în mod special, în politica internă anunţarea principiului „conducerii colective" prin discursul lui Mikoyan, a constituit un element cu consecinţe mai adânci decât atacul asupra lui Stalin.

Acest principiu consemna sporirea puterilor la toate nivelurile în aparatul de partid central şi local ca şi în administraţia guvernamentală. În conformitate cu el, Hruşciov a criticat birocraţia eşaloanelor de vârf şi a anunţat intenţia de stimulare a iniţiativei, ceea ce însemna că aveau să se ia măsuri pentru a preveni abuzul de autoritate al organelor de miliţie şi al administraţiei. În viaţa intelectuală avea să intervină un orizont ceva mai larg şi o rigiditate mai puţin dogmatică. Obiectivul principal în politica externă era acum „coexistenţa paşnică" sau competiţia economică paşnică cu capitalismul. Elementul de bază al acestei politici, era, conform spuselor lui Hruşciov, că „interferenţa armelor" nu mai era necesară de vreme ce economiile Uniunii Sovietice şi ale democraţiilor populare progresau aşa de rapid, în vreme ce ţările capitaliste se dezvoltau aşa de inegal, şi că, prin urmare, victoria comunismului era asigurată.

După cum bine se cunoaşte, atunci când delegaţii din ţările est-europene ce luaseră parte la Congres s-au reîntors pentru a raporta cele petrecute partidelor lor, a devenit imediat evident că detronarea lui Stalin a provocat peste tot agitaţie, ceea ce a condus, la sfârşitul lui 1956, la revoluţiile din Polonia şi Ungaria. Tulburarea din Europa răsăriteană a produs la rândul ei o modificare în poziţia lui Hruşciov, în prezidiul sovietic. Această modificare s-a accentuat odată cu realizarea faptului că tensiunea extremă înregistrată în economia sovietică în 1955 s-a repetat şi în 1956. Aceşti factori s-au combinat având drept efect producerea unor schimbări în orientările politice de bază ale lui Hruşciov în 1956. Au trebuit făcute unele concesii importante ţărilor satelite. Acestea includeau înţelegeri cu privire la staţionarea trupelor, modificarea condiţiilor comerciale, a prevederilor privind împrumuturile şi creditele; mai important chiar, trebuiau făcute modificări în planurile economice ale întregului bloc.

Cam prin vara lui 1957, nemulţumirile dintre statele satelite erau şi ele de acum sub control şi Hruşciov îşi reafirmase supremaţia în prezidium-ul sovietic, dar în iulie acelaşi an opoziţia internă la politica lui devenise destul de puternică şi vizibilă pentru a determina anunţul înlăturării lui Molotov, Kaganovich, Malenkov, Shepilov, cu prilejul şedinţei Comitetului Central ţinută între 22-29 iunie, căreia i-a urmat apoi demiterea lui Jukov.

Din acel moment, principalele orientări politice ale lui Hruşciov, îndeosebi cele legate de descentralizare şi coexistenţa paşnică, care înregistraseră un recul în decembrie 1956, au ajuns să fie predominante. Cu toate acestea, s-a dovedit imposibilă impunerea unităţii poziţiilor teoretice, iar practica a permis apariţia unor deosebiri de poziţii în chestiuni uneori foarte importante, precum în politica agricolă, domeniu în care în unele ţări s-au păstrat fermele de stat, în vreme ce în altele deosebirile de poziţii au dispărut.

Pe de altă parte, conducerea sovietică şi la unison cu ea conducerile ţărilor satelite au ajuns a fi tot mai preocupate de „anti-revizionism", în special în domeniul vieţii intelectuale. Noul spirit a fost exemplificat de declaraţia comună bulgaro-sovietică din februarie 1957 care anunţa „o nestrămutată hotărâre de a lupta împotriva oricăror încercări de revizuire a marxism-leninismului, împotriva oricărei ezitări sau retrageri de pe aceste poziţii, împotriva încercărilor de a

crea confuzie ideologică". Dacă „dezgheţul" bătea, în chip evident, în retragere în ţările Europei răsăritene, principalele doctrine ale lui Hruşciov, în special acelea cu privire la „coexistenţa paşnică" aveau să provoace, în schimb, o sciziune mai profundă în lumea sovietică, decât cea produsă de destalinizare în Polonia şi Ungaria. Este vorba despre ruptura chino-sovietică.

În domeniul economic, cea mai importantă orientare politică a regimului lui Hruşciov a fost încercarea de a realiza coordonarea economică a democraţiilor populare prin intermediul CAER-ului. Nevoia de o mai mare cooperare şi integrare economică prin coordonarea planurilor economice naţionale, dezvoltarea în comun a resurselor, specializarea în producţie şi altele de felul acesta au fost subliniate în programul la al XX-lea Congres, prin care Hruşciov a anunţat că baza coordonării era corelarea unor noi planuri cincinale ale democraţiei populare cu cel de al 6-lea cincinal sovietic. CAER a făcut indubitabil un progres considerabil în coordonarea planificării economice după 1956, însă obiectivul specializării economice a intrat în conflict cu interesele naţionale şi a fost privit ca o ameninţare la adresa industriilor naţionale din ţările satelite; ca urmare, CAER a înregistrat în această privinţă doar un succes modest. Încă de la începutul lui 1956, liderii sovietici au insistat să se ia în discuţie preţul ce-l presupunea progresul economiilor mai puţin dezvoltate ale blocului, mai ales ale României şi Bulgariei. Aceasta a fost una dintre temele celui de al XXI-lea Congres al P.C.U.S., dar şi aici s-a întâmpinat rezistenţă. Reorganizarea CAER-ului, pentru a putea face din el un organism politic mai eficace şi opoziţia îndârjită a României la rolul ce i se rezerva, vor fi abordate însă într-un alt capitol al cărţii de faţă.

Discursul secret: Polonia şi Ungaria

Dintre toate guvernele Europei răsăritene, cel român era cel mai puţin afectat de convulsiile destalinizării. Calmul din România era, dintr-un punct de vedere, o dovadă a slăbiciunii şi apatiei din P.M.R. Dacă el ar fi avut ceva rădăcini în popor, dacă ar fi fost cât de cât sensibil la curentele de opinie şi şi-ar fi dus lupta cu idei originale, corespunzătoare problemelor specific naţionale, atunci cu siguranţă ar fi fost mai vizibil afectat. Însă, din cauza slăbiciunii sale, a lipsei de

ideologie, tradiţie naţională şi a oamenilor cu o postură remarcabilă, partidul comunist din România rămânea preocupat doar de un singur lucru – să rămână la putere.

În Polonia existau trei principale surse ale mişcării de liberalizare. Prima: acţiunea continuă a intelectualităţii poloneze, care a justificat reputaţia dobândită de curând de a fi fost cea mai curajoasă şi patrioată din Europa răsăriteană. A două sursă o forma atitudinea anticomunistă şi antirusească a tuturor păturilor societăţii poloneze, de la ţăranii ce rezistau cu dârzenie colectivizării, până la muncitorii tot mai nemulţumiţi de ceea ce le rezerva „dictatura proletariatului".

„Pâine şi libertate", lozinca grevei de la Poznan, care a constituit semnalul declanşării revoluţiei, a exprimat cererea tuturor claselor societăţii pentru condiţii de viaţă mai bune, ca şi solicitarea libertăţii politice, naţionale şi religioase. Într-adevăr, biserica fusese permanent acel punct de raliere a aspiraţiilor poloneze către libertăţile fundamentale.

A treia sursă o reprezenta partidul însuşi care, prin supravieţuirea liderului opoziţiei, Vladislav Gomulka, a văzut în cel de al XX-lea Congres ocazia înlăturării principalelor piedici impuse de conducerea stalinistă înaintării pe „calea poloneză către socialism". La 20 octombrie 1956, după plecarea delegaţiei sovietice de la cea de a 8-a plenară poloneză, s-a publicat un comunicat sovieto-polonez care a confirmat că Polonia fusese eliberată de controlul direct al sovieticilor. Colectivizarea a fost abandonată, intelectualilor li s-a permis să-şi exprime opiniile şi să scrie cum doreau; s-a ajuns la un modul vivendi satisfăcător cu Biserica Catolică şi au fost restaurate imediat unele libertăţi politice şi electorale.

Şi în Ungaria au început revolte în cercurile intelectuale. Atunci când cel de al XX-lea Congres le-a dat ocazia să se pronunţe, ele au făcut-o. La o întâlnire a Cercului Petöfi, din 27 iunie 1956, s-a formulat un atac atât de puternic la adresa conducerii staliniste, mai ales la adresa lui Rakosi însuşi, încât acest atac a contribuit direct la demisia lui „voluntară". În septembrie, presiunea existentă în partid pentru reabilitarea lui Imre Nagy a condus la reinstalarea acestuia, la 13 octombrie. La 23 octombrie el a fost numit Preşedintele Consiliului de Miniştri, în împrejurări confuze, în vreme ce grupări revoluţionare atacau deja clădirile publice din Budapesta. Însă Nagy nu era Gomulka, iar partidul maghiar nu avea flexibilitatea ori profunzimea de spirit

a celui polonez. La 24 octombrie, Gerö ceruse deja ajutor militar sovieticilor, iar acest lucru a înfuriat la culme poporul maghiar, deja solidar în voinţa lui de a pune capăt dominaţiei sovietice asupra ţării sale. Ca şi în Polonia, cooperativele agricole au fost imediat abandonate, s-au constituit consilii muncitoreşti, iar Nagy a fost adus la putere. Primul său mesaj radio către popor, la 25 octombrie 1956, a făcut cunoscut că guvernul maghiar va începe negocieri cu Uniunea Sovietică, printre altele şi negocieri cu privire la retragerea trupelor sovietice din Ungaria, pe baza „egalităţii dintre partidele comuniste şi dintre ţările socialiste"[1] . La 3 noiembrie poporul maghiar l-a determinat pe Nagy să declare neutralitatea Ungariei, dar în ziua următoare tancurile sovietice au trecut la acţiune pentru înăbuşirea revoluţiei.

Deşi a durat atât de puţin, revoluţia ungară a avut un impact mai mare asupra României decât cea din Polonia. Evenimentele din Polonia ar fi putut servi drept o lecţie folositoare pentru partidul comuniştilor români. În momentul respectiv, ei au ignorat-o. Însă revoluţia din Ungaria a aprins imaginaţia românilor care, ca şi maghiarii, se bazau în judecata lor politică pe premiza că numai puterea armatei sovietice îi menţinea pe comunişti la putere şi, ca şi maghiarii, credeau că comuniştii erau prea slabi pentru a putea oferi o soluţie proprie. Guvernul român era, prin urmare, înspăimântat de evoluţiile din Ungaria în aceeaşi măsură în care poporul român se simţea încurajat să spere, iar P.M.R., conştient de cele două exemple, polonez şi maghiar, a încercat tocmai de aceea să stăvilească orice noi izbucniri de sentimente antisovietice, pentru a se putea concentra asupra primejdiilor unei opoziţii antistaliniste în interiorul partidului.

P.M.R. şi Congresul al XX-lea

Între 23 şi 25 martie 1956 Comitetul Central al P.M.R. a ţinut o plenară lărgită pentru a discuta pe marginea celui de al XX-lea Congres sovietic.

Gheorghiu-Dej a prezentat raportul delegaţiei care luase parte la Congres şi care fusese compusă din el însuşi, Chişinevschi, Constan-

[1] P.E. Zinner, ed. National Communism and Popular Revolt in Eastern Europe, 1956, p. 417.

tinescu şi Borilă. Raportul[2] conţinea o primă parte, în care Stalin era criticat în general, accentul căzând pe cultul personalităţii. I se recunoşteau lui Stalin principalele realizări ale regimului ce-l condusese, însă se admitea, cumva cu regret, că spre sfârşit el şi-a periclitat multe din rezultate ca şi propria-i reputaţie, încurajând cultul personalităţii şi permiţând unor organe de stat, în special forţelor de securitate, să utilizeze metode teroriste şi brutale. Nu s-a spus nimic despre discursul secret al lui Hruşciov; întreagă acea parte privind Uniunea Sovietică a fost o versiune cu surdină a discursului public ţinut de Hruşciov.

Când a ajuns la partea privitoare la impactul stalinismului asupra propriului lui partid, Dej a vorbit de staliniştii din partid fără a le pomeni numele. El afirma că o parte din conducere utilizase metode neleniniste şi se reuşise eliminarea unor astfel de metode încă din 1952. Era evident pentru oricine că el se referea la Ana Pauker, Luca şi Georgescu. De vreme ce aceşti lideri fuseseră îndepărtaţi, spunea Dej, însemna că partidul luase măsuri decisive pentru extirparea unor astfel de metode. El cita plenara din august 1953 şi mai ales cel de al doilea Congres din 1955 ca momente ce au marcat începutul unei noi faze, a unei noi mentalităţi şi a unor noi metode prin care erau introduse în viaţa partidului conducerea colectivă şi democraţia internă.

El se angaja în numele conducerii partidului să reexamineze „unele hotărâri ale Comitetului Central, cuvântări şi articole ale conducătorilor de partid şi de stat în vederea înlăturării cultului personalităţii" ca şi pentru „întărirea caracterului colectiv al conducerii, pentru dezvoltarea continuă a democraţiei interne de partid".

Privind relaţiile cu ţăranii, el a făcut o altă referinţă voalată. A spus că unul din efectele dăunătoare ale influenţei lui Stalin asupra partidului din România s-a reflectat în relaţiile dintre muncitori şi ţărani, conform teoriei că lupta de clasă se ascute, cu cât progresează mai mult construcţia socialismului. Dej a afirmat că aceasta a înstrăinat clasa ţărănească, făcând o referinţă indirectă la încercările Anei Pauker de a impune colectivizarea forţată în anii 1943-1951. O a doua referinţă la această acţiune avea să fie făcută la discutarea celui de al XX-lea Congres la o întrunire a activului de partid din raionul Stalin

[2] „Raportul delegaţiei P.M.R. cu privire la lucrările Congresului al XX-lea al P.C.U.S.", „Scânteia", 29 martie 1956.

din București, la 22 mai 1956, când Dej a spus că fără cunoștința restului Comitetului Central, „deviaționiștii" luaseră multe măsuri provocatoare, punând la cale arestări în masă și procese ale țăranilor muncitori. În privința relațiilor cu forțele de securitate, Dej a spus că deși ele înfăptuiseră multe lucruri bune, în special în demascarea spionilor imperialiști din R.P.R., organele de securitate depășiseră limitele legalității. El a cerut ca controlul partidului asupra tuturor activităților din R.P.R. să fie asigurat și întărit.

În contrast cu plenara C.C. din 1961, ținută pentru a discuta cel de al XXII-lea Congres al P.C.U.S. [3], discursul lui Dej la plenara din 1956 a fost singurul care s-a publicat. Motivul trebuie să fi fost cel ce n-a fost dezvăluit până în iulie 1957 (și mai clar încă în noiembrie 1961) și anume acela că doi dintre membrii delegației române la cel de al XX-lea Congres, Miron Constantinescu și Chișinevschi, l-au atacat pe Dej în cursul plenarei, acuzându-l de responsabilitatea existenței metodelor și principiilor staliniste în partid. Cei doi au acționat probabil din motive diferite și erau asociați doar în opoziția lor comună față de Dej. Deoarece amândoi fuseseră la Moscova, ambii găsiseră în atmosfera electrizantă a celui de al XX-lea Congres propriile lor rațiuni de a lansa atacul la adresa lui Dej, pe care-l considerau, în schimb, adevăratul vinovat de stalinism.

Chișinevschi a fost într-adevăr un veritabil stalinist, prieten și devotat al Anei Pauker, care a și încercat să o apere împotriva acuzațiilor ce i-au fost aruncate în față de Primul Secretar, adică de același om care fusese prim secretar permanent începând din 1944 și care acum încerca să scape așa de ușor acuzându-i pe ea și pe Vasile Luca. Dar Constantinescu, potrivit unei interpretări, părea să încerce a exploata împrejurările și făcuse o alianță de moment cu Chișinevschi pentru a avea ocazia de a discuta despre o veritabilă nevoie de liberalizare a țării și a partidului. Inspirat de noua atmosferă din lumea comunistă, conform acestei interpretări, Miron Constantinescu s-a ridicat împotriva întregii conduceri staliniste și a cerut ca nevoia de reforme adevărate să fie acceptată și să fie inițiată o curățire corespunzătoare, începând de sus. Prin aceasta el și-a asumat un risc personal, fiindcă și el era adânc implicat alături de conducere și luase parte fără a spune nimic la actele ei după 1944. Dar pe de altă parte, prietenii săi

[3] Vezi p. 370.

susţin că el nu avea nici o răspundere pentru formele cele mai aspre de represiune; caracterizarea pe care în 1961[4] i-a făcut-o Ceauşescu, drept o persoană care s-a opus de la început partidului, care an de an a înghiţit mari doze de amărăciune aşteptând cu nerăbdare să-i vină timpul, pare să fie potrivită.

Deşi victoria lui Dej era asigurată, conflictul la vârf pare să fi continuat până la zdrobirea revoluţiei ungare. Abia atunci tentativa lui Constantinescu şi Chişinevschi a eşuat şi ei au fost pedepsiţi în consecinţă.

După plenara din martie, conducerea partidului s-a deplasat în regiuni, fiecare membru important al Biroului Politic şi Secretariatului vizitând o regiune pentru a discuta documentele celui de al XX-lea Congres.

La Bucureşti, Dej, luându-l cu sine pe Miron Constantinescu, s-a dus la diferite şedinţe în raioane. Şedinţa din raionul Stalin a fost de departe cea mai furtunoasă[5] . Aici erau implicate două grupări importante: organizaţia pe Bucureşti şi cea a scriitorilor. Era clar că fierberea se difuza cu rapiditate printre cei din urmă.

Scriitorii

Opoziţia scriitorilor şi artiştilor faţă de incompetenţa şi înverşunata Secţie de Agitaţie şi Propagandă creştea, într-adevăr. Fără a avea impetuozitatea mişcării scriitorilor maghiari şi polonezi, această opoziţie lua amploare, într-un ritm mai rapid decât avea partidul motive să o creadă. Cele două centre importante se aflau la Bucureşti şi la Cluj, unde un nou grup, centrat în jurul revistei „Steaua", avea calitatea de a fi omogen, cu toate că era alcătuit atât din scriitori români cât şi maghiari. Cu toţii erau animaţi de sincere idealuri socialiste, dar voiau să dispună de libertatea de a se exprima cum doreau. Acest grup era mai bine informat despre mişcarea de liberalizare prin cunoaşterea situaţiei din Ungaria şi a publicaţiilor şi dezbaterilor din Cercul Petöfi. Pe de altă parte, la Bucureşti, sursele de inspiraţie erau numeroase dar mai confuze şi nu exista o solidaritate activă între diferitele persoane care simţeau că venise momentul unei discuţii adecvate asupra condi-

[4] Discurs la plenara C.C., 30 noiembrie – 5 decembrie 1961.

[5] „Scânteia" din 22 mai 1956.

ților fundamentale ale activităților artistice și culturale într-o democrație populară. Erau persoane izolate, ezitând să discute astfel de probleme chiar și cu colegii. Faptul că scriitorii români nu se constituiseră încă într-un grup sau o societate i-a ajutat partidului să zdrobească mai ușor nemulțumirea lor.

Atunci când a avut loc prima ciocnire dintre scriitori și partid, la 25 mai 1956[6], nimeni nu putea spune dacă era vorba sau nu de o înscenare pusă la cale de partid pentru a putea prinde pe unul sau altul dintre scriitori și pentru a-i avertiza prin pedepsirea lor pe ceilalți. La acea dată s-a ținut o ședință a activului de partid al comitetului raional Stalin din București. Acest activ raional de partid avea între membrii lui un număr neobișnuit de mare de scriitori și artiști și se știa deja că aveau să se poarte discuții deschise asupra modului cum s-ar putea liberaliza activitățile lor. Prin urmare, era de așteptat că, într-o astfel de împrejurare, discuțiile ar putea fi aprinse. A fost probabil motivul pentru care la o ședință minoră și de rutină au participat Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu și Leonte Răutu, al doilea dintre ei aflându-se și în fruntea Agitației și Propagandei. Scriitorul care a avut atunci curajul să critice metodele staliniste ale partidului și să susțină nevoia de liberalizare a fost Alexandru Jar. Jar, evreu de origine, era o persoană singuratică, violentă și puțin atractivă, care suferise mult de pe urma lagărelor germane de concentrare în care mare parte din familia lui sfârșise tragic[7]. Nuvelele lui nu erau de o mare valoare literară, însă descrierile ororilor naziste aveau o calitate și un realism autentice. În același timp, potrivit partidului[8], el avea „puternice înclinații naționaliste", altfel spus nu-i prezenta întotdeauna pe ruși în cea mai roză lumină; prefera cel mai des să sublinieze specificul comportării și atitudinilor românești. În primele luni ale lui 1956 el se făcuse mai bine remarcat prin câteva apeluri îndrăznețe pentru mai multă libertate, apărute în revistele literare de partid și mai ales într-un interviu publicat în „Gazeta literară", unde mersese atât de departe

---

[6] Pentru un înalt nivel al muncii ideologice; vezi și dezbaterea cu activul de partid din comitetul raional al P.M.R., IV. Stalin, la București, în „Scânteia" din 23 mai 1956.

[7] Soția sa, o comunistă romîncă, fusese ucisă cu sălbăticie de Gestapo în Franța. Vezi și studiul asupra lui Jar, de Wolfgang Oberleitner în „Die Presse" (Viena), 31 mai 1962.

[8] Toate citatele din discursul lui Jar sunt reproduse aici din articolul apărut în „Scânteia", citat mai sus, la nota 6.

încât afirmase că „în țara noastră se folosesc metode polițienești împotriva unor scriitori". Aceasta era o provocare care nu putea trece neobservată într-un stat polițienesc. La ședința din mai din raionul Stalin, el era evident inspirat de prezența lui Dej și, potrivit unei versiuni oficiale a ședinței, Jar manifestase o atitudine antipartinică. El spusese că, asemeni multor altor scriitori, trăise în cursul ultimilor ani o viață dublă, prins între conștiința proprie și ceea ce i se spusese să facă, între ceea ce dorea să scrie și ceea ce publicase. Jar a pretins că acest lucru era adevărat nu numai în cazul scriitorilor ci și în cel al tuturor membrilor partidului și al tuturor comuniștilor; „membrii de partid gândesc din ce în ce mai puțin", confirma el, descriind procesul de orbire de sine și sterilizare a gândirii, prin care toți membrii de partid trebuiau să tacă dacă aveau de gând să se supună regulilor și să urmeze disciplina sufocantă a partidului. El a contestat dreptul partidului de a se amesteca într-o asemenea măsură în viața personală și în gândurile membrilor lui. După această critică pătrunzătoare și fără precedent, Jar a făcut un apel patetic ca cel puțin acum partidul să intre „pe un alt făgaș". Era făgașul liberalizării, care fusese deja adoptat în Uniunea Sovietică și care fusese urmat și de alte partide. De ce ar fi opus atunci numai conducerea P.M.R. o rezistență așa de îndârjită la această tendință inevitabilă și salutară?

Într-adevăr, spunea el, era ultima șansă, deoarece în timpul perioadei de construcție a socialismului, literatura și creația artistică au fost conduse de partid „la un dezastru total". Jar a fost secondat, deși mult mai timid, de dramaturgul Davidoglu și criticul Ion Vintner, care amândoi au vorbit în sprijinul unei noi tendințe în problemele ideologice și intelectuale ale partidului. Dar acestea erau de fapt voci singuratice și slabe, împotriva torentului de proteste care se ridica din rândul compact al membrilor de partid, ce fusese organizat special să intervină; Dej însuși a respins toate acuzațiile și a tratat cererile acestor trei scriitori ca pe un caz clar de trădare. Presa de partid a avut însă atitudinea fără precedent de a cita împreună și fără discriminare ceea ce spuseseră în timpul ședinței atât Dej cât și Miron Constantinescu și Leonte Răutu[9]. Printre afirmațiile lor erau critici mult mai aspre în privința trecutului decât cele făcute în plenara C.C. în martie anterior și este foarte probabil că Miron Constantinescu a încercat la această ședință să facă un pas înainte în lupta lui pentru liberalizare.

[9] Ibidem.

Ne aflam însă acum în faţa declanşării unei revolte deschise. Partidul era evident conştient de pilda ce o dădea ziarul studenţesc polonez „Po Prostu" şi cercul maghiar Petöfi. Era la fel de conştient şi de faptul că Jar nu avea susţinători şi nici chiar prieteni. O ofensivă a partidului pe scară largă era în consecinţă necesară şi posibilă. La 1 iunie 1956 „Scânteia" a publicat pe o pagină întreagă raportul verbal al întâlnirii din ziua precedentă a organizaţiei de bază a scriitorilor din Bucureşti[10] . Era o şedinţă tipic stalinistă în care toţi îl atacau pe principalul vinovat şi dacă era necesar, acesta îşi recunoştea greşelile şi acuzaţiile ce i se aduceau. Nici o singură voce, aşa cum se arăta în cele relatate, nu s-a ridicat în apărarea lui Jar. El a fost exclus din partid, iar Davidoglu şi Vintner au fost aspru sancţionaţi.

În ciuda acestui lucru, pregătirile pentru Congresul Uniunii Scriitorilor au continuat în mijlocul unei atmosfere încordate. În acest context trebuie remarcat că, în afara atmosferei electrizante ce se resimţea la Bucureşti după Congresul al XX-lea, această perioadă a coincis şi cu două importante vizite. Cea a lui Suslov, care a stat la Bucureşti în ultimele săptămâni ale lunii mai şi a lui Tito, care trecuse prin Bucureşti la 1 iunie şi s-a întors apoi într-o vizită de stat, la 24 iunie, în chiar ziua în care s-a sfârşit congresul scriitorilor, după o săptămână de şedinţe.

Acest congres[11] a fost o întâlnire mai animată decât cea anterioară. Mulţi scriitori au cerut, individual, ca dogmatismul şi controlul dogmatic să fie curmate. Mihai Novicov, Ovid Crohmălniceanu, Paul Georgescu, Petru Dumitriu dar mai ales A. E. Baconsky şi Titus Popovici şi-au exprimat în chip diferit şi adesea contradictoriu opoziţia lor faţă de dogmatism. Popovici, de pildă, a vorbit îndeosebi despre impactul vătămător al teoriei dogmatice a realismului socialist. El a spus că existau în edituri şi instituţiile culturale elemente birocratice care reduceau totul la criteriile lor limitate. „Epoca noastră", spunea el, „reprobă politica struţului faţă de problemele ridicate de ea: ele există chiar dacă unii... le ignoră". Dar în cele din urmă, Mihai Beniuc, un tânăr poet comunist transilvănean transformat în politruc,

---

[10] Împotriva abaterilor de la spiritul de partid, „Scânteia", 1 iunie 1956.

[11] Ţinut între 18-24 iunie 1956. Discursurile şi rapoartele sunt pe scurt redate în „Scânteia".

a fost din nou ales în funcţia cea mai înaltă. Cu preţul demiterii lui Jar. Congresul s-a încheiat într-o notă de aproape totală reconciliere între scriitori şi partid.

Totuşi, anumite schimbări au avut loc. Chişinevschi fusese deja îndepărtat din activitatea de agitaţie şi propagandă. Răutu l-a înlocuit temporar şi erau discuţii dacă Constantinescu ar trebui sau nu să devină conducătorul acestor activităţi, ceea ce însemna să capete responsabilitatea tuturor activităţilor intelectuale. Răutu, şi el evreu basarabean, ca şi Chişinevschi, era totuşi de o calitate mai bună decât colegul şi predecesorul său. Chiar oameni care-l urau recunoşteau că metodele lui erau mai bune, poate mai perfide, dar şi mai puţin brutale. Stalinismul său era mai bine mascat cu o pelerină de agilitate intelectuală. Mai mult, fie la ordinele Biroului Politic, fie din proprie convingere, el credea în avantajele calităţii, în literatură ca şi în producţia artistică în general.

Acestea au fost apoi lunile în care foştii scriitori, profesori, istorici, oameni de ştiinţă şi artişti au fost scoşi din închisori şi reabilitaţi. Li s-au dat slujbe, iar în unele cazuri ei şi le-au recăpătat pe cele vechi. Tudor Arghezi, cel mai mare poet român, a reapărut, îmbătrânit şi obosit, ca şi alte multe personalităţi de care publicul românesc nu mai auzise de la venirea comuniştilor la putere. Schimbările erau vizibile şi la Academie. A dispărut Roller, iar institutele şi secţiile Academiei au fost încadrate cu oameni cunoscuţi pentru munca şi capacitatea lor. Mihai Ralea, A. Rosetti, şi îndeosebi Atanasie Joja au preluat conducerea activă a instituţiei, sub egida binevoitoare a bătrânului Sadoveanu. Tânărul scriitor Petru Dumitriu a fost numit, cu sprijinul lui Miron Constantinescu, directorul Editurii de Stat. Curând au început să se publice traduceri din scriitorii americani, francezi şi englezi. Cele mai bune cărţi ale scriitorilor români din perioada comunismului au fost de asemenea publicate în aceşti ani, precum **Groapa** lui Eugen Barbu, **Străinul** şi **Setea** ale lui Titus Popovici. Influenţa lui Camus s-a văzut nu numai în titluri. **Moromeţii** lui Marin Preda a fost probabil cel mai original roman scris sub regimul comunist, cu ciudata abordare dostoievschiană a personajelor, care nu avea nimic în comun cu temele realismului socialist. Petru Dumitriu însuşi a publicat **Cronică de familie**, o satiră scânteietoare la adresa vechiului regim, care a devenit rapid un best-seller în parte şi fiindcă, aşa cum recunoştea

autorul[12] publicul prefera să citească despre trecut mai curând decât despre prezent. A apărut **Bietul Ioanide**, al lui Călinescu, roman interzis datorită faptului că acuza formulată la adresa Gărzii de fier și a mișcării fasciste era clar îndreptată împotriva tuturor regimurilor totalitare. În poezie, creațiile lui Baconsky și Labiș erau evident orientate spre mediul social. În dramaturgie, piesele Anei Novak și ale lui Aurel Baranga au sondat realitatea mai adânc decât se mulțumea să o facă realismul socialist. În Institutul de Istorie o nouă generație de istorici abordau subiecte care fuseseră interzise până atunci: istoria revoltelor țărănești și a mișcărilor sociale, istoria interbelică și lupta lui Titulescu pentru pace, o nouă istorie a României. Foștii profesori erau consultați și admiși la seminarii, interpretarea exclusiv rusească, de tip rollerian, a tot ceea ce era românesc, a pierdut mult din vigoarea ei. Dacă obiectivele nu erau substanțial modificate, mijloacele erau acum diferite și mai bune. Partidul acționase dialectic. Făcuse față deschis revoltei și acceptase, fără a recunoaște însă, necesitatea îmbunătățirii metodelor sale.

Dacă revolta din Ungaria ar fi reușit chiar și parțial, aceste evoluții salutare din România ar fi putut continua și câștiga teren foarte repede. Însă chiar și în condițiile înfrângerii acestei revolte, ea a avut un impact imediat și la scară națională asupra vieții intelectuale românești.

---

[12] Într-o convorbire cu autorul.

2

Impactul Poloniei şi al Ungariei

În timpul revoltei din Polonia, o importantă delegaţie românească a plecat spre Iugoslavia, unde a ajuns la 19 octombrie 1956. Principalii ei membri erau Dej, Stoica, Borilă, Răutu şi Grigore Preoteasa, ministrul afacerilor externe. Presa românească a minimalizat cât a putut de mult importanţa politică şi ideologică a acestei vizite, prezentând-o mai mult ca pe o luare de contact oficială între două guverne ale unor ţări vecine. În acelaşi timp, dar chiar mai semnificativ, presa a adoptat o atitudine foarte neangajantă faţă de venirea la putere a lui Gomulka, în calitate de lider al partidului şi guvernului polonez. Ea a reprodus articolul din „Pravda" care critica presa şi intelectualitatea poloneză.

Declaraţia lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la sosirea sa la Belgrad a ţinut să accentueze că P.M.R. se bucura sincer de restabilirea relaţiilor prieteneşti dintre partidul iugoslav şi celelalte partide[1] . În legătură cu evenimentele din Ungaria, Republica Populară Română s-a abţinut de a face orice menţionare până la 25 octombrie. La 26 octombrie, evenimentele din Ungaria au fost stigmatizate ca lucrătură a agenţilor capitalişti. Este încă o chestiune discutabilă în ce măsură Dej a acţionat ca emisar al lui Hruşciov în discuţia cu Tito asupra deteriorării situaţiei din Ungaria şi privitor la repercusiunile ei posibile asupra ţărilor vecine, precum Iugoslavia şi România, care ar fi putut fi confruntate cu existenţa unei Ungarii libere, anticomuniste şi integrată occidentului.

---

[1] „Pravda", din 10 noiembrie 1956.

La 27 octombrie, la București, Iași, Cluj și Timișoara au avut loc demonstrații studențești; una dintre cererile cele mai frecvente ce putea fi auzită era abolirea predării limbii ruse în școli și universități[2]. Mai ales la București, Iași și Timișoara muncitorii s-au arătat și ei activi. Nemulțumirea era în mod deosebit vizibilă în centrele feroviare din București[3]; la Iași, lângă frontiera sovietică, unde erau staționate multe trupe sovietice, demonstrațiile de stradă au luat un aspect de sfidare.

La 28 octombrie Gheorghiu-Dej și delegația românească s-au grăbit să revină din Iugoslavia, cu toate că discuțiile erau departe de a se fi terminat. Înainte de a pleca, totuși, Dej, care venise la Belgrad fixit cu ortodoxie sovietică, a acceptat să fie introdusă în comunicatul final o frază susținând că ar fi nerecomandabilă o intervenție din afară în treburile interne ale altor țări.

Întors în România, Dej și mai ales Bodnăraș, care răspundea de pregătirea forțelor armate, au trebuit să ia imediat măsuri urgente. Unele aveau drept scop să ușureze trecerea trupelor sovietice necesare pentru operațiunile din Ungaria. La începutul lui octombrie 1956, când se contura primejdia mișcărilor revoluționare din Polonia și Ungaria, forțele sovietice din România fuseseră sporite la mult mai mult de două divizii, cât se susținea că rămăsese efectivul lor din 1948. Pentru trecerea unităților sovietice în Ungaria, noi forțe erau acum masate în România, în special pe frontiera maghiară. Erau refăcute vechile linii de comunicație cu frontul. În același timp, creșterea forțelor sovietice în România era o sursă de încredere și pentru guvernul român, care-și concentra și el toate forțele pentru a stăvili nemulțumirea crescândă din propria lui țară.

Cea de a doua serie de măsuri avea ca obiectiv restabilirea ordinii. Potrivit presei americane și engleze[4], într-o singură zi, în orașe s-au operat arestări a aproximativ 1200 de persoane.

Patrulele de miliție și paza au fost întărite; la 30 octombrie regiunile Timișoara, Oradea și Iași au fost plasate sub jurisdicție militară specială și nici unui străin nu i se mai permitea să intre nici în Moldova și nici în Transilvania. O paradă militară pentru ziua de 7 noiembrie

---

[2] „New York Times", 30 octombrie și 3 noiembrie 1956; „Daily Mail", 2 noiembrie 1956. Singurul corespondent occidental pe atunci din România, Welles Hagan, de la „New York Times", a fost expulzat la 4 noiembrie 1956.

[3] „New York Times", 30 octombrie și 3 noiembrie 1956.

[4] „New York Times", 30 octombrie și 3 noiembrie 1956.

a fost anulată, după o scurtă ezitare, iar un congres la care fuseseră invitaţi şi oaspeţi străini a fost şi el amânat. Totuşi, la 1 noiembrie, atunci când noi divizii blindate sovietice au intrat în Ungaria, alte demonstraţii au avut loc în Moldova şi în citadela ceferiştilor, Griviţa, lângă Bucureşti. În ministere şi în cercurile oficiale atmosfera era vizibil încordată.

S-au luat măsuri pentru a domoli mânia celor mai agitate pături ale populaţiei, muncitorii şi studenţii, prin promisiuni imediate. Valurile revoltei populare nu i-au atins aşa de repede pe ţărani; ca şi în Ungaria, ei erau ultimii care au aflat noutăţile. Dar unele revolte s-au înregistrat şi la sate, deşi în orice caz nu au atins dimensiunea celor din oraşele muncitoreşti şi universitare. La sate, nemulţumirea politică se împletea cu o acută mizerie economică din cauza uneia dintre cele mai proaste recolte de după venirea comuniştilor la putere. Cozile la alimente şi chiar la pâine fuseseră o trăsătură caracteristică a vieţii la Bucureşti şi în alte oraşe începând din luna august. Piaţa neagră începuse din nou să înflorească iar preţurile crescuseră. Ţăranii din sate, mai mult ca oricând, erau reticenţi să-şi aducă la oraş produsele, unde, exasperate, gospodinele îi influenţau pe muncitori iar aceştia făceau presiuni asupra conducerilor şi sindicatelor.

Ca şi la Poznan, lozinca „pâine şi libertate" începuse să se repete la întrunirile muncitoreşti. Pe de altă parte, lozincile studenţilor erau mai ales antiruseşti. Se ţineau adunări pregătite în secret; cea mai mare a avut loc într-una din pieţele principale ale Bucureştiului. Ca o acţiune concesivă urgentă, guvernul a anunţat la 29 octombrie că salariul minim al tuturor muncitorilor avea să crească şi se vor da alocaţii suplimentare pentru copii. O atenţie specială a fost acordată ceferiştilor, cărora, la 1 noiembrie, li s-au garantat sărbători plătite şi călătorii gratuite, începând chiar din acel moment. La 2 noiembrie, Gheorghe Apostol a luat parte pe neaşteptate la o mare adunare convocată de ceferişti. El a subliniat greutăţile pe care ei le aveau datorită salariilor şi a nivelului de trai şi a promis ajutorul guvernului. Este semnificativ că Dej, „eroul" muncitorilor ceferişti, a stat de o parte.

Datorită tineretului, evenimentele din noiembrie au sporit nemulţumirea crescândă manifestată în universităţi şi şcoli. La 22 iunie 1956, Biroul Politic publicase o nouă decizie [5] privind munca politică

[5] Vezi „Scânteia" cu aceeaşi dată.

şi educativă în rândul studenţilor. Ea vorbea deschis despre „atitudinea nesănătoasă" a studenţilor care „disprețuiesc" realizările culturale şi tehnice din România şi din alte ţări ale lagărului socialist şi arată „o totală aservire faţă de realizările culturale şi ştiinţifice ale ţărilor capitaliste". Studenţii erau criticaţi că erau „mistici" şi pentru că se lăsau antrenaţi în neîntrerupte „manifestări de naţionalism" În iulie s-a aflat că fuseseră operate multe arestări printre studenţii din toate oraşele universitare. La 18 august fusese convocată o întrunire a studenţilor din toată ţara pentru a forma o nouă asociaţie a tuturor studenţilor din R.P.R., însă la începutul lui noiembrie, când un al doilea val de revoltă a cuprins universităţile nu s-a mai auzit nimic de această organizaţie. La 5 noiembrie 1956 Miron Constantinescu s-a adresat studenţilor la o întrunire a acestora la Cluj şi le-a promis că guvernul va pune capăt predării limbii ruse şi va îmbunătăţi condiţiile de viaţă. La 18 noiembrie el a fost numit ministru al educaţiei.

Un al treilea promotor al revoltei din luna noiembrie a fost populaţia maghiară din Transilvania, în special cei provenind din rândul intelectualităţii maghiare. Mărturisiri făcute mai târziu de un grup de profesori şi savanţi maghiari privind „sentimentul naţional de solidaritate" pe care şi-l exprimaseră faţă de poporul maghiar, confruntat cu intervenţia sovietică, sunt o dovadă a profunzimii acestui sentiment. Unele dintre cele mai turbulente şi mai mari întruniri ale muncitorilor şi studenţilor au avut loc în Transilvania şi în Regiunea Autonomă Maghiară. Cea mai mare concentrare de trupe sovietice era şi ea în aceste regiuni, slujind în acest fel scopului de a fi mai aproape de frontiera Ungariei; fără îndoială însă că scopul era de a se afla în cel mai exploziv punct din ţară. Trebuie subliniat că acesta nu era singurul punct care crea probleme.

Situaţia era la fel de primejdioasă în Bucureşti, cu toate că administraţia comunistă prefera pe moment să ia act doar de revolta din rândurile populaţiei maghiare, ca să amintească românilor de scopurile „şovine şi iredentiste ale fasciştilor şi reacţionarilor maghiari"; dar şi pentru a face şi mai actuală insinuarea că răsturnarea regimului comunist din Ungaria (Rakosi sau Kadar) va însemna renaşterea unei Ungarii agresive la hotarul României, care ar avea pretenţii imediate la Transilvania.

În sfârşit, au trebuit luate măsuri pentru a întări şi reorganiza armata, a cărei loialitate fusese nesigură la finele lui octombrie. Comportarea armatei maghiare în cursul revoluţiei, ca şi reacţia rapidă

antirusă a armatei poloneze nu au făcut decât să convingă autorităţile ruseşti şi române de nevoia de a reorganiza armata R.P.R.-ului. Această operaţie s-a întreprins în profunzime şi cu mare grijă. Noi cadre ofiţereşti au preluat comanda.

Atunci când trupele sovietice au părăsit România, în vara lui 1958, ele au lăsat în urmă o armată şi trupe de securitate româneşti în întregime reorganizate.

După ce furtuna a trecut, s-a făcut apel la regimul din România să acorde în anumite privinţe un ajutor urgent guvernului Kadar. La 21 noiembrie 1956 o importantă delegaţie românească s-a deplasat la Budapesta, sub conducerea lui Dej şi Bodnăraş. Ca şi vizita delegaţiei cehoslovace, care o precedase, scopul vizitei românilor era să asigure alimentele şi medicamentele urgent necesare[6] . Dar ea mai trebuia să ajute şi la reorganizarea forţelor de securitate care fuseseră practic distruse în timpul revoluţiei. Mulţi refugiaţi maghiari au mărturisit că reorganizarea securităţii ungare (AVRO) a fost posibilă datorită importului masiv al românilor vorbitori de maghiară şi al slovacilor. Prezenţa lui Bodnăraş în delegaţie şi şederea sa prelungită la Budapesta ar părea să confirme acest lucru. Această vizită explică de asemenea „exilul" lui Imre Nagy şi al altor colegi ai lui în România.

Acestea au fost, prin urmare, principalele reacţii în România în timpul şi după revoluţia din Ungaria. Ele au fost cu certitudine de scurtă durată, superficiale şi sporadice. Şi totuşi, România a fost ţara în care solidaritatea cu Ungaria a fost mai deschisă şi mai puternic exprimată decât în orice alt stat satelit, cu excepţia desigur a Poloniei. Toate dovezile ne atrag atenţia asupra unei similarităţi în atitudinile României şi ale maghiarilor faţă de regimurile impuse lor de Rusia sovietică. Şi totuşi absenţa unei frontiere directe cu occidentul, aşa cum avea Ungaria în urma evacuării trupelor sovietice din Austria din toamna lui 1955, lipsa unor organisme de solidarizare permanente sau a unei orientări ca aceea ce o oferea maghiarilor şi polonezilor Biserica Catolică, ca şi prudenţa regimului, care nu permisese consiliilor muncitoreşti şi intelectualilor să capete o întâietate categorică în chestiunile publice, au făcut improbabilă orice reacţie pe scară largă.

---

6 La 7 decembrie Pârvulescu a făcut cunoscut, în discursul său de la aniversarea revoluţiei ruse, că R.P.R. trimisese deja hrană şi medicamente, în valoare de 13 milioane lei, Ungariei. Vezi „Scânteia", din 8 noiembrie 1956.

De fapt, revoluţia maghiară a produs în România o situaţie care ar fi putut erupe dacă revoluţia nu ar fi fost înăbuşită. Pentru regimul comunist din România primejdioase au fost primele zile ale lui noiembrie 1956. Cum remarca în mod semnificativ, la 8 noiembrie 1956, Hruşciov însuşi, atunci când se adresa Comsomolului moscovit, „au existat unele porniri nesănătoase" în rândul studenţilor „în una din instituţiile de educaţie din România", şi el felicita prin urmare partidul din România pentru că luase măsurile necesare ca să le facă faţă repede şi eficient[7] . Faptul că Hruşciov a îngăduit partidului român să scape de destalinizare doar cu o vorbărie de mântuială, fără să-i ofere nici o victimă, a fost şi el o indicaţie a aprecierii pe care el a arătat-o calmului conducerii româneşti care a fost preţuit şi de Tito, din alte raţiuni însă.

Când Tito a vizitat Moscova, la 1 iunie 1956, el trecuse şi prin Bucureşti şi la reîntoarcere a făcut o vizită oficială în România, la 24 iunie. A fost o surpriză la vremea ei, pentru cei care ştiau că unul dintre principalele obiective ale vizitei sale în Rusia fusese de a discuta stadiul relaţiilor dintre Iugoslavia şi celelalte ţări comuniste europene, în special cu vecinii săi. Dintre acestea, una dintre cele mai violente în campania dusă împotriva titoismului fusese România, care-i adăpostise pe refugiaţii ostili lui Tito, organizase emisiuni radio anti Tito adresate iugoslavilor şi, de altfel, al cărei conducător, Gheorghiu-Dej fusese raportor la primele denunţări cominformiste contra Iugoslaviei. Totuşi Tito a preferat să treacă prin România mai curând decât prin Ungaria. „Când m-am dus la Moscova, a spus el, a produs o mare surpriză faptul că nu am călătorit via Ungaria. Exact din cauza lui Rakosi nu am dorit să fac acest lucru. Am spus că mai curând nu voi trece prin Ungaria chiar dacă ar fi însemnat să fac o călătorie cu trei zile mai scurtă"[8] . Mai mult chiar, la sfârşitul vizitei sale, într-o declaraţie către presa străină, Tito şi-a exprimat mirarea în legătură cu faptul că în vest România este descrisă ca un regim satelit. Fără nici o îndoială că în timpul vizitei sale la Moscova el îşi însuşise aprecierile liderilor sovietici cu privire la Dej, care se presupune că au fost similare în pri-

---

[7] „Pravda", 10 noiembrie 1956

[8] Cuvântare la reuniunea Ligii Comuniştilor din Iugoslavia, din 11 noiembrie 1956, la Pola (în Zinner, p. 524).

vinţa argumentelor pe care ei le-au utilizat, dar pe care Tito nu le acceptase, relativ la cazul Rakosi, că Dej „era prudent, că va reuşi şi că ştiau ei că era singurul pe care se puteau baza în acea ţară"[9].

Informaţiile lui Tito despre nemulţumirile din România probabil că i-au confirmat acestuia temerile liderilor sovietici şi români. Cum s-a văzut din atitudinea lui din timpul revoluţiei maghiare, Tito se opunea oricărei încercări de a aduce la putere un regim necomunist într-o ţară vecină. În sfârşit, s-ar fi putut foarte bine ca el să-i considere pe Ana Pauker şi pe Luca un fel de Rakosi ai României. Această analogie fusese făcută în repetate rânduri de liderii români, care vorbiseră nu numai de o similitudine de metode şi principii între Rakosi şi Pauker, ci şi de contactele directe dintre ei, dar şi cu Stalin şi Molotov[10]. Demiterea lor în 1952 şi-a explicat-o ca o îndepărtare a elementelor cu adevărat antititoiste, dintr-un partid care, dacă nu s-ar fi aflat la ordinele stricte ale lui Stalin, ar fi preferat să încerce unele din experimentele iugoslave.

Astfel, pe parcursul întregii perioade a destalinizării, aceeaşi echipă comunistă românească de mai înainte a înfăptuit, ca de obicei, şi a oferit acelaşi amestec de obiective şi metode politice ca mai înainte: în interior o represiune atenuată de o oarecare moderaţie, în politica externă o necondiţionată loialitate faţă de sovietici, ambele cuplate cu un ferm dogmatism şi antirevizionism ideologic. Dar de fapt Dej s-a revelat a fi un kremlinist prin excelenţă şi cea mai bună descriere a României în perioada respectivă este, poate, aceea făcută de un oficial român unui corespondent occidental de presă în 1962, atunci când spunea că: „nu a fost nici un revizionism, nici un titoism, nici o relaxare, nici o slăbire a controlului"[11].

Relaţiile româno-sovietice

Printre concesii s-a menţionat şi aceea că sovieticii au fost constrânşi să încheie, după revoltele poloneze şi maghiară, noi aranjamente cu privire la staţionarea trupelor lor şi asupra acordării de ajutor economic.

---

9 Ibidem.

10 Vezi citatele din raportul lui Dej la plenara C.C. din noiembrie 1961, în „Scânteia" din 7 decembrie 1961.

11 Paul Underwood în „Sunday New York Times" din 15 aprilie 1962.

La 26 noiembrie 1956, primul ministru român Chivu Stoica a condus la Moscova o delegaţie economică. La 3 decembrie, agenţia Tass a dat publicităţii o declaraţie comună în legătură cu discuţiile purtate[12] . Merită să facem o comparaţie între această declaraţie şi aceea publicată după discuţiile sovieto-polone, care au fost imediat urmate de cele cu românii[13] .

Ambele declaraţii stabileau cooperarea pe principiul completei egalităţi în drepturi şi neamestecului în treburile interne ale celor două ţări implicate. Ambele remarcau că staţionarea trupelor sovietice pe teritoriul Poloniei şi al României se făcea pe bază de înţelegere şi numai cu consimţământul guvernelor interesate. În cazul României, „staţionarea temporară" a forţelor sovietice, „aşa cum se prevedea în Tratatul de la Varşovia", era socotită a fi necesară din cauza „blocului militar agresiv din Europa vestică", a remilitarizării Germaniei şi a Statelor Unite şi existenţei bazelor NATO, „lângă ţările socialiste" Însă înţelegerea privind staţionarea trupelor sovietice în Polonia era mult mai detaliată şi plină de limitări privind numărul, dispoziţia trupelor, mişcările şi jurisdicţia lor etc.

Textele se deosebeau de asemenea în privinţa principalelor prevederi economice. Textul sovieto-polonez vorbea de hotărârea celor două guverne de a „dezvolta şi consolida cooperarea economică dintre cele două ţări pe baza egalităţii în drepturi, avantajului reciproc şi întrajutorării frăţeşti reciproce". Textul sovieto-român menţiona că problemele legate de cooperarea economică se discutaseră şi că se căzuse de acord că ar trebui să se facă livrări din unele mărfuri, în mod deosebit necesare „pentru a asigura funcţionarea industriei şi creşterea nivelului de trai al populaţiei". Polonezii dobândiseră concesia ca toate „datoriile" rezultând din creditele făcute în anii 1946-1953 să fie considerate drept lichidate, iar polonezii mai obţineau şi un credit pe termen lung de 700 milioane de ruble pentru a acoperi livrările de mărfuri din Uniunea Sovietică. România obţinea promisiunea că Uniunea Sovietică îi va furniza minereu de fier, cocs metalurgic, ţevi şi alte produse fără de care multe fabrici şi chiar sectoare întregi ale industriei grele ar fi trebuit închise. Din cauza proastei recolte din 1956 a Româ-

12. „Soviet News", 4 decembrie 1956.

13 B.B.C. rezumat al emisiunilor mondiale, pt. II A. nr. 779, 21 noiembrie 1956.

niei, Uniunea Sovietică era de asemenea de acord să-i „împrumute" R.P.R.-ului 450.000 t. de grâu şi 60.000 t. de grâu furajer, ce urmau a fi achitate prin aranjamentul comercial. Moscova se mai angaja să asigure livrarea de agregate şi instalaţii pe credit în valoare de 270 milioane de ruble, pentru construirea unor fabrici de produse chimice. Guvernul român trebuia să „ramburseze" aceste credite prin livrarea de produse chimice realizate în aceste fabrici. Această parte a înţelegerii amintea, în condiţii însă diferite şi într-o operaţiune limitată de înţelegerile pe care Germania i le impusése României înainte şi în timpul celui de al doilea război mondial, înţelegeri care se soldaseră cu un export de capital pentru a putea prelucra şi livra partenerului străin produsul finit, fabricat din materii prime obţinute fie din ţară, fie din import din străinătate. În sfârşit, Uniunea Sovietică accepta să amâne timp de cinci ani achitarea creditelor garantate R.P.R.-ului între 1949-1955. Acest lucru era asemănător cu anularea prevăzută în cazul datoriilor poloneze. Aşa cum comenta un ziar britanic, comunicatul dădea „impresia că era semnat de două părţi egale, însă rezulta clar din condiţiile lui că românii erau mai puţin egali decât polonezii"[14].

Modificări în economie

După ce s-a restabilit calmul în urma înăbuşirii revoluţiei maghiare, regimul s-a pus serios pe treabă, încercând să atenueze unele din nemulţumirile care produseseră furtuna. O plenară a C.C. din 27-29 decembrie 1956[15] a hotărât reducerea investiţiilor prevăzute în al doilea plan cincinal, aşa încât să se îmbunătăţească proporţia dintre fondul de acumulare şi cel de consum al populaţiei. Investiţiile capitale de stat pentru anul 1957 erau fixate la 12,7 miliarde lei, faţă de 14,8 în 1956, ceea ce însemna o reducere totală de 15%. Plenara a autorizat ca sporirea producţiei industriale, care în 1956 fusese stabilită la 10-12%, să fie redusă la 3,8% în 1957. Obiectivul producţiei de mijloace productive suferea o amputare drastică: creşterea, fixată la 13,6% pe 1956, urma să fie de numai 5,4% pe 1957. În privinţa viitoarelor investiţii capitale, cel răspunzător cu această operaţiune o

[14] „Manchester Guardian", 4 decembrie 1956.

[15] Raportul lui Dej, în „Scânteia" din 30 decembrie 1956; „Agerpres Information Bulletin", 10 ianuarie 1957.

descria ca având drept scop doar completarea şi punerea în funcţiune a noilor capacităţi la un foarte limitat număr de obiective industriale de o înaltă profitabilitate şi eficienţă economică.

Astfel, directivele planului cincinal, care prevăzuse el însuşi limitarea industrializării la principalele industrii pentru care România putea utiliza propriile ei resurse de materii prime, erau acum şi mai mult reduse în perspectivă, prin deciziile plenarei din decembrie.

În acelaşi timp, muncitorilor li s-a promis o creştere imediată a plăţilor în bani şi un mai mare indice al salariului de bază. La 24 ianuarie 1957, o plenară a Comitetului Central al sindicatelor s-a reunit pentru a lua în discuţie deciziile plenarei Comitetului Central al partidului din decembrie. Agenda de lucru cuprindea probleme mergând de la contribuţia muncitorilor la procesul conducerii în industrie până la noul sistem de salarizare. În privinţa celeidintâi, cererea pentru o mai activă participare a muncitorilor la organizarea şi conducerea producţiei, cum era ea formulată în agendă, era rezultatul repetatelor insistenţe pentru crearea consiliilor muncitoreşti. Răspunsul liderilor partidului a fost la început acela de a căuta să insufle o viaţă nouă „şedinţelor de producţie", născute moarte de fapt, iar apoi să opereze o anumită descentralizare în administraţia economică.

În raportul său la plenară, Gheorghe Apostol [16] a urmat calea dialectică, folosită în mod obişnuit de conducătorii comunişti în perioade încordate. A cerut muncitorilor să fie mai cooperanţi cu conducerile şi autorităţile economice, dar în acelaşi timp, i-a criticat pe cei din urmă pentru că nu au dat destulă atenţie propunerilor constructive ale organizaţiilor muncitoreşti.

Cu un accent deosebit, el a reînnoit ideea, căzută până atunci în uitare, a şedinţelor de producţie, promiţând că în cadrul acestora, unde erau prezente experienţa muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor şi conducătorilor economici, aveau să fie discutate toate problemele. S-a hotărât că la aceste şedinţe s-ar putea lua decizii privind problemele producţiei, a căror soluţionare cădea exclusiv în seama departamentului sau echipei respective. Totuşi un an mai târziu s-a dovedit că şedinţele de producţie avuseseră mai mult succes în întreprinderile şi fabricile mai mari decât cele mici şi mijlocii. Acest lucru sugera că organizarea unor astfel de şedinţe depindea încă de iniţiativa oficia-

[16] „Scânteia", din 30 decembrie 1956.

lilor, mai mult decât de acela a muncitorilor înşişi. Altfel, ar fi fost mult mai firesc să ne aşteptăm la şedinţe realizate spontan în întreprinderile mici şi mijlocii, unde controlul şi prezenţa oficialilor de partid era mai puţin covârşitoare decât în cele mai mari. Se poate presupune, prin urmare, că aceste şedinţe nu aveau încă nici o putere reală. Statului şi partidului le-ar fi plăcut să se folosească de ele, pentru a-i integra pe muncitori mai activ în procesul producţiei şi pentru a îngrădi orice nemulţumire.

La 15 martie 1957 s-a promis o altă concesie. S-a anunţat că întreprinderile care realizează un profit peste cel prevăzut în plan ar putea să convertească 65% din acest profit într-un „fond al întreprinderii", care să fie folosit la rândul lui direct de către conducerea întreprinderii pentru a-i recompensa pe cei mai buni muncitori şi pentru sporirea cheltuielilor de deservire socială ale întreprinderii. Însă suma totală ce putea fi scoasă din acest fond trebuia calculată nu numai proporţional cu valoarea producţiei pe ansamblu, ci şi cu calitatea mărfurilor produse şi cu preţul lor de producţie. Sumele ce se puteau folosi în consecinţă erau de 15 până la 65%.

Aceste două măsuri au fost primii paşi spre instituirea unui fel de conducere muncitorească în R.P.R. Totuşi nici una din ele nu a restabilit un drept de decizie directă revenind muncitorilor, întrucât în ambele cazuri hotărârea iniţială aparţinea direcţiilor, care limitau sfera şedinţelor de producţie şi suma „fondului întreprinderilor" potrivit instrucţiunilor primite de la autorităţile centrale.

În acelaşi timp, s-au luat unele măsuri vizând descentralizarea economică. Numărul miniştrilor a fost redus de la 25 la 16, la 16 martie 1957[17]. În consecinţă, prin diferite decrete şi decizii minore, personalul administraţiei organismelor economice locale şi centrale şi chiar de partid a fost redus. La 19 martie premierul Chivu Stoica a anunţat că vor fi date fonduri Consiliilor Populare cu care să ducă la îndeplinire unele din funcţiunile ce le erau încredinţate. Bugetul lor a fost astfel dublat, la 200 milioane lei, şi 4000 de întreprinderi mici şi mijlocii au fost puse sub supravegherea lor directă. Ca şi în cazul întreprinderilor, Consiliile Populare aveau şi ele dreptul de a utiliza profiturile suplimentare aşa cum credeau de cuviinţă, cu condiţia

[17] Comunicatul întâlnirii Biroului Politic al C.C. din 14 martie vorbea de nevoia „lichidării centralismului excesiv" ("Scânteia", 17 martie 1957).

aprobării prealabile din partea administrației centrale. Se pare că toate aceste măsuri erau aplicabile numai în marginea activității economice reale, care rămânea concentrată în „întreprinderile de vârf" din marile orașe și, prin urmare, ele intrau sub supravegherea directă, controlul și ghidajul organelor centrale de guvern, partid și sindicat.

Reforma sistemului de salarizare anunțată prin rezoluția din decembrie 1956 a plenarei C.C. viza o sporire imediată cu 15% a ratei salariilor. Nivelul salariilor a devenit astfel, odată în plus, elementul decisiv al veniturilor muncitorilor. Creșterea de 15%, aplicată proporțional și corespunzător cu scara salariilor, putea conduce la o creștere cu 36% a salariului total. Câștigul în acord, care din decembrie 1953 devenise componenta esențială a veniturilor muncitorești, urma să fie redus, în mod direct, prin scăderea primelor acordate pentru îndeplinirea și depășirea normelor, iar indirect prin recalcularea și modificarea acestor norme corespunzător cu nivelul tehnic al întreprinderilor și cu producția celor mai eficiente fabrici sau ateliere.

În această privință autoritățile bănuiau, și în multe cazuri pe bună dreptate, că controlul conducerilor și chiar departamentele economice ale guvernului permiseseră muncitorilor să scape cu o normare la un nivel mult prea scăzut. Acest lucru crescuse costurile de producție și redusese productivitatea reală. De aici, printr-un decret ce modifica câteva din articolele codului muncii, s-a decis ca articolul 27, care privise anterior stabilirea normelor de producție, să fie schimbat, iar „normele de muncă" să se stabilească pe baza investigării condițiilor de muncă și factorilor tehnologici din întreg domeniul producției.

A fost introdus un nou articol, 27 a; el a permis organelor centrale ale administrației și comitetelor executive ale comitetelor populare regionale, în colaborare cu conducerea întreprinderilor, să crească normele de muncă ori de câte ori noile mijloace tehnice ce se asigurau permiteau să se reducă în realitate timpul necesar producției de mărfuri sau oriunde se făcuseră greșeli tehnice în stabilirea normelor. Autorităților economice centrale li se dădeau astfel puteri mai largi în ridicarea normelor și prin urmare puteri de control mai rigid asupra fabricilor și uzinelor în care, în cursul ultimului an al primului cincinal și al primului an al celui de al doilea cincinal, o conspirație tacită între muncitori și direcțiuni condusese la slăbirea întregului ritm al producției. Teama funcționarului de stat că muncitorul va reacționa la noile măsuri prin absenteism sau părăsirea serviciului devenise mai

puţin acută în anii 1957-1958. În perioada respectivă se ajunsese la un anumit şomaj şi acum muncitorii erau cei care aveau motive să se teamă pentru locul lor de muncă. O rezoluţie din 24 februarie 1957 lovea acea categorie de „muncitori ţărani", de pildă sătenii folosiţi sezonier în unele industrii, mai ales în industria lemnului, care formau o realitate permanentă în domeniul forţei de muncă din R.P.R. Dreptul fabricilor de a desface contractele individuale ale muncitorilor a fost şi el în continuare lărgit prin diferite decrete şi măsuri administrative. De asemenea, după cum bine sublinia Aprecierea economică asupra Europei întocmită de ONU pentru anul 1957, „recentele schimbări ale legilor pensiilor din Bulgaria, Ungaria şi România, în contrast izbitor cu vechea politică în acest domeniu, ţintesc în mod expres la reducerea ofertei de forţă de muncă".

Se poate observa, prin urmare, că măsurile luate după noiembrie 1956 erau un amestec de lucruri bune şi rele, pentru muncitori. Însă prin 1958, în mod direct prin creşterea salariilor iar indirect prin o abordare mai raţională a operaţiunii de planificare, situaţia muncitorilor era considerabil mai bună decât înainte de revoluţia maghiară.

Politica agricolă după noiembrie 1956

Revoluţiile din Polonia şi Ungaria au produs o virtuală abandonare a sistemului agriculturii colective în cele două ţări. În România nu a fost nevoie de nici o concesie drastică, dar regimul a decis o singură acţiune semnificativă pentru a domoli nemulţumirea în agricultura ţării, bazată încă în principal pe proprietatea privată. A fost eliminat, mai devreme şi mai complet decât în Polonia, sistemul livrărilor în cadrul cotelor obligatorii, aplicate producătorilor particulari. La 1 ianuarie 1957 s-a anunţat că livrările obligatorii de grâu, floarea soarelui, ale seminţelor de leguminoase, cartofilor şi laptelui erau toate abolite. Ţăranii ce posedau mai puţin de un hectar şi cei cu loturi particulare, dar membri ai cooperativelor agricole erau de asemenea scutiţi de livrările obligatorii de carne. Pentru ceilalţi, livrările obligatorii de carne erau menţinute, dar se promitea că ele vor înceta în viitor.

Existau două motive care explicau această acţiune. În afară de faptul că se încerca să se uşureze povara ce apăsa asupra lotului de pământ al ţăranului, oferindu-i-se acestuia mai multe stimulente pentru a creşte nivelul livrărilor de alimente pe piaţa orăşenească, se ajunsese să

se considere în întreg blocul comunist că sistemul cotelor obligatorii sfârşise prin a diminua livrările. Potrivit Aprecierii economice asupra Europei pe anul 1956 a Naţiunilor Unite, existau trei principale temeiuri de a critica sistemul, care erau revelatorii îndeosebi în cazul României. Primul era că aceste cote erau în general prea ridicate, nepermiţând nici o posibilitate de adaptare a lor la condiţiile locale sau de climă. Datoriile ţăranilor către stat se acumulau dintr-un an în altul. În al doilea rând cotele erau prea „abrupt progresive", corespunzător mărimii gospodăriei. Acest lucru îi nemulţumea desigur mai ales pe ţăranii mijlocii, care reprezentau acum „pivotul" producţiei agricole. În al treilea rând, cotele ridicate puteau fi suportate doar de chiaburi, care, cu mijloacele ce le aveau la dispoziţie, puteau produce în gospodăriile lor mai mult decât ţăranul mijlocaş, care era obligat să-şi muncească singur pământul sau să plătească preţuri exorbitante la S.M.T.-uri.

Mai importantă chiar decât această concesie a fost continuarea „Noului Curs" politic de modificare a colectivizării. Nici nu s-a pus problema lichidării vreunei colective agricole. De fapt, cooperativele colective existente au fost încurajate prin largi donaţii de pământ din fondul statului, prin acordarea de capital tehnic şi de capital provenind din concesii fiscale. Dar nu s-a insistat în nici un fel asupra vreunei politici foarte nepopulare care ar fi putut tulbura delicatul echilibru existent.

În 1957 existau 2504 gospodării colective cu o suprafaţă totală de 1.301.000 ha, din care 1.179.800 ha erau pământ arabil. Pe regiuni, Constanţa era cea dintâi, cu 69,4% din întreaga suprafaţă arabilă trecută în sectorul socialist[18]. Spre sfârşitul aceluiaşi an s-a anunţat că trecerea în proprietate socialistă a pământului atinsese efectiv 100% în această regiune. Ea era urmată de regiunea Galaţi, cu 45,6% teren cooperativizat şi Timişoara, cu 29,9%. Primele două regiuni erau în chip caracteristic acelea în care armata şi marina sovietică avuseseră importante garnizoane şi baze şi cărora cel puţin zona porturilor le fusese rezervată încă din 1944. Constanţa fusese întotdeauna şi o regiune de mari moşii iar mulţi bulgari, în 1940, şi turci, în 1948, îşi părăsiseră pământurile şi se întorseseră în ţările lor de origine. Şi în Timişoara mulţi moşieri şvabi îşi părăsiseră fermele foarte eficient

[18] „Anuarul statistic" 1957.

conduse, după dezastrul militar german din 1944. Celelalte regiuni ale țării înregistrau un procentaj general de 20% din pământul arabil și 17,4% din suprafața agricolă.

Pământul intrat în posesia gospodăriilor colective de la sfârșitul colectivizării forțate din 1952 provenea din două surse: de la țărani și de la stat. Procentul de pământ utilizat de aceste gospodării în intervalul 1952-1956 era următorul:

	1952	1956
Total	100,0	100,0
Dat de stat	16,9	24,0
Adus de deținători, din care:	83,1	76,0
a) țărani săraci	(24,1)	(25,0)
b) mijlocași	(59,0)	(51,0)

Sursa: N. Belli, Socialist Ownership in the R.P.R. Agriculture, „Probleme economice", 12 decembrie 1957.

Acest tabel arată că proporția de pământ dată de stat crescuse, în vreme ce partea provenind de la țăranii mijlocași descrescuse. Totuși, exact această categorie de țărani proprietari era cea pe care regimul dorea să o atragă în gospodăriile colective, deoarece loturile lor de pământ erau mai mari și mai compacte, aducând cu ei și mijloace de producție. În această privință trebuie remarcat că, pe de o parte, mărimea medie a proprietății gospodăriilor colective crescuse de la 258 ha în 1948, la 439 ha. Pe de altă parte, ceea ce se numeau mijloace de producție „de bază", adică fondurile fixe ale fiecărui deținător de unelte, mașini și altele, au crescut de aproape trei ori mai mult.

Acest total poate fi împărțit în felul următor, potrivit originii lui:

	1951	1955
TOTAL	100,0	100,0
Prin colectivizare	36,3	19,8
Prin donații	31,8	14,8
Prin constituirea de fonduri comune	13,3	35,2
Prin împrumuturi de stat și investiții	18,6	30,2

Sursa: aceeași ca pentru tabelul precedent.

În timpul aceleiaşi perioade, valoarea „fondului indivizibil" al gospodăriilor colective, care potrivit statului este proprietatea indivizibilă a unităţii şi este, teoretic, miezul proprietăţii socialiste, crescuse de patru ori, de la 143.887.000 lei în 1951, la 676.105.000.

Cea mai mare parte a „fondului indivizibil" provenea din valoarea muncii prestate în însăşi gospodăriile colective, adică erau deduse din veniturile lor. Însă unele proveneau şi din împrumuturi de stat. În 1956 statul a garantat împrumuturi urgente ale gospodăriilor colective în sumă totală de aproximativ 200 milioane lei, ceea ce reprezenta mai mult de o treime din suma totală a împrumuturilor oferite de el începând din 1949. Acest lucru indica marele efort ce se făcuse în anii 1955-1958 pentru a încuraja crearea noilor unităţi agricole, ca şi pentru menţinerea celor mai vechi. În aceste eforturi se înscriu şi încercările de a îmbunătăţi partea din venit cuvenită membrilor, în special pentru plăţi mai regulate şi pentru câştiguri mai cinstite datorate „zilelor-muncă", îmbunătăţirii colaborării gospodăriilor colective cu SMT-urile, reducerii oricăror fel de taxe, cote şi cheltuieli destinate reparaţiilor şi întreţinerii. Potrivit lui Gheorghiu-Dej, venitul net al unui ţăran colectivist în 1956 ar fi trebuit să fie dublu faţă de cel al unui ţăran particular.

Totuşi, nici una din aceste concesii nu i-a convins pe ţăranii români de faptul că era recomandabil să intre în acea perioadă în gospodăriile colective, şi, deoarece nu se mai recurgea la forţă în acest sens, ei au stat de-o parte. Pe de altă parte, asociaţiile agricole au înregistrat un progres considerabil. Ele trebuiau să devină cureaua de transmisie, folosită pe scară largă de guvern, pentru trecerea de la proprietatea privată la colectivizare.

Tineretul şi studenţii

Politica regimului faţă de tineret şi educaţie era deja orientată de doi factori principali: condiţiile în care comuniştii luaseră puterea şi misiunea pe care ei o atribuiseră economiei naţionale.

Aşa cum s-a văzut, venirea la putere a comuniştilor întâmpinase mari dificultăţi în sensul găsirii unui număr minim de intelectuali care ar fi putut deveni eşalonul prim de „tehnocraţi" de care avea nevoie statul proprietar. Ca urmare, crearea unei noi pături de intelectuali, provenind din popor şi devotată regimului, a apărut în viziunea lide-

rilor comuniști drept singura cale posibilă de rezolvare nu numai a problemelor economice, ci și calea de construire a noii Republici Populare Române. Unul dintre agenții de bază în politica regimului de transformare urma să fie mișcarea tineretului comunist.

Uniunea Tineretului Comunist din România fusese întemeiată în 1924, însă în cursul primelor două decenii ale existenței sale, până în 1944, ea nu a reușit niciodată să atragă nici măcar o minoritate a tinerilor din România. Ea nu a izbutit să creeze celule în armată, școli și universități, în multe din ramurile industriei sau la sate.

Lecția perioadei interbelice nu a fost neglijată de liderii comuniști. Nereușind în această perioadă să atragă tineretul cu lozinci precum „dreptul sacru la vacanțe", ziua de muncă de 7 ore sau autonomia studențească, partidul a ajuns la concluzia că trebuia să treacă la instituirea unei politici de constrângere. Tineretul trebuia să dobândească o mentalitate comunistă și să fie supus tuturor modalităților de verificare care să asigure că era demn de încredere; și mai trebuia de asemenea să fie pregătit profesional, potrivit cu dictatul și cerințele politicii de stat.

Uniunea Tineretului Muncitor (U.T.M.), constituit în martie 1949, ca și organizația Comsomolului sovietic, trebuia să aibă și ea un rol important de jucat în ambele aspecte ale acestei politici. Deschis tuturor tinerilor de vârstă între 14 și 26 ani, în 1960 U.T.M.-ul număra cam 1.800.000 de membrii. El era conceput astfel încât să rămână o organizație de masă a cărei activitate militantă reală era asigurată de comitetele ei locale, ai cărei secretari și membri erau, cei mai mulți dintre ei, membri ai Partidului Comunist.

Ca principal agent al partidului în școli, universități și licee, U.T.M.-ul controla comportarea atât a profesorilor cât și a elevilor și studenților; mai veghea și asupra entuziasmului și competenței cu care materia era predată și învățată, precum și asupra progresului academic și ideologic înregistrat de tineri.

Aceasta însemna desigur amestec în activitățile școlare, în care era de așteptat ca răspunderea să revină profesorului. Faptul că U.T.M.-ul era cu adevărat încurajat să încalce domeniul de activitate profesoral s-a văzut prin instrucțiunile ce s-au dat membrilor lui la plenara a 7-a a Comitetului Central al U.T.C., în octombrie 1959. Organizațiile locale au primit ordin să-i țină sub observație pe acei studenți ce aveau obiceiuri decadente precum nepregătirea lecțiilor acasă, șușotitul și vorbitul la ore sau chiulul.

Acolo unde U.T.M.-ul a încercat însă să-şi asume controlul direct al minţilor sau chiar al trupurilor tineretului român a fost în afara şcolii şi a fabricilor. La toate nivelele educative, U.T.M.-ul era veritabilul dictator al tuturor tipurilor de activităţi din afara programului. Aceste activităţi includeau de la organizarea taberelor pentru petrecerea vacanţelor de vară, festivităţi internaţionale de tineret, evenimente sportive etc., până la organizarea mult mai funestă de tipul aşa-numitelor „societăţi naturaliste", de orientare ateistă, a discuţiilor în grup asupra marxism-leninismului, convocarea unor demonstraţii speciale ale tineretului pentru a sprijini unele aspecte ale politicii regimului sau pentru a dovedi aversiunea faţă de politica occidentală.

Crearea, în martie 1957[19], a Asociaţiilor Studenţilor i-a făcut pe unii observatori să se întrebe dacă cumva U.T.M.-ul va mai rămâne la fel de activ în universităţi ca şi până atunci. Asociaţiile respective se constituiseră la numai câteva luni după revoluţia maghiară, care a avut repercusiuni foarte serioase în rândul tineretului român. Ele aveau evident scopul de a fi un fel de concesii, dar nu există nici un fel de îndoială că ele se aflau sub controlul ferm al UTM-ului, care, la rândul lui, era controlat de partid. Nu erau permise nici un fel de cluburi studenţeşti particulare. Şi totuşi, cele mai mari probleme regimul le-a avut cu studenţii. La Universităţile din Bucureşti, Iaşi şi Cluj studenţii erau ţinuţi, pe cât mai mult posibil, izolaţi de contacte cu lumea exterioară. În 1960, în timpul comemorării centenariului Universităţii din Iaşi, atât savanţii occidentali cât şi alţi invitaţi n-au putut nici măcar să asiste la un bal studenţesc.

O altă mare problemă care pare mai departe decât oricând de a-şi găsi o soluţie e aceea a creării cadrelor demne de încredere sub raport politic, a modelării omului comunist.

Atitudinea tineretului român a arătat clar, în timpul revoluţiei maghiare, eşecul grav al încercărilor de îndoctrinare ale regimului. Începând din 1956, urmare şi a deziluziei pe care a resimţit-o la vremea respectivă întreg tineretul idealist, opoziţia activă părea să se fi transformat, în cele mai multe cazuri, într-o pasivitate rezervată, în evaziune sau scepticism în faţa tuturor acestor încercări de îndoctrinare ale partidului.

---

[19] Conferinţa naţională a Asociaţiei Studenţilor, „Scânteia", 9-11 martie 1957.

Informații demne de încredere vorbesc de o completă indiferență a elevilor de liceu față de învățarea rusei și față de cursurile de marxism-leninism. Același lucru rămâne valabil și în privința întâlnirilor cu caracter politic ținute în afara orelor de școală, pe care U.T.M. le trâmbițează permanent. Apatia sau chiar cinismul de la nivelele superioare ale educației sunt mai izbitoare fiindcă posibilitățile de educație sunt acum rezervate aproape în întregime claselor în care partidul își pune în chip evident speranțele, fii de muncitori și de țărani. Cam 90% din locurile din instituțiile de învățământ superior sunt ocupate de aceștia.

Antirevizionismul din a doua jumătate a anului 1957

La 4 iulie 1957 s-a anunțat că Comitetul Central al P.C.U.S., aflat în plenară împreună cu Comisia Centrală de Revizie de la 22 la 29 iunie, a îndepărtat din posturile lor pe membrii „grupului anti-partinic" Malenkov, Kaganovich, Molotov și Shepilov. Această epurare a reprezentat punctul culminant al opoziției lor față de politica lui Hrușciov, politică pe care ei o atacaseră deschis la ședința prezidiului sovietic la 18 iunie 1957. Măsurile interne la care ei s-au opus includeau destalinizarea, descentralizarea, mai ales în agricultură, reducerea birocrației, sporirea stimulentelor pentru țărani, ca și desființarea cotelor stabilite pentru loturile personale și gospodăriile colective, de la sfârșitul lui 1957. În politica externă ei se opuneau „coexistenței pașnice", în special apropierii de Iugoslavia, teoriei căilor diferite către socialism și doctrinei că războiul nu mai era inevitabil. Înfrângerea grupului „anti-partinic" însemna triumful liniei politice susținute de Hrușciov, ce includea și un set de „teze" privind industrializarea, pe care le făcuse cunoscute la ședința Comitetului Central din februarie și care fuseseră legiferate în mai. Potrivit legii, cea mai mare parte a ministerelor industriale centrale era desființată, iar administrarea industriei a fost lăsată, în schimb, pe mâna consiliilor economice locale care erau numite de organizațiile locale ale partidului. Aceste linii principale ale politicii de bloc au fost ferm stabilite.

Înaintea anunțării epurării sovietice, Comitetul Central al P.M.R. ținuse o plenară, la 1-3 februarie și la 28-29 iunie pentru discutarea sarcinilor trasate de al doilea Congres al partidului și a concluziilor ce trebuiau trase din evoluția evenimentelor internaționale și din al XXII-lea Congres al P.C.U.S.-ului. La sesiunea din iunie a plenarei, Chișinevski

nevschi şi Miron Constantinescu au fost înlăturaţi din funcţiile lor, deşi acest lucru nu a fost anunţat public (de „Scânteia" sau Agerpres) până la 4 iulie. Ambii au fost acuzaţi de a fi complotat împotriva conducerii partidului, de a încerca să calomnieze conducerea de partid şi organele de stat şi de a influenţa discuţia cu privire la învăţămintele desprinse din Congresul XXII al P.C.U.S. Rezoluţia publicată de Agerpres arăta că Chişinevschi conlucrase „strâns" cu Ana Pauker şi ajutase la glorificarea şi crearea unui cult al personalităţii în jurul ei; Miron Constantinescu, în mod deosebit, aplicase exact, fără a judeca critic, directivele şi ordinele Anei Pauker.

Această epurare românească, care ar fi putut fi legată de cea din Uniunea Sovietică dacă vestea epurării de la Moscova ar fi fost cunoscută înaintea anunţului din „Pravda" de la 4 iulie, poate că a reprezentat o încercare de a întreprinde o acţiune de destalinizare mai pronunţată, însă s-ar fi putut de asemenea să fie şi rezultatul unei nevoi deosebite de a scăpa de cele două puternice prezenţe, mai ales de Miron Constantinescu, care din 1944 fusese editorul şef al „Scânteii" şi secretar al Comitetului Central, iar mai târziu avusese răspunderea organizării şi conducerii acestui comitet.

Chişinevschi, evreu basarabean şi moscovit prin înclinaţii şi experienţă, era un comunist veritabil, în spiritul Anei Pauker, dar spre deosebire de ea acţiunile lui aveau puţină imaginaţie şi vervă. Nu era lipsit de abilitate însă încercarea lui de a transplanta mecanic metodele şi experienţele sovietice l-au condus la un eşec total. Cu Miron Constantinescu însă situaţia era alta.

Cel puţin începând din martie 1956 el a fost considerat un posibil liberalizator. Deşi era încă adânc implicat în conducerea partidului, nu arăta nici un semn că i s-ar opune, într-un moment în care numele lui începuse să exercite în cercurile intelectuale o atracţie pe care numai Pătrăşcanu o mai avusese, la începuturile regimului comunist. Ca şi Pătrăşcanu, Constantinescu era intelectual, iar interesul lui pentru problemele culturale reînviase în parte datorită faptului că ajunsese a fi tot mai criticat, oficial, pentru greşelile ce le înfăptuise în cadrul Comisiei pentru planificare. La al doilea Congres, el fusese criticat pe faţă de cel care era evident desemnat să-i devină succesor: Gaston Marin[20]. Când în 1956 Miron Constantinescu şi-a pierdut postul din

[20] Vezi p. 392.

Comisia de planificare şi i s-a dat Ministerul Educaţiei, numirea sa s-a justificat în bună parte prin reputaţia de care se bucura în rândul intelectualităţii. Cât de mult se aflase şi se ştia despre deosebirile crescânde de păreri dintre el şi conducerea partidului şi, imediat după 23 martie 1956, despre atacul lui deschis la adresa lui Dej, este o chestiune discutabilă. Dar Bucureştiul a fost întotdeauna un oraş în care zvonurile circulă cu viteza fulgerului şi există unele dovezi că, din raţiuni neaşteptate, popularitatea lui crescuse rapid în primăvara acelui an în mijlocul scriitorilor. Tot el însă pare să fi devenit o victimă a evenimentelor din octombrie-noiembrie 1956. Deşi la plenara din iunie-iulie 1957 el a fost înfăţişat doar ca un stalinist brutal şi incompetent şi cu toate că Dej l-a menţionat la şedinţa din noiembrie-decembrie 1961, alţi vorbitori, unii dintre ei foarte influenţi, l-au prezentat în culori diferite.

Astfel, Petre Borilă[21], un basarabean în vârstă, spunea că după cel de al XXII-lea Congres, Chişinevschi şi Constantinescu, pentru a face oamenii să uite erorile lor staliniste, au încercat să îndrepte partidul pe făgaşul unei „liberalizări" anarhice, care ar fi deschis porţile tuturor fantomelor mic burgheze. Ei s-au reunit în particular încercând să creeze o facţiune, purtând discuţii anti-partinice. Şi toate acestea, explica Borilă, se întâmplau în 1956, în anul în care aveau loc evenimentele din Polonia şi Ungaria. Borilă mai arăta clar că obiectivul atacurilor celor doi era Gheorghiu-Dej personal. Într-un interval de câteva zile aceşti doi foşti stalinişti puseseră la cale adoptarea unei linii politice diametral opuse celei susţinute de Dej, însuşindu-şi toate atributele nevinovăţiei. Cum s-a văzut, Ceauşescu, tânărul şi loialul sprijinitor al lui Dej, îl descrisese pe Miron Constantinescu, la aceeaşi întâlnire, ca un om cu o gândire străină partidului, care aştepta ocazia de a da o lovitură conducerii şi unităţii lui; el şi Chişinevschi crezuseră că acest moment se ivise în 1956. În fine, Gheorghe Apostol, moştenitorul potenţial şi permanent al conducerii partidului, a accentuat că cei doi încercaseră să introducă în partid „teoria" posibilităţii existenţei unui schimb de opinii în afara partidului. Ei s-au ridicat astfel împotriva centralismului democratic din partid, dorind ca partidul să aibă mai multe grupări şi aripi, fiecare dispunând de libertatea de a discuta în interiorul lor problemele partidului. El s-a mai referit şi la

[21] „Scânteia", 7 decembrie 1961.

plenara din martie 1956, la care Constantinescu şi Chişinevschi au dezlănţuit o ofensivă împotriva lui Gheorghiu-Dej, situaţie în care, în atmosfera frământată a anului 1956, ei aproape că se impuseseră.

A trebuit să se producă întreaga desfăşurare a revoluţiei din Ungaria şi înfrângerea ei finală pentru ca Dej să se poată reinstaura şi conduce, în vara lui 1957, contraofensiva finală împotriva celor doi factionişti. Există totuşi puţine dovezi care să indice de cât sprijin s-au bucurat cei doi. Au fost probabil mulţi în partid care au simpatizat cu ceea ce susţinea Chişinevschi. Însă valul era evident împotriva acestei evoluţii a opiniilor şi în orice caz Chişinevschi era cu greu omul care să poată atrage în jurul lui un sprijin semnificativ.

Cu Miron Constantinescu lucrurile stăteau diferit. El avea atât personalitate cât şi postură; părea că susţine ceva care era dorit în mod fervent şi se înfăţişa a fi adânc legat de spiritul „dezgheţului". Sprijinirea lui ar fi putut foarte bine lua, prin urmare, dimensiuni primejdioase pentru partid. Singura persoană pe care a mai incriminat-o de atunci partidul a fost Constantin Pârvulescu, care la plenara din noiembrie-decembrie 1961 a fost acuzat că s-a alăturat întâlnirilor secrete organizate de Chişinevschi şi Miron Constantinescu. Acesta a fost desigur motivul excluderii sale din Biroul Politic şi Comitetul Central la al treilea Congres al partidului. din iunie 1960.

După iunie 1957 singura epurare notabilă s-a produs în vara anului următor, când Constantin Doncea, unul din vechii eroi ai Griviţei, şi-a pierdut ultima fărâmă de putere fiind, împreună cu alţii, înlăturat din poziţia sa de supleant al Comitetului Central. Doncea s-a situat, după cât se pare, în centrul unui vechi grup de muncitori care critica cu putere traiul extravagant şi absenţa idealismului comunist din rândurile conducerii partidului.

3

Ocazii în favoarea coexistenţei, 1958-1960

Perioada între 1958 şi 1960 a fost martora aplicării principalelor dogme ale politicii lui Hruşciov de către ţările blocului, care în general au încercat să înfăptuiască preceptul anunţat de Hruşciov în ianuarie 1959, şi anume al apropierii de comunism „aproximativ în acelaşi timp".

În domeniul economic, acest obiectiv viza o accelerare rapidă a colectivizării agricole, care a fost mult grăbită în Albania, Bulgaria, Germania de est şi Ungaria, iar un an mai târziu şi în România; în acelaşi timp obiectivele industriei, în special ale celei grele, au fost şi ele aduse în prim plan pentru a construi „baza economică" necesară socialismului. Dacă întregul bloc urma să atingă comunismul mai mult sau mai puţin simultan, ţări ca România trebuiau desigur să se grăbească. În acelaşi timp, „coexistenţa paşnică" deschidea o breşă către mai multe contacte cu lumea exterioară şi, în cazul României, această politică, împreună cu creşterea producţiei industriale conduceau la o extindere a comerţului cu ţările afro-asiatice, iar într-o anumită măsură şi cu cele din America Latină şi Europa occidentală precum şi a schimburilor culturale cu diferite naţiuni europene şi ne-europene, cu toate primejdiile inerente unor astfel de schimburi. S-a produs în consecinţă o rigidizare a politicii oficiale faţă de intelectuali şi multe tendinţe de liberalizare existente în literatură şi artă au fost blocate. Cum spunea Gheorghiu-Dej la cel de al III-lea Congres al P.M.R.-ului din 1960, era necesară „combaterea neobosită a manifestărilor de liberalism, obiectiv burghez, naţionalism şi şovinism".

Retragerea trupelor sovietice

Poate singurul eveniment cu adevărat important petrecut în relaţiile româno-sovietice după revoluţia maghiară l-a constituit retragerea trupelor sovietice din România, în vara anului 1958. O conferinţă a Pactului de la Varşovia, ţinută la Moscova în mai 1958, se încheiase cu un comunicat semnat la 24 mai, care anunţa această retragere în viitorul apropiat[1] . S-a mai anunţat că o altă divizie avea să fie retrasă din Ungaria şi că ţările Pactului de la Varşovia vor începe o reducere sistematică a forţelor lor armate, inclusiv o reducere cu 53.000 de oameni în cazul României.

Această retragere se baza pe consideraţiuni diplomatice şi de propagandă. Ea era menită să arate că promisiunea lui Hruşciov de retragere a trupelor sovietice din ţările europene putea fi înfăptuită dacă nu ar fi existat pretinsa ameninţare a forţelor NATO din Europa, care periclitau integritatea şi pacea ţărilor socialiste. România se afla într-o situaţie strategică mai puţin vulnerabilă decât celelalte ţări ale blocului, neavând nici o frontieră deschisă cu vreo ţară nesocialistă. Trupele sovietice puteau fi deci retrase din România dar nu şi din ţările imediat „ameninţate".

Sub raport diplomatic, acţiunea ţintea, printre altele, încurajarea ofensivei de pace româneşti în Balcani, pe care putea să o facă astfel mai convingătoare. Cum ar fi putut România să fie purtătorul de cuvânt al unei asemenea acţiuni câtă vreme trupele sovietice erau deschis şi public încartiruite pe teritoriul ei? Într-adevăr, în mai multe declaraţii făcute fie de guvernul R.P.R. în cadrul unor memorii adresate mai ales guvernelor Greciei şi Turciei sau prin purtătorul ei de cuvânt la Naţiunile Unite, se auzea permanent leit-motivul României de a fi eliberată de toate trupele şi bazele străine.

În realitate, acţiunea nu implica nici un risc nici pentru guvernul sovietic nici pentru cel român. Singura frontieră deschisă a României era cea cu Iugoslavia, toate celelalte fiind cu state ale Pactului de la Varşovia. Diviziile sovietice din Basarabia şi sudul Ucrainei puteau să intervină înapoi imediat în caz de primejdie. Bazele aeriene şi navale sovietice rămâneau încă pe teritoriul României. Din noiembrie 1957

---

[1] „New York Times", 28 martie 1956.

întreaga armată română fusese reorganizată; unii dintre cei aflaţi la comanda superioară erau foşti cetăţeni sovietici, alţi ofiţeri sovietici au fost introduşi atunci sub nume şi identităţi false în armată şi în forţele de securitate. Singurul risc era că însuşi poporul român, deşi conştient de inutilitatea unui asemenea gest, ar fi putut încerca să ameninţe direct guvernul marionetă al Moscovei.

Poporul nu a făcut acest lucru, dar nici regimul nu a lăsat nimic la voia întâmplării. El şi-a arătat nervozitatea ce o resimţea în acest sens printr-o serie de dispoziţii legale care erau poate cele mai draconice din câte s-au cunoscut vreodată în ţările satelite.

Cel mai notoriu dintre acestea a fost decretul nr. 318 din 21 iulie 1958, care amenda codul penal. Conform acestui decret se stabileau noi condamnări şi pedepse, iar pedeapsa cu moartea era impusă într-o gamă largă de situaţii.

Printre noile condamnări, cea mai mare parte a lor pedepse cu moartea, câteva decurgeau din preocuparea regimului faţă de comportamentul politic al populaţiei şi de posibilitatea ca aceasta să-şi arate nemulţumirea mai deschis decât până atunci. Astfel, articolul 9 al noului cod penal prevedea pedcapsa cu moartea pentru orice cetăţean român care colabora cu străinii în scopul angajării statului într-o declaraţie de neutralitate. Acest lucru era desigur o consecinţă a cererii formulate în timpul revoluţiei din Ungaria şi implicit pentru retragerea Ungariei din Pactul de la Varşovia. Pentru ca o asemenea politică să nu fie socotită potrivită şi de unii români, guvernul decisese ca să trateze această chestiune ca o problemă penală chiar în caz individual. O altă situaţie penală pedepsită cu moartea era dezvăluirea, în folosul unui străin, a locului în care se aflau arhivele şi colecţiile Republicii Populare Române. O serie de articole privind insultarea oficialilor, a însemnelor şi simbolurilor puterilor străine prietene sau a guvernului, armatei sau administraţiei române dovedeau grija regimului faţă de eventualele izbucniri împotriva Rusiei Sovietice sau a lui însuşi.

Ţinta noului amendament era în chip deosebit tineretul, aşa-numitele acuzaţii de „huliganism" ale tinerilor primind o mult mai largă definire. Alte categorii de noi cazuri penale erau legate de dificultăţile economice ale regimului. Definirea furturilor, a delapidărilor şi mitei erau extinse, pentru a putea include toate formele de „sabotaj economic" perpetuat fie de către crescânda birocraţie economică de stat fie prin refuzul cetăţeanului de a se împăca cu alte măsuri de confiscare,

expropriere sau muncă forțată. Preocuparea administrației față de neîndeplinirea sarcinilor din atât de multele sectoare și față de scăderea catastrofală a recoltelor era într-adevăr mare în 1958. În toamna acelui an s-au și aplicat primele pedepse cu moartea conform noilor prevederi penale. În același timp, condamnările cu trimiterea la tăiatul „trestiei" au crescut enorm ca rezultat al noilor măsuri penale. Curățirea regiunii mlăștinoase a Deltei Dunării pentru a înlesni noile proiecte, printre care și acela al creării unei mari întreprinderi de producere a celulozei, finanțat în comun de Polonia, Cehoslovacia, Germania de est și România, a fost cauza acestui nou fel de muncă forțată. Foști delincvenții cu sentințe minore și chiar simplii deținuți erau trimiși „la stuf".

În sfârșit, un alt decret autoriza guvernul să curețe birourile de oameni precum; foști ofițeri ai armatei regale, foști moșieri, persoane care în trecut fuseseră pedepsite pe motive politice, copii ale persoanelor din categoriile de mai sus.

Severitatea acestor măsuri era clară. Dar caracterul lor sinistru era sporit de faptul că ele nu erau făcute publice nici prin presă și nici prin radio. Erau pur și simplu tipărite în „Buletinul Oficial" publicat de Prezidiul Marii Adunări Naționale, care avea o circulație foarte restrânsă. Ele au fost mai târziu retipărite în Colecția de legi, decrete și decizii oficiale, căci a le face public cunoscute ar fi însemnat desigur o uriașă înfrângere propagandistică pe care regimul și-ar fi administrat-o sie însuși. Faptul că ea nu era adusă la cunoștința publicului dovedea caracterul ei bizantin, datorită nesiguranței pe care miza această legislație.

Politica externă

Înainte de a examina aspectele principale ale politicii interne în timpul acestei perioade, merită să facem o scurtă prezentare mai întâi a contribuției României la ofensiva de pace a sovieticilor din anii 1958-1960. Această contribuție s-a limitat în esență la o dublă inițiativă în Balcani, prima vizând o destindere generală în zonă și a doua cu scopul creării unei zone denuclearizate.

Propunerile României au ajuns a fi legate de numele fostului prim ministru, Chivu Stoica. Cea dintâi a survenit la 10 septembrie 1957, când au fost înaintate note circulare Albaniei, Bulgariei, Greciei,

Turciei şi Iugoslaviei, propunându-le o conferinţă a primilor miniştri pentru a discuta deosebirile de opinii şi a pregăti calea unei destinderi generale în zonă[2]. Bulgaria şi Albania au acceptat desigur imediat, Iugoslavia a acceptat în principiu dar cu rezerva ca toate ţările balcanice să fie de acord cu participarea. Grecia şi Turcia au respins propunerea, grecii arătând că ea era inoportună în momentul dat[3].

Această nereuşită nu a descurajat totuşi guvernul român, care a insistat în propunerea sa permanent, deşi deteriorarea accentuată înregistrată în relaţiile de partid cu Iugoslavia, după cel de al VII-lea Congres iugoslav de la Lubliana, din aprilie 1958 şi după creşterea animozităţilor dintre Grecia şi Turcia pe tema bazelor de rachete, au diminuat serios şansele ei de a fi acceptată.

Consimţământul Turciei şi Greciei de a accepta în principiu de a găzdui pe teritoriile lor bazele de rachete ale NATO a fost cauza celei de a doua acţiuni a Bucureştiului în Balcani. La 8 iunie 1959 guvernul a relansat invitaţia la o Conferinţă Balcanică, sub garanţia unei mari puteri. Această nouă propunere era rezultatul evident al vizitei lui Hruşciov în Albania, din mai-iunie, în timpul căreia el condamnase stabilirea de baze pentru rachetele americane în Italia şi avertizase cu o replică sovietică dacă Grecia le accepta şi ea. Hruşciov a primit cu bunăvoinţă şi prompt reluarea iniţiativei româneşti iar Albania şi Bulgaria au salutat-o cu entuziasm. Tito, desigur stânjenit de faptul că se simţea înconjurat de naţiuni posesoare de rachete, şi-a repetat acceptarea în principiu a propunerii. Grecia a respins însă propunerea iar Turcia a ignorat-o. Ca urmare, Grecia în mod special a devenit obiectivul unui intens baraj propagandistic din partea atât a României cât şi Bulgariei, baraj care era destinat în parte cel puţin, să insiste asupra neliniştii fireşti a populaţiei greceşti în legătură cu chestiunea războiului nuclear.

Acest baraj de propagandă a continuat până la sfârşitul lui 1960, înregistrând un vizibil eşec. Mare parte din efortul României de a se impune în faţa Greciei a fost viciat de faptul că Bulgaria era aliata Bucureştiului. Antipatia reciprocă dintre greci şi bulgari a indicat puţine semne de diminuare iar discuţiile dintre cele două guverne, care au început în decembrie 1960, s-au întrerupt în mijlocul unor în-

---

[2] Radio Bucureşti, la 10 septembrie 1957.

[3] „Scânteia", 23 septembrie 1957.

versunate acuzații, după care relațiile au devenit chiar și mai rele. Ar fi însă nesincer să calificăm ofensiva românească drept permanent ineficace.

În relațiile ei cu Iugoslavia, R.P.R. a urmat preceptul lui Hrușciov cu privire la ostilitatea la nivelul relațiilor inter-statale. Însă din 1956 ostilitatea Bucureștiului la nivelul partidelor a devenit foarte reținută. În acest sens, contrastul cu atitudinea Albaniei și Bulgariei, cu care Iugoslavia avea tradiționale dispute teritoriale, este izbitoare. Chiar după revoluția din Ungaria, România nu s-a grăbit să-l condamne pe Tito, iar atunci când a recurs la condamnarea acestuia, în martie 1957, ca și-a ales cu grijă cuvintele și a fost precaută. România nici nu s-a grăbit și nici nu s-a alăturat zgomotos corului de proteste venind din partea blocului, care a protestat împotriva programului de la Lubliana, din aprilie 1958. Gheorghiu-Dej s-a reținut să critice personal timp de aproape un an și nu a vorbit până după cel de al XXI-lea Congres al P.C.U.S. din ianuarie 1959, la cel de al III-lea Congres al P.M.R. din iunie 1960, iar atunci remarcile sale au fost cele mai critice din câte au fost făcute vreodată de un lider român împotriva revizionismului titoist și de fapt împotriva oricărui fel de revizionism. Dar în acel moment România se lupta din greu în interiorul blocului sovietic pentru propriul ei „salt înainte" în domeniul industriei și, din cauza conflictului chino-sovietic, Dej a putut să avanseze propriile sale variante în materie de dogmatism.

Relațiile de stat cu Iugoslavia au fost foarte corecte, dacă nu chiar strânse. Au existat permanente schimburi de vizite de diferite feluri, deși toate au fost la un nivel relativ scăzut. Faptul, desigur, că Belgradul a sprijinit foarte adesea inițiativele de politică externă inspirate de Moscova a ușurat în mod firesc aceste relații bune inter-statale. Totuși un incident din relațiile comerciale a condus la ușoare acuzații de natură diplomatică. Aranjamentul comercial anual pe 1957 prevedea mai curând o restrângere decât o extindere a comerțului, însă adevărata problemă s-a ivit în legătură cu refuzul României de a furniza țiței. Acest lucru, potrivit iugoslavilor, a constituit partea de controversă a înțelegerii din 1956 de la Brioni. Românii au spus că acțiunea lor era o replică la refuzul iugoslavilor de a le furniza cupru brut, fiindcă aceasta ar fi însemnat un export de material strategic. În 1960 înțelegerea comercială a fost reînoită și a prevăzut o creștere de 20% a volumului comercial total; din nou totuși nu se făcea nici o mențiune

privind vreun schimb de țiței pentru cupru brut. Această mică ciondăneală a fost singura zdruncinătură în relațiile de stat și economice, altfel cordiale, dintre România și Iugoslavia. Colaborarea dintre ele în realizarea giganticului proiect de la Porțile de Fier, de pe Dunăre, a continuat în acești doi ani, iuțindu-se pasul la începutul lui 1962.

Politica față de minorități

Până la venirea lui la putere, Partidul Comunist Român pretinsese întotdeauna că doar el ar fi putut rezolva problema minorităților. Cum s-a văzut, între cele două războaie el mersese până acolo încât adoptase o politică iredentistă, susținând „autodeterminarea până la despărțire". A susținut de asemenea că într-o societate „fără clase" problemele naționale se rezolvă automat. Curând după ce a ajuns la putere și mai ales după promulgarea noii constituții, partidul a început însă să fie confruntat cu dificultăți, din momentul în care poliția și administrația sa n-au izbutit să mulțumească nici chiar pe simpatizanții lui din mijlocul minorităților maghiară, germană și evreiască, ca să nu mai vorbim de majoritate, care se opunea comunismului per se, din motive religioase, sociale și juridice. Cu trecerea timpului a devenit limpede că unul dintre cele mai ironice eșecuri înregistrate de comuniști consta în relațiile lor cu minoritățile. Partidul adoptase dintr-o dată o linie mai naționalistă și mai „românizatoare", însoțită adesea de utilizarea unor metode autoritare.

Totalul populației, de 17.489.450 persoane, era constituit potrivit censului oficial de la 21 februarie 1956 din următoarele etnii:

Etnicii români	14.996.114
Maghiarii	1.587.675
Germanii	384.708
Țiganii	104.216
Evreii	146.264
Ucrainenii și rutenii	60.479
Rușii	38.731
Cehii și slovacii	35.152
Tătarii	20.469
Turcii	14.329
Bulgarii	10.042
Nespecificat	42.756

Sursa: **R.P.R. Statistical Poket Book**, 1962, p. 28.

Minoritatea maghiară era de departe cea mai mare şi mai concentrată, mai mult de un sfert de milion trăind în zona Clujului, aproape un număr egal în regiunea Oradei, aproape 150.000 în zona Timişoarei, peste 100.000 în preajma Braşovului, 37.000 în regiunea Hunedoarei şi peste o jumătate de milion în Regiunea Autonomă Maghiară din estul Transilvaniei. Aici proporţia de maghiari era de 77,6% deşi în ţară, luată ca ansamblu, proporţia românilor era de 65% în 1956.

Aşa cum s-a văzut, impactul revoluţiei maghiare a fost considerabil asupra minorităţii maghiare din Transilvania şi, odată Kadar ajuns la putere, s-a decis să se întreprindă o acţiune comună a celor două guverne. Dej şi Stoica au condus două delegaţii în Ungaria, în noiembrie 1956 şi ianuarie 1957. Obiectivele acestor două vizite par să fi fost de a-i determina pe noii lideri maghiari să renunţe la pretenţiile lor asupra Transilvaniei şi de a-i denunţa pe cei care luaseră parte la revoluţie drept şovinişti şi naţionalişti animaţi de scopuri iredentiste. Kadar a făcut acest lucru atunci când a vizitat România în februarie 1958. Se făceau imputări[4] îndeosebi studenţilor maghiari, iar la o şedinţă regională de partid ţinută la Cluj, profesorul Lajos Jordaky a mărturisit că se făcuse vinovat de „naţionalism" şi „şovinism burghez". La revenirea lui de la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., la 19 februarie 1959, Gheorghe Gheorghiu-Dej mustrase din nou „elementele reacţionare", care diseminaseră în rândul tinerilor idei naţionalist-şovine şi la 21 februarie rectorul Universităţii Bolyai, Profesorul Lajos Takacs a regretat „izolarea naţională" care făcea posibil acest lucru, cerând organelor de partid, „ministerului nostru", să reconsidere ideea existenţei a două universităţi la Cluj. Decizia de a contopi cele două universităţi s-a anunţat în iunie 1959, după ce o întrunire a profesorilor şi studenţilor a aprobat-o „în unanimitate"[5]. Rector al noii universităţi a devenit fostul rector al Universităţii Babeş, iar doi dintre prorectori erau maghiari. Cursurile la cele mai multe facultăţi se ţineau în ambele limbi, însă pentru studenţii din anii superiori ele se ţineau în româneşte. În acelaşi timp a început şi o unificare treptată a şcolilor medii maghiare şi româneşti.

Această politică de asimilare treptată nu trebuie considerată a fi întâmpinat opoziţia întregii minorităţi maghiare. Mulţi dintre tinerii maghiari, doritori de orizonturi mai largi, au fost dispuşi să accepte

[4] „Scânteia" din 16 şi 17 octombrie 1957.

[5] Ibidem, 3 iulie 1959; „New York Times", 10 iunie 1959.

posibilităţile mai mari care li se ofereau prin asimilare. Fără a-şi pierde identitatea lor naţională, ei ar fi dobândit un mai larg spaţiu de manifestare a talentelor lor decât până atunci.

La 24 decembrie 1960 guvernul a anunţat că se pregătise un plan de reorganizare teritorială a ţării, care a fost înaintat Adunării Naţionale la sfârşitul lunii. Trei noi zone erau adăugate Regiunii Autonome Maghiare care devenea acum Regiunea Mureş-Autonomă Maghiară, articolul 19 al constituţiei, care se referea la această regiune ca fiind constituită dintr-un „grup maghiar compact", fiind în consecinţă amendat prin eliminarea precizării respective[6] .

Două zone cu o populaţie masiv secuiască erau însă transferate de la regiunea Mureş-Autonomă la regiunea Braşov.

Politica faţă de evrei s-a concentrat în jurul problemei acordării vizelor pentru Israel, unde marea majoritate continua să dorească să plece. În septembrie 1958 s-a acordat un val masiv de vize de plecare, dând naştere unor intervenţii mânioase provenind din Orientul Mijlociu, mai ales din partea Republicii Arabe Unite. Ministrul ei de externe, Dr. Mahmud Fawzi a anunţat la 17 februarie 1959 că ţara sa aborda problema pe canale oficiale şi că la sfârşitul lui februarie îl convocase pe ambasadorul României pentru a-i transmite acestuia vederile sale.

Situaţia s-a complicat în continuare prin avansurile pe care Uniunea Sovietică le făcea în acel timp ţărilor din Orientul Mijlociu. Guvernul român a răspuns prin Agerpres, negând orice sugestie în legătură cu „emigraţia în masă" şi asigurând naţiunile arabe de dezacordul lui privitor la „acţiunile agresive" ale Israelului. Emigraţia a fost atunci stopată şi evreii care-şi vânduseră toate lucrurile şi renunţaseră la serviciu s-au trezit fără nici o speranţă de a mai dobândi o viză de plecare. S-a produs o anumită nemulţumire şi mai mulţi lideri sionişti de frunte au fost arestaţi, în timp ce evreii care făcuseră închisoare pentru sionism, iar ulterior fuseseră eliberaţi, erau acum din nou arestaţi. În 1960 într-un flux redus, emigraţia a început din nou să fie permisă şi a continuat apoi, deşi nu a mai fost încurajată şi s-au făcut presiuni pentru a se împiedica depunerea de noi cereri de plecare. În 1961, ca urmare a achitării către autorităţi a unor mari sume de bani, familiilor evreieşti li s-au acordat vize de plecare cu condiţia ca ele să aibă ca

---

[6] „Scânteia" din 25 decembrie 1960.

destinație țări din Europa occidentală sau America Latină ori Cipru. Ei se duceau de acolo în Israel, dând astfel ministrului de externe român posibilitatea să nege că ar fi încurajat emigrația către Israel.

Politica față de minoritatea germană a avut de asemenea în centrul ei problema emigrării, adică a repatrierii în Germania. În 1956 s-au inițiat negocieri de către Crucea Roșie Vest Germană pentru repatrierea a 12.500 de etnici germani. S-a ajuns la o înțelegere și în 1957 ca și în primăvara lui 1958 s-au repatriat un număr de germani. Apoi fluxul s-a diminuat totuși iar guvernul federal german a trecut la aplicarea de sancțiuni economice care au condus la scăderea comerțului dintre cele două țări cu 21 de milioane de mărci în primele 6 luni ale anului 1959. Spre sfârșitul acestui ultim an, sancțiunile au fost eliminate însă, în momentul în care s-a aflat că guvernul român a reluat eliberarea permiselor de plecare. Între 1 ianuarie și 30 septembrie 1960 au fost repatriați aproape 15.000 de germani[7] .

Acțiunea de colectivizare

Așa cum s-a văzut, concesiile făcute ca urmare a revoluției din Ungaria au inclus și continuarea unui nou curs, modificat, în desfășurarea colectivizării. Totuși în 1957 sectorul „socialist" al agriculturii a crescut în mod izbitor, pe ansamblu, de pe urma creșterii în principal a suprafețelor cuprinse în întovărășirile agricole. Au intervenit unele încetiniri de ritm în 1958 datorate mai ales nevoii de o anumită consolidare după „saltul înainte" din anul anterior, astfel că la sfârșitul lui 1958 situația era așa cum rezultă din următoarele cifre:

Gospodării colective

a) familii 12,8% din total, adică 7,7% mai multe decât în 1956, din care un procent de 5,1% intrate în 1957.
b) teren arabil: 17% din totalul arabil, cu 8,8% mai mult ca în 1956, din care 4,8% inclus în 1957.

Întovărășiri agricole

a) familii 38,5% din total, cu un plus de 32,8% peste cele din 1956, din care 16,4% în 1957.

---

[7] Vezi Radio Europa Liberă, Secțiunea problema germanilor, German Romanian Trade and repatriation Problems, 20 noiembrie 1959; „The Times" și „Manchester Guardian" din 16 ianuarie 1959; „New York Times" din 26 noiembrie 1959.

b) teren arabil: 24,3% din total, cu un plus de 20,3% față de 1956, din care un procent de 12,4% realizat în 1957.

Sursa: „Scânteia" din 4 aprilie 1959.

Era evident că regimul amânase acțiunea de colectivizare totală și se concentra asupra includerii țărănimii, ca un prim pas, în mai puțin nepopularele întovărășiri agricole. Intrând în întovărășiri, țăranii își păstrau un număr însemnat de vite în proprietate privată. Totuși, în cursul campaniei în ansamblul ei unele metode de convingere au fost departe a a fi cinstite. Vorbind la o conferință de presă la Constanța, în aprilie 1958, pentru a sărbători colectivizarea completă a acelei regiuni, realizată în noiembrie 1957, Gheorghiu-Dej a recunoscut că într-adevăr unele din metodele folosite violaseră principiile liberului consimțământ. Pe de altă parte, el atrăgea atenția, în aceeași cuvântare, asupra exagerării din statutul multor întovărășiri agricole, prin care țăranii continuau să-și desfășoare unele sau chiar toate muncile agricole în mod individual, pe loturi separate, din care cauză producția și veniturile întovărășirilor nu puteau atinge nivelul celor din cooperativele agricole. În consecință, guvernul a început să promoveze un proces de transformare gradată a întovărășirilor în gospodării colective. S-au luat diferite măsuri, de genul reglementărilor financiare, care favorizau gospodăriile colective și prejudiciau pe țăranii individuali. Cu cât țăranul intra în întovărășire cu mai puțin pământ, cu atât i se puneau, prin aceste măsuri, taxe mai mari. Devenise de asemenea tot mai dificil pentru țăran să părăsească întovărășirile și toate celelalte ce decurgeau din aceasta. Șurubul s-a strâns și țăranii o știau. Mulți au acceptat ei înșiși să intre în întovărășiri în speranța că vor amâna astfel ziua intrării în gospodăriile colective. Lângă ei, ajutându-i să se decidă, erau echipele de propagandiști care roiau la țară și care le subliniau mereu ajutorul pe care statul îl dădea vecinilor lor colectivizați.

S-au înregistrat prin urmare progrese, dar ele erau temperate de pragmatism și prudență. N-a existat nici un fel de Sturm und Drang, ca în cazul Bulgariei și Chinei. Acest lucru nu a trecut neobservat la Moscova. Nu a fost desigur întâmplător că Hrușciov, atât la Congresul partidului bulgar din iunie 1958, cât și la cel al partidului est-german din iulie același an, n-a făcut nici o referire la agricultura românească, în vreme ce lăuda schimbările din Bulgaria, Albania, Germania de est, Cehoslovacia și Coreea de nord.

Anul 1959 a evidențiat un nou pas înainte. La 26-28 noiembrie 1958 Comitetul Central a ținut o plenară care, retrospectiv, s-a dovedit a fi una dintre cele mai importante. Ea a decis atât o reluare a industrializării, cât și realizarea unui ritm mai rapid în transformarea socialistă la sate. Această din urmă măsură își găsea o paralelă în Ungaria, unde la o plenară din octombrie se hotărâse abordarea primei faze a colectivizării totale. În prima jumătate a lui 1959 s-a înregistrat un alt considerabil „pas înainte" în România. În mai, un ministru adjunct în ministerul agriculturii și industriei forestiere, Eugen Alexe, a spus într-un interviu dat în „New York Times" că, păstrând același ritm, colectivizarea completă a satelor va fi ușor realizată „în următorii trei ani". Alexe pretindea că în primele 5 luni ale lui 1959 se realizase un spor de peste un milion de hectare cuprinse în sectorul cooperatist. Un exemplu în legătură cu modul în care acel sector creștea în perioada respectivă era furnizat la 30 iulie [8] de ziarul „Scânteia". Cotidianul partidului relata că acest sector deținea 5,87 milioane hectare care, dacă cifrele puteau fi crezute, reprezentau un spor de 340.000 hectare realizat numai în vreo 6 săptămâni. În același articol se anunța că 68,5% din totalul suprafeței arabile era cuprins în sectorul socialist, adică o creștere de 17,5% față de sfârșitul lui 1957.

Cam 7 săptămâni mai târziu, la 22 august, Gheorghiu-Dej declara că „mai mult de 70%" din totalul suprafeței arabile era cuprinsă în sectorul socialist. La sfârșitul lui 1957 cifra fusese de 51%. Ministrul agriculturii, Ion Cozma, arăta într-un articol din „România Liberă", la 15 decembrie 1959, că la 1 decembrie sectorul socialist reprezentase 71,3% din suprafața arabilă totală. Sectorul cooperatist deținea 6,3 milioane hectare, adică 63,3% din totalul pământului agricol al țării, și includea 2.610.000 familii (72,5% din numărul total). Progresul realizat se poate observa din tabelul următor:

	1956	1957	1958	1959
Numărul fermelor de stat	323	377	487	525
Suprafața agricolă (mii ha)	979	1.168	1.327	1.632
Numărul cooperativelor agricole	10.710	14.608	15.776	15.310
Suprafața agricolă (în mii ha)	1.837	3.607	4.442	6.422
Numărul întovărășirilor agricole	8.130	11.733	12.747	11.482
Suprafața agricolă (în mii ha)	770	2.025	2.550	3.424

[8] Citat din **Report on Romania**, la Radio Europa Liberă, din decembrie 1959.

Sursa: Dezvoltarea agriculturii R.P.R., 1961, tabela 15.

Doi factori speciali contribuiau la această creştere, factori care merită atenţie. Primul era suprafaţa agricolă invocată, pe care regimul punea un mare accent. În 1958 numai, se menţionau cam 830.000 hectare. Al doilea factor a fost decretul din martie 1959, care expropria tot pământul ce nu era cultivat direct de către proprietarul şi familia lui şi care interzicea darea în parte, închirierea şi munca angajată în agricultură. Această reprezenta o lovitură finală pentru ultimii chiaburi ca şi pentru un număr considerabil de ţărani mijlocaşi deţinând între 20 şi 50 hectare, care cel puţin până în 1956 prosperaseră. Nu se poate spune exact cât pământ s-a luat prin acest decret de expropriere, dar el trebuie să fi reprezentat o suprafaţă considerabilă, de vreme ce, în prima jumătate a anului 1959, rata de creştere a suprafeţei colectivizate era, pentru prima dată din 1952, mai mare decât cea a întovărăşirilor.

Acest curs a continuat în a doua jumătate a lui 1959. La sfârşitul lui 1960 „agricultura socialistă" cuprindea 81,9% din suprafaţa agricolă totală. Suprafaţa respectivă era constituită din „unităţi agricole de stat" însumând 29,4%, cooperative agricole totalizând 52,5% şi gospodării individuale, reprezentând 18,1%. Fermele de stat cuprindeau 11,8% din „unităţile agricole de stat", gospodăriile colective 31,5% din cooperative[9].

Ca urmare, la Congresul al III-lea al partidului, Gheorghe Gheorghiu-Dej putea spune că sarcina trasată de cel de al II-lea Congres, de a asigura preponderenţa sectorului socialist în privinţa suprafeţei şi a producţiei destinate pieţei, fusese îndeplinită. El admitea că un număr de 680.000 de familii ţărăneşti, deţinând 1,8 milioane hectare de teren arabil, rămâneau încă în afara sectorului socialist, însă afirma că acestea aparţineau în cea mai mare parte localităţilor montane. El preciză că colectivizarea agriculturii se va încheia în 1965[10].

Aceasta părea chiar şi pe atunci o apreciere reţinută. Însă mai mulţi factori explicau această reţinere. Mai întâi era dispoziţia geografică a zonei aflate încă în mâna proprietarilor particulari. Ea era în cea mai mare parte în regiunea montană şi era locuită de un gen de oameni foarte duri, ceea ce presupunea mai multă „muncă de lămurire" în

[9] „Analele statistice", tabelul 93.

[10] Raport la al III-lea Congres, 20 iunie 1960, ("Scânteia" şi „Agerpres Information Bulletin", 25 iunie 1960).

legătură cu avantajele colectivizării. Mai trebuia apoi ca întovărășirile rămase să fie transformate în gospodării colective. Însă lucrul cel mai important erau problemele producției agricole și eficacității gospodăriilor colective. România nu s-a dovedit a fi deloc o excepție de la regula după care agricultura a reprezentat cel mai mare eșec al comunismului.

Cel de al doilea Congres al partidului, din 1955, stabilise drept obiectiv pentru 1960 o producție de cereale de 15 milioane tone. Recolta care s-a apropiat cel mai mult de acest nivel a fost cea din anul 1957, cu o producție foarte bună, când s-au realizat vreo 11 milioane de tone. La Congresul al III-lea din 1960 s-a stabilit pentru 1965 un obiectiv de 14-16 milioane tone de cereale, adică același obiectiv ca la Congresul al doilea, pentru 1960. Acest lucru avea să fie greu de realizat și prin urmare regimul ezita între colectivizare și producție. În 1960 suprafața arabilă deținută de sectorul socialist a sporit doar cu 8,3%, ceea ce denota o politică prudentă și gradată, în așa fel încât să nu fie afectate interesele producției.

Ineficiența economică a sectorului socialist a fost o sursă permanentă de neliniște pentru regim, după începerea colectivizării. La sfârșitul lui 1960 erau în țară cam 5000 de gospodării colective și mare parte dintre acestea nu erau încă unități solvabile, cu un fond de bază suficient și cu bani care să permită cumpărarea de mașini agricole suficiente. Multe din fermele de stat, care ar fi trebuit să constituie modele pentru agricultură, erau într-o situație similară. În februarie 1960, în regiunea București, una din regiunile cele mai fertile și favorizate sub raport financiar, doar 36 din 70 de ferme de stat izbuteau să se descurce. Situația s-a îmbunătățit și va continua să se îmbunătățească, căci statul făcea mari eforturi ca să sprijine sectorul de stat cu mașini și oameni calificați. Dar continua să se manifeste o lipsă în ambele privințe, și vor trebui mai mulți ani ca sectorul agricol socialist să fie destul de bine echipat, prevăzut cu oameni și organizat, pentru a fi considerat eficient. În ce măsură el va izbuti să determine voința de a munci a membrilor lui, era desigur o altă chestiune.

Însă, așa cum s-a văzut, acțiunea de colectivizare stabilită în 1959 s-a dovedit o tendință persistentă. Ea a continuat fără întrerupere până în primăvara lui 1962, când, ca și în Ungaria, Germania de est, Bulgaria și Cehoslovacia mai înainte, guvernul român a putut anunța că s-a încheiat colectivizarea totală a agriculturii.

Comerţul extern

În efortul de a deschide pieţele şi a-şi asigura materiile prime de care avea atâta nevoie, guvernul român a dovedit multă energie şi iniţiativă. Încă de la începutul „Noului Curs", echipe de negociatori români cutreieraseră lumea în căutarea unor posibilităţi sporite de schimburi comerciale. Între 1950 şi 1959 volumul total al acestor schimburi cu Europa occidentală crescuse considerabil, de la 455 milioane $ în 1955 la 1.024 milioane în 1959[11]. În 1959 mai ales, relaţiile comerciale cu vestul se îmbunătăţiseră aproape în chip spectaculos. În luna iulie a acelui an o importantă delegaţie condusă de Alexandru Bârlădeanu, vicepremier şi prim delegatul R.P.R. la CAER, Gheorghe Gaston Marin, preşedintele Comisiei de Stat a Planificării, Mihai Florescu, ministrul Industriei Chimice şi Petroliere şi Mihai Petri, ministru adjunct al Comerţului Exterior, au ajuns la Paris la începutul unei vizite neoficiale prin 6 ţări occidentale: Franţa, Marea Britanie, Italia, Elveţia, Belgia şi Olanda. Cele mai importante contracte semnate în timpul vizitelor au fost cele în valoare de 7,5 milioane lire sterline în Anglia cu firma Rustyfa, cu un concern anglo-american, pentru o fabrică de anvelope, şi mai multe contracte semnate în Elveţia cu Sulzer Press şi Brown Boveri.

S-a apreciat la timpul respectiv că acele contracte semnate în timpul vizitelor respective s-au ridicat la mai mult de 60 de milioane dolari şi se spera o creştere a valorii lor până la 100 de milioane de dolari. S-a anunţat de asemenea că în afară de contractele deja menţionate se mai semnase un contract de 20 milioane dolari cu firme franceze şi italiene pentru echipament petro-chimic, unul de 15 milioane cu o fabrică producătoare de saci speciali pentru ciment, şi unul de 7 milioane în Franţa pentru două fabrici de zahăr.

În ultimii ani, Statele Unite deveniseră de asemenea una din ţintele speciale ale apelurilor României pentru amplificarea comerţului. În februarie 1958 România şi-a declarat disponibilitatea de a cumpăra echipament industrial american în valoare totală de peste 100 de milioane de dolari. Reţinerea consta în faptul că procesul de fabricaţie a unor astfel de fabrici lua mai mult de 6 luni, cât erau în general vala-

[11] „The Times". 12 iunie 1959.

bile licențele de export acordate de americani, iar regimul a făcut limpede cunoscut că dacă Statele Unite nu vor asigura o livrare corespunzătoare a echipamentului, România se va vedea obligată să se orienteze către Anglia, Franța sau Germania Federală. În noiembrie același an, premierul Chivu Stoica i-a spus unui reprezentant al ziarului „Washington Post" că în cercurile oamenilor de afaceri occidentali se manifesta un interes crescând pentru dezvoltarea relațiilor comerciale cu R.P.R., care primise multe oferte de la companii din Anglia, R.F.G., Franța, Italia și Canada și că mari companii occidentale serioase ar fi de asemenea gata să asigure credite României. Era evident o încercare de a-i îmboldi pe americani.

Până în 1959 comerțul cu țările importante din vest, precum Franța, Marea Britanie și Statele Unite fusese serios afectat de refuzul României de a reglementa problema pretențiilor financiare ale acestor țări, decurgând din naționalizarea proprietăților lor după război.

În martie 1955 un asemenea aranjament se semnase cu Franța în condiții foarte favorabile României. În 1960 au fost semnate un aranjament similar cu Statele Unite și unul parțial cu Marea Britanie, tot în condiții favorabile României.

Comerțul cu R.F.G. a crescut enorm, în ciuda restricțiilor temporare impuse de Bonn în 1959 din cauza atitudinii recalcitrante a guvernului român în chestiunea repatrierii etnicilor germani. În altă direcție, comerțul României cu țările sub-dezvoltate și în curs de dezvoltare a crescut și el destul de mult. Și în această privință, eforturile comerciale aveau unele conotații politice.

Una peste alta, cifrele volumului total ale comerțului exterior al României erau, în milioane dolari, de 950 în 1958, de 1.024 în 1959 și 1.365 în 1960. Distribuția pe țări era următoarea:

	1959		1960	
	exporturi	importuri	exporturi	importuri
Uniunea Sovietică	47,9	46,8	39,2	41,1
Europa răsăriteană	23,6	27,1	26,6	26,9
Alte țări cu economie planificată	7,1	6,4	4,0	4,4
Europa vestică	16,4	15,1	22,1	22,8
Alte țări	5,0	4,6	8,1	4,8

Sursa: U.N. Economic Bulletin for Europe, vol. 13, nr. 2, 1961, p. 95.

S-a realizat o substanţială creştere în comerţul cu lumea liberă şi o creştere chiar şi mai mare în schimburile cu blocul socialist. Din cifre rezultă o descreştere clară a comerţului cu Uniunea Sovietică a cărei parte, potrivit unor calcule neoficiale, a scăzut de la 46% în 1959 la cam 40% în 1960. S-a înregistrat totuşi o descreştere relativă, fiindcă în cifre absolute comerţul cu Uniunea Sovietică a crescut de la un an la altul. Această evoluţie s-a datorat creşterii volumului schimburilor comerciale. Cel mai spectaculos salt, dintre ţările occidentale, l-a înregistrat Republica Federală Germană, iar Iugoslavia a cunoscut şi ea o creştere a comerţului cu România. În ce privea structura comerţului românesc, cifrele indicau că la export 2/3 o reprezentau încă materiile prime, semifabricatele şi petrolul, cu toate că înregistrau un evident progres, la export, şi utilajele, maşinile şi vehicolele.

În ciuda acestor iniţiative ale României în direcţia occidentului, care avuseseră uneori succes, trebuie totuşi subliniat că până în 1960 inclusiv, obligaţiile ei comerciale faţă de Uniunea Sovietică şi blocul sovietic i-au lăsat ţării relativ puţin spaţiu de manevră. Multe dintre eforturile ce se făceau în vest vizau obţinerea de mărfuri pe care partenerii României din CAER nu le puteau furniza. În 1960 valoarea planificată a volumului comerţului extern românesc era de 1.000 milioane dolari. Din acestea, cam 70% erau planificate să aibă loc cu blocul sovietic, din care 40% cu Uniunea Sovietică.

Dependenţa R.P.R.-ului de Uniunea Sovietică pentru importurile de minereu de fier, fero-aliaje, cupru, cauciuc sintetic, cox metalurgic, echipament pentru industria chimică, aluminiu etc. s-a menţinut şi ea. Era prevăzut ca România să livreze mai multe produse petroliere, instalaţii şi echipament pentru rafinării de petrol, produse de lemn, mobilă (atât de rară şi în România) textile şi altele. În restul blocului sovietic, Cehoslovacia şi Germania de est erau cei mai importanţi parteneri comerciali ai României. Cu acestea două comerţul a crescut în 1959 cu 17 şi respectiv 25%. Ambele ţări erau parteneri ai României şi în anumite operaţiuni quadripartite ale CAER-ului, de pildă fabricile de celuloză din Delta Dunării. Mai mult chiar, într-un aranjament semnat la 3 octombrie cu Cehoslovacia, se stipula că cehii vor livra României pe credit, între 1961 şi 1965, două centrale termoelectrice, care urmau a fi plătite prin export de energie electrică în Cehoslovacia de-a lungul unei perioade nespecificate, de mai mulţi

ani. Cu Polonia s-a convenit la 2 decembrie 1959 ca schimburile comerciale dintre cele două țări să crească cu aproximativ 25%, ele constând în principal în petrol și cărbune.

Cu China, un aranjament pe 3 ani (1959-1962) bazat pe creșterea comerțului, aranjament îndeplinit în 1962, prevedea schimbul de lontă chinezească pentru produse petroliere românești.

Începutul promițător al unei politici comerciale mai independente a evidențiat unele rezultate surprinzătoare în 1961, când cifrele devin interesante în lumina prezentului conflict dintre România și CAER, în care România se opune proiectelor de integrare supranațională sponsorizate și propuse de Uniunea Sovietică[12].

Comerțul extern, în 1958 și 1961
cu principalii parteneri, în milioane lei

	1958		1961	
	exporturi	importuri	exporturi	importuri
TOTAL	2.810,0	2.810,0	4.755,0	4.888,0
Europa de est	504	636,3	1.010,7	1.262,3
U.R.S.S.	1.412,0	1.522,8	2.107,2	1.792,9
Albania	16,7	3,1	7,8	2,4
Iugoslavia	30,1	21,3	58,8	74,6
China	155,1	99,6	55,7	118,4
Republica Arabă Unită	68,1	63,7	83,1	94,7
Europa occidentală				
Austria	35,7	34,2	101,4	87,7
Elveția	37,7	15,9	98,0	85,6
Marea Britanie	39,0	44,6	135,7	308,0
Franța	92,4	94,3	130,8	152,2
R.F.G.	157,7	134,2	300,1	380,4
Italia	66,5	48,7	173,2	144,0

Sursa: „Anuarul Statistic", 1962, tabelul 172.

Cum se poate remarca, proporția comerțului cu blocul sovietic a rămas cam de 2/3, comparat cu 1/3 pentru occident; România avea prin urmare o proporție a comerțului cu blocul mai scăzută decât toate celelalte țări ale acestui bloc, cu excepția Poloniei. Mai mult chiar, în

[12] Vezi p. 376.

1961 şi mai ales în 1962 s-a observat un efort frenetic al Ministerului Comerţului Exterior al României şi al organizaţiilor lui specializate pentru a lărgi volumul comerţului cu vestul cât de mult şi cât mai repede posibil, fie prin realizarea unor noi înţelegeri (ca în cazul R.F.G.-ului, căreia România i-a cerut, puţin după Polonia, să trimită o delegaţie comercială oficială), fie prin creşterea bilaterală a schimburilor cu acele ţări cu care comerţul progresase continuu în ultimii 7 sau 8 ani, ca în cazul Angliei, Franţei şi în special al Italiei. Cu ultima, aranjamentul comercial semnat la 11 aprilie 1962 prevedea o creştere cu 40% a volumului. după ce din 1955 se înregistrase o creştere a comerţului româno-italian de 4 ori. Motivul declarat al acestei creşteri a comerţului cu occidentul era că planurile ambiţioase de industrializare ale României, neaprobate în întregime de către CAER, impuneau masive importuri de maşini şi echipamente pe care ţările blocului comunist fie că nu le puteau livra, fie că puteau fi găsite mai uşor, mai repede, mai ieftin şi de mai bună calitate în vest.

Reluarea industrializării

Tendinţa slăbirii ritmului industrializării, care a început în ianuarie 1957, s-a sfârşit la plenara din noiembrie 1958. Gheorghiu-Dej a făcut la această plenară două importante anunţuri. Primul era că în opinia partidului şi a guvernului ţara era pregătită pentru un nou efort în direcţia industrializării şi a unei creşteri mai rapide a producţiei. Al doilea era că cel de al doilea plan cincinal va fi redus la un plan de 4 ani, care se va încheia deci în 1960, în timp ce un plan, de 6 ani (1960-1965) urma să înceapă simultan cu cel sovietic. Cifrele pe care Dej le-a dat erau revelatoare numai pentru ultimul an al celui de al doilea cincinal scurtat, şi el a lăsat să se înţeleagă că directivele pentru următorul plan de 6 ani aveau să se publice la timpul potrivit. Când totuşi la plenara lărgită a Comitetului Central, ţinută între 3-5 decembrie 1959, Gheorghiu-Dej a vorbit din nou, el a dat doar cifrele primului an al planului de 6 ani, care ar fi trebuit să fie şi ultimul an al precedentului cincinal. Acest anunţ surprinzător, împreună cu amânarea Congresului partidului a confirmat bănuiala că partidul nu elaborase încă noul său plan pe termen lung.

Evoluţia celui de al doilea cincinal fusese în realitate ambiguă. După „pauza de doi ani", din 1957 şi 1958, progresele au fost grăbite

în 1959. Însă era evident că multe din sarcinile planului, așa cum fuseseră ele aprobate la Congresul al II-lea din 1955, nu vor putea fi îndeplinite până în 1960 și acesta a fost motivul pentru care ultimul an al cincinalului a fost transformat în primul al noului plan de 6 ani. Un alt motiv, și poate cel mai important, a fost evitarea unui dezacord între ciclul planificării românești cu planurile sovietice și cele generale ale CAER-ului.

Obiectivul limită al investiției de capital în al doilea cincinal prevedea o investiție totală de 170-180 miliarde lei pentru întreaga perioadă 1956-1960. Investițiile de fapt, în miliarde lei, pentru întreaga perioadă au fost după cum urmează:

1956	1957	1958	1959	1960 (planificat)
14,48	13,7	15,02	17,64	22,89

Sursa: „Anuarul statistic".

Incluzând cifra planificată pentru 1960, totalul a fost de 83,5 miliarde lei, adică în jur de 80% din obiectiv.

Eșecul planului de investiții a avut o consecință decisivă asupra rezultatului întregului plan. Și totuși creșterea prevăzută la investiții pentru 1960 nu putea fi realizată din sursele depistate până atunci. Dacă asemenea surse ar fi existat, ele ar fi fost utilizate pentru a sprijini realizarea celui de al doilea cincinal. Optimismul liderilor partidului se bazase în principal pe o mai solidă evaluare a posibilităților financiare ale fiecărei întreprinderi în parte, însă la plenara din noiembrie 1958, Dej a criticat atitudinea unor cadre din ministere care au avansat planuri de producție fără a mobiliza până la ultimele rezerve și fără să țină cont de faptul că o creștere a producției nu se putea obține numai prin investiții, ci și prin folosirea întregii capacități a fiecărei întreprinderi. Era foarte posibil prin urmare ca următorul plan să fie bazat pe calcule mai optimiste mai curând ale rezervelor și producției întreprinderilor decât ale investițiilor. Era de asemenea limpede că anticipările pentru creșterea volumului de materii prime și mai ales a ratei producției, datorită noilor norme tehnice, au fost astfel concepute încât să fie principalii factori ai creșterii producției și pentru o mai rapidă rată a creșterii capitalului. Mai presus de toate însă, erau de așteptat unele jonglerii financiare, mai ales în privința liniei despărțitoare trasate acum între ceea ce era numit investiție capitală și ceea ce

era desemnat drept investiție obișnuită. Fondurile obținute de întreprinderi și fabrici urmau să se dividă jumătate – jumătate între aceste două categorii. Numai sumele desemnate drept investiții capitale vor fi îndreptate către noi proiecte și construcții ori planuri de echipare. Aceste proiecte și planuri urmau, mai mult chiar, să fie aprobate direct și numai de către Comisia Centrală de Planificare. Autoritățile locale, descentralizate, aveau să poată folosi mai liber sumele pentru investiții obișnuite, însă numai pentru continuarea producției și în scopuri de întreținere. Sumele economisite de la investițiile obișnuite urmau a fi returnate autorităților centrale care aveau să le verse apoi în fondul central, prevăzând sume mai mari disponibile pentru investițiile capitale. În sfârșit, unele dintre fabricile ori instalațiile importate din Uniunea Sovietică, Cehoslovacia și Germania de est care aveau să fie plătite într-un număr mai mare de ani, au fost înscrise în bilanțurile finale ale investițiilor realizate, la fel ca și capacitățile pentru industria chimică date pe credit de Uniunea Sovietică în 1956-1968.

În 1960, ponderea totală a industriei a fost planificată la 59%, cu o creștere de aproape 6% față de ponderea investițiilor industriale în anii mai săraci, 1957-1958. Din acestea, industriile combustibililor și energiei (care în acest context includeau energia electrică, cărbunele, petrolul și gazul metan) urmau să primească 39%, feroasele și construcțiile de mașini 19%, iar industria chimică 21%. Trebuie remarcat că doar cea din urmă înregistrase o creștere continuă a investițiilor în ultimii 5 ani, și anume 9,5% în 1956, 11,2% în 1957, 16% în 1958, 20% în 1959 și 21% în 1960. Industria combustibililor și energiei primise o pondere în descreștere din investiții, de la 44,6% în 1956 la 29% în 1960, la fel și feroasele, neferoasele și construcțiile de mașini de la 24% în 1956 la 14% în 1960. Cu privire la aceste ultime două industrii trebuie avut totuși în vedere că deoarece scara de investiții pe ansamblu este mai mare decât în anul precedent, ponderea lor în interiorul intervalului este egală dacă nu mai mare chiar decât aceea din anii anteriori și, de asemenea, că investițiile din anii anteriori au putut ajuta la menținerea unei creșteri de producție.

În legătură cu producția, principalele rezultate ale celui de al doilea plan cincinal (redus la 4 ani, cum s-a văzut) au fost (în comparație cu 1958, punctul de lansare al unor noi creșteri) următoarele:

Principalele produse	Producţia 1959	% peste 1958
ţiţei (mii t.)	11.438	101
gaze naturale (mii mc)	5.782	114
energie electrică (mii kwh)	6.824	110
fontă (mii tone)	846	115
oţel (mii tone)	1.420	152
minereu de fier (mii tone)	1.460	143
cărbune (mii tone)	7.977	108
îngrăşăminte chimice (tone)	52.077	180
sodă caustică (mii tone)	74	157
ciment (mii tone)	2.851	111
tractoare (bucăţi)	11.000	157
laminate (mii tone)	822	157

Sursa: producţia: Statistics Pocket Book, 1962, tabela 44, procentaje: Radio Europa Liberă, supliment, F-134.

Potrivit directivelor planului 1960-1965, în perioada 1956-1959 producţia industrială brută a indicat o rată medie de creştere de 10%. Dacă totuşi se compară producţia din 1960 cu nivelul la care ea a fost iniţial planificată spre sfârşitul perioadei 1956-1960, conform directivelor celui de al doilea cincinal, se descoperă multe domenii ale producţiei rămase în urma obiectivelor stabilite.

Atât în privinţa planului 1956-1960. Ajustarea sa a marcat sfârşitul unei faze. Conducerea partidului era acum nerăbdătoare să înceapă o nouă etapă de „industrializare rapidă şi multilaterală". Această lozincă, repetată constant începând din 1959 în rezoluţiile principale, în directivele teoretice şi discursurile liderilor de partid a devenit postulatul economic cu care partidul comuniştilor români s-a identificat de acum înainte; el includea abolirea diferenţelor în nivelul dezvoltării economice dintre ţările socialiste. România, se argumenta, ţară bogată în materii prime, nu trebuia să rămână între statele înapoiate ale blocului. Prin urmare ea trebuie şi poate să realizeze o industrializare generală rapidă, bazată pe industria constructoare de maşini; o nouă mare uzină siderurgică urma să se construiască la Galaţi, devenind simbolul acestui elan. Acest lucru era, pe atunci, mult mai mult în ton cu argumentaţia chinezească privind egalitatea tuturor ţărilor socialiste, decât cu, să spunem, tezele Cehoslovaciei şi ale Germaniei de est, după care ţările din CAER ar fi trebuit să acţioneze în direcţia integrării

economiilor lor, pornind de la nivelele existente, şi să-şi „specializeze" producţia pe această bază. Tot pe atunci, delegaţiile româneşti de comerţ exterior erau încrezătoare că echipamentul necesar industrializării putea fi achiziţionat din occident.

Conducerea românească poate că spera încă în faptul că Uniunea Sovietică o va sprijini şi ajuta în planurile ei: negocierile economice au durat cea mai mare parte a anului 1960. Sau poate ea a sperat să convingă CAER-ul să înceapă planificarea supranaţională numai după ce România ar fi atins noul nivel de industrializare. Însă când pentru conducerea românească a devenit clar, chiar înainte de încheierea lui 1960, că nici CAER-ul şi nici Uniunea Sovietică nu vor aproba sau sprijini planul ei de industrializare, liderii comunişti de la Bucureşti au decis să meargă înainte cu aplicarea lui. Privind retrospectiv, este evident că în această privinţă ca şi în anumite momente, ei erau acum animaţi de un spirit nou de încredere în sine. Existau şi motive politice pentru a proceda astfel. În interiorul blocului sovietic controlul monolitic rusesc putea fi şi de fapt fusese deja pus sub semnul întrebării. Raţiunile economice constau, în afară de îmbunătăţirea relaţiilor cu vestul, şi în rezultatele mai bune obţinute pe plan intern în industrie, de către noile cadre de conducere, ingineri, tehnicieni, maiştri şi muncitori calificaţi. Industria românească dădea deja semne de înflorire, ceea ce va deveni una dintre puţinele evoluţii remarcabile în Europa răsăriteană în următorii câţiva ani.

Unul dintre efectele care au însoţit această evoluţie constantă în industrie a fost şi stratificarea socială mai rapidă în cadrul clasei muncitorilor. Apărea într-adevăr o nouă clasă, care creştea continuu prin noile contingente ale păturilor mai mulţumite ale maiştrilor şi în special ale intelectualităţii tehnice. Această nouă categorie de oameni cu interese asigurate despre care vom vorbi mai pe larg într-o altă secţiune a lucrării noastre, a adus cu ea, în perspectiva de altfel neschimbată şi întunecată a vieţii românilor sub comunism, singurele elemente de prosperitate socială, vioiciune şi relativă bună dispoziţie.

Altă momeală pentru intelectuali

Scriitorii s-au bucurat şi ei de această nouă prosperitate. Salariile lor, numirile şi privilegiile pe care le-au avut ca scriitori, artişti şi creatori au ajuns să reprezinte cam între 4 şi 10 ori mai mult decât cele

ale muncitorilor calificaţi. Li s-au dat cele mai bune apartamente sau case, li s-au distribuit cele mai bune locuri în staţiunile de odihnă, li s-a permis să deţină maşini personale, li s-au dat autorizaţii de călătorie în străinătate pe banii statului. Contractele erau generoase, indiferent dacă lucrările lor se vindeau sau se strângeau stive în subsolurile editurilor.

Începând din 1957 rigiditatea generală a liniei partidului faţă de intelectuali s-a făcut remarcată şi în România ca în toate ţările est europene.

Preţul pe care regimul l-a cerut pentru generozitatea lui a fost acceptarea totală a ghidării muncii de creaţie de către partid. Aceasta însemna nu numai o evitare, de ordin negativ, a tuturor tabu-urilor partidului, ci şi un răspuns pozitiv faţă de temele pe care partidul insistase să le socotească drept parte a creaţiei comuniste: ce şi cum să se scrie, ce probleme să se trateze, ce fel de dramatis personae să se prezinte, ce soluţii să se dea conflictelor morale şi sentimentale etc.

O nouă campanie de „educare a scriitorilor şi artiştilor poporului" a fost lansată cu ţinerea la 4 mai 1958 a conferinţei Secţiei de Agitaţie şi Propagandă, dominată acum cu totul de Răutu, în vederea discutării „luptei împotriva ideologiei burgheze". Cu acel prilej, Răutu a chemat partidul însuşi să se îngrijească de reuşita acestei lupte. O plenară a Comitetului Central, la 9-13 iunie 1958, a discutat aceste probleme şi a aprobat următoarea hotărâre după care:

> sarcina organizatorilor de partid era „de a lupta neobosit împotriva revizionismului şi a oricăror influenţe ale ideologiei străine, sub orice forme s-ar manifesta, împotriva naţionalismului, a concepţiilor idealiste, a esteticii burgheze reacţionare, manifestărilor morale burgheze etc. În mod deosebit se cere organelor de partid şi de stat care îndrumează munca ideologică, comuniştilor care activează în învăţământul de partid şi de stat, în presă şi edituri, în instituţiile de artă şi ştiinţă să pună în centrul preocupărilor studierea aprofundată a marxism-leninismului, să-şi ridice combativitatea şi vigilenţa împotriva oricăror manifestări ale ideologiei străine"[13].

[13] „Scânteia", 27 iunie 1958.

Câteva săptămâni mai târziu, la 18 şi 19 iulie 1958, în „Scânteia" au apărut două lungi articole sintetizând principiile de bază ale datoriei artistului, conform lui Răutu şi Beniuc.

De pildă, ce doi mentori au socotit potrivit să descrie în detalii categoriile de „devieri culturale" care puteau fi comise de către scriitor, intelectual ori artist. „Apolitismul" era primul dintre acestea. El a fost şi a rămas acuzaţia pe care regimul a făcut-o cel mai frecvent împotriva scriitorilor români. Chiar şi la Congresul Uniunii Scriitorilor din ianuarie 1962 „apolitismul" a fost oaia neagră a discuţiilor. Scriitorii nu se angajau, refuzau să privească cu seriozitate realităţile politice ale momentului, cum era descrisă situaţia de către partid. Scriitorii şi în special poeţii scriau, se spunea, lucruri lipsite de interes contemporan. În 1958 un poet de importanţa lui Geo Bogza era criticat pentru „apolitismul" liricii sale.

O altă deviere era „negativismul". El era desigur mai grav, în sensul că prezenta evoluţiile din România doar în chip critic, subliniind defectele, fără a pune într-o lumină suficient de entuziastă rezultatele covârşitor bune ale regimului. Doi poeţi, Doina Sălăjan şi Ana Novak s-au făcut în mod deosebit vinovaţi de acest păcat. „Neutralismul" şi „eclectismul" erau şi ele alte devieri culturale cărora în mod vizibil le căzuseră pradă criticii literari. Erau critici care nu luaseră şi nici nu luau o atitudine suficient de agresivă faţă de concepţiile străine în legătură cu arta sau care susţineau puncte de vedere general „estetice", ca şi cum ar fi putut exista frumuseţe în afara canoanelor realismului socialist.

În sfârşit, mai erau devierile vinovate de „servilism" şi „snobism literar", care erau larg răspândite; scriitorii ar fi trebuit prin urmare să-şi arate respectul faţă de marii scriitori neruşi dar să încerce să se ţină la distanţă de noile idei, tendinţe şi mişcări din lumea literară şi artistică. Împotriva tuturor acestor devieri manifestul Răutu-Beniuc susţinea postulatele infailibile ale realismului socialist şi ale marxism-leninismului.

Că aceste avertismente nu au fost puse la suflet nici în următoarele 18 luni o dovedeşte şi discursul lui Dej din 12-13 martie 1960 la o şedinţă regională dinaintea congresului, ţinută în citadela intelectuală a Clujului. Dej a spus atunci că patidul ar trebui să lupte chiar şi mai hotărât împotriva „concepţiilor retrograde" care au circulat în trecut în rândurile intelectualilor, concepţii de care unii oameni de cultură nu

au scăpat cu totul. Aceste concepții „erau bazate pe sisteme idealiste și filozofic mistice" ca și pe „diferite teorii cu fundamente naționaliste, în probleme de istorie, limbă și literatură". Organizațiile de partid, continua el, trebuie să lupte împotriva detașării manifestate în munca lor de unii scriitori și artiști, împotriva slabei reflectări a lumii construcției socialismului și a eroilor ei, oamenii simpli ai patriei și împotriva tendințelor de a căuta refugiu în trecut sau în temele înguste, care excludeau tendințele contemporane sau neglijau conținutul muncii în cursul căutărilor unei pretinse originalități a formei. Dej încheia spunând, cu o nerăbdare evidentă, că partidul are mijloacele necesare demascării atitudinii intelectualului adversar al socialismului și al clasei muncitoare și de a-l trata ca și pe alte „fantome ale trecutului".

Acest lucru indica faptul că, în cursul celor 18 luni anterioare, partidul nu avusese aproape deloc succes. În timpul acestei perioade scriitorii continuaseră atitudinea lor sfidătoare, alții, majoritatea, căzuseră și mai mult în „apolitism", în vreme ce mulți scriitori talentați aleseseră greutățile unei cariere literare în vest mai curând decât să o continue în felul acesta. S-a menționat cazul lui Petru Dumitriu. În februarie 1956 el și soția sa au fugit la Berlin, deși își lăsau în urmă fetița. În cartea sa **Rendez-vous au jugement dernier** publicată în 1961, Petru Dumitriu descrie rațiunile acestei evadări. În august 1958, istoricul Gheorghe Haupt și soția sa au rămas și ei în Franța. Era un istoric tânăr de frunte și, precum Petru Dumitriu, beneficiase de favorurile regimului pe tot parcursul ultimului deceniu.

Filozoful excepțional și teologicianul care era călugărul Scrima a rămas de asemenea într-o mânăstire dominicană din occident, după ce-i fuseseră încredințate de către Patriarhia română mai multe misiuni în străinătate. Unul dintre muzicienii cei mai de succes ai noii generații, pianistul Mandru Katz și dirijorul Silvestri au procedat la fel. Iar prin emigrația evreiască permisă acum, România a pierdut de asemenea mulți intelectuali de un talent remarcabil.

Însă marea masă a intelectualității nu o reprezentau cei care rezistau pe față, care treceau frontierele și care nu acceptau în întregime regulile partidului și condițiile puse de el. Ea era formată din cei care continuau să se joace cu regimul de-a șoarecele și pisica, acceptând să li se publice lucrările slabe și neinspirate și totuși refuzând să se arunce în vâltoare, așa cum le-o cerea partidul. Expresia „exil intern" descrie foarte bine situația intelectualității creatoare din R.P.R.

Dacă partidul, în cursul acestei perioade, n-a putut astfel să-i stimuleze pe scriitori, el a putut în schimb să-i reprime. A încercat să facă acest lucru păstrând un control exasperant de strâns asupra revistelor literare. Săptămânalul Uniunii Scriitorilor „Gazeta literară", în care Jar îşi publicase unele din interviurile sale sfidătoare înainte de a cădea în dizgraţie, a fost în întregime reorganizat. Sub atenta privegheare a lui Beniuc, el a devenit complet docil. Un nou bilunar literar, „Luceafărul", destinat literaturii realist socialiste, a căpătat misiunea de a sprijini „Gazeta Literară" în ofensiva purtată de regim. Principalele ţinte ale acestei ofensive au devenit două dintre jurnalele cu apariţie lunară, care indicaseră puternice semne de sfidare: „Viaţa românească", din Bucureşti şi „Steaua", de la Cluj. „Vieţii româneşti" i s-a aplicat acelaşi tratament ca „României Literare". S-a dovedit a fi destul de uşor de infiltrat, în primul rând fiindcă, spre deosebire de „Steaua", nu era rezultatul activităţii unui grup literar închegat, cu o abordare similară a problemelor literaturii şi vieţii. Din acest motiv „Steaua" s-a dovedit o nucă mult mai greu de spart. Liderul grupului de aici, A.E. Baconsky, era atât un poet de mare talent, cât şi un om de un caracter puternic. Grupul de la Cluj era de asemenea inspirat de binecunoscutul poet, filozof şi antropolog Lucian Blaga, a cărui fermitate împotriva presiunilor regimului i-a adus un extraordinar respect. Grupul tinerilor scriitori socialişti de la Cluj avea în comun cu Blaga în special interesul pentru istoria Daciei. Partidul sancţionase adesea pe scriitorii de la „Steaua" pentru preferinţele lor faţă de simbolurile şi alegoriile Daciei. Dacii, care constituie elementul băştinaş al ţării înaintea venirii legiunilor romane şi a apariţiei noului popor român din căsătoriile mixte, erau un popor auster, preocupat mai mult de moarte, pe care o descriau ca o „nuntă cu natura", mai curând decât de lucrurile lumeşti. Când romanii le-au cucerit pământul, conducătorii dacilor au preferat să moară ca eroi în munţii lor împăduriţi decât să fie luaţi prizonieri. Alegoriile dacice, încă vii în unele din poeziile româneşti contemporane, pot fi interpretate ca un simbol al refuzului, cel puţin, de a ceda în faţa ocupaţiei străine, a presiunii şi colonizării.

Unii autori, dramaturgi şi artişti care au depăşit, individual, limitele înguste fixate prin politica partidului, au fost de asemenea atacaţi, în mod obişnuit la şedinţele periodice de la Uniunea Scriitorilor. Romancierul Zaharia Stancu, criticii Paul Georgescu şi Ovid Crohmăl-

niceanu, dramaturgii Aurel Baranga şi şi Ana Novak, au fost şi ei atacaţi în mod public. Tot astfel, un nou grup de istorici de la Academie a fost sever sancţionat de revista teoretică lunară a Comitetului Central, „Lupta de clasă", în martie 1958, pentru orientarea şi conducerea greşită a cercetării istorice.

Atunci când a considerat că s-a ivit prilejul, patidul a putut arăta chiar un cinism şi o brutalitate vicioasă în atitudinea faţă de intelectualii recalcitranţi. În primăvara lui 1958 opinia publică a fost realmente şocată la vestea că „la o şedinţă publică a intelectualilor şi a muncitorilor dintr-un cartier al Bucureştiului" trei binecunoscute figuri ale lumii culturale au fost expuse unei denunţări deschise şi unei „judecări" pe loc. Erau Mihai Andricu, academician. cunoscut profesor şi compozitor, Milița Pătraşcu, o binecunoscută sculptoriţă şi profesorul Marius Nasta, un remarcabil fizician. Crima de care erau acuzaţi fusese de a fi folosit remarci denigratoare la adresa R.P.R.-ului în cursul unei recepţii la care erau prezenţi şi străini. Andricu mai ales a fost, cu acest prilej, umilit şi pe loc i-au fost luate toate titlurile şi decoraţiile[14].

Însă de departe cea mai promiţătoare dezvoltare a vieţii culturale româneşti în intervalul 1960-1962, a constituit-o încheierea unor aranjamente culturale cu diferite ţări occidentale, îndeosebi cu Statele Unite, Franţa, Italia şi în 1962 cu Marea Britanie. Spre deosebire de schimburile culturale stabilite cu ţările occidentale de Polonia în cursul „primăverii din octombrie" a anului 1958, când reprezentanţii universităţilor şi fundaţiilor occidentale au mers direct la corespondenţii lor din Polonia pentru a încheia aranjamentele de lucru, dar numai cu acordul statului, aranjamentele culturale româneşti au fost încheiate pe o bază de la stat la stat, precum cele ale Uniunii Sovietice, pe care le-au imitat.

Chiar şi aşa, în ciuda reţinerii cu care guvernul României a încheiat aranjamentele şi a lipsei de entuziasm ce a arătat-o în îndeplinirea lor, faptul că o serie de cărţi, filme, piese de teatru, profesori, studenţi, înregistrări şi expoziţii au început să vină în număr tot mai mare în România a creat un considerabil contrast cu anii stalinismului, de totală izolare. Un contrast chiar mai puternic l-a creat faptul că, deşi evident erau rare, în comparaţie cu libertatea de a călători în vest a

[14] „Contemporanul", 1 mai 1959.

polonezilor şi chiar a intelectualilor unguri şi cehoslovaci, un număr de profesori, artişti, absolvenţi şi studenţi români au reuşit să călătorească în vest, în fiecare an. Ei s-au întors cu cunoştinţe rapid acumulate, pe care le-au introdus în ţară mai uşor decât teancurile de cărţi pe care de asemenea au încercat să le aducă cu ei. Ţara occidentală cu care România de astăzi are legăturile intelectuale cele mai active este Franţa, deşi tinerii preferă să înveţe mai curând engleza decât franceza. A doua e Italia, însă evident că Statele Unite şi Anglia intră tot mai mult în centrul atenţiei tinerei intelectualităţi române.

Cât priveşte înfăptuirea schimburilor culturale, există dovezi că regimul încearcă să le reducă cât mai mult posibil. Nu pot fi găsite la Bucureşti şi nici în alte oraşe nici un fel de periodice sau ziare occidentale, la standuri sau librării. Periodice de critică literară precum „The Times Literary Supplement", „New York Times Book Review" sau „Les nouvelles littéraires" se pot obţine numai cu mare dificultate. Eventualul cititor nu poate prin urmare să cunoască ce cărţi se pot comanda şi ce reviste să urmărească. Vizele de călătorie în străinătate se acordă oamenilor ale căror dosare de partid sunt curate. Profesorilor şi conferenţiarilor invitaţi să preia noile lectorate deschise prin aranjamentele culturale li se spune ce să predea şi conspectele le sunt aprobate de universităţile ce-i găzduiesc. Contactul personal cu românii era încă foarte dificil în 1960[15].

Cu toate acestea, mulţumită setei pe care intelectualii români o au pentru cele câteva picături de cultură occidentală, mulţi dintre aceştia au recuperat anii în care au fost atât de drastic izolaţi. Survin relatări din cursul unor recente vizite în România despre o reală efervescenţă intelectuală. Scriitori, filozofi şi artişti produc remarcabile opere noi, pe care încă nu le pot face publice. Aceste lucrări reprezintă adevărata lor capacitate, adevărata lor viziune şi creativitate.

---

[15] Situaţia pare să se mai fi îmbunătăţit în ultima vreme. Vezi, de pildă, o relatare din „Neue Zürcher Zeitung" din 2 iunie 1962, în care autorul arată că i-a fost relativ uşor să aibă discuţii şi convorbiri cu artişti şi intelectuali.

4

Cel de al treilea Congres, 1960

Conflictul chino-sovietic

Al treilea Congres al P.M.R., ţinut între 20 şi 28 iunie 1960[1], a fost unul din evenimentele cruciale din istoria comunistă a României, întrucât în cadrul lui şi la acea „mică întâlnire la vârf" pe care a prilejuit-o a devenit evident şi s-a acceptat serioasa ruptură dintre partidele comuniste chinez şi sovietic.

Conducerea partidului român a privit controversa chino-sovietică cu o considerabilă nelinişte. Loialitatea lui faţă de Uniunea Sovietică era de netăgăduit, dar el nu simpatizase niciodată din toată inima politica lui Hruşciov. Cu toate acestea, precaut, Dej a urmat fără rezerve linia Moscovei şi nu există nici un motiv să se creadă că în şedinţele secrete de la Bucureşti sau la cele ce aveau să aibă loc mai târziu, P.M.R. a jucat un alt rol decât acela de sprijinire a liniei respective.

Congresul a avut cel mai clar scop şi a înregistrat cel mai de seamă succes din toate congresele ţinute de partid. Conducerea superioară a fost unită, existau unele realizări în industrie cu care partidul se putea lăuda, mai era şi prezenţa lui Hruşciov, cu ostentativa binecuvântare personală pe care o aducea lui Dej şi întregului partid. Mai erau de prezentat planul de 6 ani şi programul economic pe termen lung. Con-

[1] „Scânteia", 21-29 iunie 1960; vezi şi E. Crankshaw, The New Cold War, 1963.

gresul era, în mod deosebit, un triumf personal al lui Dej şi nu e deloc surprinzător că în martie următor el a fost pus în fruntea nou creatului Consiliu de Stat.

În discursurile ce s-au ţinut la Congres au fost invocate o serie de succese, pe toate fronturile, dar nu s-a făcut nici o referinţă, la nici un progres în direcţia destalinizării.

Alegerile pentru Comitetul Central şi Biroul Politic nu au evidenţiat nici ele vreo schimbare de nume care ar fi putut marca vreo schimbare politică. Rezultatele păreau să indice acelaşi amestec de soluţii ca mai înainte, dacă nu unul şi mai mare. Unul din efectele menţinerii la vârf a aceloraşi oameni a fost inevitabilul conservatorism arătat de Dej şi colegii lui în hotărârea schimbărilor din funcţiile minore, rezervate tinerilor. Din Biroul Politic doar o singură persoană a fost îndepărtată, deşi era vorba de un fel de instituţie: Constantin Pârvulescu, un Nestor al partidului, şi-a pierdut postul nu numai din Biroul Politic, ci şi pe cel din Comitetul Central ca şi pe cel de preşedinte al Comisiei de Control a partidului. În martie următor el a fost înlăturat şi din postul de preşedinte al Adunării Naţionale. Adevăratul motiv avea să fie cunoscut abia la plenara C.C. din noiembrie – decembrie 1961, cum am arătat; el a fost denunţat pentru desfăşurarea de acţiuni fracţioniste împreună cu Chişinevschi şi Miron Constantinescu. Deşi el avea să fie prezent la plenară şi i s-a cerut să-şi ceară scuze şi să mărturisească, n-a făcut-o într-un mod satisfăcător. Se sfârşea astfel cariera unui om care fusese în avangarda partidului timp de 40 de ani fără a lăsa nici o urmă notabilă asupra activităţii acestuia.

Cel care l-a înlocuit pe Pârvulescu în Biroul Politic şi care din martie 1961 a devenit prim ministru a fost Ion Gheorghe Maurer. Avansarea lui fusese într-adevăr rapidă. Maurer studiase dreptul şi în tinereţea lui fusese procuror, în special în procesele politice bazate pe dovezile şi acuzaţiile aduse de poliţie. După o vreme a preferat să fie avocat pledant şi a devenit strâns colaborator al lui Pătrăşcanu. Maurer a fost avocat al apărării în multe procese importante intentate comuniştilor în anii 30, arătând talent, râvnă şi cu toate că probabil a devenit atunci şi membru al P.C.R., a rămas un intelectual şi un mondain.

În timpul războiului el a fost folosit de partid ca unul din purtătorii lui de cuvânt şi, asociat cu Pătrăşcanu, în cursul negocierilor cu partidele democratice, pentru crearea blocului opoziţiei. Tot în timpul războiului a legat o bună prietenie şi o înţelegere cu Dej, care avea mai

apoi să-i aducă beneficii considerabile. La primul Congres al P.M.R., din 1948, a devenit membru plin al C.C., curând după aceea rămânând în umbră, fie din cauza trecutului lui în care fusese apropiat de Pătrăşcanu, aflat atunci în cădere liberă, fie, mai probabil, din cauza suspiciunii cu care Pauker şi Luca îi priveau pe Dej şi prietenii lui.

La al doilea Congres, din decembrie 1955, după o perioadă de prelungită inactivitate, Maurer a devenit mult mai activ în domeniul diplomaţiei şi în iunie 1957 a fost numit ministru de externe. În ianuarie 1958, la moartea lui Groza, a devenit apoi preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale, şi în acest fel şef de stat. În iunie 1958 a devenit membru plin al Comitetului Central şi la al treilea Congres din iunie 1960 a intrat deci şi în Biroul Politic, peste capul a patru membri supleanţi. În martie 1961, când Dej a devenit şef al statului, Maurer a luat postul şi mai important de prim-ministru, care împreună cu locul ce-l deţinea în Biroul Politic îi asigura o putere certă. El se afla în cercul restrâns al conducerii, împreună cu mereu prezentul Gheorghe Apostol, deja promovat premier adjunct, Nicolae Ceauşescu, câinele de pază al partidului dar şi potenţial rival al lui Maurer, Mihai Dalea, un „outsider", fost ambasador la Moscova, promovat la al treilea Congres pe singurul loc vacant în secretariat şi Corneliu Mănescu, tânărul dar activul ministru de externe. Maurer în locul lui Pârvulescu în Biroul Politic şi Mihai Dalea cu Vladimir Gheorghiu introduşi în Secretariat au reprezentat singurele schimbări în conducerea superioară. Stabilitatea a fost prin urmare confirmată şi impresia dorită, de continuitate, a fost realizată.

Partidul

După cum era de aşteptat, numărul membrilor de partid a crescut continuu de la cel de al II-lea Congres. În raportul său [2], Dej a anunţat faptul că în iunie 1960 erau 834.600 de membri, din care 148.000 erau membri candidaţi, ceea ce însemna cu peste 40% mai mulţi decât la Congresul precedent, din 1955. Cea mai mare creştere se înregistrase la candidaţi, care număraseră 56.583 în 1955. Această creştere era un indiciu al recrutării făcute de organizaţiile de partid înaintea Congresului. Tăria numerică a partidului era confirmată şi de numărul orga-

[2] „Scânteia" şi „Agerpres Information Bulletin", 25 iunie 1960.

nizațiilor de bază. Ele erau acum în număr de peste 35.000, cu 5.600 mai multe decât în 1955. Activul de partid, pe care Dej îl descria mereu drept nucleul partidului, atingea acum 150.000, cu o treime mai mult decât limita de 100.000, cât își dorise dorise în 1955. În activ se aflau cele mai bune elemente ale partidului și în special tinerii directori „autohtoni", recrutați de Dej odată cu lansarea planurilor economice, în 1950. Cât privește cantitatea pur și simplu, partidul făcuse cât putuse. El reprezenta în 1960 4,6% din întreaga populație. Procentajul era aproape același ca în Polonia și Ungaria, dar mai puțin decât în Cehoslovacia și Bulgaria.

Calitativ totuși, partidului îi mai lipseau încă multe. Relativ la compoziția socială, se atinsese cu greu procentajul de muncitori minim cerut de partid în rezoluțiile lui din 1952 și 1955. Într-adevăr, numai adăugând numărul suspect de mare de candidați, putea demonstra statistica Congresului că muncitorii formau o majoritate, cu 1% (51%), din întregul partid. Fără acest artificiu de calcul, procentajul membrilor provenind dintre muncitori reprezenta încă o minoritate. Reținerea muncitorilor de a deveni membri ai P.M.R. rămânea în continuare o realitate. Luând în considerație creșterea numărului muncitorilor folosiți în industrie și în interiorul acestei categorii a maiștrilor și muncitorilor calificați, s-ar fi putut aștepta o creștere mai mare a numărului muncitorilor din partid. Dar acei muncitori care s-au alăturat partidului nu erau întotdeauna și de bună calitate.

Când se selecționau oamenii, se plângea Dej, unele organisme de partid și de stat nu dădeau totdeauna suficientă atenție analizării activității corespunzător rezultatelor obținute de ei în îndeplinirea sarcinilor ce li se încredințau și, împinse de necesități imediate, promovau oameni care nu aveau nici cunoștințe politice adevate, nici cunoștințe profesionale și nici perspective de dezvoltare; câteodată aceste organisme treceau ușor peste acțiuni și manifestări dăunătoare din viața și activitatea unor astfel de oameni.

La sate, rezultatele erau de asemenea nesatisfăcătoare. Cam 280.000 de membri și candidați de partid lucrau în sectoarele agriculturii de stat și cooperatiste, aproape toți fiind membri ai gospodăriilor de stat și ai întovărășirilor agricole, raporta Dej. Însă aceasta indica o creștere de numai 37.000 membri de la al doilea Congres. Și

aici, având în vedere creşterea puternică a numărului gopodăriilor colective, ar fi fost de aşteptat un procentaj mai mare de 34%, care-i includea şi pe candidaţi[3] .

Mai mult, la această categorie Dej a recunoscut absenţa criteriului calităţii la recrutarea membrilor. El spunea că trebuia să se dea o mare atenţie îmbunătăţirii muncii politice şi de educaţie la sate. Atrăgea de asemenea atenţia asupra procentajului scăzut al femeilor membre de partid şi asupra nevoii de a intensifica munca politică şi educativă în rândul acestora. Chiar printre intelectuali, dintre care 23.000 se alăturaseră din 1955 partidului, Dej arăta că trebuia să se ducă mai multă muncă de partid pentru a atrage oamenii cu performanţe profesionale şi politice mai înalte. Dificultăţile cronice din munca politică şi de îndoctrinare apăreau şi ele încă odată la lumină. Din 1150 de delegaţi aflaţi la Congres, se raporta că un sfert nu făcuseră practic nici o pregătire marxist-leninistă[4] . Se releva de asemenea că 670.000 de membri şi candidaţi urmau chiar atunci cursuri de partid, şi, în sfârşit, se arăta că numai 25.000 de activişti din partid, din administraţia de stat, din organizaţiile de masă şi din economie terminaseră şcoli de partid în ultimii 5 ani. Aceste cifre confirmau din nou slăbiciunea partidului sub raportul cunoştinţelor şi pregătirii ideologice.

Astfel de eşecuri în munca politică se evidenţiau de asemenea şi în rapoartele la Congres care tratau activităţile de agitaţie şi propagandă ca şi pe frontul organizaţiilor reprezentând curelele de transmisie ale regimului. Sub conducerea recunoscută a lui Leonte Răutu, departamentul cu agitaţia şi propaganda urma să se concentreze asupra mobilizării maselor la înfăptuirea obiectivelor economice ale planului de 6 ani; el mai trebuia să pregătească manualele de ştiinţe sociale pentru reţeaua educaţională de partid şi de stat. Lui Răutu i s-au pus la dispoziţie 150.000 de activişti de partid, aşa încât să-şi poată face munca mai eficient decât predecesorii săi, fiindcă, spunea Dej, în acel moment activitatea ideologică, munca de eliminare a „influenţei educaţiei burgheze asupra conştiinţei oamenilor", era principalul domeniu al luptei de clasă. Lupta împotriva viziunii revizioniştilor anti-

---

[3] La şedinţa C.C. din iunie 1962 politica a fost schimbată. Recunoscându-se că partidul avea încă doar 51% membri muncitori, s-a accentuat nevoia de a recruta mai mulţi colectivişti şi membri ai intelectualităţii, a căror intrare în partid a fost de asemenea uşurată.

[4] Raportul comisiei de verificare a mandatelor, „Scânteia" 21 iunie 1960.

marxişti era deosebit de importantă fiindcă „coexistenţa paşnică" nu numai că nu exclude „ci în mod necesar presupune o luptă de idei între socialism şi capitalism". El afirma că presa atinsese o circulaţie de peste 900.000 de exemplare şi numărul aparatelor de radio crescuse de la 884.794 în 1951 la 1.283.046 în 1960 şi era de aşteptat o creştere chiar şi mai accelerată în 1961. În 1959 exista de asemenea un număr de 81 de teatre şi 2.621 săli de cinematograf.

Regimul făcea clar cunoscut, la Congres, că represiunea reprezenta principalul reazem al activităţilor lui de propagandă politică. Ministrul de interne, Alexandru Drăghici, spunea că lupta împotriva delictelor la adresa regulilor sociale fusese treptat preluată de la organele administrative ale statului de organele locale, precum consiliile de judecată tovărăşească şi adunările generale ale muncitorilor. Acestea păreau să fie ceva vecin cu judecata mulţimii şi nu e de mirare că, după cum adăuga Drăghici, existau multe cazuri în care cei care erau confruntaţi cu asemenea procese preferau să meargă înaintea tribunalelor populare.

Planul de 6 ani

Congresul a aprobat raportul asupra celui de al doilea plan cincinal şi proiectul noului plan de 6 ani, ca şi al planului economic pe termen lung, mergând până în 1975.

Proiectul planului de 6 ani descria în detaliu „grabnica industrializare multilaterală" a României; în miezul lui se afla cheia întregii operaţiuni, proiectatul combinat de oţeluri de la Galaţi, ce urma a se construi în anii următori. Hruşciov, pentru care industrializarea separată a României avea să devină mai târziu principala piedică în calea integrării regionale pe care trebuia să o realizeze CAER-ul, nu a criticat-o la Congresul din 1960. Germania de est şi Cehoslovacia nu au formulat încă obiecţii. Dar Uniunea Sovietică decisese deja să-şi limiteze contribuţia la proiectul de la Galaţi la un nivel foarte redus. Mai mult chiar, în vremea respectivă CAER-ul însuşi nu avusese mare lucru de spus în această chestiune; el era doar un fel de organizaţie consultativă de state suverane. Abia mai târziu Hruşciov a încercat să-l transforme într-un organism de planificare suprastatală care să coordoneze economiile statelor membre şi a eşuat din cauza opoziţiei îndârjite a românilor.

Noul plan de 6 ani şi proiectul de program pe 15 ani (primul program satelit de acest fel) au arătat tendinţa ce se evidenţiase clar încă din noiembrie 1958 de construire grabnică a industriei grele. Se remarca un contrast faţă de al doilea plan cincinal, care pusese accentul pe industriile care puteau fi asigurate cu materii prime din ţară şi care evidenţiase mai ales industria chimică. Într-adevăr, în multe privinţe noul plan de 6 ani era mai asemănător primului plan cincinal. Ca şi el anunţa un plan general de industrializare, având ca „pivot" industria constructoare de maşini, iar colectivizarea agriculturii ca obiectiv, fiind astfel inspirat de o concepţie economică autarhică. Însă cei 10 ani care trecuseră între cele două planuri au creat o substanţială deosebire între prevederile lor de fapt. Integrarea şi specializarea întreprinsă de CAER în anii ce trecuseră îşi puseseră amprenta asupra planificării industriale. În timp ce se accentua din nou asupra industrializării, în 1960 planul era inclus în schema economică generală a ţărilor satelite, în cadrul căreia principalul rol al României era în primul rând cel de producător agricol cu o dezvoltată industrie chimică şi petrolieră. Industria grea urma să asigure ţării mijloacele necesare creşterii producţiei în sectoarele desemnate ale economiei sale. În agricultură, noul plan accentua asupra „transformării socialiste a agriculturii", însă scopul era mai curând colectivizarea decât cooperativizarea; munca politică şi organizatorică menită a grăbi crearea noilor asociaţii agricole şi a gospodăriilor colective trebuia realizată pe baza „strictei aderenţe la principiul liberului consimţământ". Repartizarea investiţiilor prevăzute în plan se prezenta după cum urmează:

	1960-1965		% creştere faţă de 1954-1959
	mii lei	%	
Investiţii totale	170-180	100	198-209
din care:			
• agricultura	22-23	13	191-202
• transporturile	16-17	9,2	198-211
• social-culturale	20-21	11,6	184-195
• industrie	100-106	58,8	210-222
din care:			
• bunuri capitale	(89-95)	(89,3)	(212-225)
• bunurii de consum	(11)	(10,7)	(195-206)

Sursa: raportul Comitetului Central (Agerpres, 25 iulie 1960, p. 27).

Industria combustibililor şi energiei era desemnată să primească 32% din investiţiile totale, cea metalurgică 23% iar industria chimică 23%.

Cu privire la rata creşterii medii anuale a producţiei, planul de 6 ani prevedea o creştere de 12,3% la bunurile de consum şi de 14% la producţia de bunuri capitale, însă având în vedere permanentul avans al celei de a doua în ultimii 10 ani avem de a face cu un alt indiciu că se acorda prioritate industriei grele, lucru subliniat şi în raportul lui Dej. Cea mai mare rată de creştere planificată urma să se realizeze în industria energiei electrice (234%), urmată apoi de industria chimică, cauciuc, celuloză, hârtie (230%), oţel (130%), construcţii de maşini (120%) şi extracţie de minereuri (120%). Atenţia deosebită arătată industriei chimice era principala trăsătură pe care noul plan o avea în comun cu cel anterior. Într-adevăr, efectul cumulativ al avansului realizat în această industrie de la planul precedent şi obiectivele noului plan făceau din aceasta industria care înregistra cel mai spectaculos salt de la venirea comuniştilor la putere. Era şi natural, dacă se are în vedere că cele mai multe din materiile prime necesare se aflau la îndemână, pe plan local, datorită utilităţii ei pentru dezvoltarea agriculturii, domeniu în care lipsa îngrăşămintelor era încă una din cauzele ce determinau stagnarea producţiei, ca şi din cauza posibilităţilor ce se ofereau la exportul către alte ţări.

Insistenţa asupra înaintării cât mai accelerate a construcţiilor de maşini şi a industriei metalurgice se datora premizei teoretice după care dezvoltarea economică a unei ţări comuniste ar trebui să înceapă cu crearea industriei grele. Însă aici insuficienţa materiilor prime din ţară şi în special a zăcămintelor indispensabile, de fier, o problemă care s-a discutat, avea cu siguranţă să facă economia românească mai dependentă de exporturile Uniunii Sovietice. S-a anunţat prin urmare că Uniunea Sovietică acceptă să trimită României între 1960 şi 1963, 7,1 milioane t. minereu de fier, 2,8 milioane t. cocs şi 2,8 milioane t. de laminate feroase[5] . Cu cât aveau să se construiască mai multe uzine şi furnale, nevoia de materii prime avea să crească însă. O altă soluţie o va oferi probabil comerţul activ al României cu India, cea dintâi ur-

[5] În 1959 România importase 419.000 tone de cocs, 803.000 tone de minereu de fier şi 479.000 tone de oţel laminat din U.R.S.S. (U.N. Economic Bulletin for Europa, vol. 13, nr. 2).

mând să livreze Indiei instalații industriale complete și mai ales rafinării petroliere pentru a obține în schimb livrări masive de minereu de fier. O altă soluție parțială la care s-a apelat în perspectiva planului de 6 ani a fost ca, prin 1965, propria producție de minereu de fier a României să crească de 3,8 ori, de la 1.418.800 t. în 1959 la 4 milioane t. Dacă acest lucru se realiza, România avea să devină primul producător de minereu de fier din Europa de centru și răsărit. Se crede că această prezicere optimistă era bazată pe speranța că Dobrogea, regiune din sud-estul țării, așezată între Dunăre și coasta Mării Negre, deține uriașe rezerve de minereu de fier. Aceasta explică desigur de ce proiectul cel mai ambițios al planului, marele centru al oțelului și fontei ce urma a se construi în 6 ani, care în 1970 ar trebui să atingă o capacitate de producție de 4 milioane tone, a fost așezat la Galați, port pe Dunăre. Dacă acestea se confirmă, lipsa de minereu de fier, care este parțial răspunzătoare de creșterea lentă a industriei metalurgice a României, va fi în largă măsură eliminată. Însă asemenea lucruri au apărut totuși multor observatori independenți o loterie, în momentul în care s-a anunțat lansarea planului de 6 ani[6]. O altă aventură o reprezentau uriașele investiții planificate pentru industria grea. Speranța ce se exprimase că în timpul perioadei planificate economiile datorate producției și modificării prețurilor vor atinge un total de 80-82 milioane lei nu s-a împlinit. În ciuda creșterii producției și a comerțului extern, prețurile au continuat și ele să crească.

Nu poate fi negat că începând din 1959 progresul industrial realizat a fost mare. Către sfârșitul lui 1961 România evidențiа cea mai rapidă rată a dezvoltării industriale din Europa de est. Doi factori au contribuit la acest progres. Unul a fost mai buna dotare de către regim a producției industriale în ansamblu, cu directori și tehnicieni. Severitatea împletită cu competența, seriozitatea cu o mai mare flexibilitate au condus la o mai mare eficiență. Obiectivele ambițioase ale planului de 6 ani au fost repartizate la nivelul unei industrii care nu se aflase niciodată într-o situație așa de bună. Mai mulți muncitori calificați, mai mulți tehnicieni și specialiști, mașini mai multe și mai bune

[6] În primăvara lui 1962 s-a aflat că oficiali români din domeniul comerțului exterior se străduiau din răsputeri să cumpere cele mai însemnate instalații industriale din vest, în special din Anglia, Germania de vest și Austria. (Vezi Paul Underwood, în „New-York Times" din iunie 1962).

asupra cărora se avea un control mai bun şi erau menţinute într-o stare tehnică mai corespunzătoare, apoi, în sfârşit, în ultimul rând dar nu mai puţin important, sub o conducere mai bună şi mai liberă au adus, toate, schimbări sănătoase în viaţa industrială. Al doilea factor a fost participarea activă a lumii libere la acest proces. Deşi, în general vorbind, Statele Unite, Marea Britanie, Franţa, Germania occidentală nu exportau în România mărfuri capitale, instalaţii sau materii prime care ar fi putut ajuta direct industria grea, se poate aprecia că o mare parte din proiectele industriale, mai ales din industria chimică, nu ar fi putut fi obţinute atât de repede dacă nu ar fi fost importate cu credit pe termen lung din vestul industrializat. Colaborarea cu occidentul, exploatată cu stăruinţă de către guvernul român în cadrul cotei pe care el o putea rezerva comerţului şi schimburilor cu ţările necomuniste, a fost în 1961 una dintre cele mai evidente cauze ale „boom"-ului economic al ţării.

Oamenii cu interese asigurate

Succesul industrializării a condus la unele evoluţii sociale importante. În cursul acestor ani „noua clasă" a României s-a înfăţişat ca o forţă socială şi economică, dacă nu chiar politică, în orice caz, o clasă de care trebuia să se ţină seama. În contextul românesc, este poate mai bine să ne referim la ea pur şi simplu ca la o categorie de oameni în extindere, având interese asigurate.

În general, regimul a eşuat în încercarea lui de a determina unele categorii ale populaţiei să se identifice cu el, cu politica şi chiar cu realizările lui. Organizaţiile lui de front, sindicatele, mişcarea de tineret, organizaţiile de femei şi alte organizaţii, chiar şi Consiliile Populare s-au dovedit de puţin ajutor în acţiunea de mediere între partid şi popor, în ciuda îndemnurilor şi criticilor neîntrerupte menite să atingă acest scop.

În ultimii ani însă apăruse o categorie de oameni care creştea permanent şi care era absolut necesară partidului pentru îndeplinirea sarcinilor sale economice, sociale şi administrative. Atât de evident indispensabili s-au arătat a fi aceşti oameni, încât regimul a trebuit să le ofere privilegii materiale considerabile şi cel puţin o anumită libertate implicită meseriei lor, cu un minimum de amestec şi supraveghere în preajmă. Mulţi din aceşti oameni nu aparţineau partidului şi, în apa-

rență, împărtășeau numai scopurile „naționale" ale acestuia. Însă ei depindeau de partid în privința șanselor lor profesionale, a bunăstării lor materiale și a statutului lor privilegiat în societate; la rândul lui partidul depindea de ei, de îndemânarea și de capacitatea lor. Dacă ar fi rupt legăturile cu partidul, ei ar fi fost surghiuniți în marea masă anonimă. Dacă partidul i-ar fi înlăturat de la putere, ei ar fi putut fi afectați în cursul acestei schimbări. În sfârșit, mulți dintre ei erau fii de țărani și muncitori, educați de actualul regim și într-o anumită măsură promovați de el. Cine erau acești oameni? Cât de mulți? Ce procentaj reprezentau ei în populația țării?

Ei erau înainte de toate, salariați angajați în munci nemanuale. Dintr-un total de 3.208.400 salariați înregistrați la recensământul din 31 decembrie 1960[7], 2.125.000 erau muncitori industriali, respectiv 69%, și 985.000 muncitori nemanuali, sau 31% din total. Nu toți erau însă intelectuali. Dintr-un punct de vedere strict educațional, din aproape un milion de salariați nemanuali, aproape o jumătate (474.651) aveau fie studii universitare (165.449), fie liceu, școli tehnice, economice și pedagogice (309.202)[8]. Dacă acestora li se adaugă oamenii aparatului ca și muncitorii cu studii, muncitorii cu înaltă calificare și alte categorii, se ajunge la un total în jur de 700.000 de oameni care formau noua rețea a celor din poziții superioare, cu un mod de viață, o mentalitate și o viziune deosebite. Privind lucrurile din alt punct de vedere, procentajul salariaților nemanuali este aproape egal cu acela al altei pături sociale privilegiate a populației, aceea a populației urbane. În 1961 ea reprezenta doar 31% din totalul populației. Dar acesta este un calcul ușor înșelător, de vreme ce, pe de o parte, marea majoritate a muncitorilor manuali trăiau și ei tot la oraș și, pe de altă parte, mulți oameni cu câștiguri asigurate trebuiau să locuiască și la țară, unde ocupau poziții tehnice și de conducere.

Privind ocupațiile și împărțirea lor pe categorii profesionale, lista „inteligheției" așa cum era ea acceptată în Uniunea Sovietică, la fel ca și în România și în celelalte democrații populare, ne oferă cea mai clară clasificare. Aceasta include: conducerea, personalul tehnico-industrial, personalul tehnic din agricultură, lucrătorii științifici (profesori etc.), învățători, lucrători culturali (jurnaliști, bibliotecari etc.),

[7] „Analele statistice", 1961, tabelul 46.

[8] Ibidem.

doctori, personal medical mediu (surori, asistente medicale), personalul cu planificarea şi contabilitatea, personalul judiciar, studenţii din universităţi şi institute, alte grupuri de intelectuali.

Acest catalog al „inteligheţiei" aşa cum este el folosit de recensământul sovietic din 1956[9], nu este foarte deosebit de cel citit de Molotov al cel de al XVIII-lea Congres al P.C.U.S. din ianuarie 1947, şi care a fost în schimb modelul pentru lista de „poziţii şi responsabilităţi" adoptată de R.P.R. în 1950 când s-a trasat schema de posturi necesare pentru îndeplinirea planurilor. Acelaşi model, reprodus vertical, de la vârf până la baza scării, şi multiplicat de mii şi mii de ori de funcţionarii comunali, indica dimensiunile acestui vast grup social.

Din 1956 cei mai mulţi dintre membrii acestui nou grup cu interese asigurate au fost educaţi în sistemul de import sovietic, cunoscut sub numele de „politehnizare". În principalul an al „dezgheţului", regimul a introdus două noi regulamente în şcolile lui. Unul, prin decizia din iulie 1956[10], cu privire la „îmbunătăţirea culturii generale", implicând o extindere a duratei de şcolarizare de la 10 la 11 ani şi a şcolii elementare de 7 ani, aşa încât „omul nou" să poată fi mai bine pregătit din punct de vedere al culturii generale. Altă reglementare a fost acest sistem de „politehnizare" prin care se avea în vedere combinarea orelor de predare cu activităţile productive, printr-o educaţie multilaterală. În toate şcolile şi în fiecare clasă, începând din 1956-1957 a fost introdusă predarea noţiunilor elementare de producţie industrială şi fiecare şcoală a fost dotată cu atelierul ei pentru practică productivă. De asemenea, la sfârşitul anului şcolar fiecare elev trebuia să-şi petreacă cel puţin două săptămâni într-o întreprindere industrială pentru practică în producţie. Examenul de calificare profesională era obligatoriu. Prin această metodă regimul pregătea cadre pentru a acoperi multele locuri neacoperite cu personal, locuri pe care expansiunea economică a ţării le crea. La sfârşitul lui 1958, din cei 165.449 salariaţi cu studii universitare, 54.408 urmaseră facultăţi tehnice, 21.057 facultăţi economice, 14.177 dreptul, 25.258 medicina şi şcolile sanitare, iar 46.611 şcolile pedagogice. Spre sfârşitul lui 1960 se anunţa că 30,8% din studenţi urmau institute tehnice şi 11,6%

[9] Citat de L. Ladedz, „The Soviet Intelligentsia", în R. Pipes, ed. **The Russian Intelligentsia**, New York, 1961.

[10] Scânteia", 13 iulie 1956.

institute agronomice şi silvice[11]. Obiectivul planului de 6 ani era să pregătească 80.000 de ingineri până la sfârşitul lui 1965. În acelaşi fel, planul prevedea numărul de doctori, profesori, jurnalişti, cadre sanitare, tractorişti, mecanici, bibliotecari, contabili etc., necesari dezvoltării economiei. Tinerii absolvenţi păşeau direct, se spunea, din politehnici şi facultăţile tehnice sau licee „în câmpul muncii" unde îi aşteptau posturile şi preluau imediat funcţii de răspundere. Dacă arătau îndemânarea necesară şi calităţi de conducători, ei puteau fi destul de siguri de avansarea lor profesională, fără prea mare tracasare din partea partidului. În R.P.R. era foarte probabil că mai puţin de 50% din deţinătorii posturilor de răspundere erau membri ai partidului şi că această proporţie descreşte cu fiecare nou lot de cadre.

Partidul îi controlează prin intermediul instrumentului ingenios al nomenclaturii, cuvânt ce vine de la termenul similar sovietic. E un sistem prin care partidul întocmeşte listele celor mai importante posturi şi ale oamenilor care sunt consideraţi candidaţi potriviţi pentru aceste posturi, de la comitetele locale de partid până la cele regionale, republicane şi la comitetele de partid unionale, în U.R.S.S. „Nomenclatura" cuprinde numai poziţiile cheie şi oamenii cheie. Ea reprezintă şi instrumentul prin care partidul îşi exercită controlul direct asupra acestor grupuri de oameni cu venituri asigurate, indiferent dacă ei sunt sau nu membri de partid. Fiindcă dacă poziţia îi este încredinţată şi ea este asigurată de secretarul respectiv de partid, care domină şi controlează nomenclatura, atunci cel numit ştie foarte bine că el, în cele din urmă, răspunde în faţa partidului. „Nomenclatura" există atât la oraşe cât şi la sate, după cum există „nomenclaturi" diferite în fiecare regiune geografică şi unitate economică: în partid, industrie, în agricultură, la Agitaţie şi Propagandă, în şcolile de meserii şi instituţii ştiinţifice, de cultură şi educaţie. În fiecare dintre aceste compartimente secretarul local de partid sau activistul de partid sunt oamenii care decid. Cu cât funcţiile se împuţinează către vârful piramidei, cu atât „nomenclatura" devine mai selectivă, până la „nomenclatura" Comitetului Central al partidului, prin care se face numirea oamenilor în poziţiile de vârf la nivel naţional, politic, administrativ, economic, cultural şi artistic.

---

[11] „Analele statistice", 1961.

Acea persoană (femeie sau bărbat) desemnată de „nomenclatură" este cu siguranță la discreția partidului. Însă dacă individul are nevoie de partid și partidul are nevoie de el pentru funcționarea uriașei mașini a statului patron, „inteligheția" tehnică este deci o putere în societate. Există prin urmare condițiile obiective fundamentale pentru un „modus operandi". În interiorul acestui cadru de bază există conflicte sau cel puțin primejdia unor conflicte. O categorie de conflicte poate fi remarcată pe verticală, între ierarhia „inteligheției" și ierarhia de partid; aici conflictul este pe principii generale și metode de lucru. O altă categorie este orizontală, între un anume director, de pildă, și echivalentul lui de la partid. În acest din urmă caz există probabil conflicte considerabile la nivel inferior, care pot fi accentuate sau modificate potrivit personalității și temperamentelor oamenilor implicați. Nu există însă, în acest moment, nici un motiv să credem că în România forțele care tind să intre în conflict câștigă teren în dauna celor care, din necesitate reciprocă, sunt legate unele de altele. Însă cu cât politica superioară din R.P.R. va fi tot mai mult orientată de considerațiuni economice și de eficiență, cu cât această „inteligheția" tehnică va deveni mai sigură pe sine și convinsă de propria ei indispensabilitate, și este evident că va avea pretenția să aibă un cuvânt mai greu în formularea politicii și va intra tot mai mult în conflict cu partidul. Dacă va fi așa, se va produce o încleștare între gândirea empirică și atitudinea dogmatică.

Toate regimurile comuniste sunt desigur conștiente de această problemă și încearcă, prin sistemul lor hibrid de educație, să combine cele două abordări, cea esențial dogmatică, a comuniștilor, cu cea practică, a inginerului și tehnocratului, într-unul și același om socialist. La cel mai înalt nivel al partidului, oameni ca Alexandru Bârlădeanu și Gheorghe Gaston Marin sunt deopotrivă „buni" comuniști și buni tehnocrați, iar un om ca Maurer probabil că se bucură de o considerabilă simpatie în rândurile noii „inteligheții". Însă la acești oameni partidul și dictatele sale adesea neeconomice trec pe primul loc. Dar este îndoielnic că o astfel de ordine a priorităților va fi vreodată acceptată de către noile grupări sociale cu interese asigurate.

O sursă importantă de conflict, de această dată la un nivel inferior, s-a dovedit a fi problema descentralizării. Descentralizarea înfăptuită în România la 1957, pe valul descentralizării hrușcioviene din Rusia Sovietică, a condus la un control mai mare al muncii în întreprinderi și al consiliilor populare de către organizațiile locale și regionale de partid.

Ministerele, directoratele şi alte organisme superioare din Bucureşti erau criticate pentru încetineala, pentru rutina birocratică, lipsa lor de flexibilitate. Însă critica era făcută de partid şi el era cel care le cerea sprijinul la nivel local şi regional, ca treaba să fie făcută. Când în martie 1960 s-a decis constituirea consiliilor economice regionale, care vor fi ataşate consiliilor populare, şi care, aşa cum se arăta în proiectul prezentat celui de al III-lea Congres, erau create pentru a ajuta comitetele regionale de partid şi consiliile populare regionale în coordonarea activităţilor economice la nivel local, atât partidul cât şi „inteligenţia" tehnică au profitat de pe urma constituirii acestor noi organisme. Partidul a obţinut un control mai mare asupra muncii economice regionale, asupra planificării şi executării planurilor. Însă ca şi în cazul Sovnarkhoz-urilor sovietice, s-a decis că noile consilii economice vor fi formate în cea mai mare parte din tehnocraţi, ingineri, tehnicieni, economişti, oameni de ştiinţă etc. Aceasta era o recunoaştere salutară, de către regim, a importanţei tehnocraţilor. Dacă aceste noi organisme vor ajunge totuşi să funcţioneze vreodată în chip corespunzător, este greu de întrevăzut cum vor putea ele evita un conflict cu organizaţiile locale de partid[12].

Înainte ca astfel de conflicte să devină o problemă esenţială a regimului, va mai trece desigur o vreme. Între timp tehnocraţii continuă să prospere material, o prosperitate care nu este împărtăşită în aceeaşi măsură şi de muncitori. Salariile tehnocraţilor sunt în medie de 3 sau 4 ori mai mari decât cele ale muncitorului calificat obişnuit. De asemenea, odată cu creşterea substanţială a salariilor personalului tehnic, ştiinţific şi didactic, efectuată în 1955, acestea au fost cuprinse în toate creşterile şi modificările succesive de venituri făcute ulterior, ceea ce a mărit neîntrerupt diferenţa dintre ei şi muncitori. Mai mult, reducerea preţurilor la mărfurile de consum, aplicată în 1959 şi 1960, s-a aplicat cel mai mult la produsele care nu puteau fi cumpărate în

[12] O nouă situaţie a apărut în primăvara lui 1962, când ministerele agriculturii şi culturii au fost înlocuite de Consilii Superioare, de la care consiliile regionale şi raionale, în colaborare cu consiliile populare de la nivelele respective, primeau ordine. Deşi cei doi preşedinţi ai acestui Consiliu Superior sunt importanţi membri ai partidului, cel mai mare număr de preşedinţi ai eşaloanelor inferioare şi membri sunt tehnicieni şi experţi, numiţi în prim rând pentru competenţa lor şi abia apoi pentru situaţia lor de partid. Este de aşteptat prin urmare ca în aceste consilii lupta dintre partid şi tehnocraţi să ia o nouă turnură, cei din urmă fiind pe o poziţie mai puternică decât până acum.

nici un caz cu salariile obişnuite ale muncitorilor. Prin urmare, această clasă aflată în permanentă creştere este cea care poate fi văzută în restaurantele bune sau făcând cumpărături în magazinele cu marfă de calitate. Ei au privilegii, prosperitate şi stimulentul pe care masa de salariaţi din această dictatură a proletariatului este departe încă de a le avea.

Totuşi, pe măsură ce numărul celor cu interese asigurate creşte continuu, iar prezenţa lor pe scena socială a coincis cu o substanţială creştere a salariilor după 1959, efectul asupra atmosferei generale din ţară şi mai ales din oraşe a fost bun. Au început să se vadă mai mulţi oameni cu mai mulţi bani, mai bine hrăniţi şi mai bine îmbrăcaţi, mai sănătoşi şi mai veseli. Restaurantele, magazinele, staţiunile de odihnă, chiar şi cluburile de noapte au reînviat. Presa şi alte mass media au adoptat o atitudine mai puţin sobră faţă de ideea distracţiei. S-au publicat rapoarte şi articole, s-au făcut fotografii şi filme despre oameni care, fiindcă au muncit mai bine, câştigă şi trăiesc mai bine. O atmosferă stimulativă a înlocuit atitudinea generală de reprobare a partidului faţă de orice semn de prosperitate personală.

De această dată, motivul implicit al propagandei era că bunăstarea, confortul şi fericirea sunt accesibile în actuala societate cu condiţia ca individul să urmeze indicaţiile partidului. Rezultatele palpabile ale planului de industrializare şi poziţia naţională luată de partid în apărarea sa au ajutat la stabilirea unor raporturi mai bune între cele două echipe.

5

După cel de al XXII-lea Congres sovietic, 1961

Cel de al XXII-lea Congres sovietic, ţinut între 17 şi 31 octombrie 1961, a fost memorabil în primul rând prin denunţarea publică de către Hruşciov a execuţiilor de oameni nevinovaţi înfăptuite de regimul lui Stalin; tot la acest Congres s-a revenit la denunţarea grupurilor antipartinice sovietice, făcându-se şi alte dezvăluiri privind încercările de a pune mâna pe putere. Cu acelaşi prilej a fost pronunţată escaladarea conflictului chino-sovietic, au fost atacate politica şi metodele liderilor albanezi, care începuseră să se îndepărteze de la „linia convenită de mişcarea comunistă din întreaga lume", în privinţa problemelor majore.

Congresul a aprobat de asemenea un raport asupra noului program al partidului, incluzând politica în domeniul industriei, agriculturii, şi a votat înlăturarea corpului lui Stalin din mausoleul lui Lenin.

Delegaţia română ce a participat la Congres a fost formată din Gheorghiu-Dej, Bodnăraş, Ceauşescu, Chivu Stoica şi Răutu; era o delegaţie puternică, dogmatică în privinţa problemelor interne. Însă în acel moment, până la sfârşitul lui 1962, P.M.R. nu reprezenta îndepărtări de la loialitatea faţă de P.C.U.S., cu toate că nu agrea revizionismul acestuia. Până la sfârşitul lui 1962, Dej s-a păstrat într-o defensivă tăcută, ca unul dintre supravieţuitorii unei ere ce acum era anatemizată. Raportul pe care el l-a prezentat la revenirea în ţară, la plenara din noiembrie 1961, prezentat mai jos în linii mari, venea din nou cu unele justificări: „Ne-am destalinizat în timpul lui Stalin". Dar

la sfârşitul lui 1963, iritat de nesocotirea de către Hruşciov a ţelurilor economice ale României ca şi de accentuata tendinţă centrifugă a conflictului chino-sovietic, Dej a operat, cu calm, o triplă dezangajare faţă de Moscova. El a scos România de sub controlul crescând al CAER-ului şi şi-a refasonat propria lui ideologie stalinistă într-un fel de dogmatism naţional, cum avea să se vadă mai târziu.

Plenara s-a ţinut între 28 noiembrie şi 5 decembrie 1961[1] şi s-a dovedit a fi o diversiune de mari proporţii. Pentru prima dată conducerea partidului decisese să publice discursurile principale în „Scânteia", dar nu să le transmită prin radio, arătând încă odată preferinţa de a nu face prea mare vâlvă în jurul problemelor ei; „Scânteia" era citită de membrii de partid, în vreme ce radioul era ascultat de toată lumea. Raportul lui Dej nu era diferit de acela care urmase celui de al XX-lea Congres al P.C.U.S., care aruncase blamul pentru stalinismul din România asupra altora, şi esenţa a ceea ce avea de spus repeta, de fapt, ceea ce spusese Dej în 1956 în Comitetul Central şi la întâlnirile judeţene cu privire la Stalin. Partidul operase propria sa destalinizare, se susţinea, în 1952-1953, când îi eliminase pe Ana Pauker, Luca şi Georgescu, care formaseră o grupare ce fusese mai puternică decât aceea a partidului însuşi. Rămăşiţele stalinismului fuseseră epurate în 1957 prin îndepărtarea lui Miron Constantinescu şi Chişinevschi. După aceea, partidul cunoscuse o atmosferă total diferită, de democraţie internă şi conducere colectivă. Se abolise practica ilegală de a controla membrii de partid şi de a-i ţine sub permanenta supraveghere a poliţiei secrete. Se restabilise pacea socială prin crearea alianţei dintre ţărani şi muncitori, o alianţă ce fusese serios ameninţată de metodele brutale de colectivizare utilizate de Ana Pauker şi Vasile Luca. Ceea ce Dej adăuga acum celor spuse în 1956 erau declaraţiile de solidaritate cu P.C.U.S. şi unele detalii interesante asupra situaţiei din partid şi din ţară din timpul erei staliniste. El îi critica aspru pe liderii albanezi pentru că atacau „linia generală care ghidează partidele comuniste în principalele probleme ale zilelor noastre" şi se spunea că ei ajunseseră acum să calomnieze P.C.U.S. şi Comitetul lui Central ca şi alte partide marxist-leniniste. „Conducătorii Partidului Albanez al Muncii îşi asumă o grea responsabilitate prin orientarea lor, care este

[1] „Scânteia, 7-19 decembrie 1961; extrase din raportul lui Dej, din „Agerpres Information Bulletin", 10 decembrie 1961.

dăunătoare intereselor construirii socialismului în Albania şi intereselor lagărului socialist şi mişcării comuniste mondiale". Dej mai arăta că împărtăşea opinia exprimată de Congresul P.C.U.S.; dacă tovarăşii chinezi doreau să facă eforturi pentru a normaliza relaţiile lor cu partidul albanez şi partidele frăţeşti, nimeni nu putea aduce o contribuţie mai mare decât ei la soluţionarea acestei sarcini.

În seria acestor dezvăluiri privind starea de lucruri din timpul regimului stalinist, Deja a făcut o distincţie clară între „emigraţii de la Moscova", Pauker şi Luca, pe care-i asocia cu grupul sovietic antipartinic şi mai ales cu Molotov, şi el şi prietenii lui care suferiseră în închisorile româneşti. Cum s-a văzut, el afirma că „emigraţii" se opuseseră retragerii României din război şi preferaseră o ocupare a întregii ţări de către armatele sovietice sub protecţia cărora Partidul Comunist ar fi luat puterea imediat şi de unul singur. În momentul în care s-au întors în România, spunea Dej, ei au pretins să li se dea conducerea partidului, considerându-l pe el doar ca pe un lider simbolic. Şi ei, de fapt, au şi condus partidul; ca rezultat al ordinelor date de Ana Pauker organele Ministerului de Interne, care nu mai erau sub controlul conducerii partidului, au început să pună partidul şi organele statului sub supraveghere, să asculte convorbirile telefonice, măsuri de la care nu era exceptat nici chiar Secretarul General al Comitetului Central al Partidului. Grupul respectiv nu ţinea cont de Biroul Politic şi de Comitetul Central. Secretariatul, în care ei aveau majoritatea şi în care Secretarul General era pus în minoritate în multe dintre cele mai importante probleme, conducea totul. Ei terorizau vechii membri de partid, în special pe cei care luptaseră în Spania în timpul războiului civil şi în rezistenţa din Franţa, în timpul celui de al doilea război mondial.

În sectoarele administraţiei de stat, de care răspundeau, ca şi în problemele externe, finanţe, afaceri interne, agricultură şi comerţ, ei au împiedicat reconstrucţia economică, industrializarea, dezvoltarea agriculturii şi ridicarea nivelului de trai. În agricultură, Ana Pauker organizase colectivizarea forţată prin teroare: 80.000 de ţărani fuseseră arestaţi şi 30.000 suferiseră procese publice pentru a-i teroriza pe toţi ceilalţi. Odată excluşi Ana Pauker, Luca şi Georgescu, fantoma stalinismului fusese îndepărtată şi acum nu mai erau injustiţii grave de îndreptat şi nimeni de reabilitat post-mortem. Câţiva ani mai târziu, doi supravieţuitori ai erei lui Stalin, discipoli ai Anei Pauker, Miron Constantinescu şi Chişinevschi, au fost de asemenea înlăturaţi fiindcă

încercaseră să abată atenţia partidului de la examinarea faptelor grupului Pauker-Luca şi „intenţionau să dea discutării documentelor celui de al XXII-lea Congres... o orientare către încurajarea spiritului anarhic şi mic burghez". El a menţionat de asemenea că Pârvulescu s-a alăturat şi el cabalei Constantinescu-Chişinevschi şi nu-şi recunoscuse încă greşelile. Dej îşi încheia remarcile sale asupra stalinismului propunând ca practica de a pune străzilor şi instituţiilor numele unor persoane încă în viaţă să fie abolită; el promisese chiar mai înainte să se ia măsuri pentru îndepărtarea statuilor lui Stalin ridicate într-o perioadă în care nu existase în România nici măcar o statuie a lui Lenin.

Vorbitorii care au urmat, Bodnăraş, Moghioroş, Gheorghe Maurer şi Chivu Stoica, Valter Roman, Gaston Marin şi Ana Toma pur şi simplu au venit cu variaţiuni pe aceeaşi temă, unii insistând asupra crimelor lui Pătrăşcanu, unii asupra situaţiei „spaniolilor" pe vremea conducerii Anei Pauker, unii asupra rolului jucat de partid în lovitura de stat de la 23 August, câţiva atacându-i pe Chişinevschi şi Pârvulescu mai dur decât o făcuse Dej. Numai doi din ei au cerut să fie reexaminată calitatea de membru de partid a lui Miron Constantinescu iar cererile pentru excluderea lui Chişinevschi au fost chiar mai frecvente.

Colectivizarea totală

La începutul lui 1962, 96% din întregul pământ arabil fusese inclus în „sectorul socialist", adică în fermele de stat, gospodării colective şi întovărăşiri agricole, al căror număr era în scădere.

Era evident că starea de spirit a ţărănimii jucase şi ea un rol în căderea ultimei redute a puţinilor producători agricoli individuali. Dorinţa de a rezista a ţăranilor români se întărise în cursul acestei decade, pornind de la speranţa instinctivă că producerea unui eveniment internaţional ar putea îndepărta din ţară, şi mai ales de la sate, un regim despre care de la început ştiuseră că este de factură străină. Această speranţă şi-a pierdut cea mai mare parte a temeiurilor ei atunci când, după 1958, comuniştii au reuşit să-şi consolideze poziţiile prin manevrele lor legate de coexistenţa paşnică. Încet, încet, deprimarea a cuprins satele, unde sâcâiala şi hărţuiala devenise porţia zilnică a fiecărui ţăran, vizitat de hoardele de activişti, propagandişti şi controlori. În mai puţin de 4 luni, întreaga afacere era încheiată, cu

patru ani mai repede decât se prevăzuse. România era ultima țară din blocul sovietic, cu excepția Poloniei, care înfăptuise colectivizarea. Însă faptul că în aprilie 1962 P.M.R. proclamase încheierea colectivizării nu rezolva ipso facto problemele pe care aceasta le ridica. Ele priveau modul de a organiza agricultura colectivizată în așa fel încât să nu se pună în primejdie o producție și așa necorespunzătoare, precum și găsirea unei căi de a adopta modelul sovietic care să fie însă corespunzător anumitor aspecte fundamentale ale economiei agricole românești.

Toate aceste probleme au reapărut în textul legii pentru reoganizarea agriculturii, adoptat de Marea Adunare Națională la 30 aprilie 1962.

Trăsăturile cele mai pregnante ale noii organizări erau înlocuirea Ministerului Agriculturii printr-un Consiliu Superior al Agriculturii și crearea de consilii agricole județene și locale, sub conducerea consiliilor populare de la nivelele respective și conform directivelor Consiliului Superior al Agriculturii. La prima vedere, reorganizarea din România părea o copie a reorganizării agriculturii sovietice din 22 martie 1962. Existau însă deosebiri fundamentale. Textul sovietic arăta clar că partidul era direct răspunzător pentru noua conducere a agriculturii, la toate nivelele: consiliul agricol regional era condus de primul secretar regional de partid. În România însă, conducătorul consiliului regional era un vice-președinte al consiliului popular.

Înarmate cu această organizare, guvernul și partidul din România erau astfel pregătite să atace principalele probleme ale agriculturii colectivizate. Prima problemă era să se stabilească cât din colectivizare era reală sau încă pe hârtie. O cooperativă agricolă nu putea fi instituită prin decret; ea trebuia constituită. Măsura în care o asemenea cooperativă putea fi constituită cu succes consta în mărimea fondului comun, în echilibrul anual al bugetului ei, privit ca semn al viabilității și în creșterea nivelului producției sale. Nici una din aceste trei condiții nu era întrunită în majoritatea colectivelor create anterior în România. Este greu de crezut că ele aveau să fie întrunite încă mulți ani după aceea, de către colectivele agricole create în pripă în 1961. A doua problemă era aceea mecanizării. Deși unele progrese se făcuseră, era un fapt că la începutul noii faze, România avea doar un singur tractor la 190 de ha, comparativ cu 1 la 135 ha în Rusia sovietică, 79 ha în Cehoslovacia și 16 ha în Marea Britanie. În Polonia, autoritățile de partid insistaseră ca procesul colectivizării să înceapă numai atunci

când mecanizarea avea să atingă nivelul necesar şi să asigure o productivitate mare. Atunci când s-a apucat de colectivizarea totală, cu toate că sub raportul cantităţii rămăsese cel mai important producător agricol din Europa răsăriteană, după Rusia, România avea totuşi cea mai mică productivitate agricolă la hectar.

O altă problemă importantă era aceea a cadrelor. Într-adevăr, principala preocupare a partidului în legătură cu noua organizare era trimiterea la ţară a tuturor tehnicienilor şi specialiştilor disponibili. Presiuni, promisiuni şi propagandă erau toate utilizate pentru a-i determina pe tinerii tehnicieni să accepte posturi la sate; ei erau îndemnaţi să intre în partid neîntârziat şi fără alte condiţii. Şi totuşi numărul tehnicienilor şi specialiştilor era insuficient pentru a cuprinde nevoile unei noi organizări a conducerii în agricultură. Mai mult, reticenţa membrilor „noii clase" de a se întoarce la standardul de viaţă primitiv de care speraseră să scape era mare. Partidul avea dificultăţi clare în constituirea acestei forţe speciale.

În sfârşit, mai exista şi veşnica problemă a reacţiei ţăranilor la noul sistem de producţie. Din acest punct de vedere, este grăitor că Gheorghiu-Dej, în raportul asupra încheierii colectivizării agriculturii şi reorganizării producţiei agricole prezentat la sesiunea specială a Adunării Naţionale de la 27 aprilie 1962, a subliniat importanţa loturilor particulare ale muncitorilor colectivişti, care cuprindeau 862.000 ha de teren agricol, peste 1 milion de vaci, peste 2 milioane de porci, circa 5,5 milioane oi şi 30 milioane păsări de curte. El spunea că trebuia dată cea mai mare atenţie folosirii depline a acestor gospodării personale, aşa încât să se obţină un maximum de creştere a producţiei de carne, lapte, pui, ouă şi legume, pentru a face faţă nevoilor familiilor colectiviştilor şi pentru a crea un surplus valorificabil îndeosebi prin contractare cu statul. Rezulta din aceasta că în România colectivizarea făcuse concesii principiului proprietăţii private; ţăranul român dă tot ce poate numai când i se permite să se bucure de stimulentul suprem al muncii lui – proprietatea particulară asupra pământului şi vitelor sale.

Rezistenţa în faţa CAER-ului:

Cea mai importantă evoluţie în istoria P.M.R. în ultimii ani, de care se ocupă această analiză, o evoluţie care poate avea consecinţe de perspectivă, a survenit însă abia la sfârşitul lui 1962 şi a căpătat o

publicitate bătătoare la ochi în presa mondială a anului 1963. A fost diferendul României cu CAER-ul şi izolarea ulterioară a României în interiorul blocului est-european. Această înstrăinare de „internaţionalismul proletar" şi ieşirea din docilitatea faţă de Uniunea Sovietică, pe care partidul şi regimul le urmaseră în primii 15 ani de conducere, prezentau trei faţete.

Prima şi cea mai importantă dintre acestea privea deosebirile existente în politica economică. Cum s-a văzut, de la Congresul al III-lea, România îşi făcuse planuri ambiţioase de industrializare, centrate pe industria constructoare de maşini, bazată la rândul ei pe marele combinat de fier şi oţel ce urma a se construi la Galaţi, o Nova Huta românească, sau un Stalinvaros. Aceste planuri fuseseră aclamate la Congres de Hruşciov însuşi, ca şi de alţi lideri est-europeni care participaseră la Congres şi se presupunea că ele fuseseră aprobate în prealabil de CAER, cu toate că Uniunea Sovietică promisese doar un sprijin limitat pentru această operaţiune, în contrast cu ajutorul masiv şi încurajarea de care se bucurase ideea dezvoltării unei industrii chimice româneşti[2] . Era evident că reluarea unui fel de industrializare autarhică în România după 1958 nu era în consonanţă cu politica curentă din cadrul blocului, care, mai ales după progresul rapid înregistrat de Piaţa Comună occidentală, făcuse obiectul unor directive speciale din partea lui Hruşciov, vizând grăbirea integrării regionale prin specializare şi planificare supranaţională. Astfel, în vreme ce P.M.R. pretindea că România avea dreptul să atingă un înalt nivel de dezvoltare industrială şi să înceteze a fi doar un simplu furnizor de materii prime, CAER-ul, sub egida Uniunii Sovietice, intrase într-o fază în care devenise vitală integrarea economiilor ţărilor componente, pe baza diviziunii muncii şi specializării. Alte ţări din bloc, mai ales Germania de est şi Cehoslovacia, au subliniat, în consecinţă, că dacă România îşi permitea să-şi construiască propria ei industrie siderurgică, aceasta ar fi însemnat o dublare a industriilor din ţările mai dezvoltate, care în mod firesc erau de aşteptat să continue a fi principalii producători industriali ai CAER-ului, după Uniunea Sovietică, situaţie pusă în lumină într-un nou set de planuri economice. Ca rezultat al neîntreruptelor discuţii purtate la diferite întâlniri ale comitetelor executive ale CAER-ului, rezistenţa românească la politica CAER-ului a

[2] S-a observat că în timpul vizitei lui Hruşciov în România în vara anului 1962, acesta a vizitat şi lăudat centrele industriei chimice, dar a ocolit şi a susţinut în mod formal importanţa centrelor industriei producătoare de oţel, fără să viziteze şi nici măcar să menţioneze oraşul Galaţi.

sporit progresiv şi proporţional cu două alte condiţii: negocierile României cu vestul privind achiziţionarea echipamentului necesar uzinelor industriei grele, negocieri încununate de succes, şi agravarea conflictului chino-sovietic, cu corolarul lui grăitor, al izbutitei sfidări a Uniunii Sovietice de către Albania.

Întâlnirea comitetului executiv al CAER-ului de la 15 februarie 1963 poate fi considerată prilejul cu care diferendul dintre România şi ţările CAER-ului, în special cu Uniunea Sovietică, a ieşit la lumină. La această întâlnire, Alexandru Bârlădeanu, delegatul României şi principalul ei planificator, a făcut cunoscut fără nici un dubiu faptul că, deşi ţara sa va continua să colaboreze pe o bază bilaterală şi chiar multilaterală cu CAER-ul, România nu va accepta nici o modificare de fapt a planurilor ei industriale de dragul integrării regionale. Diviziunea socialistă a muncii era acceptabilă României numai dacă ea nu o împiedica să se dezvolte mai rapid, cu scopul de a ajunge din urmă ţările mai dezvoltate[3] . Însă conflictul a ieşit la lumină şi altfel. În sfârşit, reticenta şi aroganta conducere a partidului a considerat că era absolut necesar să rupă tăcerea faţă de membrii de partid de rând şi a decis să-şi informeze populaţia în general asupra noilor probleme ce-i stăteau în faţă, printr-o serie de întâlniri ţinute la diferite nivele. O întâlnire deosebit de lungă şi cu mulţi invitaţi ai Comitetului Central al partidului s-a ţinut la Bucureşti între 5 şi 8 martie 1963; aici s-au discutat rezultatele reuniunii din februarie a CAER-ului, cât şi aprobarea şi sprijinirea poziţiei adoptată acolo de delegaţii României. Această aprobare era în sine un lucru fără precedent şi exprima în mod evident dorinţa Comitetului Central de a demonstra că era vorba despre o hotărâre esenţială[4] . Mai mult chiar, comunicatul Comitetului Central a mers mai departe, subliniind că principalele mijloace ale dezvoltării cu succes şi adâncirii diviziunii internaţionale socialiste a muncii erau coordonarea planurilor economice naţionale în spiritul principiilor proclamate de declaraţia de la Moscova privind respectarea independenţei naţionale şi a suveranităţii, de deplină egalitate în drepturi, de ajutor tovărăşesc reciproc şi de avantaj reciproc[5] .

---

[3] „The Times", 27 iunie 1963.

[4] Se zvonea că Gheorghiu-Dej însuşi îi scrisese lui Hruşciov, informându-l că aceasta era ultima limită până la care partidul şi guvernul puteau merge în colaborarea lor cu CAER-ul şi că dacă era forţată să-şi modifice planurile sale naţionale, România nu va avea altă alternativă decât să părăsească CAER-ul.

[5] „Scânteia", 9 martie 1963.

Această formulă a devenit leit-motivul tuturor cuvântărilor liderilor şi oficialilor partidului care se adresau audienţei naţionale sau străine. Într-adevăr, în privinţa audienţei interne, întâlnirea lărgită a C.C. a fost urmată în cursul întregii luni martie de o serie de şedinţe de partid şi ale administraţiei ţinute la toate nivelele, în care cadrelor de partid, intelectualităţii tehnice şi muncitorilor li se spunea că deşi prietenia şi colaborarea cu Uniunea Sovietică erau în toate domeniile la fel de puternice ca mai înainte, în problemele economice existau serioase deosebiri de vederi.

A doua faţetă a conflictului o reprezenta aspectul politic, mai ales în relaţiile dintre partidele român şi sovietic. Se zvonise de mult timp, iar acum se confirma, că încet dar temeinic, pe tăcute dar fără abatere, Dej şi mare parte din echipa lui se angajaseră într-o acţiune de îndepărtare a oficialilor educaţi la Moscova din aparat şi de înlocuire a lor cu oameni tineri, loiali exclusiv conducerii partidului român. Acest lucru fusese posibil ca urmare a unui neîntrerupt flux de cadre recent pregătite, despre care am spus mai multe în capitolele precedente.

În vreme ce la vârf rămâneau încă unii reprezentanţi ai aripii „basarabene" controlate de sovietici – despre care este greu de ştiut dacă-i dăduseră lui Dej suficiente probe ale solidarităţii lor sau doar supravieţuiseră, mai mult sau mai puţin puternici şi activi, până când avea să se ivească o nouă ocazie cu care să poată fi eliminaţi - în eşaloanele inferioare oamenii pregătiţi la Moscova erau lipsiţi de influenţă şi control. Era clar că fără a fi luat dinainte asemenea măsuri, care n-au trecut neobservate de ruşi[6], Dej şi conducerea românească n-ar fi putut risca o atitudine publică de neascultare faţă de Uniunea Sovietică şi trebuie să presupunem că remanierea aceasta s-a înfăptuit cu o grijă specială în aparatul securităţii. În acelaşi timp, afirmarea unei linii mai independente faţă de Uniunea Sovietică a devenit mai limpede şi pentru public. Se remarcase deja că prezentând unele dintre noile legi şi măsuri, guvernul R.P.R. sublinia că acestea erau măsuri specific româneşti. De exemplu, reorganizarea administraţiei

---

6 „În ce măsură acest lucru dorise să fie un gest împotriva Moscovei sau nu este greu de ştiut fiindcă înlocuirea personalului s-a înfăptuit fără nici un fel de publicitate, însă se spunea că ruşii erau preocupaţi în legătură cu ceea ce ei considerau a fi semne tulburătoare ale naţionalismului românesc" ("The Times", 27 iunie 1963).

agricole diferea de modelul sovietic şi se pretindea că în mod intenţionat era adaptată condiţiilor locale. Un istoric sovietic era şi el criticat într-o publicaţie a Comitetului Central pentru a fi creat impresia că eliberarea României fusese meritul Armatei Roşii, iar această ocazie a fost utilizată pentru a insista în interior asupra observaţiei făcute de Dej la întoarcerea sa de la cel de al XXII-lea Congres al P.C.U.S.-ului după care cei din România doriseră să-şi elibereze ţara de germani, în vreme ce, cei veniţi de la Moscova preferaseră eliberarea de către armata sovietică. În noua istorie oficială a sovieticilor privind războiul, versiunea lui Dej asupra eliberării a fost până la urmă adoptată.

A treia faţetă a fost cea ideologică. România îşi apăra economia împotriva amestecului CAER-ului, dar P.M.R. a evidenţiat, pentru a se apăra de revizionismul hruşciovian, un nou dogmatism naţional.

Evenimentele care au urmat şedinţei C.C. din 5-8 martie 1963 trebuie văzute deci în contextul acestor trei faţete ale poziţiei româneşti. La 24 mai 1963 a sosit în România o importantă delegaţie a P.C.U.S., condusă de Nikolai Podgornâi, incluzând printre alţii şi pe A.A. Yepishev, fost ambasador sovietic la Bucureşti în perioada în care fuseseră înlăturaţi Ana Pauker şi Vasile Luca. Se urmărea un schimb de vederi cu partidul român într-o încercare de a netezi asperităţile, însă vizita a rămas nerelevantă: România a continuat să insiste că organizaţia CAER-ului era o grupare de state suverane. De altfel presa românească şi radioul, în mod izbitor, au fost singurele medii de informare din Europa răsăriteană, cu excepţia Albaniei, care la 22 iunie 1963 au publicat o prezentare în rezumat a scrisorii chinezeşti din 14 iunie către P.C.U.S., în care era atacată politica sovietică în legătură cu cele 25 de principii stabilite înaintea conferinţei chino-sovietice din iulie; P.C.U.S. anunţase public faptul că textul acestei scrisori nu avea să fie publicat în Uniunea Sovietică, dar scrisoarea respectivă conţinea cel puţin un element revelator în cazul României. „Ar fi un şovinism de mare anvergură", se spunea în scrisoare, „să se nege aceste principii de bază şi în numele «diviziunii internaţionale a muncii» ori «specializării» să se impună unora voinţa altora"[7] . Acest lucru le oferea românilor o pârghie în disputa cu CAER-ul, fiindcă lucrul pe care-l dorea cel mai puţin Hruşciov era să aibă de a face cu o altă Albanie. De fapt,

[7] „Peking Review", 21 iunie 1963.

albanezii acţionau ca o verigă între români şi chinezi. România îşi trimisese înapoi ambasadorul la Tirana în martie 1963, iar P.M.R. era tratat de către partidul albanez cu o diferenţă notabilă.

Şi mai semnificativ era faptul că România primise în acelaşi timp un răspuns binevoitor la iniţiativele ei de apropiere faţă de Tito. La 12 iunie, după refuzul de a participa la diferitele proiecte de investiţii ale CAER-ului, însetată însă după astfel de investiţii, România anunţase că încheiase un proiect de navigaţie şi hidroelectric, în valoare de 140 milioane lire sterline, cu Iugoslavia, ţară din afara CAER-ului. Proiectul privea Porţile de Fier de pe Dunăre. Când mai târziu, în noiembrie, Gheorghiu-Dej a făcut o vizită de stat, nu şi de partid, la Belgrad, el a primit onoruri şi mai mari decât Hruşciov, care fusese acolo în august. Dej a fost primul lider comunist invitat să se adreseze Adunării Naţionale Iugoslave. Această excepţională dovadă de respect nu putea fi altfel explicată decât prin neîncrederea comună a celor două regimuri faţă de CAER; este foarte probabil că ea indica de asemenea bunăvoinţa pe care iugoslavii o arătau opoziţiei românilor faţă de monocentrismul P.C.U.S.

Nici Dej şi nici un alt oficial român nu au luat parte, în aceste împrejurări, la întâlnirea primilor secretari ţinută la 23 iunie în Berlinul de est cu ocazia celei de a 70-a aniversări a zilei de naştere a lui W. Ulbricht, ocazie pe care Hruşciov a folosit-o pentru consultări cu ceilalţi membri ai blocului înaintea confruntării chino-sovietice organizate pentru 4 iulie. Acţiunea României era cea mai clară indicaţie a refuzului de a se alinia celorlalte partide ca şi umilirii plănuite a li se aduce prin Ulbricht[8]. Totuşi Dej a luat parte la întâlnirea primilor secretari care a avut loc între 24 şi 27 iulie la Moscova; la această întâlnire s-a discutat despre Pactul de la Varşovia şi în special despre problemele CAER-ului. În privinţa primului, lui Dej i-a fost uşor să sprijine odată mai mult politica sovietică de „coexistenţă şi dezarmare"; nu numai că a aprobat Tratatul de interzicere a experienţelor nucleare, care a provocat reacţia furioasă a chinezilor, dar România avea să fie

[8] Est-germanii au condus atacul ideologic împotriva industrializării României ca o încălcare a diviziunii socialiste a muncii. Din acest punct de vedere cele mai importante două texte erau un studiu al lui Huber, în „Wirtschaftwissenschaft", din aprilie 1963 şi unul al lui Rachmuth, în „Probleme economice" din iulie 1963, ambele pe tema subdezvoltării economice în ţările socialiste.

una dintre primele țări care a semnat acest tratat. În ceea ce privea problemele CAER-ului, comunicatul special de la 27 iulie accentua progresul realizat în colaborarea țărilor membre „pe baza principiilor egalității în drepturi și strictei respectări a suveranității naționale". Se vorbea în el de coordonare și nu de integrare a planurilor și chiar în această privință numai a celor din 1966-1970. Toate acestea erau formule românești. Nu se spunea nimic în schimb despre comitetul de planificare supranațională al lui Hrușciov, pe care acesta încercase să-l organizeze în noiembrie[9]. Era o victorie pentru P.M.R. și o grea lovitură pentru CAER, care suferea o mare pierdere de prestigiu.

România a acționat apoi pentru înlăturarea dovezilor de supunere excesivă față de influența sovietică și în alte domenii. La 15 septembrie 1963, Institutul de Studii Ruse din București a fost transformat într-una din cele patru facultăți ale noului creat Institut de Limbi Străine; Editura Universală a înlocuit și ea Editura Cartea Rusă și multe străzi, clădiri și instituții au primit denumiri românești în locul celor rusești. În același timp, s-au intensificat schimburile culturale cu vestul. În august 1963 a fost oprită bruierea emisiunilor de radio occidentale ce emiteau în limba română; erau acceptați în număr mai mare piese de teatru, cărți, filme, expoziii, conferențiari și turiști din Anglia și Statele Unite, Franța și Italia. Unele lucrări ce fuseseră interzise, precum piesele lui Eugen Ionescu sau lucrările lui Iorga, au fost scoase de sub interdicție. În sfârșit, România a produs o oarecare agitație la Națiunile Unite, atunci când pentru prima dată a votat alături de țările necomuniste în legătură cu o propunere privind proclamarea Americii Latine drept zonă liberă de arme nucleare.

Partidul Muncitoresc Român încerca să-și promoveze poziția mai mult decât orice în sfera ideologică. În vreme ce era adevărat că partidul împărtășea, cu Iugoslavia și Polonia, o nouă hotărâre de a rezista lui Hrușciov în problemele naționale, el avea, pe de altă parte, în comun cu partidele albanez și chinez hotărârea de a i se opune acestuia sub raportul structurii și evoluției statului comunist și societății. Această linie, pe care din lipsa unei denumiri mai bune am putea-o defini ca național-dogmatism, a fost lansată de către partid în toate

---

[9] Vezi articolul lui în „World Marxist Review" din septembrie 1963 și raportul său din 19 noiembrie același an.

dezbaterile comuniste deschise. Într-un articol publicat în numărul din noiembrie 1963 al publicației „Problems of Peace and Socialism" și în „Lupta de clasă", Ion Gheorghe Maurer, primul ministru, scriind despre aniversarea declarației din 1960 de la Moscova (ultimul document ideologic semnat în comun de către partidele chinez și sovietic) se situa cu de la sine putere pe poziția unui arbitru. Pe de o parte el reafirma aprobarea de către partid a coexistenței și dezarmării, pe de alta accentua „deplina egalitate în drepturi a partidelor frățești", între care nu există „partide superioare sau subordonate", și în relațiile dintre care amestecul în treburile celuilalt era „de neconceput și inadmisibil". El considera diversitatea drept bază necesară a mișcării comuniste și trăgea concluzia că și CAER-ul ar trebui deschis tuturor țărilor socialiste. Această propunere ar fi fost cu greu acceptată de Hruşciov, care, dimpotrivă, spera să facă din CAER o formațiune economică compactă și exclusivă. Mai târziu, atunci când în ianuarie-februarie 1965 P.C.U.S. a întreprins o rundă de consultări cu partidele est-europene în legătură cu atacurile chinezilor, românii nu au mai fost incluși în acest proces.

La sfârșitul lui februarie 1964, România a acceptat o invitație a Chinei pentru a trimite la Peking o delegație pentru „a discuta problemele unității lagărului socialist". Condusă de Maurer, incluzând de asemenea pe Bodnăraș, Ceaușescu și Chivu Stoica, delegația P.M.R. a fost primită de președintele Chinei, Liu Shao-chi, la 2 martie; Mao Tse-tung însuși a renunțat la retragerea în care trăia pentru a întâlni această delegație; într-un comunicat concis, dat după discuțiile care au durat o săptămână, se anunța că cele două părți făcuseră un schimb de opinii privitoare la o serie de chestiuni de interes comun[10]. După ce au vizitat și Coreea de nord, la revenirea în țară, românii au avut convorbiri cu Hruşciov în Crimeea, pentru a-i face cunoscut rezultatul negocierilor lor cu chinezii și Coreea de nord. S-a presupus, în general, că în ce-i privea, chinezii fuseseră inflexibili în vreme ce tonul comunicatului relativ la întâlnirea din Crimeea era, comparativ, mai cald.

În cele din urmă, la 26 aprilie 1964, C.C. al P.M.R. a dat o „Declarație" asupra concluziilor. Comitetul Central respingea CAER-ul supranațional al lui Hruşciov, din cauza preocupării comuniștilor ro-

[10] „Guardian", 12 martie, „Hsinhua News Agency", 12 martie 1964.

mâni pentru suveranitatea propriei lor țări. Pe de altă parte, ei apelau odată mai mult la Hruşciov şi Mao pentru a evita schisma, care pe atunci era deja un fapt împlinit.

Fapt este însă că din nou Partidul Muncitoresc Român se posta la mijloc, păstrându-se la distanță şi dispunând de spațiu de manevră, dar preocupat tot mai mult să vadă modul în care sciziunea dintre cele două partide mari va afecta propriile sale poziții doctrinare precare.

Concluzii

De-a lungul acestei istorii, comunismul în România a înregistrat în anumite privinţe unele succese. Industria grea şi comerţul extern s-au dezvoltat în mod evident, iar standardul de viaţă urban s-a îmbunătăţit în anii din urmă. Din punct de vedere marxist-leninist, liderii actuali ai partidului au chiar mai multe motive să se felicite. Odată cu colectivizarea agriculturii, proprietatea privată a fost abolită. În problemele economice şi politice regimul s-a eliberat în ultima vreme de atitudinea anterioară perpetuu docilă faţă de Uniunea Sovietică şi P.C.U.S. Acest lucru a ajutat la creşterea reputaţiei partidului în interior şi în străinătate şi la îmbunătăţirea comerţului şi relaţiilor cu vestul.

Sub raport intern se afirmă o nouă generaţie. Ea are o nouă mentalitate şi se împacă mai uşor cu asperităţile politice ale regimului. Ţara îşi reface ceva din spiritul de iniţiativă şi o anume veselie tradiţională reînvie.

Dar un succes adevărat ar trebui să însemne mult mai mult decât atât. Din punctul de vedere al unui observator care speră să pătrundă în adâncul şi durabilitatea fenomenului comunismului în România, imaginea lui este mai puţin satisfăcătoare. Poziţia acestuia a rezistat şi poate, în condiţii similare, să reziste şi în viitor. Însă temeliile lui sunt nesigure.

Aceste temelii sunt nesigure, fiindcă sistemul de import sovietic şi-a arătat deja nerelevanţa lui fundamentală pentru ţările mici din Europa de est, conştiente de tradiţiile lor. Pentru România, aceste temelii sunt deosebit de nesigure din cauza dependenţei excesive de

Uniunea Sovietică a regimului de la Bucureşti, până foarte de curând. Această dependenţă a fost în parte rezultatul slăbiciunii cronice a partidului comunist din România şi în parte a preocupării deosebite a Uniunii Sovietice pentru o ţară importantă pentru ea sub raport strategic şi economic, dar care, datorită instinctului ei politic şi al tradiţiei sale generale, a fost una dintre cele mai impermeabile influenţei sovietice. Astfel, în ciuda succesului pe care puţini îl pot nega, regimul din România rămâne probabil mai rezistent la liberalizare decât oricare dintre toate din ţările vecine. Conservatorismul lui sau, din altă perspectivă, quasi-stalinismul lui, lipsa lui de originalitate şi eşecul în încercarea de a sugera sau impune o cale românească de socialism, obscurantismul şi neîncrederea lui în orice experimentare, în cadrul ideologic dat, pentru a explora problemele ce se ridică din relaţia lui cu poporul, izolarea lui şi lipsa de „curele de transmisie" care l-ar putea ajuta să realizeze un dialog reciproc între unele din păturile poporului şi anumite cadre ale partidului, toate acestea derivă din faptul că de la început, partidul a acceptat să aplice un model străin în România, străduindu-se prea puţin să îl adapteze la realităţile ţării.

Numai în primii doi ani ai deceniului 60, ultimii ani ai acestui studiu, s-au putut degaja noi tendinţe. Prima este că o nouă clasă socială începe să joace, spontan, un rol naţional de mijlocitor. Aceştia sunt noii „tehnocraţi", cei care au fost definiţi ca oameni cu „interese asigurate". Partidul nu-i poate acuza de nici un „păcat social" originar, de vreme ce ei sunt fii de muncitori şi ţărani, pe care el însuşi i-a selecţionat. În orice caz, partidul are nevoie de serviciile lor şi de cunoştinţele lor dacă complexa maşinărie a statului, care conduce acum industria, agricultura, cultura şi toate celelalte activităţi va trebui, de bine de rău, să funcţioneze. Individual, ei sunt la fel de mult ca orice alt grup social în cadrul dictaturii proletariatului, sub presiunea partidului, dar ca grup sau printr-un număr de grupuri ei pot exersa o presiune asupra partidului aşa cum au şi făcut-o în ultimii câţiva ani. Primele reforme structurale pe care purtătorii de cuvânt ai regimului le-au descris ca fiind „o soluţie românească originală"[1] şi care cel puţin pe hârtie diferă de modelul sovietic au fost crearea consiliilor agricole regionale şi locale, ai căror membri au fost desemnaţi

[1] Maurer, în discursul lui din 27 aprilie 1962, la recomandarea legii privitoare la noua organizare a agriculturii.

pentru cunoştinţele lor specializate. Cu alte cuvinte, în cazul primelor reforme pretinse de origine românească, originalitatea consta în reducerea rolului partidului şi lărgirea celui jucat de experţi, tehnicieni şi intelectuali. Aceasta este o evoluţie care dă speranţe, dacă într-adevăr tendinţa respectivă va deveni durabilă şi semnificativă.

Ea ar putea în mod progresiv să reducă supremaţia partidului, care este rădăcina tiraniei însăşi. Este remarcabil că în vreme ce în multe ţări comuniste mai avansate „dispariţia" statului a fost cel puţin luată în discuţie, o asemenea formulă este preferată chiar ca subiect utopic aceleia despre „sfârşitul partidului monolitic". Şi totuşi, dintre cei doi monoliţi, partidul joacă un rol mult mai puţin util, făcând mai mult rău dezvoltării naturale a societăţii decât statul, care reprezintă un termen mult mai difuz. Soluţia finală dată de Djilas era să se pună capăt partidului monolitic şi să se recunoască dreptul la existenţă a cel puţin unui partid de opoziţie. Dar asta era prea mult chiar şi pentru comuniştii iugoslavi şi cu atât mai mult pentru orice leninist. Conflictul lui Djilas nu a fost cu Hruşciov sau Tito şi nici chiar cu Stalin; era cu Lenin care trăise deja, odată pentru totdeauna, în martie 1921, amărăciunea „concluzici că venise timpul să se pună capăt opoziţiei, să-i punem capac"[2], dacă trebuia ca partidul comunist să rămână la putere. Totuşi, viaţa, chiar în labirintul întunecat al societăţilor totalitare, dovedeşte că Lenin nu a greşit niciodată mai mult. Partidul monolitic nu poate face totul singur şi trebuie să admită şi diferite alte organisme dacă se vrea ca statul să funcţioneze.

În anul 1962 s-au produs diferite variaţiuni naţionale pe tema colaborării dintre partid şi intelectualitate în unele ţări comuniste europene. Tito, Gomulka şi Kadar au permis şi chiar au încurajat o colaborare liberă cu tehnicienii fără de partid. Hruşciov era încă încrezător în faptul că partidul va menţine sub un control definitiv şi deschis toate activităţile acestor tehnicieni. În România, Dej propunea transformarea celor mai mulţi şi mai buni intelectuali disponibili în membri de partid; se permitea de asemenea, formarea unor consilii agricole şi culturale în care exista totuşi riscul ca partidul să fie covârşit. Toate acestea erau semnele unei inevitabile eroziuni a conducerii monolitice în partid, iar dilema lui Djilas se dovedea astfel a fi tot mai adevărată.

---

[2] Citat în L. Schapiro, Origin of the Communist Autocracy (1955), p. 316.

Poate în România, mai mult decât în orice altă țară a Europei răsăritene, singura modalitate de a pacifica populația și de a vindeca unele din rănile deschise este reducerea progresivă și substanțială a puterii partidului. Dacă în cadrul actual impus țării, se vrea ca România să funcționeze mai normal, aceasta va avea loc numai în măsura în care conducerea partidului se retrage în spate și permite altor organisme să preia responsabilitatea, să exprime opinii și să stabilească reguli. În aceste circumstanțe, ridicarea treptată a intelectualilor și experților țării va restabili, deși gradual, ceva din originalitatea, de mult eclipsată, și autenticitatea societății și culturii românești. Trebuie să fii român ca să poți afirma că românii sunt cel mai talentat popor și să remarci faptul că în anii în care cultura românească a fost redusă în țară la tăcere, ea a înflorit în interiorul altor culturi europene. Dar și în România în primii ani ai deceniului 7, ca urmare a unor interferențe cu cultura occidentală și a efectului stimulator al unei mai mari libertăți de informare și inspirație, s-a produs o creștere instantanee a creativității. Ca toate celelalte popoare ale Europei răsăritene, românii sunt puternic naționaliști și acest lucru a condus în anii 30 la unele excese cu totul regretabile. Depășirea acestor excese va fi deplânsă de foarte puțini, însă comuniștii, în primul deceniu al stăpânirii lor, au pedalat cu cinism pe toată mândria națională și pe patriotism.

Poporul român, urmând din nou ancestrala metodă a „retragerii din calea invadatorilor", s-a retras acum în tăcere și într-o aparentă apatie. În timpul ultimilor 15 ani, occidentalii s-au întrebat de ce românii, un popor dinamic, au arătat sovieticilor o rezistență mai puțin activă, în fața administrației comuniste sovietice decât polonezii sau maghiarii. Explicația ține de factori mergând de la mai marea severitate a quasi ocupației ruseşti din România, până la absența unui punct de raliere, așa cum a fost Biserica Catolică în Polonia și Ungaria, într-o mai mică măsură însă în ultima.

Dar oricine trebuie să-și amintească că instinctul istoric al acestui popor, care a supraviețuit în chip miraculos timp de 2000 de ani, cu limba sa distinctiv latină și cu cultura lui de același fel, a constat tocmai într-o astfel de tăcută și extrem de precaută retragere pentru a putea supraviețui. O asemenea retragere nu înseamnă nici predare și nici trădare, ci o fixare în timp.

Spiritul României depinde de noua generație care a crescut în era comunistă. În ciuda îndoctrinării și a înspăimântătorului aparat de propagandă, această generație, aparent cinică uneori, are un puternic simț al realității.

În multe din realitățile acestea, un tânăr din România vede foarte probabil un patriotism lipsit de excesul naționalist și temperat de realismul geopolitic, pe care numai un romantic ar putea să-l conteste.

Din punct de vedere intern, o Românie liberă, condusă cu mijloace constituționale și guvernată de valorile occidentale este singura lui opțiune; sub raport extern, o asociere liberă cu celelalte popoare din Balcani și Europa răsăriteană pare să fie idealul unei astfel de generații. Acestea sunt părerile majorității românilor aparținând respectivei generații cu care autorul a discutat. Nu putem decât spera că până la urmă ei vor reuși.

A două tendință a fost cristalizarea unei deosebiri de opinii între Partidul Muncitoresc Român și celelalte partide comuniste din Europa de est – implicit și explicit și P.C.U.S. – cu privire la problemele politice și economice. Faptul că până la urmă conducerea partidului comunist din România a admis și a explicat membrilor de rând că Uniunea Sovietică și blocul est-european imprimau un curs contrar intereselor fundamentale ale României, care ar trebui apărate urmând o linie fermă de rezistență națională, a reprezentat o inovație care n-ar putea fi uitată și nici modificată vreodată. Faptul că în anumite privințe partidul din România a adoptat cel puțin un fel de neutralitate într-o chestiune de bază în care era implicată Uniunea Sovietică a demonstrat, de asemenea, că astfel de atitudini se pot lua, dacă partidul este suficient de curajos, și prin urmare în viitor ar putea fi adoptate și în alte chestiuni. Faptul că în asemenea momente de conflict și tensiune România a găsit mai multă înțelegere și ajutor în occident decât la „partidele frățești" din est a fost o lecție care nu poate fi uitată. Aceste trei semnificative situații poartă în ele sămânța unei evoluții în viitor, dătătoare de speranță. Fiindcă dacă este adevărat că Gheorghiu-Dej și grupul lui și-au jucat rolul – destul de ambiguu – și fără să și-l asume pe deplin, adoptând o poziție fermă într-un mod aproape zadarnic, utilizând un minimum de reacție verbală, și dacă de asemenea e adevărat că ei au profitat de acest conflict pentru a menține și consolida linia lor naționalist-dogmatică, efectele cumulative asupra unei generații noi și

mai puţin inhibate pot fi profunde într-un regim care a preferat el însuşi să slăbească strânsele lui legături cu Uniunea Sovietică şi să pună capăt imitaţiei servile.

Atunci când o nouă generaţie va prelua conducerea, regimul din România va fi cu necesitate mai independent de Uniunea Sovietică şi în acelaşi timp tocmai această nouă generaţie va fi aceea care va aspira la mai multă libertate internă şi responsabilitate. O astfel de combinaţie a emancipării în interior şi în exterior ar putea produce urmări dintre cele mai importante.

Note biografice

Apostol, Gheorghe (n. 1912, Moldova). Acar şi muncitor feroviar, fiu de muncitor feroviar. Intră în P.C. în 1930. Activ în organizaţiile de tineret. Arestat în 1936, eliberat în august 1944. Preşedinte al Comitetului Central al Confederaţiei Generale a Muncii, 1944-1953, membru al Biroului Politic din 1948. Vicepremier şi pentru un timp ministru al Agriculturii, mai 1952-aprilie 1954. Prim secretar al P.M.R., 19 aprilie-2 octombrie 1955. Considerat ca unul din posibilii succesori ai lui Dej.

Bodnăraş, Emil (n. 1904, Bucovina). Tată ucrainean, mama nemţoaică. Ofiţer al Armatei Regale Române, 1928-1932; dezertează în Rusia în 1933 şi petrece anii războiului acolo. Revine în România trecând linia frontului în primăvara lui 1944; activ ca om de legătură între comandamentul sovietic şi aripa de la Moscova a P. Comunist pe de o parte şi Gheorghiu Dej şi alţi „români" din închisori pe de altă parte. După înlăturarea lui Foriş şi înainte de eliberarea lui Dej din închisoare a fost cel mai important membru al „troicăi", pe care o forma cu Pârvulescu şi Ranghel, care conducea partidul. A supervizat negocierile lui Pătrăşcanu cu Regele şi partidele democratice înaintea armistiţiului. Şef al Serviciului de Informaţii Politice al Consiliului de Miniştri, 1945-1947; Ministru al Forţelor Armate, 1947, vicepremier din august 1954 până în 1957 şi apoi din nou în 1959. Membru al Biroului Politic al C.C., unul dintre cei mai influenţi în partid, ca şef al grupului de generali din direcţia politică a armatei.

Borilă, Petre (n. 1906, Basarabia). A luat parte la revolta de la Tatar Bunar din 1924. Rămâne în URSS până în 1936, când a fost trimis în Spania pentru ca apoi să revină în URSS în 1940. În timpul războiului a fost în comanda Diviziei Tudor Vladimirescu, cu care s-a întors în România în 1944. Lider al organizaţiei de partid Bucureşti, 1944-1947, membru al C.C. din 1948, Şef al Direcţiei Politice a Armatei între 1948-1950. Ministru al Construcţiilor, 1950, şi preşedinte al Comisiei pentru controlul de stat în 1951; membru al Biroului Politic din mai 1952, ministru al Industriei Alimentare în 1953, vicepremier în 1954. Membru al delegaţiilor P.M.R. trimise în 1960 la Moscova şi la Naţiunile Unite. Şef al aripii basarabene a partidului după căderea lui Chişinevschi. Rămâne una dintre figurile cele mai de seamă în actualul grup conducător al partidului.

Ceauşescu, Nicolae (n. 1918, Scorniceşti). A intrat în P.C. în 1932. Din 1940 secretar al U.T.C; general de brigadă din 1945 şi membru supleant al C.C. din 1948; membru plin din 1952, secretar al C.C. şi membru supleant al Biroului Politic din 1954; membru plin al acestuia din 1955. Mulţumită unei cariere perfecte şi unei ascensiuni continue în ierarhia partidului, şi datorită faptului că deşi relativ tânăr el controlează în realitate „aparatul" ca urmare a faptului că e român, Ceauşescu este cel mai probabil succesor.

Chişinevschi, Iosif (n. 1905, Basarabia). Muncitor calificat. Intrat în partid în 1928, arestat în 1928, eliberat în 1930. A activat la Agitaţie şi Propagandă, dar arestat în 1933 a fost eliberat în 1936. Activ în domeniul sindicatelor. Şi-a petrecut câţiva ani la Moscova, ales în C.C. în 1940. Conduce Agitaţia şi Propaganda. Membru al Biroului Politic din 1948, însărcinat cu Agitaţia şi Propaganda.Vicepremier; epurat în 1957. Se susţine că a murit în 1962.

Coliu, Dumitru (n. 1907, Bulgaria). Secretar regional în Dobrogea înaintea celui de al doilea război mondial. Războiul şi l-a petrecut în URSS şi s-a întors în România cu Divizia Tudor Vladimirescu. Membru al C.C. din 1948, membru supleant al Biroului Politic din 1952. Secretar general al organizaţiei de partid Bucureşti din 1953 şi preşedinte al Comisiei controlului de stat din 1955 până astăzi. A exercitat o puternică influenţă în partid şi în relaţiile acestuia cu partidele comuniste sovietic şi bulgar.

Constantinescu, Alexandru (n. 9 martie 1873). Tapiţer. După răscoala ţăranilor din 1907 devine cunoscut datorită cuvântărilor radicale ţinute la întrunirile muncitorilor în sprijinul ţărănimii. Reprezentant al muncitorilor români la cel de al II-lea Congres Internaţional de la Stuttgart, din 1907. În timpul primului război mondial a rămas la Bucureşti, creând, în 1916, Comitetul de luptă împotriva războiului. În 1917 ia parte la organizarea „grupurilor clandestine" în România aflată sub ocupaţie germană, grupuri de care a fost trimis apoi la Moscova. Mai târziu a jucat un rol important în formarea P.C., până în 1923 când a fugit în străinătate. Se afirmă în Franţa şi URSS. S-a întors în România în 1937, zdrobit după epurările în care Rakovsky, Dobrogeanu-Gherea şi Marcel Pauker au fost lichidaţi, fără a mai juca un rol activ în partid. A murit în 1949.

Constantinescu, Miron (n. 1917, Muntenia). Dintr-o familie a clasei de mijloc, înrudit cu George Diamandi, unul dintre tinerii aristocraţi ce au întemeiat Partidul Socialist iar mai târziu a fost ministru al României la Paris şi Moscova. Doctor în filozofie şi economie, s-a alăturat Tineretului Comunist în 1935. A devenit secretar al acestei organizaţii în 1939, an în care este şi arestat, rămânând în închisoare până în 1944. Soţia sa a fost omorâtă în închisoare în 1942. Membru al

C.C. din 1946, director al „Scânteii" între 1947-1949; Secretar al Comisiei economice interdepartamentale şi Preşedinte al Comisiei de stat a planificării, 1949-1955. A semnat convenţia de dizolvare a Sovromurilor. Membru în Biroul Politic din 1948, secretar al P.M.R. 1952-1954. Vicepremier 1955-1957, epurat în 1957. Se afirmă că lucrează la Academia Română.

Dalea, Mihai (n. 1917). A intrat în organizaţia de tineret a PCR în timpul celui de al doilea război mondial. Trimis la Moscova în personalul ambasadei române, 1947. Vicepreşedinte al Comisiei controlului de stat, noiembrie 1949-iunie 1952. Secretar al C.C. din aprilie 1959, preşedinte al Comisiei de stat pentru produse agricole din 1955. Ambasador la Moscova din mai 1956. Secretar cu agricultura în C.C. din iunie 1960. Preşedinte al Adunării Naţionale pentru Agricultură, 1961, şi al Consiliului Superior al Agriculturii, din mai 1962.

Dobrogeanu-Gherea, Alexandru. Fiul mai mare al lui C.Dobrogeanu-Gherea. Filozof şi sociolog, Alexandru a exercitat o puternică influenţă asupra partidului, în ansamblu, şi în special asupra intelectualităţii. Temperament violent şi revoluţionar, s-a format pe sine de timpuriu în credinţa (troţkistă) în revoluţia mondială şi în imposibilitatea realizării depline a comunismului până când principalele state occidentale, îndeosebi Germania, nu vor fi avut propriile lor revoluţii. Până în 1928 a monopolizat presa şi publicaţiile de partid. Împreună cu Marcel şi Ana Pauker, Lucreţiu Pătrăşcanu, Vasilescu Vassia, Fabian şi alţi „intelectuali" a fost principalul teoretician comunist, opus fanatic doctrinei social-democrate şi totuşi departe de doctrina leninistă şi mai ales stalinistă. Împuşcat în Rusia în timpul epurărilor din 1936-1937.

Drăghici, Alexandru (n. 1919, Moldova). A intrat în P.C. în anii 1930. Întemniţat în 1936 la 20 de ani închisoare împreună cu Ana Pauker, iese de acolo în 1944. Membru al C.C. în 1948. Prim secretar al organizaţiei de partid Bucureşti în 1949, ministru adjunct de Interne din 1951 şi ministru de Interne din 1952. Membru al Biroului Politic din 1955. Având controlul curent al forţelor de securitate, Drăghici are o considerabilă putere în problemele statului şi ale partidului.

Fazekaş, Ianos (n. 1920, Transilvania). De origine maghiară. Membru al C.C. şi al Secretariatului partidului din 1954, luând locul lui Moghioroş în acest organism, ca reprezentant tradiţional al aripii maghiare. Puternică influenţă în aparat.

Georgescu, Teohari (n. 1908, Bucureşti). Tipograf, socialist. Intră în P.C. în 1929, e arestat în 1933 şi rămâne în închisoare până în 1944. Membru al C.C. din 1946 şi unul din cei 4 secretari ai P.C. Ministru de Interne 1947. Epurat în 1952.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe (n. 1908, Moldova). Fiu de muncitor, muncitor el însuşi încă de la o vârstă fragedă. Intră în P.C. în timpul primului

Congres al acestuia. Muncitor feroviar din 1926, transferat din motive disciplinare în 1931 în oraşul Dej, de unde şi numele său. Se afirmă că este membru al C.C. din 1932. A jucat un rol proeminent în incidentul de la Griviţa din 1933. Condamnat la 12 ani închisoare, de unde iese în 1944. Ministru al Comunicaţiilor, 1944 şi prim secretar al P.C. în acelaşi an şi în permanenţă de atunci, exceptând un scurt interval când a fost prim ministru între 1954 şi 1955. Operativ în denunţarea lui Pătrăşcanu în 1946 şi în abdicarea Regelui Mihai în 1948. Raportor la Cominform-ul anti-Tito din 1948-1949, Dej a trecut printr-o eclipsă, între 1949-1951, suspectat de titoism. Înregistrează o victorie deplină în partid după epurarea aripii Pauker-Luca-Georgescu, definiţi mai apoi de el drept „Moscoviţi". Şef al statului din 1961.

Groza, Petru (1884-1958, n. în Transilvania). Avocat. Tânăr ministru înainte de război, a trebuit să abandoneze cariera politică în anii 1930 datorită unor grave fraude comise în departamentul său. Mai târziu a fondat Frontul Plugarilor, o mişcare ţărănească radicală, bazată pe electoratul local din Hunedoara şi în asociaţie cu P.C. Prim ministru în 1945. Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale din 1952, poziţie ce a deţinut-o până la moartea sa.

Luca, Vasile (n. 1898, Transilvania). Muncitor, dintr-o familie maghiară. S-a alăturat, în 1919, armatei revoluţionare a lui Bela Kun; mai apoi s-a alăturat grupărilor comuniste din România. Conducător al organizaţiei comuniste din Braşov, secretar regional al partidului din 1924. Arestat în acelaşi an, petrece 3 ani în închisoare. Ales în C.C. în 1928; răspunde de sindicatele din Transilvania, dar este din nou arestat în 1933, după care rămâne în închisoare până în 1938. Arestat din nou în 1940 la Cernăuţi, de unde este eliberat de trupele sovietice, după care pleacă la Moscova, unde rămâne până la sfârşitul războiului. Se reîntoarce în România în 1944. Devine unul din cei 4 secretari ai Secretariatului P.C., având răspunderea problemelor industriale şi financiare. Ministru de Finanţe în 1947. Epurat în mai 1952 şi condamnat la 20 de ani închisoare, a murit curând după aceea.

Marin, Gheorghe Gaston (n. 1917, Transilvania). În 1937 pleacă în Franţa unde îşi ia licenţa în electronică şi se însoară cu o franţuzoaică. Intră în 1941 în P.C. Francez. Luptă în rezistenţă. Secretar al lui Gheorghiu-Dej la Ministerul Economiei a lucrat mai târziu în Comerţul Exterior şi în instituţiile angajate în planificare. Membru al C.C. 1960, Preşedinte al Comisiei de planificare din 1962.

Maurer, Ion Gheorghe (n. 1907, Transilvania). Licenţă în drept. Numit procuror al statului în 1930, demisionează din această poziţie oficială pentru a practica avocatura. A reprezentat frecvent apărarea în procesele comuniştilor, printre ele şi acela al Anei Pauker. E arestat în 1942; eliberat în 1943. I se alătură lui Bodnăraş şi Pătrăşcanu în

acţiunea lor de a crea frontul opoziţiei. Îl vizita pe Dej la închisoare şi făcea legătura între aripa din închisoare şi restul partidului. Membru plin al C.C. din 1948, trece printr-o perioadă de eclipsă între 1948-1952. Membru supleant al C.C. în 1955, ministru de Externe 1957 şi Preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale (şef al statului) în 1958. Membru plin al C.C. din 1958, membru al Biroului Politic, 1960 şi prim ministru 1961.

Moghioroş, Alexandru (n. 1917, Transilvania). De origine maghiară. S-a alăturat P.C. în 1930. În 1935, arestat cu Ana Pauker, este condamnat la 10 ani de detenţie; iese în 1944. Membru plin al Biroului Politic 1948, cu răspunderi directe în acţiunile organizatorice. S-a opus Anei Pauker şi lui Vasile Luca în aspectele organizatorice şi în problemele agriculturii. Vicepremier cu chestiunile organizării agriculturii, aprilie 1954. În prezent, şef al puternicului „grup maghiar" din partid, este cel mai influent membru al acestui grup de conducere al partidului.

Pârvulescu, Constantin (n. 1895, Oltenia). Membru al P.C. de la Congresul de întemeiere şi al C.C. din 1929. Secretar general, pentru o vreme, în 1930; arestat în 1934, scapă şi înainte de război pleacă în URSS unde rămâne pe toată durata războiului. Se întoarce în 1944 şi împreună cu Bodnăraş şi Rangheţ răspunde de activitatea partidului în timp ce Dej se afla în închisoare şi Ana Pauker la Moscova. Preşedinte al Comisiei de control a partidului 1945-1961, Preşedinte al Marii Adunări Naţionale 1953. A pierdut ambele posturi în 1961 fiind criticat în plenara C.C. din noiembrie-decembrie din acel an pentru deviere ideologică şi complicitate cu Chişinevschi şi Miron Constantinescu.

Pătrăşcanu, Lucreţiu (n. 1900, Moldova). Tatăl său, D.D.Pătrăşcanu a fost un binecunoscut scriitor satiric şi membru al grupului din jurul lui Stere, care întemeiase revista „Viaţa românească". Doctor în drept şi economie, a studiat în Franţa şi Germania. A intrat în P.C. din 1921. A condus avocaţii comunişti şi a organizat apărarea în cele mai însemnate procese ale comuniştilor. A scris studii şi eseuri în multe dintre periodicele româneşti. A fost arestat de mai multe ori. În 1933 a fost ales deputat pe listele Blocului Muncitoresc Ţărănesc. În timpul războiului a fost purtătorul de cuvânt al comuniştilor în negocierile cu partidele democratice. În septembrie 1944 a fost reprezentantul comuniştilor în delegaţia românească prezentă la discutarea armistiţiului la Moscova. Ministru al Justiţiei (1944-1948). Epurat în 1948, judecat în mai 1954 şi, potrivit unei versiuni oficiale, executat la 17 mai 1954.

Pauker (Rabinovici), Ana (n. 1893, Moldova). A intrat în Partidul Socialist în 1915. S-a remarcat în 1917 pentru acţiuni revoluţionare în timpul ocupaţiei germane a Bucureştilor şi în timpul grevei din 13 decembrie 1918. Căsătorită cu Marcel Pauker. Împreună s-au alăturat

grupărilor comuniste şi au reorganizat ziarul „Socialismul". Aleasă în C.C. la al II-lea Congres al P.C., a fost arestată mai întâi în 1925; scapă în cursul procesului şi fuge în Rusia, unde lucrează în Comintern. Se întoarce în 1934 în România şi este numită între secretarii PCR, 1935. Arestată la 14 iulie 1935, condamnată la 10 ani detenţiune. Schimbată pentru un patriot basarabean deţinut în URSS în 1940, pleacă în URSS. Organizează în 1943 Divizia Tudor Vladimirescu şi se reîntoarce în România în septembrie 1944. Ca unul din cei 4 secretari a avut răspunderi în organizarea partidului, recrutarea de noi membri şi pregătirea statutului. Ministru de Externe în 1947. Responsabilă în Biroul Politic cu colectivizarea agriculturii; epurată din partid în mai 1952. A murit în 1960.

Pauker, Marcel (n. 1901, Bucureşti). Fiu al unei familii bogate şi instruite. După completarea studiilor la Şcoala Luterană din Bucureşti şi luându-şi doctoratul în ştiinţe politice, el s-a alăturat P.C.R. la Congresul de constituire din 1921. S-a căsătorit tot atunci cu Ana Rabinovici, cu care a avut doi copii. Cariera lui a înregistrat mai mult succes în sfera comunismului internaţional decât în interiorul P.C.R.-ului, pe care l-a dispreţuit şi l-a condus din afară şi de deasupra. Favorit al lui Rakovsky, el şi-a exercitat influenţa asupra intelectualilor din partid. Gheorghe Stoica, un veteran al partidului şi el însuşi un evreu-român intelectual, a fost solicitat să facă un portret detaliat al lui Marcel Pauker la plenara C.C. din noiembrie-decembrie 1961 pentru a-i lămuri pe membrii actuali ai partidului. El a spus că împreună cu tovarăşii săi de închisoare, după Congresul de la Dealul Spirei au fost indignaţi să afle că din proprie iniţiativă Marcel Pauker demisese „colectivul" care răspundea de conducerea partidului abia creat şi şi-o asumase el însuşi. Stoica a spus că acest lucru se întâmplase fiindcă Marcel fusese trimis, cu Ana Pauker, în Elveţia pentru a raporta asupra rezultatelor Congresului unor anumite contacte străine. El formase apoi un „directorat" condus de el însuşi. Stoica a confirmat că Marcel Pauker a fost apoi reales în C.C. la al doilea Congres (Ploieşti) însă el a spus că aceasta a fost ultima dată când Marcel s-a aflat în C.C. Influenţa sa între 1922 şi 1936 trebuie să se fi datorat faptului că, după cum a declarat un alt vorbitor la aceeaşi plenară (N. Ceauşescu) „Marcel Pauker era în vârful ierarhiei Cominternului şi răspundea de problemele româneşti". El a fost împuşcat în cursul epurărilor din 1936-1938 la Moscova.

Pintilie, Ilie (n. februarie 1903). Probabil muncitorul cel mai popular din grupul ceferiştilor. Orfan de mic, a fost ucenic la Iaşi în timpul revoluţiei ruseşti din 1917. Membru al Tineretului Socialist în 1919, al grupului maximalist în 1921, activ în sindicate din 1929, el a fost

ales, împreună cu Gheorghiu-Dej în Comitetul de acţiune al ceferiştilor, în 1931. A condus greva de la Iaşi şi a fost condamnat la un an închisoare. Cooptat membru al C.C. în 1933. Prieten cu Pătrăşcanu. Arestat şi trimis în septembrie 1939 la Doftana, unde erau închişi şi ceilalţi muncitori comunişti (Dej, Chivu Stoica etc.). În octombrie 1940, când clădirea închisorii a fost zguduită de un cutremur, Ilie Pintilie a murit sub dărâmăturile închisorii.

Rangheţ, Iosif (n. 1904, Transilvania). A intrat în P.C.R. în 1930. Secretar general al comitetului regional Cluj 1933-1934, mai apoi secretar al Banatului şi Văii Jiului. Unul din membrii triumviratului, cu Bodnăraş şi Pârvulescu, în timpul perioadei 1 aprilie-23 august 1944; membru al C.C. în 1945. Director de cadre 1945-1948; membru supleant al Biroului Politic, 1948. Mort la 1 septembrie 1952.

Răutu, Leonte (n. 1910, Basarabia). Activ în munca de agitaţie şi propagandă în anii 1930, şi-a petrecut anii războiului în URSS. Activ în cadrul emisiunilor de la Radio Moscova; membru al C.C. 1948. Director cu Agitaţia şi Propaganda, 1951. Membru supleant al Biroului Politic din decembrie 1955, Şef al Direcţiei de Propagandă şi Cultură a C.C. din 1958. Controlează toate activităţile culturale. Unul dintre membrii delegaţiei române trimise la Moscova în 1960 şi la Naţiunile Unite. Cel mai controversat şi atacat membru al grupului conducător al partidului.

Sălăjan, Leontin (n. 1915, Timişoara). Maghiar de origine (Szilaghi). A intrat în partid în 1930. Membru al C.C. 1945. Preşedinte al Comitetului pentru Verificarea Armatei 1949. Ministru adjunct al Forţelor Armate 1950 şi ministru al acestora din 1956 până astăzi. Dispune de o mare influenţă în cercul restrâns al „generalilor politici" şi al grupului maghiar din partid.

Ştefanov, Boris. A devenit cunoscut drept conducătorul grevei generale din 1920; principalele sale calităţi par să fi ţinut în special de domeniul agitatorului. Articolele sale erau lipsite de strălucirea celor ale lui Al. Dobrogeanu-Gherea sau de profunzimea celor ale lui Marcel Pauker. Potrivit criticilor lui de astăzi (vezi discursul lui Răutu la plenara C.C. din noiembrie-decembrie 1961) el era un „oportunist", aflat total sub influenţa teoriilor lui Gherea, pe care le-a transpus „toată viaţa lui" în partid. Ca şi Cristescu, el s-a concentrat asupra activităţii organizaţiei din Bucureşti, care era cea mai avansată şi care a jucat un rol decisiv în subminarea vechiului Partid Socialist şi în eforturile „grupurilor comuniste" de a obţine afilierea la Internaţionala a III-a. Ales deputat pe listele partidului „Socialist-Comunist" la alegerile din 1922, el a fost arestat în 1926 şi împreună cu Vasile Luca a fost judecat şi condamnat. A scăpat mai târziu din închisoare şi a reapărut în anii 30 la

Moscova ca purtător de cuvânt al comuniştilor români. Deşi după război nu s-a mai auzit nimic despre el nici din surse ruseşti şi nici româneşti, şi s-a crezut în general că murise de mult, la 10 iunie 1963 Radio Sofia a relatat că el a fost prezent la comemorarea lui Gheorghi Dimitrov, ţinută la Sofia, unde Ştefanov a ţinut şi un discurs. El a fost prezentat ca fost prim secretar al C.C. al P.C.R în timpul perioadei 1935-1940.

Stoica, Chivu (n. 1908, Muntenia). Muncitor feroviar. Condamnat cu Dej, după incidentul de la Griviţa, la 15 ani închisoare, de unde iese în 1944. Membru C.C. 1945, membru supleant al Biroului Politic 1948. Membru plin din 1952 până în prezent. Ministru al Industriei 1948-1949, al industriilor metalurgice şi chimice 1949-1955. Vicepremier din 1950 şi premier 1955-1960 (octombrie). Deţinând în mod curent importante posturi în Secretariatul partidului, este unul din seniorii incontestabili ai ierarhiei.

Stroici, Gheorghe. Lider al vechii mişcări social-revoluţionare. Docher în portul Chilia Nouă până când la 13 ianuarie 1918 marinarii ruşi şi muncitorii din port au încercat să organizeze o revoluţie şi să pună mâna pe oraş. A fugit la Odessa şi a revenit în România în vara lui 1918 iar în august a fost arestat. A murit, se spune, în închisoare, în 1928.

Bibliografie selectivă

I. Lucrări în limba română*)

1. Colecţii de documente şi studii

Academia R.P.R., *Catalog*, 1948-1954, 1954. Include cărţi şi periodice.

*** *Documente privind istoria României*, A: *Moldova*; B: *Ţara Românească*; C: *Transilvania (1951)*.

Bibliografia Republicii Populare Române, seria A: *Cărţi, Albume, Hărţi*. Publicată lunar de Biblioteca Centrală de Stat; cuprinde noile ediţii ale cărţilor publicate anterior şi lucrările curente.

Bibliografia R.P.R., Seria B: *Bibliografia periodicelor*. Indexul studiilor importante şi al principalelor ziare şi periodice publicate în R.P.R.

Enciclopedia României, 1938-1941, 4 vol.

Golopenţia, Anton, *Populaţia R.P.R. la 25 ianuarie 1948; rezultatele provizorii ale recensământului (de) A. Golopenţia şi D.C. Georgescu*, Institutul Central de Statistică, 1948.
Golopenţia, tânăr dar ilustru statistician, „dispărut" după ce comuniştii au venit la putere, şi Georgescu, ambii directori ai Institutului Central de Statistică, au publicat această scurtă dar clară analiză a censului realizat în condiţiile dificile ale anului 1948, constituind prima încercare serioasă de a aduce la zi censul din 1930, după o încercare similară întreprinsă de institut în aprilie 1941, tot în condiţii dificile, pentru un teritoriu amputat.

Haseganu, Mihai, *Geografia economică a R.P.R.*, Editura Ştiinţifică, 1957.
Bazată pe censul din 1956; o încercare de a populariza principalele date devenite astfel disponibile.

Partidul Comunist din România, *Documente din istoria Partidului Comunist din România*. Ed. a 2-a, ESPLP, 1953.
Publicată mai întâi în mai 1951, aceasta este o selecţie a ceea ce actuala conducere a partidului consideră a fi cele mai importante şi caracteristice documente ale partidului din anii lui de ilegalitate, 1917-1944. Este o ediţie prescurtată a mai amplei serii de documente şi ea în

*) În lipsa altei precizări, lucrările sunt publicate la Bucureşti ESPLP = Editura de Stat pentru Literatura Politică.

curs de publicare (vezi în continuare la Partidul Muncitoresc Român) serie care la rândul ei este o colecţie sever epurată şi interpretată.

Partidul Muncitoresc Român, *Congresul al II-lea al P.M.R., 23-28 decembrie 1955*, ESPLP, 1956.

*** *Congresul al III-lea, 20-25 iunie 1960*, ESPLP, 1960.

*** Comitetul Central, Institutul de istorie a PMR, *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ESPLP, 1953 – vol. I: 1917-1922 (1953); vol. II: 1923-1928 (1953); vol. III: 1929-1933, partea I-a (1953); vol. IV: 1934-1937 (1957).

*** *Hotărârea Biroului Politic al C.C. al PMR cu privire la unele măsuri de îmbunătăţire a muncii politico-educative în rândul studenţilor 22 iunie 1956*, ESPLP, 1956.

*** *Hotărârea C.C. al PMR asupra muncii pe tărâmul construirii gospodăriilor agricole colective şi al întovărăşirilor agricole, 18 septembrie 1951*, ESPLP, 1951.

*** *Rezoluţii şi hotărâri ale Comitetului Central al PMR*, ed. a 2-a, ESPLP, 1952.
După crearea PMR în februarie 1948 prin fuziunea P.C. şi a unor elemente ale Partidului Social Democrat, Comitetul Central al PCR a decis să publice textele rezoluţiilor şi hotărârilor sale sub formă de carte. Acesta este primul volum al seriei.

*** *Statutul*, ESPLP, 1955.

România, Direcţia centrală de statistică, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930*, 1938, 10 volume.
În ciuda evidentelor lipsuri în activitatea statistică din România în anii 1920, această lucrare masivă oferă date esenţiale privind demografia, economia, structura socială etc, date folosite în perioada interbelică.

*** Institutul Central de Statistică, *Anuarul statistic al R.P.R.*
Începând din 1957, acest anuar statistic a devenit cu fiecare an mai complet, deşi trebuie remarcat că în comparaţie cu datele statistice nu numai din ţările occidentale ci chiar şi cu cele din Cehoslovacia, Ungaria şi Polonia, statisticile româneşti sunt mai rare şi nu întotdeauna demne de încredere.

*** *Breviarul Statistic al RPR*, 1957. Unele materiale sunt de aceiaşi autori, dar prescurtate şi condensate.

*** Ministerul Justiţiei, *Colecţia de legi, decrete, hotărâri şi dispoziţii.*
Bilunar, conţine textele şi referinţele la legi, decrete etc, date în cursul perioadei.

*** *Statutul Sindicatelor din RPR*, 1954.

2. Lucrări consultate mai frecvent

Arcadian, N.P., *Industrializarea României*, 1933.

Dobrogeanu-Gherea, C., *Neo-iobăgia*, 1910.

Duca, I.G., *Liberalismul*, în Institutul Social Român, „Doctrinele partidelor politice", 1931.
Gheorghiu-Dej, Gh., *Articole şi cuvântări*, ESPLP, 1952.
Giurescu, C. Constantin, *Istoria Românilor*, 1944.
Gusti, D., *60 Sate româneşti*, 1943.
Iordan, D.I., *Venitul naţional al României*, 1929.
Madgearu, Virgil, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, 1940.
Manuilă, Sabin, *Demografia rurală a României*, 1940.
Partidul Naţional Ţărănesc, *Principiile, programul şi statutele*, 1926.
Pătrăşcanu, Lucreţiu, *Problemele de bază ale României*, 1944.
Petrescu, C. Titel, *Istoria socialismului în România*, 1944.
Roller, Mihai, *Istoria RPR*, 1952.
România. *Trei ani de guvernare, 6 septembrie 1940-6 septembrie 1943*, 1943.
O publicaţie oficială a guvernului Antonescu.
Stere, Constantin, *Social democratism sau poporanism în Viaţa românească*, Iaşi, 1907-1908.
– *În preajma revoluţiei*, 1933-1938.
Titulescu, N., *Dinamica păcii*, 1930.
Vişoianu, Constantin, *Nicolae Titulescu*, în „Jurnalul de dimineaţă", 1945.

3. Alte lucrări

Bălteanu, Boris, *România în ajunul instaurării regimului popular democratic*, „Studii" nr. 2, 1957.
Brătianu, Gh., *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, 1945.
Campus, Eliza, *Despre politica externă antinaţională a guvernelor burghezo-moşiereşti din România*, „Studii", nr. 5, 1952.
– *Despre politica externă a guvernului reacţionar român în etapa trădării de la München*, „Studii", nr. 6, 1952.
Chirculescu, I., *Organizarea şi distribuirea muncii G.A.C.*, „Lupta de clasă", nr. 10, 1951.
Codreanu, C.Z., *Pentru Legionari*, 1940.
Constantinescu, Miron, *Despre patrie şi patriotism*. P.M.R., 1946.
Constantinescu Iaşi, P., *Organizaţii de masă legale conduse de P.C.R.*, 1952.
Cresin, Roman, *Agricultura din judeţul Argeş*, 1945.
Darvicu, S., *Conferinţa de la Iaşi a grupurilor comuniste din România, martie 1921*, „Analele", nr. 3, mai-iunie 1956.
Fărcăşanu, Mihai, *Monarhia socială*, 1938.
Fărcăşanu, Sergiu, *C. Dobrogeanu-Gherea*, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1955.

Gaston Marin, G., *Ajutorul economic dat de URSS în construirea socialismului în RPR*, „Probleme economice", nr. 10, octombrie 1951.
Gheorghiu Dej, Gh., *30 de ani de luptă a partidului sub steagul lui Lenin şi Stalin*, 1952.
– *Raport de activitate al C.C. al PMR la Congresul II, 23 decembrie 1955*, ESPLP, 1956.
Goldberger, N., *Lupta Partidului Comunist din România*, 1952.
– *Lupta PCR în perioada stabilizării relative a capitalismului, 1923-1929*, ESPLP, 1953.
Groza, Petru, *În drum spre socialism*, 1960.
Haupt, Gh., *Despre influenţa mişcării revoluţionare ruse asupra începuturilor mişcării muncitoreşti din România, 1828-1881*, în „Studii şi referate despre istoria României", 1954.
– *Din istoricul legăturilor revoluţionare româno-ruse, 1849-1881.*
Hutira, Ervin, *Despre controlul muncitoresc în România, 1944-1948*, „Studii", nr. 3, 1953.
*** *Începutul răspândirii marxismului în România*, ESPLP, 1959.
Iorga, N., *Istoria Românilor*, 1939.
*** *Lenin şi Stalin despre România*, ESPLP, 1954.
Liveanu, V., *Influenţa revoluţiei ruse din februarie 1917 în România*, „Studii", nr. 1, ianuarie-februarie 1956.
Lorincz, I., *Experienţa sovietică în crearea unui nou aparat de stat*, „Justiţia nouă", nr. 5, 1953.
Luca, Vasile, *Despre congresul de la Timişoara al Sindicatelor unitare*, 1949.
– *Dictatul de la Viena şi rezolvarea problemei naţionale*, PMR, 1946.
– *Lupta PCR împotriva fascizării ţării pentru făurirea Frontului Popular antifascist, 1934-1938*, 1957.
Manuilă, Sabin, G.D.C. *Populaţia României*, 1938.
Matei, Pompiliu, *Mişcarea muncitorească din România, 1918-1921*, „Studii", nr. 5, 1957.
Marghiloman, Al., *Note politice*, 1931, 5 volume.
Mihalache, Ion, *Noul regim agrar*, 1925.
Palaghiţă, Ştefan, *Garda de Fier, spre reînvierea României*, Buenos Aires, 1951.
Papadopol, V., ed. *Codul Penal al RPR*, ESPLP, 1950.
Partidul Muncitoresc Român, *Amintiri despre primul congres al partidului*, Ed. tineretului, 1956.
*** *Partidul Muncitoresc Român, partid de tip nou, forţa conducătoare şi îndrumătoare a poporului român*, 1954.
*** *Probleme ale literaturii noi în RPR*, 1952.
Popovici, V.V., *Organizarea muncii în gospodării agricole colective*, 1954.

Rădulescu, G., *Dezvoltarea comerțului exterior în RPR*, „Probleme economice", nr. 12, decembrie 1953.
Rădulescu-Motru, Constantin, *Țărănismul, un suflet și o politică*, 1924.
Răutu, Leonte, *Statul popular democrat și funcțiunile sale*, „Scânteia", 29 dec. 1951.
Roller, Mihai, *Scrieri istorice și social-politice*, ESPLP, 1951.
– *În legătură cu mișcarea muncitorească în România*, PMR, 1945.
România, *Pe marginea prăpastiei*, 1941.
Varga, V.A., *Din istoria solidarității revoluționare a maselor populare române și ungare*, „Analele", nr. 3, mai-iunie 1957.
Vasiliu, Ion, *Industrializarea agriculturii românești*, 1941.
Vianu, Tudor, *Probleme de stil și artă literară*, 1955.
Voinea, Șerban, *Marxism oligarhic, contribuție la problema dezvoltării capitalismului în România*, 1926.
Zeigher, S., *Primul și al doilea plan de stat al RPR*, ESPLP, 1950.
Zeletin, S., *Burghezia română, originea și rolul ei istoric*, 1928.

4. Periodice

„Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R."
„Contemporanul", organ al Ministerului Culturii.
„Cronica românească", publicație a lui Free Europe Committee, New York, 1949-1957.
„Gazeta literară".
„Luceafărul".
„Lupta de clasă; organ teoretic și politic al C.C. al P.M.R".
„Ortodoxia; Revista Patriarhiei Române".
„Probleme economice; Revistă lunară de studii și documente".
„România" publicată de Rumanian National Committee, New York, 1955.
„Steaua; Revistă a Uniunii Scriitorilor", Cluj.
„Studii, revistă de istorie".
„Viața românească".

II. Lucrări în engleză și în alte limbi

1. Colecții de documente și studii

Cour Internationale de Justice, mémoires, plaidoiries et documents, *Interpretation des traités de paix conclus avec la Bulgarie, la Hongrie et la Roumanie*, Leyden, 1950.
Degras J.D., ed. *The Communist International, 1919-1943; Documents*, London, RIIA, 1955.
Great Britain, Foreign Office and U.S. Dept. of State. *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, from the archives of The German*

Foreign Ministry, Series D, 1937-1945, London, HMSO, 1949.
Royal Institute of International Affairs, *Survey of International Affairs, 1939-1946:*
America, Britain and Russia; Their Co-operation and Conflict, 1941 - 1946, de W.H. McNeil, 1953.
Un studiu foarte curajos al deciziilor pripite şi fatale luate de cele 3 puteri în cursul războiului şi după aceea.
Eastern Europe, de Martin Wight, în *The World in March 1939*, 1952.
Deşi foarte scurtă, aceasta este indubitabil una dintre cele mai pătrunzătoare lucrări ale unui istoric occidental asupra Europei răsăritene în perioada interbelică.
United Nations, *Economic Survey of Europe*, Genève 1951.
US Dept. of State, *Evidence of violations of Human Rights Provisions of the Treaties of Peace by Rumania, Bulgaria and Hungary, submitted... to the Secretary General of the United Nations pursuant to the Resolutions of the General Assembly of 3 November 1950.* Washington, 1951, Publ. 4736.
*** *Nazi-Soviet Relations, 1939-41: Documents from the Archives of the German Foreign Office*, ed. R.J. Sontag and J.S. Beddie, Washington, 1948. Publ. 3023.
*** *Treaties of Peace with Italy, Bulgaria, Hungary, Roumania and Finland*, Washington, 1947. Publ. 2743.
Zinner, Paul, *National Communism and Popular Revolt in Eastern Europe; a selection of Documents on Events in Poland and Hungary, Feb.-Nov. 1956.* New York, Columbia UP, 1956.

2. Lucrări consultate mai frecvent

Churchill, Sir Winston, *The Second World War*, vol. VI: *Triumph and Tragedy*, London, 1954.
Ciurea E.C., *Le traité de paix avec la Roumanie du 10 février 1947*, Paris, 1954.
Lucrare completă asupra subiectului.
Council on Foreign Relations, *The United States in World Affairs, 1945-1947*, New York, 1947.
Un expozeu asupra atitudinii americane în problemele mondiale după al doilea război mondial, cu o lucidă secţiune privitoare la Europa răsăriteană.
Cretzianu, A., ed. *Captive Rumania*, New York, 1957.
Folositoare pentru anii 1944-1954.
– *The Lost Opportunity*, London, 1957.
O relatare de prima mână a efortului românesc şi a acţiunilor menite să scoată România din război.

Deakin, F.W., *The Brutal Friendship*, London, 1912.
Conţine noi surse relative la perioada 1941-1944, care permit autorului să reconstituie cu autoritate chiar dacă şi numai incidental, istoria României în anii războiului.
Fischer-Galaţi, S., ed. *Romania*, New York, Mid-European Studies Center of the Free Europe Committee, 1956.
Un simpozion util pentru anii 1944-1955, cu multe capitole aparţinând chiar autorului.
Gafencu, G., *Les préliminaires de la guerre à l'Est*, Fribourg, 1946.
Lucrare clasică de acum privind inevitabilitatea încleştării sovieto-naziste asupra Europei răsăritene.
Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1954.
Bazată pe documente germane, publicate şi nepublicate, aceasta este o descriere indispensabilă a relaţiilor româno-germane.
Markham, Reuben, *Rumania under Soviet Yoke*, Boston, 1949.
Mitrany, D., *The land and The Peasant in Rumania*, Cambridge UP, 1924.
Lucrare de bază asupra agriculturii româneşti până în anii 1930.
Moore, W.E., *Economic Demography of Eastern and Southern Europe*, Geneva, Liga Naţiunilor, 1945.
Reitlinger, Gerald, *The Final Solution*, London, 1955.
Un studiu indispensabil relativ la soarta populaţiei evreieşti din Europa lui Hitler, cu o examinare completă a acestei probleme în România sub regimul Antonescu.
Roberts, Henry L., *Rumania; Political Problems of an Agrarian State*, Harward, Yale UP, 1951.
Această lucrare preia examinarea problemei agrare acolo unde o lasă Mitrany şi o conduce până la mijlocul anilor 1940. Împletind consideraţiunile sociale, economice şi politice cu evoluţiile naţionale şi internaţionale, ea oferă un fundal mai mult decât profund asupra cauzelor preluării de către comunişti a puterii.
Rura, M.J., *Reinterpretation of History as a Method of Furthering Communism in Rumania*, Washington, Georgetown UP, 1961.
Schieder, T., ed. *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, vol 11: Das Schicksal der Deutschen in Rumänien*, Bonn, Bundesministerium f. Vertriebene &c, 1957.
Seton Watson, H., *Eastern Europe between the Wars, 1918-41*, London, 1946.
– *The East European Revolution*, London, 1951.
– *The Pattern of Communist Revolution*, London, 1951.
Aceste lucrări descriu, împreună, trecerea ţărilor est-europene de sub dominaţia nazistă sub cea sovietică. Autorul combină excelent cunoaşterea ţărilor cu o profundă interpretare a comunismului.

U.N, *Economic Developments in Rumania*, „Economic Bulletin for Europe", vol. 13, no. 2, 1961.
Wolff, R.L., *The Balkans in our time*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1956.
Deşi începe cu secolul 4, lucrarea conţine un bogat material documentar asupra evoluţiilor balcanice până în 1953.

3. Alte lucrări

Amery, Julian, *Sons of the Eagle*, London, 1948.
Antonescu, M.A., *Im Dienst des Vaterlands: 6 September 1940 bis 6 September 1942*. Bucharest, 1952.
Barbul, G., *Memorial Antonescu: le 3e Homme de l'Axe*, Paris, 1950.
Bolitho, H., *Rumania under King Carol*, London, 1938.
Bova Scoppa, Renato, *Colloqui con due dittatori*, Rome, 1949.
Brătianu, G.I., *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucharest, 1943.
– *Un énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucharest, 1942.
Brannen, B., *The Soviet Conquest of Rumania*, „Foreign Affairs", Apr. 1952.
Burks, R.V., *The Dynamics of Communism in Eastern Europe*, Princeton UP, 1961.
Campbell, J.C., *The European Territorial Settlement*, „Foreign Affairs", Oct. 1947.
– *French Influence and the Rise of Rumanian Nationalism*, teză nepublicată Ph.D. thesis, Harvard UP, 1940.
– *N. Iorga*, „Slavonic & East European Review", Nov. 1947.
– *Diplomacy on the Danube*, „Foreign Affairs", Jan. 1949.
Comnene, P.N., *Preludi del Grande Dramma*, Rome, 1947.
Cretzianu, A., *The Soviet Ultimatum to Rumania*, „Journal of Central European Affairs", Jan. 1950.
– *Rumanian Armistice Negotiations*, „Journal of Central European Affairs", Oct. 1951.
Dallin, A., ed. *Diversity in International Communism*, New York, 1963.
Djilas, Milovan, *The New Class*, New York, 1957.
Dugan, J. and Carroll, S., *Ploeshtii, the Great Ground-air Battle of 1 August 1943*, New York, 1962.
Dumitriu Petre, *Rendez-vous au jugement dernier*, Paris, 1961.
– *Incognito*, Paris, 1962.
Fabre, H.G., *Théorie des démocraties populaires*, Paris, 1950.
Friessner, Hans, *Verratene Schlachter*, Hamburg, 1955.
Gafencu, G., *Les derniers jours de l'Europe*, Fribourg, 1946.
Gheorghe, Ion., *Rümaniens Weg zur Satellitenstaat*, Heidelberg, 1952.
Gluckstein, Y., *Stalin's Satellites in Europe*, London, 1952.

Gormsen, M., *Short Introduction to the Principal Structural Problems of Agriculture in Rumania*, Bucharest, 1945.
Ileana (princess of Rumania), *I Live Again; memoirs*, London, 1952.
International Reference Library, *Politics and Political Parties in Rumania*, London, 1936.
Ionescu, G., *The Governing Personnel in the Popular Democracie's*, paper read at Soviet Affairs Seminar, School of Slavonic and East European Studies, London, 1955.
– *Social Structure: Rumania under Communism*, „Annals of American Academy of Political and Social Sciences", May 1958.
– *The Evolution of the Cominform*, „World Today", May 1950.
Jordan, C.N., *The Romanian Methane Gas Industry*. New York, 1955.
– *The Rumanian Oil Industry*, New York, 1955.
Kornard, G.I., *Die Wirtschaft Rumäniens, 1945-52*, Berlin, 1953.
Lee, A. Gould, *Crown Against Sickle*, London, 1950.
Leon, Gh.N., *Struktur und Entwicklungsmöglichkeiten der rumänischen Volkswirtschaft*, Jena, 1941.
Luca, Vasile, *Über den Kongress der Einheits Gewerkschaften in Temesvar*. Bucharest, 1952.
Lukacs, J.A., *The Great Powers and Eastern Europe*, Chicago, 1953.
Madgearu, Virgil, *Rumania's New Economic Policy*, London, 1930.
– *La politique économique extérieure de la Roumanie, 1927-38*, Paris, Inst. International de la coopération intellectuelle, 1939.
Marczewski, J., *Planification et croissance des démocraties populaires*, Paris, 1956. 2 volume.
Melbourne, M.R., *Rumania: Nazi Satellite; a Study of the Politics and Propaganda of the Antonescu Régime*, teză nepublicată, Harvard Univ., 1948.
Mitrany, D., *Marx Against the Peasant*, London, 1951.
Moorad, G., *Behind the Iron Curtain*, London, 1947.
Moore, W., *Economic Demography of Eastern and Southern Europe*, Geneva, 1945.
Mosely, P.E., *Face to Face with Russia*, Foreign Policy Ass., Headline ser., no. 70, July-Aug. 1948.
– *Is Bessarabia Next?*, „Foreign Affairs", Apr. 1940.
– *Transylvania Partitioned*, „Foreign Affairs", Oct. 1940.
– *Hopes and Failures: American Policy towards East-Central Europe, 1941-7*, „Review of Politics", Oct. 1955.
Nano, F., *The First Soviet Double-Cross*, „Journal of Central European Affairs", 1952.
Pavel, P., *Why Rumania Failed*, London, 1945.
Prost, H., *Destin de la Roumanie, 1918-45*, Paris, 1954.

Royal Inst. of International Affairs, *The Balkan States.1.* 1936.
Rotschild, J.A., *Rakovsky,* St. Antony's College Seminar Paper, Oxford, Feb. 1957.
Rumania, Min of Foreign Affairs, *The Aggressive Policy and Machinations of American Imperialism against the Rumanian People's Republic,* Bucharest, 1952.
Rumanian National Committee, *Suppresion of Human Rights in Rumania,* Washington, 1949.
*** *Persecution of Religion in Rumania,* Washington, 1949.
*** *Perversion of Education in Rumania,* Washington, 1950.
Rumanian Workers' Party, *Ana Pauker,* Bucharest, 1951.
*** *Documents concerning Right-Wing Deviations in the RWP.,* Bucharest, 1952.
Schapiro, L.B., *The Origins of the Communist Autocracy,* London, 1955.
Sima, Horia, *Destinée du nationalisme,* Paris, 1951.
Sporea, C., *Enstalinisierung in Rumänien,* „Osteuropa", dec. 1962.
Spulber, N., *The Economics of Communist Eastern Europe,* Indiana, 1957.
Sud-Ost Institut (Münich), *Südosteuropa Bibliographie,* vol. I: 1945-1950.

Secţiunea românească a acestei bibliografii dedicate Cehoslovaciei, României şi Bulgariei conţine lucrări publicate în România sau în străinătate, între 1945 şi 1950. Al doilea volum, 1950-1955, este în curs de tipărire. Prin curtoazia doctorului C. Sporea, unul dintre editori, am putut consulta acest volum în manuscris.

Tappe, Eric, *Rumania,* în „RIIA, Central and South Eastern Europe", ed. R. Betts, London, 1951.
Titulescu, N., *Rumania and Bessarabia,* „Nineteenth Century and After", iunie 1924.
United States, House of Representatives, Special Committee, *Investigation of Communist Aggression: Rumania.* 3rd Congress, 2nd sess. Washington, 1954.
Warriner, Doreen, *The Economics of Peasant Farming,* London, 1939.
Wilmot, Chester, *The Struggle for Europe,* London, 1952.

Cuprins

Nota autorului 5
Prefaţă la ediţia română 7

Introducere
O ISTORIE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN
Partidul Comunist Român înainte de al V-lea Congres, 1917-1932 25
Fundalul crizei mondiale, 1929-1933 54
Fascismul şi antifascismul în România, 1933-1939 73
Colaborarea cu Germania, 1940-1943 87

Partea întâi
INSTALAREA CONTROLULUI SOVIETIC ASUPRA ROMÂNIEI, 1944-1947

Capitolul 1. De la Teheran la lovitura de stat de la 23 august 1944 99
Operaţiunile pe trei direcţii, ianuarie-mai 1944 102
Linii de demarcaţie, 18 mai-23 august 1944 110
Lovitura de stat de la 23 august 1944 111

Capitolul 2. Stabilirea zonelor de influenţă, august-octombrie 1944 116
Comportarea iniţială a Rusiei Sovietice 117
Armistiţiul, 12 septembrie 1944 119
„România: 90%" 122

Capitolul 3. Rusia refuză un *modus vivendi*, august 1944-martie 1945 124
Primul guvern Sănătescu, 23 august-22 noiembrie 1944 124
Colaborarea şi rezistenţa 127
Al doilea guvern Sănătescu, 4 noiembrie-2 decembrie 1944 130
Guvernul Rădescu, decembrie 1944-martie 1945 133

Conferința de la Yalta 135
Lovitura de stat a lui Vîșinski 135

Capitolul 4. Regimul „democrat-popular", martie 1945-decembrie 1946 . 137
„Dualitatea puterii" 137
Primul act al lui Groza 139
Reforma agrară 141
Penetrația economică 142
Procesul lui Antonescu, mai 1946 144
Suveran într-o țară nesuverană, august 1945-octombrie 1946 145
Prima conferință națională a partidului comunist 148
Puterea reală și puterea legală, 1946 152

Capitolul 5. 1947: Ultimul an al Regatului Român. 156
Pacea, 10 februarie 1947 156
Instaurarea terorii de stat 161
Procesul lui Maniu 163
O țară falimentară 166
Negativismul intern și extern, toamna lui 1947 169
Sfârșitul Regatului Român, 31 decembrie 1947 172

Partea a doua

STATUL TOTALITAR, IANUARIE 1948 – FEBRUARIE 1956

Capitolul 1. Ultimele retușuri ale planului 177
Tratatul cu Rusia, 4 februarie 1948 178
Crearea Partidului Muncitoresc Român (P.M.R.) 180
A fost Pătrășcanu un potențial Tito? 182
Prima constituție a R.P.R., aprilie 1948 187
Supunerea față de Uniunea Sovietică 189

Capitolul 2. Ridicarea eșafodajului, 1948-1950 192
Naționalizarea industriei, iunie 1948 192
Începutul planificării de stat, iulie 1948 196
Consiliile Populare și reorganizarea justiției 201
Educația 205
Intelectualii români 207
Religia 212
Minoritățile 214
Poliția și forțele de securitate 217
Colectivizarea, martie 1949 218
Industrializarea, decembrie 1950 222
Protestele occidentale 227

Capitolul 3. **Apogeul stalinismului, 1950-1952** 229
Mobilizarea şi controlul muncii 229
Colectivizarea forţată 232
Reforma monetară din 1952 235
Partidul înainte de epurare 236
Epurarea Anei Pauker şi a susţinătorilor ei 241
„Suprastructura statului" 248

Capitolul 4. **Nevoia de relaxare, martie 1953-februarie 1956** 252
„Noul Curs" sovietic, până la al XX-lea Congres al P.C.U.S 254
Autocritica în România 255
Eşecul partidului şi al organizaţiilor de front 259
Relaţiile cu Uniunea Sovietică 262
Reorganizarea partidului 265
Relaţiile cu muncitorii 266
Relaţiile cu ţăranii 270
Al II-lea Congres al P.M.R. 274

Partea a treia

ÎNTRE CONGRESELE XX ŞI XXII ALE P.C.U.S.-ului

Capitolul 1. **După Congresul al XX-lea, 1956-1957** 289
Discursul secret: Polonia şi Ungaria 291
P.M.R. şi Congresul al XX-lea 293
Scriitorii 296

Capitolul 2. **Impactul Poloniei şi al Ungariei** 302
Relaţiile româno-sovietice 308
Modificări în economie 310
Politica agricolă după noiembrie 1956 314
Tineretul şi studenţii 317
Antirevizionismul din a doua jumătate a anului 1957 320

Capitolul 3. **Ocazii în favoarea coexistenţei, 1958-1960** 324
Retragerea trupelor sovietice 325
Politica externă 327
Politica faţă de minorităţi 330
Acţiunea de colectivizare 333
Comerţul extern 338
Reluarea industrializării 342
Altă momeală pentru intelectuali 346

Capitolul 4. **Cel de al treilea Congres, 1960** 353
Conflictul chino-sovietic 353
Partidul 355
Planul de 6 ani 358
Oamenii cu interese asigurate 362

Capitolul 5. **După cel de al XXII-lea Congres sovietic, 1961** 369
Colectivizarea totală 372
Rezistența în fața CAER-ului 374

Concluzii 383

Note biografice 389

Bibliografie selectivă 397